

ZBORNİK 0

đuri šurminu

ZBORNİK O ĐURI ŠURMINU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 15.

NAKLADNIK:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUNAKLADNICI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Grad Čazma

Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof.,

akademkinja Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer,

akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,

prof. emeritus, prof. dr. sc. Dijana Vican, dr. sc. Dubravka Zima, doc.

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

dr. sc. Josipa Dragičević

Branko Ivanda, prof.

ZBORNIK O ĐURI ŠURMINU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
Zagreb – Varaždin – Čazma, 21. i 22. travnja 2016.*

Zagreb, 2017.

Nakon što su održani znanstveni skupovi posvećeni pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima u okviru znanstvenog projekta *Hrvatski književni povjesničari* objavljeni su brojni znanstveni zbornici sa znanstvenim i stručnim radovima, prethodno priopćeni na znanstvenim skupovima. Dosad je objavljeno petnaest zbornika (navodimo ih kronološkim redom kako su tiskani): *Zbornik o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornik o Slavku Ježiću* objavljen godine 1997., *Zbornik o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornik o Tomi Matiću* 1998., *Zbornik o Albertu Haleru* 2000., *Zbornik o Branku Vodniku* 2001., *Zbornik o Ivanu Milčetiću* 2002., *Zbornik o Dragutinu Prohaski* 2003., *Zbornik o Milanu Rešetaru* 2005., *Zbornik o Vatroslavu Jagiću* 2007., *Zbornik o Šimi Ljubiću* 2009., *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* 2011., *Zbornik o Ivi Frangešu* 2013., *Zbornik o Antunu Barcu* 2015., a 2017. godine tiskan je i ovaj *Zbornik o Đuri Šurminu*. Nakon prvih deset zbornika 2007. kao posebna brošura tiskana je *Bibliografija Hrvatski književni povjesničari (1983.) – 1997. – 2007.*

Održavanjem znanstvenih skupova a potom objavljivanjem znanstvenih i stručnih prinosu u zbornicima posvećenih najvažnijim književnim povjesničarima na uspješan se način ostvaruje znanstveni projekt istraživanja uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije.

Pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Razreda za književnost 21. travnja 2016. u Zagrebu je s radom započeo Znanstveni skup o *Đuri Šurminu*, te je isti dan s radom nastavio u Varaždinu, a potom 22. travnja 2016. u Čazmi. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Zagrebu, druga u Varaždinu a treća u Čazmi, čime se, uz ostalo, željela naglasiti uloga i značaj ovih gradova za život i Šurminovo znanstveno stvaralaštvo. Đuro Šurmin je rođen u Čazmi, književnici podrijetlom iz Varaždina često su bili predmetom njegova znanstvenog interesa a ukupnost njegova znanstvenog i političkog rada ostvarena je u Zagrebu, mjestu njegova života i rada.

Na Znanstvenom skupu o *Đuri Šurminu* sudjelovao je 21 referent, od toga trinaestero iz Zagreba, po dvoje iz Osijeka i Zadra, po jedan iz Splita i Varaždina, te po jedan referent iz inozemnih sredina; jedna sudionica iz Italije (Bari, Pescara) i jedan iz Bosne i Hercegovine (Mostar).

Organizatori Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije, te kao suorganizatori: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo iz Zagreba, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilište u Zadru, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. Sastav suorganizatora skupa ujedno pokazuje da su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta što je zasigurno hvalevrijedna činjenica sama po sebi, a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, i objave u zasebnom zborniku. Kako se skup održavao, osim u Zagrebu, i u Varaždinu i Čazmi, njegovoj organizaciji, uspješno su se pridružili Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu, Grad Čazma i Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma.

O Šurminovu znanstvenom opusu u *Zborniku o Đuri Šurminu* svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga dvadesetak autora, te nekoliko stručnih priloga. Osebujnost Šurminove znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* ujedno postao jednom od nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Šurminova mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Ujedno, u *Zborniku* se donosi dosad najpotpunija Šurminova bibliografija, te literatura o Đuri Šurminu.

Skup o Đuri Šurminu donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim aspektima vrijednih prinosa tog znanstvenika hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturnoj povijesti, te hrvatskom političkom životu. Zahvaljujući znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti prikazanoj u njegovim znanstvenim prinosima Đuro Šurmin je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*. To tim više jer je svojim književnopovijesnim djelom *Povjest književnosti hrvatske i srpske* stvorio prvu sintezu hrvatske književnosti i time postao nezaobilazna ličnost hrvatskog kulturnog krajobraza.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Tihomil Maštrović

Šurminov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)
821.163.42.09 Šurmin, Đ.

Đuri Šurminu (1867. – 1937.) pripada zasluga da je prvi među hrvatskim znanstvenicima napisao sintetsku knjigu o preporodu *Hrvatski preporod I–II* (1903. – 1904.), a njegova *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) spada među prve cjelovite preglede hrvatske književnosti. No, kako se smatra u hrvatskoj književnoj historiografiji, iako je Šurmin autor prvog sintetskog pregleda hrvatske književnosti, njegovo djelo nije fundamentalno za hrvatsku književnu povijest, kako taj pojam shvaćamo u suvremenom značenju. (Taj primat pripada Šurminovu nasljedniku Branku Vodniku koji godine 1914. objavljuje prvu pravu povijest hrvatske (starije!) književnosti.)¹ Ipak, Šurmin je svojim književnopovijesnim djelom prvi obuhvatio cjelinu hrvatske književnosti, premda se pažljivijem čitatelju njegove *Povjesti* već u primjerima djela iz tzv. starije hrvatske književnosti odmah ukazuje činjenica da veći broj djela iz tog razdoblja Šurmin nije pažljivo pročitao a kamoli proučio.² Unatoč brojnim opravdanim kritikama Šurminove *Povjesti*, treba uzeti u obzir da njegova književnopovijesna sinteza nastaje u trenutku kada na području književne historiografije još uvijek nisu napravljeni mnogi od brojnih poslova filoloških istraživanja, što u mnogo čemu određuje njezinu koncepciju, kao i devetnaestostoljetnu tradiciju i stanje književne znanosti toga doba uopće.

Pitajući se u uvodu svog književnopovijesnog djela što to sve ulazi u književnost, Šurmin objašnjava svoj stav: »U strogom značenju riječi, literatura ima prikazivati sve ono, što je koji narod u živoj riječi, u pismu ili tisku na svijet iznio; obuhvata dakle sve grane čovječjega stvaranja, kamo idu pjes-

¹ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*. S Uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice dalmatinske. Izdala Matice hrvatska. Nagrađeno iz Zaklade grofa Draškovića za godinu 1912. Inicijali Tomislava Krizmana. Tisak i klišiji Dioničke tiskare u Zagrebu, Zagreb, 1913., br. str. 410.

² Usp. Franjo Švelec, »Zadarski pjesnici starijega razdoblja u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti*«, *Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2001., str. 30–31.

ništvo, različne grane naučnih djela, jer se u tome pokazuje duhovni život narodni«. ³ Autor ističe da se povijest književnosti mora osvrnuti »na sve ono što je vrednije i što može predočivati težnje pisaca kao predstavnika narodnih misli i zahtjeva«. ⁴ Sve je to potrebno zbog uloge književnosti u životu svakog naroda: »Što biva u živoj riječi, to se vidi i u pisanoj riječi, književnom djelu – u pismenosti«, ističe Šurmin. »Kako po jeziku tvore, različni ljudi jedan narod, tako skupine književnoga rada pisane istim jezikom dovode do narodne književnosti ili literature. U toj vrsti duševnoga rada imadu se pokazivati idealji, narodne težnje u koje određeno doba istorijskoga života narodnoga«. ⁵ To su, dakle, temeljni kriteriji odabira književnog gradiva koje autor razmatra u svom književnopovijesnom djelu.

Prije analize same *Povjesti* treba osvijestiti činjenicu da u doba kada Šurmin piše svoju književnopovijesnu sintezu nisu još bila obavljena prethodna znanstvena i stručna istraživanja književne djelatnosti s ciljem detektiranja relevantnog književnog gradiva, kako na svim hrvatskim povijesnim prostorima, od Boke Kotorske do Istre, od Bosne i Hercegovine do Međimurja, Srijema i Bačke, tako i kod Hrvata koji žive izvan hrvatskih nacionalnih granica. Nadalje, nisu još bile izrađene odgovarajuće bibliografije (s izuzetkom *Bibliografije* Ivana Kukuljevića Sakcinskog) i popisi književne građe, nisu objavljeni brojni rukopisi starih hrvatskih pisaca, niti su bila provedena sustavna bibliografska istraživanja, a u tu svrhu pokrenutim časopisima objavljen je premalen broj relevantnih znanstvenih i stručnih književnopovijesnih studija, nisu bile proučene brojne književne ostavštine i korespondencije uglednih pisaca itd. Dakle, bez svih tih poslova nije bilo lako izraditi historiografsku sintezu hrvatske književnosti.

Poznata je činjenica da se moderna hrvatska književna historiografija u drugoj polovici XIX. stoljeća nalazila na samom začetku. Među istaknutim imena nalazimo tek trojicu na čije se književnopovijesne radove Đuro Šurmin mogao djelomično osloniti. To su Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.), rodonačelnik te znanosti u Hrvata, potom Šime Ljubić (1822. – 1896.), pionir suvremene kroatistike, te Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), čija su djela značila prvi veći prinos kroatistici. Svi su ovi književni povjesničari imali pozitivističku znanstvenu orijentaciju a s pravom ih povezuje činjenica da su stvorili prve književnopovijesne sintetske prinose, nezaobilazne za uspješan daljnji razvoj hrvatske književne historiografije u doba kada se ona tek po-

³ *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898., str. 4.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

čela oblikovati. Uz ovu trojicu utemeljitelja moderne književne historiografije spomenimo i književnopovijesne prinose što su ih ostvarili trojica profesora na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu čije radove je Šurmin poznao te se također mogu smatrati njegovim predšasnicima. To su: profesor na katedri za hrvatski jezik i književnost, književni povjesničar i prevoditelj te klasični i slavenski filolog Armin Pavić (1844. – 1914.), zatim profesor na kroatistici, te pjesnik i dramski pisac Franjo Marković (1845. – 1914.) te, najmlađi od njih, Milivoj Šrepel (1862. – 1905.), profesor na katedri za klasičnu filologiju. Šurmin je mogao koristiti i djela kao što su: *Crtice iz hrvatske književnosti*, I–II, (1888.) Ivana Broza, *Istoriju srpske književnosti*, (1867.) Stojana Novakovića te *Geschichte der südslawischen Literatur*, 1–3, (1864. – 1865.) Pavela Jozefa Šafárika i dr. Svi su oni uglavnom ostali na filološkim istraživanjima, pri čemu u iznošenju gradiva nisu pokazali jasnije oblikovane metodološke koncepcije u književnopovijesnim raspravama.

Književnohistoriografski rad Đure Šurmina nedvojbeno određuje činjenica da je poslije Jagićevih i Ljubićevih pionirskih zahvata stvorio dvije zaokružene književnopovijesne sinteze, kojima se zaključuju književnopovijesna proučavanja u XIX. stoljeću. Ipak, odmah valja napomenuti da je pisac u obje svoje sinteze, u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.), odnosno u *Hrvatskom preporodu I–II* koji je objavljen u dvije knjige 1903. i 1904., te u sintetičkoj studiji »Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije« (1900.) ostao toliko neizrazit u svojim istraživanjima da je Miroslav Šicel u pregledu hrvatske književne historiografije došao do zaključka kako je »jednostavno nemoguće u njegovim tekstovima pronaći jasnu koncepciju, uočiti bilo kakvu konkretnu metodu književnopovijesna ispitivanja«. ⁶ Šurmin uostalom, kao i drugi hrvatski istraživači književne povijesti posljednjih desetljeća XIX. stoljeća, nije postavljao teoretske probleme relevantne za historiografiju, već je nagomilavao gradivo koje metodološki nije organizirano povezao, ne uspijevajući niti u jednom svom djelu to gradivo teoretski dosljedno oblikovati i osustaviti, iznijeti ga nekim logičnim redom, te iz njega izvuci stvarnu literarnu problematiku. Drugim riječima, ostao je, kao i većina njegovih prethodnika, u okvirima filoloških istraživanja, prepričavanja sadržaja i životopisa, kronološke evidencije književnih ostvarenja a da nije postavljao ni rješavao bitne književne probleme, ili je pak u književnim djelima tek nalazio odgovore na neka neknjiževna pitanja najčešće socijalne ili pak ideološke orijentacije, pa su tako njegove književnopovijesne sinteze ostale kao mjesta

⁶ Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti. (Sto godina hrvatske književne historiografije.)«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I., uredile Dubravka Sesar i Ivana Vidović Bolt, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 12.

iznošenja sabranog književnog gradiva ali ne i njegove metodološki sustavne i konzistentno organizirane interpretacije.⁷ Tako je metodološka koncepcija književnopovijesnog propitivanja preporodnog gradiva obuhvaćena u dvodijelnoj monografskoj studiji *Hrvatski preporod I–II*, prije svega, dominantno filološko-pozitivistička. Šurminov pristup preporodu, pitanje njegove geneze, periodizacijsko nazivlje koje se označava društveno-povijesnim pojmovljem te isticanje južnoslavenske sastavnice narodnog preporoda pozicionira se i vrednuje unutar književnopovijesnih analitičkih metoda preporodnog gradiva koji su mu prethodile, te onih koje su mu slijedile. Šurmin nejasno određuje periodizacijske granice razdoblja, nedostatno valorizira književnopovijesne činjenice vezane uz književno stvaralaštvo u pojedinim hrvatskim zemljama, napose u Dalmaciji, pa tako npr. ne prepoznaje i ne vrednuje važne kulturološke činjenice ostvarene u razdoblju francuske uprave, u doba postojanja Ilirskih provincija početkom XIX. stoljeća, kada se u njihovu glavnom gradu Zadru pokreću prve novine na hrvatskom jeziku *Kraljski Dalmatin / Il Reggio Dalmata* (1806. – 1810.), djeluje prva hrvatska čitaonica Družba od štenja 1807., te osniva prvo moderno hrvatsko sveučilište (1806. – 1810.). I premda ističe pozitivnu ulogu Francuza Šurmin adekvatno ne valorizira francuske utjecaje u preporodu, napose one što su ih donijele ideje Francuske revolucije. Iako pristaša filološke metode, Šurmin ne sustavno i dosljedno, već sporadično razmatra i književnoestetska obilježja hrvatskog romantizma, no taj pristup je više fragmentaran negoli cjelovit. Dosljedan svojim pogledima bez jasno postavljenih kriterija Šurmin posebnu pozornost posvećuje ilirskom pokretu i njegovom mjestu u hrvatskom narodnom preporodu, o čemu piše u drugom dijelu svoje monografije nazvanom *Ilirsko doba: od godine 1836 – 1843*. Tu se Šurmin zaustavio na godini 1843., iako razdoblje preporoda traje i dalje, nakon zabrane ilirskog imena i završetka ilirskog pokreta.

U Šurminovu vrednovanju i ocjenjivanju književnih djela prevladavaju ideološke prosudbe o aktualnim političkim nacionalno-integracijskim procesima, pri čemu književnoestetske ocjene u pravilu ostaju u drugom planu znanstvenikova interesa. Svoj pregled književne povijesti Šurmin naslovljuje *Povjest književnosti hrvatske i srpske* što je, sudeći po naslovu, moglo značiti najmanje dvije stvari, prvo, da je riječ o djelu koje paralelno, dakle bivalentno, razmatra povijest dviju južnoslavenskih književnosti, ili drugo, da se te dvije književnosti razmatraju kao jedna zajednička, dakle unitarna povijest dviju južnoslavenskih književnosti. Podsjećamo da je jedan od važnijih Šurminovih predšasnika Vatroslav Jagić svoj pregled književnosti naslovio *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog* (1867.),⁸ dok je

⁷ Isto.

⁸ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog*, Zagreb, 1867.

Šime Ljubić svoje istovrsno djelo nastalo tri godine ranije naslovio: *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, I i II* (1864.).⁹

Odmah po objavljivanju, Šurminova je *Povjest* naišla na niz osvrta i različitih kritika u kojima se autori većine njih očituju upravo o povjesničarevu pristupu tom pitanju, što je razumljivo jer na nj upućuje već naslov djela. Važno pitanje od kojega polazi Šurmin u svojem historiografskom pristupu književnosti jest *pitanje povijesti hrvatskoga jezika i kulture*, tj. pitanje multikulturalnosti prostora u kojem povijesno žive Hrvati, odnosno određivanje odnosa hrvatske književne i kulturne baštine naspram ostalih južnoslavenskih književnosti. Brojne rasprave koje se u Hrvatskoj vode od sredine XIX. stoljeća, te različiti pogledi na hrvatski jezik i književnost, kako na suvremeni jezik i književnost, tako i na povijest jezika i književnosti, upućuju na činjenicu da većina filologa i književnih historiografa u Šurminovo doba nisu o tim pitanjima imali znanstveno utemeljena i usuglašena motrišta već su im pristupali, s jedne strane ponajprije bez solidnih stručnih pretpostavki a slijedom toga i bez kvalitetnih znanstvenih analiza, a s druge, iz dnevnopolitičkih interesa, pri čemu je od osobite važnosti državni okvir te ideološka određenja u ozračju kojih je i Šurmin oblikovao svoj književnopovijesni diskurs. Činjenica jest da Hrvati tada nisu imali jasno određenu vlastitu državu, odnosno nacionalni, društveni i kulturni okvir u kojem bi se jasnije mogao konstituirati znanstveni diskurs u svim osjetljivim pitanjima nacionalnog identiteta, među kojima su, dakako, jezik i nacionalna književnost na prvom mjestu. Pri tom valja podsjetiti na to da svoju državnost u Austro-Ugarskoj Hrvati nisu nikada pravno izgubili, no ta povijesno-pravna činjenica nije bila dostatna za kvalitetno relaksiranje nacionalnih pitanja na način kako se to događalo kod naroda koji nisu imali takve državnopolitičke okvire i odnose kakav je bio slučaj s hrvatskim narodom.

U predgovoru svoje *Povjesti* Šurmin iznosi predilekcije svog historiografskog zahvata u hrvatsku književnost: »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha. U svakoga se naroda njegov duh najbolje i najočitije javlja u jeziku, koji tvori duševnu svezu ljudi, što pripadaju istom narodu; jezik dakle upućuje na jedinstvo, zapravo stvara n a r o d n o s t, koja se razvija u onom času, kada skupine ljudi spoznaju, da su vezane jednim sredstvom zajedničkim. Bez jezika nema narodnosti«, naglašava Šurmin, te nastavlja: »i samo po svojem jeziku postaje narod sposoban za samostalan svoj život plemenski. Istom u jeziku se odražavaju misli i čuvstva jednoga plemena, jednoga naroda, jer tek tim oruđem može čovjek stvoriti pravu i prvu pjesmu, prvu priču, mitu. Eto tako jezik postaje oruđem, sredstvom narodne literature«.¹⁰

⁹ Šime Ljubić, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, I i II*, Rijeka, 1864. U južnoslavenskom okviru povijesti hrvatske književnosti pristupaju također Ivan Filipović i David Bogdanović.

¹⁰ Đ. Šurmin, nav. dj., str. 3.

Đuro Šurmin polazi od činjenice da su hrvatski i srpski dva bliska, ali različita jezika putem kojih su nastale dvije bliske ali posve različite književnosti, hrvatska i srpska. Od toga polazi njegova književnopovijesna obrada dviju književnosti, pa se tako uz prikaz povijesti hrvatske književnosti u njegovu djelu može pratiti i srpska književna povijest, te se s pravom može reći da je pružio zamjetan prinos i srpskoj književnoj historiografiji. To je ponajprije ostvareno u njegovoj književnopovijesnoj sintezi *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), zatim u *Čitanci iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih* (1896.), te u brojnim člancima u kojima je pisao o različitim temama iz srpske književnosti i kulture.¹¹

Recepcija Šurminova djela *Hrvatski preporod* bila je različita. U kritici njegova djela prednjači nekoliko istaknutih književnih povjesničara, pa tako Ivan Milčetić autora oštro kritizira nazvavši ga naivnim, suhoparnim, ukočenim, koji piše »suhim jezikom bez ikakova pjesničkog nakita«, iznosi »mutne i nesuvisle refleksije«, jednom riječi, piše on, radi se o »primitivno obrađenom djelu« koje »ne služi na čast ni piscu ni hrvatskoj književnosti«. ¹² Još radikalniji u ocjeni bio je Tomo Matić našavši u Šurminovoj monografiji mnoge faktografske previde iako autor ističe da se »savjesno spremao za rad« i da je pažljivo razmatrao povijesno gradivo. Nadalje, Matić bez obzira na to što autor najavljuje da će tek u trećoj knjizi pisati o »književnim produktima ilirizma«, iskazuje temeljitu sumnju u autorovu sposobnost pisanja kvalitetnih povijesnih sinteza, jer je u dosad objavljenim knjigama iskazao sveopću neuvjerljivost i nesposobnost u tom smislu. ¹³ Iz navedene kritike razvidan je Matićev zagovor utemeljenosti književnopovijesnog pristupa, prvenstveno određenog faktografskom preciznošću, dosljednošću i metodološkom sustavnošću, koje međutim ne nalazi u Šurminovom književnopovijesnom djelu o hrvatskom narodnom preporodu. Ocjena Vatroslava Jagića nije bila tako oštra no ipak predlaže Šurminu da iz svog djela izbaci poglavlja u kojima se gotovo i ne govori o književnom stvaralaštvu. ¹⁴ O daljnjoj recepciji Šurminova djela *Povjesti književnosti* neću se ovdje posebno osvrnuti; o tome u ovom *Zborniku* pišu Katica Čorkalo i Andrea Sapunar Knežević.

¹¹ Vidi u ovom *Zborniku* raspravu Perside Lazarević Di Giacomo, »Važnost Đure Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti«.

¹² Ivan Milčetić, »Dr. Đuro Šurmin: *Hrvatski preporod*«, *Glas Matice hrvatske*, I, br. 3 i 4, str. 28–30; Zagreb, 1906.

¹³ Tomo Matić, »Gjuro Šurmin. Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836. Zagreb, 1903. II. Od godine 1836. do 1843. Zagreb, 1904.«, *Letopis Matice srpske*, knjiga 229–234, sveska VI. za godinu 1905., str. 104–111; Novi Sad, 1905.

¹⁴ Vatroslav Jagić, »Hrvatski preporod. Napisao Đuro Šurmin. I. Zagreb 1903., II. Zagreb 1904.«, *Archiv für Slavische Philologie*, 1905.

* * *

Đuro Šurmin drži da se kroz povijest hrvatske književnosti zrcali umjetnička slika sveukupne *narodne povijesti*, ali ne samo to, književnost je izravno znala utjecati na oblikovanje javnog mnijenja, čime je utjecala i na samu povijest. Zadaća je književne historiografije, smatra Šurmin, da takav utjecaj detektira i obrazloži: »Kad je literatura ogledalo nutarnjeg života ljudi, to ona živi u tiješnoj svezi sa svim pojavama životnim i prema njima se razvija: istorijski događaji, općeni međunarodni odnosi, narodna kultura, karakter pojedinih doba u općenoj povijesti, tuđe utjecanje na razvijanje domaćega kulturnog života i mnogo drugih pojava odlučuje o smjeru, razvijanju, napredovanju ili nazadovanju književne povijesti. Sve uzroke napredovanja ili nazadovanja mora prikazati književna povijest, jer se samo po tom mogu razumjeti promjene, što se često u njoj javljaju. Ima dosta svjedočanstava da su odlučni preobraćaji u mišljenju predstavnika narodne naobrazbe preokrenuli općeni istorijski život naroda; ideje, što su se pojavile u književnosti, promijeniše i političku istoriju. Po tome se vidi odnošaj svega naroda prema njegovim sinovima, koji stvaraju literaturu; u tom pak odnošaju upoznajemo uzroke, poradi kojih se jedan put knjiga kojega naroda podiže, ili poradi čega pada, a može biti je i propala. Za to istorija literature mora predočivati sve one pojave, što se zbivaju u duševnom životu bilo kojega naroda, a prikazane su pismom«.¹⁵

Đuro Šurmin svojim književnopovijesnim pregledom nije uspio pokazati da povijest književnosti nije i ne može biti samo zbrajanje činjenica, niza nje faktografskih podataka, životopisa i bibliografija pisaca, potom iznošenje svih ostalih za pojedino razdoblje relevantnih povijesnih događaja, odnosa i poruka. Iz njegova djela nije razvidana uloga književne kritike, uostalom kao i analitičko ispitivanje te drugi znanstveni postupci uz pomoć kojih valja valorizirati, procjenjivati i ocjenjivati književno stvaralaštvo, taj misterij »umjetnosti riječi, tu estetsku zadaću djela koje fikcionalnim govorom otkriva duboke ljudske i egzistencijalne svijetove, ne zadovoljavajući se svojom ulogom da samo bude izraz društva u kojem nastaje, ne samo zadaćom da otkriva domoljubnu i socijalnu sastavnicu čovjekova bića, već da na umjetnički relevantan način ocrta čovjeka sa svim njegovim senzibilitetima«.¹⁶

No treba naglasiti da Đuri Šurminu ipak pripada zasluga da je među hrvatskim znanstvenicima prvi napisao monografsku studiju o preporodu, te da njegova *Povjest* spada među prve veće književnopovijesne sinteze u književnoj kroatistici čija je kvaliteta uvelike bila uvjetovana stanjem hrvatske

¹⁵ Đ. Šurmin, nav. dj., str. 3–4.

¹⁶ Isto.

književne historiografije krajem XIX. stoljeća, koja je bila na samim svojim počecima. Šurminove književnopovijesne sinteze značile su korak naprijed u razvitku hrvatske književne historiografije, neraskidivo su utkane u njezin razvoj, čime su ujedno stvorene pretpostavke za daljnje kvalitetne iskorake što će toj znanosti svojim znanstvenim opusom nedvojbeno pružiti književni povjesničari XX. stoljeća među kojima se osobito ističe Branko Vodnik, Šurminov nasljednik na katedri književne kroatistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Literatura

- Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog*, Zagreb, 1867.
- Vatroslav Jagić, »Hrvatski preporod. Napisao Đuro Šurmin. I. Zagreb 1903., II. Zagreb 1904.«, *Archiv für Slavische Philologie*, 1905.
- Persida Lazarević di Giacomo, »Važnost Đure Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti«. *Zbornik o Đuri Šurminu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 15, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, et al., Zagreb, 2017., str. 241–254.
- Šime Ljubić, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, I i II*, Rijeka, 1864.
- Tomo Matić, »Gjuro Šurmin. Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836. Zagreb, 1903. II. Od godine 1836. do 1843. Zagreb, 1904.«, *Letopis Matice srpske*, Knjiga 229–234, Sveska VI. za godinu 1905., str. 104–111; Novi Sad, 1905.
- Ivan Milčetić, »Dr. Đuro Šurmin: *Hrvatski preporod*«, *Glas Matice hrvatske*, I, br. 3 i 4, str. 28–30; Zagreb, 1906.
- Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti. (Sto godina hrvatske književne historiografije)«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I., uredile Dubravka Sesar i Ivana Vidović Bolt, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Franjo Švelec, »Zadarski pjesnici starijega razdoblja u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti*«, *Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2001., str. 29–37.
- Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*. S Uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice dalmatinske. Izdala Matica hrvatska. Nagrađeno iz Zaklade grofa Draškovića za godinu 1912. Inicijali Tomislava Krizmana. Tisak i klišejni Dioničke tiskare u Zagrebu. Zagreb, 1913., br. str. 410.

ŠURMINOV PRINOS HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Sažetak

Nekoliko bitnih činjenica određuje Šurminove književnopovijesne sinteze *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), odnosno *Hrvatski preporod I–II* (1903. – 1904.). Šurminu pripada zasluga da je među hrvatskim znanstvenicima prvi napisao monografsku studiju o preporodu, te da njegova *Povjest* spada među prve veće književnopovijesne sinteze u književnoj kroatistici. Šurminova koncepcija povijesti hrvatske književnosti bila je uvjetovana stanjem hrvatske književne historiografije krajem XIX. stoljeća, budući da tada još uvijek nisu bili napravljeni brojni poslovi filoloških istraživanja koji nužno prethode pisanju književne povijesti. Utoliko je većina kritičara Šurminove *Povjesti* bila usmjerena na upozoravanje na nepostojanje odgovarajućih važnih filoloških predradnji prije pisanja sinteze hrvatske književne povijesti. Šurminu se kasnije također zamjeralo da je ispitivanja životopisa pojedinih pisaca i usko filološke analize pretpostavio valoriziranju književnih djela, te da nije postavljao ni rješavao bitne književne probleme. Ipak, Šurminove književnopovijesne sinteze utkane su u razvoj hrvatske književne historiografije, čime su ujedno stvorene pretpostavke za daljnje kvalitetne iskorake što će toj znanosti svojim znanstvenim opusom nedvojbeno pružiti književni povjesničari XX. stoljeća među kojima se osobito ističe Branko Vodnik, Šurminov nasljednik na katedri književne kroatistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Ključne riječi: hrvatska književna historiografija, Đuro Šurmin, Branko Vodnik

ŠURMIN'S CONTRIBUTION TO CROATIAN LITERARY HISTORIOGRAPHY

Summary

Several important facts identify Šurmin's literary-historical syntheses *Povjest književnosti hrvatske i srpske* / *History of Croatian and Serbian Literature* (1898), that is *Hrvatski preporod I–II* / *Croatian Revival I–II* (1903 – 1904). Credit goes to Šurmin for being the first Croatian scholar to write a monographic study on the Revival and that his *Povjest* / *History* belongs among the first extensive literary-historical syntheses in Croatian literary studies. Šurmin's concept of the history of Croatian literature was determined by the state of Croatian literary historiography at the end of the 19th century, since at that time all those numerous tasks regarding philological research, which are a necessary prerequisite for writing literary history, had not been done. That much more, most critics of Šurmin's *History* were focused on bringing attention to the lack of adequate significant philological preliminary work before writing a synthesis of Croatian literary history. Later on, Šurmin was also criticised for putting more emphasis on the research of certain writers' biographies and narrow philological analyses than on the evaluation of literary works, as well as for not iden-

tifying or solving crucial literary problems. Nevertheless, Šurmin's literary-historical syntheses are integral to the development of Croatian literary historiography, thus also creating presumptions for quality research in the future of the science, namely having in mind the scientific work of the 20th century literary historians, such as Branko Vodnik, who takes a special place as Šurmin's successor at the Department of Croatian literary studies at the Faculty of Arts and Humanities in Zagreb.

Keywords: Croatian literary historiography, Đuro Šurmin, Branko Vodnik

Sl. 1.: Ivan Tišov: Portret Đure Šurmina

Suzana Coha

Književnohistoriografski rad Đure Šurmina: povijest i povijest književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)
821.163.42.09 Šurmin, Đ.

1. Politički i kulturni okviri utemeljivanja Šurminove akademske karijere i književnoznanstvenoga habitusa: povijest hrvatske književnosti na križištu filologije, romantičarskoga esteticizma i historizma te nacionalne politike i ideologije

Akademsku karijeru i književnoznanstveni rad Đure Šurmina (1867. – 1937.) moguće je promatrati i kao paradigmatičan odraz političkih i kulturnih prilika te poetičkih načela, logike i trendova koji su utjecali na procese institucionalizacije hrvatske filologije uopće i posebno hrvatske povijesti književnosti krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Doktoriravši godine 1897. lingvističkom temom, *Riječi muškoga roda od a-osnova u hrvatskom jeziku*, Šurmin je objavio *Pov[i]jest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), nakon čega je dobio mjesto na Filozofskome fakultetu u Zagrebu (usp. npr. Adamček 1969: 88–92). U početcima svojega znanstvenog fundiranja objavljivao je i druge lingvističkim interesima zaokupljene napise i studije, primjerice *K pov[i]jesti dijakritičnih znakova* (1896.) ili *Osobine današnjega sarajevskog govora* (1895.), a s jezičnim se interesima može povezati i njegovo izdanje zbirke Ivana Kukuljevića Sakcinskoga i Radoslava Lopašića *Hrvatski spomenici* (1898.). Kasnije su, međutim, u Šurminovu opusu prevladale književnopovijesne i općepovijesne teme (»Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije«, 1900.; *Bilješke za hrvatski preporod*, 1902.; *Hrvatski preporod*, 1903.; 1904.; *Štrosmajer*, 1905.; *Stvaranje Srbije*, 1921.; *Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine*, 1922.; *Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Srba i Hrvata*, 1926.; »Osnovke ugovora u Londonu 1915.«, 1928.; »Vojska i hrvatska politika 1915. god.«, 1932.).

Prvotna podijeljenost Šurminova filološkoga rada između lingvistike i književne povijesti, a potom i podijeljenost njegovih istraživanja između književne i opće odnosno političke historiografije reflektiraju ne samo spe-

cifičnosti njegove osobne karijere filologa, historiografa i političara, nego i procese slijedom kojih se na tragu romantičarskih koncepata književnosti tijekom XIX. stoljeća počela utemeljivati književnopovijesna znanost, s jedne strane u ovisnosti prema jezikoslovlju, a s druge prema široj društvenoj povijesti. Promišljanja o književnosti s osloncem na proučavanja jezika drže se samorazumljivima još od antike, razlog čemu počiva u činjenici jezične tvorbe književnosti, što je na svoj način u prvome pasusu uvodnoga poglavlja *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898a: [3]) istaknuo i Šurmin, navevši da je jezik »oruđ[e], sredstv[o] [...] literature«. Iz te je konstatacije proizašlo modernoj znanosti o književnosti imanentno poimanje da je, riječima Milivoja Solara (1971: 21), »[p]rirodno [...] da se poetika najuže poveže s lingvistikom, jer je lingvistika takva znanost koja obrađuje jezik u cjelini te treba da obuhvati i onu njegovu varijantu koja je prisutna u književnim djelima«. Sukladno tome, i u vrijeme utemeljivanja hrvatske filologije jezikoslovna se znanost poimala ne samo kao najbliža susjeda, pa i svojevrsan okvir znanosti o književnosti, nego i kao njezin model ili uzor, pa je Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), čuveni hrvatski slavist i autor *Historije književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (1867.) u jednome svojem tekstu objavljenome krajem 1860-ih pisao: »Uz komparativnu lingvistiku razbuđuje se već i komparativna historija literature. Videći tolike krasne plodove od historijskog istraživanja kao i poređivanja jezika, počеше učeni ljudi već i literarnu sadržinu raznieh naroda poređivati [...]« (prema Kogoj-Kapetanić 1968: 328).

To što se hrvatska filologija počela etablirati u kontekstu slavističke znanosti, koja je na zagrebački Filozofski fakultet uvedena odmah po njegovu utemeljenju godine 1874. (usp. npr. Adamček 1969: 85), može se pripisati poznatima i u hrvatskoj kulturi XIX. stoljeća iznimno popularnim romantičarskim postulatima, sukladno kojima se, na tragu Herdera, jezični izraz poimao kao najevidentniji i najlegitimniji predstavnik narodnoga odnosno nacionalnoga duha, slijedom čega je i književnost, kako kaže Solar (2003: 10), izgubila svoj tradicionalni status »općepriznate ‘tehnike’« te se počela shvaćati kao »‘pojedina književnost’« bitno se vežući »uz jedan jezik, pa tako najčešće i uz jedan narod«. Logiku koja je dovela do toga dobro ilustriraju Šurminove riječi u spomenutome, uvodnom poglavlju *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898a: [3]), po kojima »po jeziku tvore, različni ljudi jedan narod«, pa »skupine književnoga rada pisane istim jezikom dovode do narodne književnosti«.

Isto je uvjerenje vodilo i slavističku znanost s početka XIX. stoljeća, koja je hrvatski jezik sagledavala kao dio južnoslavenskoga korpusa, pri čemu je potonji proglasila jednom od četiriju glavnih grana slavenskoga jezika (uz

rusku, poljsku i češku (ili češko-slovačku)) (usp. npr. Stančić 1985: 80–98; 1989: 101–106; 1997: 70–75). Takve jezične konceptualizacije i klasifikacije ostavile su traga i na hrvatskoj kulturi druge polovine XIX. stoljeća, kada su se hrvatski jezik i književnost na akademskoj odnosno na znanstvenoj razini obrađivali uz srpske (usp. npr. Adamček 1969: 88, 90). Prikazivanje razvojnih etapa hrvatske književnosti usporedno sa srpskom književnošću i(li) u širem južnoslavenskome kontekstu zajedničko je već navedenima, Jagićevoj i Šurminovoj povijesti, kao i nekim drugim književnohistoriografskim publikacijama objavljenima tijekom druge polovine XIX. i početkom XX. stoljeća, poput npr. *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* Šime Ljubića (1864.; 1869.), *Kratke poviesti književnosti hrvatske i srbske za građanske i višje djevojačke škole* Ivana Filipovića (1875.) ili *Preгледа književnosti hrvatske i srpske* (1914. – 1918.?) Davida Bogdanovića.

Osim kao plod slavističke filologije koja se oslanjala na romantičarske *Kultur*-nacionalne koncepte (usp. npr. Katunarić 2003: 140), akademsko i znanstveno postavljanje hrvatskoga jezika i književnosti uz srpske moguće je sagledavati i u kontekstu konkretne političke atmosfere u okviru koje su se tijekom druge polovine XIX. stoljeća nasljedovale preporodne, ilirske ideje (kulturnoga) (južno)slavenskog zajedništva, pa je primjerice na zasjedanju Hrvatskoga sabora 1861. za naziv narodnoga jezika izglasano ime »jugoslavenski«. Uporabu jugoslavenskoga imena podupirao je i Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.), istaknuvši ga, kako je poznato, i u nazivu hrvatske Akademije znanosti i umjetnosti, koju je kao krucijalnu nacionalnu kulturnu instituciju, s apostrofiranjem čijih postignuća, uloga i zadaća završava i dio Šurminove *Povjesti* posvećen hrvatskoj književnosti (1898a: 223), utemeljio godine 1866., dok je afirmaciji srpskoga identiteta odnosno popularizaciji srpskoga imena u javnome životu Hrvatske, dakako s drugim predznacima i učincima od spomenutih, determiniranih otporom prema austrijskoj i mađarskoj politici te hrvatskom identifikacijom s (južno)slavenskim korpusom, kasnije pripomogla i politika Kluen-Héderváryja (1883. – 1903.).¹

U procesima odjeljivanja književne od jezikoslovne domene filologije ulogu su pak odigrali poetički (pred/post)romantičarski koncepti koji nisu naglašavali samo to da je književnost oblik jezične (nacionalne) prakse nego i to da je riječ o posebnome, povlaštenome izražavanju koje svoje uporište ima u Schillerovu *estetskom carstvu* (usp. Oraić Tolić 2005: 21) ili u »carstvu umjetnosti« (usp. Solar 1971: 21). U hrvatskoj bi se kulturi reperkusije toga mogle prepoznati i u razdjeljivanju zagrebačke katedre za hrvatski jezik i knji-

¹ O razdoblju hrvatske povijesti druge polovine XIX. stoljeća usp. npr.: Gross 1962; Gross 1981; Gross; Szabo 1992; Artuković 2001. i dr.

ževnost na jezičnu i književnu sastavnicu godine 1910., pri čemu je Šurmin postao predstojnikom potonje (usp. npr. Adamček 1969: 88). No, osim kantovske ideje »autonomije umjetnosti« (usp. Oraić Tolić 2005: 16), neosporno važne za (pred/post)romantičarsku poetiku i (meta)književne koncepte koji su proizlazili iz nje, na trendove u znanosti o književnosti tijekom druge polovine XIX. i početkom XX. stoljeća presudno je utjecala *historistička paradigma modernoga znanja* (ibid.: 20). Premda je svoj legitimitet zasnivala na romantičarskoj premisi o autonomiji književnosti, književna je znanost u ranim etapama svoje moderne institucionalizacije tu premisu s druge strane podrivala. Za razliku od ranijih, preddevetnaestostoljetnih razdoblja kada je, kako kaže Solar (2003: [9]), »samo [...] rijetkim i osamljenim misliocima pa[da]lo na pamet da bi neku veću važnost u spoznaji književnosti mogla imati činjenica da se književna djela mogu razvrstati u vremenu« odnosno kada na to da »povijest ima pri spoznaji književnosti neku bitnu ulogu [...] uz neke vrlo rijetke izuzetke, nitko nije niti pomišljao« (ibid.: 10), tijekom XIX. stoljeća historiografska je perspektiva postala ključem svakoga metaknjiževnog postupka. Paralelno s procesima izgradnje modernih nacionalnih identiteta, osobito se prema kraju XIX. stoljeća kao obavezno nametnulo pisanje »iscrpn[ih] i opsežn[ih] povijesti književnosti pojedinih jezika i naroda«, pri čemu se »smatralo da se jedino tako i može spoznati što književnost zapravo jest: ona je – držalo se – upravo i jedino ono što njezina povijest otkriva, a to je uvijek povijest nečega što nije bilo određeno autonomijom književnih vrijednosti, nego nekom općom idejom o pokretaču ili pak konačnom cilju povijesti« (ibid.).

2. »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha...«: povijest nacionalne književnosti kao nacionalna povijest

U vrijeme u kojemu je bila objavljena *Povjest književnosti hrvatske i srpske* književna je historiografija, koja je otpočela svoj razvoj u XVIII., a vrhunac popularnosti stjecala tijekom XIX. stoljeća, uživala golemi društveni ugled (usp. npr. Perkins 1993: 1), što se može prepoznati i u pojedinim Šurminovim iskazima, primjerice u njegovoj tvrdnji da je »baš istorija književnosti kao cvijet sve umne radnje u narodu« (1898a: [nepaginirano]). Kako je i iz potonjega citata vidljivo, važnu ulogu koja se povijesti književnosti pripisivala u devetnaestostoljetnim kulturama, a u mnogima od njih i kasnije, tijekom ranoga XX. stoljeća, ta je humanistička disciplina dugovala relacijama u koje se nju i njezin predmet, tj. književnost, postavljalo spram fenomena nacionalnoga identiteta. U tome smislu, književna je povijest počivala

na uvjerenju o tome da joj je glavna i ostvariva misija predstaviti i objasniti razvoj »nacionalne svijesti«, kao što je na primjer u uvodu u *Povijest talijanske književnosti* Francesca De Sanctisa (*Storia della letteratura italiana*, prvo izdanje 1870. – 1871.) apostrofirao Benedetto Croce (1931., prema Perkins 1993: 4).

Naime, upravo su nacionalna svijest ili nacionalni duh pojmljeni kao kategorije koje potiču i zrcale tijek *života* određenoga nacionalnog entiteta, u zlatnome dobu književne historiografije u najvećemu broju slučajeva predstavljali *ono nešto* za što je Solar (2003: 10) ustvrdio da je diktiralo konceptualizaciju književnopovijesnih projekata, a da »nije bilo određeno autonomijom književnih vrijednosti, nego nekom općom idejom o pokretaču ili pak konačnom cilju povijesti«. Odnosno, te su se dvije kategorije ili nacija kao njihov nositelj uspostavile kao oni faktori književnih povijesti za koje je David Perkins (1993: 3), pozivajući se na Wilhelma Diltheyja (1833. – 1911.), konstatirao da ih se tretiralo kao »idealne cjeline« ili »logičke subjekte« egzistencija kojih se otkrivala u književnosti. Veza između književnosti i nacionalnoga identiteta shvaćala se kao prirodna i neupitna zbog romantičarskoga, herderijanskog poimanja jezika kao ključnoga medija ne samo književne artikulacije, već i nacionalne realizacije, a takav herderijanski pogled jasno se otkriva i u Šurminovu »Uvodu« u *Povijest književnosti hrvatske i srpske* (1898a: [3]), otvorenome sljedećim rečenicama: »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha. U svakoga se naroda njegov duh najbolje i najočitije javlja u *jeziku*, koji tvori duševnu svezu ljudi, što pripadaju istomu narodu; jezik dakle upućuje na jedinstvo, za pravo stvara *narodnost*, koja se razvija u onom času, kad skupine ljudi spoznaju, da su vezane jednim sredstvom zajedničkim. Bez jezika nema narodnosti – i samo po svojem jeziku postaje narod sposoban za samostalan svoj život plemenski. Istom u jeziku se odražavaju misli i čuvstva jednoga plemena, jednoga naroda, jer tek tim oruđem može čovjek stvoriti pravu i prvu pjesmu, prvu priču [...]«.

Polazeći od takve romantičarske pretpostavke o organskoj, vitalnoj i neraskidivoj sprezi naroda i jezika kao i od prije spomenutih slavističkih koncepata o jedinstvu južnoslavenskoga jezičnog korpusa, i Šurmin, koji je, kako je naveo Antun Barac (1939–40: 215), bio »u prvom redu *slavist*«, svoju je povijest književnosti nastavio poglavljem o *narodnome jeziku Hrvata i Srba* (Šurmin, 1898a: [6]). Prikaz toga, po njemu, *jednoga jezika* »što ga Hrvati zovu hrvatskim, a Srbi srpskim« (ibid.: 7) otvorio je referirajući na njegovo *drevno podrijetlo* »u veoma davnim vremenima« kada su »naši praoci živjeli zajedno s djedovima drugih evropskih naroda u jednoj zajednici u srednjoj u Aziji, govorili [...] svi jednim jezikom i činili jedan narod« (ibid.: [6]).

Dijelom se razlikujući od koncepata koje su zastupali autoriteti slavističke znanosti i glavni ideolozi slavenstva i(li) pojedinih nacionalnih slavenskih kultura s početka XIX. stoljeća, od Josefa Dobrovškoga preko Jerneja Kopitara, Vuka Stefanovića Karadžića, Pavela Josefa Šafařika i Jana Kollára do hrvatskih preporoditelja na čelu s Ljudevitom Gajem, koji su govorili o skupini srodnih južnoslavenskih jezika, nazivajući ih hrvatskim i slovenskim, srpskim i slovenskim, hrvatskim i srpskim ili ilirskim jezicima ili jezikom, a dijelom se i preklapajući s njima, Šurmin nakon prikaza primordijalnoga podrijetla *jednoga jezika Hrvata i Srba* u okrilju indoeuropske jezične skupine, obrazlaže diferencijaciju koja se dogodila u južnoslavenskome kompleksu uslijed razdvajanja, s jedne strane, *bugarskih Slovena*, a s druge *današnjih Slovenaca* (usp. *ibid.*).

Tako izlučen *hrvatski i(li) srpski* supstrat, kako su ga konceptualizirali i drugi hrvatski filolozi, njegovi suvremenici, od Vatroslava Jagića do hrvatskih vukovaca, Šurmin dijeli na tri narječja, kajkavsko, čakavsko i štokavsko, od kojih potonje dalje dijeli na tri govora, ikavski, ekavski i jekavski (usp. Šurmin, 1898a: 7). Potom, u skladu s navedenim te s romantičarskim poimanjem književnoga folklora kao najreprezentativnijega izraza iskonskoga duha nacije (usp. npr. Burke, 1991: 58), hrvatsku usmenu književnost prikazuje zajedno sa srpskom (Šurmin 1898a: [9]–24), dok početke pismenosti počinje pratiti u širem kontekstu pokrštavanja Slavena, odnosno u kontekstu ćirilo-metodske tradicije (*ibid.*: [25]–35). Također, kao i Jagić prije njege, i Šurmin nakon spomenutoga prikaza, po njemu, prvotnoga *jedinstva* hrvatskoga i srpskoga naroda i jezika te pripadnih književnosti, naznačuje trenutak njihova razdvajanja, obrazlažući u stilu primordijalističkih i perenijalističkih nacionalnoidentifikacijskih diskursa (usp. Smith 2003: [149]–173), kako su političke prilike razdijelile »dva brata, da je svaki pošao svojim putem«, zbog čega se od XI. stoljeća »mora dijeliti hrvatska književnost od srpske« pri čemu »svaka imade svoj osobiti značaj« (Šurmin 1898a: 35). No, i uz tvrdnju da su hrvatska i srpska književnost definitivno razdijeljene u XI. stoljeću, Šurmin reprezentaciju *prvoga doba* hrvatske književnosti kao samosvojne i osobite cjeline otvara vremenom kada se, kako navodi, »[p]leme [...] Hrvata naselilo u krajevima među rijekom Bojanom na jugu, Bosnom na istoku, Dunavom i Dravom, rijekom Rašom u Istri i Jadranskim morem na zapadu« stvorivši državu koju je »s jedne strane okružio zapadni svijet, a s druge su joj strane bili susjedi, koji su pristajali uz istok«, pri čemu su se Hrvati »oslonili sasvim na Zapad« (*ibid.*: [39]).

Takvim rezoniranjem Šurmin je povijest hrvatske književnosti ustvari odvojio od povijesti hrvatskoga i srpskoga jezika dajući veću važnost drugim

konstitutivnim elementima nacionalnoga identiteta – etnokulturnoj i vjerskoj pripadnosti i državnoj institucionalnosti. Zato je, bez obzira na to što je povijest hrvatske književnosti podijelio u »ove tri glavne epohe: 1). Od XII. vijeka do kraja XV. stoljeća; 2). Od XVI. stoljeća do početka XIX. vijeka (do 1835. god.); 3). Od god. 1835. do danas«, u prvu epohu ušao s ranijim stoljećima, prateći »[b]orbu Hrvata za glagolicu i slovensku službu« prije IX. stoljeća te »[r]ad oko glagolske književnosti«, koji se dijeli na tri etape, do kraja XII., potom do kraja XV. te do kraja XVIII. stoljeća (usp. *ibid.*: 35; [37]–63). »Drugo doba« obuhvaća ranonovovjekovnu hrvatsku književnost te je prikaz toga segmenta podijeljen na sastave o XV-ostoljetnoj i(li) XVI-ostoljetnoj književnosti u Splitu, na Hvaru te u Zadru i Dubrovniku, potom XVII-ostoljetne i XVIII-ostoljetne književnosti u Dubrovniku i ostaloj Dalmaciji te književnosti u Bosni, Slavoniji i kajkavskoj Hrvatskoj od početaka do XVIII. stoljeća (*ibid.*: [64]–148). »Treće doba« otvoreno je godinom 1835., kao okvirnom donjom granicom hrvatskoga narodnog preporoda, odnosno, kako ga Šurmin naziva, »ilirskoga pokreta«, a u njemu je uz navedenu preporodnu izdvojio još dvije etape, prvu koju locira između početka Bachova apsolutizma i osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, te drugu koja je uslijedila poslije osnivanja Akademije (*ibid.*: [149]–223).

Dijeljenjem hrvatske književnosti na dvije cjeline, koje se okvirno mogu odrediti kao srednji i rani novi vijek, s jedne strane, te preporodno i postpreporodno vrijeme, s druge, Šurmin slijedi u svoje vrijeme postojeće preglede hrvatske književnosti, ne samo Jagićevu *Historiju književnosti* iz 1867., nego i školske priručnike poput *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* Š. Ljubića, *Kratke poviesti književnosti hrvatske i srbske za građanske i višje djevojačke škole* I. Filipovića, *Poviesti hrvatske književnosti za kandidate učiteljstva* (1883.) Antuna Pechana ili druge knjige *Hrvatske čitanke za više gimnazije i nalike jim škole* (1880.) Franje Petračića, a isti će koncept odrediti i kasnije kapitalne povijesti hrvatske književnosti do početka druge polovine XX. stoljeća, od *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) Branka Vodnika ili trosveščanoga Bogdanovićeve *Pregleda književnosti hrvatske i srpske preko Hrvatske književnosti od početka do danas* (1944.) Slavka Ježića do *Poviesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1945.) Mihovila Kombola i *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* (1954.; 1960.) Antuna Barca, čime se institucionalizirala i danas aktualna granica između tzv. starije i novije hrvatske književnosti (usp. Cođa 2012: 330).

Fokusirajući se na one regije koje su hrvatsku književnost u pojedinim razdobljima najbolje reprezentirale, strukturirajući te prikaze u teleološ-

ki dijakronijski niz, Šurminova povijest hrvatske književnosti, kao i druga književnohistoriografska djela koja su s njome u tome smislu usporediva, oblikovana je kao tzv. »razvojna povijest«, utemeljena na pretpostavci da, riječima W. Diltheyja, svaki događaj prelazi »preko niza promjena« te da je »moguć jedino na osnovi prethodnoga« (prema Perkins 1993: 2). Na taj način, kako objašnjava D. Perkins, stvara se dojam neprekinute sukcesivnosti, odnosno kontinuiteta (u Šurminovu slučaju, od doseljenja Hrvata do utemeljenja Jugoslavenske akademije i pokretanja njezinih projekata). S tim ciljem (re)konstruira se niz sekvenci od kojih je svaka prikazana s naglaskom na ono čime se nadograđuje na prethodnu te se one, premda to na prvi pogled možda ne izgleda tako jer Šurmin čak i govori o zastojima i nazadovanjima književnoga života u pojedinim fazama (usp. npr. Šurmin 1898a: 98), zapravo organiziraju s tendencijom zanemarivanja eventualnih »skokova, obrata, povrataka, praznih ploča ili početaka« (usp. Perkins 1993: 2). Odnosno, smjene dominacija pojedinih regija naposljetku ispadaju manje kao prekidi i novi počeci, a više kao etape jedinstvenoga, smislenoga i jednome cilju usmjerenoga procesa. Svrha prikaza toga procesa svodi se na svjedočenje o tijeku *narodnoga života*, ili, kako se ranije navelo, o manifestacijama *narodne svijesti* ili *narodnoga duha*. Posljedično, kao što se već ustvrdilo, kao stvarni se subjekt Šurminova književnopovijesnoga narativa konstituirao narod ili nacija dok se književnost tretira kao njegov odnosno njezin proizvod i(li) predstavnik. U skladu s time, kako ju je sam Šurmin predstavio (1898a: [3]), njegova je povijest književnosti zamišljena kao »dnevnik narodnih čuvstava i misli, jer se po njoj pred našim očima otkriva narodna duša, narodne otajne misli, što su ga se prihvatile u vijekovima [!], kad je išao za tim, da provede svoje težnje«.

Kao reprezentativan primjer optimističnoga ranomodernog historizma, vjerujući u »[p]rosvjetiteljski projekt napretka utemeljen [...] na linearnom konceptu povijesti« (Oraić Tolić 2005: 16), to djelo proklamira: »Što nam je bolje i jasnije osvjetljena prošlost, umne će oči znati pogledati u napredak« (Šurmin 1898a: [nepaginirano]). Zaokupljeno romantičarskom, esencijalističkom, primordijalističkom idejom nacije, ono svoj krajnji cilj vidi koliko u (nacionalnoj) prošlosti, toliko, ako ne još i više, u aktualnoj nacionalnoj problematici² te u vidovitim projekcijama nacionalne sudbine, predstavljajući se kao sadržaj koji »daje proročkih pogleda u budućnost«, vjerujući da

² To obilježje Šurminove povijesti korespondira s također klasičnom književnohistoriografskom percepcijom književnih djela kao, kako navodi M. Solar (2000: 251), »spomeni[ka] prošlosti kojih pojavu valja objasniti kako bismo mogli razumjeti njihovo značenje u sadašnjosti, koja se načelno morala moći objasniti iz prošlosti«.

»proročki pogled u budućnost oštri snagu, krijepi energiju za posao, bržom silom dovodi srećnija vremena u narodni život« (ibid.).

3. »[J]edan put se mora prokritikovati prošlost i s njom se razračunati [...]«: povijest i povijest književnosti

Treće poglavlje *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*, naslovljeno »Narodni život i narodne umotvorine« Šurmin je otvorio konstatacijom po kojoj je »[p]oezija [...] samo način, kojim se zadovoljava težnj[a] za lijepim« (Šurmin, 1898a: [9]), što bi moglo navesti na zaključivanje o tome da je njegova metoda određena nedvosmislenom estetičkom perspektivom. No, citirana rečenica, kao i objašnjenje koje slijedi, po kojemu u *pjevanju*, »čovjek nalazi građu, kojom se stvara lijepo u samom sebi [...]« (ibid.), Šurminu služe kao uvod u razmatranje samo jednoga dijela književnosti, odnosno njezine usmene dionice. To je tumačenje prije svega uvjetovano romantičarskom vizurom, koja je, kako je već spomenuto, inspirirana herderijanskim idejama, u usmenoj književnosti vidjela najneposredniji izraz narodnoga odnosno nacionalnoga duha. U skladu s time, usmena se književnost, predstavljena kao *Naturpoesie* kako su je shvaćala braća Grimm (usp. Burke 1991: 18), tumači kao primaran, racionalnim iskustvom neinficirani produkt i vlasništvo nacionalnoga kolektiva, baštinjeno iz vremena rousseauovski pojmljene predcivilizacijske faze. Posljedično, na usmenu se književnost gleda kao na artefakt tek slučajno materijaliziran kroz određenoga, stvaralačkom maštom i emocijama nadahnutoga pojedinca, svojevrsnoga glasnogovornika primordijalne nacionalne zajednice, misija kojega se ispunjava time da zajednici čiji je dio vrati i na daljnje beskonačno raspolaganje ostavi ono što joj je oduvijek i pripadalo: »U drevnoj davnini po svojem razmišljanju zameće se u narodu njegova poezija. 'U tom vijeku naivna vjerovanja i mladenačke mašte, kod jednaka života i jednakih običaja, a prema tomu i kod jednake prosvjete, koja je istom proklicala, sav je narod jedna duša, sav narod jednako misli i osjeća'. Budući da je tomu tako, tad je razumljivo, da se narodni pjevač, koliko god pjeva kao pojedinac, ne odvaja od ostaloga naroda ni po mislima ni po čuvstvu; on pjeva samo ono, što bi pjevao čitav narod, poradi čega se njegova pjesma prima od svakoga, kao da nije ni postala drugdje – od drugoga lica« (Šurmin 1898a: 4–5).

Ovakvo poimanje usmene književnosti korespondira i s romantičarskim naglašavanjem literarnoga kao eminentno estetskoga sadržaja, uvelike ovisnoga o iracionalnim stvaralačkim potencijalima i impulsima, pa se kaže: »Ako se poprati život nárôdâ do prvih njegovih dana mladenačkih, sigurno će

svatko moći razabrati, da u to doba upravlja fantazija i čuvstvo; um i razmišljanje se gotovo i ne javlja [...]« (ibid.: 4). Time promišljanje o usmenoj književnosti prelazi u promišljanje o književnosti uopće, posebno s obzirom na dijakroniju, iz koje se, međutim, nastoje izvesti i neki zaključci o biti, vrstama ili tipovima literature, pri čemu se mogu naslutiti površni i nedomišljeni utjecaji popularnih romantičarskih poetičkih koncepata, primjerice Schillerovih ili Hegelovih, uklopljenih u prosvjetiteljsku sliku napretka kao osvajanja racionalne spoznaje: »Mnogo se kasnije pojavljuje proza [...] kad fantazija i čuvstvo ustupaju razumu i razmišljanju« (ibid.). U takvim okvirima književnost se, dakle, dijeli na »*usmenu* i »*pismenu*«, od kojih se i jedna i druga mogu javljati u »*vezanu* i »*nevezanu* govoru« (ibid.: 5). Oslanjajući se na horacijevsku maksimu o podijeljenosti književnosti između pouke i zabave, posebno aktualiziranu u prosvjetiteljstvu, a često reproduciranu kada je riječ o uspostavljanju granica između pisane (uključujući posebno i pučku) i usmene (narodne) literature i kasnije (usp. npr. Bošković-Stulli; Zečević 1978: 540; Davis 1992: 352; Pavličić 1987: 75), uplićući u argumentaciju i tradicionalna, u romantizmu posebno reaktualizirana estetička pitanja o odnosu između lijepoga, dobroga i istinitoga te romantičarsku diferencijaciju između poezije i proze, Šurmin nadalje navodi: »Narodna usmena književnost ponajviše kao tečevina fantazije imade u prvome redu da zabavlja – jer je tu pouka isključena. Kulturna ili pismena književnost osnovana je na fantaziji i na tečevinama umnim, a zadatak joj je, da duševno usavršuje, oplemenjuje čuvstva i misli, a jača volju. Poezija to obavlja, puteći na ono što je lijepo, a proza, ponajviše tečevina uma, upućuje na istinu i ono, što je dobro. Pod imenom poezija obično se razumijeva pjesnička ili lijepa literatura, a pod prozom, t. j. onom knjigom, što se služi govorom svagdašnjega života, poučna književnost [...]« (Šurmin 1898a: 5).

Nalazeći da »[s]ve te vrste idu u pov[il]jest književnosti« (ibid.), Šurmin se, dakle, udaljava od estetičkih teza kojima je otpočeo razmatranja o usmenome književnom stvaralaštvu te se otkriva kao sljedbenik ideje »'spomeničk[e]' vrijednosti književnosti« (Solar 2000: 254) po kojoj je »svaki [...] tekst podložan istraživanju« (ibid.), što je, među inim, rezultiralo i time da su njegovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*, kako je ustvrdio Barac (1939–40: 213), »zamjerali – s pravom – što nije napisana s određenim umjetničkim kriterijima«.

Uz to, jasno se distancirajući od estetičkoga, isključivo na književnost usmjerenoga fokusa, Šurmin je, najavljujući poglavlja u kojima će nastojati obrazložiti razloge zbog kojih hrvatsku usmenu književnost promatra zajedno sa srpskom, naveo da je u pregled o kojemu je riječ uz prikaze »oni[h] pojav[a], koje idu u književnost« uključio i »neke istorijske i etnografske

pojave« (1898a: 5) te je prije toga konstatirao da »istorijski događaji, općeni međunarodni odnosi, narodna kultura, karakter pojedinih doba u općenoj povijesti, tuđe utjecanje na razvijanje domaćega kulturnoga života i mnogo drugih pojava odlučuje o smjeru, razvijanju, napredovanju ili nazadovanju književne povijesti« (ibid.: [3]). Ipak, usprkos tome, Barac je ustvrdio da je kod Šurmina insuficijentan ostao i prikaz književnoga konteksta, odnosno da mu se također opravdano zamjeralo i to što »književna razdoblja i pisc[e]« nije prikazao sa širih »kulturno-socijalnih stajališta, nego su izneseni uglavnom samo biografski i bibliografski podaci« (1939–40: 213). U sličnom je smislu Barac, osvrćući se na dvotomni Šurminov *Hrvatski preporod*, zaključio da autor u tim knjigama »nije ni pokušao odgovoriti na mnoga pitanja« kao što su »geneza hrvatskoga preporoda (odnos Iliraca prema starijoj hrvatskoj književnosti, prema slavenskim i neslavenskim književnostima prve polovice 19. v.), književne ideje Iliraca s obzirom na njihov odnos prema evropskim književnostima, problem književnog jezika kao sredstva izražavanja, umjetnička vrijednost hrvatske književnosti iz doba ilirizma, itd.« (ibid.).

Stav hrvatske znanosti o književnosti glede Šurminova djela nije se promijenio niti u drugoj polovini XX. stoljeća ni kasnije, pa prema Miroslavu Šicelu (2005: 302), Šurmin »[p]rikupljajući građu, ali nedovoljno sustavno, nije uspio izgraditi vlastitu metodološku koncepciju ostavši tek na prepričavanju sadržaja djela i životopisa pisaca, bez zalaženja u bitne probleme 'literarnosti' književnih ostvarenja«. Ovakvi i slični prigovori književno-historiografskome radu Đure Šurmina utemeljeni su među ostalim i zbog onih nedostataka koji proizlaze iz njegove vrlo očite ukorijenjenosti u logici tradicionalne književne znanosti, u kojoj je, kako je primjerice naglasio M. Solar (2000: 254), »ideja povijesti dominira[la] nad idejom književne vrijednosti«, i to ideja povijesti čija je svrha shvaćana u smislu uokvirivanja priče o poslanju nacije. No, bez obzira na to što su povijesti hrvatske književnosti poslije Šurmina, od Vodnika preko Ježića i Kombola do Barca, ali i kasnije, nastojale, svaka na svoj način, u sebe uključiti i(li) više *književnosti* i(li) više *povijesti*, što im je dijelom i polazilo za rukom, ni one nisu uspjele nadići zamke u koje (književna) historiografija nužno upada zbog svoje narativne ustrojenosti (usp. npr. Perkins 1992: 29–51).

Zamke o kojima se vezano uz povijesti književnosti ili historiografiju uopće promišlja kontinuirano od institucionalizacije navedenih znanstvenih disciplina do njihova postmodernog (pre)osmišljavanja,³ nisu prevladane ni

³ Za ilustraciju spomenuti se mogu pitanja koja su u tome smislu postavljali npr. G. Lanson, Wellek i Warren, D. LaCapra, H. White i dr., o čemu usp. Frangeš 1967: 7; Solar, 1971a: 77; Blažević 2008: 19.

danas. Odnosno, kao što je ustvrdio M. Solar (2000: 259), bez obzira na to što je riječ o tradiciji »paradigme povijesti književnosti, koja je, rekli bismo, doduše, možda epistemološki mrtva«, njezina »moć još uvijek traje kao ‘moć odbjeglih ili mrtvih bogova koji su postali demoni’, prema Lukácsevima iz *Teorije romana*«.

Moći koju emaniraju tradicionalne povijesti književnosti – među ostalim, i uz sve njezine strukturne, metodološke, argumentacijske, pa i faktografske nedostatke, i Šurminova – neće biti moguće umaknuti dok god će se povijest književnosti konstituirati kao diskurs o *prošlosti*, do koje se nastoji, kako je ustvrdio Roland Barthes (1967.), a kao što je prenijela Zrinka Blažević (2008: 39), doći »pomoću kompleksnih retoričkih operacija« *podmećući* »označeno za referenta stvarajući tako ‘učinak zbiljskog’«. No, (ne?)relevantnost tih i takvih povijesti književnosti za suvremenu književnu znanost ne iscrpljuje se (samo) u toj moći, već je glavni izazov u tome da se u motive, okolnosti, mehanizme i učinke njihova funkcioniranja nastoji proniknuti. Slijedom tih napora, kao što se nastojalo pokazati u ovome radu o profilaciji Šurmina kao književnoga povjesničara te o njegovim književnohistoriografskim projektima, te i takve povijesti mogu se čitati tek uvjetno i kritički kao dokumenti o onim vremenima na koja referiraju, ali svakako i kao dokumenti o vremenima u kojima su same nastajale.

Literatura

- Adamček, Josip 1969. »Filozofski fakultet u Zagrebu«. U: Jaroslav Šidak (ur.): *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu. II*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije. 63–137.
- Artuković, Mato 2001. *Srbi u Hrvatskoj – Khuenovo doba*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
- Barac, Antun 1939–40. »Đuro Šurmin (1867–1937)«. *Slavia. Časopis pro Slovanskou filologii*. [212]–217.
- Barac, Antun 1954; 1960. *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. i II*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Blažević, Zrinka 2008. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Bogdanović, David 1914–[18?]. *Pregled književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Štampa Dioničke tiskare, Knjižara L. Hartmana, St. Kugli, Knjižara Kr. Sveučilišta i Jugoslav. akademije.
- Bošković-Stulli, Maja; Zečević, Divna 1978. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1. Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Mladost.

- Burke, Peter 1991. *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Prev. Borko Auguštin; Dunja Rihtman-Auguštin. Zagreb: Školska knjiga.
- Coha, Suzana 2012. »Starija vs. novija hrvatska književnost: pitanja (dis)kontinuiteta i (dez)integriteta«. U: Tomislav Bogdan; Ivana Brković; Davor Dukić; Lahorka Plejić Poje (ur.): *Zbornik Dunje Fališevac. Perivoj od Slave*. Zagreb: FF press. 329–339.
- Davis, Lennard J. 1992. »Zgusnuti zapleti: povijest i fikcija«. Prev. Mia Pervan-Plavec. U: Vladimir Biti (prir.): *Suvremena teorija pripovijedanja*. Zagreb: Globus. 341–371.
- Filipović, Ivan 1875. *Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske za gradjanske i više djevojačke škole*. Zagreb: Nakladom Knjižare Lav. Hartmána.
- Frangeš, Ivo 1967. »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«. U: *Studije i eseji*. Zagreb: Naprijed. 7–[28].
- Gross, Mirjana 1962. »Osnovni problemi pravaške politike 1878–1887«. *Historijski zbornik*. XV, 1–4: 61–[120].
- Gross, Mirjana 1981. »O društvenim procesima u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća«. U: M. Gross (ur.): *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. 343–371.
- Gross, Mirjana; Szabo, Agneza 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus.
- Jagić, Vatroslav 1867. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Knjiga prva. Staro doba*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ježić, Slavko 1944. *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100–1941*. Zagreb: Naklada A. Velzek.
- Katunarić, Vjeran 2003. *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
- Kogoj-Kapetanić, Breda 1968. »Komparativna istraživanja u hrvatskoj književnosti«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 10: 305–[404].
- Kombol, Mihovil 1945. *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ljubić, Šime 1864; 1869. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži. Knjiga I. i II.* Rijeka: Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod.
- Oraić Tolić, Dubravka 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna. Rođenje virtualne kulture*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Pavličić, Pavao 1987. »Pučka, trivijalna i masovna književnost«. U: Svetlana Slapšak (prir.): *Trivijalna književnost. Zbornik tekstova*. Beograd: Studentski izdavački centar UK SSO, Institut za književnost i umetnost. 73–83.
- Pechan, Antun 1883. *Poviest hrvatske književnosti za kandidate učiteljstva*. II. popravljeno izdanje. Zagreb: Tiskom Ign. Granitza i dr.
- Perkins, David 1993. *Is Literary History Possible?* Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.

- Petračić, Franjo 1880. *Hrvatska čitanka za više gimnazije i nalike jim škole. Knj. 2. Historija literature u primjerih*. Zagreb: Kr. hrvatsko-slav.-dalm. zemaljska vlada.
- Sanctis, Francesco De 1931. *History of Italian Literature*. Prev. Joan Redfern. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Smith, Anthony D. 2003. *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*. Prev. Mirjana Paić Jurinić. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Solar, Milivoj 1971. »Književnost kao umjetnost«. U: *Pitanja poetike*. Zagreb: Školska knjiga. 11–24.
- Solar, Milivoj 1971a. »Spekulativna povijest književnosti«. U: *Pitanja poetike*. Zagreb: Školska knjiga. 77–92.
- Solar, Milivoj 2000. »Paradigma povijesti književnosti«. U: *Granice znanosti o književnosti. Izabrani ogleđi*. Zagreb: Naklada Pavičić. [248]–259.
- Solar, Milivoj 2003. *Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled*. Zagreb: Golden marketing.
- Stančić, Nikša 1985. »Gajeva klasifikacija južnoslavenskih jezika i naroda u vrijeme nastanka ‘Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisanja’ iz 1830. godine«. *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*. 18: 69–106.
- Stančić, Nikša 1989. *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*. Zagreb: Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.
- Stančić, Nikša 1997. »Ideja o ‘slavenskoj uzajamnosti’ Jána Kollára i njezina hrvatska recepcija«. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. 30: 65–76.
- Šurmin, Đuro 1895. *Osobine današnjega sarajevskog govora*. Zagreb: Dionička tiskara.
- Šurmin, Đuro 1896. »K povjesti dijakritičnih znakova«. *Vienac*. 16: 255.
- Šurmin, Đuro 1897. *Riječi muškoga roda od a-osnova u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Šurmin, Đuro (prir.) 1898. *Hrvatski spomenici. Sveska I. Od godine 1100–1499*. [Zbirka Ivana Kukuljevića i Radoslava Lopašića]. Zagreb: Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti.
- Šurmin, Đuro 1898a. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Naklada Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Šurmin, Đuro 1900. »Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije«. U: *Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava*. Zagreb: Matica hrvatska. [536]–547.
- Šurmin, Đuro 1902. *Bilješke za hrvatski preporod*. Zagreb: Dionička tiskara.
- Šurmin, Đuro 1903; 1904. *Hrvatski preporod I, II*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- Šurmin, Đuro 1905. *Štrosmajer*. Zagreb: Društvo hrv. književnika, Dionička tiskara.
- Šurmin, Gjuro 1921. *Stvaranje Srbije*. Zagreb: Tiskara »Merkur«.
- Šurmin, Đuro 1922. *Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara.
- Šurmin, Đuro 1926. *Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Srba i Hrvata*. Zagreb: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

- Šurmin, Đuro 1928. »Osnovke ugovora u Londonu«. *Jadranska straža*. 24: 369–420.
- Šurmin, Đuro 1932. »Vojska i hrvatska politika 1915. god.« [Separat].
- Vodnik, Branko 1913. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.

KNJIŽEVNOHISTORIOGRAFSKI RAD ĐURE ŠURMINA: POVIJEST I POVIJEST KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U radu se prikazuju, analiziraju i interpretiraju okolnosti utemeljivanja akademske karijere te osobitosti profiliranja književnoznanstvenoga rada Đure Šurmina. Oba ta aspekta tumače se kao paradigmatičan odraz političkih i kulturnih prilika te poetičkih načela, logike i trendova koji su utjecali na procese institucionalizacije hrvatske filologije uopće i posebno hrvatske povijesti književnosti krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Pritom je poseban naglasak stavljen na prikaz, analizu i interpretaciju Šurminove *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.), koja se otkriva kao odraz romantičarskih političkih (*Kultur*-nacionalnih), poetičkih (estetičkih) i epistemoloških (historističkih) pretpostavki tradicionalne književne historiografije.

Cljučne riječi: slavistika, povijest hrvatske književnosti, esteticizam, historizam, romantičarski nacionalizam

ĐURO ŠURMIN'S LITERARY-HISTORICAL WORK: HISTORY AND LITERARY HISTORY

Summary

The paper presents, analyses and interprets the circumstances of the establishment of Đuro Šurmin's academic career and the specific profile of his literary-historical work. Both aspects are viewed as a paradigmatic reflex of the political and cultural circumstances, as well as of the poetical principles, logic and trends that influenced the processes of the institutionalization of Croatian philology in general and of Croatian literary history in particular at the end of 19th and the beginning of the 20th century. Particular emphasis is placed on the presentation, analysis and interpretation of Šurmin's *Povijest književnosti hrvatske i srpske* / *History of Croatian and Serbian literature* (1898), which is shown to be a reflection of the Romanticist political (*Kultur*-national), poetical (aesthetical) and epistemological (historical) assumptions of the traditional literary historiography.

Keywords: Slavic studies, history of Croatian literature, aestheticism, historicism, Romantic nationalism

Sl. 2.: Đuro Šurmin: *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.

Dubravka Brunčić

Pitanje romantizma u književnopovijesnom diskursu Đure Šurmina

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

I.

U svojim se književnopovijesnim sintezama *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) te *Hrvatski preporod I. i II.* (1903. – 1904.) Đuro Šurmin bavio, između ostaloga, hrvatskom književnošću XIX. stoljeća, pa tako i korpusom hrvatske književnosti koji se u novijim književnopovijesnim usustavljivanjima označava pojmom romantizma (usp. I. Frangeš, 1987; D. Jelčić, 2002, ²2004; M. Šicel, 2004; M. Tomasović, 2008). U njegovim se raščlambama ne može govoriti o cjelovito razvijenom konceptu romantizma kao književnopovijesne odrednice. Sâm pojam ne upotrebljava kao periodizacijsku oznaku, nego donosi društvenopovijesno i političko nazivlje (preporod, doba ilirskoga pokreta, doba apsolutizma) te godine kao vremenske razdjelnice. Međutim, pišući o »3. dobu« hrvatske književnosti koje, u uspostavljenoj periodizacijskoj shemi, obuhvaća razdoblje XIX. stoljeća, Šurmin na više mjesta upotrebljava pojam romantizma, odnosno romantike te se stoga njegov književnopovijesni rad čini zanimljivim u kontekstu proučavanja procedura integriranja pojmova »romantizam« / »romantika« kao književno-znanstvenih termina u hrvatsku književnu historiografiju.

II.

Prije raščlambe ovoga pitanja potrebno je osvrnuti se na Šurminovu ideju povijesti književnosti i teorijsko-metodološku koncepciju. Može se reći da Šurminovi pregledi / sinteze kao književnopovijesni žanr posjeduju neka obilježja (post)romantičarskoga modela književne povijesti¹ koji je »u prvi

¹ D. Perkins naglašava kako, iako je točno da je književna povijest »proizvod razdoblja romantizma«, nije točno da je »književna povijest inherentno ili uvijek romantičarski žanr. Umjesto

plan stavio ishodište, kontinuirani razvoj i teleologiju« (D. Perkins, 2010: 339) te »stvaranje nadosobnih entiteta« – nacije, klase, religije, generacijskoga iskustva, žanra »kao subjekata toga razvoja« (Isti, 1992: 86). Za ovaj je tip književnopovijesnoga diskursa karakterističan, među ostalim, romantičarski organicizam² kao vid poimanja književnopovijesnih procesa (oblikovan pod utjecajem J. G. Herdera, F. Schlegela i A. W. Schlegela). Riječ je o kompleksnome modelu mišljenja³ koji promatra kulture određenih razdoblja kao »organska« jedinstva te se u književnopovijesnim raščlamba nalaze brojne »metafore s područja raslinstva ili drugih oblika života: niknuti, cvasti, rasti, odnosno korijen, plod, mladost, zrelost, starost – to su omiljeni slikoviti izrazi u sklopu pogleda na povijesne tokove koji je naglašavao cjelovitost i uzajamnu povezanost svih društvenih, pogotovu kulturnih zbivanja u pojedinih epoha i naroda« (Žmegač, 1998: 37–38).

Šurminovo se teleološko shvaćanje povijesti manifestira u oblikovanju književnopovijesne naracije s naglaskom na »organskom« kontinuitetu nacionalne kulture, pri čemu naciju poima, na tragu koncepcija J. G. Herdera⁴ i braće Schlegel⁵, na koje se izravno i poziva,⁶ kao primordijalnu danost koju karakteriziraju zajednički jezik kao manifestacija narodnoga duha, povijest i tradicija kao bitni aspekti nacionalnoga identiteta: »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha. U svakoga se naroda njegov duh najbolje i naj-

toga, postoji zaseban romantičarski tip književne povijesti« koji se razlikuje od »naturalističke, pozitivističke, modernističke i post-modernističke književne povijesti koje su se kasnije pojavile« (2010: 344). U hrvatskoj književnoznanstvenoj tradiciji može se okvirno govoriti o tri razdoblja proučavanja književnosti: razdoblju tradicionalne povijesti književnosti, s dominacijom filološko-pozitivističke književnopovijesne paradigme, koja je trajala od 1870-ih do Drugoga svjetskog rata, socrealističkom marksističkom razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata do sredine 1950-ih i razdoblju moderne znanosti o književnosti od sredine 1950-ih do danas (usp. D. Dukić, 2009: 137–138). Iako razvoj hrvatske književne historiografije nije istovjetan njemačkoj književnoznanstvenoj tradiciji na temelju koje D. Perkins oblikuje svoje teze, neke se od njegovih postavki mogu selektivno primijeniti na hrvatsku književnu historiografiju. To pitanje u hrvatskoj književnoj historiografiji dotiče S. Coša, 2015.

² Prema enciklopedijskoj natuknici, »*organicizam* (prema organsko), nazor prema kojem su svi sastavni elementi neke složene pojave bitno određeni njihovim cjelovitim djelovanjem, učinkom što ga zajedno izvode i postižu, tako da cjelina određuje elemente, a ne elementi cjelinu. Pojam, preuzet iz biologije, isprva objašnjava shvaćanje po kojem je život neodvojiv dio organizacije materije«, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45459>, poslj. put. posjećeno 23. 7. 2016., 19:35.

³ O različitim aspektima romantičarskoga organicizma usp. J. Neubauer, 2002.

⁴ O Herderovu poimanju narodnoga duha, konstitutivnih čimbenika nacionalnoga identiteta te organičkom razumijevanju kulturnih procesa usp. U. Özkırımlı, 2010: 13–14.

⁵ O tezi F. Schlegela da je književnost »nacionalno pamćenje u službi nacionalnoga jedinstva i identiteta« usp. J. Neubauer, 2010: 500.

⁶ Usp. *Hrvatski preporod I.*, 1903: 44, 49, 53, 159; *Hrvatski preporod II.*, 1904: 92, 97.

očitiije javlja u j e z i k u, koji tvori duševnu svezu ljudi, što pripadaju istomu narodu; jezik dakle upućuje na jedinstvo, za pravo stvaran a r o d n o s t« (1898: 3). Nacionalnu povijest književnosti Šurmin pri tomu vidi kao »cvijet sve umne radnje u narodu« (Isti: s. p.) čiji je cilj, prikazujući razvoj književne produkcije, »narodne težnje u koje određeno doba historijskoga života narodnoga« (Isti: 3), su/oblikovati pripovijest o književno-kulturnoj integraciji, prevladavanju »provincijalnog karaktera« književnoga života: »treba da se prikaže njezin razvoj, koji će nas dovesti ili do zajednice sa središtem u Hrvatskoj, ili će pokazati, kako se literatura morala pred novim pojavama nakrenuti u drugi smjer« (Isti: 105), a time i pri/povijest o nacionalnoj homogenizaciji i integraciji: »Hrvatski je narod stvorio od godine 1835. do 1848. s Gajem na čelu to, da se prvi put sabrala inteligencija u jedno kolo, da je u kulturi započelo jedinstvo svih Hrvata; da [...] se prvi put jasno svuda odsijeva narodna jedinstvena sveza« (Isti: 160).

Na tragu romantičarskoga organicizma u Šurminovim se raščlambama mogu iščitati i brojne organicističke metafore, a naročito fitometaforički iskazi u tumačenju književnopovijesnih procesa. Pri tomu uspostavlja analogije između početka književnoga stvaranja jednoga naroda od »prvih njegovih dana mladenačkih« (1898: 4) i djetinje faze ljudskoga razvoja, u književno-kulturnom radu iščitava osnove »zasada za preporod« (Isti: 155), književnu produkciju naziva »narodnim cvjetnjakom« (1903: 185), »cvjetovima novijega doba« (1904: 94) te često upotrebljava lekseme »plod« i »sjeme« kako bi označio različite aspekte književnopovijesnih zbivanja.

S obzirom na dominantne metodološke tendencije, Šurmin se svojim radovima nadostavlja na hrvatsku devetnaestostoljetnu književnohistoriografsku tradiciju (V. Jagić, Š. Ljubić, I. Milčetić) i raščlambe drugih slavenskih povjesničara (P. J. Šafařík, M. Murko, P. A. Kulakovski), dakle, autora čiji je rad u znaku historijsko-filološke i pozitivističke književnopovijesne paradigme, što je vidljivo i iz njegovih eksplicacija. Iako prije svojih sinteza nije pisao teorijsko-metodološke članke, u »Predgovoru« i poglavlju »Uvod u književnost« svoje *Povjesti* Šurmin je naznačio vlastitu istraživačku poziciju i probleme književnohistoriografskog rada pa se iz njih mogu iščitati i određene metodološke postavke. Kao jedan od nedostataka i prepreka pisanju povijesti književnosti ističe nepostojanje cjelovitih književnopovijesnih sinteza i monografskih radova o pojedinim autorima, kao niti sustavne bibliografije književne produkcije⁷ te u tom smislu sâm svoj rad predstavlja

⁷ »[...] i danas nema pojedinih, a ni cjelovitih radova o našoj literaturi ni za prošlost ni za sadašnjost. Mi još i danas nemamo bibliografije ni hrvatske ni srpske, a po tome se može lako suditi, koliko je i muke trebalo i za ovakav posao, kakav je ovaj«, Đ. Šurmin, 1898: s. p.

kao predradnju za buduću povijest književnosti. U »Uvodu« na teorijskoj razini zagovara svojevrzni metodološki eklekticizam u reprezentiranju različitih faza književnopovijesnoga razvoja: spoj filološko-pozitivističke metode historiografskoga prikaza književno-kulturnoga rada i društvenopovijesnoga konteksta, ali i uvažavanje estetske vizure, potrebe valorizacije umjetničkih književnih obilježja. Naime, Šurmin smatra da »Kad je literatura ogledalo nutarnjega života ljudi, to ona živi u tijesnoj svezi sa svim pojavama životnim i prema njima se razvija: istorijski događaji, općeni međunarodni odnosi, narodna kultura, karakter pojedinih doba u općenoj povjesti, tuđe utjecanje na razvijanje domaćega kulturnoga života i mnogo drugih pojava odlučuje o smjeru, razvijanju, napredovanju ili nazadovanju književne povjesti. Sve uzroke napredovanja ili nazadovanja mora prikazati književna povjest, jer se samo po tom mogu razumjeti promjene, što se često u njoj javljaju« (1898: 3). Pri tomu naglašava potrebu uvažavanja faza književnopovijesnoga razvoja: u fazi započinjanja književnopovijesnoga razvoja trebalo bi evidentirati različite vidove pismenosti, a u razvijenoj fazi, »kad je pak kultura narodna uznapredovala« (Isti: 4) ističe kombinaciju estetskih i književnopovijesnih kriterija vrednovanja, izbor kanonskih autora i djela, uvažavajući književnopovijesnu reprezentativnost: »Kad je pak kultura narodna uznapredovala, tad se u istoriji literature izbiraju u prvom redu one radnje, oni proizvodi duha, koji su bili takovi, da su po sebi odlučivali o smjeru, kojim se kretao potonji rad. No i tu će se morati istorija literature obazirati u glavnom na sve ono, što je vrednije i što može predočivati težnje pisaca kao predstavnika narodnih misli i zahtjeva« (Isti: 4).

S obzirom na iznesene teze, može se govoriti o svojevrsnom raskoraku između Šurminove teorije i prakse pisanja književnohistoriografskih sinteza. Unatoč naznačenim metodološkim uporištima, Šurmin u svojim radovima nije uspio usustaviti građu, dosljedno provesti metodološke postavke koje je nominalno zagovarao, adekvatno književnoznanstveno raščlaniti (poetika, žanrovska, kompozicijska obilježja), književnopovijesno kontekstualizirati i estetski vrednovati književnu produkciju te je pretvorio svoje radove u nabranjanje biobibliografskih podataka, prepričavanje životopisa i sadržaja djela, nizanje fragmentarnih književno-kulturnih, društveno-povijesnih, političkih i inih referenci. Zbog toga su mu njegovi suvremenici, kao i kasniji književni povjesničari i znanstvenici prigovorili jer, »ne postavljajući probleme, nego samo gomilajući građu« (Šicel, 1971: 318), uz faktografske netočnosti i nesustavnost pristupa, »Mjestimice kao da je klonuo pod obiljem materijala, što se pred njim nagomilalo, te nije uvijek imao snage da te sićušne kamenčiče složi u harmoničan mozaik« (Matić, 1905: 110), ne uspijevajući pri tomu izdvojiti književne reprezentante i literarno uspjelija djela: »Mislim, da bi

podesnije bilo, da se u pjesnikā i pisaca Danićinih *jače* istakao individualni karakter pojedinaca i njihovo posebno shvaćanje na osnovu *najmarkantnijih* im produkata – jer i u patrijotskoj monotonosti knjige ilirske ipak izbijaju individualnosti« (Isti: 110).

Ipak, preciznosti radi, treba reći kako se u svojim književnopovijesnim sintezama Šurmin više puta izravno oslanja na raščlambe Franje Markovića, autora koji je u svojim radovima zagovarao i primjenjivao načela formalističke estetike (oslanjajući se na teze, kao što je više puta u stručnoj literaturi istaknuto, Johanna Friedricha Herbarta i Roberta Zimmermanna).⁸ Fragmentarno čak preuzima neke Markovićeve kritičke prosudbe, primjerice raščlambu spjeva *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića, naglašavajući ljepotu forme, peterodijelnu strukturu po uzoru na antičku tragediju,⁹ no riječ je samo o fragmentima, a ne razvijenoj metodologiji, ali koja ipak pokazuje Šurminovu poziciju između, kako ističe A. Barac, »starijeg shvatanja književnosti kao dijela nauke o jeziku, i (...) novijih shvatanja književnosti kao umjetnosti« i nemogućnosti okretanja »niti na jednu niti na drugu stranu« (1964: 176).

III.

Šurminova se ideja povijesti književnosti, oblikovanje slika »duševnoga našega razvijanja«, manifestira u historijskom kontekstualizmu, usmjerenosti na raščlambu društveno-povijesnih zbivanja, kao objasnidbenoga okvira književnopovijesnog razvoja.¹⁰ S obzirom na to, razvoj se hrvatske književnosti, a što je bitno i za razumijevanje problematike romantizma i hrvatskoga narodnog preporoda u njegovu književnopovijesnom diskursu, reprezentira re/konstruiranjem različitih sociokulturnih kôdova kao ključnih elemenata njezinoga nacionalno-povijesnog legitimiranja: povijesni razvoj hrvatskoga jezika i književnosti kao bitnih nacionalno-kulturnih identitetskih čimbenika, specifičnost, odnosno (a)tipičnost razvoja hrvatske književnosti te europski kontekst, odnosno utjecaj zapadnoeuropske kršćanske kulturne tradicije. Dakle, može se uočiti kako se već u početcima razvoja hrvatske književne historiografije uspostavljaju određeni interpretativni modeli te-

⁸ O estetičkim koncepcijama F. Markovića usp. Z. Kravar, 1979.

⁹ Usp. Šurmin, 1898: 167–168. Naime, u svojoj *Povjesti* preuzima Markovićeve teze iznesene u članku »Smrt Smail-age Čengića« objavljenom 1876. kao predgovor izdanju Mažuranićeva epa. U ovom radu koristim se dopunjenim člankom objavljenim u izdanju *Hrvatska književna kritika*, sv. 1, 1950.

¹⁰ O kontekstualnom modelu povijesti književnosti usp. D. Perkins, 1992.

meljem kojih će se, u različitim društveno-povijesnim okolnostima, pa i iz različitih političko-ideoloških vizura, tumačiti određena razdoblja i obilježja hrvatske književnosti.

Šurmin tako na početku svoje *Povjesti* komentira hrvatski liminalni geopolitički i društveno-kulturni položaj između »zapadnoga svijeta«, rimske, kršćanske tradicije i »vizantijske kulture« istočnoga carstva (Šurmin, 1898: 39) te naglašava prevlast zapadnoeuropskih kulturnih utjecaja,¹¹ komentirajući specifičnosti hrvatskoga i srpskog civilizacijsko-kulturnoga razvoja: »a kako u životu naroda mnogo odlučuje susjedstvo, to nije nikakovo čudo, da su njihova braća Srbi mogli mirne duše pristati uz Vizantiju, dok su se Hrvati oslonili sasvim na zapad« (Isti: 39). Riječ je o preispisivanju ideologema *antemurale christianitatis*, jednoga od ključnih pojmova »hrvatske vizije nacionalne sudbine«, oblikovanom u vrijeme turskih ratova (Rapacka, 2002: 143),¹² koji je, s obzirom na bliskost ideologiji jugoslavenstva, odnosno jugofilnu vizuru¹³ iz koje Šurmin piše *Povjest i Hrvatski preporod*, o čemu će još biti riječi, semantički modificiran iz predodžbe ugroženosti u »ideju hrvatskog pograničja – mosta između Rima i Bizanta« (Ista: 143).

Specifičnost razvoja hrvatske književnosti i njezin relacijski karakter spram europske književne tradicije Šurmin će tumačiti kroz tezu o razlici između »velikih« i »malenih« naroda, odnosno skromnijoj recepciji europskih literarnih kretanja, iz koje izvodi zaključak o slabijoj razvijenosti određenih književnih smjerova i obilježja u hrvatskoj književnosti: »Današnje pak razvijanje literarnih smjerova od velikih je zamašaja za budućnost u malenih naroda, koji se ne mogu poslužiti svakom raskoši kako veliki narodi to čine, i upravo prikazivanje današnjega rada u lijepoj literaturi može dobro pokazati, smije li se nešto odobriti ili ne smije« (Šurmin, 1898: s. p.). Njegova će se percepcija hrvatske književno-kulturne rubnosti manifestirati i u raščlambi razvoja hrvatskoga narodnog preporoda i ilirskoga pokreta, koje pojmovno, u periodizacijskom nazivlju izjednačava, ali u dvjema knjigama *Hrvatskoga preporoda* naznačuje početke procesa od 1790. godine.¹⁴ Naime, komentirajući razvoj hrvatskoga preporoda i ilirskoga pokreta, Šurmin primarno ističe recepciju europskih, njemačkih i zapadnoslavenskih utjecaja: »No ako Hrvati i južni Sloveni nisu iz prve ruke crpali nauke za svoj rad, to su je našli dovoljno u Nijemaca i Čeha« (Isti: 150), te komentira institucijsku nemoć

¹¹ »Da su Hrvati više pristajali uz zapadni svijet, razumljivo je po tom, ako se spomene, da su ovi zapadni krajevi, što su ih posjeli Hrvati, bili prije njihova dolaska rimske pokrajine, i da je od rimskoga žiteljstva ostalo mnogo zapadne kulture«, Šurmin, 1898: 39.

¹² O preispisivanjima toga ideologema u hrvatskoj književnoj historiografiji usp. S. Coša, 2015.

¹³ O ideološkim vizurama u hrvatskoj književnoj historiografiji usp. D. Dukić, 2010.

¹⁴ O Šurminovoj koncepciji preporoda usp. D. Dukić, 2010.

hrvatske kulturne sredine u samostalnom pokretanju preporodnih zbivanja. Šurmin se time suprotstavlja tezama I. Milčetića koji primarno naglašava hrvatski karakter preporoda i kontinuitet hrvatske nacionalne ideje («Starih uspomena ljepših hrvatskih dana nije sasvim nestalo u narodu. U t.z. provincijalnoj Hrvatskoj živio je još svedjer spomen na slobodnu Hrvatsku. (...) Te su uspomene podale nova života za borbu. *Tu imamo tražiti prvi razlog pokretu hrvatskom*«, 1878: 5), a tek potom recepciju europskih (francuskih, njemačkih, talijanskih, čeških) utjecaja. Kroz različite teze dvaju književnih povjesničara otvara se u hrvatskoj književnoj historiografiji problem podrijetla hrvatskoga narodnog preporoda kao jedno od ključnih i, kao što pokazuju brojni analitičari, ideološki instrumentaliziranoga pitanja spram kojega će povjesničari zauzimati različite stavove.¹⁵

Šurmin preporod i ilirski pokret prikazuje iz književno-kulturne vizure kao prevladavanje regionalnoga ustroja i stvaranje jedinstvenoga nacionalno-književnog korpusa, evidentira procese rada na standardizaciji hrvatskoga jezika te naglašava specifično ispreplitanje književnih i političkih aktivnosti i naglašava važnost razdoblja preporoda kao vrijeme rada na utemeljenju nacionalnih institucija (Narodna tiskara, Matica ilirska, Narodni muzej, čitaonice). Njegova je zasluga što je prepoznao i istaknuo romantičarski karakter preporoda¹⁶ i njegovo korespondiranje s europskim kulturnim procesima. Naime, Šurmin promatra hrvatski narodni preporod kao dio šire romantičarske kulture, ističe utjecaj herderovske slavenofilske koncepcije nacionalnih kultura, naglašava da je »romantika rodila Gajeve učitelje Kollara, Palackoga i Šafařika, kad je za svakoga vrijedilo, hoće li biti patriota, mora biti i pisac« (Isti: 162) te sâm rad na oblikovanju moderne nacionalne kulture, borbu za prevladavanje utjecaja inojezičnih kultura, političko-teritorijalne rascjepkivosti, »provincijalnoga karaktera« hrvatske književnosti (Isti: 105) određuje kao rad »pristaša smjera romantičnoga« (Isti: 151).

Međutim, njegove su interpretacije ilirizma / južnoslavenstva ideološki instrumentalizirane u skladu s njegovim političko-ideološkim nazorima te se kroz ideju južnoslavenskoga zajedništva često naglašava odnos Hrvata i Srba. Iako u *Povjesti* napominje kako nužno mora uvažavati zasebne nacionalno-integracijske procese Hrvata i Srba, ipak izriče tezu, koju će ponavljati i u *Hrvatskom preporodu*, o dvama političkim narodima »koji su svezani me-

¹⁵ O različitim ideološkim tumačenjima preporoda i polemikama o njegovu podrijetlu usp. D. Dukić, 2002; T. Maštrović, 1998; N. Stančić, 1998.

¹⁶ Na korespondiranje preporodnih nastojanja s romantičarskom kulturom kratko je ukazao T. Maštrović (1998), a N. Stančić (1998) upozorio je na oslanjanje nacionalne ideologije hrvatskoga preporodnog pokreta na romantičarski koncept *Kulturnation* s jezikom kao ključnim nacionalno-identifikacijskim čimbenikom.

đu sobom jednim jezikom, istim običajima, ali su ih upravo političke prilike navrnule na različne putove (...) Kad može biti nadodu novi smjerovi i nove prilike, moći će se – po mojem uvjerenju – ujediniti čitav rad jednorodne braće« (1898: s. p.). Drugim riječima, Šurmin će preporod reprezentirati kao jednu od faza rada na procesima zamišljane / željene jugoslavenske integracije.

IV.

Za razumijevanje Šurminova pristupa hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća, pa tako i pitanju romantizma, treba imati u vidu činjenicu da njegovi radovi pripadaju počecima hrvatske književne historiografije, kada se romantizam još nije etablirao kao književnopovijesni naziv – niti kao dio stilsko-poetičke niti periodizacijske nomenklature.¹⁷ S obzirom na to, u Šurminovim se radovima ne može očekivati niti govoriti o razvijenom konceptu romantizma. Međutim, imajući u vidu dotadašnje književnopovijesne i kritičarske analize, može se reći kako Šurminove književnopovijesne sinteze, u smislu tumačenja i evidentiranja romantičarskih obilježja, predstavljaju svojevrsno regrediranje u istraživanju romantizma jer prilično neprecizno integrira i dalje ne razvija iznesene postavke svojih prethodnika.

Naime, pojam romantizma, odnosno romantike, razvija se u hrvatskoj književnoj periodici još od polovice XIX. stoljeća. Primjerice, u časopisu *Kolo* godine 1847. objavljen je prijevod članka češkoga povjesničara i publicista Karela Vladislava Zapa *Kratak pregled literature poljske do najnovije doba* u kojem se iznosi teza o razvoju romantizma kao vidu oponiranja klasicizmu (»romantisam kao reagens proti despotizmu klasicizma«, 1847: 67) i na herderovskom tragu, iznosi viđenje književnosti kao manifestacije narodnoga duha. Slične ideje bit će ponovljene i u *Nevenu* iz 1854. u fusnotiranoj bilješci uredništva, koju je vjerojatno napisao Josip Praus, a teze preuzima i Ivan Milčetić u radu *Hrvati od Gaja do godine 1850.* (1878.). Ističe pri tomu opreku klasicizam / romantizam i stilski pluralizam hrvatske književnosti: »Tu su oponašatelji narodne pjesme, zapadnog umjetnog pjesništva i Dubrovčana; drugčije i oponašatelji romanticizma i klasicizma« (1878: 45), kao i oslabljenu recepciju europskih romantičarskih strujanja u hrvatskoj književnosti. Franjo Marković evidentira utjecaje zapadnoeuropskih i slavenskih književnosti romantizma u Vrazovim i Šeninim djelima (1892.), Branko Vodnik objavljuje studiju *Petar Preradović* (1903.) u kojoj donosi

¹⁷ O razvoju romantizma kao književnopovijesnoga pojma u različitim europskim kulturnim sredinama usp. R. Wellek, 1949. / 1974. i A. Flaker, 1976.

niz i danas relevantnih podataka o romantizmu kao europskom i hrvatskom književnopovijesnom stilu i razdoblju (koje su mogle i trebale biti evidentirane u drugoj knjizi *Hrvatskoga preporoda*), kao, uostalom, i drugi slavenski književni historiografi poput slovenskoga znanstvenika Matije Murka, na kojega se Šurmin više puta poziva, no iznesene teze o stilskom pluralizmu XIX. stoljeća, problem odnosa klasicizma i romantizma, preporoda i romantizma, specifičnosti romantizma kao stilsko-poetičke paradigme ili ne uključuje ili samo fragmentarno dotiče u svojim radovima.

S druge strane, o relevantnosti pojma svjedoči činjenica da se on u *Povjesti* relativno često javlja u opisu književno-kulturnih prilika u XIX. stoljeću pa, iako Šurmin detaljno ne raščlanjuje pitanje oblikovanja romantizma u hrvatskoj književnosti, iz radova se može iščitati njegovo razumijevanje sâmog pojma i njegova opsega.¹⁸ Ipak, može se uočiti da, za razliku od *Povjesti*, u kojoj je donio nešto nijansiraniji pristup romantizmu, u dvije knjige *Hrvatskoga preporoda* Šurmin rjeđe upotrebljava pojam romantizma u opisu književne produkcije, koju ovdje naziva ilirskom književnošću. Štoviše, sâme romantičarske elemente negativno ocjenjuje (»Jedno se napose još mora istaknuti kod Mažuranićevih pjesama ovoga vremena, a i poslije, a to je vrlo neznatna, gotovo nikakva žica romantike, pa ni ondje, gdje bi joj lako slabiji pjesnik podlegao«, 1904: 44). Budući da je Šurminova kulturnopovijesna sinteza ostala nedovršena i veliki dio književne produkcije neobuhvaćen, otvorenim ostaje pitanje kako bi Šurmin pristupio neobrađenom dijelu korpusa.

Pojam romantizma / romantike upotrebljava prije svega kao široko shvaćeni kulturnopovijesni pojam te, pišući o »romantičnom smjeru« ili »romantičnoj struji«, Šurmin tim pojmom označava specifičnu romantičarsku kulturu¹⁹ koja se manifestira kroz historizam, interes za povijest (»Gaj sam upućuje radeći u duhu romantike svoje čitaoce na značenje povjesti, koja čovjeka čini domaćim u ljudskom društvu«, 1903: 201), proučavanje i prikupljanje narodne baštine (»Iz Beča su se širile narodne patriotske misli Nijemaca, koji su počeli u romantičnoj struji proučavati narodnu svoju osobitost i stari-

¹⁸ Pri tomu je vidljiva terminološka nepreciznost jer se pojmovi »romantika«, odnosno »romantično« javljaju kao semantički heterogeni pojmovi: kao oznaka tematsko-motivskoga usmjerenja (ljubavni, osjećajan, sanjarski, herojski) u književnoj produkciji različitih razdoblja, iz koje se može izvoditi i žanrovsko nazivlje (»romantične epizode«, »religiozno-romantična epopeja«) te kao kulturnopovijesno nazivlje, ponegdje i oznaka stilsko-poetičke paradigme u književnosti XIX. stoljeća (»romantični smjer«, »romantična struja«).

¹⁹ Pojam romantič(ars)ke kulture kao oznake za različite aspekte društvenoga, kulturnog i političkog života u Europi i Sjevernoj Americi krajem XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća zagovara njemački književni povjesničar Gerhard Schulz, usp. M. Bobinac, 2012: 14–16.

nu, tako, da su zalazile među sve Slovence«, 1898: 150), a što se manifestira u književnim tekstovima preuzimanjem utjecaja usmenoknjiževne tradicije te tako iščitava kretanje »stopama romantike, gdje su se tražili izvori poeziji u narodnim pjesmama i pučkoj predaji« (Isti: 170), kao i nacionalno-domoljubnu orijentaciju (»patriotično idejalno čuvstvo«), odnosno književnost u funkciji oblikovanja nacionalnoga identiteta. U svojim kasnijim raščlambama Šurmin, pak, upada u aporije pa, ocjenjujući književnu produkciju XIX. stoljeća, ističe njezinu nacionalno-prosvjetiteljsku, dakle, političko-ideološku funkciju, pri čemu nacionalno-domoljubni segment ne iščitava kao jedan od romantičarskih elemenata (iako sama nacionalno-preporodna nastojanja eksplicitno imenuje romantičarskima), nego kao odmak od takvih kulturno-povijesnih utjecaja (primjerice, pišući o književnosti u *Danici*, Šurmin navodi: »U zabavi prozom pisanoj imade lakih štiva, ponajviše u čistoj romantici sastavljenih« te dodaje: »Nije ni trebalo mnogo zabavnoga štiva čitaocima 'Danice' jer je svaki čitalac išao za tim, da vidi što veći napredak narodne svijesti i da prati razvijanje domorodnoga društva, a ne da se zabavlja«, 1903: 198).

Međutim, zanimljivo je uočiti da se kod Šurmina može fragmentarno iščitati uporaba pojma romantizma čak i kao stilsko-poetičke etikete te, primjerice, kod Petra Preradovića i Luke Botića iščitava oblikovanje romantičarske teme ljubavi, naglašava kako je P. Preradović u jednoj od faza pjesničke produkcije »pjesnik je vrlo idejalan: ljubav, koja ne mari za sjaj i prolaznu ljepotu« (1898: 183), kod Augusta Šenoa piše o »smjeru idejalno-romantičnom« i utjecajima romantičarskoga historizma (»Napose je njegova osobita zasluga, da je u pripovijetkama podao hrvatskomu narodu njegovu povjest u različnim povjesnim prigodama. Smjer idejalno-romantični uz dramatičnu živahnost pripovijedanja osvajaio je čitalačko općinstvo«, Isti: 200), a kod kasnoromantičarskoga pjesnika Jovana Hranilovića navodi: »patriotično idejalno čuvstvo; tuga uz nadu u bolja vremena -jest glavna crta njegove idejalne duše. [...] Po nježnosti i vrelosti čuvstva mnogo podsjeća na Lamartina, premda bi se moglo reći, da su mu i drugi pjesnici romantike poznati i milik« (Isti: 207).

Specifičnost je Šurminovih književnopovijesnih raščlambi što, iako ih stilsko-poetički ne određuje, u književnoj produkciji različitih autora prilično uspješno prepoznaje i opisuje niz relevantnih romantičarskih obilježja. Primjerice, pišući o pjesništvu u *Danici* 1835., uočava različitosti između svojevrsnoga predromantičarskoga sentimentalizma i romantičarske hipertrofije strasti (»Jednostavno, ograničeno, intimno i domaće – to je svima na srcu [...] ne traže uzvišenosti, ali nalaze ljepotu u domovini, koja razveseljuje srce; nema mnogo motiva, što uzrujavaju živce, već je više one blage nutar-

njosti; nema u tim pjesmama obilja ljepote, ali ima promjene, koja ne iznenađuje već mnogo više rastapa srce od milja«, 1903: 183). Evidentira također i razliku između budničarsko-davorijaškoga, marcijalnog modela domoljubne lirike i nacionalno-domoljubnoga sentimentalizma (»Druge su dosadašnje pjesme u ‘Danici’ bile ili tugaljive s nadom na bolje, jer se javljala luč, da rasvijetli tminu, ili su bile ratoborne razgrijevajući onaj žar, koji se počeo javljati u srcima Hrvata«, Isti: 182). Kroz komparativne raščlambe Štoosa i Preradovića strategije maternalizacije domovinskoga prostora, odnosno metaforizirano antropomorfno viđenje svijeta (»Stoosov ‘Putnik’ nije ono, što je Preradovićev, ali s istim žarkim čeznućem, kojim je tražio Prerad majku domovinu, Stoos joj donosi svoju tugu radi nehajnih sinova i veseli se. da je bar sada došla ‘Danica’, koja će zalutale putnike dovoditi na pravu stazu – u slovenski gaj«, Isti: 180), što je tipično romantičarsko obilježje.²⁰

U svojim književnopovijesnim sintezama oblikuje niz fragmentarnih autorskih portreta, a kroz prikaze njihove književne produkcije daje naznake promjena žanrovske slike razdoblja, dominacije pjesništva, uvođenja novih pjesničkih oblika (Vrazove balade i romance: »Romancu je i baladu prvi Vraz uveo u mladu literaturu u Hrvatskoj«, Isti: 169), naznačuje razvoj žanra putopisa (*Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića samo evidentira kao podatak, a *Putositnice* Antuna Nemčića ističe, netočno, kao »prvi pokušaj u toj vrsti književnoga rada u ilirskoj literaturi, a pisac je njim pokazao, da poznaje dobro način pisanja putopisa i evropsku literaturu«, Isti: 176), kao i razvoj romana te središnju ulogu A. Šenoa (»Napose je njegova osobita zasluga, da je u pripovijetkama podao hrvatskomu narodu njegovu povjest u različnim povjesnim prigodama. Smjer idejalno-romantični uz dramatičnu živahnost pripovijedanja osvajao je čitalačko općinstvo«, Isti: 200).

Pišući o razvoju hrvatske književnosti u XIX. stoljeću, Šurmin je komentirao skromna književna postignuća, diletantizam »i u književnom i u praktičnom radu« u romantičarskoj preporodnoj fazi, njegovo postupno prevladavanje i pomak u kvaliteti književne produkcije u drugoj polovici XIX. stoljeća (»diletantima je bile sve manje mjesta u literaturi«, Isti: 196), a iako obuhvaća i ključne kanonske osobnosti i manje poznate, marginalne književno-kulturne osobnosti, ipak pokazuje osjetljivost za umjetnički uspjelije i relevantne autore i njihove tekstove, pri čemu su oni ključni (I. Mažuranić, S. Vraz, P. Preradović, D. Demeter, A. Nemčić, M. Bogović, L. Botić, F. Marković, A. Šenoa) kvantitativno zastupljeniji, što su već procedure implicitnoga vrednovanja. Iako je njegov izbor autora i raščlamba književne produkcije daleko od

²⁰ O romantičarskoj metaforici usp. A. Stamać, 1989.

ozbiljnijih pokušaja oblikovanja romantičarskoga književnog kanona, ipak se iz Šurminovih prosudbi može, dakle, iščitati izbor autora s obzirom na stupanj književne i kulturnopovijesne relevantnosti. Središnje mjesto pripada Ivanu Mažuraniću i njegovoj poemi / spjevu *Smrt Smail-age Čengića*, naglašava se »da je u njega pravi pjesnički genij, koji je mogao stvoriti veličanstveni ep« (1898: 166), a čije se djelo izdvaja svojim tematskim i ideološkim slojem (»da njim proslavi bojeve južnih Slovena«, Isti: 166), kompozicijskim ustrojem (»razvoj isti kao u kakovoj klasičnoj tragediji«, Isti: 167) te specifičnim odnosom prema literarnoj tradiciji (»ne pjeva kao narod, nego u najvišem stupnju oplemenjuje narodnu poeziju«, Isti: 167).

Iako su opravdani prigovori brojnih znanstvenika, poput primjerice onih Barčevih, o nesustavnosti i brojnim nedostacima Šurminova književnopovijesnoga rada, o dominaciji filološke metode, izostanku književnoestetske valorizacije, jasnijega pozicioniranja hrvatske književnosti u europski kontekst (1964: 176–177), Šurminu bi se ipak trebalo priznati da je čak i u takvoj zbirci »veoma heterogena materijala« (Isti: 177) naznačio neka bitna pitanja: uočio je utjecaj usmenoknjiževne i ranonovjekovne tradicije, dubrovačkoga kanona na oblikovanje hrvatske književnosti romantizma (»nijesu zaboravili onoga, što je romantičnu školu u Njemačkoj, a po tomu i sve slovenske radnike oko osvješćivanja mnogo zanosilo, a to je stariji rad u književnosti«, 1903: 190) i evidentirao prijepore koji su postojali među samim romantičarima u pristupu književnoj tradiciji (»Vraz se ovdje usprotivio jasno nasljedovanju starih Dubrovčana, jer je on bio učenik romantičnoga smjera, koji je mnogo više cijenio izvorni rad nego li nasljedovanje klasika«, 1898: 170). Svoja zapažanja Šurmin nije preciznije književnoznanstveno elaborirao, no evidentirao je novosti u žanrovskom ustroju, istaknuo važnost književne periodike i kulturnih institucija za razvoj hrvatske književnosti, naznačio kontinuitet romantizma i u drugoj polovici XIX. stoljeća (»duh romantike je pretezao: uspomene preporoditelja bile su još mnogo moćne, a patriotska je struja svuda pretezala«, 1898: 196). Dakle, gledano u cjelini, Šurmin nije napravio bitan iskorak u odnosu na dotadašnja istraživanja romantizma u hrvatskoj književnosti, ali je naznačio smjer za kasnije i kompleksnije književnopovijesne raščlambe.

Literatura

Predmetna literatura

- Đuro Šurmin, *Povjest književnost hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I.: od godine 1790. do 1836.*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod II.: od godine 1836. do 1843.*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904.

Stručna literatura

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Problemi književnosti*, Prosveta – Naprijed – Oslobođenje, Beograd – Zagreb – Sarajevo, 1964., str. 175–182.
- Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Marijan Bobinac, *Uvod u romantizam*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Suzana Coha, *Medij, kultura, nacija*, Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet, Zagreb, 2015.
- Davor Dukić, »Franjo Fancev i ilirizam iz (jedne) današnje perspektive«, *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik o 70. rođendanu Josipa Bratulića*, ur. Davor Dukić, Mateo Žagar, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 453–467.
- Davor Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, *Umjetnost riječi*, LIII, br. 3–4, str. 137–152; Zagreb, srpanj–prosinac, 2009.
- Aleksandar Flaker, »Romantizam«, *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976., str. 105–129.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Dubravko Jelčić, *Hrvatski književni romantizam*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.
- Zoran Kravar, »Ideja drame kod Franje Markovića«, *Dani Hvarskog kazališta, knj. 6: XIX. stoljeće*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 201–214.
- Franjo Marković, »Smrt Smail-age Čengijića«, *Hrvatska književna kritika, sv. 1: Od Vraza do Markovića*, prir. A. Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1950., str. 229–260.
- Tihomil Maštrović, »Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu«, *Zbornik o Franji Fancevu*, ur. Tihomil Maštrović, *Hrvatski književni povjesničari*, sv. 3, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb / Zadar, 1998., str. 35–42.
- Tomo Matić, »Gjuro Šurmin. Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836., Zagreb 1903. II. Od godine 1836. do 1843., Zagreb 1904.«, *Letopis Matice srpske*, sv. 3, knj. 231, Novi Sad, Matica srpska, 1905., str. 104–111.
- Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850.* (pretiskano iz III. tečaja Hrvatskog doma), Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1878.

- John Neubauer, »Organicist Poetics as Romantic Heritage?«, *Romantic Poetry*, vol. 7, John Benjamins Pub. Co., Amsterdam – Philadelphia, 2002., str. 491–507.
- Umut Özkırmıli, *Theories of Nationalism*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- David Perkins, *Is Literary History Possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992.
- David Perkins, »Literary history and historicism«, *The Cambridge History of Literary Criticism: vol. 5, Romanticism*, Cambridge University Press, Cambridge – New York, 2010., str. 338–361.
- Joanna Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
- Tadija Smičiklas, Franjo Marković, *Matica hrvatska: od godine 1842. do godine 1892.: spomen-knjiga*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892.
- Ante Stamać, »Romantička metafora«, *Passim*, Logos, Split, 1989., str. 60–75.
- Nikša Stančić, »‘Hrvatski narodni preporod’ ili ‘ilirski pokret’?«, *Zbornik o Franji Fancevu*, ur. Tihomil Maštrović, *Hrvatski književni povjesničari*, sv. 3, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Zagreb / Zadar, 1998., str. 43–62.
- Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 312–331.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*, knj. 1: *Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe: (1750–1881)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- Mirko Tomasović, *Nove slike iz povijesti hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
- Uredn. fusnota uz članak Milan Dimitrev, »Životopisi slavenski. Antonin Malčevski«, *Neven*, III, br. 7, str. 101; Zagreb, 1854.
- Branko Vodnik, *Petar Preradović: studija*, Tiskara Terezije Fischer, Zagreb, 1903.
- René Wellek, »The Concept of Romanticism in Literary History«, *Romanticism. Points of View*, Wayne State University Press, Detroit, ²1974., str. 181–205.
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45459>, poslj. put. posjećeno 23. 7. 2016.
- Karel Vladislav Zap, »Kratak pregled literature poljske do najnovije doba«, *Kolo*, III, br. 1, str. 57–69; Zagreb, 1847.
- Viktor Žmegač, »Problematika književne povijesti«, *Uvod u književnost*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, ⁵1998., str. 35–73.

PITANJE ROMANTIZMA U KNJIŽEVNOPOVIJESNOM DISKURSU
ĐURE ŠURMINA*Sažetak*

U radu se analizira pitanje romantizma u književnopovijesnim sintezama Đure Šurmina *Povjest književnosti hrvatske i srpske* i dvjema knjigama *Hrvatskoga preporoda*. Njegov se pristup problemu manifestira kroz recepciju herderovske, romantičarske ideje i filozofije povijesti i oblikovanje (post)romantičarskoga modela književne povijesti te fragmentarne raščlambe obilježja romantizma u hrvatskoj književnoj kulturi XIX. stoljeća: evidentiranje romantičarskoga duhovno-kulturnog okruženja kroz nacionalno-preporodne aktivnosti te uočavanje romantičarskih poetičkih obilježja u književnoj produkciji. Šurminove književnopovijesne sinteze ne predstavljaju značajan napredak u odnosu na dotadašnja proučavanja romantizma, ali naznačuje kontinuitet romantizma u hrvatskoj književnosti prve i druge polovice XIX. stoljeća te time naznačuje smjer za buduća kompleksnija književnopovijesna istraživanja.

Gljučne riječi: povijest književnosti, romantizam, hrvatski narodni preporod, Đuro Šurmin

THE QUESTION OF ROMANTICISM IN ĐURO ŠURMIN'S LITERARY-HI-
STORICAL DISCOURSE*Summary*

The paper analyses the question of Romanticism in Đuro Šurmin's literary-historical syntheses *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* and two books of *Hrvatski preporod / Croatian Revival*. His approach to the problem manifests itself through the reception of a Herder-like, Romantic idea and the philosophy of history and the construction of a (post)-Romantic model of literary history. It also manifests itself through a fragmentary analysis of Romanticism characteristics in Croatian literary culture of the 19th century: making a record of the Romantic spiritual-cultural environment through national-revival activities and noticing Romantic poetic features in the literary production. Šurmin's literary syntheses do not represent a significant progress in relation to the previous studies of Romanticism, but indicate the continuity of Romanticism in Croatian literature of the first and second half of the 19th century, thus also indicating the direction for future, more elaborate literary historical research.

Keywords: literary history, Romanticism, Croatian National Revival, Đuro Šurmin

HRVATSKI PREPOROD.

NAPISAO

ĐURO ŠURMIN

KR. SVEUČILIŠNI PROFESOR.

I.

OD GODINE 1790. DO 1836.

== S 3 SLIKE. ==

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA KNJIZEVNOST I TEATROLOGIJU
Z A G R E B — Opatička ul. broj 18

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE
1903.

YUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
RADNA ZAJEDNICA STRAŽIČKOG CENTRA
ZAVOD ZA KNJIZEVNOST I TEATROLOGIJU
ZAGREB, Opatička 18

Sl. 3.: Đuro Šurmin: *Hrvatski preporod*. I. Od godine 1790. do 1836., Zagreb, 1903.

Ivan Pederin

Đuro Šurmin i preporod

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Đuro Šurmin je u »Predgovoru« svoje knjige *Hrvatski preporod*¹ napisao da su o preporodu pisali Platon Kulakovski u knjizi *Ilirizam* (1899.), kao o najsjajnijem razdoblju hrvatske povijesti pa krakovski profesor M. Zdziechowski (1902.) koji je opisao izabrane predstavnike ilirizma, ali nije istaknuo Gajeve zasluge. Šurmin piše dalje da se za pisanje ove knjige služio pisanim izvorima, a potom pismima znatnih ljudi toga doba što su svakako vrlo znatni izvori, a k tome i izvori koji se najlakše gube u ostavštinama pokojnika.

Prvo poglavlje bavi se Hrvatima koji se bore za svoja prava, a to je manje ili više pitanje cijele knjige. U Hrvatskoj je odjek Francuske revolucije slab, velikaši se bore za položaje ili žive u Beču, Hrvatska je *de facto* mađarska pokrajina, pa hrvatski ban prima zapovijedi od mađarskog palatina. Mađari Hrvatima nastoje nametnuti svoj jezik, ali nemaju uspjeha, latinski ostaje, a biskup Maksimilijan Vrhovac i ban grof Ivan Erdödi su za hrvatski protiv Balasse. Grof Balassa Ferenc de Gyarmáth bio je hrvatski ban pa predsjednik Dvorske komore u Beču. Godine 1797. kad je Napoleon ukinuo Mletačku Republiku Balassa je tražio Dalmaciju za Mađarsku kao zasebnu jedinicu, a ne dio Hrvatske i nastojao je stvoriti Mađarsku od Jadrana do Baltika. Franjo II. istaknuo je da je Dalmacija pripadala Istočnom Rimskom Carstvu, a on je rimski car pa je Dalmaciju uzeo sebi i nije je dao Mađarima.² Mađarski je izborni jezik u školama koji nitko rado ne uči, a nedostaju učitelji mađarskog. Ovdje moramo opaziti da je njemački svatko rado učio, a mađarski gotovo nitko. Zašto? Odgovor bi bio težak, a zapravo objašnjenja nema. Jezik nije racionalizirano tkivo.

U Hrvatskoj su grofovi bili Draškovići, Sermage, Erdödy, Oršići, Pejačevići i noovopečeni grof milijunaš Feštetić. Jelačića Šurmin nije spomenuo,

¹ *Hrvatski Preporod*, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor I. Od godine 1790 do 1843. s tri slike, Zagreb, 1903.

² Ivan Pederin, *Napoleon i europske sile u borbi za Dalmaciju*, MH, Zadar, 2015., poglavlje »Dalmacija kao jabuka razdora između Hofburga i Budima poslije mira u Campoformiju«, str. 19ff.

a on je postao grof za novoapsolutizma. Baruni su bili Kulmeri i Rauch, a potom mnogi časnici koji su postali generali.

Potom Šurmin prelazi na prikaz francuske okupacije od 1805. do 1813. kao razdoblje demokracije. Opisuje gospodarski procvat Dalmacije u kojoj Francuzi osnivaju škole, pokreću *Kraglski Dalmatin* – list na hrvatskom, što nije potpuna istina, jer je izlazio na hrvatskom i talijanskom, a dvojezična je bila i mletačka uprava od samog početka. Šurmin nije objasnio koji je to *kragl* jer Dalmacija je pripojena kraljevini Italiji, Ilirske pokrajine smatra *kraljevinom*, maršala Marmonta potkraljem (Generalni guverner Ilirskih pokrajina bio je general Henri-Gatien Bertrand od 1811., Marmont do 1811.), piše o njegovoj očinskoj brizi za nas, Napoleon ih je pripojio Francuskoj što je, kako Šurmin piše, ozlovoljilo Hrvate. Sve ove tvrdnje ne potkrijepljuje ni jednim jedinim povijesnim izvorom. Ovdje moramo uputiti na naprijed navedenu knjigu o francuskoj okupaciji kod nas.

Jasno je da je kraljevina hrvatskih narodnih vladara bila onda već davno zaboravljena.³ Međutim, agresivost Mađara s pokušajima nametanja mađarskog jezika Hrvatima može se objasniti time što je mađarski preporod onda već bio otpočeo,⁴ a kod nas će do preporoda valjati još dosta čekati. Glavno pitanje hrvatskoga narodnog preporoda i ilirizma bilo je otpor prema stranom jeziku, a te polemike oko jezika potrajale su dugo, a traju i danas. A u cijeloj Europi ne bi bilo lako naći narod kojeg su toliko razdirale borbe oko jezika.⁵

Doba poslije 1813., dakle restauraciju, opisuje kao doba siromaštva, doba kad Sabor mora izglasati novce za rat u Italiji. Sastaje se i radi zajednički sabor u Požunu. Hrvati su složni s Mađarima protiv Beča ali apsolutizam gazi sva građanska prava. U Mađarskoj jača nacionalna svijest, ne u Hrvatskoj, pa Hrvati popuštaju Mađarima i mađarski gotovo postaje obvezatni predmet u školama.

U razdoblju od 1790. do 1830. Hrvati čitaju, a i pišu na francuskom, njemačkom i hrvatskom. Na hrvatskom se pišu gospodarske knjige. Biskup Vrhovac osniva tiskaru u Zagrebu, skuplja za svoju knjižnicu rukopise Pavla

³ Podatke o zaboravljanju od XV. stoljeća nadalje vidi u: Ivan Pederin, »Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu«, *Dubrovnik*, XVI, br. 2–3, str. 205–233; Dubrovnik, 2005., uvodni dio.

⁴ István Nemeskürty, *Die Königlich-Ungarische Adelige Leibgarde, Begegnungen Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Die k.u.k. Armee, herausgegeben von Ferenc Glatz*, Budapest, 1998., str. 33–39.

⁵ Ovdje možemo spomenuti Ingušetiju. Ingušetija je bila dio Gruzije. Gruzijci su pravoslavni, ali ne pod vlašću moskovskog patrijarha. Onda je Ingušetija negdje u XIX. stoljeću uvela svoj jezik u bogoslužje. Poslije raspada Sovjetskog Saveza Ingušetija se odvojila od Gruzije i to je dovelo do rata i ruske intervencije.

Rittera Vitezovića, održava veze s Makaraninom Ivanom Pavlovićem Lučićem, Sebastijanom Sladom Dolcijem, Josipom Dobrovskim, s episkopom Stefanom Stratimirovićem i bosanskim franjevcima, pa s Jernejem Kopitarom. Ne piše da li se Vrhovac zanimao za Kopitarov starinarski rad, traži veze s Lukijanom Mušickim. Njegov rad ima odjeka u svećenstvu i kod Kopitara. Vrhovac se oslanja na rječnik Jurja Habelića i Ivana Belostenca, zanima se za Andriju Jambrešića, Vida Došena, Antuna Kanižlića. Njegov rad nema mnogo odjeka kod svećenstva, a još manje kod plemstva. Šurmin to opravdava jer ni Srbi nisu imali sluha za rad Vuka St. Karadžića. Vrhovac je očito imao pogled po svim hrvatskim zemljama, što Šurmin ne ističe. Spominje spis Antuna Mihanovića pod naslovom »Reč domovini od hasnovitosti pisanjana domorodnom jezikom« (Beč, 1815.). Mihanović je drugovao sa Slovencima u Beču, a njih je štitio nadvojvoda Johannes, pa je u Grazu dao pobude da se piše gramatika slovenskog jezika. Našla se i skupina Hrvata u Beču koja se oduševila hrvatskim jezikoslovljem.

Vrhovac je bacio pogled po čitavoj Hrvatskoj, a i prema susjedima. Međutim, ovdje kao da je Šurmin osjetio da su Hrvati mogli naći oslonac na bečkom dvoru što se vidjelo kasnije kad je Franjo Josip povjerio hrvatskim domaršalima, barunima Gavrilu Rodiću, Josipu Filipoviću i Stjepanu Jovanoviću da oslobode Bosnu i Hercegovinu.⁶

Onda je Mihanović kao vojni auditor otkrio rukopis Gundulićeva *Osmana* u Italiji. Razvija se svijest filološkog rada, hrvatske knjige počinju se čitati kao npr. kajkavska djela Tome Mikloušića, župnika u Jastrebarskom, kojeg je Vrhovac imenovao kanonikom. Počinju se čitati djela Dositeja Obradovića, Vida Došena, Jurja Ferića, Andrije Kačića Miošića, Matije Petra Katančića. Šurmin, nažalost, zapostavlja vrlo bogatu južnohrvatsku životopisnu književnost. Tito Brezovački piše djelo *Grabancijaš đak*. Mnoga od ovih djela nisu izvorna, već su pisana prema ranijim predlošcima – postupak dopustiv u tadašnjem vremenu kad nije postojalo zakonodavstvo o zaštiti autorskih prava.

Šurmin je sva ova djela nabrajao, da bi o njima nešto rekao. U stilske analize nije se upuštao, a tako su radili i drugi pozitivistički pisci toga doba. Šurmin spominje još i Ignjata Kristijanovića. Mi možemo pisati zajedno sa Šurminom da je nova hrvatska književnost rođena, ali da pisci ostaju pri grčkim i rimskim klasicima i čitaju na više jezika, a i da naši pisci nisu vezani s kulturnim gibanjima svoga doba pa ostaju pri grčkim i rimskim uzorima. Ovi

⁶ Ivan Pederin, »Vojne operacije domaršala baruna Stjepana Jovanovića u Hercegovini 1878. i u Krivošijama 1882.«, *Bosna franciscana*, XIX, br. 35, str. 123–132; Sarajevo, 2011.

pisari još su daleko od folklorne književnosti. No Mikloušić se ipak upoznao s Pavelom Josefom Šafaříkom i surađivao s njim.

Za razliku od Vrhovca Šurmin je malo pažnje posvećivao Istranima kao npr. Josipu Voltiću i Dalmatincima kao npr. braći Appendini budući je, po njegovom mišljenju, francuska vlast bila prekratka da bi pobudila književnost. Međutim, uzor starih dalmatinskih pisaca ipak postoji, pa se na te pisce poziva liječnik Juraj Matija Šporer.

Bilo je to doba zatvorenosti, u književnost stiže malo inicijative i još manje novih ideja. Nema poleta i oduševljenja. Ovo doba jedva da se može nazvati preporodnim, u Šurminovoj knjizi ono je otprilike nešto prošireniji uvod. Međutim, u tom uvodu ipak je ostvaren pogled na hrvatsku cjelokupnost kod Vrhovca i osjećaj da je nova književnost nastavak stare južnohrvatske književnosti koja je ipak općinska, a ne nacionalna što bi novija književnost trebala biti, ali je to konačno postala tek u časopisu *Vienac* (1869. – 1903.).

Josip Đurkovečki kao da je u *Jezičnici horvatsko-slovenskoj* nešto znao o češkom preporodu, koji je kao mađarski stariji od hrvatskog pa Šurmin smatra Đurkovečkog Gajevim pretečom.⁷ Prema Šurminu, on piše o narodnom jeziku, on je i jezični purist, misli o ujedinjenju. Javlja se i Ljudevit Gaj pa književna proizvodnja raste. U polemici Hrvata i Mađara na zajedničkom saboru čuje se da je Hrvatska *regnum socium sacrae corone*, a ne *pars adnexa*. Da nije stečena *de iure gladii* nego dragovoljnim ujedinjenjem. Hrvati ne znaju mađarskog, ali u Mađarskoj ima mnogo alogenog pučanstva koje također ne zna mađarski. Hrvati traže svoj porezni novac. Grof Janko Drašković izlazi sa svojom *Disertacijom*.⁸ Drašković je pokušavao pisati štokavski. Čuju se zahtjevi da se Dalmacija spoji s Hrvatskom. Čuju se zahtjevi da se urede sudovi i bankarstvo zbog olakšanja trgovine. Novi duh struji Hrvatskom, pa kanonik grof Sermage traži hrvatski jezik u Saboru. Protestanti se ne puštaju u Hrvatsku, a Mađari u svom Saboru traže slobodu tiska i ukidanje kmetstva. To se ipak odgađa. Franjo II. je umjereno na strani Hrvata, ali svi se bune protiv policijskog sustava »grofa« Metternicha, kako piše Šurmin. Metternich je bio knez i nije se bavio policijom, predsjednik Dvorskog dikasterija policije bio je češki grof Josef Sedlnitzky. Metternich je bio kućni, dvorski i državni kancelar i kao takav je vodio vanjske poslove.

Pojavljuje se Gaj koji već s 23 godine umije okupljati i oduševljivati ljude. Njemu je jasno da bez vlastite književnosti i povijesti nema suvremene

⁷ Ovdje valja spomenuti i Milana Nosića, *Gajev preteča : Josip Završnik i njegovo djelo*, Rijeka, 1997.

⁸ Na znanstvenom skupu o grofu Janku Draškoviću čulo se da s tim spisom počinje preporod. Vidi: *Kolo*, br. 3, 2007.

nacije. Ovdje se moramo prisjetiti Friza koji danas žive u Nizozemskoj i Njemačkoj i govore svojim jezikom. Oni nemaju svoje književnosti i nisu nacija, nisu nikad tražili svoje države. Slično i Kašubi u Poljskoj. Svjestan te potrebe Gaj čita Mavra Orbinija i Andriju Kačića Miošića, odlazi u bečke knjižnice i traži djela o hrvatskoj povijesti. U Grazu knjižničar Wartinger upozorava Gaja na knjige iz hrvatske povijesti. Gaj je osjećao potrebu za nacionalnom književnošću, a nacionalna književnost nastajala je u krilu cenzure koja je za svaku zemlju (Carevina nije imala pokrajina) imala svoj cenzorski ured, a taj cenzorski ured imao je vrlo istančano čulo za čitateljstvo.⁹ U Zagrebu su cenzori bili Stephan Moyses i Bavarac Aurelius Hoermann što opet pokazuje naklonost Nijemaca Hrvatima. I Vraz je bio Nijemac iz Slovenije i zapravo se zvao Anastasius Vrass. Gaj ide za tim da osniva knjižnice u Zagrebu, u Pešti sluša predavanja Horvata Istvána o mađarskoj diplomaciji. Jan Kollár i Pavel Josef Šafařík govore o slavenskoj uzajamnosti, ujedinjenju svih Slavena putem stvaranja jednog sveslavenskog jezika i pravopisa. Oni tu polaze od nazora katoličke reformacije koja je smatrala da svi Slaveni govore jednim jezikom, a taj ima više dijalekata. U tom smislu Gaj je prihvatio dijakritičke znakove i to se u hrvatskom pravopisu održalo, ali pitanje slavenstva ostalo je nedefinirano. Svakako najbliže mu je bilo jedinstvo svih austrijskih Slavena. Slavenska uzajamnost ne dira u narodne uredbe i želi život u miru i ljubavi. Odnosi među grčkim državicama uzor su slavenskoj uzajamnosti. Toliko o tom piše Šurmin.

Ideja o povezanosti habsburških zemalja zajedničkim zakonikom, jednim jezikom potječe od Josipa II. Te ideje naišle su na plodno tlo u Pragu gdje počinje preporod i gdje se počinje skupljati jezično blago. Kollárove knjige bile su, čini se pod zabranom *erga schedam conceditur*, a to će reći da se mogu čitati jedino uz dopuštenje policije. Gaj je dijelio Slavene na Ilirio-Ruske i Česko-Poljske. Ideju o slavenskoj uzajamnosti Gaj je preuzeo od Kollára, ali je Slavene podijelio prema narječjima. Njezin smisao je uzajamno djelovanje, a ne ujedinjenje. Svaki slavenski narod sačuvati će svoj jezik i osobnost pa je Gaju poslao za *Danicu* raspravu »O uzajamnosti«. Gaj je tražio političko ujedinjenje svih Slavena.¹⁰

Gaj okuplja hrvatsku koloniju u Beču u gostionici »Morgenstern«. Tu sjede Vraz i Miklošič, u Zagrebu Moyses i Smodek traže da im se dopusti da javno u školi predaju hrvatski jezik. Smodek širi Gajev pravopis. »Duh narodni« je prevladao, grof Janko Drašković i drugi grofovi prihvaćaju ovo

⁹ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zadar, 2008.

¹⁰ Zaneta Sambunjak, *Ilirizam, cenzura i biedermeier*, Rijeka, 2008., str. 51–56.

načelo i mi možemo reći da je moderna Hrvatska stvorena, ali će trebati još mnogo truda i rada da bi se izgradila kao suvremena nacija.

Uspjesi su postignuti – Hrvate podupiru Franjo II., predsjednik Dvorskog dikasterija češki grof iz Šleske Josef Sedlnitzky, češki grof Jan Kolowrat, vrlo utjecajan na Dvoru. Car izjavljuje da Hrvati mogu imati svoju *Danicu horvatsku, slavonsku i dalmatinsku* i *Novine horvatske* kad takve novine imaju Mađari. Ilirce podržava i zagrebački biskup Alagović. U tome, kako Šurmin piše, igra ulogu svijest cenzora da Hrvati neće prionuti uz mađarski liberalizam. Grof Janko Drašković djeluje kao pokrovitelj iliraca. Mlada grofica Sidonija Erdödy pjeva na jednom koncertu narodne popijevke s dopuštenjem svoga oca, a imala je onda samo 14 godina.

Ovdje upada u oči nedostajanje kulture i književnog dobra njemačke romantike koju Kollár nije donio iz Jene u Hrvatsku. On je bio vezan s njemačkom romantikom.¹¹ Ipak, Herder djeluje u ilirizmu.¹² Nedostajanje ideja njemačke romantike možemo objasniti cenzurom koja je u tajnoj organizaciji njemačkih romantičara *Deutscher Bund* vidjela državnog neprijatelja pa je Sedlnitzky zabranio uvoz djela njemačkih romantičara.¹³

Teškoća je bilo. Protestanti su se odbacivali čak i ako su Kollár i Šafařík bili protestanti. Zbog toga su Slovaci koji su pod utjecajem svojih protestantskih svećenika odlazili na studij na njemačka protestantska sveučilišta. Srbi su se bojali Hrvata, ali Vuk St. Karadžić bio je bolje priman u Zagrebu nego u Beogradu, a njega je podržavao Jernej Kopitar. No novi pravopis bolje je primljen izvan Zagreba, nego u Zagrebu. Gaj je bio spreman prihvatiti ćirilicu. Oni i dalje govore crkvenoslavjanski, ali u njihovim privatnim pismima čita se sve više narodni govor. Srbi nisu zaneseni Kollárovom i Šafaříkovom slavenskom uzajamnošću, premda i Lukijan Mušicki piše o približavanju Slavena. U srpskom načinu mišljenja južni Slaveni su zapravo Srbi, a tako je pisao i Herder u svom *Slavenkapitel*. Pa ipak, Srbi se boje da će ih Hrvati »pošokčiti«. To je posve neopravdani strah jer katolička Crkva priznaje i uvijek je priznavala sve sakramente pravoslavne crkve. Demetar uspoređuje

¹¹ Matthias Murko, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest, A.v.d.T. Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, I.*, Styria, Graz, 1897.

¹² Ivan Pederin, »Rodoljubni dodaci i ispuštanja u prijevodu Herderova poglavlja 'Slavenski narodi' koji je objelodanjen u 'Danici ilirskoj' 1835. godine«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8, str. 264–270; Zadar, 1968.–69., 1969.–70., Herder u svom *Slavenkapitelu* nije spomenuo Hrvate pa je Gaj Hrvatsku dodao u svom prijevodu.

¹³ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zadar, 2008. Poglavlje c) »Njemačka, austrijska i švicarska književnost, znanost i filozofija«. Živančević pokušaj da sredi odnose među europskim romantizmima je, čini se, malo neravnomjeran. Vidi naprijed.

Gundulića s Homerom i Danteom. Srbi vjeruju da imaju oslonac u Rusiji, premda budućnost to neće potvrditi jer se Rusija na Berlinskom kongresu suglasila da Franjo Josip dobije protektorat nad Srbijom.¹⁴ Sava Tekelija (grof Tököly Sebastian) smatrao je da Slaveni trebaju ujediniti svoja narječja u jedan jezik.

U Hrvatskoj se čitaju Ludwig Börne i liberalni katolički svećenik abbé Lammenais. Ova dosta stidljiva pojava liberalizma može se objasniti opreznom liberalizacijom cenzure 1832. i 1835. Ta liberalizacija osjeća se i u ilirizmu koji ima podršku cenzora.

Šurmin je međutim potpuno preskočio Dalmaciju. Jedva je spomenuo Božidara Petranovića, a onda je prešutio sve dalmatinske ilirce, nije spomenuo ni *Zoru dalmatinsku*. Vraz se priklonio ilircima, ali ne njihovoj politici. Ipak, u »Danici je sklonost prema grčkim i latinskim uzorima uzmakla pred narodnim duhom«, a to je bila jedina ideja njemačkog romantizma koja je našla korijen u Hrvatskoj. No ne samo njemačka, i ostale književnosti slabo bude hrvatsku književnost ilirizma, a ilirizam, prema Šurminu, nije dao niti jednog pripovjedača. Tu moramo spomenuti Antuna Nemčića Gostovinskog, liberala koji je prepoznatljiv po svom lepršavom stilu kakvim je pisao Lawrence Sterne, poslije njega Jean Paul u njemačkoj i Gottfried Keller u švicarskoj književnosti, a nije spomenuo ni Ivana Mažuranića i njegovu *Smrt Smail-age Čengića* koja je pravi vapaj za oslobođenje Bosne od turskog zulumata.

Ni odnosi sa slovenskom književnošću nisu bili plodni. France Prešern nije mario za filologiju, nije naučio nijedan slavenski jezik, bio je liberal i orijentirao se prema Europi, kako Šurmin piše. Vraz opaža da Slovenija nema povijesti, a književnost bez povijesti je mrtvac. Jernej Kopitar vidi u Gaju suparnika u stvaranju pravopisa, a mogli bismo reći bio je i sasvim drugačiji čovjek od Gaja. Gaj je bio čovjek koji je umio oduševiti i zanositi ilirce. Kopitar je bio starinar i bidermajerski čovjek, a bio je i vrlo moćan kao kustos Dvorske knjižnice u Beču. Njegov učenik i štitićenik bio je Vuk St. Karadžić. Kopitar je bio i protiv Šafařika jer je surađivao s Gajem. Kopitar je smatrao da je Hrvatska omeđena čakavštinom i glagoljicom.¹⁵ Kopitar je do kraja ostao protivnikom ilirskog pravopisa. Slovenci su slabo marili za jedinstvo Slavena, a njihovi svećenici su se bojali protestantizma. Međutim,

¹⁴ Ivan Pederin, »Austrougarski prodor na Balkan – protektorat nad Srbijom 1879–1881«, *Kolo*, XIII, str. 130–146; Zagreb, 2003.

¹⁵ O tome je Ivan Kukuljević Sakcinski napisao vrlo opširno pismo Šafařiku. V.: Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici«, *Croatica et Slavica Iadertina*, III, str. 231–258; Zadar, 2007.

rodoljubivi franjevci u Bosni pristali su uz ilirizam, ali ne i mostarski biskup Rafael Barišić.¹⁶

U Hrvatskoj se muška djeca odgajaju u latinskom, a ženska u njemačkom jeziku¹⁷ pa Janko Drašković piše *Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter* – spis koji je odjeknuo u ženskom čitateljstvu. Ovdje valja reći da je u istočnoj ili srednjoistočnoj Europi posvuda postojao viši sloj koji je govorio nekim stranim jezikom, najčešće je to bio njemački.

Demetar se trudi osnovati kazalište na hrvatskom jeziku, skupljaju se dobrovoljni prinosi za kazalište. Osniva se Matica hrvatska po uzoru na češku Maticu. Hrvatske pjesme čuju se na pozornici, hrvatski jezik prodire na vojno učilište u Wiener Neustadtu. Demetar nastoji stvoriti kazalište kao dioničko društvo. No i Mađari pokušavaju otvoriti mađarsko kazalište u Zagrebu, pa i mađarsku čitaonicu. Uspjeh je ipak izostao. Ali u Zagrebu gostuje novosadsko kazalište. Demetar je doživio konačni neuspjeh s kazalištem 1839. Godine 1840. počelo je djelovati njemačko kazalište u Zagrebu i djelovalo je do 1863. Ono je imalo svoju publiku i ne može se reći da je bilo nametnuto.¹⁸ Mađari smatraju da Beč koči Mađare s hrvatskim preporodom. U mađarskim županijama širi se liberalizam, raste utjecaj Deaka Ferencsa. Mađari imaju u svim školama katedre svoga jezika, Hrvati ne, ali predlažu njihovo osnivanje. Liberalizam se širi i među velikašima, to je npr. grof Batthyány Lajos koji se zalaže za slobodu tiska, uvođenje ustava, za građanska prava Židova, uopće ravnopravnost religija što bi značilo prodor mađarskog protestantizma u Hrvatsku. Mađari traže da se Tisa i Dunav spoje kanalom zbog olakšanja trgovine. U zagrebačkim čitaonicama raspravlja se o podizanju gospodarstva. U Mađarskoj su dvije trećine pučanstva Slaveni i Nijemci. No mađarske županije posvuda šalju pisma samo na mađarskom. Međutim, ta im se pisma vraćaju.

Šurmin se zaustavio na godini 1843. Nije objasnio zašto ta godina zatvara razdoblje preporoda, a nije ni objasnio po čemu je doba 1790. do Draškovićeve *Disertacije* preporodno. Ipak je dobro da je on i o tome nešto napisao. Preporod je prema Šurminu više ili manje borba protiv pokušaja nametanja mađarskog jezika, ali nije naveo da je mađarski preporod za koje desetljeće

¹⁶ Slučaj Rafaela Barišića vrlo je zapleten. V.: Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, Matica hrvatska, Zadar, 2005., str. 219ff.

¹⁷ Dragojla Jarnevićeva pisala je 1836. kako ne može pisati hrvatski jer taj jezik i ne zna. V.: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1978.; Milorad Živančević, *Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi*, str. 318.

¹⁸ Nikola Batušić, »Uloga njemačkog kazališta u hrvatskom kulturnom životu od 1840–1860.«, *Rad JAZU*, knj. 353, Zagreb, 1968., str. 511.

stariji od hrvatskog niti je objasnio zašto hrvatski preporod kasni za mađarskim. Takvi pokušaji ne iznenađuju ako se zna da je Hrvatska bila *de facto* mađarska pokrajina. U hrvatskom preporodu dominira borba protiv namećanja mađarskog jezika. Ta obrana je bila vrlo odlučna, a i učinkovita, a historicizam je oskudan. Hrvatska povijest loše je istražena i danas, pa imamo vrlo malo izvora iz ranog hrvatskog srednjovjekovlja, ali zato vrlo mnogo literature. S druge strane izvori iz razdoblja od XV. do XIX. stoljeća su u zadrskoj, a i dubrovačkoj pismohrani vrlo obilati, ali je literatura oskudna.

Šurmin se zaustavio na 1843. godini, nije spomenuo 1848. i Jelačićev vojni pohod protiv Mađara, ni godinu 1847. kad je hrvatski ban barun Josip Jelačić dekretirao hrvatski kao uredovni jezik, a kralj Franjo Josip je taj dekret potvrdio 1851. odlukom *durch allerhöchste Beschliessung* koja se nije mogla derogirati. Poslije toga prestali su mađarski pokušaji da Hrvatima nametnu svoj jezik. Šurmin je spomenuo časopis *Lunu* koji je izlazio na njemačkom, opazio je da su se ženska djeca odgajala na njemačkom protiv čega nije bilo otpora. Pokazao je da su Hrvati imali diskretnu pomoć iz Beča čime je bečki Dvor kočio mađarski pokret.

Prema Šurminu preporod je zagrebačka stvar, Varaždin i Karlovac jedva se spominju. Jadranska Hrvatska uopće ne, Šurmin ne spominje ni jednog jedinog dalmatinskog ilirca. Takva šutnja o Jadranskoj Hrvatskoj neopravdana je ako se zna koliko se *Vienac* bavio baš Jadranskom Hrvatskom, i kako je Kukuljević na svojim putovanjima 1850-ih godina uveo Dalmaciju u hrvatski duhovni prostor.¹⁹ Šurmin je dakle neopravdano zagrebocentričan. Najbolje što je napisao bio je opis Ljudevita Gaja kao karizmatične ličnosti koja je znala okupljati ljude i stvoriti rodoljubni zanos. No on, kako Šurmin piše, nije bio političar. Živančević smatra da je Gaj simbol čitavog razdoblja, ali da zapravo nije bio književnik.²⁰ Mnogo važniji od Gaja bio je Jelačić. On je prešao Dravu, ne po zapovijedi bečkog Dvora, nego Hrvatskog sabora koji nije bio demokratski izabrani Sabor nego stališi i redovi. Podržavali su ga grof Janko Drašković i grof Jan Kolowrat, obojica s vezama na Dvoru. Car ga je smijenio ali ga Jelačić nije poslušao. Nije poslušao svog vrhovnog zapovjednika koji ga nije izveo pred sud, a kad je Jelačić potisnuo mađarske nacionaliste i s feldmaršalom knezom Alfredom Windisch-Grätzom ugušio

¹⁹ Ivan Pederin, »More i Jadranska Hrvatska u časopisu *Vijenac* (1869–1903)«, *Adriatica maritima* Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zadru, sv. 14, str. 39–96; Zadar, 1985.; Isti, »Jelačićev putopisac Kukuljević«, u: *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209–2009.*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine, Zagreb – Varaždin, 2009., str. 596–608.

²⁰ M. Živančević, op. cit., str. 315. Prema: Ivo Pranjković, »Filološke škole i hrvatski standardni jezik u drugoj polovici 19. stoljeća«, u: *Povijest hrvatskog jezika*, 4. knjiga, Zagreb, 2015. Gaj je tvorac pravopisa, grafije i novoštokavskog jezika koji je postao nacionalni jezik, str. 77–112.

listopadsku revoluciju u Beču, kralj ga je vratio na položaj bana i unaprijedio ga u *Feldzeugmeistera*, to je bio generalski čin. Poslije toga ga je unaprijedio u domaršala i u grofa. Bečki revolucionari imali su kao svoju ratnu pjesmu pjesmu Augusta Hoffmanna von Fallersleben »Deutschland, Deutschland über alles«, s osloncem na J. G. Fichtea koji je tražio granice ujedinjene Njemačke od rijeke Maas u Belgiji do rijeke Memel u Litvi. Metternich je odstupio, a Dvor se priklonio Jelačićevim savjetima i odlučio se na prodor na jugoistok s oslobođenjem Bosne itd.²¹

Šurmin nije spomenuo uloge vojske i vojnika, kao da odnosi visokih carsko-kraljevskih časnika militarističke Carevine i intelektualaca nisu bili razvijeni. Habsburški vojskovođe bili su u XV., XVI. stoljeću i dalje grofovi, knezovi kao Piccolomini, Wallenstein, Jan Sobjeski i dr. Poslije Napoleon-skih ratova u generalitetu nalazimo vrlo mnogo Hrvata krajišnika niskog roda koji su postajali generali, domaršali, a Svetozar Borojević barun od Bojne – *lav sa Soče* bio je čak feldmaršal i pobjednik u najvećoj bitci Prvog svjetskog rata nad talijanskim maršalom Luigijem Cadornom. Hrvatskim visokim časnicima Dvor je povjeravao najdelikatnije zadaće kao npr. oslobođenje Bosne, a oni su na Dvoru bili utjecajni. Šurmin je jedva spomenuo Ivana Kukuljevića Sakcinskog, tog tvorca hrvatske povjesnice s nemjerljivom ulogom u nastanku hrvatske suvremene nacije.

Šurmin nije dovodio hrvatski preporod s gibanjima izvan naših granica. U knjizi nedostaje jedan iole potpuni informativni prikaz češkog ili mađarskog preporoda. Rezultati preporoda oskudni su, nije uspjelo ujedinjenje svih austrijskih Slavena preko jedinstvenog jezika i pravopisa, ali je uspjelo i to ne Šurminovom zaslugom uvesti Jadransku Hrvatsku u naš duhovni prostor. Ipak, tijekom Preporoda uspostavljene su veze Hrvatske i Češke, pa su slijedila vrlo brojna pisma hrvatskih znanstvenika starijim češkim kolegama.²²

²¹ Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga Dvora*, Matica hrvatska, Zadar, 2005., str. 325ff.; Isti, »Pitanja jezika u uprava za Bachova apsolutizma u Zagrebu«, *Godišnjak njemačke zajednice DG Jahrbuch 2009*. Zbornik radova 16. znanstvenog skupa »Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu«, Osijek, 07.–09.–11. 2008., str. 219–232; Isti, »Jelačić u ratu i apsolutizmu«, *Dometi*, 22, br. 3–4, str. 61–72; Rijeka, 2012. i *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. LIII/LN, str. 73–85; Rijeka, 2012.; Isti, »Vojne operacije domaršala baruna Stjepana Jovanovića u Hercegovini 1878. i u Krivošijama 1882.«, *Bosna franciscana*, XIX, br. 35, str. 123–132; Sarajevo, 2011.; Isti, »Ustanak i operacije c.k. XVIII. Pješačke divizije u borbama u Hercegovini (1875–1878)«, *Bosna franciscana*, XX, br. 36, str. 133–147; Sarajevo, 2012.

²² Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislavu Grabowskom«, *Republika*, LXIII, br. 5, str. 105–110; Zagreb, 2007.; Isti, »Pisma Vatroslava Jagića Louisu Legeru, Karelu Kadlecu i drugim praškim profesorima«, u: *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, knj. I, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 431–447; Isti, »Pisma Franje Račkoga u Prag, Pisma Franje Račkoga Františku Palackom, Josefu

Tako je ostvarena jedna osovina Prag – Zagreb u smislu slavenske uzajamnosti.

Mađarski pokušaji da nam nametnu svoj jezik prestali su kad je Jelačić dekretirao hrvatski kao uredovni, a hrvatski je ostao uredovnim jezikom i za neoapsolutizma i dalje. Bečki dvor je 1867. riješio mađarsko pitanje koje je čekalo rješenje od izгона Osmana iz Mađarske i Hrvatske. Hrvatska je nagodbom 1868. ostala pod krunom sv. Stjepana, ali kao kraljevina Hrvatska – Slavonija. Dobila je svoju suverenu upravu, unutarnje poslove, policiju, pravosuđe, svoje suvereno sudstvo, bogoštovlje i nastavu. Mađarska je dobila to isto i nije bila u prednosti pred Hrvatskom. No nacionalni suverenitet bio je u rukama kralja. Gospodarstvo je dijelilo s Mađarskom i tu su se događale zlouporabe kad je ban grof Khuen Hedervary nosio hrvatske novce u Budimpeštu. Razotkrio ga je Josip Frank 1903., izbile su demonstracije i ban se morao zahvaliti.²³ Hrvatska je ipak dobila svoj porezni novac i Matica hrvatska je u savezu s JAZU mogla pokrenuti i subvencionirati časopis *Vienac* (1869. – 1903.) u kojem je nastala i razvila se hrvatska književnost kao nacionalna.²⁴ Mađarska je s Nagodbom loše prošla. Kossuthovi zahtjevi 1848. bili su Sedmograđe, Hrvatska kao *pars adnexa i tengere magyar*. A to je značilo Dalmaciju, ali podređenu Budimpešti, ne Zagrebu ni Beču. Dobili su jedino Sedmograđe. Međutim, došlo je do antagonizma Budimpešte i Dvora jer su jedni željeli na Jadran, a drugi na jugoistok. Porastao je utjecaj hrvatskih generala na Dvoru.

Onda se pojavio Jelačiću bliski Ivan Mažuranić koji je nekoliko godina radio u Beču i izradio nacrt Hrvatske kao suvremene države što je kasnije proveo u djelo kao ban.²⁵ Hrvatska je onda imala velikog političara i velikih vojnika.

Ako prihvatimo nazor da je književna povijest autobiografija nacije²⁶ onda moramo priznati Šurmina kao jednog od graditelja Hrvatske kao suvre-

Jirečeku i Aloisu Vojtėhu Šemberić, *Croatia et Slavica Iadertina*, IV, str. 347–379; Zadar, 2008.; Ivan Pederin i Irina Vorobjova, »Pisma Balda Bogišića i Frane Bulića Karelju Kadlecuk«, *Croatia et Slavica Iadertina*, 8/1, br. 8, str. 245–258; Zadar, 2012.; Isti, »Šest pisama Jurja Dobrile Josefu Jirečekuk«, *Vjesnik Državnog arhiva na Rijeci*, 49, str. 93–103; Rijeka, 2007. – 2008.

²³ Ivan Pederin, »Josip Frank kao govornik i Khuenov protivnik«, *Zadarska smotra*, LXII, str. 76–90; Zadar, 2013.

²⁴ Ivan Pederin, »Časopis 'Vienac' i književna Europa«, *Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu »Vienac«. 1869–1903.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.

²⁵ Ivan Pederin, »Politička djelatnost Ivana Mažuranića 1860-ih godina u Beču«, *Hrvatska obzorja*, IV, br. 3, str. 604–612; Split, 1996.

²⁶ Ivan Pederin, »Povijest i književna povijest kao autobiografija nacije«, *Encyclopaedia Moderna*, XVI, br. 46, str. 101–105; Zagreb, 1996.

mene nacije, dakle nacije koja ima svoje nacionalno kazalište, sveučilište, akademiju itd. i napokon povijest preporoda kao najvažnijeg pokreta hrvatske povijesti.

Literatura

- Nikola Batušić, »Uloga njemačkog kazališta u hrvatskom kulturnom životu od 1840–1860.«, *Rad JAZU*, knj. 353, Zagreb, 1968.
- Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1978.
- Matthias Murko, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest, A.v.d.T. Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*, I., Styria, Graz, 1897.
- István Nemeskürty, *Die Königlich-Ungarische Adelige Leibgarde, Begegnungen Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Die k.u.k. Armee, herausgegeben von Ferenc Glatz*, Budapest, 1998.
- Milan Nosić, *Gajev preteča : Josip Završnik i njegovo djelo*, Rijeka, 1997.
- Ivan Pederin, »Rodoljubni dodaci i ispuštanja u prijevodu Herderova poglavlja 'Slaven-ski narodi' koji je objelodanjen u 'Danici ilirskoj' 1835. godine«, *Radovi Filozof-skog fakulteta u Zadru*, 8, str. 264–270; Zadar, 1968.–69., 1969.–70.
- Ivan Pederin, »More i Jadranska Hrvatska u časopisu *Vijenac* (1869–1903)«, *Adriatica maritima* Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zadru, sv. 14, str. 39–96; Zadar, 1985.
- Ivan Pederin, »Politička djelatnost Ivana Mažuranića 1860-ih godina u Beču«, *Hrvatska obzorja*, IV, br. 3, str. 604–612; Split, 1996.
- Ivan Pederin, »Povijest i književna povijest kao autobiografija nacije«, *Encyclopaedia Moderna*, XVI, br. 46, str. 101–105; Zagreb, 1996.
- Ivan Pederin, »Austrougarski prodor na Balkan – protektorat nad Srbijom 1879–1881«, *Kolo*, XIII, str. 130–146; Zagreb, 2003.
- Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, Matica hrvatska, Zadar, 2005.
- Ivan Pederin, »Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu«, *Dubrovnik*, XVI, br. 2–3, str. 205–233; Dubrovnik, 2005.
- Ivan Pederin, »Časopis 'Vijenac' i književna Europa«, *Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu »Vijenac«. 1869–1903.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafaříku o glagoljici«, *Croatica et Slavica Iadertina*, III, str. 231–258; Zadar, 2007.
- Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom«, *Republika*, LXIII, br. 5, str. 105–110; Zagreb, 2007.

- Ivan Pederin, »Pisma Vatroslava Jagića Louisu Legeru, Karelu Kadlecu i drugim praškim profesorima«, u: *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, knj. I., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 431–447.
- Ivan Pederin, »Šest pisama Jurja Dobrile Josefu Jirečeku«, *Vjesnik Državnog arhiva na Rijeci*, 49, str. 93–103; Rijeka, 2007. – 2008.
- Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zadar, 2008.
- Ivan Pederin, »Pisma Franje Račkoga u Prag, Pisma Franje Račkoga Františku Palackom, Josefu Jirečeku i Aloisu Vojtěhu Šemberi«, *Croatica et Slavica Iadertina*, IV, str. 347–379; Zadar, 2008.
- Ivan Pederin, »Pitanja jezika u uprava za Bachova apsolutizma u Zagrebu«, *Godišnjak njemačke zajednice DG Jahrbuch 2009*. Zbornik radova 16. znanstvenog skupa »Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu«, Osijek, 07.–09.–11. 2008., str. 219–232.
- Ivan Pederin, »Jelačićev putopisac Kukuljević«, u: *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209–2009.*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine, Zagreb – Varaždin, 2009., str. 596–608.
- Ivan Pederin, »Vojne operacije domaršala baruna Stjepana Jovanovića u Hercegovini 1878. i u Krivošijama 1882.«, *Bosna franciscana*, XIX, br. 35, str. 123–132; Sarajevo, 2011.
- Ivan Pederin, »Jelačić u ratu i apsolutizmu«, *Dometi*, 22, br. 3–4, str. 61–72; Rijeka, 2012. i *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. LIII/LN, str. 73–85; Rijeka, 2012.
- Ivan Pederin i Irina Vorobjova, »Pisma Balda Bogišića i Frane Bulića Karelu Kadlecu«, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8/1, br. 8, str. 245–258; Zadar, 2012.
- Ivan Pederin, »Ustanak i operacije c.k. XVIII. Pješačke divizije u borbama u Hercegovini (1875–1878)«, *Bosna franciscana*, XX, br. 36, str. 133–147; Sarajevo, 2012.
- Ivan Pederin, »Josip Frank kao govornik i Khuenov protivnik«, *Zadarska smotra*, LXII, str. 76–90; Zadar, 2013.
- Ivan Pederin, *Napoleon i europske sile u borbi za Dalmaciju*, Matica hrvatska, Zadar, 2015.
- Ivo Pranjković, »Filološke škole i hrvatski standardni jezik u drugoj polovici 19. stoljeća«, u: *Povijest hrvatskog jezika*, 4. knjiga, Zagreb, 2015.
- Zaneta Sambunjak, *Ilirizam, cenzura i biedermeier*, Rijeka, 2008.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski Preporod*, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor I. Od godine 1790 do 1843. s tri slike, Zagreb, 1903.

ĐURO ŠURMIN I PREPOROD

Sažetak

Đuro Šurmin objavio je 1903. knjigu o ilirizmu kao jedno od prvih djela o tom pokretu koji se razvio uslijed jezične reforme Josipa II. Hrvati su tada, poslije 1790., čitali latinske i njemačke knjige i pisali knjige ponajčešće po stranim predlošcima što je u to doba kad autorska prava nisu bila zaštićena bilo dopustivo. Knjige su se dugo pisale na kajkavskom, a Šurmin se ne bavi pitanjima prelaska na novoštokavski. Mađari su Hrvatima pokušali nametnuti svoj jezik čemu su se Hrvati vrlo žilavo opirali. Šurminova knjiga je o tom otporu koji je bio defenzivan i nije bio uspješan. Pa ipak raspru je okončao Josip Jelačić koji je pobijedio Mađare i poslije toga ugušio listopadsku revoluciju u Beču.

Ključne riječi: hrvatski narodni preporod, Đuro Šurmin, Josip Jelačić

ĐURO ŠURMIN AND CROATIAN NATIONAL REVIVAL

Summary

In 1903 Đuro Šurmin published a book on the Illyrian Movement, as one of the first works covering that topic. The Movement started as a consequence of the language reform introduced by Joseph II. At that time, after 1790, Croats read Latin and German books and compiled books in most cases using foreign works as models, which in that period, without copyright laws, was acceptable. For a long time books were written in Kajkavian and Šurmin did not deal with the issues of transition to the new-Štokavian dialect. The Hungarians tried to impose their language on Croatian people, who struggled very fiercely against it. Šurmin's book analyzes that resistance which was defensive and unsuccessful. Nevertheless, Josip Jelačić, who defeated the Hungarians and after that crushed the October revolution in Vienna, ended the dispute.

Keywords: Croatian National Revival, Đuro Šurmin, Josip Jelačić

Slobodan Prosperov Novak

Vodnikov Šurmin

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)
821.163.42.09 Šurmin, Đ.

Zašto ovaj naslov?

Posvojnu sintagmu iz naslova, to jest ovaj profesoru Tihomilu Maštroviću predloženi naslov, smislio sam davno i vraćao mu se često. To je stoga što se u mojoj osobnoj povijesti početak tog *Vodnikovog Šurmina* vezuje uz jedan seminarski iskaz star gotovo pola stoljeća iz vremena kada sam uz akademika Mirka Tomasovića na zagrebačkom Filozofskom fakultetu studirao stariju hrvatsku književnost.¹ U toj poduci važno je mjesto imao razvitak hrvatske književne historiografije pa sam dobio zadatak proučiti prve sinteze hrvatske književnosti od one Šime Ljubića pa do upravo dekonstruiranog Mihovila Kombola kako smo, citirajući Jacquesa Derridu, tada znali govoriti.² Kako je mene dopao Đuro Šurmin i hrvatski odjeljak njegove *Povjesti* iz 1898. bio sam poprilično razočaran jer dvadesetogodišnjaku sve do tog zadatka bio je Šurmin posve nepoznat, tek sam čuo za njegovo ime, vidio u antikvarijati-
ma za mene tada preskupu i prastaru ali svejedno dobro ilustriranu i izvrsno uvezanu piščevu povijest.³ Ali kako sam se u književnosti uvijek više volio baviti onim čega nema nego onim čega ima to sam vrlo brzo sa stranica historio-
grafskog Šurminova teksta iz 1898., to jest njegove *Povjesti*, i to posebno onog njegovog dijela koji se bavio, kako bismo danas rekli, književnošću
ranog novog vijeka, stigao do usporedbi obrade istog razdoblja u 15 godina
mlađoj *Povijesti hrvatske književnosti* Branka Vodnika.⁴ Čini mi se da je pro-

¹ Književni povjesničar i prevoditelj Mirko Tomasović (1938.) nakon što je pet godina bio profesor na sinjskoj gimnaziji od 1971. bio je nastavnik na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu gdje je uglavnom predavao kolegije iz starije hrvatske književnosti.

² Dekonstrukcijom Mihovila Kombola u Tomasovićevom seminaru izravno se bavio pokojni Zoran Kravar koji je uskoro te studije, a neke su bile i njegovi studentski radovi, objavio u vrlo vrijednoj knjizi *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb, 1975.

³ Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.

⁴ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1913.

fesor Tomasović bio zadovoljan a ja sam se približio Branku Vodniku s kojim me u životu mnogo toga povezivalo a još više udaljilo od Đure Šurmina!

Što se odmah moglo uočiti

Prije svega odmah sam već tada 1971. i to s ondašnjim oskudnim znanjem uočio da je onih petnaest godina koje su dijelile ta dva teksta, onaj Šurminov iz 1898. i onaj Vodnikov iz 1913., bilo jedno neobično važno razdoblje za razvitak znanja o tzv. starijoj hrvatskoj književnosti, posebno kad su se do posljednjeg detalja sagledale razlike Šurminovog i Vodnikovog teksta dok su govorili o istim ili srodnim temama, a onda još i presudno kad bi se radilo o razmještau gradiva, kad su autori stvarali narativni sklop oko starih tekstova i njihovih pisaca a gdje se Šurmin gubio u regionalizmu i nabranjanjima a Vodnik na posve moderan način svoju naraciju uspijevao prilagoditi tada već posve otkrivenoj hrvatskoj cjelovitosti. Posebno je uzbudljivo bilo uočavati sustav unutrašnjih poetičkih ali i metodoloških interakcija koje su kroz tih petnaest godina što dijele ove dvije knjige postajale, a i danas su nosivi dio svakog historiografskog teksta pa je po tomu posve istinito da je Branko Vodnik bio i ostao rodonačelnik ozbiljne književne historiografije a Đuro Šurmin tek informirani i inteligentni njezin zagovornik koji je u konačnici ostao bez rezultata.⁵ To su bili moji zaključci tada, u prvom paralelnom čitanju ove dvije knjige. Uz to već mi je tada postalo posvema jasnim da je vremenski prostor između objavljivanja ove dvije knjige obilježila prilično presudna institucijska praznina i da pojava ovih knjiga, što se tiče rasporeda katedarskih i drugih moći u tadašnjem hrvatskom književnom životu, ima i te kakvu povezanost s biografijama, kako onom Šurminovom tako i Vodnikovom.

Međurazdoblje

Bilo je tih petnaest godina jedno neobično razdoblje u kojem su istu književnu kroatističku katedru ako ne zauzimala ali ono barem opsluživala dva profesora koji niti su bili duhovno dominantni niti su u tih petnaest godina ostavili ikakvog važnijeg traga s obzirom na svoje nasljedstvo. Bio je to najprije znatno stariji Armin Pavić, grecist koji je književnu javnost diletantski uzburkao s jednom posve krivom tezom o navodnom osmanskome pitanju,

⁵ Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1971. O povijestima književnosti iz vizure starije hrvatske književnosti vidi: Viktorija Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Zagreb, 2011.

koji je kao vrlo mlad čovjek bio pisac jedne premijerne ali, opet zbog diletantizma, vrlo brzo prevladane povijesti starijeg hrvatskog teatra i kojeg je nekrologom otpratio vlastiti zet Körbler, jedan od žestokih Vodnikovih neprijatelja.⁶ Drugi *catedratico*, da upotrijebim tu dobru talijansku riječ, bio je tada i Đuro Šurmin, znatno mladi od Pavića, koji nakon pojave svoje *Povjesti* iz 1898. nije ništa važnije objavio osim dvosveščane knjige *Hrvatski preporod* (1903. / 1904.), djela koje je također brzo prevladano i koje je, kako veli upravo Branko Vodnik, pisano bez znanstvene spremne, zatim bez poznavanja europske i slavenske književnosti onoga doba.⁷ Obojica dakle, i Pavić i Šurmin, bili su po svemu u kroatističkoj struci osobe drugoga ranga. Naravno da iz takvog okružja nije moglo nastati znanstvenog i profesorskog podmladka. A opet ono što bi se u struci pojavilo stizalo je iz drugih slavističkih središta. Najprije iz Jagićevog bečkog seminara a onda u Vodnikovom slučaju s praške slavistike. U Zagrebu su djelovali, pored nešto kasnije pristiglog Jagićevog zeta Milana Rešetara,⁸ u kroatističkom području još Nikola Andrić⁹ kojega nisu htjeli na sveučilištu, Milorad Medini¹⁰ koji je dopao dubrovačke gimnazije pa se nije idealno razvijao, Tomo Matić¹¹ kojeg su na razne načine udaljivali od sveučilišta, Dragutin Prohaska koji takvih ambicija nije ni imao.¹² Bio je tu još jedan uspješni Jagićev student Petar Kolendić¹³ koji je preko sveučilišta u Skoplju kasnije postao beogradskim profesorom i hrvatskim renegatom a onda i Hvaranin Petar Kasandrić¹⁴ pa rano preminuli Dubrovčanin Frano Kulišić, pisac monografije o Ivanu Buniću.¹⁵ Naravno, ne smije se u općoj klimi tadašnje kroatistike izostaviti ni objavljivanje Popovićevog pregleda dubrovačke dionice iz 1909. u okviru njegove sintetske knjige o

⁶ Prikaz Pavićeva života i djela vidi u: Dubravko Jelčić, *Vallis aurea*, Zagreb, 1977. Iscrpano o ovom povjesničaru piše Đuro Körbler u *Ljetopis JAZU*, knj. 28, Zagreb, 1914.

⁷ Vidi nekrolog: Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, br. 1–2; Prag, 1939.

⁸ Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zagreb, 1989.

⁹ Vinko Brešić, »Nikola Andrić (1867. – 1942.)«, u: Nikola Andrić, *Pod apsolutizmom – Iz ratničke književnosti*, Vinkovci, 1994.

¹⁰ O Mediniju vidi: Tomo Matić, »Povijest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji«, *Glasnik Matice dalmatinske*, br. 1; Zadar, 1903. – 1904.

¹¹ Vrlo je dobar prikaz Matićeva rada iz pera Josipa Pupačića u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Zagreb – Slavenska Požega, 1970.

¹² O Prohaski je Vodnik žestoko pisao u *Nastavnom vjesniku*, XXVIII, sv. 6, str. 268–272; sv. 7, str. 329–332; Zagreb, 1920.

¹³ O Petru Kolendiću opsežno Miroslav Pantić u knjizi: Petar Kolendić, *Iz starog Dubrovnika*, Beograd, 1964.

¹⁴ Vidi o Kasandriću: Vjekoslav Maštrović, »Smotra dalmatinska i Petar Kasandrić«, *Jadranski zbornik*, III; Rijeka – Pula, 1958.; Nikola Karuc, »Petar Kasandrić«, *Zadarska revija*, br. 6; Zadar, 1964.

¹⁵ Ocjenu Kulišića vidi u: Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zagreb, 1987.

srpskoj književnosti.¹⁶ Tek kasnije od ovdje spomenutih u kroatistiku dolaze nešto mlađi ljudi koje Vodnik zbog rane smrti nije ni stigao upoznati; recimo Mihovil Kombol, Josip Torbarina i Mirko Deanović,¹⁷ znanstvenici koji uopće izvorno nisu ni bili slavisti. Vodnik je sa svima onima iz Jagićeva kruga, osim s Nikolom Andrićem, bio u polemici. Naravno, tu bi trebalo uvesti još i Franju Fanceva¹⁸ s kojim je Vodnik stigao žestoko polemizirati, zatim još i književnog amatera Franju Bučara s kojim nije polemizirao i čiji je rad koristio, ali je jasno kako je doživljavao njegovo poznavanje samo jednog segmenta starije hrvatske književnosti, i konačno tu je još marginalna ali vrlo agresivna pojava Davida Bogdanovića¹⁹ kojega je Vodnik često koristio da prokaže loš sustav književne poduke, kako u školama tako i na Sveučilištu u Zagrebu. Tu se također ne može zaboraviti ni Petra Karlića o kojem je Vodnik više puta kritički pisao.²⁰ U svim tim kritikama i polemikama govorio je Vodnik neizravno o Đuri Šurminu koji je Bogdanoviću bio profesor pa je Vodnik zapisao da je taj Bogdanović u svom *Pregledu hrvatske i srpske književnosti* jedino umio da što ekscerptira a da što gotovo doslovno prepíše i to jedino »ako bismo mi to bili napisali« kako je doslovno rekao. I naravno bio je tu u tom krugu tadašnjih hrvatskih kroatista još i sam Branko Vodnik koji je književnost i filologiju učio na sveučilištima poljskim i češkim, u Krakovu i Pragu, gdje je jednako dobro svladao starija i novija razdoblja slavenskih književnosti premda je diplomirao tek 1905. u Zagrebu jer je takav bio običaj u Habsburškoj Monarhiji i to u trenutku kad je već imao važnih kroatističkih radova iza sebe.

Sve ovo ovdje izrečeno, ovu nomenklaturu hrvatskih slavista s početka XX. stoljeća bio sam proučio za onaj Tomasovićev davni seminar i naravno uočio niz podudarnosti između Šurminovog i Vodnikovog historiografskog teksta te još više bitne razlike među njima! Naravno danas bi bilo besmisleno zanimati se tim tekstovnim usporedbama. Danas su mnogo važnije one biografske paralele koje mogu reći ne samo mnogo o toj dvojici suvremenika nego nas podučiti štošta važnog o trajno lošem stanju u kroatistici i o etici njezinih aktera.

¹⁶ Branko Vodnik citira ovo djelo u svojoj *Povijesti* iz 1913. bez posebnog komentara i to u odjeljku u kojem navodi izvore.

¹⁷ O književnim povjesničarima iz ovog naraštaja vidi u tekstu Slobodana Prosperova Novaka u knjizi: Josip Torbarina, *Kroatističke rasprave*, Zagreb, 1996.

¹⁸ Usp. *Zbornik o Franji Fancevu*, gl. ur. Tihomil Maštrović, Zagreb – Zadar, 1998. Vrlo je informativan uvodni tekst Josipa Bratulića u Fancevljeva *Izabrana djela* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 121/1, Zagreb, 1983.

¹⁹ O Bogdanovićevom pregledu hrvatske književne povijesti gotovo su nepodijeljene negativne ocjene jer da se radilo o lošoj kompilaciji koja je zbog nedostatka bilo kakve metodološke svijesti nanijela veliku štetu hrvatskoj prosvjeti.

²⁰ Usp. »Petar Karlić, Ljubovnici, Kritika teksta«, *Jugoslavenska njiva*, VI, knj. 1, br. 5, str. 388–395; Zagreb, 1922. O Karličevom diletantizmu isti, »Unučad poznu...«, *Riječ*, IV(V), br. 6, str. 2–3; Zagreb, 1923. i nastavak u istom časopisu br. 15.

O Vodnikovom Šurminu i o strancima

Vodnik je za spomenuto međurazdoblje, tih petnaest godina kad je kasnije htio biti naročito otrovan, izrekao kako hrvatskoj kroatističkoj znanosti ni pola stoljeća razvitka nije bilo dovoljno da obavi ono što su dvojica stranih slavista jedan Švedanin i jedan Rus, Jensen i Petrovski, obavili u samo dvije godine. Prvi u monografiji o Gunduliću a drugi u monografiji o Hektoroviću.²¹ Na pitanje što se to dogodilo a što nije u kroatistici između 1898. i 1913. očevitni je odgovor da je tu manji problem bio što Šurmin nekih stvari i pojava, nekih osoba i djela nije uopće poznao ili ih je krivo uočavao nego što je u cjelini njegovog teksta došlo do nakaradnog rasporeda građe koji je bio posve okrenut zabludama prošlosti i u kojem nije bilo niti jedne naznake buduće narativne sheme hrvatske književnosti ranog novog vijeka, dakle onog rasporeda koji se od Vodnika do danas uglavnom i nije promijenio.

Moram naglasiti da se tu prije svega radilo o rasporedu koji je Vodnik obavio nad hrvatskom književnošću doslovno sa Šurminovom knjigom u ruci a što je bez mnogo muke moguće dokazati. Ima niz dokaza, ustvari detalja koji pokazuju tu vezu koja je, i kad nije odmah vidljiva, svjesno mimikrirana. Tu ima na desetke primjera od kojih ćemo navesti sada samo dva. Prvi neka se odnosi na Vodnikovo namjerno ispuštanje iz svoje *Povijesti* u ono vrijeme vrlo visoko vrednovanog Antuna Gleđevića što je on očito učinio jer je upravo o tom autoru, to jest o Gleđevićevom *Belizariju*, postojao jedan, recimo jedini Šurminov rad nakon 1898. o dubrovačkoj književnosti XVII. stoljeća,²² zatim je isto vidljivo u svjesnom Vodnikovom nespominjanju Sinjanina Ivana Lovrića kojega inače Šurmin spominje u posve pogrešnom kontekstu jer ga nije ni čitao niti imao u ruci.²³ Šurminova povijest bila je posljednja hrvatska književna sinteza u kojoj se *Judita* spominje samo tako: *Judita* – i ne kaže se ništa više! To je i posljednja hrvatska književna povijest u kojoj je Držićev *Dundo Maroje* samo naslov i to je knjiga u kojoj je Ivan Bunić Vučić gotovo nepostojeći autor, to je knjiga u kojoj hrvatski protestantski pisci od Bartula Gjurgjevića do Grbića i Vlačića nisu ni spomenuti, a oko kojih Vodnik prvi uspijeva stvoriti vezu humanizma i protestantizma a time renesanse i u čijem su tekstu konačno balansirani na posve kreativan i kasnije samo obnavljani sustav odnosa regionalnog i navodno središnjeg. Kod Vodnika je u

²¹ Alfred Jensen, *Gundulić und sein Osman*, Göteborg, 1900.; Nestor Petrovski, *O sochine-niah Petra Gektorovicha, 1487–1572*, Kazan, 1901.

²² Đuro Šurmin, »Gleđevićev Belizario«, *Nastavni vjesnik*, X, str. 263; Zagreb, 1902.

²³ Tek je Mihovil Kombol uveo objektivno spominjanje Lovrića u književnoj povijesti. Vidi posebno njegovo izdanje: Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Zagreb, 1948.

Povijesti hrvatske književnosti slavonska dionica, također u polemici sa Šurminom, odlično obrađena pa se recimo marginalni Josip Stojanović prvi put u nekom hrvatskom tekstu maestralno povezuje s Marulićem, a bosanskoj se književnosti dodjeljuje puno mjesto u razvoju kako slavonskih tako i dalmatinskih književnih prilika u XVIII. stoljeću.²⁴ Nije dalje nevažan ni način na koji u prikaz hrvatske renesanse Branko Vodnik uvodi Hvaranina Lucića i uz njegovu pomoć oslobađa se od Šurminovog inzistiranja na Jagićevom zamagljivanju oko prvih pjesnika i začinjavaca,²⁵ zatim je Vodnik bio prvi koji je shvatio puninu odnosa Nikole Nalješkovića i Mavra Vetranovića prema Držiću, što je opet posve zbunjivalo Šurmina, a nešto kasnije i Medinija. Uz to, Branko Vodnik Gundulića konačno oslobađa od utjecaja Pavićevih nebuloza i prepričavanja pseudohomerskih izvoda o nastanku *Osmana* iz samog sebe, a od čega se Šurmin nije znao ukloniti, zatim Vodnik je prvi hrvatski književni povjesničar koji je Palmotića lišio nepotrebnih Pavićevih greciziranja i latiniziranja.²⁶ To je bio Vodnik koji na svakoj stranici i u svakoj rečenici svoje *Povijesti* iz 1913. ima pred očima Šurminov tekst kojega on drastično mijenja, poriče i dopunjuje. O tomu danas ne treba više reći jer bi sve drugo bilo dosađivanje suvremenosti koju ovakvi detalji i ovakve promjene ne trebaju zanimati.

Jedina tema koja nas zanima jest ljudski odnos Šurmina i Vodnika

Nakon svega do sada iskazanog želim govoriti izravno i bez okolišanja o nečem drugom, želim govoriti o pravom ljudskom odnosu ove dvojice ljudi, Đure Šurmina i Branka Vodnika, ljudi koji nisu bili prijatelji niti po ičem bliski ali koje je sudbina dovela u neizbježno bliski odnos. Naime kad sam se

²⁴ To je zbog toga što je Vodnik prije objavljivanja *Povijesti hrvatske književnosti*, za razliku od Šurmina, u manjim svescima objavio sonde u slavonsku književnost a upoznao i glavne poetičke preokupacije književnika iz Bosne. Posebno se to odnosi na svezak Branko Drechsler (Vodnik), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb, 1907., te na knjigu Dragutina Prohaske o književnosti na tlu Bosne, opisanu na njemačkom jeziku sa svim njezinim prikazima koje citira u svojoj povijesti a naročito onu Rešetarovu. Dragutin Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegovina von den Anfängen im XI. bis zur nationalem Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert*, Zagreb, 1911.

²⁵ To se prije svega odnosi na njegov prethodni rad »Postanje Lucićeve Robinje«, *Rad JAZU*, CLXXVI, Zagreb, 1909. i nešto stariji u knjižici *Prvi hrvatski pjesnici*, Prag, 1901.

²⁶ Brojni Pavićevi radovi o Gundulićevom *Osmanu* i o Palmotićevim dramama posve su impregnirali Šurminov diskurs i on se njihovih izvoda i nepotrebnih opširnosti nije znao riješiti pa je to pošlo za rukom tek Vodniku koji je prethodnike u literaturi na kraju uredno citirao ali je u tekstu i Gundulića i Palmotića postavio i interpretirao na novi način.

kasnije u devedesetim godinama XX. stoljeća drugi put susreo sa Šurminovom poviješću i kad sam stao uspoređivati još jednom taj tekst s onim Vodnikovim tekstovima koji nisu bili fiksirani u njegovoj povijesti nego drugim piščevim tekstovima onda sam bio odveden u posve drugom pravcu koji više nije imao veze s filologijom ali jest s psihologijom, sa sociologijom i konačno i s nasiljem. Takvo čitanje moglo se, što se mene tiče, dogoditi tek nakon 1978. kad smo već iz tiskane verzije poznavali tekst Vodnikove *Metodologije hrvatsko-srpske književne historiografije* na koju nas je još kao studente, dok je ova bila u rukopisu, uputio jedan drugi profesor komparativne književnosti Sveto Petrović.²⁷ Mi tada nismo poslušali profesora i čitali rukopis koji se tada, kao i danas, čuvao u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe u zagrebačkoj Opatičkoj 18. Čim je rukopis objavljen u Akademijinoj *Kronici*²⁸ odmah sam nakon prvog čitanja mogao primijetiti posve notornu činjenicu ali i razobličiti ju da u njemu Branko Vodnik baš nikad i na niti jednom mjestu nije nešto govorio ili navodio o Šurminu, doslovno nikad i nigdje, u niti jednoj rečenici. A za tu rukopisnu knjigu takvo što je doista čudno jer je iz svake stranice Vodnikovog teksta posve jasnim da se on u svom tekstu referira na mane tadašnje i dotadašnje hrvatske historiografije, da ih poznaje i da ih je uvidio najprije kod Šurmina, da ih je prepoznao kod Bogdanovića i da on prezire Šurmina ali da ga nikad i nigdje ne spominje. Nakon te prve spoznaje pomisao bi mogla biti da se u tom izostanku spomena Šurmina prije svega radilo o uvažavanju mlađeg kolege onoga starijeg, može se izvesti zaključak o korektnosti onoga koji je u rangu bio na nižoj stepenici, o stanovitoj korektnosti prema katedarskom rukovoditelju. Vodilo me takvo razmišljanje najprije zaključku o Vodnikovoj kolegijalnosti i obazrivosti prema starijem kolegi, o nečem što bi, moram priznati, bilo vrlo čudnim jer za Vodnika da bude servilan prema bilo komu nije tipično, upravo stoga što je on bio onaj koji je polemizirao s gotovo svim živim povjesničarima i kolegama, od povjesničara do filozofa, filologa i književnih historičara, čiji popis nije kratak a uključuje od fakultetskih kolega Fanceva, Ivšića, Bazale, Manojlovića, od onih izvan sveučilišnih osobnosti još Prohasku i Karlića...²⁹ To da u svom opsežnom rukopisnom traktatu o hrvatskoj književnoj znanosti i historiografiji Branko Vodnik pošteduje Šur-

²⁷ Sveto Petrović navodi ovaj rukopis u svojoj prevažnoj knjižici *Kritika i djelo*, Zagreb, 1963. Kasnije je bez promjena pretiskano u *Privodi kritike*, Zagreb, 1972.

²⁸ Temeljno izdanje Vodnikovih rukopisa o metodologiji je priredila, predgovorom, napomenama i bibliografijom popratila Vida Flaker u knjizi: Branko Vodnik, *Metodologija hrvatsko-srpske književne historiografije*, *Kronika JAZU*, Godina IV, br. 1 (7); Zagreb, 1978. Da ne postoji ovo izdanje ovo što slijedi bilo bi nemoguće biografski rekonstruirati.

²⁹ O tim Vodnikovim pojedinačnim tekstovima usp. anotiranu bibliografiju Vide Flaker u citiranom izdanju *Kronika JAZU*, 1978., str. 110–171.

mina stvar je malo vjerojatna. Naravno, moglo je u tom nespominjanju biti, pomišljao sam, i neka kalkulacija, možda kupovanje osobnog mira, ali mi je bilo posve jasno da je Šurmin prvi među hrvatskim kroatistima o kojem je Vodnik sasvim sigurno mislio s razlogom i argumentima negativno, i to upravo o njegovoj *Povjesti* koju je nadišao u svim elementima a koju je smatrao i generatorom lošeg stanja u školskom prezentiranju nacionalne književnosti. Znao sam, dakle, da se iza tog izostanka imenovanja krivca nešto krije a kako je u izdanju Vodnikove metodologije bila priložena i njegova opsežna bibliografija bacio sam se na čitanje posebno posljednjih piščevih predsmrtnih tekstova i u njima otkrio tajnu Vodnikovog Šurmina.

Tragični događaji

Bilo je u ovoj mojoj potrazi za Vodnikom nešto dramatično, ima u ovom istraživanju mjesto na kojem je Vodnikov Šurmin iz naslova postao posve opipljiv, trenutak kad pred nas izlazi tragično naličje jedne struke i njezinih protagonista. To mjesto, ustvari rupu kroz koju bukne apokalipsa jednog života, mjesto gdje on doživi epifaniju, pronašao sam u Vodnikovom posljednjem za života napisanom tekstu, u posljednjoj njegovoj, da budem precizniji, rečenici koju je uopće napisao a koja je bila odmah nakon smrti i to u prvom njegovom postumno objavljenom članku otisnuta i to samo dva tjedna nakon nenadane ali javno ubojstvom nazvane smrti. Taj članak, da sad o njemu nešto kažem, ustvari je strašan, on je duboko tragičan jer govori izravno o ponekad nakaradnim odnosima u našem društvu a aktualan je i danas.³⁰ Aktualan je do boli! A o čemu se tu uopće radilo i što je donijelo to prosvjetljenje: donijela ga je posljednja riječ u tom posljednjem članku a ta riječ je, neka ne zasmeta ničijem osjećaju za ukus, riječ *kreten* i ona se odnosi na našeg slavljenika čiji su rad i djelo predmet ovog zbornika, na profesora i političara Đuru Šurmina.

A sad prema kraju priče!

Branko Vodnik je godinama, točnije od 1911., bio na zagrebačkom sveučilištu docentom za hrvatsku i srpsku književnost. Privatnim naravno. On je

³⁰ Radi se o seriji članaka od kojih je posljednji o kojem je riječ objavljen nakon Vodnikove smrti u br. 11–12 iste godine. Branko Vodnik, »Profili i pojave. (Prilozi za istoriju Filozofskog fakulteta u Zagrebu)«, *Jugoslavenska njiva*, X, knj. 1, br. 6, str. 205–208; 331–335; br. 7, str. 235–238; br. 8, str. 266–270; br. 9, str. 301–304; br. 10, str. 331–335; br. 11–12, str. 392–395; Zagreb, 1926.

tada paralelno radio na srednjoj školi a besplatnu privatnu docenturu obavljao je na sveučilištu. To se nastavilo i promjenom države godine 1918. kad je Vodniku i dalje bilo dozvoljeno da kao honorirani privatni docent nastavi svoja predavanja. I da, kako on sam kaže na jednom mjestu, vrši dužnost profesora Šurmina koji je zbog dužnosti u politici to njemu prepustio. Onda je još pored toga Vodnik bio izabran na Visokoj pedagoškoj školi, bilo je to 1919., i nakon toga više nije morao raditi na srednjoj školi jer je na pedagoškoj školi bio direktorom. Tada su mu da ga utješe nudili posao u Ljubljani na katedri slavistike, što ga je Jagić nagovarao da prihvati jer je poznao prilike, ali je Vodnik poslušao Murka pa je ostao u Zagrebu da dovrši, kako je zapisao, II. i III. knjigu *Povijesti* i, kako kaže, u toj je odluci pogriješio jer bi mu u Ljubljani djelo bilo završeno dok se u zagrebačkoj naučnoj sredini uopće ne može stvoriti jedno veće naučno djelo. To je citat, doslovan!

Kako je Vodnik mijenjao na katedri Šurmina a kako je ovaj 1921. bio umirovljen i to očito prisilno, Vodnik se ponadao da će sada upravo on konačno dobiti stalni status na katedri za književnost. Sve kvalifikacije je imao, ali se dogodilo da se Šurmin, premda ponovno aktiviran u politici, gdje će biti i ministar, poželio vratiti na svoju fakultetsku katedru. Ta želja i dalje vrlo moćnog Šurmina nije spriječila Vodnika da zatraži da njega izaberu na katedru, i da on pored Šurmina, bude ondje profesor, doduše izvanredni profesor i da se time njegova sudbina riješi te da više ne bude privatni docent i vanjski član Fakulteta.

I doista, kraljevska je vlada to Vodnikovo imenovanje proglasila ali se dekret koji je bio čak tiskan u službenim novinama ubrzo, od kabineta kralja Aleksandra do zagrebačke prosvjetne uprave, promijenio pa je Vodnik izabran samo za titularnog izvanrednog profesora, a ne redovitog izvanrednog profesora kako je očekivao. Kako je Armin Pavić umro prije šest godina, doduše već prethodno umirovljen, i dalje je opet jedinim profesorom nacionalne književnosti bio na zagrebačkom sveučilištu Đuro Šurmin koji je tada imao 55 godina i nije morao biti umirovljen.

Dobivši titulu, a ne mjesto, Branko Vodnik se uzrujao i ušao u sukob najprije sa Stjepanom Ivšićem, kolegom sa slavističkog odsjeka koji ga u ovoj stvari nije podržavao nego prema njegovom mišljenju još i onemogućavao.³¹ Tako je započela ogorčena borba protivničkih tabora zagrebačkih kroatista koja će dovesti do Vodnikove smrti!

³¹ Ivšiću je posvećen posebni tekst u prethodno citiranoj seriji u *Jugoslavenskoj knjivi*, ovaj put u br. 9, s podnaslovima »Stjepan Ivšić« i »Kako reakcionarno-plemenska grupa bira profesore?«.

Dogodilo se ovako: Stjepan je Ivšić najprije sprječavao da na četiri sjednice fakultetskog Vijeća dođe prijedlog za Vodnikov izbor a onda mu je izravno u četiri oka kazao, a to svjedoči sam Vodnik, da nema nikakve nade da dobije katedru i profesorsko mjesto! Vodnik je na to, sve prema vlastitom iskazu, kazao Ivšiću da to nije u redu jer da on, tadašnji dekan, nije ni diplomirao dok je on Vodnik već bio privatni docent! Uslijedio je tada niz javnih sramoćenja Branka Vodnika, prava kampanja orkestriranih napada na njega u novinama, a u javnost je puštana jedino njegova izjava, to jest činjenica na kojoj je on navodno inzistirao, a ta je kako se njega zaobilazi. Vodnik je za javnost ipak bio precizniji te je izjavljivao da je situacija takova da Đuro Šurmin više uopće na Fakultet ne dolazi i da ondje ne predaje, jer da on ima mnoge političke obveze, pa da ga Vodnik i dalje, sada već predugo, više od jednog desetljeća mijenja i da pri tom šuti, a ovaj, to jest Šurmin, kako je u tim polemikama tvrdio Vodnik, prima dvije plaće, i to jednu saborsku i jednu sveučilišnu koju ničim ne zavrjeđuje.

U jednom trenutku su se u sukob između profesora uključili i studenti, i to Vodnikovi studenti koji su službeno zamolili upravu fakulteta, o čemu postoji trag u arhivu, da se kreira nova katedra za književnost, dakle isključivo za Vodnika i da se uredi novi čvršći hrvatsko-srpski seminar. Stjepan Ivšić za tu je studentsku peticiju javno na sjednici osumnjičio Vodnika tvrdnjom da je posve nelegalno poticao studente na pobunu. Zbog toga u listu *Narodna politika* Vodnika sumnjiče za izravno poticanje studentske pobune. U toj je situaciji Vodnik koji se osjećao ugrožen od Šurmina pomišljao, kako sâm svjedoči, da se ukloni s Fakulteta, da više ne sudjeluje u desetljetnim zamjenama Šurmina pri čemu mu sada još i onemogućavaju da postane izvanrednim profesorom u fakultetskoj hijerarhiji. Pomišljao je da se skoncentrira isključivo na Visoku pedagošku školu, na istu instituciju na kojoj će koje desetljeće kasnije raditi Mihovil Kombat kad ga, sve do 1943., ne budu puštali na Filozofski fakultet.

U trenutku kad se Vodnik, slomljen hajkom i uvredama spremao na potpuno odricanje od svoje dugogodišnje honorarne docenture to jest kad je odlučio da više ne zamjenjuje neprisutnog Šurmina započinje posljednji čin ove tragedije, ovog odnosa koji je posljednji prizor naslovne sintagme »Vodnikov Šurmin«. Zajedničarski list *Hrvat*, blizak Šurminovoj stranačkoj grupaciji, pokreće vrlo nizak napad na Vodnika, ustvari otvara prostor optužbama za ekonomske malverzacije, nazivaju tog više od jednog desetljeća nesuđenog profesora izrodom, tvrde da je napravio *kajzeršnit* kad je stupio u Demokratsku stranku, i da je zato što je ušao u tu stranku postao direktorom

na Visokoj pedagoškoj školi. Šurmin na sve te objede koje razdiru njegovog kolegu štiti premda je on izravni uzrok ovih polemika a u mnogim bi se njihovim epizodama mogao i prepoznati njegov rukopis. Branko Vodnik sada odlučuje tužiti novinara lista *Hrvat*, što se pokazalo korisnim, jer Kotarski sud, o čemu postoje arhivski spisi, osuđuje klevetnika ali se sada onaj najmučniji prizori igrokaza »Vodnikov Šurmin« preseljavaju na fakultetsku sjednicu.

Posljednja scena

Posljednji prizor ove farse s tragičnim završetkom dogodio se na sjednici Fakultetskog vijeća. Trajao je tada stvarni karneval, ali se nije palilo neku slamnatu fašničku lutku nego se javno palilo Branka Vodnika kao da je on osobno taj pokladni lutak! Profesor Stjepan Ivšić na spomenutoj sjednici fakultetskog Vijeća optužuje Vodnika tako što na sjednicu donosi *corpus delicti* a taj je da je za vrijeme jednog predavanja na Filozofskom fakultetu, u kolegiju iz hrvatske književnosti, krajem siječnja te godine, dok je govorio o znanstvenom radu Đure Šurmina, dakle onoga kojega nikad nije spomenuo do tada u niti jednom spisu, osim jedne pozitivne recenzije u *Savremeniku* 1906. od jedva 2000 znakova,³² da je dakle na tom predavanju izravno uvrijedio i vrijeđao Đuru Šurmina.

Tek tada se pokrenuo pravi proces protiv Vodnika pa se zbog navodne uvrede Šurmina i narušavanja digniteta sveučilišta, pokreće disciplinski postupak. Iz arhiva se vidi da je Branko Vodnik u siječnju predavao, ustvari završavao, kolegij s naslovom »Metodi književne kritike sa historijom hrvatsko srpske literarne historiografije«. O tomu kaže Vodnik doslovno: »To sam morao o Šurminu govoriti po dužnosti, jer mi je dužnost bila da govorim i o njegovom radu, to je bio predmet kolegija ali sam govorio ne sluteći dakako da se nad mojim predavanjima obavlja nadzor jer je to nemoguće dovesti u sklad s pojmom univerziteta i slobodne nauke«.³³ A kako je sve počelo i kako se neovlašteno došlo do teksta Vodnikovog predavanja govori sam on ovoliko: »Dogodilo se to tako da se Ivšić obratio na jednog mog studenta pod izlikom da mu trebaju neki datumi pa je dobio bilješke mojih

³² Branko Vodnik, »Dr. Đuro Šurmin, Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povijesti Hrvatske«, *Savremenik*, I, knj. 1, br. 5, str. 384–385; Zagreb, 1906.

³³ Vodnik piše o Ivšiću i fakultetskom vijeću prvi put u članku *Nostra alma mater*, II. Dr. Stjepan Ivšić, *Jugoslavenska njiva*, VII, knj. II, br. 6, str. 244–247; Zagreb, 1923., pa u postumno objavljenom članku u *Jugoslavenskoj njivi*, broj 11–12, Zagreb, 1926.

predavanja«. ³⁴ Bilješke o kojima Vodnik ovdje govori, očito su one bilješke koje su trebale biti dio knjige o metodologiji književne povijesti, knjige koja je ostala neobjavljena pa je tiskana tek nakon Petrovićeva spomena 1963. u Akademijinoj *Kronici* iz rukopisa 1978. Ali je činjenica da na stranicama te knjige koju je Vodnik uspio prije smrti u većem dijelu kompletirati nema o Đuri Šurminu niti riječi niti je ikad ono što je Ivšić nazvao *corpus delicti* u tom rukopisu postojalo. ³⁵

Taj *corpus delicti* dospio je ipak do sjednice fakultetskog Vijeća i očito se nalazio u Ivšićevim rukama. Vodnik se branio da on o Đuri Šurminu ništa od svega što je bilo zapisano u toj studentskoj bilješci nije izrekao jer takvo što on i da je izrekao nije govorio u svoje ime nego da je navodio na predavanju one druge koji su o Šurminu negativno pisali i govorili te da je on objektivnosti radi koristio izjave drugih članova fakulteta i da nije bilo ništa njegova u tim papirima i bilješkama jer da je ono što je bilo izgovoreno na predavanju ustvari tek ponavljanje mišljenja cijelog Filozofskog fakulteta o Šurminu.

To je dakle bio taj, ovaj put ne Vodnikov nego fakultetski Šurmin! Vodnik, prema vlastitom priznanju, o Šurminu nije govorio svoj, nego tuđi tekst.

Kraj

Protiv Branka Vodnika se u kampanju naročito revno uključivao i isticao starina, kako ga naziva Vodnik, jer je on tada imao od njega nešto više od 40 godina, Vjekoslav Klaić, starina koja je tada već navršila 73. godinu. Sjednica Fakultetskog vijeća na kojoj su optuživali Vodnika za vrijeđanje Šurmina u nastavi bila je najburnija od svih u onom vremenu. Sačuvan je njezin redigirani zapisnik u kojem se prema Vodnikovim riječima starina Klaić oborio na njega najtežim uvredama pa kad je Vodnik zatražio da se o uvredama prethodnika pokrene postupak, tadašnji dekan Filozofskog fakulteta, filozof Albert Bazala nije pristao da upravo izrečene riječi uđu u zapisnik. Naravno da se u diskusiji spominjala obrnuto okrenuta *Bašćanska ploča* u jedinom izdanju Vodnikove *Povijesti* iz 1913.! Sramota je to koju mu protivnici nisu nikad zaboravili. A uz to Klaić je također, kao i Šurmin, bio član Hrvatske

³⁴ *Jugoslavenska njiva*, n. mj.

³⁵ Valjda spomene Šurmina u tom rukopisu niti igdje drugdje kod Vodnika nismo u stanju naći zbog toga jer je Stjepan Ivšić njih rekvirirao onome studentu pa su za zavazda nestale ili ih je Vodnik sam, u jeku tih događaja uništio pa ih i nije mogao uvrstiti u rukopis svoje knjige o metodologiji a sve kako bi uništio *corpus delicti*.

zajednice, tada moćne političke grupe Zajedničara. I tako je bilo otvoreno posljednje poglavlje polemika, ne sada više oko Vodnika, jer njega su, zato što je formalno pravno bio izvan Filozofskog fakulteta, lako likvidirali; sada se otvorila polemika oko Šurminova povratka na fakultetsku katedru, čime je uzročno-posljedično spriječeno svako napredovanje Branku Vodniku i svaki njegov izbor u trajnije i čvršće fakultetsko zvanje. Dekan Bazala je na sve teške riječi koje su padale na fakultetskoj sjednici zatražio da se u zapisniku te riječi označe kao nepostojeće i da se nadalje u njega niti upisuju niti iz njega prepisuju te da se te oštre riječi tretiraju kao da ne postoje i kao da nikad nisu bile izgovorene.³⁶

I tada je zapisana, a ona ovako zvuči, posljednja replika tog tužnog igrokaza, završna replika Vodnikovog Šurmina. Branko Vodnik zapisao je i naumio objaviti tu rečenicu koja je njegova posljednja napisana rečenica uopće. Ona glasi: »Klaić se kao *zajedničar* oduševljeno borio da se na katedru vrati bivši zajedničarski ministar dr. Šurmin, kojega je prije, kad nije bilo zajedničarstva, dakle Šurmina, isti govoreći o njegovom naučnom radu, vrlo rado nazivao kretenom«.³⁷ Bio je to kraj članka koji je Vodnik predao uredništvu *Jugoslavenske njive* ali čiju objavu nije dočekao – taj je tekst bio odmah po njegovoj smrti objavljen. I da ponovim: *kreten* je bila posljednja riječ što ju je Branko Vodnik za života napisao: ona se odnosila na Šurmina i bila je objavljena samo petnaest dana nakon Vodnikove smrti u istom onom broju *Jugoslavenske njive* nad kojim je redigirajući u njemu tekst Milana Radeke preminuo od moždanog udara. Bio je to kraj nepravde o kojoj je čitav život Branko Vodnik mislio, nepravde koja ga je godinama proganjala, a s kojom je i završio život. Bio je ubijen kako izravno kaže Antun Barac u nekrologu Branku Vodniku koji je bio objavljen u istom broju časopisa u kojem je tiskan postumni članak s neizravnom osudom i uvredom na račun Đure Šurmina.³⁸

Tako je godine 1926. završila jedna od najtužnijih priča iz povijesti hrvatske kroatistike, priča u kojoj je Vodnikov Šurmin i danas opomena, premda se radilo o temi koja je jednom prije gotovo pola stoljeća bila poticaj

³⁶ Inače o Bazali je Vodnik pisao u vezi jednog njegovog navodnog plagijata: Branko Vodnik, »Teorije dr. A. Bazale o plagijatu«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 1, br. 3, str. 110–112; Zagreb, 1925.

³⁷ Branko Vodnik, »Oko katedre za hrvatsko-srpsku književnost«, *Jugoslavenska njiva*, X, knj. 1, br. 11–12, str. 395; Zagreb, 1926.

³⁸ Antun Barac (1894. – 1955.) pozvan je na katedru novije hrvatske književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu četiri godine nakon Vodnikove smrti i kad je Đuro Šurmin bio u trajnoj mirovini. U to vrijeme poduka starije i novije književnosti bila je odvojena pa dok je Barac predavao noviju književnost, stariju je predavao Franjo Fancev.

jednog nevinog seminarskog rada ali koja, kad se razgrnu sve razine njezinog okultiranja, i nakon mnogih godina vlastitih sličnih iskustava, postaje priča o desetoljetnoj netrpeljivosti, priča o nečem što se u ljudskim uvjetima moglo lako izbjeći. Da bi takvo što bilo moguće potrebno je da na hrvatskom sveučilištu i u našem društvu postoje kvalitetniji uvjeti slobode i da postoje bolji mjerni uređaji nečije stručne i znanstvene, pa onda, što je nekad i važnije, ljudske vrijednosti.

Literatura

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, br. 1–2; Prag, 1939.
- Vinko Brešić, »Nikola Andrić (1867. – 1942.)«, u: Nikola Andrić, *Pod apsolutizmom – Iz ratničke književnosti*, Vinkovci, 1994.
- Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zagreb, 1987.
- Franjo Fancev, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/1, Zagreb, 1983.
- Vida Flaker (prir.), »Branko Vodnik, *Metodologija hrvatsko-srpske književne historiografije*«, *Kronika JAZU*, IV, br. 1 (7); Zagreb, 1978.
- Viktoria Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Zagreb, 2011.
- Dubravko Jelčić, *Vallis aurea*, Zagreb, 1977.
- Alfred Jensen, *Gundulić und sein Osman*, Göteborg, 1900.
- Nikola Karuc, »Petar Kasandrić«, *Zadarska revija*, br. 6; Zadar, 1964.
- Petar Kolendić, *Iz starog Dubrovnika*, Beograd, 1964.
- Đuro Kőrbler, »Armin Pavić«, *Ljetopis JAZU*, knj. 28, Zagreb, 1914.
- Zoran Kravar, *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb, 1975.
- Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zagreb, 1989.
- Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Zagreb, 1948.
- Vjekoslav Maštrović, »Smotra dalmatinska i Petar Kasandrić«, *Jadranski zbornik*, III; Rijeka – Pula, 1958.
- Tomo Matić, »Povijest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji«, *Glasnik Matice dalmatinske*, br. 1; Zadar, 1903. – 1904.
- Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Zagreb – Slavenska Požega, 1970.
- Sveto Petrović, *Kritika i djelo*, Zagreb, 1963. Pretiskano u *Prirodi kritike*, Zagreb, 1972.
- Nestor Petrovski, *O sochineniah Petra Gektorovicha, 1487–1572*, Kazan, 1901.
- Dragutin Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegovina von den Anfängen im XI. bis zur nationalem Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert*, Zagreb, 1911.

- Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1971.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.
- Đuro Šurmin, »Gleđevićev Belizario«, *Nastavni vjesnik*, X, str. 263; Zagreb, 1902.
- Josip Torbarina, *Kroatističke rasprave*, Zagreb, 1996.
- Branko Vodnik, *Prvi hrvatski pjesnici*, Prag, 1901.
- Branko Vodnik, »Dr. Đuro Šurmin, Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povijesti Hrvatske«, *Savremenik*, I, knj. 1, br. 5, str. 384–385; Zagreb, 1906.
- Branko Drechsler (Vodnik), *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb, 1907.
- Branko Vodnik, »Postanje Lucićeve Robinje«, *Rad JAZU*, CLXXVI, Zagreb, 1909.
- Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1913.
- Branko Vodnik, »Dr. Dragutin Prohaska: Pregled hrvatske i srpske književnosti. Zagreb, 1918.«, *Nastavni vjesnik*, XXVIII, sv. 6, str. 268–272; sv. 7, str. 329–332; Zagreb, 1920.
- Branko Vodnik, »Petar Karlić, Ljubovnici, Kritika teksta«, *Jugoslavenska njiva*, VI, knj. 1, br. 5, str. 388–395; Zagreb, 1922.
- Branko Vodnik, »Dr. Stjepan Ivšić«, *Jugoslavenska njiva*, VII, knj. II, br. 6, str. 244–247; Zagreb, 1923.
- Branko Vodnik, »Unučad poznu...«, *Riječ*, IV(V), br. 6, str. 2–3; br. 15, str. 2–3; Zagreb, 1923.
- Branko Vodnik, »Teorije dr. A. Bazale o plagijatu«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 1, br. 3, str. 110–112; Zagreb, 1925.
- Branko Vodnik, »Profili i pojave. (Prilozi za istoriju Filozofskog fakulteta u Zagrebu)«, *Jugoslavenska njiva*, X, knj. 1, br. 6, str. 205–208; 331–335; br. 7, str. 235–238; br. 8, str. 266–270; br. 9, str. 301–304; br. 10, str. 331–335; br. 11–12, str. 392–395; Zagreb, 1926.
- Zbornik o Franji Fancevu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 3, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., gl. ur. Tihomil Maštrović, Zagreb – Zadar, 1998.

VODNIKOV ŠURMIN

Sažetak

U raspravi *Vodnikov Šurmin* autor na osnovu raspoloživih izvora rekonstruira psihološki ali i stručno prilično kompleksan odnos dvojice hrvatskih književnih povjesničara, starijeg Đure Šurmina i mlađeg Branka Vodnika, pri čemu se u središtu zanimanja u ovom radu našao postumno objavljeni Vodnikov tekst u kojem on neizravno, ali u posve uvredljivom kontekstu, spominje svog starijeg kolegu. Ovaj zakašnjeli spomen na svoj je način epifanijski trenutak jednog ljudskog ali i stručnog odnosa o kojem su iz razumljivih razloga mnogi elementi bili zamagljivani kako za života protagonista a tako i nakon njihove smrti. Tako je ova rasprava još jedna potraga za danas, zbog protoka vremena, teško vidljivim sponama koje su povezivale ali i udaljavale hrvatske književne povjesničare.

Ključne riječi: Đuro Šurmin, Branko Vodnik, hrvatska književnost, Filozofski fakultet u Zagrebu

VODNIK'S ŠURMIN

Summary

In the study *Vodnikov Šurmin / Vodnik's Šurmin*, the author, based on the sources at hand, attempts to reconstruct a psychologically but also professionally rather complex relationship between the two Croatian literary historians, older Đuro Šurmin and younger Branko Vodnik. The focus of the paper is on the posthumously published Vodnik's writing in which he indirectly, but in a completely offensive context, mentions his older colleague. This belated tribute is in a way an epiphanic moment of a human, but at the same time of a professional relationship, including many elements that were blurred due to understandable reasons both during the protagonists' lives and after their deaths. Thus, this paper is yet another quest for from today's contemporary perspective hardly noticeable ties between Croatian literary historians which brought them closer or set them apart.

Keywords: Đuro Šurmin, Branko Vodnik, Croatian literature, Faculty of Philosophy and Social Sciences in Zagreb

Josipa Dragičević

Šurminovi prinosi poznavanju Ljudevita Gaja

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šurmin, Đ.
94(497.5)"18"

Uvidom u Šurminov znanstveni interes i teme kojima se bavio cijeli radni vijek razvidno je da posebno mjesto pripada ličnosti Ljudevita Gaja i njegovoj ulozi u hrvatskom narodnom preporodu. Zanimanje za Ljudevita Gaja, kako Šurmin objašnjava u predgovoru prve knjige *Hrvatskoga preporoda* objavljene 1903., rezultat je činjenice da »nije bilo prikazana života i truda Ljudevita Gaja«, a osim Platona A. Kulakovskoga »nitko nije htio da Gaja pred narodom prikaže po njegovim zaslugama«. ¹ Da je upravo Ljudevita Gaja Šurmin smatrao glavnim nositeljem hrvatskoga narodnoga preporoda svjedoči, osim opširnosti kojom je pristupio njegovu predstavljanju u toj knjizi, a na čijoj se prvoj stranici nakon »Predgovora« nalazi upravo Gajev portret, i više desetaka članaka koje će objavljivati sljedeća dva desetljeća svoga rada. ²

Ljudevit Gaj u Šurminovu *Hrvatskom preporodu*

U prvoj knjizi *Hrvatskoga preporoda* od godine 1790. do 1836., kako i Šurmin navodi u predgovoru, razdoblje do 1830. prikazano je na uopćen način ističući tek najznačajnije političke i kulturno-književne događaje da bi kasnije godine prikazao detaljnije posebno se zanimajući za 1835. godinu: »Rad je u god. 1835. bio kušnja. Nju su rodoljubi s uspjehom prevalili te su mogli dalje nastaviti«. ³ Upravo od 1830. do 1836. Ljudevit je Gaj, prema Šurminu, središnja figura te nositelj svih preporodnih aktivnosti bez kojega ne bi bio moguć uspjeh preporodnih nastojanja. Šurmin će stoga detaljno prikazati Gajev životni put od najranijega djetinjstva u Krapini do povratka u Zagreb, događaj, prema Šurminu, od najveće vrijednosti za hrvatski preporod

¹ *Hrvatski preporod*, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor, I. Od godine 1790. do 1836. S 3 slike, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903.

² Vidi bibliografiju na kraju rada.

³ Isto, str. VI.

koji ne bi doživio uspjeh »da se nije baš god. 1832., i to pod kraj, doselio Gaj u Zagreb i da on nije preuzeo u svoje ruke vodstva za narodnu stvar«. ⁴ Šurminu je glavni izvor podataka za Gajev životopis Gajeva autobiografija *Vjekopisni moj nacrtak* koju Gajev sin Velimir Gaj objavljuje 1875., ali koja završava 1830. godinom, ⁵ a za koju je Ferdo Šišić napisao da je pisana »u svrhu samoobrane; zato mnogo toga prešućuje, mnogo toga preuveličava ili miješa, ali je u osnovi ipak puna ispravnih podataka«. ⁶ Za kasnija zbivanja, nakon 1830., vezana uz Gaja, Šurmin se najvećim dijelom oslanja na vlastita istraživanja koja je, na temelju uvida u Gajevu ostavštinu, dijelom objavio ranije kao članke »Bilješke za narodni preporod«. ⁷

Kada je riječ o ranijim tekstovima o Gaju, ⁸ već 1838. Josef Pavel Šafařík objavljuje cjelovit prikaz dotadašnje Gajevе djelatnosti podržavajući Gajeva nastojanja na kulturno-književnom planu, koji iste godine prenosi i Janko Drašković u svojoj poznatoj knjižici *Riječ veledušnim kćerima Ilirije* namijenjenoj ženama, a Jan Kollár u svom *Cestopisu*, pišući o boravku u Zagrebu 1841., Gaja predstavlja kao »osovinu, oko koje se okreće duhovni i narodni život Zagreba, štoviše, cijele Hrvatske«, ⁹ stav koji će kasnije postati temeljni Šurminov diskurs u predstavljanju Gaja. No, Kollár je i zabilježio negativne reakcije Gajevih suradnika koji su isticali Gajevu »pretjeranu hlepnju za čašću i hvalom«. ¹⁰ Da su bila podvojena mišljenja o stvarnoj veličini Ljudevita Gaja svjedoči niz kasnijih tekstova o Gaju objavljenih prije izlaska Šurminova *Hrvatskoga preporoda*, ali koje Šurmin ne razmatra. Većina autora, u većoj ili manjoj mjeri, priznaju važnu Gajevu ulogu u okviru hrvatskoga narodnoga preporoda i trajne zasluge za hrvatski narod, ali nijedan ne prešućuje, pa i ako ne eksplicira, kako je Gajev ugled trajno okaljan aferama koje su ga pratile za života. Iako se među aferama posebice istaknuo slučaj Gajevе iznude novaca od srpskoga kneza Miloša, tzv. Miloševa afera iz 1848., i kasniji su istraživači u pokušajima da se osvijetli Gajeva politička aktivnost

⁴ Isto, str. 156.

⁵ *Knjižnica Gajeva*. Oglad bibliografskih studija. Spisao i na sviet izdao Velimir Gaj. (S poviestnim uvodom uz drvorezni lik i svojeručan podpis dra. Lj. Gaja.), Tisak Narodne tiskare Gajevе, Zagreb, 1875.

⁶ Ferdo Šišić, *Biskup Štrosmajer i južnoslovenska misao*, Štamparsko poduzeća »Zastava«, Beograd, 1922., str. 32, bilj. 1.

⁷ Dr. Gjuro Šurmin, »Bilješke za hrvatski preporod«, *Vienac*, XXXIV, br. 27, str. 424–426; br. 28, str. 449–442; br. 30, str. 474–476; br. 31, str. 487–488; br. 32, str. 503–504; br. 33, str. 525–526; *Zagreb*, 3., 10., 24., 31. srpnja, 7. i 14. kolovoza 1902.

⁸ Opširni pregled tekstova o Ljudevitu Gaju donosi Jaroslav Šidak u članku, »Ljudevit Gaj kao historioografski problem«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 3, str. 7–34; Zagreb, 1973.

⁹ Prema: Isto, str. 8.

¹⁰ Isto.

i njegovi politički ciljevi, nejasni i Gajevim suvremenikima, otvorili nova pitanja, pa primjerice Rus Aleksandr Fjodorovič Giljferding već 1868. donosi zaključak kako je Gaj bio oruđe austrijske politike, koji je, iako neargumentiran, bio prihvaćen i od dijela hrvatskih historiografa primjerice Imbra Ignjatijevića Tkalca. Nil Aleksandrovič Popov 1879. objavio je Gajev podnesak iz 1840. šefu tajne policije, grofu Benkendorfu u Petrogradu otvorivši i time nova pitanja za historiografe. I Kulakovski objavivši važno djelo o ilirizmu 1894., koje Šurmin u predgovoru *Hrvatskoga preporoda* navodi kao djelo s ispravnim sudovima o Gaju, unatoč zaključku da Gaj spada među prvake preporoditelja slavenskih narodnosti, ne zanemaruje Gajeve, kako karakterne tako i političke nedostatke njegova djelovanja učinivši to i na temelju nove građe koju objavljuje, čime je otvorio i nova pitanja vezana za Gajev boravak u Rusiji 1840. i Gajev odnos prema Rusiji. Šurmin u *Hrvatskom preporodu*, iako vjerojatno poznaje navedenu građu, ne problematizira nijedno od otvorenih pitanja, ni odnos Gaja prema bečkoj vlasti odnosno s bečkom vlasti, ni Šurminov stav prema Rusiji ni putovanje u Rusiju koje će tek uzgred spomenuti govoreći o protivnicima ilirstva.¹¹

Šurmin će u najvećoj mjeri zanemariti i priloge hrvatskih autora, pa i Gajevih bliskih suradnika koji su pokušali sumirati Gajev prinos hrvatskoj povjesnici od kojih se primjerice ističu nekrolozi Bogoslava Šuleka ili Frana Kurelca ili kasniji tekstovi Vatroslava Jagića u kojima staje u obranu Gaja ističući sve pozitivne Gajeve osobine koje su ga dovele »do toga da igra ulogu Odiseja Ilirizma«.¹²

No uvidom u Gajevu ostavštinu na kojoj u mnogo čemu temelji stavove o Gaju Šurmin je donio i neke važne nove prosudbe, pa primjerice historiografija Šurminu priznaje važnost u kritičkom rasvjetljavanju Gajeva odnosa s Kollárom i Šafaříkom.¹³ Kao što je već bilo poznato da je Gaj smatrao Kollára samo dobrim pjesnikom za kojega je napisao da je »kao poeta velik, kao historik mal, a kao politik najmanji«,¹⁴ Šurmin zaključuje da je u odnosu

¹¹ »U Hrvatskoj je bilo namješteno dosta Madžara, koji su mogli ne samo u madžarskoj štampi, već i kod zabrinute hrvatske gospode poradi napretka ilirstva pobuđivati sumnje, da to ne će biti pravi posao s Gajevim radom. Osobito se to moglo onda govoriti, kad je Gaj pošao u Rusiju i tamo zatražio pomoći za svoja izdanja. Takvi se put nije mogao zatajiti«, *Hrvatski preporod*, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor, II. Od godine 1836. do 1843. S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 177.

¹² Vatroslav Jagić, »M. Zdziechowski. Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX. (Illiryzm. Stan-ko Vraz. Ivan Mažuranić. Piotr Preradović). W Krakowie 1902. (Archiv XXV. 1903.)«, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 574.

¹³ Usp. J. Šidak, nav. dj., str. 15.

¹⁴ Usp. npr. Milivoj Šrepeš, »Iz ostavine Dragutina Rakovca«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 3, str. 241–293; Zagreb, 1901., cit. str. 254.

s Kollárom samo Kollárova ideja o sveslavenškoj uzajamnosti imala utjecaja na Gaja. S druge pak strane pokazao je dvojak utjecaj koji je na Gaja izvršio Šafařík: prvi se veže uz Gajevo usvajanje Šafaříkovih primjedbi na svoju ortografsku reformu i njezin konačni oblik, a drugi je vezan uz Šafaříkovo pismo iz 1831., koje Šurmin predstavlja kao Gajev prihvaćen program preporodne ideologije, o čemu je i sam Gaj zapisao u autobiografiji: »radujem se, što od onoga doba sve dosad [1851./1852.] nisam bio prinudjen, da promienim načela, odobrena u onom pismu«. ¹⁵

U historiografskim se tumačenjima Šurminovih prinosa poznavanju Ljudevita Gaja dijelom zanemaruje činjenica da Šurmin smatra kako su isključivo Kollárova, Šafaříkova i slične teorije o slavenskom zajedništvu u temelju Gajeva javnoga djelovanja odnosno jedine ukorijenjene u njegovu ideologiju i ciljeve poduzetih preporodnih aktivnosti oko čega gradi i ideologiju hrvatskoga narodnoga preporoda u cjelini. Nadalje, Gaja, iako predstavljenoga kao centralne ličnosti hrvatskoga narodnoga preporoda, Šurmin suprotstavlja većini ostalih preporoditelja i to na razinama od ideološke, preko djelatne do političke. Na ideološkoj razini, prema Šurminu, Gaj zastupa ideju, dio koje iznosi i Šafařík u spomenutom pismu, o sveslavenstvu, međusobnoj slozi i poznavanju slavenskih naroda, njihovom povezivanju u jeziku i književnosti, nadilaženju razlika, s »jednom zajedničkom idealnom domovinom« ¹⁶ pa Šurmin naglašava »što je u ‘Danici’ godine 1835. bilo više hrvatsko, više smjeralo na hrvatsku narodnost, to su drugi radili; što je bilo hrvatsko i ‘sveslavjansko’, to je Gajev trud«. ¹⁷ Nadalje Šurmin smatra kako je Gaj brzo razlučio ideologiju od mogućnosti njezine realne primjene koja ga u konačnici udaljuje od Kollára, nesvjesna političkih posljedica svoje ideje o slavenskoj uzajamnosti, te ga približava nekim drugim modusima djelovanja, politički realnijima, ali ga odvaja i od dijela preporoditelja koji tek započinju s radom u *Danici* i koji, prema Šurminu, smatraju »da će sama knjiga moći preporoditi narod«, ¹⁸ a uzajamnost (južnih) Slavena vide isključivo u kulturno-književnom povezivanju. Dakle, Šurmin govoreći o Gaju 1835. već implicira njegove političke ambicije smatrajući kako je Gaj mislio »na jače utvrde, koje je valjalo još podići, pa da se onda istom stupi na pravi domovinski rad, što će ga knjigom raširena svijest podpirati. Dok ova misao Gajeva nije bila sve očitija, dotle su se svi držali čvrsto na okupu«. ¹⁹

¹⁵ V. Gaj, nav. dj., str. XXIX.

¹⁶ Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod*, I, str. 203.

¹⁷ Isto, str. 202.

¹⁸ Isto, str. 176.

¹⁹ Isto.

Šurminova metodologija u kojoj postavlja Gaja kao mjesto promjene čitavoga hrvatskoga društva svoj oslonac pronalazi u devetnaestostoljetnoj historiografskoj tradiciji i shvaćanju kako su upravo pojedinci ti koji uzrokuju najznačajne povijesno-društvene pomake čem svjedoči i brojna biografska literatura iz toga razdoblja,²⁰ no »idealizacijom osobnog udjela ‘pokretačke ličnosti’«²¹ Ljudevita Gaja Šurmin zanemaruje odnosno umanjuje važnost prinosa ostalih hrvatskih sudionika u društveno-kulturnim procesima toga razdoblja čija ideološka pozadina, kao ni ciljevi u okviru preporodnoga pokreta nisu istovjetni onim Gajevima kakvim ih Šurmin smatra. Šurmin je ipak ispravno razlučio Gajev ideološki put od ideje o Slavenima kao jednom narodu s jednom idealnom zajedničkom domovinom, koju prema Šurminu, Gaj prvi širi među Hrvatima imajući na umu »preporađanje hrvatskoga života u smislu čisto narodnom«²² do Gajeva shvaćanja o nužnosti političkoga angažmana u svrhu ostvarivanja općega narodnoga boljitka, razlučujući tako Gaja kao hrvatskoga kulturnoga preporoditelja od onoga političkoga koji, prema Šurminu, svojim radom započinje 1839.²³ No, kao što se i današnja historiografija suočava s nejasnoćama oko Gajevih krajnjih političkih ciljeva, tako i Šurmin izbjegava ekspliciranje Gajevih političkih stavova i angažmana.

U drugoj knjizi *Hrvatskoga preporoda* za razdoblje od 1836. do 1843. o Gaju Šurmin malo toga piše, a u sintagmama poput »Gajeva vremena«, »Gajeva družina«, »Gajeve novine« Gajevo ime postupno zamjenjuje ilirsko, posebice od 1839. godine. Stavovi koje će Šurmin zastupati i u kasnijem istraži-

²⁰ Vidi npr. Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč – Zadar, 1856.; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*: niz životopisa, Matrica hrvatska, Zagreb, 1886. itd.

²¹ Petar Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875*. Studija o političkoj teoriji i ideologiji, Globus, Zagreb, 1989., str. 9.

²² Šurmin također piše: »Ljubav spram hrvatske domovine i sloga u radu, to je bila njegova deviza, pa se ona ogleda i u drugim člancima prvoga godišta ‘Danice’«. Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod*, I, str. 201. Nikša Stančić nizom je članaka upozorio da je u početcima Gajeva djelovanja Gaj »imao jasnu predodžbu o hrvatskoj etničkoj individualnosti u sklopu južnoga slavenstva«, Nikša Stančić, »‘Naš narod’ Ljudevita Gaja iz 1835. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 23, str. 53–80; Zagreb, 1990. Vidi i: Isti, »Hrvatski narodni preporod 1790–1848«, *Hrvatski narodni preporod 1790–1848*. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta, ur. N. Stančić, Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Globus, Zagreb, 1985., str. 1–30; Isti, »Gajeva klasifikacija južnoslavenskih jezika i naroda u vrijeme nastanka ‘Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisanja’ iz 1830. godine«, *Radovi*, 18, str. 69–106; Zagreb, 1985.; Isti, *Gajeva »Još Hrvatska ni propala« iz 1832–1833. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989.; Isti, »Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja«, *Cris*, X, br. 1, str. 6–17; Zagreb, 2008. itd.

²³ Gjurjo Šurmin, »Demokratizacija Hrvatske. Uspomeni Gajevoj«, *Savremenik*, IV, br. 8, str. 443–446; Zagreb, kolovoz, 1909.

vačkom radu o ilirskom pokretu, Gaju osobito, političkom ujedinjenju južnih Slavena najjasnije se mogu iščitati iz dijela knjige o okolnostima zabrane ilirskoga imena 1843. Šurmin s jedne strane smatra da su protivnici ilirskoga pokreta klevetali Gaja kako bi se ostali ilirci distancirali od njega (»Udri pastira, i razbježat će se ovce«),²⁴ a s druge strane zamjera dijelu iliraca pasivnost kod potrebitoga političkoga angažmana (»Ljudi nijesu razumjeli Gajevih namjera, jer je njihov idealizam mislio ostati idealizmom, budući da je lijepo sloviti kao odličan i zaslužan čovjek za domovinu, ali zbilji u oči pogledati – to je bilo i ilirskim rodoljubima – osobito književnicima, malo teže«),²⁵ te zaključuje kako nakon toga »Samo još Gajevu ustrajnome i odlučnome radu zajedno s nekim prijateljima ima se pripisati, da sve nije zaspalo i propalo, što se do sad uradilo«.²⁶ Problematično je što Šurmin, iako svjesan podjela među preporoditeljima koje su se s vremenom pojavile, premalo prostora daje opisivanju razloga tih podjela i predstavljanju argumenata one strane nasuprot Gaju, pri čemu je posebice problematično pojednostavljivanje i svodenje razloga udaljavanja dijela preporoditelja od Gaja na njihov nedostatak političke svijesti i nezainteresiranost za politički angažman. Da je bilo političkoga promišljanja kod ostalih preporoditelja, ali koje se kosilo sa Šurminovom projekcijom Gajevе političke usmjerenosti, svjedoči članak Ljudevita Vukotinića »Ilirisam i kroatizam«,²⁷ objavljenom u *Kolu* 1842., ali koji Šurmin ne spominje. Naime, kada je riječ o pokretanju časopisa *Kolo*, glavnih urednika Stanka Vraza, Ljudevita Vukotinića i Dragutina Rakovca, u književnoj se historiografiji najčešće ističe kako je časopis pokrenut odcijepljenjem dijela suradnika *Danice ilirske* zbog različitih pogleda na književna pitanja, stav kojemu je pridonijelo i Šurminovo bavljenje tom temom. No iako je to točno, jer angažirana književnost objavljivana u *Danici ilirskoj* u najvećoj je mjeri lišena umjetničke vrijednosti koju je dio preporoditelja / književnika držao jedinim kriterijem za prosudbu kvalitete djela, a polemike su se vodile i oko uzora za noviju hrvatsku književnost, Vukotinić je u spomenutom članku naznačio da razlog treba tražiti i u proklamiranoj ideološkoj utemeljenosti te angažirane književnosti, odnosno njezinoj političkoj nasuprot kulturnoj / književnoj ideologiji. Iako nije sporno da je Kollárova ideja o sveslavenskoj uzajamnosti bila jedan od temeljnih pokretača preporodnih aktivnosti a višenarodno kulturno-književno povezivanje jedan od ciljeva preporodnih nastojanja, po pitanju političkoga povezivanja veći dio preporoditelja bio je oprezniji, pa stoga Vukotinić po prvi put u historiografiji jasno razlučuje

²⁴ Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod*, II, str. 238.

²⁵ Isto, str. 239.

²⁶ Isto, str. 240.

²⁷ Ljudevit Vukotinić, »Ilirisam i Kroatizam«, *Kolo*, knj. 2, str. 109–115; Zagreb, 1842.

ilirizam kao književni pokret od kroatizma koji je »život naš politički«. ²⁸ No, Šurmin koji Vrazu na više mjesta spominje kao jednoga od velikih Gajevih oponenta, Vrazu zamjera izbjegavanje ikakvoga političkoga djelovanja implicirajući isti stav i kada piše o pokretanju *Kola* 1842. s čime završava *Hrvatski preporod* zaključujući: »I tako je bilo u velikoj Iliriji razdora ne samo u politici, nego i u književnosti, a poslije zabrane ilirskoga imena imalo je doći ili sabiranje ili potpuno rasulo svega ovoga truda i muke«. ²⁹

Sve navedeno upućuje na to da dijelom razloge što Šurmin svoju knjigu *Hrvatski preporod*, umjesto s godinom 1848., kako je najavio u uvodu prve knjige, završava već 1843. godinom, treba tražiti i u slabljenju Gajeve uloge u hrvatskom narodnom preporodu, zabrani ilirskoga imena, sve izraženijim razilaženjima među preporoditeljima, kao i brojnim nejasnoćama vezanima uz Gajevo javno djelovanje koje je doživjelo vrhunac u tzv. Miloševoj aferi.

Đuro Šurmin o Ljudevitu Gaju u periodici

Nakana da cijeli proces hrvatskoga narodnoga preporoda utemelji na ličnosti Ljudevita Gaja favorizirajući slavensku, a slijedom nje i južnoslavensku ideju i to ne samo kao kulturno-književno približavanje južnoslavenskih naroda već i ono političko, ideju koja je obilježila i Šurminovo političko djelovanje, ³⁰ Šurmina nije napuštala cijeli radni vijek. Nakon objavljenoga *Hrvatskoga preporoda* Šurmin je objavio više desetaka članaka vezanih uz Ljudevita Gaja i okolnosti njegova djelovanja. Nedvojbeno je da je Šurmin ulaskom u istraživački prostor razdoblja hrvatskoga narodnoga preporoda prepoznao kompleksnost tadanjih političkih, društvenih i kulturnih prilika koja mu je, uz rezultate novijih tuđih znanstvenih istraživanja, otvorila i niz novih pitanja, posebice o Ljudevitu Gaju. U svom cjelokupnom radu Šurmin ne prikriva činjenicu da su mišljenja o Gaju podijeljena, kako o njegovim karakternim osobinama tako i spornim mjestima Gajeve javnoga rada, pa iako će jednom prigodom zapisati »ne ću da perem Gaja ondje gdje ga nije moći potpuno oprati« ipak se mora primijetiti izrazito apologetski stav prema Ljudevitu Gaju i u okviru pisanja o nerazjašnjenim i nepoznatim mjestima Gajeve djelovanja, od kojih se kao najspornija ističu Gajev odnos prema Rusiji, prema Beču te spomenuta tzv. Miloševa afera o kojima će biti riječi u nastavku.

²⁸ Isto.

²⁹ Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod*, II, str. 287.

³⁰ O Šurminovu političkom djelovanju vidi radove S. Matkovića i M. Gabelice u ovom zborniku.

Kada je riječ o Gajevu putovanju u Rusiju 1840., Šurmin se već 1904., dakle godine kada objavljuje drugi svezak *Hrvatskoga preporoda*, osvrće na pisanje Mariana Zdziechowskoga (koji na temelju novog gradiva objavljenog kod Kulakovskoga, Gaja predstavlja nemoralnim čovjekom, vođenim isključivo privatnim interesom) i ustaje protiv njegovih optužbi da Gaj, suprotno tvrdnjama iznesenima u memorandumu grofu Aleksandru Benkendorfu, nema prinosa unaprjeđenju hrvatsko-srpskih odnosa te odnosa katolika i pravoslavaca na hrvatskim prostorima, jer oni nisu ni bili problematični. Šurmin se i u ovom slučaju većinom poziva na Gajevu ostavštinu i pisma upućena Gaju različitih naslovnika kojima pobija navedene tvrdnje Zdziechowskoga zaključujući »da je Gaj već 1840. godine imao pravo, da u Petrogradu i u Moskvi izvijesti o tadašnjem stanju, koje nije bilo potpuno izgrađeno, ali se počelo već izgrađivati i to onako, kako je Gaj izvijestio«. ³¹ Šurmin je na više mjesta istaknuo Gajevo putovanje u Rusiju kao uzrok sumnjičavosti u krajnje ciljeve njegova djelovanja kako kod vlasti, tako i kod njegovih suradnika. No branio je Gajevu ličnost od optužbi Zdziechowskoga da radi za vlastiti probitak, smatrajući da je putovanje poduzeto isključivo kao dio borbe za »narodnu stvar«. Valja, pak, napomenuti da u Šurminovo doba, kada je riječ o odnosu Gaja prema Rusiji, nije poznat sadržaj Gajeva memoranduma iz 1838. ruskom caru Nikoli I. kojim se stavlja u službu ruske politike, ³² pa ostaje otvorenim pitanjem kako bi Šurmin pravdao taj slučaj.

U radovima o Gaju Šurmin je isticao optužbe, posebice Mađara, o Gaju kao oruđu austrijske politike i to u najvećoj mjeri potaknute nakon 1839. i darovanja Ferdinanda I. zlatnoga prstena Gaju za »književne zasluge«. Istodobno, Šurmin je isticao da je uspjeh Gaja i suradnika u samim početcima hrvatskoga narodnoga pokreta rezultat i pragmatične potpore Beča hrvatskim domoljubnim nastojanjima kojima se, kako je vidio Beč, stvarala protuteža jačanju mađarske pozicije unutar Habsburške Monarhije. Treba napomenuti da kada Šurmin piše o odnosu Gaja i Beča, još su nepoznati podatci o Gajevim izvješćima bečkoj vladi i njezinim subvencijama Gaju, ³³ a Šurmin smatra da »Bečki je dvor Gaja odlikovao i doista pomagao, dokle mu je to išlo

³¹ Dr. Đ. Šurmin, »Iz Gajevih vremena. Prilog novijoj povjesti Hrvatske«, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, VI, str. 176–184; Zagreb, 1904., cit. str. 182.

³² Memorandum donosi Philip E. Mosely u članku: Philip E. Mosely, »A Pan-Slavist Memorandum of Liudevit Gaj in 1838«, *The American Historical Review*, XL, br. 4, str. 704–716; srpanj, 1935.

³³ Usp. Dr. Jaroslav Šidak, »'Tajna politika' Lj. Gaja i postanak njegovih 'memoranduma' knezu Metternichu 1846–47. (S osobitim obzirom na dva rukopisa F. Zacha o prilikama u Srbiji.)«, *Arhivski vjesnik*, XIII, str. 397–434; Zagreb, 1970.

u prilog. Ali ga je Beč nastojao i ukloniti, kad mu je bio odviše jak«. ³⁴ Pozivajući se na Gajevu ostavštinu prema sjećanju, Šurmin oblikuje priču prema kojoj se na neformalnom druženju nepoznatih sudionika 1848. Gaja okrunilo za hrvatskoga kralja što je bilo povodom da pri dolasku u Beč 1853. vlasti Gaja zatvore na tri mjeseca. ³⁵ Šurmin će kasnije, u drugom članku, s nešto više detalja govoriti o okolnostima oko oslobođenja Gaja, navodeći Gajev zapis kojim pokazuje da su glavni razlozi njegova zatvaranja bili odnosi sa Srbima i Srbijom. ³⁶ Zatvaranje Gaja, smatra Šurmin, opet je rezultat podmetanja zbog još uvijek jakoga utjecaja koji je Ljudevit Gaj imao, o čemu piše: »Gaj je već 1849. god. prilično izgubio svoj ugled. 1853. g. bio je već malo ne osamljen. 'Prijatelji' njegovi i 'prijatelji' narodni znali su naći sredstava, da ga po mogućnosti što više dotuku. Ipak je on bio pogibeljan i 1853., pa su mu spremili tromjesečnu nagradu u bečkim zatvorima«. ³⁷

Šurminova premisa o Gaju kao opasnom čovjeku za Beč, ali još više za Mađare, posebice se eksplicira u tekstovima vezanima uz Miloša Obrenovića i njegova dolaska u Zagreb 1848. tijekom kojega su Gaja sustigle optužbe za novčanu iznudu.

Šurmin da bi podržao svoju tezu o podmetanju Gaju u slučaju Miloševe afere, bavio se i stavovima Hrvata prema Milošu Obrenoviću i prije toga slučaja, točno detektirajući da je u historiografiji o njima bilo »govora samo onoliko, koliko se Miloš 1848 zavadio s Gajem«. ³⁸ Šurmin, većinom na temelju članaka objavljivanih u zagrebačkoj periodici i okolnostima vezanim uz njih, pokazuje nesklonost Hrvata prema Obrenovićima zbog austrijske i mađarske podrške koju uživaju, a pak potporu izboru Aleksandra Karađorđevića za srpskoga kneza. Miloš Obrenović je 1842., kako donosi Šurmin, donirao Gaju 25 dukata »ko otplaćanju veliki troškova Vaši pri Vašim izdanjima«, no taj Obrenovićev potez nije promijenio sliku koju Gajeve novine donose o njemu i njegovoj obitelji, a »Konačno se rastvorio jaz između hrvatskih novina i Miloša 1844 godine« koji je 1845. rezultirao i službenom opomenom Gaju pred gašenje novina ukoliko bi nastavio s napadom na Obrenovića. ³⁹ Prema Šurminu može se zaključiti da je, uz austrijske i mađarske političke motive, negativno pisanje dalo i osobnu motivaciju Milošu Obrenoviću za

³⁴ Gj. Šurmin, »Nagrada«, *Zvono*, II, br. 50–51, str. 767–769; Zagreb, 24. prosinca 1908., cit. str. 768.

³⁵ Isto, str. 768–769.

³⁶ Gj. Šurmin, »Gaj kao novinar. Crtice iz Gajeva života i rada«, *Zvono*, V, br. 3, str. 1–13; Zagreb, 11. veljače 1911., cit. str. 2–3.

³⁷ Gj. Šurmin, »Nagrada«, str. 769.

³⁸ Đ. Šurmin, »O Knezu Milošu Obrenoviću i ilircima«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVIII, br. 12, str. 915–919; Beograd, 16. lipnja 1912., cit. str. 915. [Ćir.]

³⁹ Isto, str. 916.

pokušaje denuncijacije Ljudevita Gaja koja je finalizirana tzv. Miloševom aferom. U članku naslovljenom »Uza spomen Jelačiću«⁴⁰ Šurmin, u pokušaju da rasvijetli odnos Jelačića prema Gaju u toj aferi, tvrdi da je »dolazak Milošev u Zagreb bio skovana intriga« kojom bi se Mađari, uz pomoć »bečkih krugova«, riješili Gaja kao opasnoga političkoga oponenta.⁴¹ Jelačićevu istragu i Jelačićev odmak od Gaja, unatoč Gajevom oslobođenju od optužbe, Šurmin će pravdati Jelačićevim političkim neiskustvom i nepoznavanjem »zakulisnih političkih igara, koje su i njega pomalo izigravale, da rezultati njegove borbe budu što manji za Hrvatsku«.⁴² Iako je i u Šurminovo doba historiografija priznavala Gajevu upletenost u aferu, Šurmin Obrenovićeve optužbe nikada nije smatrao istinitima ni u kojem njihovu dijelu; smatrao ih je austrijskim i mađarskim podmetanjem, a tvrdnju o »Miloševim pripovijetkama« potkrijepio je izjavama svjedoka bliskima Milošu Obrenoviću koji su smatrali »da Miloš kao velika tvrdica nije dao tih novaca«, a motivaciju za optužbe obrazložio je i riječima: »Gaj ga je [Miloša – op. J. D.] dao zatvoriti, da uzmogne dobiti Srbe za pomoć protiv Magjara, a Miloš je razglasio, da je od njega iznudio novaca u ime banovo, te ga je time kompromitovao, da se nikad više nije mogao podići«.⁴³ Ipak, i u kasnijim historiografskim radovima Šurmin je u toj interpretaciji ostao usamljen, posebice od Šišićeve studije koja izlazi 1924.,⁴⁴ dvije godine nakon Šurminove građe o Milošu u Zagrebu 1848.,⁴⁵ a koja je pokazala da ugarska i austrijska vlada nisu bile odgovorne za Milošev dolazak u Zagreb, te da, iako u studiji nije obuhvatio samu aferu, postoje indicije da optužbe o Gajevoj iznudi ipak nisu bile lažne.

Zaključno

Šurminovi prinosi poznavanju Ljudevita Gaja mogu se usporediti sa Šurminovim prinosom historiografiji uopće, koji je utemeljen u njegovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* iz 1898.,⁴⁶ kao jednoj od prvih sinteza hrvatske književnosti koja je, unatoč brojnim manjkavostima, postala sastavnim

⁴⁰ Gjuro Šurmin, »Uza spomen Jelačića. Momenti iz 1848. godine«, *Zvono*, III, br. 11, str. 285–288; Zagreb, 22. svibnja 1909.

⁴¹ Isto, str. 285.

⁴² Isto, str. 288.

⁴³ Đ. Šurmin, »Gaj kao novinar«, str. 2.

⁴⁴ Ferdo Šišić, »Knez Miloš u Zagrebu«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, knj. 1; Zagreb, 1924.

⁴⁵ Dr. Đuro Šurmin, »Knez Miloš u Zagrebu 1848.«, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, LIV, knj. 46, str. 1–40; Beograd, 1922. [Ćir.]

⁴⁶ *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, S 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

dijelom budućih istraživanja književne povijesti, kao i njegovo dvosveščano djelo *Hrvatski preporod*, objavljeno 1903. i 1904. Šurmin je prepoznao nedovoljno razjašnjena mjesta hrvatske povijesti kojima se s istraživačkom znatiželjom vraćao i u kasnijim znanstveno-stručnim priložima, a jedna od takvih tema bio je i Ljudevit Gaj kojemu je posvetio više desetaka članaka. Unatoč različitim historiografskim neslaganjima u ocjenama Ljudevita Gaja, Šurmin je bio odlučan u namjeri da Ljudevita Gaja prikaže kao »uskrsitelja Hrvatske«,⁴⁷ najznačajniju ličnost hrvatskoga narodnoga pokreta, bez čijeg djelovanja ne bi bio moguć ni djelomičan uspjeh preporodnih nastojanja. Najveći oslonac u Šurminovu istraživanju Ljudevita Gaja bila je Gajeva ostavština, pa i najveći prilozi boljem poznavanju Ljudevita Gaja upravo su proizašli iz objelodanjenog gradiva iz ostavštine. Šurmin je među prvima prepoznao značaj *Danice ilirske* i za povijest književnosti, a dotadašnje znanje o *Danici* nadopunio je novim arhivskim gradivom kojim je, između ostaloga, pokazao da je već 1832. ilirsko ime kod Gaja i suradnika prihvaćeno kao ime pod kojim će voditi preporodni pokret. Važan je i Šurminov prinos poznavanju recepcije hrvatskih preporodnih ideja među Slovincima te Srbima, kako onima u Monarhiji, tako i onima u Srbiji, pri čemu je pridonio i boljem razumijevanju odnošaja Hrvata prema dinastijskim sukobima u Srbiji te Milošu Obrenoviću i njegovoj obitelji. Međutim, u slučaju navedenih tema, osim iznošenja novog arhivskog gradiva, teško da se može govoriti o većem prinosu hrvatskoj historiografiji. Hrvatska književna historiografija pak često, na Šurminovu tragu i u velikoj mjeri ne uvažavajući dosege kasnijih historiografskih istraživanja, s jedne strane uniformno i nedovoljno kritički razmatra Gajevu političko-ideološku pozadinu njegovih prinosa u pitanjima hrvatskoga pravopisa, jezika i rada oko *Danice*, a s druge strane, ako uopće razmatra, na sličan način pristupa i sukobima dijela preporoditelja s Gajem, a koji su rezultat različitih pristupa političkomu, kulturnomu i književnomu djelovanju.⁴⁸

Već su Šurminovi suvremenici, a kasnije i drugi istraživači zamijetili brojne manjkavosti Šurminovih historiografskih djela, prvenstveno *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* te *Hrvatskoga preporoda*, nedostatak jasne metodologije, elementarno nepoznavanje predstavljenog gradiva kao i selektivan pristup u iznošenju činjenica.⁴⁹ U *Hrvatskom preporodu* Šurmin je, uz društvenu, gospodarsku, kulturnu i teorijsku podlogu u jugoslavenskoj ideo-

⁴⁷ Vidi npr. *Hrvatski preporod*, I, str. 172.

⁴⁸ Značajan prinos boljem razumijevanju ovih tema dao je Tihomil Maštrović u tekstu: »Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*«, *Nad jabukama vile Hrvatice*. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 65–84. Posebno str. 79–82.

⁴⁹ Vidi tekstove u ovom zborniku, posebice rad Katice Čorkalo.

logiji zanemario i onu historijsku, kako smatra Korunić, koji među prvima Šurmina, uz neke druge povjesničare, smatra krivcem za krive predodžbe o mjestu južnoslavenske ideje u hrvatskom narodnom preporodu, pa time i ideologije toga razdoblja u cjelini, a što je rezultiralo brojnim zabludama u kasnijim historiografskim tumačenjima.⁵⁰ Utemeljivši ideologiju hrvatskoga narodnoga preporoda isključivo u južnoslavenskoj ideji kao rezultatu Kollárove ideje o sveslavenskoj uzajamnosti, pritom zanemarivši njezinu genezu kao i govor o preporodnim pokretima u drugim slavenskim državama, te ne ističući u dovoljnoj mjeri vezu hrvatskoga narodnoga preporoda s političko-društvenim tendencijama »neslavenske« Europe, a i svodeći južnoslavensku ideju na njezinu hrvatsko-srpsku dionicu, Šurmin je jednostrano prikazao hrvatski preporodni pokret i to, ne može se izbjeći zaključak, iz vizure svoga doba i vlastitih političkih stajališta. Pritom je iskoristio ličnost Ljudevita Gaja, koji je svojim, ne uvijek transparentnim, djelovanjem ostavio mogućnost brojnih interpretacija, predstavivši ga nositeljem i provoditeljem te ideje, kako na kulturnom tako i na političkom polju. Šurmin ne eksplicira Gajeve političke stavove, vjerojatno svjestan da ne postoji vjerodostojno uporište za njihovu interpretaciju, ali Gaja postavlja kao začetnika političke ideje koja će u budućnosti rezultirati stvaranjem Jugoslavije. Pritom Šurmin u suprotnu političku opciju od Gajeve južnoslavenske smješta isključivo mađarone, negirajući postojanje ikakvih drugih političkih opcija, posebice neke koja bi se pojavila u Gajevu »ilirskom« krugu. Ostalim »ilircima« Šurmin pripisuje nepostojanje političke svijesti i/li želje za političkim aktivizmom u čemu nalazi razloge sukoba dijela preporoditelja s Gajem. Želja da Ljudevita Gaja predstavi kao nadnaravnoga »uskrsitelja Hrvatske« Šurmina je primorala da zauzme izrazito apologetski stav prema svim njegovim postupcima pravdajući ih i onda kada nije bilo dokaza, nerijetko tek vjerom da je Ljudevit Gaj sve radio za »narodnu stvar«, a svaku suzdržanost ili pak osudu Gajevih suvremenika tih postupaka kao rezultat dubokoga nerazumijevanja Gaja, od čega se po nekritičnosti u interpretaciji posebno ističe Šurminov stav o optužbama Miloša Obrenovića. Unatoč svim površnostima, nejasnoćama i nedovoljno kritičkim interpretacijama, Šurminova slika Gaja i njegova djelovanja ukorijenila se u hrvatsku historiografiju, a ulogom koju je Šurmin dodijelio Gaju i na interpretaciju cijeloga razdoblja hrvatskoga narodnoga preporoda, interpretaciju koja je zahvaljujući Šurminovoj ideološkoj uniformnosti odgovala i službenoj jugoslavenskoj ideologiji XX. stoljeća.

⁵⁰ Usp. P. Korunić, nav. dj., str. 8–9.

Literatura

Bibliografija

- Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, S 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Dr. Đ. Šurmin, »Dva pisma S. Milutinovića«, *Kolo*, III, sv. 6, str. 378–380; Beograd, 16. ožujka 1902. [Ćir.]
- Dr. Gjuro Šurmin, »Kollár i Gaj, 'Bilješke za Hrvatski preporod'«, *Obćinski glasnik*, VII, br. 36, str. 281–282; br. 38, str. 297–300; br. 39, str. 305–308; br. 41, str. 321–323; br. 44, str. 345–348; Zagreb, 6., 20. i 27. rujna, 11. i 31. listopada 1902.
- Dr. Gjuro Šurmin, »Bilješke za hrvatski preporod«, *Vienac*, XXXIV, br. 27, str. 424–426; br. 28, str. 449–442; br. 30, str. 474–476; br. 31, str. 487–488; br. 32, str. 503–504; br. 33, str. 525–526; Zagreb, 3., 10., 24., 31. srpnja, 7. i 14. kolovoza 1902.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, Ilirsko doba 1790.–1843., Napisao Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903. – 1904. [Pretisak: Fortuna, 2011]
Hrvatski preporod, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor, I. Od godine 1790. do 1836. S 3 slike, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
Hrvatski preporod, Napisao Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor, II. Od godine 1836. do 1843. S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Dr. Đ. Šurmin, »Iz Gajevih vremena. Prilog novijoj povjesti Hrvatske«, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, VI, str. 176–184; Zagreb, 1904.
- Dr. Đuro Šurmin, »Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povijesti Hrvatske. Čitao u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 3. studenoga 1904.«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 162, str. 110–134; Zagreb, 1905.
- Đuro Šurmin, »Dr. Ljudevit Gaj, što i dr. Frank?«, *Naše jedinstvo*, XV, br. 158; 1908.
- Gj. Šurmin, »Nagrada«, *Zvono*, II, br. 50–51, str. 767–769; Zagreb, 24. prosinca 1908.
- Gj. Š–n, »Ljudevit Gaj«, *Hrvatski narod*, XVIII, br. 27, str. 1; Zagreb, 8. srpnja 1909.
- Gj. Šurmin, »Nagrada«, *Naše pravice*, VI, br. 1, str. 2–4; Varaždin, 7. siječnja 1909.
- Gjuro Šurmin, »Ljudevit Gaj. Uz njegov stoti rođendan«, *Obzor ilustrirani*, II, br. 1, str. 440–444; Zagreb, 8. srpnja 1909.
- [Đuro Šurmin], »Stogodišnjica Ljudevita Gaja«, *Pokret*, VI, br. 154, str. 1; Zagreb, 9. srpnja 1909.
- Gjuro Šurmin, »Demokratizacija Hrvatske. Uspomeni Gajevoj«, *Savremenik*, IV, br. 8, str. 443–446; Zagreb, kolovoz 1909.
- Gjuro Šurmin, »Uza spomen Jelačića. Momenti iz 1848. godine«, *Zvono*, III, br. 11, str. 285–288; Zagreb, 22. svibnja 1909.
- Gj. Šurmin, »Uz Gajevu stogodišnjicu«, *Zvono*, III, br. 15, str. 396–398; Zagreb, 17. srpnja 1909.
- Gj. Šurmin, »Sjeni Ljudevita Gaja«, *Zvono*, III, br. 17, str. 449–461; Zagreb, 1909.
- [Đuro Šurmin], »Crtice iz Gajeva doba«, *Zvono*, III, br. 17, str. 461–472; Zagreb, 1909.

- Dr. Gjuro Šurmin, »Strossmayer i Gaj«, *Strossmayer koledar za god 1910*, IV, str. 26–27; Zagreb, 1910.
- Gj. Šurmin, »Književno-politička parodija Gajeva«, *Savremenik*, VI, br. 6, str. 347–350; Zagreb, lipanj, 1911.
- Gj. Šurmin, »Gaj kao novinar. Crtice iz Gajeva života i rada«, *Zvono*, V, br. 3, str. 1–13; Zagreb, 11. veljače 1911.
- Đ. Šurmin, »O Knezu Milošu Obrenoviću i ilircima«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVIII, br. 12, str. 915–919; Beograd, 16. lipnja 1912. [Ćir.]
- [Đuro Šurmin], »Miloš Obrenović i Beč«, *Zastava*, XLVII, br. 136, str. 1; 1912. [Ćir.]
- Gjuro Šurmin, »Naše stogodišnjice«, *Hrvatski narod*, XXII, br. 3, str. 1; Zagreb, 16. siječnja 1913.
- Dr. Gj. Šurmin, »Prve hrvatske novine«, *Obzor*, LXII, br. 327, str. 3; Zagreb, 1. prosinca 1921.
- Dr. Đuro Šurmin, »Knez Miloš u Zagrebu 1848.«, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, LIV, knj. 46, str. 1–40; Beograd, 1922. [Ćir.]
- Dr. Gjuro Šurmin, »Pedeseta obljetnica smrti Ljudevita Gaja«, *Zbornik za pučku prosvjetu*, I, sv. 3, str. 106–113; Zagreb, rujna 1922.
- Dr. Đuro Šurmin, »Gaj i Meternih«, *Politika*, XIX, br. 5522, str. 1; Beograd, 8. rujna 1923. [Ćir.]
- Dr. Đuro Šurmin, »Hrvati i Miloš«, *Vijenac*, IV, knj. 6, br. 3, str. 68–71; Zagreb, 2. veljače 1926.
- Dr. Đuro Šurmin, »Osnivanje Gajevе štamparije«, *Letopis Matice srpske*, CIII, knj. 320, sv. 1, str. 155–159; Novi Sad, travanj–lipanj 1929. [Ćir.]

Literatura

- Knjižnica Gajeva*. Oglad bibliografskih studija. Spisao i na sviet izdao Velimir Gaj. (S poviestnim uvodom uz drvorezni lik i svojeručan podpis dra. Lj. Gaja.), Tisak Narodne tiskare Gajeve, Zagreb, 1875.
- Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.
- Petar Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875*. Studija o političkoj teoriji i ideologiji, Globus, Zagreb, 1989.
- Tihomil Maštrović, »Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*«, u: *Nad jabukama vile Hrvatice*. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 65–84.
- Philip E. Mosely, »A Pan-Slavist Memorandum of Liudevit Gaj in 1838«, *The American Historical Review*, XL, br. 4, str. 704–716; srpanj, 1935.
- Nikša Stančić, »'Naš narod' Ljudevita Gaja iz 1835. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 23, str. 53–80; Zagreb, 1990.
- Nikša Stančić, »Hrvatski narodni preporod 1790–1848«, *Hrvatski narodni preporod 1790–1848*. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta, ur. N. Stančić, Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Globus, Zagreb, 1985., str. 1–30.

- Nikša Stančić, »Gajeva klasifikacija južnoslavenskih jezika i naroda u vrijeme nastanka 'Kratke osnove hrvatsko-slavenskoga pravopisanja' iz 1830. godine«, *Radovi*, 18, str. 69–106; Zagreb, 1985.
- Nikša Stančić, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–1833. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989.
- Nikša Stančić, »Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja«, *Cris*, X, br. 1, str. 6–17; Zagreb, 2008.
- Dr Jaroslav Šidak, »'Tajna politika' Lj. Gaja i postanak njegovih 'memoranduma' knezu Metternichu 1846–47. (S osobitim obzirom na dva rukopisa F. Zacha o prilikama u Srbiji.)«, *Arhivski vjesnik*, XIII, str. 397–434; Zagreb, 1970. Objavljeno i u knjizi: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Institut za hrvatsku povijest, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1973., str. 195–220.
- Jaroslav Šidak, »Ljudevit Gaj kao historiografski problem«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 3, str. 7–34; Zagreb, 1973. Proširen članak i u knjizi: Jaroslav Šidak, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 221–252.
- Ferdo Šišić, »Knez Miloš u Zagrebu«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, knj. 1; Zagreb, 1924.
- Milivoj Šrepel, »Iz ostavine Dragutina Rakovca«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 3, 241–293; Zagreb, 1901.
- Ljudevit Vukotinović, »Ilirisam i Kroatisam«, *Kolo*, knj. 2, str. 109–115; Zagreb, 1842.

ŠURMINOVI PRINOSI POZNAVANJU LJUDEVITA GAJA

Sažetak

Šurminova bibliografija svjedoči kako u obzoru znanstvenoga interesa i tema kojima će se Đuro Šurmin baviti posebno mjesto pripada ličnosti Ljudevita Gaja. Već pišući *Hrvatski preporod*, objavljen u dva sveska 1903. i 1904., Đuro Šurmin predstavlja Ljudevita Gaja kao centralnu ličnost hrvatskoga narodnoga preporoda. Najveći Šurminov prinos boljem poznavanju Ljudevita Gaja nalazi se u novoj građi koju Šurmin donosi većinom iz Gajeve ostavštine. No, kako se Šurmin bavio i događajima koje Gaja potencijalno prikazuju u negativnom svjetlu, u interpretacijama Šurmin vrlo često zauzima nekritički i apologetski stav prema Gaju. U članku se posebno razmatra Šurminova nakana da hrvatski narodni preporod utemelji na ličnosti Ljudevita Gaja, a Gaja najuže veže uz slavensku, slijedom nje i južnoslavensku ideju i to ne samo kao kulturno-književno približavanje južnoslavenskih naroda već i ono političko. Takva jednostrana interpretacija Gaja i ideologije hrvatskoga preporoda našla je značajnoga odjeka u historiografiji, a ukazivavši na važno mjesto književnosti u okviru preporoda, navedenom interpretacijom Šurmin je utjecao i na kasniji razvoj hrvatske književne historiografije.

Ključne riječi: Đuro Šurmin, Ljudevit Gaj, hrvatski narodni preporod

ŠURMIN'S CONTRIBUTIONS TO THE KNOWLEDGE OF LJUDEVIT GAJ

Summary

Šurmin's bibliography provides evidence that within the scope of scientific interest and themes Đuro Šurmin was preoccupied with, Ljudevit Gaj takes a special place. Already when he was writing his *Hrvatski preporod / Croatian National Revival*, published in two volumes in 1903 and 1904, Đuro Šurmin portrays Ljudevit Gaj as the central person of Croatian National Revival. The largest Šurmin's contribution to a better knowledge of Ljudevit Gaj is in a new material that Šurmin provided mostly from Gaj's bequest. However, since Šurmin also dealt with events that portray Gaj in a potentially negative light, Šurmin in his interpretations very often takes an uncritical and apologetic attitude towards Gaj. The paper puts particular focus on Šurmin's intention to establish Croatian National Revival on the figure of Ljudevit Gaj, while closely connecting Gaj with the Slavic, and consequently with the South-Slavic idea, and not only as a cultural and literary, but also political association between the South-Slavic people. Such one-sided interpretation of Gaj and the Croatian Revival ideology significantly resounded in historiography. This Šurmin's interpretation also made an impact on the further development of Croatian literary historiography, by legitimately pointing out an important place of literature within the Revival.

Keywords: Đuro Šurmin, Ljudevit Gaj, Croatian National Revival

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Povijest ili pregled hrvatske književnosti Đ. Šurmina

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

»Umjetničko djelo je ukupnost vrijednosti koje ne prijanjaju izvanjski uz strukturu, nego čine samu njezinu bit«.

(R. Wellek)

Pojava Đure Šurmina (1867. – 1937.) u hrvatskoj književnoj historiografiji zanimljiva je i inspirativna s više aspekata i očičta, te s nekoliko objasnidbenih razina. Taj profesor hrvatske književnosti i jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i njegov dekan (1907./1908.), te pisac dviju opsežnih književnopovijesnih sinteza,¹ bio je, naime, tijekom svoje karijere izrazito politički angažiran: od stranačkog članstva (Napredna stranka), zastupstva u Saboru, članstva u Narodnom vijeću SHS do političkog profesionalizma (ministarsko mjesto u Kraljevini SHS te u Pašić-Pribičevićевой vladi). Njegov profesorski, stručni te politički angažman prožimali su se, ograničavali, pa i proturječili jedan drugome. Taj *homo politicus*, s obzirom na raspon i progresiju dužnosti bio je, očigledno, izrazito pragmatičan i linearan, bez velikih upitanosti, dvojbi i uzmaknuća. Tako je kao jedan od pristaša Hrvatsko-srpske koalicije bio veoma daleko od disidentstva »ukletog sanjara« F. Supila i njegove romantične, hrvatske, ilirske, strossmayerovske, južnoslavenske zanesenosti, nepovratno nagrizene nakon epizode s N. Pašićem u Nišu godine 1915.²

Pragmatični Šurmin i u svojoj je znanstvenoj, točnije stručnoj karijeri, čini se, radio prema posve srodnoj paradigmi. Kao tridesetdvo godišnjak, nakon doktorata iz jezika, zapošljava se kao suplent (1899.), predavač hrvatske

¹ Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898.; *Hrvatski preporod I–II*, Zagreb, 1903. – 1904.

² Usp. M. Krlježa, »Slom Frana Supila«, *Književnik*, 2; Zagreb, 1928., te u knjizi *Deset krvavih godina*, Zagreb, 1937.

književnosti i jezika, a već tri godine kasnije postaje profesor na Filozofskom fakultetu. Godinu dana prije dolaska na Fakultet (1898.) izašla je u nakladi Kugli i Deutsch u Zagrebu njegova (Šurmin je tridesetogodišnjak!) *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, prva veća književnopovijesna sinteza nakon Jagićeve *Historije*.³

Upravo na primjeru njegove *Povjesti* moguće je iščitati mnoštvo argumenata u prilog i kao potvrdu njegove jednosmjernosti i jednoslojnosti te, ako nije pretjerano reći, upućenosti na stratifikacijsko situiranje i napredovanje.

Povjest književnosti hrvatske i srpske opsežna je (317 stranica), reprezentativno opremljena knjiga velikog formata, sa slikovnim priložima, citatnog jagićevskog naslova i referencija, koja očituje sve mogućnosti i još veća ograničenja Šurminova poimanja i pristupa književnopovijesnom poslu.

Povjest započinje uvodnom bilješkom, autoreferencijalnom, pisanom izravno, pretežito u prvome licu, u kojoj Šurmin ukratko iznosi temeljne premise svoga posla. Govoreći o zatečenome stanju struke i radova na koje bi se imao osloniti, on s pravom kritički oštro zapisuje kako su predradnje oskudne te da je u oskudici književnokritičkih, monografskih, bibliografskih i književnopovijesnih radova kojih nema »o našoj literaturi ni za prošlost ni za sadašnjost«,⁴ bilo izuzetno mukotrpno »pribirati«, sređivati te napisati i ovakav »prijegled«. Štoviše, Šurmin autokritički ustvrđuje da je njegov rad manjkav i u određenom smislu inicijalni, tek predradnja da se zadobije neko gledište za daljnja istraživanja i rad na problemima hrvatske povijesti književnosti, koja je važna za duhovni i kulturni život i identitet jednog naroda, dapače ona je »cvijet sve umne radnje u narodu«.⁵

Osvrćući se na jagićevski naslov svoje *Povjesti*, jasno pristajući uz tezu kako Hrvati i Srbi čine primarnu zajednicu jezika i običaja, Šurmin ih u kasnijim razmatranjima eksplicitno razdvaja i razlikuje, utvrđujući kako je riječ o dva politički i kulturološki različita razvitka, kao i dva različita i »posebna smjera u književnosti dvaju naroda« koji nemaju zajednički nazivnik, te je u povijesti književnosti potrebno dati »svakome svoje«.⁶ Sukladno toj spoznaji Šurmin oblikuje dvije zasebne cjeline: »Hrvatska književnost« i »Srpska književnost«, jer »svaka ide svojim putem do dana današnjega«.⁷

Na kraju proslova Šurmin pojašnjava kako je i zašto u svoju *Povjest* uključio i recentnu literaturu, suvremenike (Kozarac, Novak, Kranjčević)

³ V. Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Zagreb, 1867.

⁴ Đ. Šurmin, *Povjest*, iz nepaginirane uvodne bilješke.

⁵ Isto, uvodna bilješka.

⁶ Isto, uvodna bilješka.

⁷ Isto, str. 35.

pod natuknicom »Književnost od 1867 do današnjih dana«, u okviru periodizacijske odrednice »Treće doba« koje započinje preporodom. Prema njegovu stajalištu, sve književne pojave i objavljeni tekstovi moraju tu pronaći mjesto, da bi se raspoznale razvojne smjernice i tendencije književnih događanja i pravaca.

Specifikum je ove *Povjesti* »Uvod u književnost«, pristupno poglavlje u kojemu Šurmin iznosi, uvjetno rečeno, teorijska polazišta i koncept za složen i zahtjevan posao u koji se bio upustio. Posve u skladu s predromantičarskim i romantičarskim teorijskim premisama, on smatra kako je narav i funkcija književnosti da »pokazuje osobiti život narodnoga duha«,⁸ uz stožerne herderijansko-schillerovske etimone, kao što su narodna duša, duhovni život i sl.

Slijedno kontekstu nezaobilazan mu je i jezik, ali ne kao medij umjetničke ekspresije, već svojevrsni sinonim za narod, narodnosnost koja se identificira poglavito preko jezika. Ukoliko je jezik iskaznica naroda, književnost, veoma široko pojmljena, njegovo je zrcalo koje emanira osobitosti, pojave i promjene života, društveni, politički i kulturni razvitak, odnosno sve pojave iskazane jezikom i pismom. Stoga Šurmin pod tim pojmom subsumira i natpise, spomenike, pravne spise i znanstvena djela, a ne samo književnost u užem smislu riječi, koju on nerijetko zamjenjuje pojmom pjesništva.

Estetičko je u takvom shvaćanju posve marginalizirano, ono je domena poezije koja posreduje ljepotu, čuvstva i fantaziju, te je najsublimniji jezični izraz i prema Šurminu »najviša književnost«, »kojom se zadovoljava težnja za lijepim«.⁹

Nakon pristupnih poglavlja koja su prolegomena za njegov daljnji rad, Šurmin, sukladno premisama iskazanim u njima, prije pristupa samom književnom korpusu, u nekoliko cjelina prezentira i oprimjeruje svoje naznake i prosudbe. To su kraća poglavlja¹⁰ u kojima je riječ o povijesnim, etnografskim, kulturološkim i jezičnim odrednicama koje drži ishodišnim i zajedničkim kod obaju naroda, hrvatskog i srpskog, što se najeksplicitnije očituje u izuzetnoj usmenoj književnosti, posebice pjesništvu koje, kako je ustvrdio, nema gotovo nijedan narod.¹¹ Taj je interes i naglasak također bio posve u korelaciji s (pred)romantičarskim poetološkim parametrima kojima je usmeno pjesništvo veoma visoko pozicionirano i cijenjeno, te se ono sabire, bilježi i

⁸ Isto, prva rečenica »Uvoda«, str. 3.

⁹ Isto, str. 9.

¹⁰ To su poglavlja: »Narodni jezik Hrvata i Srba«, »Narodni život i narodne umotvorine, Način života kod starih Hrvata i Srba«, te »Narodne umotvorine«.

¹¹ Isto, str. 9.

proučava (Herder, Goethe, Fortis, Karadžić), jer najbolje predočava i emanira duh određenog naroda, karakterologiju i mentalni identitet.

Sukladno uvodnoj, gotovo aksiomatskoj polazišnoj odrednici o jeziku kao temelju narodnosti, Šurmin preopširno i s obzirom na postavljeni kontekst suvišno, slijedi životni put i rad solunske braće, da bi poantirao gledište o ishodišnom jezičnom jedinstvu Hrvata i Srba, te zajedništvu književnog rada koje se uslijed povijesnih, državnopravnih, političkih i vjerskih čimbenika prekida nakon XI. stoljeća.

Osnovnoj temi svoga rada, a to je povijest hrvatske književnosti, Šurmin pristupa tek na 39. stranici knjige, gdje književni korpus hrvatske literature dijeli na tri glavne cjeline, tri osnovna periodizacijska markera, od XII. do kraja XV. stoljeća (za razliku od Jagića koji započinje već VII. vijekom), od XVI. stoljeća do 1835., te od 1835. do danas, odnosno do njegove suvremenosti.

Taj stožerni dio Šurminove sinteze, ono što bi povijest književnosti imala biti, jasno očituje doseg i velike manjkavosti njegova, uvjetno rečeno, književnopovijesnog rada.

Najstarije razdoblje, glagoljaško srednjovjekovlje, u ovoj je *Povjesti* obrađeno kao svojevrsni *corpus separatum*, isključivo općepovijesno i dokumentaristički, jer je prema Šurminovom mišljenju potpuno izvan estetičkog i književnog. Posve općenit i pojednostavljen pristup, međutim, pokazuje da autor niti je primjećivao podtekst, pomake i nijanse, niti se obazirao i imao sluh za Jagićeve stavove i implikacije ispisane u njegovoj *Historiji*, pa i vrijednosne sudove o jezgrovitu i slikovitu jeziku, stilu prave narodne proze i sl.¹² Zanimljivo je pritom kako je Šurmin sam naglašavao kako se u svome radu referira na Jagića (»da se poslužim Jagićevim crtanjem«),¹³ te ga je i naveo kao svoj najjači izvor.

Za razliku od Jagića, Šurmin površno i linearno, bez distinkcija i uočavanja mikroprocesa niže crkvene spomenike i napise, kodekse, listine, pravno-statutarne neliturgijske dokumente, koje naziva svjetska književnost, kao suhi registar bez hijerarhije (*Bašćanskoj ploči* posvećuje jednu rečenicu), te bez ikakve misli koja bi mogla, da kažemo poput Jagića, »okupiti česti«.¹⁴

¹² Usp. V. Jagić, »Kratak priegled hrvatsko-srpske književnosti«, *Književnik*, III, br. 3/4; Zagreb, 1866. »Naše znanje [...] ne prekorači do sada granice podataka životopisnih i bibliografskih; jedva da što znamo koliko i kada tko pisa, ali kako pisa, koliko li vrijedi ono što napisao [...] nije se pokušalo odgovoriti«, str. 572–573.

¹³ Đ. Šurmin, Isto, str. 77.

¹⁴ Iz Jagićeve recenzije *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* Šime Ljubića, *Književnik*, II; Zagreb, 1865. Preuzeto od: E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983., str. 13.

Takav pristup očituje svu ograničenost rigidnog filološkog postupka u svome najsirovijem obliku, koji je izbjegavao ikakvo vrijednosno načelo u osustavljenju građe, te bilo kakvu književnokritičku prosudbu ili estetički zor.

Iako je Šurminov statističarsko-nabrajalački pristup, poguban za povijest književnosti, i bio donekle shvatljiv u govoru o najstarijim razdobljima (iako nakon Jagića to ne bi trebao niti smio biti), on je posve začudan u pristupu hrvatskoj književnosti od XV. stoljeća nadalje koju Šurmin obrađuje pod nazivnikom »Umjetne književnosti u Hrvata«. I u tome segmentu iskazuje Šurmin posve isti postupak, lišen ikakve metodološke upitanosti.

U kronološku mrežu, naime, uključeni su autori i njihova djela kao činjenice u ravnocrtnoj impostaciji. Unutar kronološkog niza Šurmin ih svrstava prema regionalnoj i lokalnoj pripadnosti (»Spljetska književnost«, »Književnost na otoku Hvaru«, »Književni rad u Dubrovniku«, ne spominjući doduše sintagmu dubrovačko-dalmatinska književnost, koja je često znala biti izvorište duhovne i jezične aneksije. U tim bio-bibliografskim nizovima ne nazire se neki vrijednosno-estetski kvalifikativ, niti raščlamba, makar i sadržajnog sloja, pa je, primjerice, Marko Marulić obrađen na pola stranice (str. 70), a jedina rečenica koja se referira na kakav njegov tekst jest Kukuljevićeva ocjena kako je Marulić u *Institutiones* iskazao pravu enciklopediju nauka moralnog života. Uzgred, *Juditi* je posvećen jedan redak, tek kao naslov u nizu djela napisanih na hrvatskom jeziku. Naime, riječ je o tome da Šurmin osim općih, šturih konstatacija ne uspostavlja relevantan književnopovijesni kontekst niti unutar hrvatskog književnog korpusa, a još manje europskog,¹⁵ kako bi uočio uzore, srodnosti, renesansni duh npr., pa time ne samo da iznevjerava Jagića i njegov komparativizam, već i neke vlastite postavke iz proslova.¹⁶

Jedino što je Šurmin sposoban vidjeti u književnom djelu jest sadržaj, točnije njegov fabularno-sižejni vid; stoga u tekstovima žanrovski upućenim na zbivanja, njihov tijek i opis (Lucićeva *Robinja*, Držićeva *Tirena*), on šturo i beskrvno prepričava sadržaj (»sadržina je ove igre«).¹⁷ Na *Dunda Maroja* tek je svrnuo oko, tako da ga nabroji i strpa u postojeći niz. Nadalje, Šurmin ne spominje, pa onda i ne poznaje ili ne uzima u obzir nijednu stilskoformacijsku odrednicu, ne referira se na renesansu, kamoli na barok, kao objasnidbeni ključ za stvaralaštvo sedamnaestog stoljeća. U segmentu koji govori o

¹⁵ Istini za volju valja reći kako Šurmin (str. 78, 79) spominje europski kontekst, povezujući prve hrvatske petrarkističke pjesnike s trubadurskom tradicijom, po uzoru na Jagića, posve nasložen na njegov rad: »Trubaduri i najstariji hrvatski lirici«, *Rad JAZU*, IX; Zagreb, 1869.

¹⁶ Vidjeti Đ. Šurmin, *Povjest*, str. 4, te poglavlje »Uvod u književnost«, str. 9, kao i Jagićev prikaz njegove knjige u *Archivu*: »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin 1898«, *Archiv für slavische Philologie*, 21, br. 3/4, str. 245–251; Berlin, 1899.

¹⁷ Sintagma upotrebljena, između ostalog, kada je riječ o Držićevoj *Tireni*, *Povjest*, str. 82.

dubrovačkom pjesništvu najveći broj stranica (više od 4) posvećen je I. Gunduliću, isključivo stoga što je opsežan sadržaj *Osmana* prepričan u detalje, samo fabularni tijek bez ikakve književnoznanstvene opaske ili objašnjenja.

Mjesto je da se ovdje navede jedan citat iz kratkog teksta »Poslije deset godina«¹⁸ Branka Vodnika, inače Šurminova studenta, napisan u povodu desetogodišnjice Vodnikovoga prvog predavanja na Filozofskom fakultetu, s osvrtom na početke znanstvenog i stručnog sazrijevanja. Šurmin mu je, naime, predavao i jezik i književnost što je mladog Vodnika začudilo: »Te dvije različite discipline u moderno doba ne bi mogao predavati ni veliki naučenjak, a nekmoli početnik«, dok su ga predavanja o književnosti, nije pretjerano reći, dovodila do očaja: »Predavanja njegova o književnosti bijahu beskrajni sadržaji crkvenih drama i djela dubrovačko-dalmatinskih pisaca. Što se pored toga govorilo, nijesam razumio, jer ni samom predavaču nije bilo jasno što je htio reći«. U sprezi s Maretićevim diktiranjima i ispisivanjima iz Vukovih pjesmarica ta je »nauka« Vodnika, kako sam kaže, ubila, te se, srećom po hrvatsku književnu historiografiju, prebacio u Prag. Usporedbe radi, vrijedi podsjetiti kako su čak i rani radovi Vodnikovi, *Prvi hrvatski pjesnici* (1901.) te *Slavonska književnost u XVIII vijeku* (1907.) novi i neusporedivi, kako u suvremenom iskazivanju književnopovijesne ideje i uvođenju relevantnih stilskoformacijskih odrednica (poetike renesanse i baroka), tako i u izdvajanju stilskih i jezičnih osobitosti književnika koje obrađuje (»Poezija baroknog stila« i dr.).

Poglavlje generalno naslovljeno »Treće doba«, prema Šurminovoj isključivo kronološkoj razdiobi, odnosi se na preporodnu književnost, te nadalje do njegove suvremenosti, te čini zadnju, završnu cjelinu njegove *Povjesti*. S općepovijesnog i kulturološkog očišta ovaj dio Šurmin obrađuje iscrpnije i upućenije; prezentira se širi slavenski kontekst i pozadina zbivanja (Kollár, Šafařík, Dobrovsky) slijedeći, u dosluhu s romantičarskom misli i ozračjem, ishodišnu postavku o jeziku koji je ekskluzivni integrativni faktor naroda, njegove zrelosti i kulture. Stoga je Šurmin veliku pažnju posvetio jezično-pravopisnim pitanjima i problemima nazivlja zajedničkog jezika, ali nije pretjerivao u obradi Lj. Gaja i njegovih ideja i ostvarenja.

Kada u posebnom poglavlju prelazi na sam književni rad, Šurmin uvodi, doduše tek taksativno, određene žanrovske oznake, a pišući o Mažuranićevom epu, načelno ne iznevjeravajući zadani kôd prepričavanja sadržaja *Smail-age*, on na kraju ipak donosi vrijednosni sud, zapisujući kako taj

¹⁸ Rukopis, pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu, kutija II, 6 listova. Više o tome: Nina Aleksandrov-Pogačnik, *U sjeni mrtve paradigme*, Mala teorijska biblioteka, Revija, Osijek, 1987., str. 62–63. Iz istog je izvora i navedeni citat.

Mažuranićev tekst spada među »najkrasnije epske pjesme u literaturi Južnih Slavena«,¹⁹ te da je pjesnik na najljepši način i »u najvišem stupnju oplemenio narodnu poeziju«. ²⁰ Iako je taj odjeljak *Povjesti* ponešto življi i književnopovijesno određeniji, popraćen s nekolicinom književnosnih i vrijednosnih opaski (Vraz), on je, ipak, u cjelini preopterećen nabrojanjem pukih činjenica, bez teorijskih smjernica, metodoloških pomaka, novih spoznaja i uviđaja.

Završni dio Šurminove *Povjesti* koji se odnosi na drugu polovicu XIX. stoljeća, u kojoj se autor suočava sa suvremenim književnim pojavama kodiran je, nažalost, na posve jednak način. Kulturnopovijesni sloj prezentiran je konzistentnije i upućenije, posebice dio u kome se govori o osnutku Akademije koja je, između ostalog, postala »zaklonište« lijepe knjige, Matice hrvatske, kao i o izdavanju *Vijenca*, stožernog književnog časopisa za nekoliko sljedećih desetljeća.²¹ Međutim, dijelovi koji se dotiču književnih djela i njihovih autora ponovno su tek bezlični i suhoparni bio-bibliografski linearni nizovi. Nema analitičnosti, nema stilskih odrednica, nema vrijednosnih obilježbi niti hijerarhije, u književnim se ostvarenjima ne uočavaju tematski, motivski i izražajni pomaci niti žanrovske osobitosti i nema nikakve razlike govori li se o Jagiću (u dvadesetak redaka), A. Kovačiću (šest redaka) ili Kranjčeviću, čiju *Misao svijeta* Šurmin banalizira prepričavanjem. Svi su nazočni autori taksativno pobrojani, oni su samo pribrojnici u nizu, nimalo stvaralačke osobnosti koje imaju svoje značajke, svoju poetiku, odrednice i razvoj.

Iz svega navedenog moguće je jedino zaključiti kako Šurmin nema ili ne iskazuje ikakvu kreativnu, kritičarsku osjetljivost i osobni uživljaj, da on o književnosti niti misli, niti je osjeća, niti je tumači, a niti procjenjuje.

Ovakva kakva jest, bez metodoloških smjernica i teorijskih uporišta koja bi omogućila relevantnu detekciju, kontekst i zaključke, Šurminova *Povjest književnosti hrvatske i srpske* zapravo, *horribile dictu*, povijest književnosti zapravo i nije.

* * *

Ako se, međutim, zapitamo što onda povijest književnosti jest, naći ćemo se u dilemi sv. Augustina koji je, upitan u jednoj prigodi, odgovorio kako zna dok ga se ne pita, a kada se s pitanjem suoči nije više siguran znade li to pouzdano. Riječ je u našem slučaju o jednom od stožernih pojmova znanosti

¹⁹ Đ. Šurmin, *Povjest*, str. 168.

²⁰ Isto, str. 167.

²¹ Isto, str. 195.

o književnosti, pokrivenim terminom indikatorom, sintagmom koja se može razlomiti na dva pojma (povijest, književnost), koji i po sebi izmiču čvrstom definicijskom određenju, jer im sememi sadrže i asociraju čimbenike u međudnosu aspekata, očišta i razumijevanja.

Povijest u svome vremenskom slijedu, od predznanstvenih bavljenja prošlošću, bilježenja događaja i pripovijedanja o prošlim junačkim vremenima (*res gestae*), počesto utemeljenim na mitologemima, u znanstvenu disciplinu, u organiziranu i metodičnu djelatnost, oblikovala se negdje u drugoj polovici XVIII. stoljeća uz pomoć filozofije (Voltaire, Herderove *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Hegelove metafizike samosvijesti i *Filozofije povijesti*), kada bivanje u vremenu postaje povijesno bivanje, te europski čovjek stupa u povijesni svijet. U osustavljenju i organizaciji povijesnih zbivanja traže se uzroci, a kauzalni *nexus* objašnjavan je u skladu s povjesničarevim duhovnim, svjetonazorskim, idejno-ideološkim i društvenim polazištima. Povijest, naime, jest interakcija duha i vremena, u kojoj valja prepoznati unutrašnje gibanje, sjecište i interferentnu točku (uzrokovanje, prožimanje, izlučivanje nove kvalitete), jer slijed događanja nije proizvoljan kronološki niz, oni ne slijede jedan iza drugog, već jedan iz drugog i zbog drugog; odnosno, historijsko kao ideja izražava se u događajima, utječe na njih, ali ih i stvara. Međutim, zanimljivo je uočiti kako je priča etimon pojma/termina povijesti ((pri)povijest, *story*, *storia*, *Geschichte*, *zгода*), pa novi historizam s pravom polazi od premise kako bez osobnog uvida, opisa i traga i nema povijesti, jer sve je zapravo *netko* vidio, svjedočio, pribilježio, osmislio, ocijenio, u skladu sa svojim duhovnim statusom (svjetonazorskim, idejno-ideološkim i društvenim opredjeljenjima), pa stoga ona ne može biti objektivna. Ne postoji nedužno pripovijedanje niti postoje dvije iste priče.

Ukoliko se sve izrečeno odnosi, a odnosi se, i na povijest književnosti koju su antihistoristički imanentni pristupi dvadesetog stoljeća ne samo marginalizirali već i htjeli dokinuti, jer su njene kontroverze postale ograničavajući faktor razvoja znanosti o književnosti, onda se problemi samo usložnjavaju. Pojam književnosti, naime, izmiče obavezujućoj definiciji i određenju, jer je neozbiljno pod zajednički valjani nazivnik podvesti u jezik utisnute nečije vizije, snove, osjećaje, fantaziju pa i ludilo, nešto isključivo osobno, jedinstveno, jednokratno i nesvodljivo. Književnost jest prije svega umjetnost, jezična tvorevina koju taj medij usmjerava, određuje i ograničava, te bez te presudne dimenzije literarnosti ili jacobsonovski rečeno poetske funkcije jezika, svaki je govor o književnosti rubni i promašen. Osim gramatološkog vida književnost jest, također, i institucija s mnoštvom metatekstovnih signala koji očitavaju slojevitost i zakritost čovjekove psihe i društvene zbilje koje se prepoznaju (ili ne) i u kojima je književnost sposobna sudjelovati, ovisno

o našim svjesnim i nesvjesnim obrascima, tradiciji, obrazovanju i životnoj komunikaciji. Zašto stoga ne povjerovati T. Eagletonu koji je uvjeren kako je književnost zapravo iznad znanosti, jer svojom uvjerljivošću, snagom i otvorenošću životu može vratiti svijet u svoj njegovoj bogatoj raznolikosti.

Da se opširnije ne ulazi u teorijske rasprave te otvaraju pitanja koja struka nije odradila i prema logici stvari ostavila ih otvorenima, zaključno valja reći da svako književno djelo, svaki tekst nastaje i ovisi o kontekstu koji treba približiti i objasniti, uz naglasak kako kontekst niti je jedan, niti je svakome isti, slojevit je i nije objašnjiv jednom za svagda. Ukoliko pristanemo i uz Derridainu misao o pokretljivosti teksta i značenjskim međuigramama, cijela je stvar još složenija.

Dakle, povijest književnosti uvijek ima svoju šansu, ali da bi joj se pristupilo treba, da pojednostavimo, ispuniti neke presudne uvjete. Prije svega imati određenu ideju povijesti, zatim svijest o književnosti kao umjetničkom izrazu, jer bez estetičko-vrijednosnog stava ne može biti govora o povijesti književnosti; vrijednosne osi, naime, utječu i na konzistentnost koncepcije, na teorijski i metodološki instrumentarij kao *sine qua non*, na genološka i periodizacijska pitanja, osustavljenje, na tumačenje razvojnih tijekova u kojima pojedinačna duhovna iskustva postaju dijelovi povijesnog bivanja i slijeda, izražavanja, prenošenja i obnavljanja vrijednosti, kako bi se očitala slika cjeline, kao duhovnog, povijesnog (pa i nacionalnog) totaliteta.

Ne treba ni spominjati kako je za takav posao potrebno utemeljeno i pouzdano znanje, ali podjednako i kreativnost i intuicija, kako bi se književna djela mogla protumačiti i vrednovati. Povjesničar bi stoga prvostupanjski imao biti kritičar književnosti, te imati sposobnost suvislog teorijskog mišljenja i zaključivanja. Ukoliko se sve izrečeno primijeni na *Povjest* Đure Šurmina u njoj ništa od nabrojenog nije iskazano. Filozofijskim rječnikom, ne postoji niti ontologija supstancije, niti ontologija relacija. Književne pojave i djela svedeni su na puke povijesne činjenice razvrstane kronološki, bez naznake osobnog uvida, vrijednosnog oslonca i osmišljene metodološke platforme. Šurmin ih je uredno i dokumentirano poslagao na 375 stranica, kao gradivo, nedoživljeno i (ne)promišljeno, posve daleko od Vodnikova »umovanja«,²² podastrijevši nam tek »povijest slova«.²³ Kao takva, ova *Povjest* nije povijest književnosti već samo pregled (»priegled«), relativno točan, iscrpan i uredan, doduše, kao katalog, na trenutke tek indeks imena i kao takav

²² O tome Vodnik govori u rukopisu (152 str.): »Filološki metod literarno-istorijske kritike« (ostavština u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu).

²³ Dr. B. Drechsler, »Nauka u znaku polemike«, *Savremenik*, VI, br. 3, str. 203–204; Zagreb, 1911.

imao bi zapravo pripadati predznanstvenoj fazi hrvatske historiografije. To, naravno, ne znači da ga treba zaobići jer donosi filološki upotrebljivo gradivo za daljnji književnopovijesni uviđaj i rad, stoga takav pristup, svakako, ima svoje mjesto u struci.

I najposlije, valja reći kako je tek moguće nagađati bili bi se i na koji način nakon konzistentnijeg i uvjerljivijeg, ali još uvijek knjigovodstvenog *Hrvatskog preporoda* Šurmin nadalje znanstveno razvijao, ili bi ga posve zakrio *homo politicus* te bi sve bilo i ostalo usmjereno početku. Naime, u pisanje svoje *Povjesti* upustio se premlad (tridesetogodišnjak), premalo upućen i zreo za takav zahtjevan rad; u početnim (obećavajućim) poglavljima knjige iznio je, koncentrirano, svoja dotadašnja filološka znanja, spoznaje i misli o pitanjima kulture, jezika i književnosti, ali ih nije (znao, mogao) ukomponirati u težišni dio *Povjesti*, te ih povezati, osmisliti i utemeljiti.

* * *

Pojava i rad Đure Šurmina na književnopovijesnoj problematici ponovno pred nas, između ostalog, postavlja temeljna pitanja znanosti o književnosti i hrvatske historiografije, sugerirajući da se iznova propituju, izoštruju i mijenjaju polazišta, ocjene i redoslijedi.

Sveopća i zabrinjavajuća kriza humanistike, naime, itekako se odnosi i na znanost i studij književnosti, zahtijevajući pomake. *Literary Studies in Reconstruction*²⁴ naslov je jednog takvog pokušaja, kako bi se humanističke discipline, stjerane u kut pod pritiskom prirodnoznanstvenog metodološkog scijentizma i invazivne digitalizacije koji ne mogu nadomjestiti duhovnost i osmisliti opustošeni svijet, lišavan povijesnog mišljenja i kulturne osmišljenosti, mogle svemu tome valjano odupirati, te izgrađivati utemeljen i inspirativan smjerokaz, ali bez svih zapravo davno potrošenih modela, obrazaca i postupaka.

²⁴ Usp. Marko Juvan, *Literary Studies in Reconstruction*, Frankfurt/M, 2011.

Literatura

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, br. 1–2, str. 212–217; Prag, 1939.
- Terry Eagleton, *Književna teorija*, Liber, Zagreb, 1987.
- Umberto Eco, *Otvoreno djelo*, Sarajevo, 1985.
- G. W. Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Frankfurt/M, 1970.
- Roman Jacobson, *Ogledi iz poetike*, Prosveta, Beograd, 1978.
- Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Zagreb, 1867.
- Vatroslav Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin 1898.«, *Archiv für slavische Philologie*, 21, br. 3/4, str. 245–251; Berlin, 1899.
- Marko Juvan, *Literary Studies in Reconstruction: An Introduction to Literature*, Frankfurt etc: Peter Lang, 2011.
- Marko Juvan, *Literarna veda v rekonstrukciji*, Literatura, Ljubljana, 2006.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1868.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I–II*, Zagreb, 1903. – 1904.
- René Wellek / Austin Warren, *Theory of Literature*, New York, Harcourt, Brace & World, 1956.
- René Wellek, *Književna teorija, kritika i povijest*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

POVIJEST ILI PREGLED HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI Đ. ŠURMINA

Sažetak

Predloženi rad pokušat će razlučiti, pojmovno i terminološki, određene probleme i upitnosti koje nameću Šurminove književnopovijesne sinteze: *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), odnosno *Hrvatski preporod I–II* (1903. – 1904.). To će biti smjer da se oblikuje odgovarajući kontekst za njegov rad s područja hrvatske književnosti i možebitni odgovor na pitanje je li ovdje uopće riječ o povijesti književnosti ili tek pregledu, kompendiju, odnosno radi li se u ovom slučaju o znanosti o književnosti ili o »predznanstvenoj« fazi u pristupu i proučavanju hrvatske književnosti.

Ključne riječi: književnopovijesna sinteza, povijest književnosti, pregled, problemi znanstvenosti

HISTORY OR REVIEW OF CROATIAN LITERATURE OF Đ. ŠURMIN

Summary

The proposed paper will try to distinguish, in both conceptual and terminological way, certain problems and issues imposed by Šurmin's literary syntheses: *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* (1898) and *Hrvatski preporod I–II / Croatian Revival I–II* (1903 – 1904). This is going to be a direction for the formation of a proper context for his work in the field of Croatian literature and a possible answer to the question if we are discussing a history of literature or just a review, that is whether this is the case of the science of literature or the »prescientific« stage in the approach and the study of Croatian literature.

Keywords: literary-historical synthesis, literary history, an overview, the issues of science

Hrvojka Mihanović-Salopek

Šurminov rad o zajedničkoj književnoj prošlosti Bosne i Slavonije

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(497.6).09
821.163.42.09 Šurmin, Đ.

Kao prinos književnokritičkoj revalorizaciji hrvatskog književnog povjesničara Đure Šurmina odabrala sam temu koja nije zahvalna ni za autora – Šurmina, ali niti za autoricu rada. Prilično je uvriježeno uzeti temu u kojoj je određeni književni povjesničar pružio najveći doprinos, pa u tom slučaju imamo materijala za analiziranje, a i prostora za hvaljenje izabranog povjesničara. Nastojimo li objektivno govoriti o dometima pojedinog književnog povjesničara, moramo ipak uzeti u obzir njegove sveukupne objavljene radove. Za Znanstveni skup o Đuri Šurminu preuzela sam donekle nezahvalnu ulogu da progovorim o segmentu Šurminovog rada u kojem nije ostvario uspješne rezultate, a to je povijesno predpreporodno razdoblje XVIII. stoljeća koje je obradio u zasebnoj studiji *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* i objavio u Zagrebu 1901.¹ Tematiku franjevačke duhovne književnosti XVIII. stoljeća u Bosni i Slavoniji Šurmin je zahvatio i unutar svoje povjesnice *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898., ali je njegov pregled pisaca, iako škrt i ne bez propusta, izdašniji u tom djelu negoli u potonjem radu iz 1901. Upravo ta nelogičnost i manjkavost potaknula me da kritički sagledam navedeni dio Šurminova rada iz kojega izvire autorova ustrajnost u tome da piše i objavljuje radove o tematici koju nije dovoljno proučio. U svijetu znanosti nije ništa neobično da ustanovimo pojavu: ako se pojedini autor iscrpnije i detaljnije ne bavi problematikom određenog područja ili povijesnim periodom, onda o njemu i ne piše, već ga prepušta kompetentnijem stručnjaku, ili danas bismo rekli – specijalistu za to područje, a sam bira područje vlastitog afiniteta i usavršavanja. Međutim, krajem XIX. i početkom XX. stoljeća Šurmin je smatrao da može pisati o svemu čega se dotakne i da je njegova profesorska katedra dovoljan argument njegove književnopovijesne uvjerljivosti. Na primjeru odabranog

¹ Rad je prvi put objavljen u zborniku *Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava*, Zagreb, 1900., str. 536–547, a kao zasebni separat 1901. kako navode podatci iz Bibliografije NSK u Zagrebu.

Šurminovog rada *Iz zajedničke književne povijesti Bosne i Slavonije* pokazat ćemo da je autor zanemario važne preduvjete znanstvenog rada, a to je temeljito proučavanje već postojeće bibliografije, a potom i nadopunjavanje dostupne faktografije, te čitanje i proučavanje spomenutih djela.

Šurminovu *Povjest književnosti hrvatske i srpske* donekle opravdava činjenica što je bio jedan od prvih autora koji je odlučio pregledno sabrati dotad istražene biobibliografske podatke o hrvatskim književnicima i pitkim pregledom na način udžbeničke čitanke ih opisati u svojoj *Povjesti*. U svom predgovoru Šurmin navodi izvore koji su mu bili najmjerodavniji za njegov rad na pisanju povjesnice, a iste izvore je koristio i za kraću studiju *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* koja je objavljena tri godine nakon njegove *Povjesti*. Šurmin navodi sljedeće izvore podataka kojima se koristio: »Od glavnih vrela spominjem ovdje napose: V. Jagić, *Historija književnosti; Jihoslovanè*, Iv. Broz, *Crtice iz hrvatske književnosti I., II.*; St. Novaković, *Istorija srpske književnosti, Srpska bibliografija*; P. Josef Šafařík, *Geschichte der südslacische Literatur*; Š. Ljubić, *Ogledalo povjestnice jugoslavjanske*; P. Kulakovski, *Ilirizmō*; Iv. Milčetić, *Hrvati od Gaja do 1850.*; A. Fekonja, *Ljudevit Gaj in ilirska ideja* (Kres 1881.). Uz to sam zagledao u Petračić-Milerovu *Čitanku*, te Ž. Simića: *Lekcije iz srpske književnosti*. Mnogo mi je pomogla za literaturu radnja Iv. Scherzera u sarajevskoj 'Nadi' god. 1897. pod naslovom: 'O povjesti hrvatske i srpske književnosti', gdje se mogu naći glavna vrela o pojedinim piscima, a nisu spomenuta u ovoj knjizi«. ²

Šurminova *Povjest* nedvojbeno je pridonijela da je Đuro Šurmin (1867. – 1937.) uspješno odabran 1902. za izvanrednog profesora pri Katedri za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na mjesto gdje je do tada od 1877. predavao Armin Pavić. Godine 1909. izborom Dragutina Boranića za izvanrednog profesora sve više jačaju predavanja iz područja povijesti jezika, dijalektologije, kao i područja hrvatskog standardnog jezika, te se od 1910. katedra podijelila, Boranić je bio nadležan za jezičnu, a Šurmin za književnu kroatistiku. Šurmin je 1908. bio privremeno umirovljen, a od 1910. opet zaposlen, te je kolegij hrvatske književnosti potom vodio unutar Slavenškog seminara u razdoblju između dva svjetska rata, pa sve do 1921. kad je trajno umirovljen.

Međutim, bitno je naglasiti da je veliki, ako ne i najveći dio svoje energije Šurmin zapravo posvetio političkom djelovanju, pa u toj činjenici treba tražiti uzrok njegove nedovoljne posvećenosti području književnoznanstvene djelatnosti. Od 1906. Šurmin je bio saborski zastupnik Hrvatsko-srpske koalicije koju je podržavao do 1917. Također je od 1914. do 1922. bio i gradski

² Đuro Šurmin, iz predgovora izdanju *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898., str. 3.

zastupnik u gradu Zagrebu. U Kraljevini SHS bio je prvotno član Napredne demokratske stranke, zatim od 1919. do 1924. Hrvatske zajednice, stranke bogatijeg građanstva i hrvatskih intelektualaca koja je nastala 1919. sjedinjenjem Starčevićeve stranke prava i Napredne demokratske stranke. U tom periodu bio je pod utjecajem Ivana Lorkovića koji je upozoravao da se Hrvatska mora pripremiti da bude ravnopravan partner Srbiji koja se nakon Prvog svjetskog rata našla na pobjedničkoj strani i koja je osjetno potiskivala hrvatske nacionalne interese, te je dvadesetih godina Šurmin uređivao rubriku narodnog gospodarstva dnevnog lista *Hrvat*, koji je bio glavno glasilo Hrvatske zajednice, a 1925. je čak pokušao, ali neuspješno, utemeljiti Hrvatsku narodnu stranku. Godine 1920. Šurmin je bio izabran u ustavotvornu skupštinu te je bio ministar za socijalnu politiku, a 1924./25. ministar trgovine i industrije u Pašićevoj vladi. Visokim položajima beogradski režim je postupno pridobio Šurmina, te se za vrijeme šestojanuarske srpske diktature potpuno priklonio vladajućem beogradskom režimu, radio je u gospodarskoj upravi, a od 1925. do 1935. bio je predsjednik Pučke štedionice za štednju i vjeresiju. Ako toj djelatnosti pribrojimo i znatan broj političkih članaka i priloga, uvidamo da Šurminu nije ostalo previše vremena za bavljenje književnom strukom, a u tome onda pronalazimo i glavni razlog njegovih propusta.

Unutar svoje *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* Šurmin je iskazao samokritičku svijest o manjkavosti svojega književnoga rada: »Ako ovo nije potpuno ogledalo svega našega dosadašnjega rada, ipak su pretresene sve pojave, bačen je pogled na svaku granu čovječjega umnoga rada, a tim je dana prilika, kako bi trebalo zatrpati sve one praznine, kojih je još velik broj.«³ Potrebno je zaključiti da svijest o nepotpunosti donekle i opravdava Šurminove nedostatke, ali jednako tako pokazuje da se u to pionirsko istraživalačko doba nije mogla pisati povijest južnohrvatskih književnika, niti hrvatskih pisaca u Bosni iz salonske fotelje u Zagrebu, već je bilo potrebno izaći i na teren i u arhive, onako kako su to radili Ivan Kukuljević, Ivan Milčetić, Šime Ljubić, te potonji povjesničari, Franjo Fancev, Tomo Matić, Rudolf Strohal i dr. Problem Šurminove književne povjesnice, kao i tih najranijih književnopovijesnih pregleda neupitno potvrđuju da se bez opsežnog i napornog skupljanja gradiva i faktografije, ne može govoriti o ozbiljnom pisanju književne povijesti, a pogotovo hrvatske, koja zbog specifičnih nepovoljnih povijesno-političkih uvjeta još i danas nosi neriješeni upitnik mnogih raritetnih izdanja ili rukopisa koje nismo pročitali ili zbog rasparceliranosti raritetnih izdanja po brojnim samostanskim knjižnicama niti danas nemamo uvida u njih. Kao što se vidi iz Šurminovog predgovora, a i općenito, velika je šteta da u to vrijeme

³ Isto, str. 2.

Šurmin nije pošao tragovima svojeg književnog prethodnika, neumornog i svestranog terenskog istraživača Ivana Kukuljevića Sakcinskog, te da nije proučio brojne knjige i autore koje Kukuljević navodi u više svojih djela biobibliografske građe kao što su: *Bibliografija hrvatska* I. Zagreb, 1860., *Dodatak* 1863. (prvi sustavni izvor bibliografskih podataka o hrvatskim kulturnim djelatnicima i njihovom radu) te *Književnici u Hrvatah iz prve pol. XVII. vieka s ove strane Velebita*, Zagreb, 1869. i *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb, 1886.

Međutim, iako je Šurmin pišući o hrvatskoj franjevačkoj duhovnoj književnosti XVIII. stoljeća dobro uočio važnost te književnosti za književno i etičko uzdizanje i demokratizaciju kulture širokih narodnih slojeva, morat ćemo uočiti da tu književnost nije dobro poznao. Svoj rad *Iz zajedničke prošlosti Bosne i Slavonije* Šurmin je u uvodnom dijelu započeo s jednom pretpostavkom koju ničim nije obrazložio, niti povijesno logično sagledao a pokreće je sa sljedećom konstatacijom: »Dok je Slavonija došla do slobode, dok je Slavonija pregnula da radi i oko knjige, bilo joj je veoma mnogo pomoći od rada, koji se započeo u Bosni onamo negdje krajem XVI. stoljeća. Ipak, što je podjarmljena Bosna davala svojoj posestrimi u golemoj nevolji, toga nije mogla Slavonija da joj vraća, kad je bila oslobođena.«⁴ Šurminovo nerazumijevanje franjevačkog djelovanja proizlazi iz njegove neupućenosti u pravno-povijesnu podjelu franjevačkih provincija. Kao nesretna posljedica dugotrajnog turskog prodora na teritorij Bosne, nakon austrijsko-turskog rata (1683. – 1699.) dolazi do političke rascijepljenosti velike franjevačke provincije Bosne Srebrne, a područje njezinih samostana našlo se podijeljeno pod vlašću triju država – Osmanskog Carstva, Mletaka i Habsburškog Carstva. Upravo zbog upravno-organizacijskih i političkih uvjeta dolazi do podjele: godine 1735. nastaje zasebna dalmatinska Provincija Sv. Kaja koja potom dobiva 1735. svoj definitivni naziv Provincija Presvetog Otkupitelja, a 1757. franjevci iz Slavonije i Srijema se odvajaju u Provinciju Sv. Ivana Kapistrana, dok Provincija Bosna Srebrna ostaje svedena na nekadašnje granice osmanske Bosne.⁵ Međutim, usprkos administrativnom odvajanju, kulturna djelatnost franjevaca ostala je i nadalje kroz stoljeća povezana, a djela franjevačkih pisaca cirkulirala su, čitala se i međusobno vršila utjecaje unutar sve tri novonastale provincije: dalmatinske, bosanske i slavonske. Šurminov previd ove važne razdiobe vidljiv je već u njegovoj književnoj *Povjesti* gdje je smiješao u bosanske fratre i franjevce koji su vjerski i kulturno djelovali u

⁴ Đuro Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, separat studije, Zagreb, 1901., str. 537.

⁵ Vidi opširnije u radu Marka Karamatića, »Predgovor«, u: *Franjevačka književnost u Bosni u 18. st.*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.

dalmatinskim samostanima, ili su bili dio budimskog književnog kruga koji je bio najuže naslonjen na slavonsku Provinciju sv. Ivana Kapistrana. Primjerice, unutar poglavlja *Književni rad u Bosni* Šurmin je svrstao sljedeće franjevence vezane uz dalmatinske samostane: fra Lovro Šitović (djelovao u Šibeniku), fra Toma Babić (djelovao u Skradinu, Visovcu, Šibeniku), fra Marijan Lekušić (djelovao u Šibeniku, Karinu, Zaostrogu, Makarskoj i Splitu gdje je bio zaslužan za utemeljenje provincijalnog arhiva), fra Petar Knežević (djelovao u Sinju), fra Jerolim Filipović (djelovao u Rami, Sinju, te po dalmatinskim samostanima kao prvi provincijal dalmatinske provincije Presvetog Otkupitelja), a u istom Šurminovom poglavlju našli su se i franjevci iz budimskoga književnog kruga Nikola Kesić i Stjepan Vilov. U dalmatinske franjevačke književnike Šurmin je uvrstio jedino Andriju Kačića Miošića i Filipa Grabovca, a izostavio je (pored gore krivo razvrstanih) još čitav niz među kojima su: Gašpar Vinjalić, Jakov Pletikosa, Luka Vladimirović, Josip Banovac, Josip Jurin, Petar Filipović, Mate Zoričić, Bernardin Pavlović i drugi. Iz kruga dalmatinskih franjevaca potpuno je previdio snažan zadarski književni krug, unutar kojeg još 1629. fra Mate Ferkić objavljuje prozni životopis Ivana Dunsca Scota, a početkom XVII. stoljeća dramska skazanja sastavlja fra Ivan Zadranin, dok himnodijsko pjesništvo piše Šimun Vitasović. Nigdje nema niti najvažnijeg istarskog franjevca koji je djelovao na Trsatu fra Franje Glavinića (1586. – 1650.), autora više objavljenih djela, od kojih je zasigurno najviše utjecaja izvršila njegova hagiografska zbirka *Cvit svetih, to jest život svetih, od koh rimska crkva čini spominak, prenešen i složen na harvatski jezik*, tiskana u tri izdanja.⁶ Ipak, najviše previda Šurmin je pokazao u poznavanju slavonskih franjevaca, te je u poglavlju svoje povjesnice *Književni rad u Slavoniji* samo nabrojio pojedina djela i njihove autore kao: fra Đuru Rapića, Ivana Velikanovića, Grgura Čevapovića, Matiju Petra Katančića, nepotpuno Aleksandra Tomikovića i potpuno nepotpuno fra Emerika Pavića, od kojega su mu jedino važni prijevodi Kačića na latinski i njegovo *Nadodanje glavnih događaja k Razgovoru ugodnomu*, dok je ostalih 20 tiskanih djela, među kojima više od 10 djela na hrvatskom jeziku izostavio, a među njima i Pavićeve vrijedne hrvatske himnodijske pjesme. Od ostalih istaknutih slavonskih franjevaca književnika Šurmin je izostavio sljedeće autore: Antuna Papušlića, Antuna Bačića, Lovru Bračuljevića, Šimuna Mecića, Marijana Lanosovića, Jeronima Lipovčića, Bernardina Leakovića, Antuna Tomaševića, Josipa Paviševića, Blaža Tadijanovića, Filipa Kapušvarca i druge manje poznate. Također i u samom nabranjanju bosanskih franjevaca

⁶ Franjo Glavinić, *Cvit svetih, to jest život svetih, od koh rimska crkva čini spominak, prenešen i složen na harvatski jezik*, Mleci, 1628., 1657. i 1702.

pronaći ćemo previda, Šurmin je ponajbolje obradio Matiju Divkovića, a samo šturo navodi Stjepana Matijevića, Pavla Posilovića, Stjepana Margitića, Ivana Bandulavića, Ivana Ančića, Grgura Zečevića, dok nabraja bez spomena djela Filipa Lastrića (koji je vrlo književno zanimljiv zbog svoje propovjedne manire u zbirkama *Testimonium bilabium*, 1755.; *Od'uzame*, 1765.; *Svetnjak*, 1766.; *Nediljnik dvostruk*, 1766. te kao začetnik moderne povijesne znanosti u djelu *Epitome Vetustatum provinciae Bosniensis*, Mletci, 1765.). Pored toga Šurmin samo spominje imena Marka Dobretića, a potom Jerolima Filipovića (koji je kao novoimenovani provincijal dalmatinske Provincije Presv. Otkupitelja više vezan uz rad dalmatinskih samostana), a o njihovim djelima nema niti spomena. Šurmin je izostavio poznate bosanske kroničare fra Marijana Bogdanovića i fra Bonu Benića, fra Nikolu Lašvanina (koji bi mu ujedno poslužili i kao dobar izvor za pregled kulturnih prilika i općenito književne i izdavačke djelatnosti) i pjesnika fra Vicu Vicića iz XVIII. stoljeća čija je zbirka *Pisme razlike na poštenje Blaženoj Divici Mariji* tiskana postumno 1844. u Splitu, zalaganjem fra Ivana Franje Jukića. Nastojeći opisati franjevačku književnost Šurmin se ponajviše služio pojedinim odabranim odlomcima iz djela Stipana Zlatovića *Franovci države presvetoga odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888. (kojega spominje na strani 538), ali pravi pristup realiziran preko čitanja te književnosti (s jedinim izuzetkom Divkovića, Kačića-Miošića i Grabovca) vidljivo nije imao.

Međutim, ako se vratimo Šurminovom kasnijem radu *Iz zajedničke prošlosti Bosne i Slavonije* s iznenađenjem možemo konstatirati da u tom radu ne nalazimo nadogradnju prikaza djela i autora, već nešto više pažnje Šurmin posvećuje jedino fra Matiji Divkoviću. Divković mu je zanimljiv zbog svoje veze s dubrovačkom književnošću, ali u Divkovićevom poznavanju stihova iz dramskog prikazanja *Posvetilište Abrahamovo* Šurmin radi grešku, pripisujući navedeno prikazanje autorstvu Marina Držića, umjesto Mavru Vetranoviću. Pri kraju članka spominje još i dramsku igru *Josip, sin Jakoba patriarke*, ali ne spominje autora tog teksta fra Grgura Čevapovića. O ostalim bosanskim i slavonskim franjevcima XVII. i XVIII. stoljeća i njihovim djelima u tom radu ne spominje niti jednu rečenicu. Cijeli taj rad Šurmin nije nadopunio novim spoznajama, a pogotovo ne analizama o najvažnijim djelima franjevačke vjerske književnosti XVII. i XVIII. stoljeća, nastalim na području samostana kao kulturno-prosvjetnih žarišta Bosne i Slavonije, nego je u radu autor vršio određene usporedbe mogućih utjecaja između franjevačke književnosti, te općenito književnosti Dubrovnika i Dalmacije, ali i donosio zaključke, od kojih je jedan znatan dio potpuno promašen.

Kao što se vidi iz samog naslova rada, Šurmin se usredotočio na usporedbu franjevačke narodne duhovne književnosti unutar područja Bosne

i Slavonije, a neopravdano izbacujući područje Dalmacije i dalmatinskih samostana koji su sve do tridesetih godina XVIII. stoljeća bili jedinstveni i neodvojivi dio velike i snažne franjevačke Provincije Bosne Srebrne. Taj propust se dogodio zbog toga što Šurmin nije poznao osnovne biografske podatke o većini svojih franjevačkih autora, te nije znao unutar kojih kulturno-duhovnih samostana su djelovali, a najčešće nisu djelovali u mjestu rođenja, pa je zbog tog razloga u Šurminovoj *Povjesti* i došlo do njihova zemljopisnog miješanja. U svom pregledu franjevačke književnosti nastale pod utjecajem katoličke obnove u Bosni, Šurmin nije uočio da se književnost bosanskih franjevaca naslanjala na srednjovjekovne hrvatske izvore koji su najbolje očuvani u Dalmaciji, te da je primjerice izbor biblijskih čitanja Ivana Bandulavića Skopljanina *Pistole i evanđelja priko svega godišta* (prvo izdanje u Mletcima 1613.) pun jezičnih čakavizama, budući da se naslanjao na prijevod najstarijeg tiskanog *Lekcionara fra Bernardina Splićanina* (Drivodilića) iz 1495. Jednako tako, Šurmin nije upotrijebio povijesnu logiku i zapitao se, zašto je većina tiskanih knjiga bosanskih franjevaca objavljena u Mletcima, ili Jakinu tj. Ankoni u Italiji. Budući da je dalmatinski dio samostana Bosne Srebrne bio u XVII. stoljeću najslobodniji, preko njih se putovalo u Italiju i tiskalo knjige, te ih se širilo po Bosni i Slavoniji, koje su u to vrijeme okupirane i potlačene pod osmanskim strahovladom. Međutim, kad se Slavonija oslobodila turske sile u XVIII. stoljeću nastaje procvat izdanja koja su tiskana isprva u oslobođenom Budimu i Trnavi, a potom i u Osijeku, i ta djela su, koliko je to politički bilo moguće, cirkulirala i u Bosni, tako da se ne možemo složiti sa Šurminovom tvrdnjom da u XVIII. stoljeću slavonska franjevačka duhovna književnost nije Bosni bila od vjersko-kulturne pomoći. U smislu političke pomoći, jasno da su ograničenja bila velika, ali ipak, u potvrdu neutemeljene Šurminove tvrdnje možemo navesti i primjer političke intervencije. Književni rad bosanskog franjevca Ivana Jukića Banjalučanina na njegovom izdanju *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke* sponzorirao je biskup J. J. Strossmayer i njegovom potporom su izašle u Osijeku 1858. Nakon što su turski vlastodršci Jukića zbog rodoljublja prognali u tamnicu u Carigrad, odakle ga je intervencijom spasio Antun Mihanović, koji je tada bio austrijski konzul u tom gradu, Strossmayer ga je 1854. sklonio iz Bosne na jednu od župa Đakovačke dijeceze i time zaštitio od daljnjih političkih neprilika. Također, možemo spomenuti i da je franjevački slavonski samostan u Šaregradu jedno vrijeme nakon podjele provincija, posebice u XVIII. stoljeću ostao u domeni franjevaca Bosne Srebrne, upravo da bi financijski, pa i u hrani pripomogao subraći iz bosanskih samostana. Usprkos drugačijoj povijesnoj slici Đuro Šurmin također i na stranici 545 ponovno neutemeljeno prekora: »Slavonija ide svojim novim putem i ne brine se za Bosnu«. Kao

protuargument možemo navesti da je i najranije tiskana knjiga u Slavoniji nakon oslobođenja od Osmanlija (za koju Šurmin⁷ nije znao) *Kratka abekavica i kratak kerstianski nauk*, objavljena 1696. najprije na bosančici, upravo zato da bude što pristupačnija i pismenim Hrvatima u Bosni gdje je još uvijek temeljno pismo bila bosančica, a potom ponovno izlazi 1697. i na latinici kao na pismu zapadnoeuropske civilizacije koje je odnijelo prevlast pred starijim pismima, glagoljicom i bosančicom (tj. zapadnom ćirilicom). Te važne spoznaje arhivski je istražio Tomo Matić u svojoj važnoj studiji »Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda«, *Djela HAZU*, knj. XCLI, Zagreb, 1945. i u radu (separatu) *Abecevice iz 18. vijeka za analfabete u požeškom kraju, Vrela i prinosi*, Sarajevo, 1938. Matić je rasvijetlio djelovanje isusovca Josipa Milunovića koji je kao »operarius Illyricus« bio duša pokreta protiv analfabetizma, a u novije vrijeme Alojz Jembrih⁸ pridaje zasluge za opismenjavanje isusovcu Ivanu Gabeliću: »Uz djelatnost kardinala Kolonića koja je svakako pogodovala tiskanju Azbukvice (1696.) usko je vezana i katehetska djelatnost Ivana Gabelića D.I.«.

Pored toga Šurmin olako zaključuje: »Glavna učilišta za višu naobrazbu bila su za Dalmatince u Italiji, a već je spomenuto da su i franjevci iz Bosne i Slavonije slali svoje drugove na više nauke u Italiju«.⁹ Time je jedan dio dalmatinskih franjevaca Šurmin na određeni način otuđio i isključio iz sudjelovanja u stvaranju narodne književnosti, iako je neupitno da je oduvijek jedan dio franjevaca više bio sklon pisanju teoloških i filozofskih, često i latinskih znanstvenih djela, dok su franjevci skloniji pastoralnom usmjerenju ili širokom katehetskom djelovanju ponajviše stvarali za puk. Prije svega, Šurminovo poznavanje franjevačkog školstva bilo je nedovoljno. Izvješće makarskog biskupa fra Marijana Lišnjića iz XVIII. stoljeća donosi obilje podataka iz kojih je razvidno da su franjevci, posebice u dalmatinskim samostanima u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću učili djecu čitati i pisati latinicom i bosančicom, a pored toga se naučavala gramatika, pravopis i kršćanski nauk.¹⁰ No usprkos tome što su se najtalentiraniji pojedinci slali u inozemstvo radi poznavanja talijanskog jezika i još bolje naobrazbe, vrlo rano je i u Hrvatskoj postojala mogućnost školovanja. Već od XIII. stoljeća u okviru zadar-

⁷ Vidljivo je da Šurmin ne poznaje ove rane vjerske knjige jer u svojoj *Povjesti* izričito navodi sljedeću tvrdnju: »Istom od 1700. godine, kad su se Turci maknuli iz Slavonije, počelo se misliti i na duševne potrebe i duševno uzgajanje«, str. 122.

⁸ Alojz Jembrih, *Vrela i prinosi*, br. 17, str. 12; Zagreb, 1987.

⁹ Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 540.

¹⁰ Opširnije podatke o školstvu u radu: Vicko Kapitanović, »Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje«, u: *Uloga katoličke crkve u hrvatskom školstvu*, ur. M. Pranjić, N. Kujundžić, I. Biondić, Zagreb, 1994., str. 49–66.

skog franjevačkog samostana postojalo je u Zadru provincijsko franjevačko učilište. Kao što je poznato, iz južnog dijela Hrvatske iz inicijative crkvenih redova potječe i najstarije hrvatsko sveučilište, dominikanci osnivaju 1396. u Zadru Generalno učilište – prvo hrvatsko sveučilište s teološkim i filozofskim fakultetom. U Dubrovniku od 1532. djeluje franjevačko generalno učilište, a godine 1664. podignuto je na stupanj općega bogoslovnog učilišta. Početkom XVII. stoljeća franjevci su vlastito visoko učilište utemeljili i u Zagrebu koje je 1670. proglašeno generalnim učilištem drugoga stupnja, a 1700. prvog stupnja. Kao što je to naveo u svom pregledu fra Vicko Kapitanović, generalna franjevačka učilišta drugog stupnja djelovala su također još na Trsatu (prije 1679. – 1783.), u Varaždinu (1700. – 1783.), Šibeniku (1725. – 1735.) i Makarskoj (1743. – 1745.; 1799. – 1802.), dok su učilišta prvog reda djelovala u Budimu (1722.), Dubrovniku (1723.), Šibeniku (1735.) i Osijeku (1735. – 1783.).¹¹ Na temelju loše procjene školstva, ali i zbog nedostatne proučenosti izvora starije hrvatske književnosti koji su tek počeli izlaziti u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*, Šurmin je napisao i jednu rečenicu koja je prava opreka današnjim književnoznanstvenim spoznajama: »Zna se, da se i u Dalmaciji radilo oko religioznih spisa; no nije toga rada bilo toliko u hrvatskom jeziku«. ¹² Danas znamo da gotovo nije bilo istaknutijeg južnohrvatskog renesansnog ili baroknog književnika (crkvenog lica i laika) koji nije tiskao ili ostavio u rukopisnom zborniku vjerske pjesničke stihove i opširnost ovog područja i danas je gotovo nesaglediva.

Ipak, među najveće nedostatke Šurminova prikaza franjevačkog književnog rada u Bosni i Slavoniji možemo ubrojiti njegovo nesnalazjenje i neraspoznavanje pojedinih žanrova vjerske književnosti, a kao uvjetnu olakšavajuću okolnost možemo navesti da se ta boljka zadržala i dugo iza njega, npr. u radu Branka Vodnika, ali i niza priređivača koji su unutar edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* pojedine žanrove vjerske književnosti olako grupno izmijesili pod pejorativni kvazitermin »nabožna književnost«. Tako su različiti žanrovi duhovne vjerske književnosti kao: hagiografija ili životopisi svetaca, egzempl ili poučni realistički / nadrealistički pripovjedni primjer, liturgijska pjesma, paraliturgijska pjesma, homiletika ili propovjedništvo, parabola tj. alegorijski pripovjedni prikaz, apokrif, oficijelne molitve, polemičko-kontroverzna djela, duhovno-asketska djela, znanstveno-teološka djela, didaktično-katehetski priručnici i dr. svi svršili pod širokim, nepreciznim pridjevom »nabožna književnost« i time pokazali

¹¹ Isto, str. 62–63.

¹² Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 540.

socrealističko višedesetljetno ignoriranje europskog znanstveno-analitičkog proučavanja širokog područja vrsta i žanrova vjerske književnosti.¹³ Iako kvazitermin »nabožna književnost« nikada nije znanstveno definiran, jer se koristio za jedno veliko područje unutar kojeg se prisilno natrpao niz potpuno različitih književnih oblika i različitih književnih vrsta, taj termin bi po opisnom karakteru svojeg atributivnog značenja ponajviše odgovarao obliku usmene narodne pjesmice unutar koje se mogu miješati poganski i kršćanski elementi vjerovanja, a služile su osobnoj, neoficijelnoj pobožnosti.¹⁴ Navest ćemo primjer u kojem se nerazlikovanje književnih oblika osvetilo Šurminu. Iako Šurmina donekle možemo opravdavati, jer je bio na samom početku razvoja hrvatske književnopovijesne znanosti, moramo primijetiti da je opisujući Divkovićev *Nauk kršćanski* zaboravio razlučiti fiksirani i propisani didaktičko-katekizamski dio poučavanja vjerskih istina, od Divkovićevih slobodnijih pripovjednih tumačenja koji tvore pobudno-poticajni dio knjige, i unutar kojega si je Divković jedino mogao dozvoliti više pjesničke slobode, te u svrhu etičke ilustracije književno objediniti elemente propovjedništva, umetnuti elemente egzempla, legendi, mudrih izreka i ostalih žanrovskih oblika. Prema Šurminovom tumačenju (»U *Nauku kršćanskom* se može naći potvrde iz legende i priče«)¹⁵ ispada da je Divković zapravo samovoljno, slobodno, književnofantazijski bajao kršćanski nauk, što nipošto nije bilo moguće, jer takvo izdanje ne bi dobilo potrebnu dozvolu za tiskanje, niti bi Divkovićeva egzistencija opstala unutar franjevačkog reda. Nepreciznost u poznavanju i razlikovanju žanrova, dovela je Šurmina do nepreciznih konstatacija koje mogu neupućenog čitatelja ili studenta odvesti na sasvim pogrešan put percepcije opisanog djela.

U nastavku svojega rada Šurmin je napravio paralelu između rada popova glagoljaša i franjevačke književnosti i u toj usporedbi je dobro uočio međusobnu povezanost njihovih djela, sličnost i protočnost istih tema, motiva, utjecaja, kao i usmjerenost te književnosti prema najširim slojevima puka. Međutim, u sagledavanju stupnja obrazovanosti glagoljaških anonimnih pisaca, Šurmin je podlegao tadašnjoj predrasudi (posebice živom među talijanašima i protalijanskim povjesničarima) i smatrao glagoljaše neobrazovanima i zapuštenima. Npr. »Za njihovu naobrazbu nije se ništa radilo,

¹³ Detaljnije podatke o žanrovima i oblicima vjerske književnosti vidi u radu Mije Korade, »Teološka i vjerska misao u hrvatskoj kajkavskoj književnosti«, u: *Kajkaviana croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, Zagreb, 1996.

¹⁴ Jedan veliki broj takvih narodnih nabožnih privatnih molitvica – pjesmica pronalazimo u zbirci etnologinje Ruže Begovac, *Idem spati Boga zvati i Mariju milovati*, Hrvatski institut u Pečuhu, Pečuh, 1993.

¹⁵ Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 540.

najveći je dio ovih branitelja hrvatske svetinje u crkvi bio na istom stepenu obrazovanosti u XVII. vijeku, kao i u prijašnjim stoljećima, a ipak su zahtjevi i u njihovoj službi bili veći nego prije.¹⁶ Ovu višedesetljetnu predrasudu da su glagoljaši bili jedan primitivniji dio hrvatskog klera najtemeljitiše su razbili tek sveučilišni profesori naših studentskih dana Eduard Hercigonja,¹⁷ Anica Nazor,¹⁸ Stjepan Damjanović¹⁹ i dr., koji su pokazali da su u prijevodima liturgijskih brevijara i misala glagoljaški pisci poznavali i grčki i latinski i crkvenoslavenski, a služili su se i glagoljičkim i ćiriličnim i latiničkim pismom, što i bez navođenja izvora srednjovjekovne literature kojom su se služili već dovoljno govori o njihovoj obrazovanosti. Naravno da je pri stupnjevima obrazovanosti i nekoć kao i danas uvijek priličita razlika između seoskih dušobrižnika koji nemaju književnih ambicija i onih znanstvenih djelatnika koji se opredjeljuju za vjersko-književni ili teološki rad. Usto, u svojem uočavanju prijenosa motiva Šurmin je uspostavio tezu o jednosmjernom prijenosu prema kojem su glagoljaši prepisivali i pronosili motive iz književnosti bosanskih franjevac, ali ne uviđajući uzajamnu višesmjernost tog protoka, a tako nešto nije niti mogao uočiti jer mu je nedostajalo znanja o hrvatskoglagoljskim izvorima. Donosim jedan njegov deskriptivno živopisan citat: »Kršćanski nauk Divkovičev, njegovih ‘Sto čudesa’ i druga slična djela mnogo bi nam znala pripovijedati, kad bi mogla govoriti, kako je siromašni glagolaš prevraćao te knjižice i kako je iz njih vadio uputu za svoj rad oko spasavanja pravovjernih duša.«²⁰ Upravo književni oblik Divkovičevih Marijinih čudesa²¹ ima svoj prvobitni uzor ne samo u europskoj latinskoj srednjovjekovnoj literaturi (npr. Cezara Heisterbacha, Ioanessa Herolta, Jakova a Voragine), već upravo iz hrvatskoglagoljske književnosti dolazi zbirka *Mirakuli slavne djeve Marije*, tiskane u Senju 1507., koju su glagoljaši ucijepili čak i u usmene narodne predaje. Stoga su bosanski franjevci crpili i gradili na glagoljaškoj književnosti, potom su svojim vlastitim izdanjima svakako pri-

¹⁶ Isto, str. 542.

¹⁷ Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti, sv. 2, Mladost – Liber, Zagreb, 1975.; Eduard Hercigonja, »Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnopovijesnim prikazima I. Broza, M. Medinija, Đ. Šurmina, M. Murka i istraživačkim radovima drugih autora«, 3. poglavlje u knjizi *Nad iskonom hrvatske knjige*. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 30–61.

¹⁸ Anica Nazor, »Glagoljske knjige tiskane u Senju (1494.–1508.)«, *Acta graphica*, VII, br. 1, str. 1–18; 1995. Vidi također: *Znanstveni skup Senjski glagoljaški krug (1248.–1508.)*, gl. ur. Milan Moguš, HAZU, Zagreb, 1998.

¹⁹ Stjepan Damjanović, »Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika«, *Croatica*, 23/24, br. 37/38/39, str. 93–106; Zagreb, 1993.

²⁰ Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 542.

²¹ Matija Divković, *Sto čudesa aliti zlamenja blažene i slavne Bogorodice*, Mletci, 1611.

pomogli radu glagoljaša, a povrh svega, upravo franjevci trećoredci postali su i ostali do današnjih dana zaštitnici, promicatelji i prijenosnici glagoljaške baštine.

Da bi ocrtao težinu, pa i političku riskantnost franjevačkog književnog djelovanja u Bosni, Šurmin je vrlo zorno i opširno opisao povijesno-političke nepovoljne okolnosti i ilustrirao ih čitavim odlomcima iz izvješća Fabijana Vidoca zagrebačkom biskupu o stanju u Bosni, Slavoniji i Ungariji, kao i odlomcima pisanim za Vatikan. U to doba Šurminove povijesno-političke procjene još odišu i hrvatskim rodoljubljem, koje nažalost, neće ostati i konstanta njegovog političkog opredjeljenja: »Ovakvi nam je rad i s tim miliji, što je pored vjere otaca čuvao i njetio svijest narodnu«.²²

Ali pod utjecajem maretićevaca i Vukove predimenzionirane glorifikacije narodne umjetnosti i Šurminov književnoumjetnički ukus ostao je daltonističan, a u nekim primjerima i potpuno zakržljao za uočavanje vrijednosti raznolikih književno-stilskih pravaca i njihovih vrijednih ili u najmanju ruku zanimljivih realizacija unutar hrvatske književnosti. Navodim jedan citat u kojem je uzvisivanje književnosti za puk išlo do granice nerazumijevanja, neraspoznavanja, ironiziranja i omalovažavanja onih književnih ostvarenja koja su slijedila europska kretanja i inovativne stilskoizražajne pojave i pravce: »I po obliku i po sadržini znali su franjevci, odrasli među pukom, svoju naobrazbu obrnuti na korist puku, a građanin i vlastelin pisac hrvatski u Dalmaciji nije se mogao da otrese tudjinskoga talijanskog mišljenja, već je nastojao da svoju doma krojenu kabanicu sastavi i modernizira onako kako je naučio i vidio da se radi u najbližoj susjednoj prosvijetljenoj Italiji«.²³ Nažalost, ne samo Šurmin, nego i potonji književni povjesničari Kombol i Vodnik, nisu imali nikakva sluha za dosege barokne književnosti, koja je upravo na području hrvatske religiozne književnosti XVII. i XVIII. stoljeća dala veliki opseg vrijednih, pa i antologijskih djela. Još manje smisla je bilo za arkadijski sentimentalizam, za formu melodrame, za prve pseudoklasicističke i klasicističke utjecaje unutar XVIII. stoljeća. Prečesto su se pisci XVIII. stoljeća stavljali u ladicu epigonstva, a da pritom nisu bili uopće ni pročitani, a kamoli relevantno sagledani.²⁴ Iz tih razloga pri samom završetku svojeg članka Šurmin škrto obrađuje Kanižličevu *Svetu Rozaliju*, a ona mu je samo interesantna kao djelo gdje je pronašao sličnost s Gjorgjićem (tj. Ignjatom Đurđevićem), ali i sličnost s temama Matije Divkovića i glagoljaša. Doduše

²² Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 543.

²³ Isto, str. 540–541.

²⁴ Vidi o tome knjigu Antuna Paveškovića, *Slikotvorstvo Pijerka Bunića Lukovića*, Dubrovnik, 1987.

tražiti sličnost u vjerskim temama čini ovu drugu usporedbu preopćenitom i nedovoljno argumentiranom, jer su slične, pa i identične vjerske teme i motivi kružili diljem zapadne i istočne kršćanske civilizacije. Međutim, nijednog retka Šurmin nije posvetio ljepoti Kanižličevih stihova, njihovoj bogatoj figurativnosti čiji ornatusi i danas lebde između sfera baroka, rokoka i nadolazećeg pastoralnog klasicizma (u glasovitoj epizodi o kupanju ptice). Taj tvrdi Šurminov pozitivizam nije mogao, niti želio primijetiti niti jednu značajku kasnobarokne pjesničke izražajnosti, niti joj odrediti njezin stilski izvor i doseg. Međutim, narodna umjetnost, posebno poezija na narodni način (usprkos dužnom poštovanju ovog područja) kovala se u Šurminovom pristupu u zvijezde, a ponajviše iz ideoloških razloga tj. samo zbog toga što se u njoj uočavala sličnost s ostalim južnoslavenskim narodnim pjesmama. Zbog takvog stava, koji je ignorirao barokni književni period, nije niti u Šurminovoj *Povjesti*, niti u ovom članku dobro prošla hrvatska kajkavska književnost XVII. i XVIII. stoljeća: »Hrvatska je knjiga dugo zaostajala – izuzevši Dalmaciju – za savremenom kulturom drugih naroda«. ²⁵ Za problematiziranje ovakvoga Šurminovog stava moramo navesti dvije činjenice: 1. Kod svog prethodnika Ivana Kukuljevića Šurmin je imao jako dobro obrađenu, zavidnu bibliografiju tiskanih djela hrvatske kajkavske vjerske književnosti, a u članku je naveo kao vrijedan primjer međusobnog protoka tema samo zbirku egzemplara Štefana Fučeka ²⁶ (na strani 546).

2. Svi oni narodi koji zbog osmanlijskog tlačenja nisu mogli niti sanjati o baroku, bili bi presretni da mogu navesti samo jednu tiskanu knjigu unutar koje se očituju obilježja baroka kao velikog i europski razgranatog pravca književnosti i svih ostalih umjetnosti, ali Šurmin (i lijepi broj hrvatskih povjesničara) kao da je u baroknom pravcu vidio ukleti kut, neki »Bermudski trokut«. Barokna se književnost gotovo sve do sveučilišnih profesora naših studentskih dana, Pavla Pavličića ²⁷ i Zorana Kravara ²⁸, vrlo rado (s iznimkom Gundulića i još ponekog Dubrovčanina) predstavljala izvještačenom, tematski neizvornom, dekadentnom, a rado se i izostavljala iz vida.

Naposlijetku, potrebno se osvrnuti na još jedan Šurminov zaključak o jezičnoj situaciji franjevačke crkvene književnosti: »Bosanski franjevci pisahu upravo dijalektom, što su ga naučili od matere. Jedan put pišu ikavskim narječjem, drugi put u istom djelu ima i jekavskoga govora. Ni medju spisima

²⁵ Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 546.

²⁶ U svom radu Šurmin podrazumijeva, ali uopće ne navodi naslov Fučekove zbirke *Historie z-kratkem duhovnem razgovorom od posljednyeh dugovanyi, po Stefanu Fuchku...*, Zagreb, 1735.

²⁷ Pavao Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Split, 1974.

²⁸ Zoran Kravar, *Barokni opis*, Zagreb, 1980.

hrvatskim iz Slavonije nećete nigdje naći onakva na priliku dotjerana jezika u dijalektičnom pogledu, kako se to čita kod Kačića.²⁹ Svakako su Kačićev deseterački stih koji je asociirao na narodnu pjesmu, a i njegova prosvjetiteljsko-didaktična jasnoća i jednostavnost bili odlučujući za ovakav Šurminov pohvalan stav. Međutim, uporabu dijalekta i veliku brigu oko jezične izražajnosti imaju i djela slavonskih franjevac, a kao primjere možemo uzeti sljedeća djela: fra Antun Papušlić, *Dužna slava sinovskoga bogoljupstva Mariji Divici*, Budim, 1751.; fra Aleksandar Tomiković, *Sveta govorenja pedeset, na veću slavu Boga i na poštenje BDM*, Osijek, 1797.; fra Ivan Velikanović, *Promišljanja po nediljah sv. Korizme*, Osijek, 1778. i dr. Štoviše, ako za primjer uzmemo Velikanovića, onda uočavamo da je on itekako dobro poznao Kačićev rad, kao i pjesničku djelatnost Kačićevog subrata lirika fra Petra Kneževića, čiji je *Gospin plač* upravo Velikanović prenio u Slavoniju, objavivši ga 1776. u Osijeku. Ali u djelima slavonskih franjevca miješala se izražajna manira baroka s obilježjima racionalnijeg i jednostavnijeg prosvjetiteljskog iskaza. I upravo zbog tog perifrastičnog, sofisticiranijeg, kumulativno elokventnijeg načina jezičnog izraza koji potječe iz baroknog stila, Šurminu slavonski franjevci nisu u jezičnom pogledu bili tako privlačni kao Kačić. Pritom je još važno napomenuti da je turcizama bilo i kod Kačića i kod Slavonaca, doduše kod Kačića pokoji talijanizam, a kod Slavonaca koji germanizam. Međutim, Šurminu je Kačić bio bliži jer ga je više asociirao na narodne pjesme, dok mu slavonski franjevci nisu bili prihvatljivi zbog ostataka složenijeg baroknog načina izražavanja, koje onda Šurmin zove »manje dotjeranim«, iako je u biti takav stil zahtijevao puno više jezičnog dotjerivanja, osmišljavanja, pa i poigravanja jezičnim figurama, da bi se dobio učinak ukrasnog govora. Možemo zaključiti da je pod utjecajem Daničića, kao i zbog političkih razloga koji su tražili približavanje Hrvata i Srba, Šurmin postupno postao pristaša hrvatskog književnog jezika koji se temelji prvenstveno na narodnoj pjesmi, dok je pritom bogato trodijalektalno književnoumjetničko nasljeđe ostalo u velikoj mjeri zanemarivano.

Svakako, danas sa Šurminovom *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* ne bi bili zadovoljni niti srpski, a još manje hrvatski književni povjesničari. Također i njegov odabrani rad *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, koji je trebao predstavljati uspješan temelj i *introitus* u njegovu omiljeno razdoblje hrvatskog preporoda po mnogim činjenicama ne zadovoljava, a ponajviše po simplificiranju raznovrsnih književnih vrsta i žanrova, te po nedovoljno istraženju faktografiji i nepročitanim djelima.

²⁹ Đ. Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, str. 545.

Međutim, da ovaj rad ne bi bio prestrog po Šurmina, moramo istaknuti da je na kraju svojega rada autor dobro zapazio da je ta franjevačka vjerska i didaktična književnost nastojala »da prikupi sve poraskidane dijelove jednoga naroda u jednu cjelinu«, pa je nakon toga logično u njoj vidio preteče preporoditelja: »i onda nije za razumna posmatrača nikakvo čudo, što su se baš Slavonija i Bosna našle već u prvi osvit zore zajedno s hrvatskim Ilirima na okupu, da porade oko svojega jedinstva – oko knjige hrvatske«. ³⁰ Budući da su Hrvati uvijek tako nesretne političke sudbine da moraju uvijek iznova braniti i dokazivati nacionalnu pripadnost svoje književnosti, onda ovaj vjerodostojni zaključak Đure Šurmina (kao pristaše jugoslavenskog ujedinjenja) dobiva u pogledu pripadnosti stvaralaštva franjevaca u Bosni i Hercegovini hrvatskom jeziku dodatnu težinu. Pritom je možda i Šurminov rani i nepotpuni rad *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* doprinio da smo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu smjeli slušati predavanja prof. Rafe Bogišića o franjevačkoj vjerskoj književnosti franjevaca u Bosni i Hercegovini u okviru kolegija Starija hrvatska književnost.

Važnija literatura

- Petar Bezina, *Kulturni djelatnici franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja*, Zagreb, 1994.
- Jure Brkan, »Školovanje kandidata Provincije Presv. Otkupitelja u 18. st.«, *Kačić*, XVI, str. 7–58; Split, 1984.
- Stjepan Damjanović, »Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika«, *Croatia*, 23/24, br. 37/38/39, str. 93–106; Zagreb, 1993.
- Eduard Hercigonja, »Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnopovijesnim prikazima I. Broza, M. Medinija, Đ. Šurmina, M. Murka i istraživačkim radovima drugih autora«, *Nad iskonom hrvatske knjige*. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 30–61.
- Vicko Kapitanović, »Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje«, u: *Uloga katoličke crkve u hrvatskom školstvu*, ur. M. Pranjić, N. Kujundžić, I. Biondić, Zagreb, 1994., str. 49–66.
- Marko Karamatić, »Predgovor«, *Franjevačka književnost u Bosni u 18. st.*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.
- Ivica Matičević, »Tomo Matić o hrvatskim književnim povjesničarima«, *Tomo Matić*. Književni povjesničar i filolog, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998., gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski književni povjesničari, sv. 4, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 1998., str. 253–257.
- Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1945.

³⁰ Isto, str. 547.

- Hrvoje Matković, »Šurminova akcija za osnivanje Hrvatske narodne stranke«, *Historijski zbornik*, XIX–XX, str. 69–85; Zagreb, 1966–67.
- Lana Molvarec, »Đuro Šurmin«, u: *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 260–261.
- Pavao Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Split, 1974.
- Rudolf Strohal, »Kako je prikazana u školskoj knjizi hrvatska glagolska knjiga?«, *Kršćanska škola*, XVII, br. 3–4, str. 43–48; Zagreb, 31. listopada 1910.
- Rudolf Strohal, »Kako je g. Dr. Đuro Šurmin prepisao glagolske listine za akademijско izdanje djela 'Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Acta croatica' (ab anno 1100.–1499.) Vol. VI. Hrvatski spomenici, sveska I.«, *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arhiva*, XII, str. 128–130; Zagreb, 1910.
- Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoici i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*. Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 317–319.
- Đuro Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, Zagreb, 1901.
- Mirko Tomasović, »Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine (Povijest hrvatske književnosti prije Kombola)«, u: *Domaća tradicija i europski obzor*. Izabrane rasprave o hrvatskoj književnosti, Književni krug, Split, 2009., str. 482–485.

ŠURMINOV RAD O ZAJEDNIČKOJ KNJIŽEVNOJ PROŠLOSTI BOSNE I SLAVONIJE

Sažetak

U tekstu se analizira Šurminovo književnopovijesno proučavanje i interpretiranje hrvatske franjevačke književnosti XVII. i XVIII. stoljeća. Šurminova studija *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* (Zagreb, 1901.) sagledana je i u komparaciji sa Šurminovim tekstovima o cjelokupnoj hrvatskoj franjevačkoj književnosti unutar autorove *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* (Zagreb, 1898.). Budući da područje franjevačke književnosti Šurmin nije dobro poznao, kritički se razmatraju Šurminovi propusti u iznošenju faktografije pojedinih autora i djela, nedovoljna proučenost bibliografije Šurminovih prethodnika (npr. Ivana Kukuljevića), nepoznavanje podataka o franjevačkom školstvu, nepotpune procjene relacija između hrvatske glagoljaške i franjevačke književnosti, nerazlikovanje žanrova na području vjerske književnosti, što je sveukupno dovelo i do određenih pogrešnih Šurminovih zaključaka o navedenom području. Osobito se kritički uočava Šurminov nedostatak sluha za osobine baroknog stila, što je rezultiralo potcjenjivanjem vrijednosti franjevačkih pisaca u Slavoniji.

Kao pozitivne odrednice Šurminovog teksta ističu se njegovi opširni, arhivski utemeljeni opisi povijesno-političkih nepovoljnih okolnosti unutar kojih je nastajala

franjevačka književnost, te Šurminovo dobro zapažanje uloge franjevačke vjerske i didaktične književnosti koja je nastojala »da prikupi sve poraskidane dijelove jednoga naroda u jednu cjelinu« i koja je time anticipirala hrvatski preporod u XIX. stoljeću.

Cljučne riječi: Đuro Šurmin, hrvatska franjevačka književnost, književna povijest Bosne i Slavonije

ŠURMIN'S WORK ON THE COMMON LITERARY PAST OF BOSNIA AND SLAVONIA

Summary

The paper analyses Šurmin's literary-historical research and the interpretation of Croatian Franciscan literature of the 17th and 18th centuries. Šurmin's study *Iz zajedničke književne povijesti Bosne i Slavonije / From the Common Literary Past of Bosnia and Slavonia* (Zagreb, 1901) is examined in comparison to Šurmin's writings dealing with a whole Croatian Franciscan literature within the author's *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* (Zagreb, 1898). Since Šurmin was not very familiar with Franciscan literature, his omissions in providing the facts regarding certain authors and works are being critically studied, as well as an insufficient study of Šurmin's predecessors bibliography (Ivan Kukuljević's, for example), lack of knowledge concerning Franciscan education, incomplete assessments of the relations between Croatian Glagolitic and Franciscan literature, failure to distinguish genres in the field of religious literature, which all together led to certain Šurmin's false conclusions regarding the mentioned field. The author of the paper is particularly critical in observing Šurmin's insensitiveness to the baroque style characteristics, resulting in the underestimation of the value of Franciscan writers in Slavonia. On the other hand, positive points of reference of Šurmin's text include his extensive, archive based portrayals of the adverse historical and political circumstances within which Franciscan literature evolved, and his correct observation of the role of Franciscan religious and didactic literature that attempted to »collect all the torn pieces of a nation in one whole« and thus anticipated the 19th century Croatian National Revival.

Keywords: Đuro Šurmin, Croatian Franciscan literature, common literary past of Bosnia and Slavonia

HRVATSKI SPOMENICI.

SVESKA I.

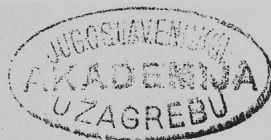
(od godine 1100—1499.)

Zbirku I. Kukučevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio

DR. ĐURO ŠURMIN.

Na svijet izdala

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

U ZAGREBU 1898.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Sl. 4.: Đuro Šurmin: *Hrvatski spomenici*. Sveska I. (od godine 1100–1499.), Zagreb, 1898.

Miljenko Buljac

Andrija Kačić Miošić u Šurminovu povijesnom pregledu književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

»... Kačićevo djelo bilo (je) ognjište, s kojega se raznosila vatra ne samo među priprosti puk, već i među prvake knjige narodne« (Šurmin, 1898: 111)

Uvod

Đuro Šurmin autor je jednog od najstarijih cjelovitih pregleda, ustvari kompendija nazvana *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.). Nedugo poslije objavio je pregled *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* (1901.) te dvije knjige *Hrvatski preporod* (I–II, 1903. / 1904.). Vrijedna je i njegova objava priloga i tumačenje zbirke srednjovjekovnih, najvećim dijelom glagoljskih spomenika (*Hrvatski spomenici*, 1898.). Pri odabiru teme nismo ni slutili da je Kačić jedna od važnijih sastavnica Šurminova književnopovijesnoga projekta – pregleda hrvatske književnosti i srpske, ali i segment iz kojeg se mogu utvrditi sve vrline i slabosti metodološkoga koncepta i znanstvene utemeljenosti. Šurmin nije upućen u proučavanja književne povijesti drugih europskih naroda; površno je bio upoznat s onim što se zbivalo u Austriji i Njemačkoj. Posredno je doznao o njihovoj periodici, bibliografskim izvorima, studijskim raspravama, te kako ih je sam nazvao, književnim radnjama koje su njemu nedostajale da bi mogao stvoriti čvršća uporišta svojim sintezama (usp. Šurmin, 1898: I). Već u uvodnom dijelu upozorio je na naše skromne prinose u svim granama književnosti, na nedostatak kritičkih članaka o književnim djelima i autorima da bi na njihovim temeljima mogao usustaviti cjelovitu povijest književnosti kojom bi prevladao slabosti, ponajprije isticanu fragmentarnost tri desetljeća starijeg pregleda Vatroslava Jagića. Šurmin je tako godine 1898. objelodanio prvi cjeloviti pregled književnosti hrvatske i srpske, koji ne možemo nazvati poviješću književnosti

nego kompendijem, pregledom, zbog toga što je uradak kompilacija tuđih radova, članaka i rasprava od kojih je autor gradio uporišne točke svojem sustavu. Ako shvatimo svrhu nastanka ovoj knjizi možemo prihvatiti autorove razloge, a tiskanje dobitkom za hrvatsku književnost zato što njezino značenje nije samo u tome što je donijela, nego u tome što je pokrenula. Usporedili bismo to primjerom najstarijeg evanđelista Marka, koji je utjecao na oglede trojice drugih. Šurminov pregled književnosti potaknuo je Branka Vodnika da pravom književnom povjesnicom samo 15 godina poslije nadmaši svojeg sveučilišnoga profesora. Temeljno načelo Šurminova projekta vezano za nastanak knjige glasi: »Što nam je bolje i jasnije osvijetljena prošlost, umne će oči znati pogledati u napredak« (Isto, 2), a tu misao, istovjetnu Kačićevu književnom poslanju ponavlja u svojem uvodniku: »Da sam nastojao svagdje kazati samo istinu i da mi je samo istina bila na pameti, to će se moći prosuđivati kod čitanja knjige« (Isto). Kao što je Kačić jačanjem svijesti o proteklim zbivanjima nastojao našem čovjeku okruženu nevoljama osnažiti mjesto u svijetu, tako je i Šurmin književnim poslanjem nastojao obdariti hrvatsku filologiju svojim stručnim i znanstvenim studijama. Taj posao zahtijevao je puno više iskustva u primjeni znanja nego što je Šurmin mogao pružiti s tek navršenih trideset godina. I kao što je Kačić davnu prošlost pjesmom pretvarao i pretočio u povijest, Šurmin je svoje životno poslanje oslonio na spoznaji da minuli događaji ne ostanu mutne slike. U tome je i temeljna odrednica njegovih pogleda i očekivanja od projekta kojim se zametnuo. Najavio je korake kojima će toj prošlosti zbrojiti sudionike i zbivanja, otimati ih zaboravu, i tako u konačnici olakšati posao književnim povjesničarima koji se budu dohvatili zadatka u budućnosti, onima koji će ga slijediti u stvaranju boljih uvida i boljih sinteza nego što je njegova (usp. Isto). Svaki prigovor Šurminovu nerazumijevanju povijesnih procesa, osobito tumačenja ranijih razdoblja hrvatske književnosti te suodnosa usmene i pisane književnosti trebali bismo razmotriti iz uporišne točke u kojoj književni povjesničar započinje pisati svoj pregled. Pred sobom imao je Jagićev nacrt *Historije književnosti*, nekoliko školskih pregleda namijenjenih nastavi poput *Crtica iz književnosti hrvatske I. i II.* Ivana Broza, *Istoriju srpske književnosti* Stojana Novakovića, *Geschichte der südslavischen Literatur* Josefa Pavela Šafařika, *Ogledalo povjestnice jugoslavjanske* Šime Ljubića te kritički članak Ivana Scherzera *O povjesti hrvatske i srpske književnosti*, što i navodi u uvodnom dijelu (usp. Isto). Šurmin je koristio pseudofilološke izvore Krčelićeve, Vitezovićeve i Baričevićeve, a škrti podatci o književnosti u dubrovačkom književnom krugu upućuju na to da mu je književnohistorijska građa Sara Crijevića, Sebastijana Slade-Dolcija i Franje Marije Appendinija nepoznata, odnosno da je do nje stizao iz drugih izvora. Iako su Šurminove studije i književnopovijesni

pregledi opterećeni metodama biografizma i deskripcije, proučavatelji hrvatske književnosti ne bi ih smjeli zanemariti. Riječ je o prinosima kojima je Šurmin odgovorio očekivanjima svoga ranijeg stvaralačkog doba; najavio je njima visoke domete, ali su iskorakom u politički život izostali. Kao što su povijesni pregledi pionirski prinosi cjelovitoj književnoj povijesnici, unatoč slabostima njegove su književne studije ipak važno štivo u proučavanju razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda. Opiranje austrofilstvu, mađaronstvu i tuđinstvu uopće, ojačali su Šurminov početni starčevićanski radikalizam. Duh i ozračje vremena stvoreno takvim opiranjem na drugoj strani pokrenuli su mehanizme novog zajedništva u južnoslavenskoj ideji, zbližavanja u svijetu obilježenu odjecima preporodne svijesti o Gajevoj *Iliriji*, odnosno Kačićevu *ilirstvu* i *slovinstvu*. Potkraj XIX. stoljeća Šurmin je s oduševljenjem prihvatio rad hrvatskih vukovaca i sve što je zbližavalo Hrvate i Srbe, ta dva naroda kako ih je sam nazivao – »jednorodne braće« (Isto). Tiskanjem *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* godine 1898. očitovao se, ustvari deklarirao hrvatskim vukovcem, a u programu *Orjune* vidio je budućnost domovine. Politički utjecaj i moć, upregnuvši u svoja kola čak i Masaryka, uporabio je u obračunu s docentom Brankom Vodnikom, svojim bivšim studentom, koji je marljivim radom nadmašio profesora i zaslužio sveučilišnu katedru koju je Šurmin prihvaćanjem političkih zadaća i društvenih probitaka zapustio i zanemario. Svoj politički projekt ulaska u Pašić-Pribićevićevu vladu obrazložio je, barem deklarativno, osobnim poslanstvom zaštite hrvatskih interesa. Poznato nam je da mu se osobno za pomoć u traženju posla godine 1914. molbama obraćao Milan Begović, na koje se Šurmin oglušio (Begović, 2004: XXI, 298–300).

Kačić u Šurminovoj samostalnoj natuknici

U tematskoj cjelini »Književnost u ostaloj Dalmaciji XVII. i XVIII. vijeka« Šurmin navodi okolnosti zamiranja društvenoga života u većim gradovima i sredinama u kojima je nekoliko stoljeća ranije književnost doživjela procvat, a sad je zamrla sasvim. Na nepunih sedam stranica obuhvatio je dva stoljeća književne povijesti na prostoru hrvatskoga juga; oskudnim štivom nabrojio imena pisaca: Petra Kanavelovića, Jerolima Kavanjina, Vlahu Squadri, Ivana Ivaniševića, Jakova Armolušića, Petra Vuletića i Andriju Vitaljića. Neprikladno ih naziva »piscima nabožnoga« umjesto »duhovnoga smjera«, navodi njihova djela, ali im ne određuje ni tematska, ni žanrovska svojstva. Iznad svih ističe Kačića koji nije samo svećenik, pjesnik koji opjevava duhovne teme nego i prijelomna povijesna zbivanja. Šurmin ističe Kačićevo

klasično obrazovanje, poznavanje latinske i talijanske književnosti, ali i njegovo zaziranje od pjesničkih oblika, romanskih stihova i strofa. Šurmin je shvatio ključnu zadaću književnosti, vrlo rano spoznao je potrebu za knjigom koja donosi »građu iz naroda« tako da u njoj narodni duh dođe do svojih prava, a važnost čitanja knjige ojačat će puku intelektualne snage (usp. Šurmin, 1898: 107). Upravo je Kačić svojim književnim poslanjem mogao ponijeti atribuciju uzornoga književnika zato što je krenuo samostalnim putem, iskazujući brigu za hrvatsku knjigu namijenjenu najnižim društvenim slojevima. Šurmin je od Danila A. Živaljevića nekritički iz 172. knjige *Letopisa Matice srpske* preuzeo netočan podatak o Kačićevu rođenju 1702. godine, što su njegovi kasniji biografi opovrgnuli, ispravili. Šurmin navodi knezove Kačić, ujaka fra Luku Tomaševića, školovanje u Zaostrugu i Budimu, službu profesora filozofije u Makarskoj koje je povezano s nastankom djela *Elementa peripathetica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti* (1752.); navodi deset Kačićevih godina provedenih u samostanu sv. Lovre u Šibeniku u službi učitelja bogoslovije, vezanih za nastanak *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1756. i 1759.) i *Korabljice* (1760.). Tada je pjesnik već silazio među prosti puk, poučavao ga, istraživao događaje, razgovarao s njihovim sudionicima, raspitivao se za junake i vitezove, i s guslama u ruci obilazio krajeve od Skadra do Zadra i od Mostara do Ravnih kotara. Natuknica obiluje biografskim podacima, čistim biografizmom. Šurmin naziva Kačića pučkim pjesnikom i historijskim piscem, zato što je svojim pjesmama opjevavao djela i podvige slavnih vitezova, njihova glasovita junaštva, hrabra vojevanja *did*a i *šukundida*. Prepoznaje i posebno naglašava Kačićevu namjeru o pisanju knjige »za siromahe i čobane, koji latinski ne znadu« (Isto, 110). Šurmin ističe Kačićeve svjetovne prinose, značenje i važnost opjevanih povijesnih zbivanja i njihovih nositelja. Istaknuli bismo kako je Kačić cijeloga života bio zauzet za kršćansku vjeru i njezin sustav vrijednosti, čemu je podredio sve svoje snage. Šurmin se, barem na početku svojeg književnoznanstvenoga djelovanja, opredijelio za Kačićev put prema prosvijećenosti, a ne za učenost francuske filozofske misli, racionalizma i enciklopedizma. Kasnije su njime ovladali pragmatični razlozi i posve drukčiji životni svjetonazori. Šurmin je svjestan prevlasti epskih odabira, sklonosti tom tipu senzibilnosti koja je uzdignula i proslavila Kačića, kao što nikog prije ni poslije nije. Šurmin iznosi recepcijska mjerila i odjeke: tri naklade za Kačićeva života, 26 do potkraj XIX. stoljeća, k tomu dodajmo i podatak fra Gabrijela Hrvatina Jurišića – 70 naklada do naših dana. Šurmin tvrdi da puk i nije primjećivao razlike između narodnih epskih i Kačićevih pjesama, lijepo je primio i prihvatio pjesme zato što su mu bile posve nalik narodnim. Kačićevo književno poslanje odredilo je Šurminu ne samo smjer nego i dalo smisao cijelom projektu jer se u svojem

radu oslanjao na Kačićevo načelo gradeći svoj sustav »svrhu tvrdoga temelja od istine zidane stinam naravnim od dubokih jama« (Isto, 110). Ono što je ilircima bio Ivan Gundulić, u Šurminovo doba časnu ulogu književnoga prvaka preuzeo je fra Andrija Kačić Miošić, pjesnik blizak puku, kojim se branilo sve što je izvorno, autohtono, nepatvoreno i naše. Pred prvim naletom modernističkih struja i novih načela pjesničkih i književnih tvorba potkraj XIX. stoljeća, hrvatskom su književnosti ovladali procesi usvajanja tuđih kanela i presađivanja stranih paradigma. Poput modnoga hira književnici prve moderne prihvaćali su sve što je stizalo iz zapadnoeuropskih književnosti. Bez osjećaja i bez mjere preuzimali su i nasljedovali romanske i germanske stihove i strofe, unosili izvještačeni, neprirodni i neprilagođeni poetski govor. Pjesnici, više od prozних pisaca, zapadali su pod utjecaje modernističkih nastojanja, razvijali nove poetske oblike i novi način intuiranja pjesničkoga iskustva. Pojavom nove senzibilnosti opsjednute modernizmom, splasnulo je zanimanje za Kačićevim pjesništvom, a novijim nastojanjima naprosto je upokojeno zanimanje za epskim pjesništvom, navlastito deseteračkim. Nekritičnim oponašanjem tuđih vrijednosti književnici su prisvajali i tuđa načela pripovijedanja, nove strukture i kompozicijska rješenja. Slabljenjem starih tradicija u životu, jačanjem knjige i kulture u životu, sukladno su nastajale novine i mijenjale senzibilnost epohe, donosile prevlast lirskoga i lirsko-epskog nad epskim, što je Šurmin tek naslutio, ali i najavio u svojem pregledu (Isto, 18). Budući da se opirao stranim utjecajima, čvrsto je obgrlio Kačićev *Razgovor ugodni*, knjigu blisku usmenom epskom pjesništvu. Kačićevi prinosi hrvatskoj kulturi, zauzetost za duhovne potrebe i opismenjavanje puka u Šurminovu književnopovijesnom vrijednosnom sustavu ocijenjeni su višim od Gundulićevih. Ne treba ni naglašavati kako je Gundulić već ranije bio temom na kojoj se razvijala hrvatska filološka misao. U povijesnom pregledu književnosti Šurminova natuknica o Kačiću stoga je manja od Gundulićeve, ali je obimnija od Marulićeve, Držićeve i Mažuranićeve zajedno. Fra Filip Grabovac spomenut je jednom, skromno, usput. Pjesmom i prozom Grabovac je hrabrio svoj narod u borbi s Turcima i tako utjecao na Kačića, a preko Kačića i na preporoditeljce, na Petra Preradovića, »odličnog« predstavnika hrvatske knjige, navodi Šurmin, i sinonimskim inačicama *Cvita razgovora* i *Razgovora ugodnoga* potvrđuje njihovu bliskost. U pregledu povijesti književnosti ostavlja Grabovca u sjeni Kačićevoj, ne razmatra njegove književne prinose; navodi samo da su ga Mlečani mučili radi rodoljublja pa je od muka i umro 20. travnja 1750. godine (usp. Isto, 111).

Mogli bismo Šurminovu pregledu prigovoriti nizove jednostrano posloženih podataka bez potrebne argumentacije, suhoparne opise bez interpretacija i tumačenja, bez iznesenog stava, hijerarhije i vrijednosnih kvalifikacija,

prigovore na račun neosjetljivosti za osobine žanrovskih oblika, književnih tehnika i postupaka, kompozicijskih rješenja, potom na stereotipne pristupe i odrednice u kojima analizira književne i kulturne topose pojedinih geografskih regija, potom na propuste književnopovijesne periodizacije i na nedostatne uvide u povijesni kontekst, ulazak u kronotop, osobito za nerazumijevanje povijesne zbilje s početka XVIII. stoljeća – doba mletačko-osmanskih ratova. Kačić je napisao *Razgovor ugodni* u doba kad je antiturska tematika već tri stoljeća dominantna tema hrvatske književnosti. Kontekst je marulićevsko-šišgoričevski: Turci uništavaju usjeve, pale sela, pljačkaju, ruše crkve, oskvrnjuju oltare i svetinje, odvođe u roblje, ubijaju, seksualno zlostavljaju, svakodnevno siju strah, paniku, nesigurnost, egzistencijalnu zebnju. Takvi i drugi zulumi pokrenuli su snažnu psihologiju otpora, stvorili potrebu za hrabrim djelima kršćanskih vitezova, ratnika, križara u obrani obitelji, doma i domovine. Čitanjem Šurminova pregleda književnosti i bez poziva na književne naslove, navedena tema izbija u prvi plan. Istodobno Kačićevu drugom izdanju *Razgovora ugodnog* datiraju *Povijest Engleske* Davida Humea i *Teorija prirodne filozofije* u kojoj je Ruđer Bošković postavio temelje dinamične atomistike (usp. Vrandečić, 2007: 295–307). Ovakva usporedba mnogima bi zazvonila kao da je hrvatska književnost s Kačićem učinila ne jedan nego dva koraka unatrag, a ona je zapravo odjek ratne zbilje, svakodnevnoga straha i stradanja, što zapadni svijet nije poznavao. Relacije su stoljećima iste; kao da uspoređujemo Donatelovu Juditu koja odsijeca glavu Holofernu s Marulićevom.

Razina književnoteorijskih znanja potkraj devetnaestoga stoljeća i Šurminovi prinosi

Književnoteorijske spoznaje u Šurminovo doba bile su oskudne, zapravo u zametcima. Aristotel, Kvint Horacije Flak, Geoffrey Chaucer, François de Malherbe, François Boileau i drugi nositelji književnoteorijskih znanja, kao da nisu ni postojali. I poetike *implicite* utkane u strukturi bilo kojeg književnog djela nedostupne su istraživačima. U skladu s onodobnim očekivanjima Šurminovu filološku metodu prati deskriptivni diskurz i prvi značajniji pozitivistički prinosi. Možemo prihvatiti stav o njegovim suhoparnim opisima, ali nema dobre povijesti književnosti bez sugestivnih kratkih opisa, kako je to u Frangešovu esejiziranu stavku o Kačiću, o potocima krvi, odsijecanim glavama i ozračju bitaka (Frangeš, 1987: 116). Dašak deskriptivnoga u znanstvenom diskurzu postaje primamljivim, privlačnim i prepoznatljivim mjestom. Šurmin govori o stalnim obilježjima u Kačića jer mu je pojam indivi-

dualnoga stila još nepoznat; govori o čuvanju starine, izgovornim formulama tj. formulaičnim izrazima, kako ih je Botica kasnije nazvao. Šurmin prepoznaje pojave antiteze, pitanja i čuđenja u početcima pjesama, a u stihovima asonancije, aliteracije i leoninsku rimu, pripjeve, dijalošku formu i radnju, zbivanje. Zamjećuje paremiološke oblike iako ih tako ne naziva. Navodi kako su Kačićeve poslovice prave poslovice: ozbiljne, one koje opominju, prekoravaju, tješe, a zagonetke su poput narodnih zato što unose fantaziju, religijske tajne, vježbanje u dosjetljivosti. Pjesma se održala u onim krajevima u kojima su se sačuvale stare tradicije u životu puka, tvrdi Šurmin, i osmišljava primjer narodne epopeje u najstarijim pjesmama koje čuvaju tragove mitologije, pripovijedanja i starinskoga života narodnoga (usp. Šurmin, 1898: 15). Na Kačićevu primjeru uspostavlja odnose i povijesne vertikale, kako on navodi *usmene* i *pismene*, rekli bismo *pisane* književnosti, kojoj dodjeljuje nositelje. Pronašli smo primjer u kojem uvodi pojmove estetike lijepoga, vrijednosti pjesme i pjevanja, i to o estetskim učincima balade »Žalosna pjesanca plemenite Asanaginice«. Citiramo: »Poradi ljepote, nježnosti, epskoga pripovijedanja i drugih lijepih svojstava svi se čuđahu tomu otkrivenomu blagu« (Isto). Kompoziciju *Razgovora ugodnoga* Šurmin je raščlanio, a strukturu spjeva samo površno tematski prikazao. Njegova je tvrdnja o podjednakoj zastupljenosti pjesama i proznih sastavaka u prvom dijelu u kojem su prikazana zbivanja do pada Carigrada godine 1453., za razliku od drugoga dijela u kojem su opjevani vitezovi i junaci te njihovi bojevi s Turcima. Navodi da je Kačiću Aleksandar Veliki »slovinski« kralj te da Kačić piše i pjeva o kraljevima iliričkim; gotske vladare ubraja u »slovinske«, careve rimske i bizantske navodi kao »Slovinjane«; pjeva o Jeleni Križarici, kraljevima Radoslavu, Pavlimiru i Vladimiru. Doznajemo također da u drugom dijelu spjeva Kačić slavi Jurja Kastriotića Skenderbega, albaneškoga junaka, a njegovu državu naziva »slovinskom«, potom slavi vitezove i junake iz hrvatskih zemalja. U svim novijim književnopovijesnim pregledima ponovljen je taj okvir u koji su autori unosili svoje rečenice, svoja sintaksna rješenja, a neki bi od njih pridodali nove motivsko-tematske podatke. Obrazloženje literature kadšto poprimi naivni stav: Šurmin čvrsto vjeruje da se romanom mogu promijeniti socijalne prilike (usp. Isto, 4). Od svih hrvatskih filologa koji su mu prethodili, Šurmin ističe zasluge Vatroslava Jagića koji je ozbiljno istraživao i proučavao starine, narodnu poeziju, hrvatsku književnost uopće, pisao kritičke članke i rasprave. Šurmin navodi njegovu *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* iz 1867. te uredništvo zbornika *Archiv für slavische Philologie* od 1875. godine. Poznato je da se sam Jagić u nekoliko navrata oglasio u recentnoj periodici osvrtima na Šurminov povijesni pregled književnosti. Jagić je prešao preko slabosti vezanih uz periodizaciju, slabos-

ti žanrovskih uvida, nizanje podataka bez potrebne argumentacije, lakše je prihvatio suhoparne opise bez tumačenja i interpretacije, bez iznesenih stavova, hijerarhije i vrijednosnih kvalifikacija od onog što mu je zasmetalo, a to je odijeljeno artikuliran Šurminov nacionalno dualistički pristup povjesnici hrvatskoj i srpskoj. Stav je to koji doista iznenađuje i potvrđuje Jagićevo nerazumijevanje dvaju kulturološki različitih, oprječnih svjetova, dviju kulturnih sfera u kojima su se zatekla dva naroda, njihovih odijeljenih povijesnih tijekova te različitih povijesnih uspomena kroz minula stoljeća. U pitanjima strukture stihova i versifikacije Šurmin se oslanjao na spoznaje i tumačenje leksikografa Pere Budmanija, koji je kako tvrdi »udario temelje metrici« (Isto, 223), iako u popisu izvora ne navodi njegove naslove: »Metrikom su se bavili pored drugih: M. Šrepel, *Akcentat i metar junačkih narodnih pjesama*. Zagreb 1886., Wollner Veber – L. Zima: *Nacrt naše metrike* (Rad jugosl. Akademije 48. i 49) i *Figure*. Zagreb 1889. – S. Singer izda 1882. u Zagrebu *Beiträge zur croat. Volkspoesie...*« (Isto, 22). Iz Šurminova obrazloženja: »Stih je naših junačkih pjesama od deset slogova, koji su u pjevanju troheji s odmorom poslije druge stope« (Isto, 18) možemo zaključiti da je razina onodobnog poznavanja strukture silabičnih stihova deseteračkoga epskog pjesništva bila na niskoj razini. Šurmin je pokušao obrazložiti Kačićeve stihove strukturom klasičnoga antičkog pjesništva, metričkim sustavom, primjenom teorije stopa i trajanja dugih i kratkih slogova u stopama, a ne rasporedom naglašanih i nenaglašanih slogova. Ipak, sam je intuitivno otkrio da je ponuđeni model neprirodno čitati na navedeni način: »Ako se upotrebljava samo ovakovo pjevanje, onda je dosta jednolično; ako li se u pjevanju pazi i na misli, tad se slaže pjevanje s naglašivanjem i izlazi melodično. Naši pjevači paze na ritam i naglas, neki samo na ritam, do čega onda i stoji vrijednost pjevanja« (Isto). Šurmin je izdvojio dvadesetak Kačićevih uspješnih pjesama, a među njima su: »Pisma od grada Šibenika«, »Pisma od grada Splita« i »Pisma od Sinja i njegovih vitezova«, iako nije naveo u čemu je njihova posebna vrijednost. Pjesništvo pripisuje sinkretičkoj umjetnosti zato što je samo pjevanje nastalo uz skladne pokrete tijela, ples, estetiku lijepoga. Navodi počasnice, balade, stihove narodnih pjesama u umjetničkoj poeziji XV. i XVI. stoljeća, piše o pjevanju uz gusle, o bugaršticama koje je 1878. objavio Baltazar Bogišić.

U ovom dijelu osvrnut ćemo se i na slabosti Šurminova regionalizma i o pitanjima književne periodizacije. Za razliku od većeg broja autora koji su kasnije iz pragmatičnih razloga ustrajavali na pokrajinskom nazivlju, Šurmin, iako koristi sintagme: spljetska, dubrovačka ili dalmatinska književnost, nikad nije zatajio da pripadaju hrvatskoj književnosti. Zapazili smo i djelomice prihvatljive nazive poglavljima: Književnost na otoku Hvaru u XVI. stoljeću, Književnost u Zadru, Književni rad u Bosni, Književni rad u

Slavoniji, Književni rad u Dubrovniku i sl. Osim na pjesništvo, Šurmin se osvrnuo i na narodne pripovijetke, čudesne priče ili gatke, potom smiješne i šaljive priče. Šurmin unosi pogled o dvama istodobnim književnim tijekovima: usmenoj i pismenoj tj. pisanoj književnosti, koje se mogu javljati u vezanu i nevezanu govoru, navodi njihovu isprepletenost. Šurmin je književna razdoblja raspodijelio prema tri doba: Prvo, Drugo i Treće, a svako od njih prema stoljećima. Ne koristi nazive razdoblja, epoha i stilskih formacija prema književnim parametrima. U srpskoj književnosti razdoblja vremenski nastupaju kasnije: Prvo odgovara hrvatskom Drugom, a Drugo i Treće odgovara hrvatskom Trećem razdoblju. Šurmin je koristio pojmove »humanizam« i »humanisti« za književne pojave i njihove nositelje u XV. i XVI. stoljeću, uveo je i pojam romantike: »romantična njemačka škola« (Isto, 177), navodi »romantični ep« (Isto, 183), i pojam »realizma« (Isto, 297), ali još ne poznaje pojmove renesanse, baroka, rokoka i klasicizma. Navodimo nekoliko njegovih ključnih strateških pogleda na književnost: tezu o životu narodnoga duha koji se javlja u jeziku, a pokazuje u literaturi (usp. Isto, 3). Jezik je oruđe, sredstvo literature; njime narod stvara prvu pjesmu, prvu priču. Živa riječ izriče ono što biva u duši čovjekovoj; samo se njome mogu razumjeti pojave, ideje, zamisli, odnosi. Ideali narodnoga života utkani su u narodnim pjesmama, poslovicama, umjetničkoj poeziji. Samostalno poglavlje posvetio je narodnom životu i narodnim umotvorinama (usp. Isto, 9–24). Besmisleno je prigovoriti Šurminu kako je njegovo tumačenje jezika i stvaralaštva, narodne umjetnosti i umotvorina naivno. Vrijednih zapažanja ostavio je o pučkom stvaralaštvu, sličnostima i razlikama Kačićeve i narodne pjesme, potom o desetercu, usmenoj i pisanoj književnosti, o važnosti skupljanja baštine i o Kačićevoj onodobnoj recepciji. Njegovo je zapažanje kako je Kačić opjevao deseteračkom pjesmom bliskom narodnom epskom pjesništvu ono značajno; ono manje važno uobličio je u prozu. Navodi njegove važne povijesne izvore, kronike Mavra Orbinija, Antuna Vramca i Pavla Vitezovića te izvor iz 1673. godine »Memorie storiche di monarchi ottomani di Giovanni Sagredo«. Šurmin je shvatio i prosudio književnikov stav o važnosti da puk u pjesmama očuva svoju historiju i tako od zaborava spasi junake različitih vjekova i vremena. Važnost je tim veća što se »u ruhu pučkom« sugestivno mogla prikazati slovinska prošlost. Kačić nije na svojim putovanjima imao vremena zapisivati narodne pjesme i pučka svjedočenja. Zapisao je tek nekoliko pjesama u Dalmaciji, Bosni i Lici, a posvetio se i skupljanju povijesne građe i priča. Kačić je isticao važnost »s gledišta istorijske istine« koje u narodnim pjesmama nedostaje, a pjesme o Sibinjaninu Janku lijepo je slušati iako nisu sasvim istinite (Isto, 109). Upravo stoga što je Kačić tražio samo istinu, Šurmin zamjećuje kako u njegovim pjesmama nedostaje pripovijetke, zbivanja,

cjelovitih događanja. Šurmin uspostavlja ključne sličnosti i razlike između Kačićevih i epskih narodnih pjesama: navodi istinitost, sklonost strofnom obliku, izostanak mitološke svijesti, oskudne figure naspram rasutih stihova, sklonost rimi, mitološkim likovima i zbivanjima te mnoštvu figura u opisi-ma. Početci Kačićevih pjesama, tvrdi Šurmin, bliski su narodnim pjesmama, imaju nepravilnu rimu, žensku uglavnom, u njima nema iscrpnih opisa odijevanja i oružja, niti drugih opisa. Narodna pjesma govori o jednom junaku i jednom događaju i rijetko opjevava cijelu bitku. Umjesto opširnih eksplikacija i epizoda jedan predmet razvija do kraja, a svaki novi događaj narodni pjevač uobličuje u novu pjesmu. Tvrdimo kako je ovo Šurminovo obrazloženje precizno i pouzdano. Francesco Saverio Perillo je pri objašnjenju Kačićeve metodologije upozorio na bitnu revalorizaciju usmene tradicije, na pripovijedanje, istinito i pouzdano, na tragu povijesnih istraživanja, koja se odnose »na proučavanje latinskih, talijanskih i hrvatskih djela, a s druge na uporabu neposrednih svjedočanstava te na prijepis potvrda i arhivskih dokumenata« (Perillo, 2007: 14). Motive pronalazi u povijesnim izvorima, knjigama, ljetopisima, pohvalnicama, dukulima, spomenicima i narodnom pripovijedanju. Ponešto od toga Šurmin je i naveo, a Palameta (usp. 2007: 29–77) predočio te komparativnom tekstološkom analizom primijenio u tumačenju nekolicine pjesama.

Ilirstvo i slovinstvo

Kačićevo *ilirstvo* često zbunjuje jer obuhvaća ne samo hrvatske zemlje nego i druge prostore; *slovinstvo* zahvaća slavenski svijet, slavenske zemlje, čak i Moldavu. Moguš (usp. 2007: 191–195) je nedavno pogledima bliskim Šurminu uspješno protumačio pojmove *ilirstva* i *slovinstva*. Primjedbe i prigovore o nerazumijevanju i pogrješnu shvaćanju povijesnih procesa i tumačenju zajedničke prošlosti i uspomena osjetljivi su načini zadiranja u tuđe vizije filozofije povijesti i života. Još i danas postoji pomutnja ne samo oko odredbi prostora negdašnjega Ilirika ili pojma »slovinstva« koji svatko od nas tumači na svoj način; različito, rekli bismo čak i oprječno, a potvrda tome jest što neki srpski autori zastupaju teoriju o »vaticanskoj zavjeri« i kao da se ne mogu pomiriti s činjenicom da je Katoličkoj crkvi bilo stalo da prostor Ilirika bude što veći; da na tom prostoru vlada sloga, da ilirički jezik od Jadrana do Bugarske bude uporabni te da u tome nema ničeg neprihvatljiva ni zaplotnjačkoga. Taj jezik *ilirički* imao je svoju gramatiku već 1604. godine, a desetljeće ranije postao je jednim od pet najplemenitijih europskih jezika, što se nekima ni danas ne sviđa. Šurmin uopće ne ostavlja spomen o

dvojici vrhunskih pridonositelja: Bartolu Kašiću, piscu najstarije iliričke gramatike, i Faustu Vrančiću, leksikologu, koji je ilirički jezik uvrstio u skupinu odabranih jezika. Navodimo to ne želeći umanjiti značenje jeziku s davno već ostvarenim pravom na uporabu u bogoslužju. Iz povijesnih izvora Kukuljevića i Račkog Šurmin je pronašao uvide da Iliri nisu naši pretci, ali je unatoč različitoj prošlosti, uspomenu i pamćenju dopustio povijesne sveze sa Srbima (usp. Šurmin, 1898: 161). Odnosilo se to i na shvaćanja povijesnih zbivanja, poticanih i od samoga Jagića, recenzenta Šurminove knjige, koji je zanemario odijeljene, oprečne civilizacijske sfere, različite uljudbe zbog kojih je pregled zajedničke književne povijesti ishitren i nepotreban eksperiment. Kačićevom manirom Šurmin nabraja opjevane sudionike i svjedoke povijesnih zbivanja, nabraja vitezove i junake proslavljene na bojnopolju te njihove obitelji: Zrinske, Frankopanoviće, Ivanoviće, Nakoviće, Tomaševiče, Ljubibratiće, Kačiče, potom nizove junaka sigetskih, kotarskih, šibenskih, kninskih, drniških, zagorskih, senjskih, kaštelanskih, poljičkih, imotskih, vrgorskih, makarskih i drugih. Upozoravamo na Šurminov pogriješan navod vitezova »senjskih« umjesto »sinjskih«, što upućuje na onodobno poznavanje pokrajinskih značajka koje je u hitnji nekritički preuzeo od Danila A. Živaljevića. Šurmin navodi da Kačić slavi i žene: Jelenu Križaricu i Marulu divojku, a uz »vitezove ugarske i hrvatske« tu su »prisvitla gospoda dubrovačka« i »gospoda zagrebačka«. Spjev se dovršava »Pjesmom Bosni i njezinu zaštitniku sv. Jurju«; a iz Bosne su potekli svi slovinski junaci i vitezovi. Kačiću je važno traganjem za istinom »svitu prikazati, ko je junak bio, je li glave turske odsicao i koliko je koji odsikao« (Isto, 109). Navedenu tematsku raščlambu prihvatili su svi kasniji književni povjesničari. Mijatović (usp. 2007: 315–330) navodi motivsko-tematske cjeline iz okršaja kršćana i Turaka, zasjede, juriše, provale i obračune, viteštva i zveket oružja vojska; pjesme o vitezovima s onima u kojima su opjevani turski pohodi na Cipar godine 1571., pjesme o Lepantskoj bitci s nepredvidljivim ishodima i promjenljivom ratnom srećom, višednevne morske bitke koje su barem u pojedinostima podsjećale na antičke pustolovine i mokre morske putove sa svom svojom tragikom i neizvjesnosti; zatim pjesme o opsadama Šibenika, Splita, Beča, Poljica, Klisa, Zadvarja, Sinja i Kaštela, i druga zbivanja za Kandijskoga (1645. – 1669.), Morejskoga (1684. – 1699.) i osobito Bečkoga rata (1683. – 1699.).

Šurminov pregled povijesti književnosti – stari i novi prijepori

Svoj pogled u prošlost Šurmin je produbio tumačenjima polihistora Pavla Vitezovića te osobito studijama o hrvatskom narodnom preporodu Ljudevita Gaja, karizmatičnoga vođe ilirskoga pokreta, pišući iz njegovih

uporišnih točaka, iznoseći deskriptivnu građu o životnim koracima, unoseći se u njegove važne životne zadaće i zauzetosti. U povijesnim pregledima književnosti hrvatske i srpske, Šurmin govori o zajedničkom jeziku Hrvata i Srba i njihovim davnim povijesnim vezama, ali i o okolnostima dviju različitih kulturnih sfera koje su ih stoljećima razdvajale i u njihove povijesne uspomene unosile oprječne vrijednosti. Važno je istaknuti da je jasno artikulirao pogled na kulturu koja je stvarala i stvorila hrvatski narod, i tu je kulturu pretpostavio kulturi narodâ u okruženju. Stoga se i kreće dvama odijeljenim kolosjecima; razlučuje dvije kulture i dva različita svijeta, ustrajava na dualizmu dvaju naroda jer njihove književnosti »svaka ide svojim putem do dana današnjega« (Šurmin, 1898: 35). Šurmin također upućuje prijekor o pokrajinskim nazivima hrvatskih zemalja, a to je posljedica cijepanja političkoga života (usp. Isto, 8). U zaključnom dijelu Kačićeve natuknice Šurmin naglašava kako je Starac Milovan povezao sve junake »slovinske«, a među njima i mnoge koji to nisu bili, zemlje iliričke i zemlje slovinske; dodatkom kojim »lipa Arbanija ilirička jest država« (Isto, 112). U zadnjem stavku ističe kako nema starijega pisca koji bi prije hrvatskoga preporoda bio puku bolje poznat od Kačića. Pučkom pjesmaricom sve to postalo je istinskim temeljem narodnoj prosvjeti. Ostavio je odjeke, a što će se dalje događati, vrijeme će otkriti. Šurminu je Kačić znamenita pojava XVIII. stoljeća, posljednji pravi pjesnik iz Dalmacije, zato što u doba Napoleonove vojne nestade i sasvim prestade književnosti, a kolijevka Hrvata izgubi čak i negdašnji provincijalni značaj (usp. Isto). Šurmin se kratko osvrnuo i na Kačićevu *Korabljicu pisma svetoga i svih vikovah svita događajih poglavitih* u kojoj prikazuje zbivanja od početka svijeta do porođenja Isusova prikazujući apostole, hereške i *zašlace* tj. odmetnike, ljude sklone tuđinstvu, a u drugom dijelu do godine 1760. prikazuje svetce, knezove, vlastelu, vitezove i junake. Izvori su mu u *Svetom pismu*, u knjigama latinskim i talijanskim, u kronikama Pavla Vitezovića. Donosi i piščevo objašnjenje naslova; uspoređuje ju s Noevom korabljom u kojoj »biše od svake vrsti živućega«, a u njegovoj se knjizi »nahodi od svake vrste stvarih i događajah« (usp. Isto, 112). Šurminovi stavovi o Kačiću u pregledu književnosti pretjerano su vezani uz Danila A. Živaljevića. Glavna mu je zamisao prikazati Kačićevu slavu i junake uz dodatak popraćen religioznim poukama, a drugi dio *Korabljice* već je Živaljević nazvao *ljetopisom naroda slovinskoga* (Isto). Kačić je duboko u sebi ponesen kršćanskom naukom, a nadahnut svjetonazorom. Svojim shvaćanjem neodgodiva kršćanskoga prosvjećivanja siromašnoga puka, poput Grabovca, ispisivao je najbolju obranu od francuskoga tipa prosvjećenosti, racionalizma, skepticizma i bezbožničkog agnosticizma, a tu važnu Kačićevu sastavnicu Šurmin je artikulirao, ali ne u potpunosti. Već spomenuti Vrandečić istaknuo je razli-

ke Kačićevih stavova homerske energije, kulta slobode, snage i heroizma od francuske prosvjetiteljske škole koja odbacuje stare običaje i vjerovanja. Šurmin je u svom pregledu hrvatske književnosti Fortisu i Lovrichu dodijelio osam redaka. Abbé Fortis prvi je u Europi probudio zanimanje za »morlačku« pjesmu, a prvi spomen epskoga pjesništva, narodni metar i popularne Kačićeve knjige uveo je u europsku literaturu (usp. Šurmin, 111). Od tada do najnovijeg povijesnoga prikaza hrvatske književnosti kao da su se autori natjecali tko će napisati ljepše biografske bilješke Fortisu i Lovrichu, tuđincu i našijencu sklonu tuđinstvu. *Viaggio in Dalmazia* postao je spomenik trajniji od mjedi pred kojim se kao pred božanstvom klanja gotovo cijela hrvatska filologija, također i pred *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Soçivicza*. Književna je povijest previše lutala isticanjem njihovih dometa i zasluga, isticanjem Lovricheva spora s uglednim Talijanom, što je sasvim pogrešna teza. Kombol je nepotrebno učvrstio Fortisa s jedanaest navoda, a u novijem pregledu Slobodana P. Novaka dodijeljena su im tri kraća poglavlja, štoviše njemu Fortisova knjiga »najslavnija je knjiga o Hrvatskoj koja se ikada pojavila« (Novak, 2004: 218). U *Leksikonu hrvatskih pisaca* Školske knjige, autor koncepcije Krešimir Nemeč, Fortisa je izostavio, a Lovrichu, tj. Lovriću, dodijelio je skromnu natuknicu iz pera Mirka Tomasovića (usp. LHP, 431–432). Fortisov morlakizam nije nas proslavio u Europi, ali ga se nemamo razloga sramiti jer je ishitren, a nametnuo ga je čovjek s predrasudama i zabludama, kojih se kasnije dijelom i sam odrekao. Šurmin je u Lovrichu vidio ne samo Kačićeva protivnika, nego i Fortisova antipoda. Navodimo: »Pjesnik *Razgovora* poradi pjesama imađaše i protivnika Senjanina Ivana Lovrića, kojemu nije bilo pravo, da je Kačić ovako pjevao. No i sam se pjesnik branio, a branili su ga i drugi« (Šurmin, 1898: 111). Novijim zabludama uvelike je pridonijela *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša (1987: 118–124, 451–452) u kojoj Fortis ima iznimno mjesto u pregledu, a u »Leksikonu hrvatskih pisaca« počašćen je, kao i Lovrich, opširnom biografskom te bibliografskom bilješkom. O sastavnicama kulture koja je stvorila hrvatski narod i o svemu tome opširnije smo pisali u Mažuranićevu zborniku i u zborniku o Zagori te osporili dio zasluga navedenih pisaca talijanskoga jezičnog izraza (usp. Buljac, 2011a: 333–356, 2011b: 467–492). Pogrešnim držimo i sve pristupe koji su isticali Lovrichev polemički, svađalački istup kojim je htio uklanjati zablude, ublažiti ishitrene Fortisove prosudbe i odgovoriti, pobijati tendenciozna, pogrešna ili pak neistinita svjedočenja o životu ljudi u našim krajevima. Razlikâ među njima nema, mogli bismo ih prepoznati u njihovu životnom iskustvu i mentalitetu, a obojica su opijeni slavom, bliskih su karaktera, životne filozofije i svjetonazora. Čvrsto i uvjerljivo po-

stavili smo tu tezu i opovrgnuli, osporili i uklonili sve o njima napisano što je dosad bilo »opće mjesto« naše književne historiografije. Nikakvo empirijsko iskustvo ne bi smjelo zanemariti Kačićevu sačuvanu memoriju o minulim stoljećima, slikovite predodžbe položene u pjesmama, zapisane i lako pamtljive, čak i uz činjenicu kako u njima ne susrećemo pouzdana povjesničara. Kačićevi pjesnički darovi mnoge naše suvremenike podsjećaju na primitivnost, zaostalost i ognjištarenje, na nešto što preziru, što bi htjeli izbrisati iz narodne memorije. Ističemo silni trud Žarka Muljačića koji je istraživao Fortisa i napisao petnaestak članaka o njemu, i navodimo kako je u jednoj prigodi bio vrlo žalostan što se nitko nije prisjetio proslaviti neku godišnjicu Fortisova dolaska u naše krajeve. Muljačićevim prinosima ne osporavamo akribiju, ali u njima smo prepoznali pozitivistički pristup opsesivnoj temi. Tezu o Fortisovim prinosima prvi je pokrenuo Šurmin, ali sigurno je kako ni sam nije mogao predvidjeti kamo će to sve odvesti. Pojam Morlachije prije stotinjak godina zamijenili su pojmovi Balkana i balkanizacije, sinonimi plemenskom, primitivnom, zaostalom i barbarskom; pojmovi sasvim nepoznati u trenutku tiskanja Šurminova književnopovijesnoga pregleda. Nekritička Fortisova recepcija traje već više od dva stoljeća, a podupiru je i neka novovjeka tumačenja i interpretacije.

Šurminov pregled važnijih Kačićevih odjeka u epskom i lirsko-epskom pjesništvu – Kačićevi epigoni, sljedbenici i nastavljači

Zanemarimo li bibliografsku natuknicu o Kačiću ispisanu na pet stranica, Đuro Šurmin je u svom povijesnom pregledu književnosti petnaestak puta naveo njegovo ime. Ovaj odlomak započinjemo Kačićevom recepcijom i odjecima u epskom i lirsko-epskom pjesništvu Petra Preradovića i Ivana Mažuranića. U čast 100. obljetnice Kačićeve smrti, Preradović je njegovim desetercem godine 1860. ispjevao prigodnicu, panegirik; uzdignuo zasluge kojima je upravo Kačić proslavio hrvatski jezik i sudbinsko pjevanje ukorijenjeno u životu puka iliričkoga i slovinskoga istaknuvši važnost pjesnikove integrirajuće uloge u životu naroda. Preradović je prvi put doznao o Kačiću u kružoku Ivana Kukuljevića u Mletcima. Šurmin je upozorio na važnost Kačićeva i narodnog pjevanja te pripovijedanja u pjesničkom razvoju Preradovićevu, osobito u *Vladimiru i Kosari*, libretu u 4 čina, ispjevanu u čast 100. obljetnice Kačićeve smrti (usp. Šurmin, 1898: 182). U prvoj bilješci Šurminova pregleda o Ivanu Mažuraniću i pjesmi »Primorac Danici« stoji zapis o tome kako se Kačićevim načinom pjevanja Mažuranić ogledao u svo-

jem čakavskom narječju (usp. Isto, 165). Zvezdana Rados (2006: 259–269) prikazala je niz prigodnih književnopovijesnih članaka, rasprava, studija i kritičkih osvrtâ o životu i djelu Andrije Kačića Miošića, nastalih samo u zadarskoj periodici, a njih je popriličan broj. Unatoč kritičkim vrijednosnim sudovima koji su Kačićevo djelo prosudili u skromnim estetskim dometima, ono traje i pokreće, priziva nova znanstvena istraživanja, proučavanja i vrjednovanja, a brojem bibliografskih jedinica nadmašuje ostale autore. Za nama je razdoblje dugo dva i pol stoljeća Kačićeve recepcije u kojem su čitatelji, odnosno slušatelji razvijali epsku senzibilnost, nje govali je ili pak odbacivali, ali se Kačić književnim činom uspio othrvati svim izazovima i postati trajnom vrijednosti i snagom nastojeći zblížiti dva samostalna književna tijeka – usmenu i pisanu književnost. Kačiću stoga nije potrebno tražiti uzor u bilo kakvom europskom modelu prosvjetiteljstva, još manje klasicizma, niti bismo mu htjeli nametnuti Osijana, zato što je on mnogo više Hrvatima, pa čak i narodima *Protuturske alijanse (La Sacra lega)* nego što je Osijan Škotima. Za razliku od škotskoga mitskog barda, Kačićev je pjev jeka okrutne europske zbilje, skladan deseterački silabični stih koji nažalost nije imao svojeg Boileaua, ali se dobri starac Milovan, iza čijeg se imena od drugog izdanja skriva sam autor, i bez poetskoga sustava njemu nepoznata teoretičara klasicizma uspješno snalazio i u pjesmi, i u proznom štivu. U pregledima povijesti hrvatske književnosti, autori su Kačiću dodjeljivali ulomke i stranice, ali se nitko od njih nije odvažio i prepoznao zaseban književni tijek, razdoblje i stilsku formaciju hrvatskoga kršćanskog prosvjetiteljstva posve drukčijeg tipa od francuske i habsburške prosvijećenosti, protivno i različito onoj struji u Hrvatskoj koja je bila izravni europski odjek. Iznimno, u Ježićevu je pregledu poglavlje »Dizanje vjerskog osjećaja i narodne svijesti među Hrvatima pod tuđim gospodstvom« važan korak u artikuliranju sastavnica našega prosvjetiteljstva, književnog razdoblja koje svoju poveznicu ima na cijelom prostoru; također i svoje nositelje okupljene oko crkve, moćne institucije narodnoga života. Od tiskanja *Razgovora ugodnoga* proteklo je gotovo stoljeće i pol do pojave Šurminova povijesnoga pregleda književnosti. U navedenom razdoblju puno se toga zbilje, ali se odnos prema Kačiću nije bitno mijenjao. Rekli bismo da je bilo uspona i uzleta, ali i slabljenja utjecaja, prevladavanja početnih uzora i zanosa, a potkraj i napuštanja Kačićeva književnoga kanona i etalona, usvajanja stranih modela, stihova i strofa romanskoga ili pak germanskoga podrijetla, odnosno razvijanja pjesništva oslabljene silabičnosti. Franjevac Emerik Pavić, Kačićev nešto mlađi suvremenik, pravi je nastavljatelj pjesništva Starca Milovana. Prikazao je i stihovima opjevao ono što je Kačić obuhvatio prozom. Knjigu *Nadodanje glavnih događaja k Razgovoru ugodnom* objavio je u Pešti 1768. i na taj način zaslužio naslov Kačićeva

istinskoga nastavljača. Šurminu nije promaknula ta važna činjenica, ali ni ostali Kačićevi epigoni: Karlo Pavić, đakovački kanonik, Adam Filipović, Tito Brezovački koji je godine 1804. napisao pjesmu u slavu novoga reda braće milosrdnika na predlošku čistog štokavskoga govora u duhu Kačićevu, desetercem s rimom i strofama (usp. Isto, 142). Šurmin navodi i pjesme nastale po uzoru na Kačićeve, domoljubne prigodnice koje su ispjevali nepoznati pjesnici u narodu, a njihovi su ih skupljači zapisali i objavili u Gajevoj *Danici* (usp. Isto, 158–159). U *Pučkim pismama* iz 1894. Juraj Kapić opjevao je novija zbivanja po ugledu na Kačića, a narod ih je primio i prigrlio. U godini tiskanja Šurminova pregleda godine 1898. Bogdan Krčmarić objavio je *Novi razgovor ugodni ili hrvatski guslar* i u njemu opjevao sve važnije događaje od dolaska Hrvata do smrti Petra Zrinjskoga (usp. Isto, 111). Šurmin ističe presudan Kačićev utjecaj na Ljudevita Gaja: »Kačićev *Razgovor* pobudi u Gaja pored ljubavi k narodu i ljubav za povjest južnih Slovena, koja ga je zanimala od prije. Za to ode u Beč da uči filozofiju« (Isto, 163). I u portretiranju fra Grge Martića (1822. – 1905.) Šurmin unosi usporedbu s Kačićem povezujući ih poslovima oko narodnoga osvješćivanja. Starac Milovan pjevao je o junaštvima pređa, a Radovan (Martić) opjevao je »patnje rajine uzdajući se, da će i njima biti kraja. Komu je mila narodna poezija, znat će cijeniti djela ovoga našega Homera, kojega su uzgajala ilirska vremena« (Isto, 186). U almanahu *Zabavnoj čitaonici zagrebački* je knjižar Župan u doba apsolutizma tiskao nekoliko Kačićevih pjesama (usp. Isto, 189). Iz kulturoloških razloga Šurmin spominje prigodničare Vladislava Vežića (1825. – 1894.), autora zbirke epskih pjesama *Milovanka*, koju je postumno godine 1896. objavio Iv. Milčetić, koji je u uvodu zapisao: »Otkrivanje Kačićeva spomenika u Makarskoj potaknulo je Vežića, da stvori veće pjesničko djelo oponašajući i raširujući osnovu Kačićeva *Razgovora Ugodnog*, posvećeno Milovanu. Kačićevo ime prati i bilješku o Ivanu Dežmanu (1841–1873), autoru zbirke *Zrinski*, sastavljene od 24 pjesme na način Kačićeva pjevanja o životu i slavnim djelima Nikole Zrinjskoga« (usp. Isto, 201). Šurmin navodi i prvo ćirilčno izdanje *Razgovora ugodnoga* iz godine 1818. kojemu je i jezik »popravljao« zemunski knjigoveža Gavriilo Kovačević (usp. Isto, 253). Uz slavu Kačićevu imenu u Zadru je Jovan Sundečić, profesor bogoslovije, izdao *Kačićev album* (usp. Isto, 281).

Kačićev deseterac vrhunac je hrvatskoga epskog silabičnog pjesništva upravo na način na koji je Homerov heksametar vrhunac konvencije kvantitativne starogrčke, antičke epske poezije. Ni jedna duhovna tvorevina nema takvo tajno i trajno srodstvo sa životom našega čovjeka kao Kačićev *Razgovor ugodni*. Šurmin je prepoznao vrijednost njegova pjesništva, veličinu, trajnost i nepotrošivost. U svom pregledu povijesti književnosti protumačio

je odnose Kačićeve pjesme prema epskom narodnom pjesništvu, usmenoj i pisanoj književnosti. Promjenom senzibilnosti na prijelazu u XX. stoljeće, a osobito prihvaćanjem novih načina i poetika, stihova i strofa romanskoga i germanskoga podrijetla, pisana književnost hrvatska sasvim se udaljila od pučke umjetnosti, od pjevanja utemeljena na »guslarskim« desetercima. Stipe Botica navodi književne povjesnike koji s predrasudama govore o narodnoj pjesmi, dosadnoj, truloj, o kiseloj *turskoj* tematici, histeričnom osjećaju junaštva, heroici, tumananju i okršajima. Prihvatljivi su stavovi o Kačićevu gipkom pripovjednom postupku kojim je pjesmu približio *temeljima od istine*, uveo razliku između *davorija* i *svidodžba staraca*, također i o poznavanju zakonitosti i svojstava narodnoga pjesništva, o pravilnom *deseteračkom obrascu*, o uzorku mjera, kanonu, koji je pogrješno nazvao metričkim umjesto silabičnim (usp. Botica, 2007: 143–149). Vila i pobratimstvo prepoznatljiva je crta u pučkoj pjesmi. Šurmin tvrdi da »ih i Kačić rado zove u pomoć« (Šurmin, 1898: 110), što mi odlučno odbacujemo zato što se u cijelom Kačićevu spjevu javljaju samo dvije: Vila od Prologa planine u »Pismi od Marka Čurkovića« i zla Vila Slovinka u »Pismi od Kotromanovića«. Kačić je bio oprezan; njegove legende i priče nisu smjele narušiti kršćanski svjetonazor, i stoga je u njegovim pjesmama izostalo nevjerojatno i mitološko. Šurmin nije ponudio nikakvo obrazloženje o pojavama vila u Kačićevim pjesmama, ali je intuitivno prepoznao bliskost kojom se u narodnim redovito javljaju. Klasicistička poetika, nepoznata i Kačiću i Šurminu, ne dopušta pojavu vila, niti miješanje mitoloških i povijesnih elemenata, ali ako ih već ima, morali su biti prikladni okolnostima i karakterima (usp. Boileau, 1982: 10–11, 67). Potrebno je napomenuti kako su Kačićeve pjesme svojina povijesti, i u tom ih kontekstu treba proučavati. Pjesnik se tek prividno obraća svojem vremenu, no kadšto govori i našem. Ustroj pripovijedanja i pjevanja donosi mišljenje primjereno razmišljanju čovjeka tradicionalnih svojstava i njegovih životnih načela. Temelj lijepog i potvrdu genijalnoga Kačić je pronašao u istini kojoj preuveličavanje, i kad ga ima, neće osobito naškoditi. Šurmin se ne upušta u poblize određenje književnoga žanra Kačićeva *Razgovora ugodnoga*, ne uspijeva raščlaniti epske od lirsko-epskih pjesama, navodi približnu zastupljenost pjesama u odnosu na prozno štivo. Budući da se *Razgovor ugodni* sastoji od preko dvadeset tisuća stihova, uvriježio se ikavski naziv s velikim početnim slovom *Pismarica*, što držimo bliskim, prihvatljivim hipokoristikom. Kačić je uspostavio čvrstu vezu ne samo sa svijetom, nego i cijelom povijesti i njenom zadanosti. Epsko pjesništvo nalazi ispunjenje u spontanosti, prirodnosti i nenamještenosti. Ima zbivanja i okršaja prikazanih na nevjerojatan način. Opisi su isključivo u službi pripovijedanja. Jasnoću naracije osnažuje uzročno-posljedični niz, postupnost gradbe stihova i sukcesivnost

zbivanja. Pjesma nameće autorovu neposrednu sadašnjost u već dovršenu proces. Kačić pjeva o više junaka i događaja, a osobito mu je stalo stvoriti dojam prostornog i vremenskog podudaranja. Kačić je pridonosio svekolikoj kulturi prosvijećenoga svijeta, a ne samo svojoj jezičnoj zajednici. Njegova poetika i estetika u kompetenciji su društvene zadaće i opiru se vrijednosnom sustavu koji u svojim pogledima zagovara književna povjesničarka (usp. Mrdeža-Antonina, 2007: 121–142) kojoj smeta pojačana konjunktura epskog deseterca i prevlast folklorne kulture nad artificijelnom umjetnosti, a na taj način zanemaruje, zapravo odbacuje Bahtinovu teoriju *kronotopa* ili Jaussovu metodologiju o prosudbama na temelju *obzorja očekivanja*. Tvrdimo pak kako dug Kačićevu desetercu hrvatski čovjek nikada neće moći iskupiti pa je stoga apsurdno govoriti o skidanju odgovornosti s Kačića. Njegova poetika ima uporište u retorici i stoga nije računala na visoke estetske domete. Kačić je za hrvatsku književnost i kulturu prevažan pjesnik da bismo ga prepustili zaboravu, a u tome su i Šurminove zasluge.

Literatura

- Begović, Milan (2004) *Pisma. Autobiografski zapisi*. Zagreb: Sabrana djela, XXI, 298–300.
- Boileau, Nicolas (1982) *Pjesničko umijeće*. Split: Logos, prijevod i predgovor Mirko Tomasović.
- Botica, Stipe (2003) *Andrija Kačić Miošić*. Zagreb: Školska knjiga – Filozofski fakultet u Zagrebu – Zbornik Kačić, ur. Miroslava Vučić, autor *Bibliografije* fra Gabrijel Jurišić.
- Botica, Stipe (2007) »Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, HAZU, Zagreb, 143–149.
- Buljac, Miljenko (2011a) »Pučka, nacionalna i nadnacionalna paradigma u znanstvenim pristupima Mažuranićevim djelima«, u: *Zbornik Ivan Mažuranić (1814–1890) i Crna gora*, glavni urednik Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 333–356.
- Buljac, Miljenko (2011b) »Zablude i u novijoj recepciji putopisne proze Alberta Fortisa i Ivana Lovrića – morlaštvo, nadnacionalna kategorija i tuđinska vjerodajnica«, u: *Zbornik radova: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, Zadar – Split: Sveučilište u Zadru – Kulturni sabor Zagore – Ogranak MH Split, ur. Mate Matas i Josip Faričić, 467–492.
- Fortis, Alberto (2004) *Put po Dalmaciji. O toku Cetine ili Tilurusa u starih pisaca*, Split: Marjan tisak, Dalmatinska biblioteka, sv. 13, priredio J. Bratulić.
- Frangeš, Ivo (1987) *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba.

- Jurišić, Hrvatin fra Gabrijel (1983) »Andrija Kačić Miošić«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Split: Knjižnica Zbornika Kačić, monografije, dokumenti, građa br. 11, Zbornik Kačić.
- Kačić Miošić, fra Andrija (1983) *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Split: Zbornik Kačić, Knjižnica Zbornika Kačić, monografije, dokumenti, građa br. 11, ur. Hrvatin Gabrijel Jurišić.
- Kombol, Mihovil (1945) *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Izdanje Matice hrvatske, 1–439.
- Mijatović, Anđelko (2007) »Junaci ratnih djelovanja Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga*«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 315–330.
- Mrdeža Antonina, Divna (2007) »Nacionalni prostor u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 121–142.
- Novak, Slobodan Prosperov (2004) *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*. Split: Marjan tisak.
- Moguš, Milan (2007) »Što zapravo znači naslov Kačićeva glavnog djela«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 191–195.
- Palameta, Miroslav (2007) »Talijanski izvori za pjesme o Kandijskom i Bečkom ratu u Kačićevu *Razgovoru ugodnom*«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 29–65.
- Perillo, Francesco Saverio (2007) »Andrija Kačić Miošić i povijest«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 9–27.
- Rados, Zvezdana (2006) »Recepcija Andrije Kačića Miošića u zadarskoj periodici na hrvatskom jeziku u 19. stoljeću«, *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, 2006/II, 259–270.
- Šurmin, Đuro (1898) *Povjest književnosti hrvatske i srpske s 21 ispravom i sa 70 portreta*, Zagreb: Tiskara i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Šurmin, Đuro (1903) *Hrvatski preporod I. od godine 1790. do 1843*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare.
- Šurmin, Đuro (1904) *Hrvatski preporod II. od godine 1836. do 1843*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare.

Vrandečić, Josip (2007) »Motivi mletačko-osmanskih ratova u Kačićevu stvaralaštvu«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb: HAZU, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3–7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu, ur. Dunja Fališevac, 295–307.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U ŠURMINOVU POVIJESNOM PREGLEDU KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Đuro Šurmin autor je najstarijega cjelovitoga povijesnoga pregleda književnosti hrvatske i srpske, dviju knjiga o hrvatskome preporodu te još jednog sintetičkoga pregleda, studije *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*. U skladu s onodobnim očekivanjima filološku metodu obogatio je deskriptivnim diskurzom i skromnim pozitivističkim prinosima. *Razgovorom ugodnim*, knjigom bliskom usmenom epskom pjesništvu, fra Andrija Kačić Miošić dospio je u žarište njegovih književnih zanimanja. Kačićevi prinosi hrvatskoj kulturi, zauzetost za duhovne potrebe i opismenjavanje puka, u Šurminovu su vrijednosnom književnopovijesnom sustavu ocijenjeni višim od Gundulićevih. Kačićeva je natuknica doduše manja od Gundulićeve, ali je obimnija od Marulićeve, Držićeve i Mažuranićeve zajedno. Kačić je određen prema pisanoj i usmenoj književnosti, onodobnim i kasnijim dodirima i utjecajima, prema sljedbenicima i epigonima, pjesnicima kojima je bio uzorom i drugima koji s njim dijele zasluge u njegovanju autohtone hrvatske kulture. Autor članka razmatra aspekte Šurminovih prosudba o Kačiću i u kontekstu novije recepcije, uključivši i onu s početka trećega tisućljeća.

Gljučne riječi: Kačić, Šurmin, epsko pjesništvo, pisana i usmena književnost, stoljetna recepcija.

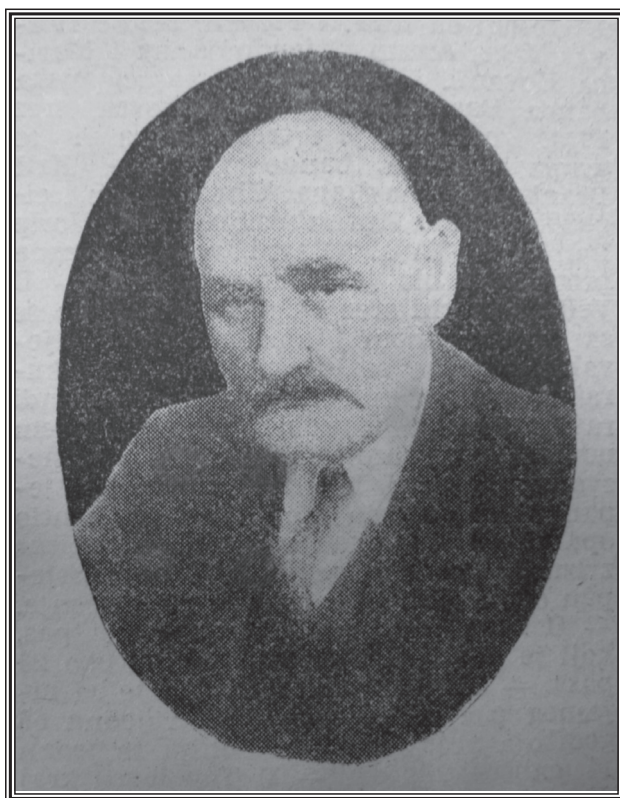
ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ IN ŠURMIN'S HISTORICAL LITERARY SURVEY

Summary

Đuro Šurmin is the author of the oldest complete historical survey of Croatian and Serbian literature, two books on Croatian national revival and one more synthetic review, a study *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije / From the Common Literary Past of Bosnia and Slavonia*. Conforming with the expectations of the period, he enriched the philological method with a descriptive discourse and modest positivistic contributions. By his *Razgovor ugodni / A Pleasant Talk* Andrija Kačić Miošić, a Franciscan, came into the focus of his literary interests. In Šurmin's literary-historical value system Kačić's contributions to Croatian culture, his preoccupations with spiritual needs of the common people and their literacy were

rated higher than Gundulić's. Admittedly, the entry on Kačić is shorter than the one on Gundulić, but longer than Marulić's, Držić's and Mažuranić's entries compiled together. Kačić is outlined in relation to written and oral literature, to contacts and influences of that period as well as the later ones, to his followers and epigones, poets he served as a role model and the others who share with him merits for the cultivation of an authentic Croatian culture. The author of the paper also discusses the aspects of Šurmin's judgements on Kačić in the context of a more recent reception, including the one from the beginning of the third millennium.

Keywords: Kačić, Šurmin, epic poetry, written and oral literature, centuries-old reception

Sl. 5.: Portret Đure Šurmina objavljen uz nekrolog u zagrebačkom tisku.

ČITANKA

IZ KNJIŽEVNIH STARINA

STAROSLOVENSKIH, HRVATSKIH I SRPSKIH

ZA

VII. I VIII. RAZRED SREDNJIH ŠKOLA.

SLOŽILI

Đ. ŠURMIN I S. BOSANAC.

DRUGO POPRAVLJENO I POTPUNJENO IZDANJE.

KRUTO VEZANA STOJI 2 KRUNE 20 FILIRA.

ZAGREB.

TROŠKOM I NAKLADOM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

1901.

Sl. 6.: Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Drugo popravljeno i potpunjeno izdanje, Zagreb, 1901.

Robert Bacalja

Šurmin o francuskoj upravi u Dalmaciji i utjecaju francuske kulture u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šurmin, Đ.
94 (497.5 Dalmacija)

Uvod

U radu će se izdvojiti sadržaj i utjecaj francuske kulture u društvenim promjenama u Hrvatskoj na razmeđu XVIII. i XIX. stoljeća, kako je to iznio u svojoj dvotomnoj monografiji *Hrvatski preporod*, Zagreb, 1903. i 1904. Gjuro Šurmin. Šurminov pregled započinje godinom 1790., odnosno osvrtom na austrijsku politiku nakon smrti Josipa II. koja je donijela u hrvatske zemlje pod austrijskom krunom posustajanje procesa germanizacije (kako ističe Šišić, jer je Josip II. 1784. proglasio njemački jezik službenim za cijelu državu): »Komora i Ugarsko namjesničko vijeće treba da već od 1. novembra njime ureduju; od godine 1786. postaje on uredovni jezik u svim županijama, ugarskim i hrvatskim, a poslije tri godine ne smije više nikoga biti, ni činovnika, ni svećenika, koji ga ne bi znao« (Šišić, 1962: 336), a otvara se prostor novom procesu mađarske ekspanzije u hrvatske zemlje, odnosno podređenom položaju Hrvatske: »Hrvati su poradi bijesa na njemačko gospodarstvo iz Josipovih vremena i od straha, da ne izgube svojih staliških prava, predali svoje pravo o određivanju poreza zajedničkom ugarskom i hrvatskom saboru i time već 1790. godine 'iskopali grob – kako veli Smičiklas – osebujnom državnomu položaju domovine'. Hrvatska je živjela ne kao država, već kao provincija Ugarske, jer je ban primao zapovijedi od palatina« (Šurmin, 1903: 1). Osobito je utoliko teži položaj Hrvatske bio nakon što je Austrija preuzela upravu nad područjem Ilirskih provincija, podvlači u uvodu Šurmin (Usp. Šurmin, 1903: 1). No s druge strane unutarpolitički odnosi u crno-žutoj carevini ovisili su o vanjskopolitičkim događajima. Tako Šurmin ističe negativni utjecaj sukoba Austrije s Francuzima jer je u tom okružju mogla Mađarska lakše implementirati svoje velikomađarske ideje u Hrvatsku. Prema poziciji Austrije koju je određivala vanjska politika popuštalo se Mađarima: »U

Ugarskoj su dobro znali upotrijebiti nevoljni položaj vladarev, koji je trebao vojske i novaca za ratovanje s Franceskom. Kralju se u saboru dopuštalo, što je on htio i tražio; ali što su u narodnom pogledu Mađari za sebe iskali, davalo im se« (Šurmin, 1903: 8). Tako su Mađari iskoristili takvu međunarodnu poziciju Austrije i odredili svoju daljnju politiku: »Glavni je zahtjev ugarskog sabora išao za tim, da se odredi njegova kompetencija i da se uredi jezično pitanje u zemljama ugarske krune. Mađarski se jezik uveo za samu Ugarsku kao obvezatni predmet u škole; izvan Ugarske, pa i u samoj Hrvatskoj i Slavoniji imao se predavati neobvezatno« (Šurmin, 1903: 8). Ovdje Šurmin posredno ističe negativnu sliku francuske ekspanzije u Europi toga doba, jer je to utjecalo na odnose unutar Carevine.

Nove ideje u Ugarskoj i Hrvatskoj

U posebnom poglavlju Šurmin svodi rezultate utjecaja ideja Francuske revolucije koje su dolazile u Carevinu i refleksiju i posljedice tih ideja na politički, kulturni i društveni život u Hrvatskoj. Smatra da naši feudalski nisu rado primili geslo *liberté, fraternité, egalité*, ali jest građanstvo. Ipak iznosi način širenja tih ideja, tj. kako su ideje naišle na plodno tlo i u Ugarskoj i Hrvatskoj i kako su se širile u obliku pjesme jer kako u ono doba nije bilo novina Šurmin kaže da je to bio oblik »koji je mogao zamijeniti današnje novine, i pjesma je bila, možemo reći sredstvo, da je kao jedini javni glas progovarala narodu, kad mu je trebalo doznati što osobito i što veće. U jednoj pjesmi se udara svom snagom na plemstvo, koje da nije na korist kralju ni domovini, ni Bogu. Što su vojne s Francezima, to je krivnja samo plemstva« (Šurmin, 1903: 9). Šurmin zasebno ukazuje položaj hrvatskog seljaka koji se stara za svog gospodara u feudalnoj Hrvatskoj, gdje: »Seljak plemiću brani i odijeva, mostove i ceste sam gradi, on radi sam za sve, sam sve plaća, pa ne ostala na njem ni košulja. Seljak mora za gospodu voditi ratove, mora za njihovu korist svoju krv prolijevati. Sve to ne pomaže pred gospodom, koja a i dalje gule i deru« (Šurmin, 1903: 9). Također naveden, a neimenovan Smičiklasov glasnik, a Šurminov pisac prenosi recepciju ideja Francuske revolucije u naše krajeve: »Ovako Francuz sam govori, zato noć i dan se bori, da potere gospodčinu i utvrdi slobodčinu. Grofi, popi, plemeniti, da se mogu skoreniti, da broj ljudeh bude dvojih, samo dobrih i zločestih« (Šurmin, 1903: 9). Premda Šurmin zapravo parafrazira Smičiklasa, i u sljedećem navodu kaže da pisac donosi misao (koju Smičiklas naziva misao glasnikovu) jer taj glas su Smičiklasovi izvori koje on navodi na sljedeći način: »Megju gradjanstvom pozdravljene su ideje revolucije o slobodi, bratinstvu i jednakosti oduševljeno

[...] Imademo pred sobom glas iz gradjanstva hrvatskoga (1794.) gdje se revolucionarne ideje očito izpovijedaju« (Smičiklas, 1879: 399). Očito da je ovaj »glas« u svezi s opatom Ignjatom Martinovićem čiji životni put iznosi Josip Eugen Tomić u članku o Maksimilijanu Vrhovcu (*Narodne novine*, 1898.): »Ugarski opat Ignjat Martinović, po krvi Bunjevac, zasnovao je urotu, naperenu protiv vladajućoj carskoj porodici. Karakteristično je da je Martinović prije toga nekoliko godina bio pouzdanik Bečkog dvora, koji je imao zadaću, da nijeti neprijateljstvo seljaka podanika protiv plemstvu. Nekoliko godina kasnije pao je Martinović u drugi protivekstrem. Usprkos preopasnom karakteru urote pošlo mu je za rukom da je prilično u zemlji raširi. Imao je dosta privrženika, a među inim nastojao je da uplete u urotu i zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, što mu ipak nije pošlo za rukom« (Tomić, 1966: 311–312). No za razliku od prethodnog dijela kada se Šurmin čvrsto drži Smičiklasa kao izvora, ovaj povijesni događaj oko urote Martinovićeve i sveze sa zagrebačkim biskupom Šurmin proširuje drugim izvorima te ističe Šišića iz *Vienca* 1903. i Deželićevo djelo o Maksimilijanu Vrhovcu u *Vitezoviću* (god. I, str. 50 i dalje). Ovdje Šurmin govori o prirodi urote i optužbi protiv zagrebačkog biskupa: »Mnogo se optužnica diglo protiv njega, a glavno je bilo, da su ga htjeli naći u svezi s Martinovićem, s kojim se poznavao i koji je govorio o biskupu, da su njegovi prijatelji u Zagrebu zasadili tako zvano 'drvo slobode' (barun Tauferer), da je on širio knjige o smrti Ljudevita XVI., da je tiskao tajne spise, koje je onda potajno slao u Njemačku i u Peštu, a k tomu da je odan demokratskim idejama« (Šurmin, 1903: 10). Na suđenju, kako donose izvori, Martinović je nastojao u proces uvući i biskupa, te je upućivao na njegovo djelovanje među svojim klerom kojem je davao knjižice revolucionarnog sadržaja. Ipak se Vrhovac obranio od optužbi te je Martinović s nekoliko urotnika smaknut u Budimu. Tako je epilog urote trebao pokazati narodima da se okane misli revolucionara i Franjo I. je tim primjerom učvrstio, prema povijesnim izvorima, svoju vlast i sve podredio ratovanju s Francuskom. Inače Šišić u *Pregledu povijesti hrvatskog naroda* ističe kako je upravo Franjo I. najviše vodio računa o onemogućavanju djelovanja intelektualaca, odnosno kako se navodi u tekstu, književnika i knjiga koje su širile napredne ideje: »Budući da je ognjište tih ideja bila literatura, započne sada u čitavoj državi hajka protiv književnika i svih onih za koje se držalo da su natrunjeni modernim idejama« (Šišić, 1962: 379). Nadalje Šišić smatra da je Martinovićevo djelovanje u nesrazmjeru s osudom i samo žrtva i primjer svima da se okane revolucionarnih ideja: »Žrtva toga duha vremena bijaše opat Ignjat Martinović koji se u Pešti s nekim drugovima u tajnom – ali inače bezazlenom i neopasnom – društvu zagrijavao za francuske demokratske ideje o 'pravima čovjeka'. Budimsko kraljevsko vrhovno sudište ipak

ga je osudilo 'radi uvrede veličanstva' na smrt koju je zatim s nekoliko drugova podnio na budimskoj poljani (20. maja 1795.), uz odobravanje gotovo čitave Ugarske i Hrvatske, a naročito plemstva i svećenstva» (Šišić, 1962: 379–380). Tako se Franjo I. u samom početku obračunao s revolucionarnim idejama koje su ipak, kako ističu Šurmin i Šišić, prodrle u Ugarsku i Hrvatsku. Međutim, nije samo taj čin bio uzrok tome da se ideje Francuske revolucije nisu mogle oživotvoriti, jer Šurmin smatra da u Hrvatskoj i uopće u Carevini nije bilo ljudi koji bi te reforme poduprli i primijenili, a osobito kako bismo se danas izrazili među intelektualnim krugovima ili elitama, kao što je to bilo u samoj Francuskoj: »U nas nije bilo ljudi, koji bi mislili o reformama, koji bi htjeli, da se pođe naprijed; to je sasvim oprečno od onoga, što je bilo u Franceskoj, gdje su prvi mislioci podavali svoje ideje za napredak« (Šurmin, 1903: 11). U nas, smatra Šurmin, elite (naša vlastela) su svojom oportunističkom politikom čuvale svoje privilegije, zato nema jačih utjecaja tih ideja u hrvatskom društvu tog vremena. Međutim kao blagotvoran pomak u našoj kulturi ipak smatra djelovanje Maksimilijana Vrhovca koji među svojim klerom širi nove ideje i interes za književnost i to onu narodnu: »Ne smijemo zaboraviti, da je u zagrebačkom sjemeništu, moglo bi se reći, upravo u posljednjem deceniju osamnaestog stoljeća među mladim klericima nastao preokret, da je zanimanje za knjigu postajalo sve veće, što nam potvrđuju rukopisi prijevoda različitih djela, osobito drama. Da je tu bilo velikih zasluga biskupa Vrhovca, o tome se ne može ni čas sumnjati; on je po svojoj prilici upravo i poticao buduće svećenike i učitelje naroda, kako bi im valjalo namaknuti u narodnom jeziku ono, čega do onoga vremena nije bilo. A i on je imao prilike upoznati potrebe narodne i dobro je pregledao put, što su ga u Ugarskoj počeli gaziti« (Šurmin, 1903: 11). Ovdje Šurmin, na neki način, najavljuje pripremu ili buduće nacionalno, narodno djelovanje u duhu romantizma, dakle glasovitu poslanicu iz 1813. kada Vrhovac svome kleru poručuje skupljanje narodnog književnog blaga. Zatim to razrađuje u posebnoj poglavlju o samom biskupu i za njegovo prosvjetno djelovanje u narodu naglašava kako je upravo za to dobio poticaj iz onih krajeva Hrvatske koji su bili pod francuskom vlašću. Sad se nameće jedna druga okolnost, tj. činjenica da su Francuzi bili tu odmah u susjedstvu: »Ideja se narodnosti počela jače širiti i upoznavati, kada su Francezi sa svojim upravnim aparatom onako odlučno počeli raditi oko narodne prosvjete u ilirskim provincijama. Naš Vrhovac, koliko god je žalio kao domoljub hrvatski i vjerni podanik carstva austrijskoga, da su otkinuti bili neki dijelovi od Hrvatske, gledao je, da učini onoliko za narodnu stvar, koliko se dalo u ono doba« (Šurmin, 1903: 42). Šurmin navodi i Vrhovčevu brigu za standardizaciju (mogli bismo to tako nazvati) i kako Vrhovac nije imao ništa protiv štokavskog dijalekta budući da

je bio rođen u Karlovcu, a sami njegovi klerici su smatrali da je »dubrovačko-ilirski dijalekat« onaj u kojem bi se imale pisati knjige (Usp. Šurmin, 1903: 43). I tu činjenicu ističe kao posljedicu francuskog utjecaja: »Nije nikakvo čudo, da tako misle, kad su republikanci dubrovački znali o tome uvjeriti i Franceze, te je profesorom ilirskog jezika u Ljubljani postavljen opat Severić, koji za pravo predaje dijalekat dubrovački« (Šurmin, 1903: 43). Ulogu Vrhovca u borbi za očuvanje hrvatskog jezika i otpor prema pokušajima uvođenja mađarskog jezika Šurmin navodi i prilikama u Ugarskoj, tj. kontekstualizira događaje pismima Josipa Petrovića: »Asesor Josip Petrović javio je biskupu Vrhovcu iz Pešte na 1. studenoga 1807., da je bila žestoka rasprava de lingua hungarica u saboru, jer se htjelo svakako uvesti mađarski u Hrvatsku i Slavoniju« (Šurmin, 1903: 13). I same odjeke novinstva u Dalmaciji, dakle *Kraljskog Dalmatina*, ali i ilirskog *Telegrafa Oficiela* Šurmin svodi u Vrhovčevom djelovanju: »Nema sumnje, da je od onog vremena, kad su Francezi za ilirsko kraljevstvo osnovali jedne novine, i u Hrvatskoj bar biskup Vrhovac nastojao raditi istim sredstvima, koji su Francezi radili kod svojih Ilira. Nije nevjerovatno, da se u Hrvatskoj po svem onome, što je dosad već spomenuto, znalo, kako su u Gracu 1810. osnovali bogoslovi svoje društvo Societas slovenica, a to je društvo pod vodstvom Janesa Nep. Primica imalo osobito njegovati narodni jezik, što je bilo još lakše, kad su Francezi uveli slovenački jezik kao obligatni predmet u srednje škole, dok je u pučkim školama to bio nastavni jezik« (Šurmin, 1903: 44). Time Šurmin ocjenjuje pozitivnim djelovanje Francuza i francuske kulture u cijelom ilirskom okruženju, od Dalmacije, preko slovenskih zemalja, a zaključno podvlači da je već 1794. »bilo glasova u Hrvatskoj o idejama franceskoga svijeta. No to nije moglo onda nalaziti odziva ne samo poradi postupanja protiv Martinovića i njegovih drugova u Ugarskoj, nego i poradi drugih, može biti daleko jačih uzroka. [...] U Hrvatskoj da i dopustimo onako slobodno mišljenje u biskupa Vrhovca, kako su mu ga u tužbama na dvor pripisivali, nije bilo ljudi koji bi ga mogli pravo razumjeti i primiti njegove misli kao svoje« (Šurmin, 1903: 10). Posebno Šurmin vrednuje u svjetlu tih biskupovih veza, slavenskih i utjecaja novih ideja koje su dolazile s Francuzima i samu poslanicu od 23. lipnja 1813. Govori kako se Vrhovac ponio za Herderom i braćom Schlegel, te da se »možemo ponositi, da je zagrebački biskup shvatio zamašaj riječi, koje su pobuđivale na ljubav domovine i upućivale na narod, na puk na čuvanje svog jezika. Šteta je samo bila, da se nije nalazilo u Hrvatskoj više ljudi, koji bi razumjeli misao o poznavanju svoje prošlosti, svoje zemlje, svojega naroda i svojeg jezika. Da ih nije bilo u doba Vrhovčevo, o tome nas uvjerava njegov neuspjeh, njegova – moglo bi se reći – osamljenost, koju su samo podupirale naše socijalne nevolje« (Šurmin, 1903: 44). Premda ovaj poziv nije polučio

uspjeh, kako navodi i Šurmin, mogli bismo reći da iskazuje opće ideje romantizma, tj. »brigu za jezik, za njegovu afirmaciju, očuvanje, razvoj, za skupljanje usmene poezije i proučavanju vlastite povijesti«, ali i misao da »naciju ne određuju tako točno ni državno-pravne oznake kao što je određuje jezik, običaji, literatura i povijest, te osobito svijest o svojoj samobitnosti« (Jelčić, 2002: 56). Zanimljivo je da su upravo u to vrijeme braća Grimm u Njemačkoj počeli izdavati bajke te su od 1812. do 1815. izdali pod nazivom *Dječje i domaće bajke* oko dvjestotinjak priča, premda »sadržaj romantizma nije u svakog naroda bio isti [...] ali se neke zajedničke značajke pojavljuju u svakoga: svijest o pravu na slobodu, samostalnost svojstvenog svakog pojedinca i svakog naroda, a to je ponajprije značilo vratiti se korijenima i tradiciji – ne može narod tražiti slobodnu budućnost kad ne zna tko je bio u prošlosti. U svakog naroda našao se najmanje po jedan Grimm« (Aviani, 2001: 276). Šurmin ne navodi vezu Vrhovac – Gaj, odnosno da je tek u preporodno doba ova aktualna potreba (skupljanja i objave narodne književnosti) realizirana kroz djelovanje i Kukuljevića, i Gaja, i Vraza, oca i sina Brlića i drugih preporoditelja, a Frangeš u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* ističe misao da: »Dvije godine prije toga zaslužni zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac uputio je područnome svećenstvu poziv da sakuplja narodno blago, poziv što će ga mladi Gaj ponovo izdati, na hrvatskom, 1837.« (Frangeš, 1987: 131). No ovdje Šurmin govori o Francuzima s filijom, kako bi rekli imagolozi, jer ne ističe i Vrhovčevu borbu protiv Francuza, koji apostrofiru u već navedenom članku iz *Narodnih novina* iz 1898. Josip Eugen Tomić: »U vrijeme Napoleonovih vojna, koje su zahtijevale tolike žrtve od našeg naroda, navlasito od krajiškog pučanstva, biskup je Vrhovac materijalnim, obilnim sredstvima podupirao skupocjenu opskrbu vojske, čim je stekao osobitu naklonost Dvora. Godine 1808. odlikovan je komendatorom reda sv. Stjepana [...] Maršal Marmont provaljivao je proti Austrijanaca u Dalmaciji sve bliže prema Hrvatskoj, u nakani da se sjedini s francuskom vojskom u Italiji. Da bude neprilika veća, naučakaše Francuzi bosanske Turke Krajišnike, da provale u Hrvatsku [...] Srećom vladao je tada u Hrvatskoj kao banski namjesnik biskup Vrhovac. On u tom teškom i odsutnom času sazva u svoj dvorac prvake naroda i kraljevine u konferenciju, u kojoj bude zaključeno opći ustanak (insurekciju) upriličiti« (Tomić, 1966: 312–313). U poglavlju »Osnivanje ilirskog kraljevstva« Šurmin ipak navodi ovaj događaj i misao da hrvatska vojska pomogne braći u Dalmaciji, ali se Šurmin pita jesu li ta braća to zaista i željela (austrijsko podaništvo), pa se i u ovom Šurminovom izlaganju opet provlači nekakva filija prema Francuzima: »Ovako je biskup Vrhovac mislio, da braća hoće braći u pomoć, a mi bismo mogli doći i u sumnju, da li su braća u Dalmaciji u ovaj čas trebala ili željela pomoći – jer su bili

rijetki glasovi, koji bi govorili o željama Dalmatinaca, da dođu pod vlast Austrije. Svakako im nije bilo gore, ako nije bilo bolje, nego braći u Hrvatskoj. Šteta je bila što je hrvatska vojska toliko toga izjela, što nije donijelo ama baš nikome nikakve koristi« (Šurmin, 1903: 20). S druge strane nije se moglo uteći novim idejama jer su one bile na samim vratima odnosno u samom dvorištu: »i bez obzira na pogubne imperatorske ambicije objektivno širitelj novih, građanskih ideja, upravo u hrvatskim i slovenskim zemljama oživio ime i ideju ilirizma, udahnuvši im nužno, pomalo 'jakobinske' karaktere. U prilikama u kojima se već s druge strane savskog mosta, u današnjem Novom Zagrebu, prostirala francuska vlast, djelovanje tih činjenica nije se moglo zaustaviti« (Frangješ, 1987: 127–128). Zanimljivo je da kasnije u razradi poglavlja »Ilirsko doba«, odnosno u glavi V. Šurmin ne iznosi nikakvu poveznicu ilirskog imena s vremenom Napoleonove vladavine u hrvatskim krajevima (osobito za doba Ilirskih provincija, 1809. – 1813.), a navođenja utjecaja francuske kulture gotovo da i nema u drugoj knjizi, osim na početku (Poslije sabora. Od 1836. – 1839. Slobodnije mišljenje u Ugarskoj. Hrvatske prilike.): »Srpanjska revolucija u Franceskoj, buna među Poljacima mnogo zanimala mlade duhove, koji su sada više nego ikada prije shvaćali svoje dužnosti, da demokratične ideje šire i u samim županijama. Čitali su se spisi Bornea, Lamennaisa, jer su godili poradi svoje demokratične tendencije i poradi svojih demokratičnih principa« (Šurmin, 1904: 3).

Dalmacija pod upravom franceskom

U poglavlju »Dalmacija pod upravom franceskom« Šurmin navodi izvore, uglavnom Smičiklasa, tj. *Poviest Hrvatska. Dio drugi* iz 1879. i dijelom citate iz *Kraljskog Dalmatina*. U fusnoti 39 upućuje na str. 405. gdje citira Smičiklasa, odnosno gotovo cijelo njegovo poglavlje: »Što je Franceska već prve godine pokušala za rascvat materijalni ove zemlje, toga druge europske države krećući se polaganim korakom po starom redu i običaju ne bi bile kadre niti zamisliti. Seljak dalmatinski posta vlasnikom svoje zemlje. U Spljetu učini akademiju za poljodjelstvo, obrt i trgovinu. Vještake iz Italije pozovu, da upućuju narod u vrtljarstvu i poljodjelstvu. Državnim nagradama nastojahu promaknuti iznova sađenje šuma, krumpira itd. Nove tvornice podigoše i dadoše im osobite povlasti. Razkinuše mnoge daće, da se podigne promet i trgovina, a najglavnije ceste diljem kroz Dalmaciju izgradiše. Uza slobodne sajmove u gradovima osiguraše trgovinu s Bosnom posebnim konsularskim redom. Škole se započehše po svim gradovima na toliko, da broj srednjih učilišta od Napoleonovih vremena do danas u Dalmaciji nije porastao« (Smičiklas prema Šurmin, 1903: 19). Inače mu je Smičiklasova *Po-*

viest Hrvatska. Dio drugi., iz 1879., ustvari predložak za cijelu knjigu jer je preporod razdijelio u prvi dio (*Od godine 1790. do 1836.*), a drugu knjigu naslovio *Ilirsko doba 1836–1843*, te je za razliku od Smičiklasova Četvrtog doba (knjiga dvanaesta od god. 1790. do 1848. gdje je ta europska revolucionarna godina itekako važna i u hrvatskoj povijesti u Smičiklasa međašna) skratio za tih pet godina. Šurmin, za razliku od Smičiklasa ne prati francuski pohod prema jugu, odnosno zauzeće Dubrovnika: »Dubrovnik izgubi tako svoju ‘slobodu’, slavu i bogatstvo i prestao je biti ‘mali Mletci’ ili ‘Holandija’, kako ga rado nazivaju, prestaje mu ono daleko obzorje po svijetu, kojega resilo iznad svih gradova hrvatskih« (Smičiklas, 1879: 408). Također u navođenju povijesnih događaja ne ističe događaje koji su prethodili dolasku Napoleona u Dalmaciju. Međutim Šurmin se osobito bavi prvim novinama na hrvatskom jeziku *Kraljskim Dalmatinom* i izdavačem Antoniom Luigijem Battarom i time je nastavio tu temu koja je nakon njegove objave obrađena i monografski u Karličevoj knjizi *Kraljski Dalmatin*. Osvrćući se na temu prvih novina na hrvatskom jeziku Šurmin samo bilježi taj podatak, ne dovodeći ih u vezu kao Kukuljević u *Hrvatskoj bibliografiji* s prvim hrvatskim novinama *Novinama Horvatskim*: »Tako se zvahu novine, koje su pod francuskom vladom izlazile u Zadru iz tiskarne Antuna L. Battare, svake nedjelje danah po jedan čitav list u četvrtini, počemši od 12 srpnja 1806. do 1. travnja 1810. dakle tri godine i 3. mjesecih. – Pisane biahu ove novine u dva jezika, talijanski i hrvatski, a dva usporedna stupca na svakoj stranki. Ovo bihu prve političke novine u hrvatskom jeziku. Urednik novinah na nijednom listu nije imenovan, ali kako začuh od samoga tiskara Battare u Zadru, uregijvao ga je njekoje vrieme Budrović professor prava, a zatim N. Sandrić, prisjednik zbornog suda (tribunala) u Zadru. Paska. Od onog vremena nebi nikakvih novinah pisanih latinski slovi u hrvatskom jeziku sve do 1835. kada je Dr. Lj. Gaj u Zagrebu počeo izdavati svoje novine. Gledaj Gaj« (Kukuljević Sakcinski, 1860: 75). Promatrajući temu prvih novina na hrvatskom jeziku u našim povijestima književnosti treba istaknuti da autori ne pokazuju velik interes za nju. U Ježićevom pregledu samo se s nekoliko riječi osvrće na vrijeme Napoleonovih ratova: »Na dalji unutarnji politički razvoj utjecali su mnogo i događaji u vezi s vanjskom politikom, a naročito francuski ratovi (do 1813.) i Metternichov absolutizam« (Ježić, 1944: 192), a u Kombolovoj *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda* iz 1944. u poglavlju »Sjeverna Hrvatska uoči preporoda« tek se usput u rečenici koja svodi rezultate francuske vladavine dotiče *Kraljskog Dalmatina*: »Francusko je doba donijelo kao novost dvojezične službene novine (*Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin*, 1806–1809., gramatički rad Šime Starčevića, po koji drugi praktični i dokumentarni spis (fra Andrije Dorotića *Krakto iskazanje jednog događaja*, Beč, 1815; Jurja Belića – Ligatića *Kratko ispisanje francuskih ratova* u kojima je sam

sudjelovao kao svećenik) i nešto beznačajnih prigodnica, dok je Austrija poslije preuzimanja vlasti u tim krajevima imala sve prije na umu, nego da podupire političko i kulturno zbližavanje hrvatskog Sjevera i Juga« (Kombol, 1961: 413). U *Povijesti hrvatske književnosti*, knj. 4, Ilirizam, realizam iz 1975. Milorad Živančević u dijelu »Ilirizam« samo jednom rečenicom bilježi sljedeće: »Nije slučajno da su prvi hrvatski list izdavale upravo francuske okupacijske vlasti (Kraljski Dalmatin, 1806–1810)« (Živančević, 1975: 11–12). Također sažetu bibliografsku jedinicu (i kraću nego u Kukuljevića) o *Kraljskom Dalmatinu* nalazimo u Frangešovoj *Povijesti iz 1987.*, gdje se uz faksimil naslovnice lista navodi: »Il Reggio Dalmata – Kraljski Dalmatin – prve tjedne novine u nas, tiskane dvojezično, talijanski i hrvatski, pri čemu je hrvatski uglavnom loš prijevod s talijanskog. Izlazio u Zadru, od 1806. do 1810.« (Frangeš, 1987: 127–128). No u svojoj se *Povijesti* Frangeš ponešto više bavi povijesnim kontekstom, odnosno posredništvom Napoleona u prijenosu revolucionarnih ideja po cijeloj Europi, pa tako i u nas. U tekstu ističe Dandolovu ulogu u preporodu Dalmacije, odnosno postizanju ozračja u kojem je bilo moguće pokrenuti prvi list na hrvatskom jeziku. Najviše prostora ovoj temi, tj. Napoleonovoj vladavini i samom listu posvetio je upravo Gjuro Šurmin u svojoj studiji gdje je, kako smo istaknuli na početku, izdvojio dva poglavlja o francuskoj vlasti u dijelu hrvatskih zemalja: »Dalmacija pod upravom franceskom« i »Osnivanje ilirskog kraljevstva«. Šurmin ističe blagost i korist od francuske uprave: »Ono što je Dandolo u proglassu obećao, nije bilo samo obećanje, da se duhovi pomire, već se išlo i za radom. Narodne su škole s nastavnim hrvatskim jezikom otvorene, a u god. 1806. osnovane su službene novine: Ill Regio Dalmata – Kraglski Dalmatin u talijanskom i hrvatskom jeziku; to su s obzirom na narodnost hrvatsku bili prvi kulturni darovi Franceza. Dne 12. srpnja je izašao prvi broj ovog službenog lista franceske vlasti u Zadru iz tiskare Antonija L. Battare, kraljevskog stampara« (Šurmin, 1903: 18). Nadalje Šurmin u fusnoti donosi uvodnik iz prvog broja (*Kraglski Dalmatin, u subotuna 12 sarpgna 1806.*, str. 2, or. R. B.) pa naročito podcrtava sljedeće riječi: »Donosit će i naredbe zapovjednika. 'Bichie poisti nacin onno italijansko skazagne prineseno u slovuni! (tu Šurmin stavlja uskličnik, op. R. B.) Arvazki jezik, za vechiu lasznost, nesamo onni, koji drughe jezike neposiduju, dalli oni isti, koji vechie gliube sluxitse svojim materinim govoregnem, negho Talianskim'« (*Dalmatin* prema Šurmin, 1903: Bilješke I. 08). Šurmin u ocjeni prvih novina na hrvatskom jeziku osim ove važne narodnosne i jezikoslovne činjenice na koje osobito upućuju novija istraživanja Tihomila Maštrovića: »Njihova je važnost osobito velika u potvrđivanju hrvatskoga kao posve prikladnog jezika za svakodnevni izražaj i poslovanje, pa već i samo to uzdiže taj list među one važne čimbenike koji su

prethodili snažnijem zamahu hrvatskoga narodnoga preporodnog procvata sredinom XIX. stoljeća« (Maštrović, 2011: 22), vrednuje i prosvjetiteljsku ulogu *Kraljskog Dalmatina* u svim segmentima društvenog razvoja Dalmacije koja je, kako ističu povjesničari u to doba daleko zaostajala u svom razvoju za europskim zemljama. Osobito se ističe nepostojanje mreže pučkih škola, koje mletačka vlast do kraja svoje vladavine u Dalmaciji ne pokreće, već i biskupima onemogućuje pokretati javne škole. »Venecijanska vlada nije podigla ni jedne pučke škole, nego je još ometala biskupima, koji su uz sjemeništa htjeli otvoriti i javne škole, a za Dandoloove uprave zaredaše jedan licej u Zadru, sedam gimnazija, devetnaest muških pučkih škola i četrnaest ženskih« (Wenzelides, 1913: 695). S druge strane, podcrtava i jednu drugu dimenziju prvih novina na hrvatskom jeziku, dakle službenih francuskih novina, kao građe za proučavanje reformi te kulturnih i prosvjetnih akcija francuske vlasti u Dalmaciji (Usp. Bacalja, 2010: 607–610): »Franceska je vlada odmah, kako je zaposjela Dalmaciju živo radila oko prosvjete. Ona nije poznavala druge narodnosti osim hrvatsku, [...] U Kraljskom se Dalmatinu ističe već 1806., da u Dalmaciji sada imadu 'tri seminarija, dva hervatskog nauka (due Ilirici), a jedan dijačkoga'. Dok su tako Francezi nastojali podizanjem kulture sa strane vlasti privući sve do 1810. Dalmaciju svojem carstvu, s druge se strane davalo uputa u službenim novinama, kako bi se i ovdje o ondje popravilo zemljište, kako bi se podigla trgovina i poljodjelstvo – sve prema onome, čime su Francezi u prostranoj svojoj zemlji obilovali« (Šurmin, 1903: 19). Također Šurmin navodi i broj škola, tako da ističe pokretanje liceja u Zadru, i plan za osnivanje gimnazija u Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, Makarskoj te na Hvaru i Krku, te dvije akademije u Zadru i Splitu, zatim sjemeništa u Makarskoj, Splitu, Zadru i otocima te 19 škola za dječake i 14 za djevojčice, a za obrt pokrenuli su 8 škola za kovače i drvodjelce (Usp. Šurmin, 1903: 19). Šurmin u zaključnom dijelu ove rasprave o Francuzima također naglašava nespремnost domaćih ljudi koji bi provodili ove reforme, nešto slično kao i u poglavlju o Maksimilijanu Vrhovcu, valjda želeći naglasiti da hrvatsko društvo nije bilo spremno za reforme u vrijeme predmodernog društva (kako ga ocjenjuje Petar Korunić u knjizi *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije*) i kada je veliki broj pučanstva bio nepismen. S druge strane ipak naglašava da je to donijelo nekakve civilizacijske pomake Dalmaciji, za razliku od ostalog dijela Hrvatske: »Razumljivo je, da bi pod takvom upravom, došla ona ma s koje strane, moralo sve napredovati – samo kad bi bilo spremne kod domaćih ljudi, koji bi znali upotrijebiti i razumjeti sve ono, što im se davalo. No što je pod novom vlašću dobila Dalmacija, toga nije bilo za Hrvate u Hrvatskoj i Slavoniji; njih su čekale još velike kušnje, koje će morati podnesti, a napokon će biti malo koristi od svega naprezanja« (Šurmin, 1903: 19). Nigdje Šurmin

ne navodi prilike prije dolaska Francuza u Dalmaciju, odnosno vrijeme prve austrijske vladavine u Dalmaciji 1806. – 1813., no Šišić ističe gotovo jedinstvenu volju Hrvata u Dalmaciji za sjedinjenje s Hrvatskom u vrijeme propasti Mletačke Republike: »pa tako se razbludi sama od sebe među obrazovanim plemstvom i svećenstvom, a zatim i kod ostalog puka, svijest o historijskoj zajednici Dalmacije s hrvatskom: bivša se Mletačka Dalmacija sva jednodušno izjavi za sjedinjenje s Hrvatskom. Na čelu su tome pokretu bili Splitski conte Draganić-Vrančić i nadbiskup Cippico, makarski biskup Blašković, franjevac Andrija Dorotić i pravoslavni generalni vikar Gerasim Zelić« (Šišić, 1962: 381). Također ne navodi i otpor hrvatskog pučanstva u novoosvojenim krajevima, već samo zaključuje, kako smo istaknuli, nespremnost društva da prihvati i realizira promjene. Upravo suvremena istraživanja donose nove činjenice, da je u tom prostoru bilo snaga koje su se zalagale za prosvjetu i napredak Dalmacije, a Ivan Pederin u recentnoj knjizi *Napoleon i europske sile u borbi za Dalmaciju (1797.–1813.)* ističe kako je jedna skupina građana sastavila peticiju novoj vlasti te »Na temelju ove peticije može se reći da je Dalmacija imala skupinu suvremeno obrazovanih ljudi, prosvjetitelja, koji su imali pred očima koncept posuvremenjenja Dalmacije« (Pederin, 2015: 122) te da »Ovaj spis pun dobrih namjera kaže da su postojali uvjeti za napredak. Jedno je ipak nedostajalo – mi nismo imali državu u svojim rukama, ona je bila u rukama Napoleona koji je vladao diktatorialno, a za nj je Dalmacija bila put na Levant. Zbog toga je on u Dalmaciju poslao generala, kasnije maršala Marmonta s mnogo vojske koju je valjalo ukonačiti i hraniti. Marmont se nije obazirao na Dandolo kojega je pretvorio u opskrbljivaca vojske. To je značilo da je valjalo uvesti i stalno uvoditi nove poreze, rekvirirala se hrana za vojsku. Na taj način rastrojena je ionako siromašna i zaostala privreda u Dalmaciji, počeli su neredi, ustanci koje je Marmont gušio u krvi, ljudi su bježali u Bosnu« (Pederin, 2015: 123). Pederin ističe i paralelnu vojnu vlast koja Dandolu »koji je imao sluha i razumijevanja za probleme Dalmacije i bio je pun dobrih namjera, ali je bio Talijan i smatrao je da samo talijanski jezik i kultura mogu privesti Dalmaciju napretku« (Pederin, 2015: 123) stvara prepreke u obavljanju civilne vlasti. Pored toga Šurmin u drugom poglavlju »Osnivanje ilirskog kraljevstva«, apostrofira iste dimenzije francuske vlasti (kao u Dalmaciji, op. R. B.), oko školstva, uprave, a naročito ističe kao doprinos Francuza pokretanje novog lista u Ljubljani *Telegraphe officiel des provinces Illyriennes* kao novog zamašnjaka ostvarivanja, moram reći, 'blage' francuske uprave prema negativno ocrtanim Mlečanima i Austrijancima: »Ove su novine imale i dalje raditi u duhu franceske vlade: nastojati oko širenja prosvjete, gospodarstva i u opće oko svakog napretka novih podanika velike države, koji su dugo trpjeli pod vlašću njemačkom i mletačkom

kojekakve nevolje i zapostavljanja» (Šurmin, 1903: 23). Konačno Šurmin zakružuje ovaj zaključak i činjenicom da je taj čin neposredno utjecao i na inicijativu (opet) omražene njemačke vlasti da i ona pokrene (rekli bi danas) slične projekte: »Bečka je vlada valjda vidjela, da ipak sve ono, što je ona radila za ove slovenske krajeve, nije bilo ništa, jer ona dakako i nije ništa radila. Da nekako osujeti sve veću ljubav k novoj vlasti, htjela je god. 1810. izdavati novine hrvatske, a imao ih je uređivati glavnik policijskog ureda u Hrvatskoj fratar Dorotić, rođeni Dalmatinac« (Šurmin, 1903: 23). Treba ove Šurminove invektive upućene Austriji gledati i u kontekstu vremena u kojem je knjiga nastajala, a to je 1903., vrijeme narodnog pokreta u Hrvatskoj i otpora nenarodnom režimu Khuena Herdervarya i Šurminovom političkom opredjeljenju: »Iako se i od prije bavio politikom, od 1906. godine je Đuro Šurmin saborski zastupnik Hrvatske pučke napredne stranke koja je na izborima za Hrvatski sabor bila dio Hrvatsko-srpske koalicije. Od 1906. do 1917. godine je bio istaknutim članom te Koalicije i jedan od najžešćih zagovarača njene politike usmjerene ‘prema istoku’ tj. sjedinjenja Hrvatske s ostalim južnoslavenskim zemljama« (Kruljac Sever, 2016: 20). Interpretirajući književna pitanja u Dalmaciji toga doba (Napoleonovog) Šurmin zaključuje da unatoč tome što velik broj ljudi iz Dalmacije prima francuske ideje, nije to mnogo utjecalo na naše ljude jer je francuska vladavina bila prekratka (Usp. Šurmin, 1903: 77). Npr. Francuzi su htjeli u zadarskom kraju razviti mrežu pučkih škola koje su se trebale osnivati u mjestima gdje je bila župa, no to se nije dogodilo jer je njihova vlast bila kratkotrajna (Usp. Zaninović, 1956: 127). I unatoč toj vlasti Šurmin ističe kako se nije razvila književnost u vrijeme Francuza »budući da joj je bilo nestalo traga i glasa u dalmatinskim gradovima, tim nekadašnjim preporoditeljima hrvatske knjige« (Šurmin, 1903: 77). Šicel u članku »Problem periodizacije hrvatske književnosti na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće« piše »kako je to vrijeme [...] složeno u svakom pogledu: od političkih i društvenih situacija i mijena: podsjetimo se samo da je to doba francuske revolucije i strogog jozefinizma [...] Jedno je jasno kad je riječ o hrvatskoj književnosti: doba je to prilično nesklono literarnom stvaralaštvu. Društvene i političke prilike uvjetovale su da se i književnost morala gotovo u potpunosti podrediti ciljevima što ih je zacrtavalo tek probuđeno građansko društvo« (Šicel, 1982: 11–12). Šurmin zaključuje raspravu o ulozi Francuza i francuske kulture u poglavlju »Značenje ove književnosti« gdje navodi »da su pisci osim onih iz uže Hrvatske osjećali moćnu onu zajednicu, koja je došla do realnog izražaja u Napoleonovu kraljevstvu ilirskom [...] Oni su govorili o jednom jeziku iliričkom, o jednom narodu [...]« (Šurmin, 1903: 77). Kao one Hrvate koji nisu zaživjeli tu veliku zajednicu, navodi kajkavski dio hrvatskog naroda: »ali je to premalo bilo za one kajkavce Hrvate, koji su u tom ilirskom kraljevstvu vidjeli svoga najljućeg neprijatelja,

pa darivao ih on i potpunim narodnim duhom i narodnom prosvjetom« (Isto). Ipak u nastavku teksta Šurmin navodi ime ilirsko koje dolazi s Francuzima, a koje se nastavlja u Šporerovim projektima i vezom s Gajem (premda neizravno): »K tomu je on primio i drugo ime, koje su naši pisci kajkavci poznavali za svoje spise, ali u latinskom jeziku pisane, a za narodni ga govor nisu upotrebljavali. To je ime bilo *ilirsko*, po čemu je Šporer u istinu bio prvi prethodnik Gaju« (Šurmin, 1903: 79). Osim ovih poglavlja u daljnjem tijeku njegova djela, kako smo već istaknuli, rijetko se spominju Francuzi i francuska kultura. Tek na nekoliko mjesta, kad parafrazira Derkosa: »Kako kultura narodna može napredovati samo s kulturom narodnoga jezika, vidi se ponajbolje – veli Derkos – u Franceskoj, Njemačkoj, Češkoj, Poljskoj, Rusiji a napose u Srbiji« (Šurmin, 1903: 94) i također navodeći Kollarove riječi o Gaju: »Kad bismo mi Sloveni imali svoj narodni Panteon poput Rimljana i Franceza, ili Wahlhallu poput Nijemaca, ja bih tamo postavio Gaja i uresio ga vijencem sastavljenim od samog prekrasnog lišća« (Šurmin prema Kollár, 1903: 131). I konačno usporedba učinka poznate preporodne budnice *Još Hrvatska ni propala* koju je uglazbio Ferdo Livadić, s francuskom *Marseljezom*. U tekstu parafrazira Kuhača: »Ako se tvrdi – dobro nastavlja Kuhač – da su Francuzi više ratu pobijedili Marseljezom nego li oružjem, to mi možemo reći da je popijevka: ‘Još Hrvatska ni propala’ Hrvate probudila kao jednim udarcem. I tako je eto Gaj jednim mahom stvorio nešto, na što dotadanji Hrvati nijesu ni mislili, da bi se ovakvim načinom dale širiti ideje o narodnosti« (Šurmin, 1903: 193). Šurmin niti na jednom mjestu ne ističe utjecaj francuske književnosti i književnika romantizma na hrvatsku književnost, unatoč tomu što se zna da francuska književnost nije utjecajna kao neke druge tijekom preporodnog razdoblja, kao slavenske, osobito poljska i engleska književnost, pa i njemačka. Danas nova istraživanja ipak ističu i ulogu francuske književnosti, pa i prijevode iz francuske književnosti, tako se navode prijevodi Stanka Vraza koji je u *Danici* prevodio Lamartinea i Berangera »što se ne može tumačiti kao svjedočanstvo o Vrazovoj dobroj upućenosti u francuski književni život jer je riječ o autorima koji su hrvatskoj kulturnoj javnosti toga vremena bili dobro poznati« (Sindičić Sabljo, 2015: 422). Izbor, kako se govori u literaturi, je jasan jer Lamartine i njegova zbirka »Pjesničke meditacije predstavlja prekretnicu u povijesti francuskog pjesništva« (Tomasović, prema Sindičić-Sabljo, 2015: 422), Beranger ga privlači kao autor satiričkih pjesama kakve je i sam Vraz često pisao, od »Nadriknjštva« do »Šuć-smuč pa prolj«. Zanimljivo je da je nakon Šurminove knjige ubrzo došlo obilježavanje dolaska Francuza u naše krajeve. Komemorirala se propast Dubrovnika 1906. u nizu osvrta, a jedan je cijeli broj dubrovačke *Crvene Hrvatske* izišao posvećen tom povijesnom događaju.

Zaključak

Šurmin ističe pozitivnu ulogu Francuza i francuske kulture na hrvatsko društvo u smislu kulturnih promjena, koje je uza sve neprilike ipak pomalo i vrlo oprezno ostvarivao biskup Maksimilijan Vrhovac. Premda je Vrhovac bio angažiran u borbama (koje je podupirao materijalno i kao banski namjesnik) protiv Francuza, utjecaj Francuza i francuske kulture bio je odjek njihova neposredna djelovanja u hrvatskim i slovenskim zemljama koje su se našle u Ilirskim provincijama od 1809. nakon mira u Schönbrunn. Kao odjek tih reformi osobito je utjecala i činjenica uvođenja narodnosti, odnosno narodnog jezika u škole i javnu komunikaciju. S druge strane, Šurmin otvara interes za jedno razdoblje hrvatske povijesti o kojem se nije dotad mnogo pisalo u hrvatskoj historiografiji i književnosti, pa i u književnoj historiografiji. Samo možemo istaknuti neke književne pojave, kao što su Nemčićeve *Putositnice*, gdje se navodi bitka kod Arcole, ili Šenoinu *Propast Venecije*, do *Posljednjih Stipančića* Vjenceslava Novaka i u doba objave Šurminove monografije recentne *Dubrovačke trilogije*. Konačno i prethodnu Smičiklasovu *Povijest*. Sa Šurminovim *Hrvatskim preporodom* i spomenutim obilježavanjem 1906. (uz stogodišnjicu dolaska Francuza u naše krajeve) taj je interes tih godina dostigao proplamsaj koji se očituje u Karličevoj monografiji *Kraljski Dalmatin*, 1912., polemici Karlič – Urlič, Vodnikovim napisima, dakle feljtonu iz *Vienca* 1921. »Slike i prilike« gdje se uz ocjenu Karličeva rada »Vatikanski rukopis Gundulićeva *Osmana*« dotaknuo (vrlo kritički) i Karličeve monografije. Naime Vodnik Karličevu monografiju smatra metodološkim promašajem: »A svi su podaci za nj potpuno jednaki, on nigdje ne opaža što ima historijsku vrijednost, a što je bez značenja, pa nije čudo da su njegovi historijski radovi, radovi, naročito s metodičke strane, još naivniji od njegove »kritike tekstova. Takovo je njegovo djelo 'Kraljski Dalmatin' (Zadar, 1912.), u kome je, kako se sam hvali [ovdje je Vodnikova ironija upravljena na polemiku Urlič – Karlič, op. R. B], prvi na našem jeziku 'potpuno' prikazao francusko vladanje u Dalmaciji« (Vodnik, 1921: 187–188) i polemici Barac – Wenzelides. Nakon tog vremena ta tema će pomalo pasti u zaborav do novih i recentnih istraživanja, osobito Ivana Pederina i dr. Premda Šurmin nije jasno ukazao na francuske utjecaje u preporodu osim u ono doba uoči preporoda u Dalmaciji i u ostalom dijelu Hrvatske te nakon uspostave Ilirskih provincija, preporod je krilatice Francuske revolucije snažno primio i ugradio u svoje ciljeve, ideje slobode (narodne slobode, jezika, književnosti). Možda je najtransparentniji tekst Ivana Mažuranića »Hrvati Mađarom« koji ističe: »'Jednakost, sloboda i bratinstvo' usklik su sadašnjeg vieka, usklik su vaš, usklik su i težnja naša. [...] Da znate dakle kako mi svete ove jednakosti,

slobode i bratinstva riječi na stanje ukupne domovine naše prilagođujemo, kazat ćemo vam otvoreno unutarnje osvjedočanje naše. I. Jednakost, sloboda i bratinstvo za sve pod krunom ugarskom živuće narode i jezike. Zakonom dakle ustanovit valja da Ugarskoj i stranah ne ima gospodojućeg ni naroda ni jezika nikakova. Svako gospodstvo isključuje jednakost, isključuje slobodu, isključuje bratinstvo» (Mažuranić, 1994: 74–75). Moramo istaknuti da se u nizu članaka i književnih tekstova navodi jedinstvo, ljudska prava, jednakosti i bratske povezanosti (sloge) među narodom i osobita je ideja slobode i slobodne domovine stavljena na pijedestal (npr. *Juran i Sofija, Teuta* i dr.), odnosno sloboda je ona crvena nit koja povezuje sve akcije preporoditelja želeći ju ostvariti kako na političkom programu, tako i u književnom i kulturnom. Šurmin je u svojoj monografiji ipak istaknuo neke utjecaje francuske kulture na kulturna zbivanja na razmeđu XVIII. i XIX. stoljeća i to ponajviše dovodeći u vezu s tim idejama djelovanje Maksimilijana Vrhovca. Zagrebački biskup, po Šurminu, stožerna je pojava hrvatske kulture i prosvjete u vremenima koja nisu bila sklona hrvatskoj politici, u vrijeme koje prethodi jačanju uloge tek probuđenog građanstva, koje će u nastupajućem stoljeću preuzeti pokretačku ulogu u dinamičnim kulturnim, prosvjetnim i političkim zbivanjima u smislu stvaranja pretpostavki za stvaranje modernog hrvatskog društva.

Literatura

- Blaža Aviani, »Pogovor«, u: H. C. Anderesen, *Najljepše bajke i priče* (s danskoga preveo Josip Tabak), Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2001., str. 257–280.
- A.W. (Arsen Wenzelides), »Kraljski Dalmatin«, *Savremenik*, 8, 12, str. 693–698; Zagreb, 1913.
- Robert Bacalja, »Kraljski Dalmatin između filologije i povijesti«, u: *Hrvati i Ilirske pokrajine (1809. – 1813.)*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti prigodom dvjestote obljetnice proglašenja Ilirskih pokrajina, Zagreb – Zadar, 1. – 3. listopada 2009., HAZU, Zagreb, 2010., str. 607–622.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Dubravko Jelčić, *Hrvatski književni romantizam*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost* (od početaka do danas 1100–1941), Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.
- Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (II. Izdanje), Matica hrvatska, Zagreb, 1961.

- Petar Korunić, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije* (Nacija i nacionalni identitet), Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2006.
- Jadranka Kruljac Sever, *Tko je Đuro Šurmin? Neki podaci o životu i djelovanju dr. Gjure/Đure Šurmina*, Centar za kulturu Čazma, Gradski muzej Čazma, Čazma, 2015.
- Ivan Kukuljević Sakcinski, *Hrvatska bibliografija. Dio prvi. Tiskane knjige*, Brzotisak Dragutina Albrehta, Zagreb, 1860.
- Tihomil Maštrović, »Najstarije novine na hrvatskom jeziku i prvi hrvatski novinar«, u: *Neukrotivo svoji. Kroatističke rasprave i članci*, Erasmus naklada, Zagreb, 2011., str. 21–26.
- Tihomil Maštrović, *Knjiga o »Kraljskom Dalmatinu«*. Priredio Tihomil Maštrović. Peti svezak pretiska novina *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata* (1806. – 1810.), Erasmus naklada d.o.o., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Sveučilište u Zadru, Zagreb, 2011.
- Ivan Mažuranić, »Hrvati Mađarom«, u: *Hrvatski preporod* (Temeljni programski tekstovi), svezak II., Erasmus naklada, Zagreb, 1994., str. 71–95.
- Ivan Pederin, *Napoleon i europske sile u borbi za Dalmaciju (1797.–1813.)*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zadar, 2015.
- Mirna Sindičić Sabljo, »O prijevodima Stanka Vraza s francuskog jezika«, *Croatica et Slavica Iadertina*, 11, 2, str. 415–424; Zadar, 2015.
- Tadija Smičiklas, *Poviest Hrvatska II.*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1879.
- Miroslav Šicel, »Problemi periodizacije hrvatske književnosti na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, s osobitim obzirom na kajkavsko stvaralaštvo«, *Dani hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 19, No. 1, 1993., str. 5–13.
- Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962.
- Gjuro Šurmin, *Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
- Gjuro Šurmin, *Hrvatski preporod II. Ilirsko doba 1836–1843*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Josip Eugen Tomić, »Biskup Maksimilijan Vrhovac«, u: *Drame / pjesme, Članci / zapisi, Djela Josipa Eugena Tomića* (svezak osmi, ur. Slobodan Novak), Zora, Zagreb, 1966., str. 307–315.
- Josip Eugen Tomić, »Uspomene na francusku okupaciju«, u: *Drame / pjesme, Članci / zapisi, Djela Josipa Eugena Tomića* (svezak osmi, ur. Slobodan Novak), Zora, Zagreb, 1966., str. 316–334.
- Branko Vodnik, »Slike i prilike«, *Savremenik*, 16, 3, str. 187–189; Zagreb, 1921.
- Mate Zaninović, »Historijski pregled osnovnih škola na zadarskom području«, *Učiteljska škola Zadar (1866/1956)*, Zadar, 1956.
- Milorad Živančević, »Ilirizam«, u: Milorad Živančević, Ivo Frangeš, Ilirizam Realizam, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. IV, Liber, Mladost, Zagreb, 1975., str. 7–217.

ŠURMIN O FRANCUSKOJ UPRAVI U DALMACIJI I UTJECAJU
FRANCUSKE KULTURE U RAZDOBLJU HRVATSKOG
NARODNOG PREPORODA

Sažetak

Cilj je rada uputiti u Šurminove zaključke o ulozi francuske kulture u vrijeme koje prethodi nacionalnom buđenju i stvaranju pretpostavki za izgradnju moderne hrvatske nacije. Pritom će se izdvojiti Šurminove analize odjeka Francuske revolucije u političkim i kulturnim promjenama na razmeđu XVIII. i XIX. stoljeća u crno-žutoj carevini i u hrvatskom društvu. Napose će se interpretirati poglavlje »Dalmacija pod franceskom upravom«, gdje Šurmin svodi rezultate utjecaja francuske kulture i politike u društvenim i kulturnim promjenama u tom dijelu hrvatskih zemalja u vrijeme Napoleonove vladavine. Rad će se osvrnuti i na povijesne i književnopovijesne preglede tog razdoblja Tade Smičiklasa, Branka Vodnika, Ferde Šišića, Mihovila Kombola, Slavka Ježića i dr.

Cljučne riječi: Gjuro Šurmin, francuska kultura, Francuska revolucija, Maksimilijan Vrhovac, književna povijest, hrvatski preporod

ŠURMIN ON THE PERIOD OF FRENCH GOVERNMENT IN DALMATIA
AND THE INFLUENCE OF FRENCH CULTURE IN THE TIME OF
CROATIAN NATIONAL REVIVAL

Summary

The aim of the paper is to inform about the role of French culture in the time previous to the national awakening and making presumptions for the creation of a modern Croatian nation. The author singles out Šurmin's analyses of the French revolution repercussions in political and cultural developments at the turn of the 18th century in a black and yellow kingdom and in Croatian society. Particular focus is going to be put on the chapter »Dalmatia under the French government«, where Šurmin discusses the results of the influence of French culture and politics on social and cultural changes in this part of Croatian lands at the time of Napoleon's rule. The paper will also examine the historical and literary-historical surveys of the period by Tade Smičiklas, Branko Vodnik, Ferdo Šišić, Mihovil Kombol, Slavko Ježić etc.

Keywords: Gjuro Šurmin, French culture, French revolution, Maksimilijan Vrhovac, literary history, Croatian national revival

*Kr. sveučilišnoj biblioteci
u Zagrebu*

POČETAK GAJEVIH NOVINA

Šurmin

PRILOG KULTURNOJ POVJESTI HRVATSKE.

NAPISAO

Dr. ĐURO ŠURMIN.

*(Preštampano iz 162. knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije znanosti i
umjetnosti.)*

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1905.

Sl. 7.: Đuro Šurmin: *Početak Gajevih novina*. Prilog kulturnoj povjesti Hrvatske, Zagreb, 1905.

Katica Čorkalo

Odgovor književne kritike na pojavu Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Uvod

Prakticirajući prvi put u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*¹ cjelovito prikazivanje nacionalne književnosti i uspostavu književnopovijesne znanstvene discipline, Šurmin je izazvao veliku pozornost u stručnim krugovima. Nakon što je početkom srpnja 1898. godine objavljena, o *Povjesti* se već u kolovozu i rujnu kritičkim prikazima oglasilo pet poznatih autora: Ante Tresić Pavičić, Dragutin Boranić, Jure Turić, Ivan Devčić i Velimir Deželić, iduće godine *Archiv für slavische Philologie* donosi prikaz svjetski poznatoga hrvatskog slavista Vatroslava Jagića, na koji je polemički odgovorio Josip Pasarić u *Obzoru*, a početkom 1900. godine prikaz je u *Nastavnom vjesniku* objavio Ivan Scherzer.

Ukupno je, dakle, o meritumu stvari progovorilo osam književno relevantnih imena, što nije i konačan broj kritičkih prikaza, budući da su nepotpisane priloge donijele i redakcije *Hrvatskoga prava*, *Narodnih novina* i *Vienca*, a izvan Zagreba karlovačko *Svjetlo* i tršćansko-pulska *Naša sloga*. Očigledno je Šurminova *Povjest* predstavljala izazovan književni događaj, te je o njoj u jednoipolgodišnjemu rasponu objavljeno trinaest prikaza različita opsega i obavijesne vrijednosti (ne računajući u beogradskom *Delu* tiskan prijevod Jagićeva članka).

Imajući na umu potrebu za cjelovitom hrvatskom književnom povijesti i ne osporavajući korist koju ona donosi, angažirane je kritičare u prvi mah privukla raskošno opremljena, portretima pisaca i dokumentima bogato ilustrirana knjiga, no unisona je pohvala išla nakladnika koji nije štedio truda ni troška, a ne autora, za kojega već prvi kritičar kaže da nije na visini zadatka.

¹ *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao dr. Đuro Šurmin, S 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmanna (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

Tu će ocjenu, izravno ili neizravno, varirati većina autora, jedinstvenih u stavu da Šurminova *Povjest* nije u potpunosti ispunila očekivanja, i to ne samo zbog neobrađenih sadržaja nacionalne književnosti, nego i zbog mnogobrojnih propusta i pogrešaka u zastupljenim i obrađenim sadržajima.

Redakcijska kritika

Oglasivši se već krajem srpnja i početkom kolovoza, uredništva su pravaškoga *Hrvatskog prava*, vladinih *Narodnih novina* i Matičina *Viencia* najbrže reagirala na pojavu netom objavljene Šurminove *Povjesti*, pa iako manjega opsega i težine od neposredno nakon njih, u kolovozu, objavljenih kritika Ante Tresića Pavičića, Dragutina Boranića i Jure Turića, redakcijske su kritičke opservacije naznačile smjer kojim će kritika i nadalje prosuđivati profil i sadržaje Šurminove knjige. Znakovito je pritom što su autorske kritike objavljene u istim glasilima gdje su već izišli nepotpisani redakcijski prikazi, u *Narodnim novinama* i *Viencu*, izuzev Tresićeve kritike koju je on objavio u svojem *Novom vieku*.

Očigledno je narav i ton pojedinih kritika usmjeravao i oblikovao publicistički medij u kojem su objavljene. Tako će s pozicija izvornoga pravaštva *Hrvatsko pravo*² govoriti o narodnosno zabrinjavajućoj *Povjesti* koja priznaje jedinstvo jezika, narodnih umotvorina i običaja hrvatskoga i srpskog naroda, a potom na jednojezičnosti zasnovanu književnost obrađuje odvojeno, pravdajući to posebnim političkim, pa stoga i književnim razvojem dvaju naroda. Zamjerivši Šurminu što se previše oslanja na monografije i rasprave drugih autora, ocjenjuje uredništvo *Hrvatskog prava* njegovu *Povjest* nesamostalnim te u cjelini pristranim i površno napisanim djelom, osobito u prikazu novijih književnih razdoblja, gdje je mnoštvo izostavljenih i manjkavo obrađenih pisaca i djela.

U ocjeni su, po naravi stvari, tolerantnije *Narodne novine*.³ Prihvativši autorovo tumačenje o dva zasebno formirana naroda koji stjecajem političkih prilika imaju i različit književni razvoj, upoznaje uredništvo čitatelje sa strukturom i sadržajima knjige, ali bez kritičnijega osvrtu na propuste i promašaje, osim (*pro domo!*) prigovora zbog zanemarene povijesti novinstva, koje kontinuiranim praćenjem književnih pojava također participira u oblikovanju i čuvanju književne memorije.

² An., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Hrvatsko pravo*, IV, br. 816, str. [3]; Zagreb, 26. srpnja 1898.

³ – r., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Narodne novine*, LXIV, br. 177, str. [4–5]; Zagreb, 5. kolovoza 1898.

Još blaži i dobrohotniji od *Narodnih novina*, donosi *Vienac*⁴ prikaz kojim uredništvo (na čelu s Bartolom Inhofom) preporuča Šurminovu *Povjest* svakoj hrvatskoj kući, hvaleći pisca zbog teškoga, savjesno obavljena posla, u uvjetima nesređene književne građe i u nedostatku temeljnih stručnih predradnji.

Tresićevo obračun sa Šurminom

Od redakcijskih su kritika značajnije, a time i zanimljivije autorske kritike, u koje su potpisnici uložili ugled i znanje, ali i neskrivenu stranačku pripadnost i polemički intoniranu pristranost, koja je više štetila nego koristila utemeljenim književnokritičkim uvidima i nalazima, u čemu će se nenadmašnim pokazati Tresić, koji će Šurminovu *Povjest* iskoristiti za obračun s autorom, ali i s drugim ideološkim i književnim neistomišljenicima.

Osvrnuvši se zakratko na izgled knjige, ukrase, ilustracije i uvez, otvara Tresić svoj žestoki obračun sa Šurminom na punih dvanaest stranica *Novoga vieka*,⁵ smišljeno birajući citate, rugajući se piscu i ismijavajući sadržaj i stil *Povjesti* koju je, kaže, jedva dočitaio, mučno se probijajući štivom »preko trnja i koprive, preko drača i šikare, preko škripova i vrtoglavih jazova«. ⁶ Ustrajavajući na primjerima loše stilizacije, ponavljanja i nejasnoća, nepreciznih i nespretnih formulacija i gramatičkih nepravilnosti, vještima doskočicama i aluzijama dezavuirao Tresić Šurminovu logiku, ismijava njegovu definiciju poezije i lijepoga, ironizira hrvatskome biću stran utjecaj vukovaca na njegov jezik.

A nakon što je ironijski raščlanio stil i jezik, krenuo je u pohod na Šurminovo obrazovanje i poznavanje književne građe napose, koristeći sva retorička sredstva da ga prikaže slabim i nedoučenim piscem i povjesničarom diletantom, a knjigu mu nevrjednom i promašenom, tvrdeći da njezin pisac ne poznaje ni stariju ni noviju književnost, te bez ikakva reda, sustava i vlastita suda gomila za književnost sporedne dokumente, listine, obiteljske oporuke i loše prijevode lokalnih i samostanskih anonimusa, posuđuje Markovićeve ocjene o Gunduliću, Mažuraniću i Botiću, uspoređuje neusporedive književne osobnosti, griješi u autorstvu i žanru očito nepročitanih djela, a najviše Tresića ljuti što dokazanim književnicima pripisuje plagijatorstvo, pri čemu je najgore prošao Kumičić, a pošteđeni nisu ni Gjalski, ni Novak, ni

⁴ An., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Vienac*, XXX, br. 32, str. 494; Zagreb, 6. kolovoza 1898.

⁵ A. [Ante] Tresić Pavičić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Novi viek*, III, br. 4, str. 232–243; Split, 15. kolovoza 1898.

⁶ Isto, str. 236.

neshvaćeni velikan Kranjčević – u *Povjesti* u kojoj ogorčeni kritičar umjesto »izvorna piščeva suda«⁷ vazda nailazi na banalne ocjene i posuđene citate.

Neštedimice se okomivši na autora koji ne umije ni kronološki ni žanrovski razvrstati i povezati književne pojave i djela, navodi Tresić izostavljena imena pjesnika, prozaika i književnih stručnjaka, originalnih pisaca i vrsnih stilista neizbrisiva književnopovijesnoga traga, dokazujući posvemašnje Šurminovo nepoznavanje i nerazumijevanje hrvatske književnosti, napose novije, a ne znajući joj temelje i dosege, ne može joj nazrijeti ni budućnost.

Za neskrivenu je ljutnju i ironičnost imao Tresić i subjektivne razloge, jer ga Šurmin smatra lošim dramatičarom, slabim pripovjedačem i pjesnikom po uzoru na Carduccija, a spomenuvši pravaški karakter njegovih pjesama, dirnuo je u osinje gnijezdo i izložio se vehementnoj retorici radikalna stekliša. Odrekavši Šurminu poznavanje talijanske i klasične literature i razumijevanje književnosti uopće, proglašava ga Tresić jednim »od najljepših primjера filologične filoksere«,⁸ a oni su »zapreka svim slobodoumnim idejam, zapreka književnosti i estetici«.⁹ Dodavši svemu tome i sukob *Novoga vieka* (kojemu je nakladnik i urednik od 1897. do ugasnuća lista 1899.) s *Viencem* i *Obzorom*, te svodeći sve na osobnu i političku razinu, zaključit će Tresić da je Šurmin potisnuo historika u sebi dajući »oduška svojoj obzoraškoj duši«.¹⁰ I tako se, nakon filologa, koji »pogovedariše jezik a obezglaviše stil hrvatski«,¹¹ naposljetku obračunao i s mrskim obzorašima, svrstavši u isti koš sve koji ne dijele njegove književnojezične nazore i politička opredjeljenja.

Tresićeve je kritika eklatantan primjer strančarenja koje je zasjenilo dobro uočene i s razlogom iznesene nedosljednosti, propuste i pogreške Šurminove *Povjesti*, pretvorivši je u poligon za ideološki obračun s protivnicima svih boja. Činjenice su, međutim, neporecive, i da nije neprimjerena i uvredljiva tona, argumente se Tresićeve ne može nijekati, pa ni one koji se odnose na Šurminov metodološki pozitivizam, s obzirom da »autor prve veće književnopovijesne sinteze«¹² ne uspijeva nadrastiti filološku metodu koja je, i njemu zahvaljujući, »najviše utjecala na školske i šire javnosne percepcije«.¹³

⁷ Isto, str. 237.

⁸ Isto, str. 242.

⁹ Isto, str. 243.

¹⁰ Isto, str. 242.

¹¹ Isto, str. 243.

¹² Joža Skok, »Hrvatski književni povjesničari u književnom obzoru Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 16–17, str. 38; Varaždin, 2006.

¹³ Dalibor Brozović, »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 58.

Posve je drugo pitanje je li kritičar Tresićeva temperamenta i intelektualnih kapaciteta mogao biti samozatajan i tonom blaži? Vjerojatno nije, ali smo zahvaljujući njemu potanko saznali kakva ne smije biti buduća cjelovita povijest hrvatske književnosti, a tim je tragom išla većina kritičara Šurminove knjige, nalazeći počesto isto što i Tresić, samo što su svoj izričaj ublažili te manje ili više prilagodili mediju za koji pišu.

Boranićeva inventura *Povjesti*

Dobro upućen u beletrističku i stručnu književnu produkciju, upozorava Boranić¹⁴ na književnopovijesni pregled koji je Šurmin napisao za češki *Ottov Naučni slovník*, doradivši ga za *Povjest* i dopunivši novim poglavljima. Ne odobrivši Šurminove isprike o neistraženosti hrvatske književnosti, navodi mu Boranić za primjer Smičiklasa koji je napisao bolju nacionalnu povijest od njegove književne, upravo zato što je sâm istraživao i proučio ono što drugi nisu. Za razliku od toga, tragovi se samostalna istraživanja u *Povjesti* vide samo u obradi kajkavske književne baštine, dok se drugdje Šurmin drži postojećih izvora i dokumenata, a tamo gdje ih nema, zadovoljava se nabranjem imena i naslova i općenitim natuknicama. Dodamo li tomu i primjere gdje je izvore imao, a nije ih valjano iskoristio, očitim postaje kako je knjigu pisao u žurbi, vidljivoj i u sadržaju i u stilu njezinu.

Propuste će Boranić utvrditi i u poglavlju o hrvatskom jeziku, gdje se ne spominje ozaljski kajkavsko-čakavski fenomen, kao ni čakavski temelji protestantskih knjiga. Olako nalazeći izliku u činjenici što su te knjige sustavno uništavane, ignorira Šurmin popriličan broj sačuvanih, na temelju kojih je mogao valjano zaključiti o specifičnosti njihova jezika.

Nezadovoljan i najstarijim književnim razdobljem, ne propušta Boranić uputiti na Brozove *Crtice* i Jagićevu sustavnu obradu hrvatskoga srednjovjekovlja u knjizi *Staro doba* (1867.), nalazeći Šurminu propuste i u dobro obrađenu razdoblju od XV. stoljeća do preporoda, gdje je više pozornosti trebao posvetiti ne samo Gundulićevu *Osmanu*, nego i *Suzama sina razmetnoga* i Držićevim komedijama, za koje je imao izvrsan izvor u Pavićevoj *Historiji dubrovačke drame*, a više je trebao reći i o splitskim i hvarskim prikazanjima, o Maruliću i *Juditi* te Hektorovićevu *Ribanju*.

Neujednačenost se književnopovijesna najviše ogleda u iscrpnu prikazu Kačića (na pet stranica!) nasuprot površnom i šturom prikazu M. A. Relko-

¹⁴ D. [Dragutin] Boranić, »Povjest hrvatske i srpske književnosti«, *Narodne novine*, LXIV, br. 188, str. [1–2]; Zagreb, 19. kolovoza 1898.

vića, Krmpotića i Čevapovića, te maćuhinskom odnosu prema slavonskom prosvjetiteljstvu u cjelini (stisnutom na svega tri i pol stranice!), gdje o velikom utjecaju tih pisaca na narodni život u Slavoniji nema ni riječi. Jednako je tako autor zapostavio i književnost pod apsolutizmom u odnosu na omiljeno si i temeljitije istraženo preporodno razdoblje,¹⁵ ali je i tu trebao bolje prikazati Vrazove *Đulabije* i Demetrovo *Grobničko polje*, Blažekove političke pjesme, Bogovićeve drame i pripovijetke, Preradovićeve *Kraljevića Marka* i Kukuljevićeve drame, a u Šenoinu razdoblju njegove povijesne romane.

Boranić se jedini od kritičara osvrnuo i na opsegom od hrvatske užu srpsku književnost, tvrdeći da je bolje napisana, pogotovo u novijim dionicama, no i tu prigovora autoru što ne upozorava na dodirne točke među dvjema književnostima tamo gdje ih ima.

Kritičke se njegove primjedbe često dotiču suhoparna Šurminova nabranja djela bez ikakve ili s tek površnom i nepotpunom ocjenom, a diskutabilni su osobito prikazi realista i mlađih pisaca, modernista, gdje se pokazuje da autor katkad nije ni pročitao djela o kojima piše, pa Tomiću pripisuje izvorno autorstvo drame koju je preveo (*Uriel Acosta*), a Despotov putopis *Put u Lovćen* proglašava pjesmom, te će i Boranić kapitulirati pred problematičnom obradom novije hrvatske književnosti. Svjestan upitne vrijednosti svega što je Šurmin u *Povjesti* napisao nakon Šenoe, odustaje pisati o tomu, zgusnuvši svoje mišljenje u poražavajuću ocjenu: »U karakteristikici mladje generacije romanopisaca i pjesnika povodi se autor sasvim za subjektivnim dojmovima Čedomila Jakše«. ¹⁶ Naravno da u toj i tako »ravnodušnoj historiji«¹⁷ dostojno mjesto nisu dobili ni najbolji od najboljih, pa ni korifej moderne Matoš!

Svjestan preuranjeno napisane književne povijesti koja otkriva neistraženost cijelih područja, kritizira Boranić – jedini među autorima prikaza o kojima je riječ – jednoličnost unisono hvaljenih ilustracija knjige, u kojoj autor donosi prevelik broj glagoljskih i ćirilskih, uglavnom pravnih dokumenata, a bolje bi i korisnije učinio da je taj broj smanjio u korist faksimila rukopisa,

¹⁵ Šurminovo istraživanje preporoda vidljivo je u knjigama *Hrvatski preporod*, I. (1903.) i *Hrvatski preporod*, II. (1904.) te u nizu tematskih i za prethodne sinteze pripremljenih radova: *Bilješke za hrvatski preporod*, Zagreb, 1902.; *Sitni prilozi za hrvatski preporod*, Zagreb, 1903., a tu su i članci o poznatim preporoditeljima (Preradoviću, Vrazu, Trnskom, Kurelcu, Vukotinoviću, Nemčiću, Demetru, Rakovcu, Kukuljeviću i Milakoviću) te kasnije napisani članci o Gaju (»Početak Gajevih novina«, *Rad JAZU*, knj. 142, str. 110–134; Zagreb, 1905.; *Književno-politička parodija Gajeva*, Zagreb, 1911.).

¹⁶ Dragutin Boranić, nav. dj., str. [2].

¹⁷ Ivo Hergešić, »Hrvatska moderna«, *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Priredio Vlatko Pavletić, Stvarnost, 1965., str. 247.

pokoje naslovnice starijih izdanja i karte s ucrtanim područjima hrvatskoga jezika i njegovih dijalekata.

Inovativni prijedlozi za bolju književnu povijest od Šurminove

Formulirana pitanjem »Kakova nam još treba povijest književnosti?«¹⁸ Turićeva kritika drugačije je naravi od prethodnih. Tvrdeći da je Šurminova *Povjest* »namijenjena samo književnicima«,¹⁹ to jest onima koji su najupućeniji, pledira kritičar za književnu povijest koja bi čitateljima olakšala razumijevanje književnih djela i pomogla im da uživaju u njihovoj ljepoti, budući da i školovani ljudi nerijetko trebaju pomoć stručnjaka. U takvoj bi se povijesti književnosti govorilo o najboljim umjetninama, o njihovu nastanku i oblikovanju, o glavnoj ideji i kako je prikazana, o utjecaju pojedinih djela na javnost. Takva bi književna povijest potaknula čitatelje na čitanje, obrazovala ih i oplemenila, a Šurminova *Povjest*, kategoričan je Turić, ne će u tom pogledu koristiti, već i zato što u njoj ni spomenuo nije književnost za mladež kojoj je, među ostalim korisnicima, takva knjiga i namijenjena.

Gorljivo zagovarajući povijest književnih umjetnina umjesto povijesti usredotočene na pisce, njihovu afirmaciju i slavu, protivi se Turić Šurminovu metodološkom biografizmu, ustrajavajući na stajalištu da dobri pisci ne podilaze ukusu suvremenika, nego pišu tako da im djela i budući naraštaji rado čitaju.

Ukratko se osvrnuvši na očito mehanicističku i neknjiževnu razdiobu književnih procesa, provedenu prema kronološkom i geografskom načelu, zagovara Turić odlučno cjelovitu književnu povijest, bez obzira na regije u kojima je nastajala, a prvi će od kritičara problemski progovoriti i o teorijskim pitanjima književne povijesti, sugerirajući da bi se mogla usustaviti i prema književnim vrstama, dakle žanrovski. Uvjeren da je cjelovita književna povijest prevelik zalogaj za pojedinca, ponudio je Turić zanimljiv i u to vrijeme nov prijedlog o više autora, znalaca određenih područja, gdje bi literarni historici zajednički utvrdili metodologiju i načela po kojima će djela prosuđivati, a potom bi među sobom podijelili gradivo prema kompetencijama za određena područja, usredotočeni ponajviše na najbolja djela nacionalne književnosti.

¹⁸ Jure Turić, »Kakova nam još treba povijest književnosti?«, *Vienac*, XXX, br. 35, str. 542–543; Zagreb, 27. kolovoza 1898.

¹⁹ Isto, str. 542.

Turićev prijedlog o više autora zagovara i nepotpisani kritičar karlovačkoga tjednika *Svjetlo* u nevelikoj, ali za meritum stvari bitnoj »Maloj ocieni«.²⁰ Polazeći od potrebe za literarnom povijesti koja bi utvrdila gdje smo i što nam je u budućnosti činiti, ne odobrava kritičar Šurminovu metodološku koncepciju, sumnjajući u kakvoću povijesti koja se bez temeljita »poznavanja predmeta, sprema i svoga vlastitoga suda«²¹ oslanja na tako raznovrsne autorske izvore, od filološko-bibliografskih do estetskih. Stoga *Svjetlov* kritičar odriče Šurminu pravo da svoju knjigu nazove poviješću, jer književni razvoj pretpostavlja i društveni razvoj, a toga u njega nema, iako bi kao historičar morao »da nam poda psihologiju raznih doba, da ih protumači prilikama, u kojima su živili pisci; onda da nam poda fiziognomiju pojedinih pisaca i obilježi stupanj njihove individualnosti«.²² Zato se Šurmin nije smio latiti pisanja povijesti, nego nakladniku predložiti da njezinu izradbu povjeri nekolicini eksperata koji bolje od njega poznaju određena književna područja. Tada ne bismo dobili nesustavnu povijest nadnevakâ, imenâ i naslovâ, kompilaciju stilski zamršenu i nerazumljivu, punu protuslovlja i netočnosti, u kojoj je toliko toga izostavljeno. Od takve bi povijesti, tvrdi odlučni *Svjetlov* kritičar, korisniji bio pregled književnosti s potpunim bibliografijama i valjanim biografijama, koji bi čitatelju prepustio da samostalno prosuđuje o pročitanim djelima.

Posljednji prikaz Šurminove *Povjesti* u godini njezina objavljivanja tiskan je bez naslova i potpisa u tršćansko-pulskom tjedniku *Naša sloga*²³ u rubrici Književnost,²⁴ a vapijući je glas zanemarene i zapostavljene hrvatske Istre, s kojom književni povjesničari postupaju kao s »Pepeljugom, a ne sestrom u kolu hrvatskih zemalja«.²⁵ Upravo tako učinio je i Šurmin, ne spomenuvši ni najstarije spomenike, *Razvod istarski* i *Boljunsku kroniku*, pa čak ni slavnoga Stjepana Konzula Buzećanina (Istranina!), premda je imao izvrsne izvore u radovima Ljubića i Kukuljevića, pa kako onda očekivati da spomene novije istarske pjesnike i pisce, Baštijana, Dobrilu, Jeretova i dr. Valja, međutim, navesti i sljedeći specifikum: u kolopletu raspri i akademskih nad-

²⁰ An., »Povjest hrvatske književnosti (Mala ociena)«, *Svjetlo*, XIII, br. 35, str. 2; Karlovac, 28. kolovoza 1898.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Za 33. brojem *Naše sloge* s prikazom Šurminove knjige uzalud sam tragala u zagrebačkim knjižnicama (u NSK-u nedostaje upravo taj broj), i napokon do njega došla na adresi <http://www.ino.com.hr/> Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, koja je u projektu digitalizacije starih istarskih novina surađivala s Austrijskom nacionalnom knjižnicom.

²⁴ An., »[Povjest književnosti hrvatske i srpske]«, *Naša sloga*, XXIX, br. 33, str. 3; Trst – Pula, 1. rujna 1898.

²⁵ Isto, str. 3.

metanja oko Šurminove *Povjesti*, izdvaja se taj usamljeni, opominjući glas razuma iz Istre te s periferije hrvatskih zemalja zdušno preporuča »da Hrvati obradjuju *dobro* [izvorno isticanje!] samo povjest svoje književnosti puštajući braći Srbom neka se oni bave svojom«. ²⁶ Tako otvoreno nije to zagovarao ni jedan dotadašnji a ni budući ocjenitelj kontroverzne Šurminove dvodijelne povijesti.

Devčić na Tresićevu tragu i umjereni Deželić

Kronološki redom idući, nakon »Male ocjene« u *Svjetlu*, objavljuje Devčić u Tresićevu *Novom vieku* prikaz pod naslovom »Dvie tri o Šurminovoj 'Povjesti književnosti hrvatske i srpske'«, ²⁷ no kao ni prethodno spomenut, ni ovaj ne treba suditi po naslovu, jer su oba kritička osvrtta rezultat poznavanja gradiva i jasne predodžbe o književnoj povijesti. Ustvrdivši na početku da je pisac uspješniji kad koristi stručne izvore, a »manje je uspio ondje, gdje se morao sam na sebe oslanjati«, ²⁸ Devčić do kraja ustrajava na nizanju nedostataka Šurminove *Povjesti*, vjerkajući se što na njezinim stranicama nema, od poznatijih, Turića, Draženovića, Trstenjaka, Milakovića, Grlovića, Pogačićeve, Lopašića i Jeretova, a nema ni Matice dalmatinske i osnivača joj Petranovića, ni lokalnih pisaca.

Nastojeći argumentirati svoje prigovore, navodi Devčić uz svako izostavljeno ime književne početke, žanrovsku pripadnost i druge bibliografske natuknice o objavljenim djelima, pa čak i to, tko je koje djelo i u kojem uglednom glasilu ocjenjivao. Lamentirajući nad svakim leksikografskim zapisom i koreći autora zbog nepoznavanja izvora, zbog netočnih biografskih i inih činjenica, a osobito zbog neuvrštenih afirmiranih pisaca (našao ih je tridesetak!), zaključuje Devčić da je Šurmin neobjektivan povjesničar. Svjestan težine izgovorenih riječi, na kraju se opravdava dobrim namjerama, no nismo sigurni da u pozadini ne stoji želja da Šurminovu *Povjest* obezvrijedi obiljem konkretnih zamjerki, usuglašen s već prije u *Novom vieku* objavljenom Tresićevom kritikom. Ponešto je doduše ublažio ton i žestinu prethodnika, ali je precizno detektirao promašaje pionirske Šurminove historiografije.

Svjestan da se za knjigom koja bi prikazala ukupni književni razvoj hrvatskoga naroda već dugo osjeća potreba, potpisanim se prikazom Šurmino-

²⁶ Isto.

²⁷ Ivan Devčić, »Dvie tri o Šurminovoj 'Povjesti književnosti hrvatske i srpske'«, *Novi viek*, III, br. 5, str. 295–300; Split, 1. rujna 1898.

²⁸ Isto, str. 295.

ve *Povjesti* oglasio i urednik *Prosvjete* Velimir Deželić,²⁹ upozorivši na zatečeno stanje nakon nedovršenih sinteza Jagića i Broza te književnih pregleda Filipovića, Pechana, Petračića i Milera, a i nakon Šurminova pregleda, koji se u *Naučnom slovniku* pojavio iste godine kad i ambicioznije zamišljena – tematizirana književna *Povjest*.

Svjestan da je negativna kritika uzela maha i uzbunila duhove, smiruje Deželić tenzije uvjeravajući nezadovoljnike u Šurminovu ozbiljnost i privrženost poslu, dobrohotno vjerujući kako se sve propušteno i pogrešno može popraviti, no u *Povjesti* je bilo toliko povoda za kritiku da se i on upustio u nabranje pogrešaka, uzalud se nadajući poboljšanu izdanju, jer se Šurmin umjesto književnosti i struci okrenuo politici, a mudri je Barac predvidio kako će to završiti – u usamljenosti i zaboravu – jer »literarna povijest [...] ne može biti predmet kojim se čovjek može baviti samo usput«.³⁰

Zagovarajući cjelovit prikaz hrvatske književnosti, bez obzira u kojoj je regiji nastala, i Deželić se bavi kriterijski nesustavnom Šurminovom periodizacijom, složivši se s prethodnicima i oko nerazmjerne zastupljenosti starije nauštrb novije književnosti. Negodujući što Šurmin ne obuhvaća književne procese do izlaska knjige 1898., nego do 1890., izostavljajući time iz korpusa hrvatske književnosti skoro čitavo desetljeće stvaralaštva hrvatskih realista i modernista, zajedno s njihovim u međuvremenu objavljenim djelima, Deželić ispravno zaključuje da su upravo ta djela nepobitna i o završenosti opusa neovisna legitimacija svojih tvoraca. Na tragu Turićevu, i on zagovara književnu povijest gdje je riječ ponajprije o djelima, te ozbiljnim propustom smatra zanemarivanje stvaralaštva mladih pisaca, koji stasaju i razvijaju se u modernističkim strujama, a još nepravdnijim i pogubnijim drži što Šurmin sumnja u njihov nacionalni osjećaj.

I Deželić primjećuje bolje obrađena starija književna razdoblja, gdje se Šurmin oslanjao više na tuđe nego na vlastite prosudbe, a s obzirom da starija djela imaju češće filološku nego estetsku vrijednost, žali što im je autor dao previše prostora. Registrira dakako i on izostavljena književna imena na kojima Tresić i Devčić, zgražajući se, inzistiraju, no pomirljivo tvrdi da su se neka bez veće štete mogla ispustiti. Pokazavši i tu lice dobronamjerna kritičara, pogreške je Šurminove pripisao Deželić kratkome roku za pisanje knjige, koja ipak ni njemu »nije još prava povjest, već više priegled povjesti, neka vrst kompendija u kojem imade mnogo imena i posve kratkih sudova«.³¹

²⁹ Velimir Deželić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Prosvjeta*, VI, br. 17, str. 555–556; Zagreb, 1. rujna 1898.

³⁰ Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, Časopis pro slovansku filologiju, XVII, br. 1–2, str. 217; Prag, 1939.

³¹ Velimir Deželić, nav. dj., str. 555.

Pasarićeva polemika s Jagićem

Po svemu sudeći, Šurminova je *Povjest* odjeknula više nego što po svojoj kakvoći zaslužuje, a rasprava se o njoj protegnula i na sljedeću, 1899. godinu, jednim dijelom zato što se cjelovita književna povijest dugo očekivala, a dijelom stoga što je sadržavala implikacije šire od književnih – političke i ideološke – kako smo ih već nalazili u prethodnim kritikama gdje su se ticale iste nacionalne književnosti – hrvatske, dok se druga polovica knjige – srpska književnost – ili ignorirala ili usput spomenula. Budući da je gotovo sve kritičare zanimalo kako je obrađena hrvatska književnost, prihvatili su Šurminovo obrazloženje o dva politička naroda i dvije samosvojno izrasle književne tradicije, osim pravaša Tresića koji zbog zajedničkih poglavlja Šurminov pristup drži nelogičnim i spornim, i Jagića koji zagovara zajedničku povijest dvaju naroda u cjelini, što će Pasarića potaknuti na žestoku polemiku u *Obzoru* i otvoriti raspravu koja složenošću nadmašuje književnopovijesnu problematiku, šireći se na uzavrele nacionalne i političke aktualnosti.

Jagićev je prikaz na njemačkome jeziku objavljen u njegovu *Archivu*,³² a iste godine pojavio se u srpskom prijevodu na ćirilici u beogradskom *Delu*³³ (gdje se uredništvo u bilješci uvelike zahvaljuje uglednom autoru što je to omogućio).

Zadovoljan što se napokon cjelovita i bogato ilustrirana povijest književnosti pojavila (*serbokroatische Literaturgeschichte* u njemačkom tekstu, a *srpskohrvatska istorija književnosti* u srpskom prijevodu!), misli Jagić da je književnost hrvatsku i srpsku trebalo obraditi kao cjelinu. Spomenuvši prethodne pokušaje i stanje književne povijesti u nas, pozdravlja on Šurminovu marljivost u istraživanju i skupljanju građe, a kritizira isto što i prethodnici: nesamostalnost i ovisnost o tuđim, neprovjerenim mišljenjima, nepregledno i suhoparno nabranje imena »popraćenih sa vrlo malo beznačajnih reči, iz kojih čitalac ne može stvoriti nikakvu sliku«,³⁴ nedopustiv nerazmjer u obradi književnih razdoblja i pisaca, a dvojben mu je i Šurminov ukus, skloniji zabavnoj nego poučnoj književnosti, i stihovima više nego prozi. I njega dakako brinu nezastupljena imena, i to jezikoslovaca i leksikografa, Kašića, Mikalje, Della Belle i Šuleka, ali i Filipovića i Starčevića.

³² V. [Vatroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Archiv für slavische Philologie*, XXI, br. 1–2, str. 245–251; Berlin, 1899.

³³ V. [Vatroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Delo*, VI, br. 6, str. 475–481; Beograd, 1899.

³⁴ Isto, str. 476.

Podrobnije se posvetivši i srpskoj književnosti, kritizira Jagić nepouzdanu Šurminovo znanje, kronološka nesuglasja i promašaje, nepregledno i nedosljedno strukturiranje građe u periodizacijske cjeline te izostanak ozbiljnijih komparativnih uvida i književnih suodnosa s drugim narodima, što je u raskoraku s ranije iznesenom Boranićevom ocjenom o bolje napisanoj povijesti srpske književnosti.

U obzir uzevši autorovu mladost i odgovoran posao historioografa, najviše mu Jagić zamjera razdvajanje hrvatske i srpske književnosti u duhu »modernih separatističkih težnji«,³⁵ iako je svjestan usamljenosti svojih gledišta u Hrvatskoj, gdje je prevladao drukčije od njega formiran – novi politički i književni naraštaj.

A za taj je naraštaj njegov žal za književnim zajedništvom novodobni »kamen pravi smutnje velike« i okidač za Pasarićev obračun s njim. Dobrano prekoračivši okvir prikaza knjige, Pasarićev tekst »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«³⁶ prerasta u opsežnu i pomno strukturiranu raspravu, gdje u pet tematski ciljano sročениh podnaslova³⁷ polemizira s Jagićevim znanstvenim tezama na širem vremenskom planu.

Započevši raspravu o Hrvatima nesklonim filolozima, od Kopitara, Miklošića i Vuka, koji je pod imenom srpskim objavio u hrvatskome narodu zapisane pjesme, do *našijenaca* Maretića i Jagića, samo je drugi naslov u raspravi Pasarić posvetio Jagićevoj kritici *Povjesti*, braneći Šurmina od njegove pristranosti i neobjektivnosti, i nalazeći nepravdu prema Hrvatima čak i u tome što je svoj članak za prijevod i publiciranje povjerio srpskom, a ne hrvatskom časopisu. Suglasan sa Šurminom o hrvatstvu glagoljizma i bosanske ćirilice, zauzima se Pasarić gorljivo za odvojenu od srpske hrvatsku književnu povijest, s obzirom da duhovnoga zajedništva među Hrvatima i Srbima nije ni bilo, nego se nemilice iskorištavalo »samo u prilog srbstvu, a na štetu hrvatskoga imena«.³⁸

Odlučno zahtijevajući da se prestane sa zloporabom teze o jedinstvu naroda i jezika koja krivotvori i izvrće činjenice, uporno plasirajući laži da su Hrvati svoj književni jezik uzeli od Srba i dajući Srbima alibi za bezočno prisvajanje hrvatske narodne i dubrovačke književne baštine, srbomaniju Ja-

³⁵ Isto, str. 479.

³⁶ Josip Pasarić, »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, *Obzor*, XL, br. 166–168 i 170–172; Zagreb, 1899.

³⁷ Evo kako Pasarićevi podnaslovi glase: Filolozi o Hrvatima, Jagićeva kritika Šurminove književne povjesti, Jagić o Račkome, Učenjačke metamorfoze Jagićeve, Dubrovačka je književnost samo hrvatska!

³⁸ Josip Pasarić, *Jagić prema hrvatstvu i srbstvu*, Zagreb, 1899., str. 4. (Posebni otisak iz *Obzora*, v. bilješku 37).

gićevu vidi Pasarić i u napisima gdje Ruvarca stavlja uz bok Račkome, iako o tomu sâm Ruvarac kaže: »Malo ima Račkih i u mnogobrojnijih i naprednijih naroda; mi bar ravnoga mu nemamo«. ³⁹

Inzistirajući na Jagićevoj znanstvenoj nedosljednosti, Pasarić će u završna dva teksta – »Učenjačke metamorfoze Jagićeve« i »Dubrovačka je književnost samo hrvatska!« – citatima dokazivati kako je Jagić mijenjao mišljenje o »hrvatstvu Dubrovnika i u opće u priepornim točkama hrvatsko-srpskog pitanja«, ⁴⁰ razvrstavši njegove mijene u nekoliko razdoblja: kad je pisao o hrvatstvu Dubrovnika, Dalmacije i Bosne te hrvatskoj glagoljici i književnom jeziku; kad pod Daničićevim utjecajem »napušta hrvatstvo Bosne, otkriva hrvatsko-srpsku narodnost na historijskom tlu Hrvatske i zaboravlja izdicati hrvatsko prvenstvo narodnog književnog jezika«; ⁴¹ kad je za boravka u Odesi, Berlinu i Petrogradu propustio, a mogao je »da je htio, hrvatskome imenu pomoći do priznanja i poštovanja i raspršiti predsude o Hrvatima pred germanskim i ruskim svijetom«, ⁴² i kad se naposljetku približio Miklošičevoj teoriji o slovenskom podrijetlu hrvatskih kajkavaca, koristeći ime srpsko-hrvatsko za hrvatski jezik, »kao tobožnji naučni termin«, ⁴³ slovinsko za jezik dubrovačko-dalmatinske književnosti i bosansko za književni jezik Bosne i Hercegovine. U apodiktički intoniranu naslovu »Dubrovačka je književnost samo hrvatska!« utvrđuje Pasarić znanstveno nepobitno hrvatstvo *hrvatske Atene*, u kojoj je »sve od XIV. vieka vladala štokavština s jekavskim izgovorom«. ⁴⁴

Šurminova je *Povjest* Pasariću dobrodošao povod za članak koji ne određuje ni njega ni Jagića, slavista europskih dimenzija, ali razotkriva pravo stanje postpreporodne kroatistike u odnosu na europsku, još uvijek idealističkim zajedništvom zamagljenu i politikom inficiranu slavistiku, s kojom Hrvatska sve do danas nije imala sreće, iako je iznjedrila velike slaviste. Udaljavanje i osamostaljenje kroatistike od europske slavistike, poglavito one koja gorljivo zastupa srpsko-hrvatsko zajedništvo, ponajprije jezika, ali i književnosti, već se tada pokazalo za nacionalni integritet i opstanak nužnim činom, a jasno to pokazuje i Jagićeva »Kratka izjava«, ⁴⁵ u kojoj Pasarićevu kritiku naziva pamfletom, a sebe starim idealistom. Duboko svjestan političkih trzavica i razjedinjenosti dvaju naroda, Jagić misli kako bi se ipak moglo sačuvati ba-

³⁹ Isto, str. 8.

⁴⁰ Isto, str. 9.

⁴¹ Isto, str. 19.

⁴² Isto, str. 20.

⁴³ Isto, str. 21.

⁴⁴ Isto, str. 30.

⁴⁵ V. [Vatroslav] Jagić, »Kratka izjava«, Opatija, 26. augusta 1899., *Narodne novine*, LXX, br. 196, str. [4]; Zagreb, 28. kolovoza 1899.

rem duševno zajedništvo, iako mu je jasno rečeno da se novi naraštaj u Hrvatskoj udaljio od ideala Strossmayera i Račkoga iz njegove mladosti.

Scherzerov zagovor slavonistike

Najposlije se u niz recenzenata Šurminove knjige svrstao i germanist Ivan Scherzer,⁴⁶ uz Boranića i Deželića najtemeljitiiji u tom nizu. Redovni suradnik srednjoškolskoga *Nastavnog vjesnika*, obraćao se populaciji kojoj je nacionalna književna povijest bila najpotrebnija, a uvjeren je da se bolja od Šurminove, uz dodatni istraživački napor, i u nas može napisati, respektirajući pritom književnopovijesno naslijeđe i pouzdane istraživačke napore prethodnika. A upravo je u tomu Šurmin zakazao, ponudivši kritički raspoloženoj javnosti *Povjest deficitarnih znanja te dvojbenih i banalnih prosudbi o književnim djelima* (tipa: »među ovim pjesmama i m a i h i l i j e p i h«,⁴⁷ spac. izvorno).

Zaključivši o stvari općenito, Scherzer i precizira: veliki je propust Šurminov što Marulićevoj, za hrvatsku književnost bitnoj *Juditi*, pretpostavlja djelo *De institutione bene beateque vivendi*, i inače skloniji kulturološkim nego beletrističkim djelima, što ne piše o estetskoj vrijednosti *Osmana*, karakterizaciji likova i epskom stilu Gundulićevu, a imao je o tomu izvrsne izvorne radove, što zanemaruje komparaciju kao učinkovito sredstvo u predočavanju i povezivanju književnih pojava, te ne samo što hrvatsku literaturu ne uspoređuje s inozemnom, nego ignorira i povezanost među onim djelima koja su u različitim dijelovima Hrvatske reagirala na slične društvene pojave, ne uočivši poveznicu Kavanjinove kritike narodnih običaja i poroka u *Bogatstvu i uboštvu* s Relkovićevim *Satirom*, Gundulićevih *Suza sina razmetnoga* s Đorđićevom *Mandaljenom* i Kanižlićevom *Svetom Rožalijom*, hvarske drame o sv. Lovri s prikazanjima u Vukovaru i požeškom kolegiju. A ako ne upozorava na dodirne točke i »niti, koje vežu različne pojave, ne će nam se povjest književnosti prikazati kao jedinstvena slika, nego kao [...] kuća, iz koje možeš svaki kamen izvaditi jer kamenje nije vezano mazom«. ⁴⁸

Prigovori se Scherzerovi odnose i na uvodna poglavlja, gdje je trebalo temeljitije prikazati staroslavensku baštinu, koristiti iscrpnu literaturu o metričkim temama u poglavlju o narodnoj književnosti i ne prešutjeti tiskanje hrvatskih knjiga u Mletcima, a sve je to Šurmin zanemario.

⁴⁶ I. [Ivan] Scherzer, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, Književne obznane VII, *Nastavni vjesnik*, Časopis za srednje škole, VIII, br. 2, str. 196–203; Zagreb, 1900.

⁴⁷ Isto, str. 197.

⁴⁸ Isto, str. 198.

Zavičajno i intimno vezan za Slavoniju, rođeni Vinkovčanin, Scherzer nije žalio truda da bi konkretizirao i rječitim primjerima potkrijepio što je sve Šurmin propustio reći ili je pogrešno rekao o *Satiru* i *Kućniku*, Čevapovićevu *Josipu*, sinu *Jakoba patrijarke* i zaslugama Ivana Filipovića Heldentalskog. Za poglavlje o slavonskom prosvjetiteljstvu Scherzer misli da bi bolje bilo da ga u knjizi nema, nego što je objavljeno na nepune četiri stranice, gdje su izostale i najmanje ocjene vrijednih djela, gdje je kronološki poredak pisaca uspostavljen bez ikakve logike, a nedopustivo zapostavljen M. A. Relković koji je u Slavoniji stvorio školu i bio uzor djelima »satiričkog i poučnog sadržaja«. ⁴⁹ Pogrešno navodeći da u prvim pjevanjima *Satira* nema razlike između prvoga i drugoga izdanja, dodatno je tekst zamutio lošom stilizacijom, te mu je *Satir* »pisan u stihovima«, potom »u narodnom desetercu«, a tek treći put »u narodnom desetercu s rimom«, umjesto da je to precizno formulirao na jednome mjestu (pisan u narodnom desetercu s rimom!). Ništa bolje nije prošao ni *Kućnik* Relkovića mlađega, u rječnicima hrvatskim često korišteni izvor čistoga narodnog jezika, kao ni najveći predstavnik hrvatskoga realizma u Slavoniji Josip Kozarac.

Nipošto ne treba Scherzera proglasiti zavičajno uskogrudnim, jer on brani i Stoosov *Kip domovine* od Šurminove tvrdnje da je bez ikakve poezije, posebno mu zamjerivši što nije kritičnije ocrtao idealističke preporodne ideje i »nezrelost Hrvata za vrijeme toga pokreta, njihovu nesigurnost pa prelaženje s ilirstva na jugoslavenstvo, dok nijesu jedva jedvice postali ono, što jesu, na ime Hrvati«, ⁵⁰ a primjedbe se kritičareve tiču i *Kola*, izostanka estetske ocjene *Dulabija* i Vrazova utjecaja na Nemčića i druge pjesnike, šturoga prikaza Bogovića i Preradovićevih epova, nemarne kronologije (gdje je Kovačić smješten iza Gjalskoga) i nespomenuta Maretićeva prijevoda *Ilijade* i *Odiseje* na hrvatski jezik. Svemu tomu pribraja kritičar suvišna ponavljanja, nemar Šurminov u popisu literature i kazalu imena, što upućuje na zaključak da je pisao u velikoj žurbi, pa je Scherzerova ocjena *Povjesti* nepovoljna, no i on se u korist same stvari nadao da će Šurmin u sljedećem izdanju dopuniti istraživanje književne građe i bolje iskoristiti već postojeće izvore.

Zaključak

U svim se kritikama o Šurminovoj *Povjesti* ogleda zauzetost struke i briga za budućnost hrvatske književne historiografije, a dobro je znati da tu važnu hrvatsku knjigu nije dočekala nezainteresiranost, mlak odjek ili čak

⁴⁹ Isto, str. 200.

⁵⁰ Isto, str. 201.

muk, s kakvima se danas dočekuju isto tako značajne, ali i sjajno napisane knjige. S obzirom da su prikazi bili različite informativne vrijednosti i opsega, gdje ih je teško razlučiti od recenzija, no kad se sve tim povodom rečeno zbroji, više je negativnih nego pozitivnih ocjena, a među negativnima više je suglasja nego disonantnih tonova. Bilo je i pristranih, subjektivnih i stranačkih pristupa, no većina je autora odgovorno ocijenila Šurminovo književnopovijesno djelo.

Pozdravljajući pojavu dugo očekivane cjelovite hrvatske književne povijesti, evidentirali su brojne autorove propuste i nedostatke i uputili mu konkretne zamjerke za svako književno razdoblje ponaosob. Ne odričući mu zasluge u skupljanju književne građe i objavljivanju dragocjenih starih dokumenata (*Acta croatica*), upozoravali su na iritantno nabranje dokumenata, pravnih spomenika, statuta i povelja, listina i oporuka, dok književnih srednjovjekovnih tekstova nema – ni apokrifa ni mirakula, ni pjesama ni prikazanja – usprkos onima koji s punim autoritetom, od Jagića do Hercigonje, i danas zagovaraju »neispitano – i neslućeno – bogatstvo njihove književne ekspresivnosti«. ⁵¹

Uočili su kritičari *Povjesti* i valorizirali maćuhinski autorov odnos prema slavonskom književnom nasljeđu u cjelini, a prema neobjašnjivo sažetom razdoblju prosvjetiteljstva posebno. Vođeni vlastitim preferencijama i estetskim osjećajem navodili su imena neuvrštenih i prešućenih ili neadekvatno zastupljenih pisaca, upućivali na slabosti u obradi djela klasične vrijednosti, na nepoznavanje tekstova i pogrešne atribucije, na neurednu kronologiju i nedopustivu nepovezanost među književnim pojavama.

Zamjerali su Šurminu biografizam koji zapostavlja književne umjetnine, nedostatan vlastito istraživanje te manjkavo i površno korištenje postojećih izvora, izostanak detaljnijih, posebice estetskih uvida u najveća djela hrvatske književnosti, okomili su se na jezik i stil, na smisao *Povjesti* u kojoj nema komparativna pristupa ni prema europskoj ni unutar vlastite književnosti, dok obiluje površnim i nekonzistentnim formulacijama, netočnim citatima i činjenicama, neselektivno donesenim biografijama. Kritizirali su Šurminov ukus i sklonost stihovnoj više nego proznoj literaturi, a nije im po volji bila ni netransparentna i kriterijski posve raznorodna razdioba književnosti po regijama, gdje i po gradovima (Zadar, Dubrovnik) te izostanak očito postojeće i nizom djela dokazive poveznice između hrvatskoga Sjevera i Juga. Svima im je pak smetala uporna filološka dokumentarnost, nesvrhovito i zamorno prepričavanje književnih sadržaja, nizanje i ponavljanje podataka,

⁵¹ Eduard Hercigonja, »Na vrelima staroslavenske baštine«, *Povijest hrvatske književnosti* 2, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., str. 118.

odsustvo dara i kriterija za otkrivanje stvarnih književnih vrijednosti i »bitne probleme ‘literarnosti’«⁵² – vidljivo u svim razdobljima.

A istina je glede Šurmina zapravo jednostavna. Za posao kojega se latio bio je premlad i nedovoljno educiran u složenim pitanjima dugotrajne hrvatske i europske književne tradicije. U vrijeme izlaska *Povjesti* nije imao ni trideset i jednu godinu, a to je premalo za bilo kakvu zahtjevniju sintezu nacionalnih književnih stoljeća, gdje se traže široka književna znanja, poznavanje tekstova i metodološka vještina u povezivanju i usustavljanju književnih pojava i procesa.

Je li se, dakle, Šurmin trebao prihvatiti pisanja *Povjesti*? Njegovi, gdje- kad i nemilosrdni kritičari, zaključili su da jest, jer je u odsustvu drukčije i bolje, i takva književna povijest bila potrebna i korisna, pa iako ga ni najodmjeriji među njima nisu štedjeli, a oni radikalniji iskazivali otvorenu ideološku netrpeljivost, ipak se naposljetku iskristalizirala objektivna slika o historiografu Šurminu i kakvoći njegove *Povjesti*, u kojoj i danas prepoznajemo »veliki napor starije škole oko sinteze naše književne prošlosti«⁵³ i nezaobilaznu fazu u razvoju hrvatske književne historiografije.

Izvori

- An., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Hrvatsko pravo*, IV, br. 816, str. [3]; Zagreb, 26. srpnja 1898.
- r., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Narodne novine*, LXIV, br. 177, str. [4–5]; Zagreb, 5. kolovoza 1898.
- An., »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Vienac*, XXX, br. 32, str. 494; Zagreb, 6. kolovoza 1898.
- A. [Ante] Tresić Pavičić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Novi vjek*, III, br. 4, str. 232–243; Split, 15. kolovoza 1898.
- D. [Dragutin] Boranić, »Povjest hrvatske i srpske književnosti«, *Narodne novine*, LXIV, br. 188, str. [1–2]; Zagreb, 19. kolovoza 1898.
- Jure Turić, »Kakova nam još treba povjest književnosti?«, *Vienac*, XXX, br. 35, str. 542–543; Zagreb, 27. kolovoza 1898.
- An., »Povjest hrvatske književnosti (Mala ociena)«, *Svjetlo*, XIII, br. 35; Karlovac, 28. kolovoza 1898.

⁵² Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*. Knjiga III. Moderna, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 302.

⁵³ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100 – 1941*, Zagreb, 1944., str. 391.

- Ivan Devčić, »Dvje tri o Šurminovoj 'Povjesti književnosti hrvatske i srpske'«, *Novi vek*, III, br. 5, str. 295–300; Split, 1. rujna 1898.
- Velimir Deželić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Prosvjeta*, VI, br. 17, str. 555–556; Zagreb, 1. rujna 1898.
- An., »[Povjest književnosti hrvatske i srpske]«, *Naša sloga*, XXIX, br. 33, str. 3; Trst – Pula, 1. septembra 1898. <http://www.ino.com.hr/>
- V. [Vatroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Archiv für slavische Philologie*, XXI, br. 1–2, str. 245–251; Berlin, 1899.
- V. [Vatroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, *Delo*, VI, br. 6, str. 475–481; Beograd, 1899.
- V. [Vatroslav] Jagić, »Kratka izjava«, Opatija, 26. augusta 1899., *Narodne novine*, LXV, br. 196, str. [4]; Zagreb, 28. kolovoza 1899.
- Josip Pasarić, »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, *Obzor*, XL, br. 166–168 i 170–172; Zagreb, 1899. Posebni otisak iz »Obzora«, Zagreb, 1899.
- I. [Ivan] Scherzer, »Povjest književnosti hrvatske i srpske«, Književne obznanе VII, *Nastavni vjesnik*, VIII, br. 2, str. 196–203; Zagreb, 1900.

Literatura

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, Časopis pro slovansku filologiju, XVII, br. 1–2, str. 212–217; Prag, 1939.
- Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Hrvatska književna kritika VII*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., str. 21–37.
- Vinko Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015.
- Dalibor Brozović, »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 9–83.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Eduard Hercigonja, »Gdo knjige počtuje da je knjigami počtovan«; »Na vrelima staroslavenske baštine«, u: *Povijest hrvatske književnosti 2: Srednjovjekovna književnost*, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., str. 9–80; 81–193.
- Ivo Hergešić, »Hrvatska moderna«, *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Priručio Vlatko Pavletić, Stvarnost, 1965., str. 43–248.
- Jack [Milan Marjanović], »Najnoviji penzionirac«, *Zvono*, II, br. 16, str. 260–264; Zagreb, 1908. (O političkom djelovanju Đure Šurmina.)
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas, 1100 – 1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.
- Stj. [Stjepan] Radić, »Gospodska košutovska sljepoća i hrvatska seljačka sviest«, *Dom*, I, br. 4 i 5; Zagreb, 1907.

- Joža Skok, »Hrvatski književni povjesničari u književnom obzoru Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 16–17, str. 35–46; Varaždin, 2006.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*, Knjiga III. Moderna, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmanna (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Đuro Šurmin, *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, Zagreb, 1901.
- Đuro Šurmin, *Bilješke za hrvatski preporod*, Dionička tiskara u Zagrebu, 1902.
- Đuro Šurmin, *Sitni prilozi za hrvatski preporod*, Zagreb, 1903. (Pretiskano iz *Nastavnog vjesnika*, XI, str. 399–409; Zagreb, 1903.)
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, Od godine 1790. do 1836., Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, Od godine 1836. do 1843., Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Đuro Šurmin, »Početak Gajevih novina«, *Rad JAZU*, Knjiga 142, str. 110–134; Zagreb, 1905.
- Đuro Šurmin, *Književno-politička parodija Gajeva*, Zagreb, s. a. (Pretiskano iz *Savremenika*, VI, br. 6, str. 347–350; Zagreb, 1911.)
- Milorad Živančević, »Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 313–340.

ODGOVOR KNJIŽEVNE KRITIKE NA POJAVU ŠURMINOVE *POVJESTI KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE*

Sažetak

Članak analizira prikaze i recenzije kojima je živo zauzeta hrvatska književna kritika reagirala na pojavu *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* Đure Šurmina. Nakon što je u srpnju 1898. objavljena, o njoj se iste godine kritičkim prikazima oglasilo pet autora: Ante Tresić Pavičić, Dragutin Boranić, Jure Turić, Ivan Devčić i Velimir Deželić, sljedeće godine prikaze su objavili Vatroslav Jagić i Josip Pasarić, a naposljetku im se početkom 1900. pridružio Ivan Scherzer. Ukupno je dakle o meritumu stvari kritički progovorilo osam književno relevantnih imena, a prikazima su se očitovale i redakcije listova i časopisa *Hrvatsko pravo*, *Narodne novine* i *Vienac*, a izvan Zagreba karlovačko *Svjetlo* i tršćansko-pulska *Naša sloga*.

Sve u svemu, u jednoipolgodišnjemu rasponu objavljeno je trinaest referentnih članaka različite informativne vrijednosti, među kojima su od sažetih redakcijskih prikaza zanimljiviji i korisniji autorski prikazi. Opsežniji i kompetentnije napisani, subjektivni i stranački obojeni, autentična su slika književnih pa i političkih prilika u tadašnjoj Hrvatskoj.

Ključne riječi: povjesničar Šurmin, autorska i redakcijska kritika, cjelovita književna povijest, stanje književnopovijesne znanosti u Hrvatskoj

A RESPONSE OF LITERARY CRITICISM TO ŠURMIN'S BOOK
POVJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE

Summary

The paper analyses reflections and reviews of a vibrant Croatian literary criticism dedicated to Šurmin's book *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* at the time when it was first published. After its appearance in July 1898 five authors offered their critical reviews in the same year: Ante Tresić Pavičić, Dragutin Boranić, Jure Turić, Ivan Devčić and Velimir Deželić. Next year Vatroslav Jagić and Josip Pasarić published their reviews, and finally, in the beginning of 1900, Ivan Scherzer contributed with his reflections. Eight relevant authors in total critically examined Šurmin's work and further reflections were published in editorials of newspapers and journals like *Hrvatsko pravo*, *Narodne novine* and *Vienac*. Outside of Zagreb the reviews were published in *Svjetlo*, published in Karlovac, and *Naša sloga* of Trieste and Pula.

All in all, in a period of a year and a half there were thirteen articles of reference published, differing in their informative value. Among them those that are authorial are also more interesting and more useful in comparison to short editorials. The authorial reviews are more comprehensive and more competently written, but also subjective and not free of partisanship. As such they are an authentic image of the literary but also of the political atmosphere in Croatia at that time.

Keywords: Šurmin as a historian, authorial criticism and editorials, comprehensive history of literature, state of the history of literature in Croatia

Andrea Sapunar Knežević

Jagićeva ocjena Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* i polemike nakon nje

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šurmin, Đ.

Godine 1899. ugledni slavist Vatroslav Jagić objavio je u berlinskom časopisu *Archiv für slavische Philologie* prikaz *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* Đure Šurmina¹ na njemačkom jeziku,² a potom iste godine njegov prijevod na srpski jezik, tiskan ćirilicom u beogradskom *Delu*.³ U iscrpnom prikazu Jagić ističe da se Šurminu mora priznati zasluga što je među prvima učinio pokušaj da »za širu publiku zasnuje i izradi cjelokupnu sliku literarnog rada Hrvata i Srba od najstarijih vremena do najnovijeg doba«. ⁴ Pisac je, nalazi Jagić, imao malo prethodnika; prije njega jednu je povijest književnosti napisao Stojan Novaković, a drugu Šime Ljubić, a uz njih on navodi i svoju knjigu iz 1867. godine koja je, međutim, ostala nedovršena. Ocjenjujući ih, navodi da je Novakovićeve knjižice »suha« te da je Ljubić cijeloga svoga vijeka, pa i u svome *Ogledalu*, više arheolog i skupljač dokumenata što nije dovoljno za književnopovijesna istraživanja, tako da je Šurminovo djelo doista dobrodošlo.

Kako je Šurminovo književnopovijesno djelo »prilično skućeno na nešto više od 300 strana (računajući tu i ilustracije)«, pripovjedač je, ističe Jagić,

¹ *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Gjuro Šurmin, Zagreb (Kugli i Deutsch), 1898.

² V[atroslav] J[agić], »Kritischer Anzeiger. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. Zagreb 1898. (Kugli i Deutsch)«, *Archiv für slavische Philologie*, XXI, sv. 1–2, str. 245–251; Berlin, 1899.

³ V[atroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch)«, *Delo*, VI, knj. XXII, str. 475–481; Beograd, 1899. [Ćir.] Uredništvo *Dela* uz Jagićev članak donosi sljedeću napomenu: »Ovaj će prikaz uvaženoga nam slavista izići na nemačkom jeziku u najnovijoj svesci njegova *Arhiva za slovensku filologiju* u knj. XXI. Zahvaljujući uvaženom piscu koji je imao ljubaznost setiti se *Dela* i poslati nam svoj prikaz, radujemo se što ga možemo doneti u srpskom prevodu svojim čitaocima u isto vreme kad se i original pojavljuje na svet«.

⁴ Isto.

imajući na umu kratkoću za kojom je očito težio, došao u opasnost da upadne u puko nabranje imena i djela. On je, doduše, jedan dio balasta odbacio, ali je ostalo još mnogo imena popraćenih s malo beznačajnih riječi iz kojih čitatelj ne može stvoriti nikakvu sliku. Taj se postupak osobito primjećuje o opisivanju novijih razdoblja književnosti, naročito srpske. Jagić savjetuje da bi pri novoj obradi pisac morao, težeći da svoju povijest književnosti oslobodi od suhog nabranja imena i natpisa, znatno izmijeniti svoj pristup književnosti te da bi svu pozornost morao pokloniti većoj preglednosti svog književnopovijesnog djela.

Nadalje, kritičar nalazi da Šurmin pokazuje malo samostalnosti u ocjenama, on se mahom pridružuje više puta ponovljenim motrištima pri čemu ne sumnja u njihovu točnost, ne podvrgavajući ih vlastitom ispitivanju. Ipak, treba biti pravičan, smatra kritičar, pa ne tražiti od književnog povjesničara ono što nije moguće. Tko piše bilo kakvu povijest književnosti u cjelokupnome pregledu, mora biti više manje kompilator, pošto ne može sva razdoblja samostalno proučavati. Šurminova knjiga stoga svjedoči o marljivosti u istraživanju i skupljanju, međutim zrelijeg literarnog ukusa kritičar ne nalazi. Cijelo njegovo shvaćanje zadaća povijesti književnosti – o čemu se može čitati u uvodu – ne može naići na odobrenje. Jagić zatim potanko analizira pojedine piščeve propuste, među kojima nalazi prešućivanje nekih važnih književnih imena. Tako primjerice u starijoj hrvatskoj književnosti prešućuje Bartola Kašića ili Jakova Mikalju ili Ardelia Della Bellu (za čudo, kod Belostenca i Jambrešića se smilovao – uočava Jagić), a s druge strane spominjao je, bar imenom, mnoge beznačajne pisce. Jagić nadalje navodi neke Šurminove pogrešne procjene i sudove, osobito što se tiče pisaca i djela novije srpske književnosti pa smatra da to poglavlje treba iz temelja preraditi.

Kada čitatelj knjigu pročita do kraja, zaključuje Jagić, tek onda ne zna, čemu ona množina imena pisaca i njihovih djela, ne zna je li srpsko-hrvatska književnost kakva cjelina i kako se ona ogleda u društvu te je li pisac njome želio izvršiti kakvu odgojnu ili prosvjetnu ulogu. Isto se tako slabo vide razni utjecaji pod kojima je književnost bila u pojedinim razdobljima. Jednom rječju, u ovoj se knjizi ne vidi nikakvo udubljanje u predmet, ne ocjenjuju se razumljivo dobre i loše strane i srpske i hrvatske književnosti. Pošto naposljetku želi da ovo djelo, u nedostatku boljega, nađe brojne čitatelje, Jagić zaključuje da je spreman piscu, koji je, kako on kaže »još mlad i podoban za obrazovanje, staviti na dušu misao, da se malo više udubi u svoju zadaću, ta on ne smije previdjeti, da time uzima na sebe veliku odgovornost, da ne bi u svojih čitatelja izazvao pogrešne sudove i gledišta, da spominjanju mnogih zaslužnih ljudi iz starijega i novijega vremena duguje pravičnost i nepristra-

nost, te da se kada piše o suvremenicima mora strogo čuvati da ne podstiče neosnovanu taštinu«. ⁵

Temeljni prigovor Vatroslava Jagića Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* sadržana je već u naslovu njegova djela. Jagić naime smatra da je riječ o jednoj, jedinstvenoj književnosti i prigovara Šurminu što ih obrađuje odvojeno. »Još više nego li nedostaci u pojedinostima, u koje neću dalje ulaziti, neugodno me dira nerješiva proturječenost, preko koje ne mogu mirno preći, između nekoliko puta u uvodu naglašenoga tvrđenja da su Hrvati i Srbi jedan narod s jednim jezikom«, ističe dalje Jagić, »i s tim nikako ne saglasnom obradom književnosti ovoga jednoga naroda kao dvije sasvim podvojene veličine. Gdje je tu neistina i neiskrenost? Trebalo bi da se uzdržim od kritike ove očigledne proturječenosti, pošto su, kako mi se čini, ocjenjivači ovoga djela složeni s tim, bar se ne sjećam da sam čitao, da je ko prigovorio tome. – U stvari, kome danas sve glasniji izrazi mržnje samo donekle dopiru do ušiju – a ja priznajem da sam samo letimično upoznat s ovim cvjetovima mržnje – tko posmatra podvajanje i odvajanje koje se vrši na svima poljima javnoga i društvenoga života, taj će u prvi mah teško vjerovati da ima pred sobom etničku i duhovnu cjelinu«. ⁶

Razlažući nadalje svoju mišljenje da je riječ o jednoj, jedinstvenoj književnosti Jagić navodi kako su tijekom stoljeća duhovnoga života Hrvata i Srba »izbijale činjenice za koje se može reći da sjedinjuju i razdvajaju na vrlo različite načine, smjenjujući se i pobijajući, ali im se ne možemo odazvati teorijskim utvrđenjem dualizma u smislu modernih separatističkih težnja«. ⁷ »Neću da poričem«, nadalje piše Vatroslav Jagić, »da je u povijesti političkoga i kulturnoga, duhovnoga života jednog i drugog naroda bilo više trenutaka koji razdvajaju nego li onih koji sjedinjuju, ali su ove sile djelovale u raznim dimenzijama i tako su se međusobno ispreplitale, da se ipak lakše dolazi do istinitih stvarnih i pravih prilika raznih razdoblja postavljanjem monističkoga a ne dualističkoga principa«. ⁸ Đuro Šurmin i sam je prinuđen da bar narodno pjesništvo i uopće narodnu predaju obradi kao nešto zajedničko. Međutim, malo povijesnoga smisla pokazuje kada odmah zatim, glagoljizam pripisuje isključivo Hrvatima, a ćirilizam Srbima, pri čemu čini jednu iznimku u korist Hrvata i govori o »bosanskoj« ćirilici kao duhovnoj svojini Hrvata. »Zar piscu ove knjige«, piše dalje Jagić »nije poznato ništa o rezultatima slavističkih studija na ovome polju od Šafárika na ovamo? Zar nije čuo ništa

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

o zajedničkome podrijetlu svih liturgijskih tekstova, bili oni napisani ćirilski ili glagoljski? Zar mu nije poznato da se, bilo zbilja još nalaze, bilo pretpostavlja da je bilo, čak ćirilskih i glagoljskih tekstova priče o Trojanskoj vojni i o Aleksandru, ćirilске i glagoljske apokrifne priče? Razumije se da on sve to zna, samo nije znao ove činjenice točno upotrijebiti i povijesno vjerno predstaviti. Razdrobljene u 'hrvatske' i 'srpske', ne pokazuju u njegovoj knjizi pravi značaj srpsko-slavenske književnosti do svoga punoga značaja, što više najznamenitiji cvjetovi iste jedva se dodiruju u 'srpskoj' književnosti, a nešto od toga sasvim se neopravdano izdvaja isključivo za 'Bosnu'«. ⁹

Je li pisac raskidanjem književnosti u dva posebno određena dijela bar u svakoj polovini postigao veće jedinstvo, pita se Jagić i odmah odgovara: »Nikako. Treba samo uzeti u ruku njegovu knjigu pa da se to poreče. On je ipak morao kod 'hrvatske' književnosti učiniti mjesta pokrajinskim ograncima te književnosti, on ipak nije mogao sliti u koju drugu slavonsku ili bosansku epohu u dalmatinsko-dubrovačkoj, ili kajkavsku u koju od ovih. Jednom riječi, jedne 'hrvatske' cjelokupne književnosti u modernom smislu nije nikako bilo onda, kao ni 'srpske', osim crkvene. Zašto dakle jednostrane aneksije u modernome smislu nametati prošlosti i uradak moderne rasprave unositi u prošla stoljeća, koja inače pate od svojih nezgoda i nevolja. Što se postiglo time, što se pisac nije zadovoljio da, ostajući na prvotnoj osnovici jezičnoga jedinstva, objasni u povijesnom razvoju cijeli tijek duhovnoga života ovih više od nevolje snađenih nego li od sreće pomognutih zemalja? Prije svega je podjelom na dvije književnosti raskinuo tijesnu vezu, koju je vjekovima održavao Dubrovnik sa zemljama Balkana, a koja je bila ne samo trgovačke već i kulturno-duhovne prirode, i u povijesti se književnosti mora spomenuti i okarakterizirati, već radi onih nebrojenih ćirilskih povelja koje se nalaze u dubrovačkim arhivima. Svakako su pisane povelje isto tako dio duhovnoga života kao i pisani zakoni, kao i povijesne bilješke, kao i pjesmarice i molitvenici. Treba dakle osobenosti slobodnoga grada Dubrovnika cijeniti time što se njihov širok horizontat ne sputava u tijesne granice modernom tjesnogrudošću. Tko se trudi da duhovni život Dubrovnika od XII. do XVIII. stoljeća predstavi jednostavno kao 'hrvatski' ili 'srpski', griješi se o povijest ovoga mudroga, oštroidnoga grada, ne poznaje njegov karakter i skida ga s njegove sjajne visine«, ¹⁰ zaključuje Jagić. Zatim dalje navodi kako se podjelom književnosti na dvije, inače osebujni središnji položaj Bosne dovodi u pogrešni položaj, »ona prestaje biti poprište dvije kulturne struje, bizantske i rimske, koje su se tu vjekovima razmetale i pobijale, pri čem je čas jedna,

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

čas druga održala prevagu. Za karakteristiku Bosne nije dovoljno da se tako, kao što je ovdje učinjeno, počne s bogumilima, pa da se zatim odmah jednim *salto mortale* pređe franciškanima: time nije iscrpljena sva sadržina književno-povijesnih tema koje se odnose na ovaj dio srpsko-hrvatske cjeline.¹¹

Vatroslav Jagić se nadalje pita kako se podjela na dvije književnosti, hrvatsku i srpsku, pokazuje u »prosvjećenome« XIX. stoljeću i pripomaže li ona objašnjenju književnopovijesnih činjenica, ma pod kakvim se imenom ova pojavila? Zacijelo ne, odgovara Jagić na svoje pitanje i nastavlja: »čak ni danas u svakim način vođena rasprava između 'srpskih' i 'hrvatskih' tumačenja ostaje neobjašnjena u Šurminovoj knjizi. Da su to dvije tako podvojene i uporedne književnosti, kako to izlazi po opisu u ovoj knjizi, otkuda bi se onda moglo toliko vikati i svađati?«¹² »Još mi se čini markantnija istina«, naglašava dalje Jagić, »što se mnoge literarne pojave modernoga vremena (od polovice XIX. stoljeća) uopće mogu razumjeti samo s motrišta uzajamnoga uticaja koji izlazi iz ove zajednice. To je naravno jedna glava, o kojoj pisac ove povijesti književnosti, kao i o mnogo čemu drugome, šuti kao zaliven. Možda suvremenosti i nedostaje za to potrebne mirnoće i nepristranosti, da obradi pitanje, kakve je koristi Zagreb od Beograda i Beograd od Zagreba dobio u jeziku i književnosti. Ali neka se danas u naizmjeničnom precjenjivanju odupire tome, jednom će se ovo pitanje ipak morati postaviti i dati odgovor na nj«.¹³

Razočaran Šurminovom odlukom da dvije književnosti ne razmatra kao jedinstvenu, Jagić nadalje piše kako mu je kada je, kao sasvim mlad čovjek pisao skicu za »Jihoslovené«,¹⁴ kada je dakle izdao prvi dio svoje povijesti književnosti, lebdjela pred očima sasvim druga slika zajedničke književnosti te da onda nije mogao ni sanjati da će na kraju stoljeća ideje, koje su mu onda bile svete, biti odbačene te da će ih kasniji naraštaji negirati. Prikaz Šurminove *Povjesti književnosti* Jagić zaključuje riječima: »Ovu knjigu smatram kao žaljenja dostojan nazadak, pa ma u tome shvatanju i bio usamljen. Osobno neću time kriviti nikoga, najmanje pisca ove knjige. On je pod takvim dojmovima odrastao, on je radio po svome uvjerenjima, koje ja ne mogu dijeliti«.¹⁵

Odmah po izlasku Jagićeva osvrta na Šurminovu *Povjest književnosti hrvatske i srpske* u časopisu *Delo* uslijedio je polemički odgovor Josipa Pasarića na taj prikaz koji je tiskan u nekoliko brojeva zagrebačkog *Obzora* od

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ V[atroslav] J[agić], »Jihoslovené«, *Nauči slovník*, XV + 419 str., Prag, 1864. – Posebni otisak.

¹⁵ V[atroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch)«, *Delo*, VI, knj. XXII, str. 475–481; Beograd, 1899.

22. do 29. srpnja 1899.,¹⁶ a prikaz je je iste godine u Zagrebu objavljen i kao brošura.¹⁷

Pasarić sa žaljenjem navodi da se strani jezikoslovci često o hrvatskim nacionalnim vrijednostima negativno očituju; tako navodi kako je Jernej Kopitar bacio na preporoditelje anatemu što su štokavski govor proglasili hrvatskim književnim jezikom, kako je Franc Miklošič ograničio Hrvate na šaku čakavaca, a Vuk Stefanović Karadžić, držeći se slijepo šovinističke lozinke »Srbi svi i svuda« izdao na svijet hrvatsko narodno blago pod srpskim imenom. Nažalost kod nas se, navodi dalje Pasarić, »u ime tobožnje znanosti i pod zakriljem auktoriteta, tako ponašaju ne samo Nehrvati, već i neki ugledni Hrvati, kao npr. Tomo Maretić koji piše gramatiku hrvatskoga jezika suvereno ignorirajući hrvatsku književnost još tamo od srednjeg vijeka, a eto, najnovije, Vatroslav Jagić prikazujući Šurminovu povijest književnosti svoj prikaz objavljuje u srpskom časopisu pri čemu o hrvatskim književnicima i o hrvatstvu Dubrovnika piše kao da je naručen od naših narodnih protivnika«.¹⁸

Pasarić smatra da Šurminova književna povijest nema pretenzije biti savršeno djelo kome kritika nije potrebna, ali budući da je to prvi ozbiljni pokušaj prikaza cjelokupne hrvatske književnosti, zaslužuje objektivnost stvarne kritike. Nasuprot tome, Jagić predbacujući autoru slabu obradu novije srpske književnosti, kao i to da glagoljsku književnost pripisuje isključivo Hrvatima, posebno žali što je Šurmin u svojoj povijesti proveo dualistički pristup i srpsku književnost prikazao odvojeno od hrvatske kao dvije sasvim razdijeljene veličine, čime zapravo podilazi negiranju hrvatske književne povijesti. Takav neznanstveni pristup, kakav zagovara Jagić, piše nadalje Pasarić, dobro je došao Srbima da sve što je hrvatsko proglase srpskim, ali pri tom ne dopuštaju reciprociteta, tj. da Hrvati ono što je srpsko proglase hrvatskim. »Zloporabom toga monističkog principa stadoše nam spočitavati da smo književni jezik uzeli od Srba; zloporabom ove teorije posvojiše nam dubrovačku književnost, proglasiv ju srpskom; zloporabom tog načela prikazuju nas pred stranim svijetom kao Srbe, a pred lakovjernim Slavenstvom kao artefakat austrijske policije. Već je bilo skrajnje vrijeme, da se stane na kraj tomu krivotvorenju i izvraćanju. Stoga je hvale vrijedan postupak g. Šurmina,

¹⁶ Josip Pasarić, »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, *Obzor*, XL, str. 166, str. 1–2; br. 167, str. 1–2; br. 168, str. 1–2; br. 170, str. 1–2; br. 171, str. 1; br. 172, str. 1–2; Zagreb, 22., 24., 25., 27., 28. i 29. srpnja 1899.

¹⁷ Josip Pasarić, *Jagić prema hrvatstvu i srbstvu*, Napisaao prof. Josip Pasarić, Preštampano iz *Obzora*, Tiskom Dioničke tiskare, Zagreb, 1899.

¹⁸ Isto.

što nije podlegao uplivu auktoriteta, već je udario svojom stazom, podavši hrvatskom imenu ono, što je vazda bilo i jest hrvatsko«. ¹⁹

Svoj polemički članak Josip Pasarić nastavlja iscrpnom analizom geneze Jagićevih stavova o hrvatskom jeziku i književnosti, napose njegovim odnosom prema hrvatstvu Dubrovnika i dubrovačke književnosti, zaključujući da se znanstvenikova »srbomanija« primjećuje u posljednjim fazama evolucije njegova znanstvenog razmišljanja koje Pasarić kronološki određuje od razdoblja »čistog hrvatstva Jagićeva« (1861. – 1866.), do »hrvatsko-srpskog razdoblja« i »rusko-srpskog razdoblja«. Analizu Jagićevih stavova Pasarić podkrepljuje nizom citatata iz brojnih Jagićevih djela, tako da se osvrt na Jagićev prikaz Šurminove književne povijesti u Pasarićevu tekstu pretvorio u opširnu studiju o svim Jagićevim književnopovijesnim očitovanjima, obzirom na povijest hrvatske književnosti i osobitosti hrvatskoga književnoga jezika.

Povodom Pasarićeva napada u *Obzoru* radi kritike koju je napisao o Šurminovoj *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* Jagić se 28. kolovoza 1899. oglasio svojom »Kratkom izjavom« tiskanom u zagrebačkim *Narodnim novinama*,²⁰ polemizirajući s autorom članka u *Obzoru*, osobito oko principijelnog pitanja je li bilo dobro u Šurminovoj književnopovijesnoj knjizi odvojiti hrvatsku od srpske književnosti ili je pak trebalo prikazati povijest tih književnosti kao cjelinu. Jagić ističe da je on uvijek vidio cjelinu, bilo onda kada je bio urednik *Književnika*, bilo kada je napisao nacrt književnosti za *Naučny Slovník*, objavivši prvi i jedini dio svoje povijesti književnosti, a takav stav je imao u svim sredinama u kojima je djelovao; u Zagrebu, Odesi, Berlinu, Petrogradu i Beču. Budući da autor članka u *Obzoru* ističe da Jagićevo vjerovanje u zajedničku književnost danas više ne odgovara hrvatskim potrebama, Jagić ističe da nije nipošto kriv »ako današnja generacija u Zagrebu drugačije misli o odnosima hrvatstva prema srpstvu, nego li smo nekoč mislili mi, književnici šezdesetih godina, nego li još danas misli jedan od njih, kojega Bog još nije pozvao k sebi? Nije li blagorodnije bilo ostaviti staroga idealistu na miru, kad mu već i onako mudriji mlađi svijet ne vjeruje?«. ²¹ Zaključujući svoj odgovor u skladu sa svojim idealističkim pogledima, Jagić još jednom napominje da mu se čini prirodnim da hrvatska i srpska strana ne trebaju stajati jedna prema drugoj, već, što je on za svoga života držao za svoju dužnost,

¹⁹ Isto.

²⁰ V[atroslav] J[agić], »Kratka izjava«, *Narodne novine*, LXV, br. 196, str. 4; Zagreb, 28. kolovoza 1899.

²¹ Isto.

valja riječima i djelima širiti ideju zajedništva, stoga on odbacuje Pasarićeve prosudbe o dvije potpuno odvojene književnosti.

Pasarić je svoj odgovor Jagiću strukturirao puno opširnije nego li tek kao odgovor na recenziju Šurminove književne povijesti. Jagićevi stavovi o bliskosti hrvatskoga i srpskoga jezika, te o navodnom jedinstvu hrvatske i srpske književnosti potaknule su Pasarića da se opširno osvrne na Jagićeve stavove o tim pitanjima u njegovom ranijem znanstvenom opusu. Njegov je kritički članak, napisan kao odgovor na Jagićev prikaz Šurminovog historio-grafskog djela, tako postao kritika cjelokupnog Jagićevog stvaralačkog opusa, napose retrospektivni pregled znanstvenikovih mijena kad su u pitanju njegove ocjene hrvatsko-srpskih pitanja.

Navedenoj polemici između Vatroslava Jagića i Josipa Pasarića priključio se i anonimni autor članka »Značaj Dubrovnika«, objavljenog u listu *Srbobran*, u kojem tvrdi da Dubrovnik ne može opstojati bez Srba, pozivajući se na predavanje prof. Konstatina Jirečeka »Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka« održano u bečkoj Akademiji znanosti, te na djelo Luja Vojnovića *Dubrovnik i Osmansko Carstvo*, a sve u vezi s napadom *Obzora* na Vatroslava Jagića zbog njegove ocjene Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*.²²

Tako je, eto, godine 1899. hrvatska književna javnost mogla, povodom izlaska *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* Đure Šurmina, pratiti oštru polemiku koju je potakao Šurminov pristup hrvatskoj i srpskoj književnosti, ne kao zajedničkoj, već kao odvojenim nacionalnim književnostima koje su u ranijim stoljećima imale dodire, ali i očigledne specifičnosti i samosvojnosti. Šurminovim književnopovijesnim pogledima priklonio se književni kritičar Josip Pasarić, a suprostavili su im se Vatroslav Jagić i anonimni kritičar zagrebačkog *Srbobrana*.²³ Dok su stavovi kritičara *Srbobrana* bili prvenstveno politički velikosrpski obojeni, Jagić priznaje da je ostao vjeran svojim stavovima o zajedničkoj srpsko-hrvatskoj književnosti, nastalim šezdesetih godina XIX. stoljeća te da je svjestan da taj idealizirani pogled s njim ne dijele novi književni i znanstveni naraštaji. Time se još jednom potvrdilo da

²² [Anonim], »Značaj Dubrovnika«, *Srbobran*, XVI, br. 96, str. 2–3; Zagreb, 14.(26.) avgusta 1899. [Ćir.]

²³ Tako je u knjigu *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Sve za obraz, obraz ni zašto (Kolo I – knj. V, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 490–519) uvrštena i ova polemika, navlastito ova dva članka: Vatroslav Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjurio Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch)«, *Delo*, VI, knj. XXII, str. 475–481; Beograd, 1899. i Josip Pasarić, »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, *Obzor*, XL, str. 166, str. 1–2; br. 167, str. 1–2; br. 168, str. 1–2; br. 170, str. 1–2; br. 171, str. 1; br. 172, str. 1–2; Zagreb, 22., 24., 25., 27., 28. i 29. srpnja 1899.

Vatroslav Jagić u svojim pogledima na nacionalno pitanje nije uvijek razumio želje naroda iz kojega je potekao što je u Hrvatskoj povremeno izazivalo kritike i opravdano negativne reakcije.

S druge strane, iako je Vatroslav Jagić uputio niz oštrih kritičkih primjedbi na njegovu *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Đuro Šurmin nije to zamjerio velikom jezikoslovcu i uglednom svjetskom slavistu, naprotiv izrekao je niz pohvala na njegov znanstveni rad u brojnim člancima, a godine 1908., povodom Jagićeve sedamdesetgodišnjice, tiskao je čak četiri članka u različitim zagrebačkim književnim publikacijama (*Zvono*, *Pokret*, *Savremenik*) te u časopisu *Naše pravice* koji je izlazio u Jagićevu rodnom Varaždinu.²⁴

Literatura

- [Anonim], »Značaj Dubrovnika«, *Srbobran*, XVI, br. 96, str. 2–3; Zagreb, 14.(26.) avgusta 1899. [Ćir.]
- V[atroslav] J[agić], »Jihoslované«, *Nauči slovník*, XV + 419 str.; Prag, 1864. Posebni otisak.
- V[atroslav] J[agić], »Kritischer Anzeiger. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. Zagreb 1898. (Kugli i Deutsch)«, *Archiv für slavische Philologie*, XXI, sv. 1–2, str. 245–251; Berlin, 1899.
- V[atroslav] Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch)«, *Delo*, VI, knj. XXII, str. 475–481; Beograd, 1899. [Ćir.]
- V[atroslav] J[agić], »Kratka izjava«, *Narodne novine*, LXV, br. 169, str. 4; Zagreb, 28. kolovoza 1899.
- Vatroslav Jagić, »Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch)«, *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Sve za obraz, obraz ni zašto. Kolo I – knj. V, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 490–519.
- Josip Pasarić, »Jagić prema hrvatstvu i srpstvu«, *Obzor*, XL, str. 166, str. 1–2; br. 167, str. 1–2; br. 168, str. 1–2; br. 170, str. 1–2; br. 171, str. 1; br. 172, str. 1–2; Zagreb, 22., 24., 25., 27., 28. i 29. srpnja 1899.

²⁴ Gj[uro] Š[urmin]. »Slavenska enciklopedija«, *Zvono*, II, br. 21, str. 341–342; Zagreb, 23. svibnja 1908. (O odluci ruske Akademije da V. Jagić uređuje *Slavensku enciklopediju*); Đuro Šurmin, »Sedamdesetgodišnjica Vatroslava Jagića«, *Pokret*, V, br. 154, str. 1–2; Zagreb, 7. srpnja 1908.; Gjuro Šurmin, »Vatroslav Jagić«, *Naše pravice*, V, br. 30, str. 2–3; Varaždin, 16. srpnja 1908.; Đuro Šurmin, »Vatroslav Jagić, 6. srpnja 1838.«, *Savremenik*, III, br. 7, str. 385–388; Zagreb, srpanj 1908.

- Josip Pasarić, *Jagić prema hrvatstvu i srbstvu*, Napisao prof. Josip Pasarić, Preštampano iz *Obzora*, U Zagrebu, Tiskom Dioničke tiskare, 1899.
- Branko Magarašević, »Iz pisama Vatroslava Jagića. Jagićeva pisma Đuri Šurminu«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 23, str. 37–39; Zagreb, 1952.
- [Đuro Šurmin], »Iz naučne književnosti. Jagić: *Archiv für slavische Philologie*, XXIV, sv. 1–2, god. 1902.«, *Obzor*, XLIII, br. 98, str. 1–2; Zagreb, 29. travnja 1902.
- Gj[uro] Š[urmin], »Slavenska enciklopedija«, *Zvono*, II, br. 21, str. 341–342; Zagreb, 23. svibnja 1908.
- Đuro Šurmin, »Sedamdesetgodišnjica Vatroslava Jagića«, *Pokret*, V, br. 154, str. 1–2; Zagreb, 7. srpnja 1908.
- Gjuro Šurmin, »Vatroslav Jagić«, *Naše pravice*, V, br. 30, str. 2–3; Varaždin, 16. srpnja 1908.
- Đuro Šurmin, »Vatroslav Jagić, 6. srpnja 1838.«, *Savremenik*, III, br. 7, str. 385–388; Zagreb, srpanj 1908.

JAGIĆEVA OCJENA ŠURMINOVE *POVJESTI KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE* I POLEMIKE NAKON NJE

Sažetak

Vatroslav Jagić objavio je prikaz Šurminove knjige *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), u časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Berlin, 1899.), a potom i u časopisu *Delo* (Beograd, 1899.). Jagićeva ocjena Šurminova književnopovijesnog djela izazvala je niz polemičkih osvrtâ. Tako Josip Pasarić u članku »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, objavljenom iste godine u zagrebačkom časopisu *Obzoru*, Jagiću zamjera što dvije nacionalne književnosti (hrvatsku i srpsku) nepotrebno povezuje u jednu zajedničku kada se takav stav ne može znanstveno opravdati. Slijedi članak anonimnog autora u listu *Srbobran* (Zagreb, 1899.) u kojem se tvrdi da Dubrovnik ne može opstojati bez Srba te da Pasarić stoga nije u pravu. Na Pasarićevu opsežnu kritiku reagirao je i sam Vatroslav Jagić objavivši u *Obzoru* 1899. svoju izjavu u kojoj nakon niza iznesenih polemičkih tvrdnji, brani svoje prvotne ocjene.

Cljučne riječi: Vatroslav Jagić, Đuro Šurmin, Josip Pasarić, književne polemike

JAGIĆ'S REVIEW OF ŠURMIN'S *POVJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE* / *HISTORY OF CROATIAN AND SERBIAN LITERATURE* AND POLEMICS AFTER ITS PUBLICATION

Summary

Vatroslav Jagić published a review of Šurmin's book *Povjest književnosti hrvatske i srpske* / *History of Croatian and Serbian Literature* (1898) in the journal »Archiv für slavische Philologie« (Berlin, 1899) and then in the newspaper *Delo*

(Belgrade, 1899). Jagić's rating of Šurmin's literary-historical work resulted in a series of polemics. In the article »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu« / »Jagić's views on Croatian and Serbian identities«, published in the same year in Zagreb's newspaper *Obzor*, Josip Pasarić resents Jagić for unnecessarily merging two national literatures (Croatian and Serbian) into one entity, even though such a standpoint cannot be scientifically justified. The following was the article published in the magazine *Srbo-bran* (Zagreb, 1899) by an anonymous author, claiming that Dubrovnik cannot exist without the Serbs, thus pointing out that Pasarić's statements are wrong. Pasarić's widespread criticism provoked a reaction from Vatroslav Jagić himself. In 1899 in *Obzor* Jagić published his statement in which he, after a series of reported polemical arguments, defended his original views.

Keywords: Vatroslav Jagić, Đuro Šurmin, Josip Pasarić, literary polemics

POVJEST
KNJIŽEVNOSTI

HRVATSKE I SRPSKE

Milano Begović
Zadar 27. 10. 1902.

NAPISAO

DR. ĐURO ŠURMIN

Položio ispit kod prof. Vatroslava Jagića
u Beču 19. VI. 1903.

Begović

S 24 ISPRAVOM I SA 70 PORTRETA

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA KNJIŽEVNOST I TEHNOLOGIJU
Z A G R E B — Opatička ul. broj 14

1898

TISAK I NAKLADA KNJIŽARE LAV. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH), ZAGREB, ILICA

Sl. 8.: Naslovnica Šurminove knjige *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898. iz knjižnice Milana Begovića s autografskim bilješkama iz kojih je razvidno da je ugledni pisac knjigu nabavio u Zadru 27. listopada 1902., te iz nje učio i položio ispit kod prof. Vatroslava Jagića na Sveučilištu u Beču 19. lipnja 1903.

Stjepan Matković

Đuro Šurmin i njegovo saborsko djelovanje

Izvorni znanstveni članak
UDK 94 (497.5)
929 Šurmin, Đ.

Ovaj članak u prvi plan stavlja politički angažman Gjure Šurmina na parlamentarnom području, koji je, prije svega, ostao zabilježen u stručnoj literaturi i leksikografiji kao istaknuti povjesničar književnosti i autor filoloških rasprava. Takva sudbina čini se pomalo neobičnom. Naime, Šurminovi prinosi na području politike važni su za poznavanje hrvatskog javnog života njegova vremena obilježnog korijenitim promjenama. A oni postaju osobito važniji za povjesničare, ako se uzme u obzir, da je Šurmin bio jedan od aktera koji je zauzimao ne samo zapaženo mjesto na političko-stranačkoj sceni, nego je u znatnom dijelu svoje karijere uspješno prepoznavao put do istaknutih položaja koji su u dobroj mjeri ovisili o političkoj kombinatorici i viziji budućih događaja.¹

Na početku treba istaknuti da je riječ o temi koja se može dosta dobro istražiti jer postoji niz preduvjeta da se izvede na kvalitetan i sveobuhvatan način. Neosporna je činjenica da su najbolja podloga za pisanje biografija dobri arhivski izvori. Ono što olakšava rekonstrukciju Šurminova životna puta jest svakako njegov osobni fond, odnosno rukopisna ostavština, koja se parcijalno čuva u Hrvatskom državnom arhivu i trezoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Sačuvani dokumenti, mnoštvo rasprava, brojne bilješke i bogata korespondencija pouzdan su oslonac koji u kombinaciji s analizom stenografskih zapisnika Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i člancima iz periodike, bilo da je riječ o vremenu Dvojne Monarhije ili međuraću, kada uglavnom nakon epizode s pristajanjem uz oporbenu Hrvatsku zajednicu piše za prorežimske novine i ponekad objavljuje svoje poglede na povijesne teme, pružaju čvrste temelje za pisanje relevantnog životopisa o Šurminu i ljudima koji su ga okruživali.

¹ O političkoj strani Šurminove karijere najpotpunije je pisao Hrvoje Matković, koncentrirajući se na njegov udio u političkom životu Hrvatske nakon 1918. prigodom pokušaja osnivanja Hrvatske narodne stranke i sudjelovanja u postanku Hrvatske zajednice. Vidi: H. Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, Zagreb, 2004.

Šurmin je, kao istaknuti član Hrvatske pučke napredne stranke osnovane 1905. i predsjednik njene zagrebačke organizacije sa sjedištem u Gundulićevoj ulici, koja je bila od početka i sastavni dio Hrvatsko-srpske koalicije, biran u Sabor tri puta: 1906., 1908. i 1913. godine.² Prva dva izbora ostvario je osvajanjem prvoga zagrebačkog izbornog kotara, do tada gotovo neosvojive utvrde unionističko-mađaronske Narodne stranke, zbog čega se može smatrati da je bila riječ o iznimnom političkom uspjehu jer je u toj izornoj jedinici uz dugotrajnu potporu bana Khuena-Héderváryja niz godina uvjerljivo dominirala režimska stranka. Ta dva izbora popraćena su sasvim različitim iskustvima. Kada je prvi put postao zastupnikom, Šurmin je uspio dobiti potporu svojih kasnijih velikih protivnika iz redova frankovačkih pravaša s kojima je na početku parlamentarnog mandata i pregovarao oko pokušaja zajedničkog rada tijekom saborskih zasjedanja u svojstvu tajnika Hrvatsko-srpske koalicije.³ Prema jednoj nepotpuno sačuvanoj bilješci proizlazi da je Šurmin odmah nakon izbora iz 1906., a prije saziva Sabora, osobno razgovarao s Josipom Frankom i o promjenama u Zemaljskoj vladi, što je pokazatelj da je bila uspostavljena komunikacija između pripadnika dvaju stranaka dotadašnje oporbe različitih ideoloških pristupa.⁴ Razlog takvom međusobno pozitivnom odnosu ležao je u činjenici da su frankovci iz oporbene solidarnosti i protunagodbenog raspoloženja dali podršku Hrvatsko-srpskoj koaliciji u sastavljanju saborske većine radi slamanja više od dva desetljeća dominacije unionističke Narodne stranke i prihvatili način izbora saborskih delegata u zajednički Sabor u Budimpešti. Na početku zasjedanja Sabora dogovor o suradnji se poštivao unatoč bogatoj tradiciji političkih sporova u stranačkim novinama, a ponekad i na ulicama pojedinih gradova. Taj je dogovor još predviđao zajednički pristup prigodom izrada novih zakonskih osnova o sudačkoj neovisnosti, obnovi porote u tiskovnim parnicama, noveli tiskovnog zakona, uređivanja plaća (»beriva«) pučkog učiteljstva i izrade zemaljskog proračuna za sljedeću godinu.⁵ Sve su

² Šurmin nije sudjelovao u osnivanju naprednjačke stranke (»pripremnom odboru«), ali joj se brzo priključio. Osnovni pregled Šurminove biografije vidi u: Jadranka Kruljac Sever, *Tko je bio Đuro Šurmin?*, Čazma, 2016.

³ Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906–1907*, str. 78 i Hrvatski državni arhiv (HDA), osobni fond (OF) Đure Šurmina, br. fonda 883, kut. 1, sign. 1, »Zapisnik sa sjednice udružene oporbe hrvatske-srpske i vijećanje o složnom radu sa Starčevićevom strankom pravom« [op. S. M.; ispravno bi trebalo biti sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava].

⁴ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK), R 5894, bilješka u kojoj Šurmin tvrdi da se susreo s Frankom, ali u njoj nema podataka o potpunijem sadržaju razgovora. Međutim, bilješka koja se čuva u: HDA, OF Đ. Šurmina, kut. 1, sign. 3, upućuje na zaključak da su na tom sastanku dogovoreni uvjeti zajedničkog rada u budućem saborskom zasjedanju.

⁵ HDA, OF Šurmin, kut. 1, sign. 2, Zapisnik o dogovorima za zajednički rad u Saboru između Hrvatsko-srpske koalicije i Starčevićeve hrvatske stranke prava iz 1906. godine.

te točke sporazuma povezivale dotadašnju oporbu koja je za vrijeme bana Khuena bila »pacificirana« restriktivnom primjenom niza zakona i zato joj je dogovor oko obrane građanskih prava bio nužan za promjenu političkog ozračja. U međuvremenu se situacija promijenila. Mirniji suodnos Koalicije i frankovačkih pravaša kratko je trajao. Ideološki su prijepori, napose oni o određivanju prema nacionalnom i državnom pravnom pitanju, među njima uzeli maha i više se nisu mogli popravljati. Koalicijsko oslanjanje na ideologiju narodnog jedinstva, a time i prisna suradnja sa srpskim političkim predstavnicima, nije moglo ići u korak s frankovačkim ustrajavanjem na ideologiji hrvatskog državnog prava. Jaz u važnim programatskim koncepcijama odrazio se na sve aktere političkog života. Tako je Šurmin drugi put, još za vrijeme kampanje za saborske izbore iz 1908., imao neobično žustru borbu s bivšim odjelnim predstojnikom Isom Kršnjavijem koji je prije tih izbora iznenada pristupio frankovačkoj stranci, opravdavajući svoj potez prepoznavanjem hrvatskih nacionalnih interesa.⁶ Predizborna kampanja bila je vrlo napeta i oba kandidata nisu se u njoj štedjela, ne prezajući od osobnog blaćenja protivnika. Šurmin je igrao na kartu prokazivanja stranačkih transformacija Kršnjavija koji je prije ulaska među pravaše imao svoje epizode u strossmayerovskoj Narodnoj stranci, a zatim i među khuenovskim unionistima. Na tom je tragu objavio izborni letak pod naslovom »Govor starčevićanskog kandidata u I. izb. kotaru presv. g. Dra. Ise Kršnjavoga predstojnika odjela za bogoštovje i nastavu izrečen u CXXXII sjednici sabora kraljevina Hrvatske Slavonije i Dalmacije obdržavnoj dne 21. studenoga 1895. (36. Dan nakon spaljenja madjarske zastave po hrvatskim sveuč. gradjanima.)« koji je lansirao jasnu poruku kampanje. U letku se htjelo pokazati da je Šurminov protukandidat imao nesolidaran odnos prema sveučilištarcima koji su politički demonstriali protiv uprave bana Khuena prigodom dolaska kralja Franje Josipa u Zagreb, a u međuvremenu su mnogi od njih postali perjanice pokreta Napredne omladine. Aduti su za difamiranje protivnika očito bili u Šurminovim rukama i on je pobijedio na izborima u napetoj borbi, osvojivši većinu glasova u socijalnom smislu najimućnijih izbornika na karti hrvatskih izbornih kotara.⁷ Uspjeh u Zagrebu još je jedanput pokazao da Šurmin visoko kotira u redovima Hrvatsko-srpske koalicije koja ga je očito odlučila i financijski potpo-

⁶ Vidi o tom duelu u: Stjepan Matković, »Izidor Kršnjavi i njegovi pogledi na preuređenje Austro-Ugarske na početku 20. stoljeća«, str. 86 i Zlatko Matijević, »Izidor Kršnjavi i Starčevićeva hrvatska stranka prava (1906.–1911.)«, str. 68–69. Oba članka objavljena su u zborniku radova: *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj*, Zagreb, 2015.

⁷ O sastavu tog izborništva vidi: Stjepan Matković i Ines Sabotič, »Saborski izbori i socijalna struktura izborništva na prijelazu stoljeća u Zagrebu«, *Društvena istraživanja*, br. 1–2 (75–76), str. 157–183; Zagreb, 2005.

mognuti tiskanjem izbornog materijala u akciji osvajanja saborskog mandata tako da se može zaključiti da se on tada prometnuo u jednu od eminentnijih figura vodeće političke skupine u Hrvatskoj. No, nije na odmet spomenuti da je samo nekoliko mjeseci nakon tih saborskih izbora izbila novinska polemika između Antuna Radića i Šurmina u kojoj je prvi razotkrio neke, javnosti nedovoljno poznate, podatke iz ranije povijesti njihovih međusobnih odnosa. Tako je stariji brat Stjepana Radića istaknuo da je nekada zajedno radio sa Šurminom u zagrebačkoj Gimnaziji i da prigodom održavanja saborskih izbora iz 1897. nije izišao na biralište zbog čega je bio za kaznu premješten u Gospić, dok je Šurmin glasovao za mađaronskog kandidata i tako zadržao svoje učiteljsko mjesto.⁸ Uz to je naglasio da je Šurmin dobio mjesto profesora hrvatskog jezika na Sveučilištu isključivo uz odobrenje Khuenove vlade. To su bili podaci koji su pokazali drugu stranu medalje i činjenicu da su Šurminovi argumenti iz borbe s Kršnjavijem zapravo bili neuvjerljivi, napose stoga što su išli u prilog isticanja uzvišenog rodoljublja.

Međutim, odnosi na političkoj sceni su se kasnije mijenjali i shodno tomu utjecali na buduće izborne rezultate. Šurmin je nakon trijumfa iz 1908. imao manje uspjeha jer nije više uspio osvojiti zastupnički mandat na izborima 1910. i 1911. za vrijeme kratkotrajne vladavine bana Nikole pl. Tomašića, kada je pokušao osvojiti kotare Požegu i Gospić, da bi na posljednjim saborskim izborima 1913. godine za vrijeme Austro-Ugarske, tada kao pripadnik Hrvatske ujedinjene samostalne stranke, ponovo ušao u klupe u zgradi nove Sabornice na Markovu trgu i to izborom u dvama izbornim jedinicama: jednom od tadašnjih triju zagrebačkih izbornih kotara i Bošnjacima, pri čemu je u skladu s izbornim zakonom zadržao mandat ostvaren u ovoj posljednjoj izornoj jedinici.

Još je prvi ulazak u Sabor omogućio Šurminu da potvrdi svoj položaj u naprednjačkoj stranci, ali i u širem sklopu Hrvatsko-srpske koalicije. U posljednjem slučaju na ruku mu je išao izbor za tajnika delegacije hrvatskih predstavnika u zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru. Zbog toga je redovito boravio u Budimpešti, zasjedao s drugim hrvatskim delegatima i nastojao u početku pridonijeti održavanju savezništva s mađarskim partnerima obazrivom stilizacijom političkih dokumenata kojima su regulirani bilateralni odnosi unutar iste polovice Monarhije. Međutim, to je savezništvo vrlo brzo okončano jer je izbio sukob između mađarske i hrvatske strane. Prvi su inzistirali na uvođenju mađarskog kao službenog jezika na željeznicima, što je drugima bio neprimjeren čin koji narušava uspostavljeno ozračje još od

⁸ *Sabrana djela Dra Antuna Radića*, ur. V. Maček i R. Herceg, Seljačka sloga, Zagreb, 1938., str. 188. Riječ je o članku koji je izvorno objavljen 28. srpnja 1908. u časopisu *Dom*.

donošenja Riječke rezolucije. Zbog toga je od svibnja 1907. započela opstrukcija hrvatskih delegata o čemu je Šurmin kasnije ostavio svoje zapažanje.⁹ Prije zaoštavanja, svjedoči Šurmin, pokušalo se privatnim razgovorima dogovoriti povoljno rješenje za obje strane, no nepopustljivost Mađara prema realno slabijem partneru prinudila je hrvatske delegate na metodu opstrukcije ili kako on to opisuje na »oštre mjere parlamentarizma« iz čega se moglo zaključiti da se nije pomišljalo na primjenu izvanparlamentarnih sredstava kojima bi se zaoštrili odnosi s mađarskim državicima u mjeri da se više ne bi mogli obnoviti modeli suradnje. Šurmin bilježi da je zajedno s Franom Supilom, Stjepanom Zagorcem, Ivanom Lorkovićem i Dušanom Popovićem odlučivao u hotelu Continental koji je bio koalicijsko boravište u Budimpešti.¹⁰ Posredstvom bečkog profesora Vatroslava Jagića, koji se dopisivao sa Šurminom, dobivena je i prešutna potpora ministra vanjskih poslova grofa Aloisa von Aehrenthala. Tom je ministru u tadašnjim okolnostima približavanja aneksije Bosne i Hercegovine odgovaralo pucanje uspostavljenih odnosa između tada vodećih političkih skupina Mađara i Hrvata koje je kroz primjenu politike »novog kursa« privremeno približila zajednička borba protiv Beča, a pouzdan oslonac koalicijskim delegatima pružio je na početku i ban Pejačević, dok nije bio zamijenjen pouzdanijim eksponentom ugarske vlade. Na taj je način Hrvatsko-srpska koalicija prošla prvi test svoje izdržljivosti koji joj je osigurao da pusti dublje korijene na političkoj sceni i predstavi se široj javnosti kao ustrajni branitelj narodnih interesa. Šurmin je dao i osoban prinos dizanju glasa protiv načina mađarske hegemonije. Tako je u svibnju 1908. javno objavio poruku državnom tajniku ministarstva trgovine Josefu Szterenyiju u kojemu ga je optužio da je objavio sadržaje privatnog pisma. U tom se pismu Šurmin zalagao za uređivanje statusa jednog hrvatskog činovnika koji je zbog glasovanja za koalicijskog kandidata na saborskim izborima dobio premještaj u Košice.¹¹ Premda je bila riječ o običnom slučaju, koji je samo potvrđivao praksu premještavanja nelojalnih javnih činovnika, Šurmin je iskoristio prigodu da upozori na, po njemu, neprimjeren odnos prema hrvatskom činovniku.

No, zapisnici sa sjednica u Budimpešti, koje je vodio Šurmin, ukazivali su da odnosi između pojedinaca unutar Koalicije nisu bili posve idilični i složni. U tom je smislu naročito do izražaja dolazio agilni Supilo koji je bio sklon samostalnim pregovaranjima s mađarskim političarima i prozivanju

⁹ Đuro Šurmin, »Hrvatska opstrukcija u Budimpešti«, *Novosti*, br. 236, str. 33; Zagreb, 1928.

¹⁰ Šurmin je kao tajnik Koalicije vodio zapisnik sjednica hrvatskih delegata na papirima s otisnutim memorandumom hotel Continental. Usp. NSK, R 5894 i HDA, OF Šurmin, kut. 1, sign. 23–27.

¹¹ Gjuro Šurmin, »Poruka Szterenyiu«, *Pokret*, br. 118, str. 1; Zagreb 21. svibnja 1908.

pojedinih svojih kolega za političko diletantstvo. Stoga ne će biti posve neobično da će uskoro uslijed Friedjungova procesa pokrenutog tužbom hrvatskih delegata protiv uredništva bečkog lista *Reichspost*, koje ga je teretilo za veleizdajničke postupke, morati napustiti Koaliciju. O tim unutarnjim napestostima Supilo je izviještavao Šurmina u pismima, navodeći da su napadi na njega bili pokušaj razbijanja hrvatsko-srpske suradnje i povratka u kolotečinu »stare tradicionalne hrvatske politike, koja je jedina kriva, da je Hrvatska ovako zaostala i pala«. ¹² Šurmin je zapravo dijelio takva mišljenja, ali nije bio spreman žrtvovati svoj položaj u moćnoj političkoj skupini. Polazio je od gledišta da je sudjelovanje u zemaljskoj upravi važan preduvjet za utjecaj u političkom životu. Iz razmjena pisama vidljivo je da su obojica bili zagovornici što homogenije Koalicije, ali i da su imali manje sluha za njen konzervativniji dio u kojemu su vidjeli slabu kariku otpornosti prema pritiscima iz monarhijskih središta moći. Zato nije bilo nimalo čudno što su obojica bili skloni radikaliziranoj omladini u kojoj su prepoznali glavnu potporu za provođenje politike narodnog jedinstva. ¹³ Takav je stav u slučaju Šurmina ipak imao svoje posebnosti. Dok je Supilovo ispadanje iz Koalicije a zatim i iz parlamentarnog života neizbježno vodilo prema njegovu sve zaoštrenijem rječniku, ali i potrebi da u nacionalističkoj omladini traži oslonac, dotle je Šurmin ipak nastavio djelovati u Saboru čime se pokazalo da je znao prikriti onu stranu političkog nastupa koji je išao mimo pravnog poretka Dvojne Monarhije. Svoje spona s nacionalističkom omladinom i njenim centrifugalnim stremljenjima razotkrit će tek nakon rata u nizu novinskih priloga, kad je takvo iskustvo bilo na cijeni. ¹⁴

U vrijeme svog početnog djelovanja u Saboru Šurmin je imao, uz Ivana Lorkovića i nešto kasnije Većeslava Wildera, jednu od ključnih uloga u oblikovanju naprednjaštva, jednog tipa moderne liberalne ideologije, koji je vukao korijene iz djelovanja Napredne omladine ili tzv. realista s prijelaza iz XIX. u XX. stoljeće, ali istovremeno zrcalio i interese nešto starijeg dijela hrvatskih građanskih krugova koje se spremalo za smjenu generacija. Za

¹² »Korespondencija Frana Supila«, *Arhivski vjesnik*, br. VI, Zagreb, 1963., str. 188 i 195. Dio Supilovih pisama upućenih Supilu objavljeni su u dodatku knjige Frano Supilo, *Politika u Hrvatskoj*, pr. Vaso Bogdanov, Zagreb, 1953., str. 312–316. Šurminova sjećanja na Supila vidjeti u: »Iz doba Frana Supila (Bilješke i uspomene)«, *Riječ*, br. 8, str. 2; Zagreb, 1930. i »Frano Supilo«, *Novosti*, br. 269, str. 2; Zagreb, 29. rujna 1927.

¹³ Uoči Prvoga svjetskog rata bio je Šurmin sklon i idejama Jovana Skerlića o jugoslavenkom narodnom jedinstvu. Vidi Šurminove članke pod naslovom »Srpska omladina i Hrvati«, *Pokret*, br. 264–268; Zagreb, 17. – 21. studenoga 1913.

¹⁴ Riječ je o člancima koji su objavljivani u režimskoj periodici poput zagrebačkom dnevniku *Novosti*, beogradskoj *Politici* i *Pravdi* ili kalendaru *Sveti Sava*. Članci su pohranjeni i u: HDA osobni fond Šurmin, kut. 23.

afirmaciju tog kruga na političkom reljefu banske Hrvatske, pa i šire, bilo je ključno što je dio srednje i starije generacije liberala, sljedbenika dijela ideologije đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera kao i elitne skupine intelektualaca i poduzetnika oko utjecajnih dnevnih novina *Obzor*, prepoznao značaj i vitalnost naprednjaka za budući razvoj nacionalnih prilika.¹⁵ Naime, Šurmin je kao pripadnik srednje generacije naprednjaka, a tako ga možemo definirati jer je bio desetak godina stariji od Lorkovića i Wildera, vrlo vješto povezao pojedine elemente iz biskupove ideološke ostavštine s modernim stremljenjima nadolazeće mladeži. S jedne strane mogao je računati na vrijednosti ideje liberalnog katolicizma i jednog oblika jugoslavizma koje je podupirao biskupov krug, a s druge je točno procijenio značaj zagovornika modernizma koji su ušli vrlo motivirani u borbu sa zastupnicima tradicionalnijih pogleda. U takvoj kombinaciji pozivanja na opuse starijih autoriteta i podržavanja pojave progresivne mladeži spremne i na prekomjernu kritiku tradicije vidio je način prevladavanja nepovoljnog položaja banske Hrvatske u ozračju dualističkog sustava. Tomu u prilog govori Šurminov članak »Štrossmajerovi prosvjetni zavodi« u kojemu je zabilježio da je biskupova posvećenost podizanju narodnog blagostanja pogodan model za jačanje kulturne i političke snage, kako hrvatstva, tako i slavenstva.¹⁶ Drugi pokazatelj isprepletenosti veza između pojedinih idejnih skupina upućuje nas na događanja iz 1904. u Matici hrvatskoj, gdje je kulminirao sukob između tradicionalista i modernista. Tom se prigodom Šurmin našao na popisu potpisnika rezolucije književnika koji su tražili da se u Matici poštuju obilježja »ukupnoga savremenog duševnog života«, dajući time potporu mlađim modernistima.¹⁷ Ovdje upada u oči da ako se vratimo vremenski unazad, onda uočavamo da na prijelazu stoljeća ne nalazimo Šurminovo ime u bogatoj korespondenciji pripadnika modernističkog pokreta u Beču i Pragu, što znači da do suradnje dolazi prigodom njihova povratka sa studija u domovinu i uključivanja u hrvatski politički život.

¹⁵ Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*, pr. Mirko Juraj Mataušić, Zagreb, 2003., str. 291.

¹⁶ Članak je objavljen u brošuri *Štrossmajer*, str. 10–20, koju je tiskalo Društvo hrvatskih književnika, kao prilog za prikupljanje prihoda namijenjenog podizanju Strossmayerova spomenika (Zagreb, 1905.). Šurmin je bio i član Građanskog odbora za Strossmayerov spomenik koji je postavljen tek nakon Prvoga svjetskog rata. Gotovo istovremeno, Šurmin je objavio članak o Strossmayeru i u časopisu *Lovor*, br. 5–6, str. 173–176, ukazujući na neuspjeli pokušaj Lj. Gaja da Strossmayer zamijeni J. Haulika na položaju zagrebačkog biskupa. O đakovačkom biskupu pisat će i tijekom međuraća, konstruirajući o njemu sliku stvaratelja jugoslavenskog ujedinjenja.

¹⁷ *Matica hrvatska 1842–1962*, (povijesni dio koji je sastavio Jakša Ravlić), Zagreb, 1963., str. 136.

Pokazalo se da su naprednjaci bili dobar oslonac za postupno otresanje »obzoraša« od koalicijskih veza sa starim pravašima, odnosno za izostavljanje povijesnog prava u programatskim dokumentima koji su određivali pravac političkog djelovanja. S tim je bilo povezano i drugo načelo, kojemu je Šurmin ostao do kraja vjeran, a to je gledište da su »Hrvati i Srbi jedan narod sa dva ravnopravna narodna imena«. ¹⁸ U tom je smislu bila očekivana naprednjačka privrženost suradnji s vodećim predstavnicima hrvatskih Srba u sklopu Hrvatsko-srpske koalicije, kao i s drugim političarima koji su podržavali takav smjer, poput Supila s kojim je Šurmin bio u čestoj korespondenciji i brusio taktiku nastupanja u Saboru i izvan njega. ¹⁹ Treće važno načelo »naprednjaka« bila je stalna osuda klerikalizma, uglavnom tumačena kao suvremena potreba za sekularizacijom društva i odvajanjem Crkve od države. Udruživanje u Koaliciju je dovelo do pada dvadesetogodišnje vladavine »mađaronstva« i shodno nagodbenim okolnostima do pokušaja da se zakonodavnim potezima osigura trajnija vlast Koaliciji u banskoj Hrvatskoj. Međutim, skorašnje sučeljavanje oko interpretacije pojedinih točaka nagodbe i provedba aneksije Bosne i Hercegovine (1908.) izazvali su za neko vrijeme lom između partnera iz Ugarske i Koalicije te instalaciju baruna Pavla Raucha na banski položaj što je ubrzo rezultiralo odgodom rada hrvatskog Sabora za dvije godine. Novi ban nije imao razumijevanja za iscrpljujuću parlamentarnu borbu jer je suočen s ustrajnim otporom Koalicije i njenom sklonošću prema srpskim interesima u Bosni i Hercegovini odlučio reagirati represivnim mjerama. ²⁰ Nakon provedbe aneksije Šurmin je iznio svoje gledište o Bosni i Hercegovini koje nije slijedilo gledišta znatnog broja hrvatskih političara sklonih državnopravnom pripajanju tih zemalja Monarhiji i nadi da će se one zatim sjediniti s Hrvatskom, što se vrlo brzo pokazalo ispraznom nadom. Tipično za javne nastupe naprednjaka, stavio je u prvi plan zaostalost anektiranih područja, navlastito po njemu, loš prosvjetni sustav i neprikladne socijalne odnose vezane uz zemljoposjedničke kategorije. Na političkoj razini zagovarao je cjelovito rješavanje nacionalnog pitanja u smislu južnoslavenstva u Monarhiji, čime je odražavao gledište svoje stranke da se mora postići ravnopravnost Hrvata, Srba i muslimana. Način aneksije je neizravno kritizirao jer je smatrao da je njome izazvana međunarodna kriza, napose zbog reakcije Rusije, koja je dovela u pitanje mir u Europi. Zaključio

¹⁸ T. Cipek – S. Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.–1914.*, str. 508.

¹⁹ HDA, OF Šurmin, Korespondencija, kut. 32, Supilova pisma od 24. 5. 1908. i 17. 6. 1909.

²⁰ Šurmin je poslije rata u jednom beogradskom nastupu izjavio da je s »naprednom omladinom« nestalo pitanje kome Bosna pripada jer je »cela Hrvatska bila zato da Bosna pripadne Srbiji«. Vidi. »Predavanje g. d-r Đ. Šurmina«, *Politika*, br. 7381, str. 3; Beograd, 16. studenoga 1928.

je u jednom od svojih novinskih priloga: »Bosansko pitanje ne bi smjelo biti ni za sad, ni provizorno, ovako riješeno. Osim razvoja duha treba i razvoja duše, da se u to pitanje unese, pa će se onda lako riješiti.«²¹ Takvo je kritičko stajalište bilo posve opravdano iz pobude propitivanja dosega austro-ugar-skih vlasti. No, treba se zapitati zašto Šurmin nije nakon 1918. postavljao ista pitanja o dosezima jugoslavenskog režima? Nije li njegova šutnja bila dokaz da nove vlasti nisu napravile mnogo za »razvoj duša«?

Uzajamnost Šurminovih naprednjaka i drugih hrvatskih članica sa srpskom sastavnicom Koalicije osobito je došla do izražaja tijekom tzv. Veleizdajničkog procesa, kada su potpuno zaoštreni odnosi naprednjaka ne samo s banom, nego i s frankovačkim pravašima za koje je pak Šurmin bio nezgodan suparnik zbog odlučne kritike koju je redovito izlagao u stranačkim novinama, ali i zbog »regrutacije među studentima« koji su se sve više uključivali u politički život.²² U pozadini je svakako bio slučaj sa Šurminovim statusom sveučilišnog profesora i dekanom Mudroslovnog fakulteta, koji je bio uzdrman napadom zagrebačkih studenata na bana. Naime, on je za Rauchova banovanja, u travnju 1908. umirovljen jer je, kako su to predstavnici vlasti tvrdili, »huškao studente na demonstracije« protiv bana, dok su povjesničari tumačili da nije spriječio demonstracije.²³ To je izazvalo solidarnost znatnog dijela studenata koji su se od tada u ime zaštite autonomije Sveučilišta i traženja širih političkih sloboda sve više radikalizirali i poduzimali subverzivne akcije. Dio ih je otišao u Prag, gdje će dospjeti pod utjecaj profesora Tomaša G. Masaryka koji je istovremeno i dalje bio jedan od autoriteta i vodstvu Napredne stranke. A dio će s kasnijim zaoštavanjem situacije u Hrvatskoj, napose uvođenjem komesarijata, sve više bacati poglede prema Beogradu i tamo se bratimiti sa srpskim političarima na ideji jugoslavenskog nacionalističkog integralizma.²⁴ Sa studentima će Šurmin ostati u vezi, a upravo neka od njegovih kasnijih reminiscencija upućuju nas na zaključak da su dijelili politička gledišta o užem povezivanju Hrvata i Srba u pružanju

²¹ Gjuro Šurmin, »Bosansko pitanje – kulturno pitanje«, *Pokret*, br. 239, str. 2; Zagreb, 17. listopada 1908. Usp. i analizu političke situacije nastale nakon aneksije koju su iznijeli I. Lorković i Milan Marjanović u: *Pokret*, br. 235, str. 1–2; Zagreb 13. listopada 1908.

²² Stjepan Matković – Marko Trogrlić, *Iz korespondencije Josipa Franka s Bečom: 1907–1910.*, Zagreb – Split, 2014., str. 64.

²³ Iso Kršnjavi, *Zapisci: iza kulisa hrvatske politike*, pr. Ivan Krtalić, knj. II, Zagreb, 1986., str. 522. Vidi još: Mirjana Gross, »Studentski pokret 1875–1914«, u: *Spomenica u povodu proslave 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., str. 463–464 i Tihana Luetić, *Studenti sveučilišta u Zagrebu (1874–1914)*, Zagreb, 2012., str. 280 i Ista, »Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 30, str. 295–326; Zagreb, 2012.

²⁴ Usp. Đuro Šurmin, »Uz izlet u Beograd 1912.«, *Riječ*, br. 8, str. 2; Zagreb, 1930.

otpora nositeljima dualističkih vlasti. Ovdje treba pridodati i važnu činjenicu da je Šurmin uspostavio dobre veze sa skupinom dalmatinskih naprednjaka koji su u svojim redovima okupili mali, ali probrani krug već renomiranih imena poput Josipa Smodlake, Ivana Meštrovića i Ive Tartaglie, dok će se iz dalmatinske naprednjačke mladeži novačiti najradikalniji dio zagovornika jugoslavenskog nacionalizma o čemu je svjedočio splitski list *Naprednjak*.²⁵

O velikom pak sukobu s frankovcima Šurmin će dosta pisati tijekom međuraća u nekim svojim novinskim člancima, objašnjavajući da je tadašnja moć Frankove stranke ležala u potpori ministra vanjskih poslova Aehrenthala koji je kovao planove o osnaženju Monarhije u jugoistoku Europe, dok je Šurmin podržavao centrifugalna nastojanja Koalicije.²⁶ Nakon pada bana Raucha Koalicija se vratila u igru i uspješno je ponovno zauzela dio zemaljske vlasti, no i dalje se iza kulisa odvijala njena borba s frankovcima. Šurmin je pak 1910. reaktiviran na Sveučilištu. U međuvremenu su se naprednjaci spojili zajedno s koalicijskim pravašima – Hrvatskom strankom prava – u jednu Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku koja je ostala u koaliciji sa Srpskom samostalnom strankom i time pridonijela da to udruženje osigura premoć u Saboru uoči izbijanja Prvoga svjetskog rata. Od 1910. zamjetno je da Šurmin, kao i drugi pripadnici Koalicije, sve više kritičke pozornosti posvećuje Stjepanu Radiću koji im je narušavao već izgrađenu predodžbu o složnoj narodnoj borbi koju predvodi Koalicija. Optužuju ga da je tipični demagog koji je opasan jer vodi seljačku stranku. U pozadini sukoba je bilo i Radićevo dogovaranje s banom Tomašićem koje nije odgovaralo naprednjačkoj stranici i njenoj kombinatorici oko provedbe nagodbenjačkih savezništva. Stoga je Šurmin na sebe preuzeo teret javnog napada na prvaka Hrvatske pučke seljačke stranke i počeo ga prozivati za izdajstvo i služenje mađaronskom banu.²⁷ O napetosti među njima govori i činjenica da je i u Saboru dolazilo do njihovih dvoboja oko raznih tema, uključujući i ovu vezanu uz odnose prema ugarskoj vladi.

Šurmin je u Saboru bio vrlo aktivan zastupnik koji je postavljao mnogo interpelacija vezanih uz različita područja pri čemu je kritizirao Hipotekarnu banku (Šurmin je tada bio član ravnateljstva Banke za trgovinu, obrt i industriju) zbog izbjegavanja kreditiranja narodnih dobara, propitivao ulaganje zemaljskog novca u založnice bankarskih zavoda zbog promjena te-

²⁵ Đ.[uro] Š.[urmin], »Naprednjaci u Dalmaciji«, *Pokret*, br. 108, str. 1; Zagreb, 1908. i rukopis »Nacionalistički pokret«, HDA, OF Đ. Šurmin, kut. 23, ručna paginacija 153–163.

²⁶ Gjuro Šurmin, »Prve pripreme za aneksiju Bosne 1908. Aehrenthal, ban P. Rauch i hrvatsko-srpska koalicija (Iz tajnih arhiva)«, *Novosti*, br. 100, str. 3; Zagreb, 11. travnja 1925.

²⁷ Š.[urmin], »Gdje je izdajstvo«, *Hrvatski narod*, br. 2, str. 1–2; Zagreb, 12. siječnja 1911.

čaja i napadao pojedine dijelove željezničarske pragmatike koji zadiru u socijalna prava zaposlenika željeznica, zagovarao povratak porote u tiskovnim parnicama. Osobitu je pozornost posvećivao prosvjetnim pitanjima, što je bilo i očekivano zbog njegove profesorske karijere i činjenice da je bio član saborskog odbora za bogoštovlje i nastavu. U tom je pogledu zagovarao uređivanje povoljnijih beriva učiteljstva u zemaljskom proračunu, dokidanje celibata za učiteljice, izgradnju zgrade više djevojačke škole u Zagrebu, nabavu Kukuljevićeve knjižnice za JAZU, osnivanje Medicinskog fakulteta, izjednačavanje prava studenata koji studiraju u raznim polovicama Monarhije i sveobuhvatnije akcije za suzbijanje još uvijek velike nepismenosti što je osobito bilo važno liberalima koji su polazili od ocjene da bez pismenih ljudi nema razumijevanja sloboda. Riječ je o temama koje nisu izazivale prijepore poput onih ideoloških tako da su Šurminovi prinosi bili shvaćeni i podržani kao sastavni dio općih napora za napretkom školstva. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata sudjelovao je u glavnoj raspravi o osnovi zakona o priznanju islamske vjeroispovijesti i njenoj zaštiti, pri čemu je jedini izložio statističke pokazatelje o broju muslimana u Hrvatskoj i iz toga zaključio da je riječ o politički deklarativnom aktu koji je za hrvatsku stranu važan zbog »jednokrvene i rođene braće« u Bosni i Hercegovini.²⁸ U sklopu iste teme otvorio je i pitanje posljedice tog zakona na školstvo s obzirom na pitanje muslimanske djece i njihove prilagodbe školskom sustavu. Pozivajući se na vlastito iskustvo sukoba s banom i Zemaljskom vladom, zagovarao je što širu sveučilišnu autonomiju i jačanje pozicije sveučilišnog Senata. Smatrao je da je potrebno na zagrebačkom Sveučilištu imati Teološki fakultet za grko-istočne teologe koji ne bi bio samo koristan u »narodnom pogledu«, nego bi bio okupljalište za pravoslavne iz različitih monarhijskih naroda.²⁹ Posebno treba izdvojiti slučaj, neposredno nakon prvoga dolaska na vlast Koalicije, kad je Sabor stavio 14. prosinca 1906. na dnevni red osnovu zakona o gradnji nove zgrade za Sveučilišnu knjižnicu i dostavio je na pretres saborskom Odboru za bogoštovlje i nastavu. Kada je izvješće o izgradnji podvrgnuto generalnoj raspravi Šurmin je bio jedini zastupnik koji se javio za riječ, pri čemu je ušao u povijesne reminiscencije, istaknuvši ulogu iliraca i biskupa Strossmayera u razvijanju ideje o nužnosti osnivanja zagrebačkog Sveučilišta, ali i suvremenu potrebu da Zagreb bude šire kulturno središte. Tom je prigodom došlo do sučeljavanja stavova s Kršnjavijem koji se protivio izgradnji nove zgrade,

²⁸ Saborska sjednica od 6. ožujka 1916. Vidi: *Stenografski zapisnici Sabora kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1913–1918*, sv. III, str. 864–866.

²⁹ Saborska sjednica od 15. srpnja 1918. Vidi: *Stenografski zapisnici Sabora kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1913–1918*, sv. VI, str. 1274–1725.

smatrajući da je dovoljna adaptacija postojeće sveučilišne zgrade.³⁰ Paradoksalno je da će uskoro veliki protivnik Koalicije ban Rauch započeti pripreme za gradnju po projektu Rudolfa Lubynskog. Drugi važan saborski prilog se odnosio na zagovaranje proširenja izbornog prava i snižavanje cenzusa koje je slijedilo prethodni dogovor postignut u Budimpešti o načinu rada između bana Tomašića i Koalicije. Saborsku scenu koristio je Šurmin i za pretresanja političkih pitanja. Tako je primjerice prigodom proračunske rasprave iz 1910. krenuo s napadom na suspenziju ustava koju je ranije proveo već bivši ban Rauch i govorio o tzv. Veleizdajničkom procesu. Prema njegovu istupu, glavni krivac za pokretanje protusrpske kampanje bio je ugarski ministar Sandor Wekerle koji je prvo čekao da se održe izbori za pravoslavnog patrijarha, što je bilo u ingerenciji njegove vlade, a onda je naložio banu da pokaže kako Srbi u Hrvatskoj rade protiv Hrvatske i čitave Monarhije. S druge strane, njegov značaj, kao što je već istaknuto, očitovao se i u izboru za saborskog predstavnika u Hrvatskoj regnikolarnoj deputaciji koja je, u skladu s Hrvatsko-ugarskom nagodbom, pregovarala s ugarskom stranom o zajedničkim poslovima i osobito sudjelovala u raspravama o proračunskim pitanjima. Konačno, možda je jedan od najznačajnijih doprinosa Šurmina tijekom saborskog djelovanja bio izražen u raspravama oko uvođenja općeg prava glasa. Krajem 1908. sudjelovao je s nizom saborskih zastupnika, uključujući i frankovačkog predstavnika Vladimira Sachsa, u održavanju javne pučke skupštine na kojoj se zahtijevalo uvođenje općeg prava glasa na području Kraljevine Hrvatske. Tom je prigodom govorio u ime naprednjačke stranke i izjavio da se zalaže za opće pravo glasa.³¹ S obzirom da nije bio izabran za saborskog zastupnika u razdoblju kada je 1910., tijekom banovanja Nikole Tomašića, došlo do reforme izbornog prava kojim se proširilo to pravo na 10% stanovnika, on se tom pitanju više posvetio nakon što je zemaljska vlada pod banom Ivanom Škrlecom u lipnju 1917. pristupila novoj reformi izbornog reda. U oba slučaja većinu u Saboru imala je Hrvatsko-srpska koalicija. Šurmin je načelno podržao u ime demokratizacije uvođenje općeg prava glasa, odnosno davanje prava glasa svakom muškarcu od 24 godine starosti. Međutim, vrlo je trezveno postavio pitanje opravdanosti uvođenja tajnog glasovanja jer je više od polovice birača po novome izbornom sustavu bilo nepismeno. Njegova druga primjedba, povezana s prvom, bilo je u propitivanju izvjesnog ishoda da će na leđima analfabeta ležati politička odgovornost za sastavljanje nove vlasti.

³⁰ Stjepan Matković, »Sveučilišna knjižnica u povijesnom kontekstu«, u: *Zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu 1913.–2013.*, ur. Snješka Knežević, Zagreb, 2013., str. 109–110.

³¹ »Sve stranke traže sabor i opće pravo glasa!«, *Pokret*, br. 276, str. 2; Zagreb, 30. studenoga 1908.

Stoga nije bilo posve neutemeljeno njegovo mišljenje da bi se i dalje moglo javno glasovati zbog zamjetne nepismenosti. Pri tomu je parafrazirajući Wilhelma Humboldta zaključio da »kolika je duševna visina građana, toliko će biti zaštićena i sloboda«. ³² Drugim riječima, tamo gdje je »manje slobodan čovjek« prijetila je tiranska uprava, što je značilo da je upozorio na opasnosti davanja političkih prava onima koji za to još nisu spremni.

Šurmin se, uobičajeno za tadašnje saborske zastupnike, na početku svake godine obratio svojim biračima i simpatizerima. Tako je bilo i 1914. godine kad je poručio da narod nikad nije s većom napetošću očekivao nova zasjedanja. ³³ Teret krivnje za napete političke odnose svalio je na svoje protivnike iz redova radićevske i frankovačke stranke, optužujući ih da ne rade za narodne svrhe. Nakon Sarajevskog atentata držao se suzdržano, kurtoazno pišući o ubijenom prijestolonasljedniku i njegovoj supruzi, vojvotkinji Sofiji te izjavljujući lojalnost vladajućoj kući. Istovremeno je oštro osudio frankovce koji su tijekom protusrpskih demonstracija u Zagrebu polupali prozore uredništva naprednjačkog dnevnika *Hrvatski pozor*. O pitanju odgovornosti za izbijanje rata opširno će pisati od druge polovice 1920-ih i to uglavnom na temelju niza izdanja koja su počele izdavati nekadašnje zaraćene strane, pri čemu će on zauzeti jugoslavensko stajalište blisko interpretaciji službenog Beograda po kojemu je glavni krivac rata germanski faktor. Za njega tajne organizacije srednjoškolaca nisu bile povezane sa srpskom vladom i nastupile su iz revolta prema anakronom režimu u Beču. Na početku Prvoga svjetskog rata Šurmin je bio stavljen pod istragu zbog tužbe državnog tužitelja u pogledu prijeratnih veza sa Srbijom. Njegovo se ime naročito našlo na udaru nakon što je austro-ugarska vojska zauzela Srbiju i došla do konfidentske liste predsjednika vlade Nikole Pašića u kojoj je Šurmin doveden u predratnu vezu sa srpskom organizacijom Narodna obrana. S obzirom da kroz istragu nisu utvrđene veleizdajničke činjenice, Šurminu je vraćen zastupnički imunitet, ali i sva prava sveučilišnog profesora, i on je nastavio svoju djelatnost u Saboru koji je nakon sloma ruske vojske na galicijskom bojištu ponovo od lipnja 1915. zasjedao nakon dogovora između bana Škrleca, ugarskog ministra, predsjednika Tisze i vodstva Koalicije. ³⁴ U svibnju iste godine redarstveno povjereništvo u Zagrebu obavilo je premetačinu u prostorijama uredništva *Hrvatskog pokreta*, prigodom koje je ispitan i Šurmin. ³⁵ Državni odvjetnik nije pronašao materijale koji bi mu poslužili za kazneni postupak. Odnosi s

³² Gjuro Šurmin, »Izborna reforma«, *Savremenik*, 12, str. 4; Zagreb, 1918.

³³ Gj. Šurmin, »Zadaća novoga sabora«, *Hrvatski narod*, br. 1, str. 1; Zagreb, 1. siječnja 1914.

³⁴ »Izjava g. dr. Đure Šurmina« [ćir.], *Pravda*, br. 10.247, str. 5; Beograd, 18. svibnja 1933.

³⁵ HDA, Državno odvjetništvo, kut. 78, sign. 1106/1915.

banom su otpočetak rata bili korektni, tim više što se htjelo izbjeći da Vrhovno vojno zapovjedništvo provede postavljanje vojničkog komesara na čelo zemaljske uprave i provede represivniji postupak protiv političara koji su smatrani simpatizerima Srbije. Šurmin je i za skidanje svoga imuniteta okrivio vojne vlasti koje nisu imali povjerenja u znatan broj saborskih zastupnika iz redova Koalicije. Nakon obnove rada Sabora, Šurmin je nastavio bilježiti događaje sa sjednica egzekutivnog odbora Koalicije, a posebno je opisao susrete s banom Škrlecom s kojim se raspravljalo o slobodi govora u Saboru i izbjegavanju neprilika u odnosu s ugarskom vladom.³⁶ Prije nastavka zasjedanja sudjelovao je i u raspravi između vodstva Koalicije i bana oko statusa predratnog predsjednika Sabora Bogdana Medakovića. Koaliciji je uspjelo da zaštiti Medakovića od isključenja iz parlamentarnog rada i on je tijekom rata nastavio dolaziti na saborske sjednice.³⁷ U tome je Šurmin vidio zaslugu hrvatskih zastupnika iz redova Koalicije koji su zbog ratnih okolnosti i sumnje u lojalnost srpskih zastupnika preuzeli na sebe odgovornost vođenja politike, a to je ujedno značilo i zaštitu svojih suradnika od progona. Kao što je poznato u tome su bili uspješni.

Prema Šurminovim naknadnim zapažanjima, Koalicija se, u kojoj je Šurmin tada bio član njenog egzekutivnog odbora, izrazito kompromisno postavila u odnosu na Mađare i vješto je izbjegavala ulaske u rukavce protumonarhijske politike da ne bi došlo do ponovnog zatvaranja Sabora. U tom je smislu naglasio: »Mi smo u ono doba mnogo cijenili imunitet poslanika, jer nam je to trebalo za provođenje naše nacionalne politike. Mi se nismo žacali tražiti imunitetsku zaštitu i u peštanskom parlamentu, jer nam je bilo mnogo stalo do toga da mognemo sprovesti svoju politiku, koja je i u vrijeme rata bila jugoslovenska, što je dokazala i naša adresa u kojoj smo nagovijestili jedinstvo etničkog našega naroda pred austrijskim carem«. ³⁸ Kasnije će Šurmin ipak biti još otvoreniji i odgovorit će na javne tvrdnje s beogradske strane o tome da »hrvatski Jugosloveni nisu zamišljali ostvarenje svoga idela« izvan Habsburške Monarhije za vrijeme Prvoga svjetskog rata. Izjavit će da može potkrijepiti svojim pismima i izjavama da je jugoslavenski djelovao kad je bilo »opasno misliti na stanje izvan okvira«, čime je, prije svega, ciljao na to što je početkom Prvoga svjetskog rata postao predmetom obrade vojnih vlasti.³⁹ A i u ranijim je člancima već upozoravao da je hrvatsko jugoslavenstvo imalo

³⁶ Đuro Šurmin, »Prilozi ratnoj povijesti. Iz mojih bilježaka«, *Riječ*, br. 42, str. 4–6; Zagreb, 1929.

³⁷ Đuro Šurmin, »Pred sastanak Hrvatskog sabora 1915.«, *Novosti*, br. 94, str. 2; Uskrсни broj, Zagreb, 1931.

³⁸ Isto, str. 5.

³⁹ Isječak iz novina s datacijom 12. jula 1936., HDA, OF Đ. Šurmina, kut. 37.

svoje autentično uporište mimo utjecaja Srbije, ne dovodeći u pitanje važnost hrvatsko-srpskih veza. Tako je pisao da veze s Beogradom nisu bile jake do Balkanskih ratova, dok je njemački poslanik u Beču istovremeno upozorio Franju Josipa da bi moglo doći do »brzog raspadanja Austro-Ugarske i bez agitacije Srbije«. ⁴⁰ Iz toga se moglo zaključiti da su upravo unutarmonarhijski čimbenici bili ključni za njenu sudbinu.

Šurmin je sudjelovao u završnici rata u osnivanju Narodnog vijeća (NV) SHS tijekom srpnja 1918. radi provedbe tzv. politike nacionalne koncentracije kojom su se povezale prethodno formirane Narodne organizacije Dalmacije u Splitu, Hrvatskog primorja u Sušaku i Narodnog sveta u Ljubljani, čime je u prvi mah trebalo prevladati upravnu podjelu iz cislajtanijskog i transljajtanijskog dijela Monarhije. ⁴¹ U to je vrijeme već napustio redove Koaalicije i nastupao kao disident Hrvatske samostalne stranke u izvanstranačkoj skupini oko *Malih novina* zajedno s nekadašnjim prvakom naprednjaka Ivanom Lorkovićem. Izabran je za predstojnika Odjela NV-a SHS za trgovinu, obrt i industriju. Konačno, Šurmin je bio i član skupine saborskih zastupnika koji su predložili da Hrvatski državni sabor na temelju prava narodnoga samoodređenja razriješi sve državnopravne odnošaje i veze između kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te kraljevine Ugarske i carevine Austrije čime se ništetnom proglasila i Hrvatsko-ugarska nagodba. Zatim su predložili i osnivanje Države SHS na temelju narodnog jedinstva, a kasnije i stupanje u pregovore s predstavnicima Srbije radi proglašenja jedinstvenog Kraljevstva SHS. O tome je objavio deset godina kasnije prigodni članak u kojemu je opisao kako je predloženo »kidanje sa starom monarhijom« i kako su izaslanici NV-a SHS u Beogradu »proglasili kraljem Hrvata srpskog kralja Petra I. Karađorđevića pred licem prestolonaslednika Aleksandra«. ⁴² Prema njegovoj interpretaciji Hrvatski sabor je imao zasluge u stvaranju prve Jugoslavije jer je pripremio mirno preuzimanje vlasti i lojalnost časnika austro-ugarske vojske. Time su bile ispunjene Šurminove nacionalne želje, a on je nastavio svoj rad na javnom polju nove države u kojoj se prilike nisu pokazale najboljima za potvrdu njegovih ranijih liberalnih načela. Za Hrvatskim saborom više nije žalio, zaključivši da se sa sjednicom od 29. listopada 1918. »zatvoriše vrata stotine godina stare jedne institucije«. ⁴³ Doduše, njemu je uspjelo

⁴⁰ Gjuro Šurmin, »Jedna osobita godišnjica«, izrezak iz *Obzora* od 8. lipnja 1928., HDA, OF Đ. Šurmina, kut. 23.

⁴¹ Zlatko Matijević, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)«, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, br. 14, Zagreb, 2008., str. 44.

⁴² Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.–2000.*, treći svezak, Zagreb, 2000., str. 19 i Đuro Šurmin, »29 oktobar u Hrvatskom Saboru«, *Politika*, br. 7364, str. 1; Beograd, 30. listopada 1928.

⁴³ Isto.

ponovo osvojiti parlamentarne mandate pa čak se i domoći nekoliko puta ministarskih položaja osloncem na režim. Zbog toga je i stekao nimalo laskav epitet o hrvatskom Efiđaltu koji služi beogradskoj vladi.⁴⁴ Ipak, postao je svjestan da politički sustav u Kraljevini SHS ne funkcionira tako da je iznio potrebu o reorganizaciji parlamenta i donošenju novog izbornog zakona.⁴⁵ Za glavnog krivca proglasio je vodeće stranke i bez mnogo uvijanja zagovarao državni udar, misleći pri tome da se mimo Narodne skupštine može donijeti novi izborni zakon koji bi više mandata dodijelio manjinskim strankama. Takvi stavovi osigurali su mu povoljan položaj u vrijeme uvođenja diktature i on je postavljen za člana Financijskog odbora Narodne skupštine i člana Upravnog odbora Privilegovanog akcionarskog društva za izvoz zemaljskih plodina Kraljevine Jugoslavije. U tom se smislu može zaključiti da je u ime fikcije o imperativu narodnog jedinstva odbacio mnoga svoja predratna stajališta koja je zastupao u Hrvatskom saboru. Za razliku od nekih drugih predratnih naprednjaka koji su se priklonili oporbi beogradskom režimu, on je krenuo svojim putem, pristajući uz autokratski režim.

Literatura

Knjige:

- Tihomir Cipek – Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.–1914.*, Disput, Zagreb, 2006.
- Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906–1907.*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1960.
- Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*, Golden marketing – Tehnička knjiga, pr. Mirko Juraj Mataušić, Zagreb, 2003.
- Iso Kršnjavi, *Zapisci: iza kulisa hrvatske politike*, pr. Ivan Krtalić, knj. II, Mladost, Zagreb, 1986.
- Jadranka Kruljac Sever, *Tko je bio Đuro Šurmin? Neki podaci o životu i djelovanju dr. Gjure/Đure Šurmina*, Centar za kulturu Gradski muzej Čazma, Čazma, 2016.
- Tihana Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874–1914): društveni život, svakodnevnica, kultura, politika*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
- Hrvoje Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
- Stjepan Matković – Marko Trogrlić, *Iz korespondencije Josipa Franka s Bečom: 1907–1910.*, Hrvatski institut za povijest i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Zagreb – Split, 2014.

⁴⁴ »Povodom ‘Radikalovog’ članka o Hrvatima«, *Hrvatsko jedinstvo*, br. 44, str. 3; Varaždin, 9. prosinca 1924.

⁴⁵ Đuro Šurmin, »Izvor naših nevolja«, *Politika*, br. 7404, str. 1; Beograd 9. prosinca 1928.

Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.–2000.*, treći svezak, Dom i svijet i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2000.

Stenografski zapisnici Sabora kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodišta 1913.–1918., sv. III (od 14. 6. 1915. do 4. 7. 1916.), Tisak Kralj. zemaljske tiskare, Zagreb, 1916. i sv. VI, Tisak Zemaljske tiskare, Zagreb, 1918. (od 10. 12. 1917. do 21. 10. 1918.)

Franjo Supilo, *Politika u Hrvatskoj*, pr. Vaso Bogdanov, Kultura, Zagreb, 1953.

Poglavlja u knjigama i zbornicima:

Mirjana Gross, »Studentski pokret 1875–1914«, u: *Spomenica u povodu proslave 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., str. 451–478.

Zlatko Matijević, »Izidor Kršnjavi i Starčevićeva hrvatska stranka prava (1906.–1911.)«, u: *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj: zbornik radova znanstvenog skupa*, ur. Ivana Mance i Zlatko Matijević, Institut za povijest umjetnosti i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., str. 61–75.

Stjepan Matković, »Sveučilišna knjižnica u povijesnom kontekstu«, u: *Zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu 1913.–2013.*, ur. Snješka Knežević, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 109–110.

Stjepan Matković, »Izidor Kršnjavi i njegovi pogledi na preuređenje Austro-Ugarske na početku 20. stoljeća«, u: *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj: zbornik radova znanstvenog skupa*, ur. Ivana Mance i Zlatko Matijević, Institut za povijest umjetnosti i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015., str. 70–91.

Sabrana djela Dra Antuna Radića, ur. V. Maček i R. Herceg, Seljačka sloga, Zagreb, 1938., str. 188–195.

Članci u periodici:

»Korespondencija Frana Supila«, *Arhivski vjesnik*, pr. Hamdija Hajdarhodžić, Rafo Arneri, Hrvoje Morović i Marija Nemeč, br. VI, str. 7–229; Zagreb, 1963.

Tihana Luetić, »Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 30, str. 295–326; Zagreb, 2012.

Zlatko Matijević, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)«, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, br. 14, str. 35–66; Zagreb, 2008.

Stjepan Matković i Ines Sabotič, »Saborski izbori i socijalna struktura izborništva na prijelazu stoljeća u Zagrebu«, *Društvena istraživanja*, br. 1–2 (75–76), str. 157–183; Zagreb, 2005.

Gjuro Šurmin, »Poruka Szterenyiu«, *Pokret*, br. 118, str. 1; Zagreb, 21. svibnja 1908.

Gjuro Šurmin, »Bosansko pitanje – kulturno pitanje«, *Pokret*, br. 239, str. 2; Zagreb 17. listopada 1908.

[Gjuro] Š.[urmin], »Gdje je izdajstvo«, *Hrvatski narod*, br. 2, str. 1–2; Zagreb, 12. siječnja 1911.

- Gjuro Šurmin, »Srpska omladina i Hrvati«, *Hrvatski pokret*, br. 264, str. 3; br. 265, str. 2; br. 266, str. 2; br. 267, str. 2; br. 268, str. 2; Zagreb, 17. – 21. studenoga 1913.
- Gjuro Šurmin, »Zadaća novoga sabora«, *Hrvatski narod*, Zagreb, br. 1, str. 1; Zagreb, 1. siječnja 1914.
- Gjuro Šurmin, »Izborna reforma«, *Savremenik*, br. 12, str. 4; Zagreb, 1918.
- »Povodom 'Radikalovog' članka o Hrvatima«, *Hrvatsko jedinstvo*, br. 44, str. 3; Varaždin, 9. prosinca 1924.
- Gjuro Šurmin, »Prve pripreme za aneksiju Bosne 1908. Aehrenthal, ban P. Rauch i hrvatsko-srpska koalicija (Iz tajnih arhiva)«, *Novosti*, br. 100, str. 3; Zagreb, 11. travnja 1925.
- Đuro Šurmin, »Frano Supilo«, *Novosti*, br. 269, str. 2; Zagreb, 29. rujna 1927.
- Đuro Šurmin, »Hrvatska opstrukcija u Budimpešti«, *Novosti*, br. 236, str. 33; Zagreb, 1928.
- Đuro Šurmin, »7 oktobar 1908 i 1928«, *Politika*, br. 7345, str. 4; Beograd, 11. listopada 1928.
- Đuro Šurmin, »29 oktobar u Hrvatskom Saboru«, *Politika*, br. 7364, str. 1; Beograd 30. listopada 1928.
- Đuro Šurmin, »Izvor naših nevolja«, *Politika*, br. 7404, str. 1; Beograd, 9. prosinca 1928.
- Đuro Šurmin, »Prilozi ratnoj povijesti. Iz mojih bilježaka«, *Riječ*, br. 42, str. 4–6; Zagreb, 1929.
- Đuro Šurmin, »Iz mojih političkih bilježaka. Povodom 'Obračuna' grofa Batthyanyja«, *Novosti*, br. 36, str. 2; Zagreb, 5. veljače 1929.
- Đuro Šurmin, »Pred sastanak Hrvatskog sabora 1915.«, *Novosti*, br. 94, str. 2; Uskrсни broj, Zagreb, 1931.
- »Izjava g. dr. Đure Šurmina« [ćir.], *Pravda*, br. 10.247, str. 5; Beograd 18. svibnja 1933.

ĐURO ŠURMIN I NJEGOVO SABORSKO DJELOVANJE

Sažetak

Autor je na temelju raščlambe osobnog fonda Đure Šurmina koji je pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, stenoografskih zapisnika Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao i relevantne literature u središte istraživačke pozornosti postavio Šurminovo parlamentarno djelovanje. Šurmin je, kao istaknuti član Napredne stranke, koja je bila od početka sastavni dio Hrvatsko-srpske koalicije, biran u Sabor tri puta u razdoblju od 1906. do 1913. godine. U to je vrijeme Šurmin imao jednu od ključnih uloga u oblikovanju naprednjačke ideologije i njenoj lojalnosti u suradnji s vodećim predstavnicima hrvatskih Srba, što je osobito došlo do izražaja tijekom pobjede na saborskim izborima, aneksijske krize, Veleizdajničkog procesa i početka Prvoga svjetskog rata.

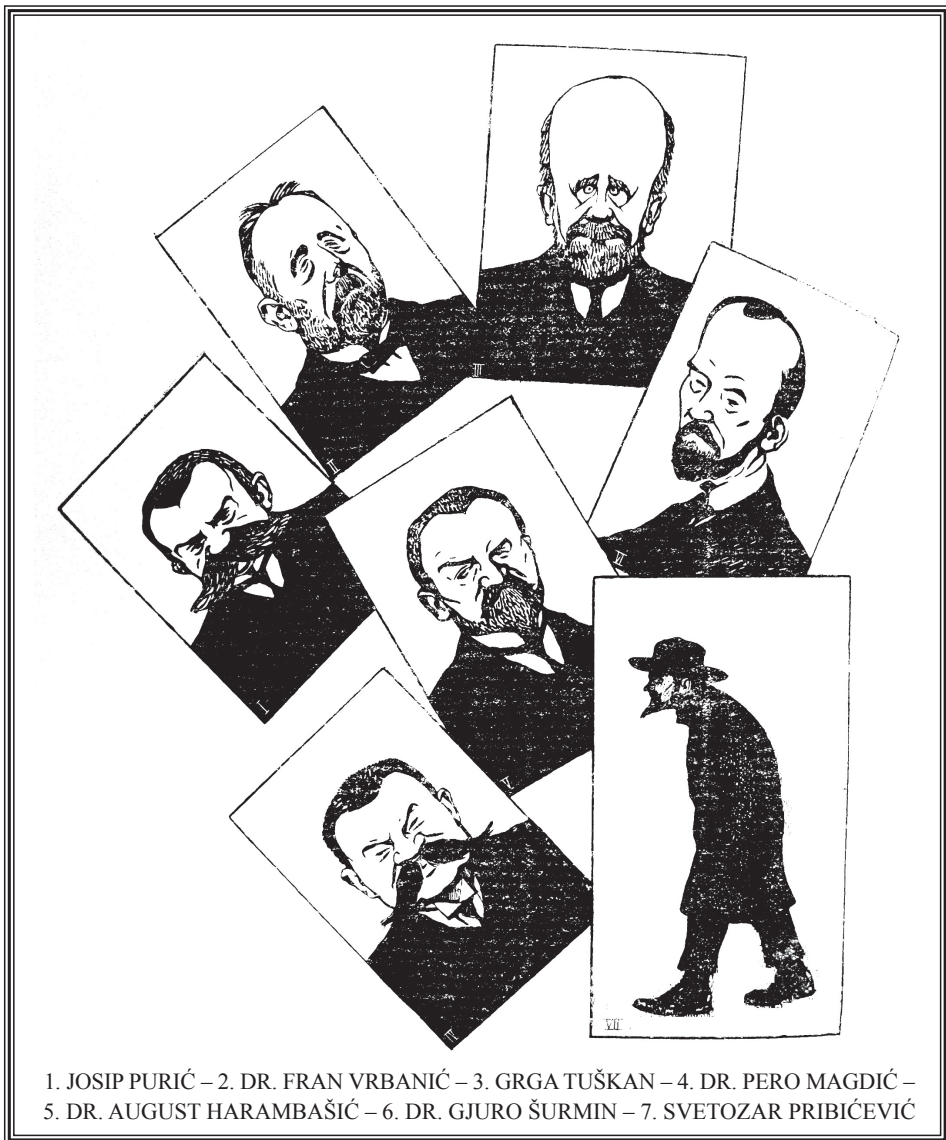
Ključne riječi: Đuro Šurmin, Hrvatski sabor, Hrvatsko-srpska koalicija

ĐURO ŠURMIN AND HIS PARLIAMENTARY ACTIVITY

Summary

The author of this paper deals with Đuro Šurmin and his parliamentary contributions as the elected member of the Croatian Parliament, utilizing archival sources, relevant scholarly literature and newspaper articles from Austro-Hungarian and Yugoslav period. On the basis of personal Šurmin's fund held in the Croatian State Archives and National and University Library in Zagreb, as well as stenographic minutes of the Parliament of the Kingdoms of Croatia, Slavonia and Dalmatia, the author brings to light new information concerning Šurmin's biography in the context of parliamentary history. As a prominent member of the Progressive People Party, which was almost from the beginning a constitutive part of the Croatian-Serbian Coalition, in the period from 1906 to 1913, Šurmin was three times elected to the Croatian Parliament. During that time, Šurmin had a key role in the shaping of his party ideology programme and supporting an idea of alliance with the leading representatives of the Croatian Serbs from the Serbian Independent Party. That co-operation with the Serbs was particularly revealed in the course of pre-election campaigns and celebrating electoral victories, during the annexion crisis, as well as the High-treason process and the beginning of the Great War.

Keywords: the Croatian Parliament, Đuro Šurmin, the Croatian-Serbian Coalition

Sl. 9.: Karikatura *Portraits iz Hrvatskoga sabora* objavljena 1907. u časopisu *Hrvatska smotra*, među kojima je i portret Đure Šurmina.

Mislav Gabelica

Političko djelovanje Đure Šurmina i grupe oko *Malih novina* (Napredne demokratske stranke) u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba

Izvorni znanstveni članak
UDK 94 (497.5)
929 Šurmin, Đ.

Ovaj se članak bavi analizom političkog djelovanja Đure Šurmina i političke grupe kojoj je pripadao u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS), kako bi se dala ocjena Šurminovih nacionalno-političkih i društveno-političkih stajališta u doba stvaranja prve Jugoslavije. Članak počinje događajima koji su neposredno prethodili stvaranju NV SHS, proteže se na razdoblje od početka listopada 1918. godine, kada je NV SHS ustrojeno kao političko predstavništvo onih hrvatskih, slovenskih i srpskih političkih stranaka Austro-Ugarske Monarhije koje su prihvatile program stvaranja zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom, te završava s koncem prosinca 1918. godine, kada je NV SHS ustrojem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca prestalo postojati. Za ovu je temu od posebne važnosti međurazdoblje, koje počinje 29. listopada 1918. godine, kada legitimitetom koji dobiva od hrvatskog Sabora NV SHS postaje vrhovnom političkom vlašću u tom prilikom stvorenoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS) na području bivše Monarhije, pretežito naseljenom hrvatskim, slovenskim i srpskim narodom.¹

Iako je bila državopravni provizorij, svjesno ustrojena kao privremeno rješenje do stvaranja zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom, Država SHS je prema mišljenju povjesničara i pravnih stručnjaka bila prava država, jer je imala sva tri čimbenika koji su je takvom činili: poseban teritorij, posebno stanovništvo i zasebnu suverenu organizaciju vlasti, koju je obavljalo NV SHS, odnosno njegovo Predsjedništvo, kojemu je NV povjerilo vrhovnu

¹ Najiscrpniji popis objavljenih izvora i literature, koji se odnose na Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu vidi u: Zlatko Matijević, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)«, u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, izabrali i priredili Marina Štambuk-Škalčić, Zlatko Matijević, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008., str. 36–41.

vlast.² U njezinoj zamišljenoj strukturi Država SHS je bila podijeljena na tri odvojena upravna područja: nekadašnju bansku Hrvatsku s Dalmacijom i Istrom, Bosnu i Hercegovinu te Sloveniju. Ova zamišljena struktura Države SHS nije odgovarala njezinoj stvarnoj strukturi. Razlog za to bila je u prvom redu talijanska okupacija dijelova slovenskih zemalja te Istre i dijela Dalmacije,³ zbog čega Predsjedništvo NV SHS kao vrhovna vlast u Državi SHS, te slovenska, odnosno hrvatska vlada kao neposredne državne vlasti na tom području, tu vlast nisu mogle ostvariti. Problem su stvarale i različite koncepcije pojedinih dijelova Države SHS oko njezinog ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom, zbog čega je primjerice Dalmacija odbila prihvatiti upravno sjedinjenje s hrvatskom državnom jedinicom i ustrojila vlastitu vladu,⁴ te je Dal-

² Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, Druga knjiga, II. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1959., str. 194–195; Hodimir Sirotković, »O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 199–200; Zagreb, 1993.

³ Između ostaloga, prema uvjetima primirja između Austro-Ugarske Monarhije i Saveznika od 3. studenoga 1918. godine, austro-ugarske vojne snage su se morale povući i ustupiti Saveznicima ono područje južnoslavenskih zemalja Monarhije, koje su Saveznici prethodno, 1915. godine, Londonskim ugovorom prepustili Italiji. Prema dogovoru između vlada pobjedničkih sila, to područje dobila je pravo zaposjesti talijanska vojska. Do 16. studenoga, kada je nastupio privremeni prekid nastupanja talijanske vojske na tom području, ona je od hrvatskih zemalja zauzela Istru, kvarnerske otoke, Vis, Lastovo, Mljet, Hvar, Korčulu, Pag, zadarske otoke, te obalni pojas sjeverne Dalmacije do nadomak Trogira, s gradovima Zadrom i Šibenikom, što je bilo tek dio područja na koje su Talijani polagali pravo. Novi prodor talijanske vojske započeo je 28. studenoga 1918. godine, te je dovršen koncem prosinca iste godine, dakle u vrijeme postojanja Kraljevstva SHS. Zdravka Jelaska Marijan, »Zemaljska vlada za Dalmaciju (2. studenoga 1918. – 20. siječnja 1919.)«, *Zbornik radova Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, ur. Zlatko Matijević, Zagreb, 2010., str. 161–163. Tekst Londonskog ugovora vidi u: *Jugoslavija 1918. – 1984. Zbirka dokumenata*, priur. Branko Petranović, Momčilo Zečević, Izdavačka radna organizacija Rad, Beograd, 1985., str. 39–42.

⁴ Još 1. studenoga, tri dana nakon što je Predsjedništvo NV SHS imenovalo vladu za Hrvatsku, jedan dan nakon što je isto tijelo imenovalo Matka Laginju povjerenikom za Istru u hrvatskoj vladi te jedan dan prije ustroja dalmatinske vlade, *Obzor* je pisao da upada u oči »da hrvatska vlada nije preuzela i upravu Dalmacije u svoje ruke«. Prema *Obzoru*, »zastupnici Istre izjavili su, da žele upravno sjedinjenje s Hrvatskom, pa će to i uslijediti. Za sad je imenovan povjerenik za Istru Matko Laginja, da provede nužne priprave, da se to upravno sjedinjenje provede«, »Konstituiranje hrvatske vlade«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 1. studenoga 1918. O problemu ustroja samostalne dalmatinske vlade u vrijeme Države SHS u hrvatskoj historiografiji postoje oprečna mišljenja. Prema mišljenju primjerice Zlatka Matijevića, dalmatinska vlada je za razliku od hrvatske vlade, koju Matijević naziva »središnjom vladom Države SHS«, te slovenske i bosanske vlade, koje Matijević naziva »pokrajinskim vladama«, nastala »kao rezultat politike svršenog čina«, odnosno bez prethodnog odobrenja NV SHS-a. Zlatko Matijević, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)«, str. 53–54. Za razliku od ovog mišljenja, Zdravka Jelaska Marijan smatra da je dalmatinska vlada imenovana »po nalogu« NV SHS-a. Jelaska Marijan, »Zemaljska vlada za Dalmaciju (2. studenoga 1918. – 20. siječnja 1919.)«, str. 158–160.

macija postala četvrtom upravnom jedinicom unutar Države SHS. Sve upravne jedinice Države SHS bile su povezane vanjskim poslovima, zajedničkom obranom, te zajedničkim financijama, koje je obavljalo NV SHS.⁵ Svi ostali poslovi, uključujući autonomnu obranu i autonomne financije,⁶ pripadali su vladama četiriju navedenih upravnih jedinica, kojima je NV SHS prepuštalo ovlasti za vođenje tih poslova.⁷

⁵ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1920., str. 264–265. U dokumentu Predsjedništva NV SHS iz studenoga 1918., objavljenom u: Štambuk-Škalić, Matijević, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, str. 165, navodi se da su ustrojem »nezavisne i samostalne države SHS« na Predsjedništvo NV SHS prešla »sva ona prava, koja su dosad bila kruni pridržana i to glede cjelokupnoga područja države SHS«. Uz pravo pomilovanja, dokidanja zakona, te imenovanja u više činovne razrede, kao poslovi izričito pridržani Predsjedništvu NV SHS navedeni su »narodna obrana i vanjski poslovi«. »U sveukupnim ostalim granama eksekutive pojedine su narodne vlade dakle vlada za Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Istru u Zagrebu, narodna vlada za Sloveniju u Ljubljani i narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu posvema autonomne s potpunim pravom da sva ta područja javne uprave samostalno uređuju i vode«. Osim toga, na sjednici Središnjeg odbora NV SHS od 11. studenoga 1918. godine usvojen je prijedlog Ivana Lorkovića »da se osnuje za sve naše zemlje bivše Austro-Ugarske središnji organ, koji bi imao vrhovni nadzor nad svim financijama zemalja S.H.S.«, u svojstvu »zajedničkog ministra za financije«. Štambuk-Škalić, Matijević, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, str. 128. Ovu je dužnost u Državi SHS obavljao tajnik Predsjedništva NV SHS te pročelnik financijsko-političke sekcije u NV SHS Ivan Lorković.

⁶ Sve četiri autonomne vlade imale su svoja vlastita povjereništva za narodnu obranu i za financije. O tomu vidi: Srđan Budisavljević, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslavenskog ujedinjenja*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1958., str. 141–142; Bogdan Krizman, »'Prevrat' u Zagrebu i stvaranje 'Države Slovenaca, Hrvata i Srba' u listopadu 1918.«, *Zbornik Instituta za historiju Slavonije i Baranje*, br. 6, str. 230, 234–235, 242; Slavonski Brod, 1968. Povjerenik za narodnu obranu u hrvatskoj vladi bio je Mate Drinković, koji je kao tajnik Predsjedništva NV SHS te pročelnik sekcije NV SHS za narodnu obranu upravljao i poslovima zajedničke obrane. O tomu vidi: »Zagreb, 7. studenoga«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 8. studenoga 1918. Povjerenik za financije u hrvatskoj vladi bio je Franjo Braum. Pišući o povjereništvu za financije u hrvatskoj vladi, kojeg je vodio F. Braum i financijsko-političkoj sekciji NV SHS, koju je vodio tajnik Predsjedništva NV SHS Ivan Lorković, hrvatski tisak je upozorio da se ove dvije institucije često brkaju, te da je razlika u tomu, što povjereništvo za financije u hrvatskoj vladi obavlja one poslove na prostoru Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koje su prije obavljali ministri financija Ugarske, odnosno Austrije za Dalmaciju, dok financijska sekcija NV SHS »ima da se bavi predradnjama za buduće državne financije. Dosljedno tome i pitanje valute spada u djelokrug tog odsjeka. A i narodni porez tiče se njega«, »Financijski odsjek Narodnog vijeća«, *Hrvatski Lloyd*, str. 3; Zagreb, 13. studenoga 1918.

⁷ Prema Ferdi Čulinoviću, Država SHS je prema svomu ustroju bila »centralistička, ali s jakom decentralizacijom, koju su predstavljale one jugoslavenske zemlje, koje su priznavale zagrebačko Narodno vijeće SHS za svoj vrhovni organ državne vlasti; te su zemlje imale zasebnu svoju pokrajinsku organizaciju vlasti, ali su prema zagrebačkom Narodnom vijeću SHS bile u odnosu podređenja«, F. Čulinović, *Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, str. 195. Međutim, ovdje se trebaju uzeti u obzir u ovom tekstu izneseni podaci da su na NV SHS odnosno na njegovo Predsjedništvo prešla samo ona prava, koja su dotad bila »kruni pridržana«, dok su u svim ostalim poslovima pojedine zemaljske vlade bile posve autonomne (bilj.

Za cilj ovoga članka je bitno da su se u Državi SHS iskristalizirala jasna nacionalno-politička stajališta kako Đure Šurmina tako i ostalih aktera na hrvatskoj političkoj sceni, te da je u toj državi, u kojoj je Đuro Šurmin bio povjerenik NV SHS za obrt, trgovinu i industriju u hrvatskoj vladi, moguće promatrati i njegova društveno-politička stajališta.

Odvajanje Lorkovića i Šurmina od Hrvatsko-srpske koalicije

Tijekom većeg dijela Prvoga svjetskog rata, Đuro Šurmin je bio tajnik i saborski zastupnik Hrvatske ujedinjene samostalne stranke (HUSS), članice Hrvatsko-srpske koalicije. U toj je stranci, nastaloj 1910. godine fuzijom Hrvatske pučke napredne stranke (HPNS) i Hrvatske stranke prava (HSP), Šurmin najuže surađivao s nekadašnjim vođom HPNS-a, Ivanom Lorkovićem, pa je Šurminov suvremenik, publicist Josip Horvat u toj fazi Šurminova djelovanja ovoga nazivao Lorkovićevom »sjenom«.⁸ Primicanjem konca Prvoga svjetskog rata, Đuro Šurmin i Ivan Lorković počeli su se odvajati od Koalicije i približavati Starčevićевой stranci prava (SSP, milinovci). Prvi znaci toga procesa pojavili su se u lipnju 1917. godine, kada je SSP u hrvatskom Saboru podržala Svibanjsku deklaraciju Jugoslavenskog kluba u Beču, kojom je na temelju narodnog načela i hrvatskog državnog prava zatraženo ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno državno tijelo unutar Monarhije.⁹

5.), što dokazuje i to da su upravne jedinice Države SHS samostalno, a ne kao izvršni organi NV SHS obavljale poslove iz djelokruha obrane i financija, koje je prije obavljala Austrija, odnosno Ugarska (bilj. 6.). Ako se uzme u obzir da su u Austro-Ugarskoj Monarhiji Austrija i Ugarska bile suverene države povezane realnom unijom (Jovan Stefanović, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno*, knjiga I., 2. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1956., str. 300–302), onda bi se moglo zaključiti da je Država SHS bila zamišljena kao realna unija, unutar koje su njezine četiri navedene upravne jedinice trebale biti suverene države. S tim u vezi treba gledati istup Starčevićeve stranke prava (milinovaca), koja je u studenom 1918. godine prosvjedovala protiv toga što je nakon ustroja Države SHS u nazivu »Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade« ostao pridjev »zemaljska«, što prema mišljenju te stranke nije odgovaralo postojećem državnopravnom stanju, jer je taj dodatak označavao »pokrajinski karakter uprave«. Prema mišljenju milinovaca, »naša pak zemlja nije pokrajina nego država«, pa se i njezina vlada trebala zvati ili »Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska državna vlada« ili samo »Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada«. »Naziv hrvatske vlade«, *Hrvatska država*, str. 3; Zagreb, 8. studenoga 1918.

⁸ Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj 1900.–1941. (Zapisci iz nepovrata)*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1984., str. 215.

⁹ Branka Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, Alinea, Zagreb, 2006., str. 205–206. Tekst Svibanjske deklaracije i deklaracije kojom je Starčevićeva stranka prava prihvatila Svibanjsku deklaraciju kao temelj svoje politike vidi u: F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, str. 94–96.

Svibanjska deklaracija je naizgled predstavljala odraz trijalističke koncepcije rješenja južnoslavenskog pitanja unutar Monarhije, a stvarno je njezinim promicateljima služila kao paravan, koji im je omogućio promicanje ideje i samu akciju stvaranja zajedničke države sa Srbijom izvan Monarhije.¹⁰ Pritom je njezinim promicateljima među hrvatskim političarima prvo vrijeme bilo na umu stvaranje hrvatske države, koja bi stupila u realnu uniju sa Srbijom i ujedinjenom Slovenijom, da bi nakon razgovora s predstavnicima jugoslavenske emigracije, okupljene u Jugoslavenskom odboru u Londonu, prihvatili stvaranje jedinstvene jugoslavenske države.¹¹ Odraz takve nove državopravne orijentacije pokazao se u ožujku 1918. godine, kada je SSP prihvatila nacionalno načelo hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva.¹²

Na tim je temeljima, a pod paravanom Svibanjske deklaracije, početkom 1918. godine u južnoslavenskim zemljama Monarhije započelo grupiranje onih političkih stranaka i grupa koje su zastupale jugoslavenski nacionalno-politički program. Ovo se grupiranje odvijalo pod parolom »narodne koncentracije«. Na čelu ove akcije u banskoj Hrvatskoj našla se SSP,¹³ koja je posredstvom Lorković-Šurminove grupe u HUSS-u pokušavala u tu akciju uvući i Hrvatsko-srpsku koaliciju.¹⁴ Koalicija, koja je od svoga nastanka bila perjanica jugoslavenskog pokreta u banskoj Hrvatskoj, dugo je vremena odbijala pristupiti toj akciji,¹⁵ za što je postojao niz razloga. U prvom redu ona je od konca 1913. bila režimska, a od lipnja 1917. godine i vladajuća stranka u banskoj Hrvatskoj, te bi prihvaćanjem protunagodbenog programa u vrijeme dok je Monarhija još bila relativno stabilna država, Koalicija izgubila ključan položaj u hrvatskoj politici.¹⁶ Osim toga, osobito srpski dio Koalicije nije imao povjerenja u nacionalno-političku evoluciju Starčevićeve stranke prava, odnosno u njezinu interpretaciju načela hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog

¹⁰ Zlatko Matijević, »Odjeci Svibanjske deklaracije Jugoslavenskog kluba u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini (1917.–1918. godine)«, *Spomenica Ljube Bobana 1933.–1994.*, ur. Mira Kolar-Dimitrijević, Zagreb, 1996., str. 245–256.

¹¹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, prvi dio, 2. izdanje, August Cesarec, Zagreb, 1990., str. 369–370; Bogdan Krizman, »Povjerljive veze između 'Jugoslavenskog odbora' i domaćih političara za I. svjetskog rata«, *Historijski zbornik*, br. 15, str. 218–219; Zagreb, 1962.

¹² F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, str. 125–126.

¹³ Z. Matijević, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)«, str. 43.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond Đure Šurmina, kutija 2., dok. 220/1918.

¹⁵ HDA, Fond Đure Šurmina, kutija 2., dok. 221/1918.

¹⁶ Bogdan Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Globus, Zagreb, 1989., str. 205–207; Hrvoje Matković, »Svetozar Pribičević u 1918. godini«, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 6, str. 246–249; Slavonski Brod, 1968.

jedinstva,¹⁷ koje je, kako je navedeno, bilo odraz novog državnopravnog stajališta te stranke. Naime, ako je i prihvatila stvaranje zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom izvan okvira Monarhije, te jedinstven ustroj te države, Starčevićeva stranka prava se nije posve odrekla hrvatske državno-pravne posebnosti, odnosno posebnog položaja Hrvatske unutar te jedinstvene države.¹⁸ Sam je Pribičević nakon rata naveo da je u toj fazi odbijao pristupiti akciji »narodne koncentracije«, jer se njome nagovijestalo federativno rješenje jugoslavenskog pitanja.¹⁹ Prema tomu, u ovoj fazi hrvatske politike započeo je sukob između različitih koncepcija unutrašnjeg uređenja buduće jugoslavenske države, pri čemu ne treba zanemariti indicije da se Svetozar Pribičević već tada ravnao prema instrukcijama koje je dobivao od srbijanske vlade.²⁰

Pitanje pristupa Hrvatsko-srpske koalicije akciji »narodne koncentracije« i s tim povezane ideološko-političke razlike unutar Koalicije u lipnju 1918. godine uzrokovale su istup Lorkovića i Šurmina s dijelom zagrebačke organizacije HUSS-a iz Koalicije.²¹ Po svom istupu ova se grupa uključila u akciju »narodne koncentracije«, koja je u listopadu 1918. godine rezultirala ustrojem NV SHS. U NV SHS Lorković će biti član Plenuma i Središnjeg odbora,²² te će obnašati dužnosti pročelnika financijsko-političke sekcije²³ i tajnika Predsjedništva. Šurmin će biti kooptirani član Plenuma NV SHS bez prava glasa, Lorkovićev zamjenik u njegovom Središnjem odboru, a nakon stvaranja Države SHS i povjerenik NV SHS za obrt, trgovinu i industriju u hrvatskoj vladi. Prvo vrijeme oni su djelovali kao nestranačka grupa, okupljena oko »bulevarskog« lista *Male Novine* u vlasništvu Dioničke tiskare,

¹⁷ »Opći narodni sporazum«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 27. lipnja 1918.

¹⁸ F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, str. 138.

¹⁹ H. Matković, »Svetozar Pribičević u 1918. godini«, str. 246.

²⁰ O tim indicijama vidi: H. Matković, »Svetozar Pribičević u 1918. godini«, str. 246. Hrvanje Matković ovdje navodi da te indicije nisu dokazane, ali napominje da su do izbijanja rata nedvojbeno postojale veze između S. Pribičevića i srbijanske vlade, kojima je srbijanska vlada usmjeravala politiku Hrvatsko-srpske koalicije. Ovomu treba dodati da je S. Pribičević odmah po stvaranju Države SHS stupio u vezu s regentom Aleksandrom, vrhovnim zapovjedništvom srbijanske vojske i srbijanskom vladom, s kojima je usklađivao svoje djelovanje na prostoru Države SHS. H. Matković, »Svetozar Pribičević u 1918. godini«, str. 251–253; B. Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu*, str. 321–347.

²¹ HDA, Fond Đure Šurmina, kutija 2., »Osnivanje Napredne demokratske stranke krajem 1918. godine i pripremni radovi za osnivanje Hrvatske zajednice 1919. godine«, br. 1, 1918.

²² Popis članova Plenuma NV SHS, Središnjeg odbora NV SHS i njihovih zamjenika, te Predsjedništva NV SHS vidi u: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, str. 86–92.

²³ B. Krizman, »'Prevrat' u Zagrebu i stvaranje 'Države Slovenaca, Hrvata i Srba' u listopadu 1918.«, str. 197–198.

koji im je na raspolaganje stavio njihov nekadašnji istomišljenik iz vremena Napredne omladine, urednik *Obzora* Milivoj Dežman.²⁴ Sredinom studenoga 1918. godine ova je grupa ustrojila Naprednu demokratsku stranku,²⁵ u čijem su se vodstvu uz Šurmina, Lorkovića i Dežmana nalazili i odvjetnici Zvonimir Španić²⁶ i Krunoslav Janda,²⁷ sveučilišni profesori Ladislav Polić²⁸ i Al-

²⁴ J. Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj 1900.–1941.*, str. 208, 215–216. Prema Josipu Horvatu, Dežman je *Male novine* prepustio Lorkoviću i Šurminu prvenstveno zato, jer nije »osobno podnosio Svetozara Pribičevića«. Horvat navodi da je »u načelima spora« između Šurmin-Lorkovića i Pribičevića bio konflikt između dvije koncepcije jugoslovenstva: »centralizma i federalizma, ili točnije unitarizma i tradicionalizma«, a prihvativši Lorkovića i Šurmina Dežman da se vezao za njihovu politiku. S druge strane Koalicija je tvrdila da je grupa oko *Obzora* potaknula Lorkovića i Šurminov istup iz Koalicije, želeći razbiti Hrvatsko-srpsku koaliciju i stvoriti »hrvatski blok«, sastavljen od hrvatskog dijela Koalicije, Hrvatske pučke seljačke stranke, milinovaca i klerikalne grupe oko *Novina*. »Kombinacije i spletke«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 8. srpnja 1918.

²⁵ HDA, Fond Đure Šurmina, kutija 2., »Osnivanje Napredne demokratske stranke krajem 1918. godine i pripremni radovi za osnivanje Hrvatske zajednice 1919. godine«, br. 1, 1918.

²⁶ Zvonimir Španić (1878. – 1935.) je do lipnja 1918. godine bio predsjednik ravnateljstva tiskovnog društva Hrvatske ujedinjene samostalne stranke, koje je izdavalo glasilo te stranke, *Hrvatsku riječ*. Uz Španića, članovi ravnateljstva tog društva bili su I. Lorković, Đ. Šurmin, Edo Lukinić i Rikard Kraus. Španić je pripadao Lorković-Šurminovoj grupi i nakon što je protivnička struja u HUSS-u nasilno smijenila staro ravnateljstvo, zajedno s Lorkovićem i Šurminom istupio je iz te stranke. »Na razjašnjenje«, *Hrvatska riječ*, str. 1–2; Zagreb, 25. lipnja 1918.

²⁷ Krunoslav Janda (1880. – 1944.) bio je blizak katoličkim krugovima oko nadbiskupa Antuna Bauera. On je bio dugogodišnji pravni savjetnik Hrvatske poljodjelske banke, osnovane 1901. godine kapitalom katoličkog svećenstva kao središnje novčarske institucije za financiranje štedno-kreditnih seljačkih zadruga u Hrvatskoj. Od 1910. godine ova se banka bavila i iseljeničkim pitanjem. Mira Kolar, »Hrvatska poljodjelska banka i hrvatsko selo (1901.–1946.)«, *Hrvatski katolički pokret: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 195–199, 202, 205. U političkom pogledu, ova je banka bila pod kontrolom Hrvatske stranke prava, članice Hrvatsko-srpske koalicije. Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906.–1907.*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1960., str. 27, 41. Prvo vrijeme Krunoslav Janda se bavio seljačkim zadrugama, te je od 1905. godine bio urednik lista *Hrvatski udrugar*, koji je izdavala Hrvatska poljodjelska banka radi promicanja Hrvatskih seljačkih zadruga. Tih je godina objavio i knjigu *Vrijednost seljačkih zadruga: u gospodarskom i čudorednom pogledu* (Zagreb, 1906.). Nakon toga se bavio iseljeničkim pitanjem, te je 1913. godine objavio knjigu *Argentina*. Iste je godine održao predavanje s temom *Iseljeničko pitanje* na II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani, te je napisao poglavlje za brošuru *Društvo sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika*, kojom se to društvo predstavilo hrvatskoj javnosti. Ovo je društvo 1913. godine osnovao nadbiskup Bauer kao društvo međunarodnog lanca istoimenih društava Katoličke Crkve, a u Hrvatskoj je uprava tog društva bila povjerena zagrebačkim franjevcima. O *Društvu sv. Rafaela* vidi: *Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina*, web izdanje, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2014./2015., str. 242–243.

²⁸ Ladislav Polić (1874. – 1927.) bio je politolog i pravnik, profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Do 1918. godine nije bio politički aktivan, iako Ivan Peršić navodi da je u vrijeme banovanja Nikole Tomašića (1910. – 1912.) bio »čovjek Tomašićeva povjerenja«. Ivan Peršić, *Kroničarski spisi*, priredio Stjepan Matković, Državni arhiv u Zagrebu – Dom i svijet – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., str. 172.

bert Bazala,²⁹ bankovni činovnik Krešimir Rabar,³⁰ obrtnici Antun Kontak,³¹ Đuro Matić³² i Ivan Čupak,³³ te učitelj i književnik Jure Turić,³⁴ koji je u NV SHS obnašao dužnost povjerenika za pučku štampu.³⁵

Nacionalno-političko stajalište Đure Šurmina

Kada je riječ o nacionalno-političkom stajalištu Đure Šurmina u vrijeme stvaranja prve Jugoslavije, ovdje se prvenstveno misli na stajalište o uređenju buduće jugoslavenske države koje je zastupala grupa okupljena oko *Malih novina*, odnosno Napredna demokratska stranka, kojima je Đuro Šurmin pripadao tijekom postojanja Države SHS. Otvorena rasprava o uređenju buduće jugoslavenske države u hrvatskoj se javnosti pojavila odmah po ustroju Države SHS. Ako se uzme u obzir da su sve političke stranke i grupe u banskoj Hrvatskoj koje su se zalagale za stvaranje zajedničke jugoslavenske države³⁶

²⁹ Albert Bazala (1877. – 1947.) bio je profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

³⁰ Krešimir Rabar, rođen 1881. godine, radio je kao činovnik Prve hrvatske štedionice u Zagrebu. Bio je najstariji sin poznatijeg oca Ivana Rabara, povjesničara te dugogodišnjeg profesora i ravnatelja osječke gimnazije. O Ivanu Rabaru vidi: *Ivan Rabar: povjesničar, profesor i javni djelatnik (1851.–1919.): zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Osijek, 2002. U tom zborniku vidi članak Stjepana Sršana, »Javni rad i društveno djelovanje Ivana Rabara u Osijeku«, str. 41–66, gdje se (str. 63 i 64) spominje Ivanov sin Krešimir.

³¹ Antun Kontak bio je istaknuti zagrebački stolar. O njegovoj profesionalnoj djelatnosti vidi: Vanja Brdar Mustapić, »Namještaj hrvatskih proizvođača na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896.«, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, br. 38, str. 195–207; Zagreb, 2014.

³² Đuro Matić, rođen 1875., bio je istaknuti zagrebački modni krojač. Od 1908. do 1926. godine bio je predsjednik Saveza hrvatskih obrtnika. O profesionalnoj djelatnosti Đure Matića vidi: Katarina Nina Simončič, »Odjevna proizvodnja Zagreba u razdoblju secesije«, *Zbornik Muzeja primijenjenih umjetnosti*, br. 7, str. 41–52; Zagreb, 2011.

³³ Ivan Čupak (1875. – 1941.) bio je knjigoveški radnik i tajnik Saveza hrvatskih obrtnika. Autor je knjige *Obrtna politika* (Zagreb, 1918.). Mira Kolar, *Organizirano obrtništvo u Hrvatskoj: 1852.–2002.*, Zagreb, 2002., str. 12, 20. U Sisku, gdje je rođen, jedno je vrijeme pripadao socijalističkoj radničkoj organizaciji. Zatim je pristupio domovinaškoj frakciji Stranke prava iz koje je 1903. godine nastala Hrvatska stranka prava, kasnija članica Hrvatsko-srpske koalicije. U toj je fazi u Sisku jedno vrijeme uređivao glasilo kršćansko-socijalnog radničkog kluba domovinaške Stranke prava, *Hrvatski radnički glas*. Ivan Golec, »Narodni pokret na sisačkom području 1903./1904.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 104–105; Zagreb, 1993.

³⁴ Sin Jure Turića tijekom rata je živio u Švicarskoj i preko njega je išao dio prepiske između političara u Hrvatskoj i jugoslavenske emigracije. B. Krizman, »Povjerljive veze između 'Jugoslavenskog odbora' i domaćih političara za I. svjetskog rata«, str. 228–229.

³⁵ M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, str. 169–171, 409–417, 554–555.

³⁶ Od hrvatskih parlamentarnih stranaka i skupina u osnivanju i radu NV SHS osim tzv. unionista nije sudjelovala još samo Stranka prava (frankovci). Ta je stranka, koja je do tada zastupala isključivo hrvatsko nacionalno-političko stajalište, koncem listopada 1918. htjela ući u NV SHS, kako bi mogla utjecati na smjer hrvatske politike, no NV SHS ju je odbilo. Uz osobne razloge, na-

zastupale nacionalno načelo hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva, te ako se uzme u obzir da je ono što razdvaja saveze suverenih država kao što su konfederacija i realna unija od jedinstvenih država to što zajednička tijela saveza država nemaju pravo donošenja akata koji bi imali neposredni obvezujući karakter za stanovništvo država-članica,³⁷ onda proizlazi da su se sve navedene političke stranke i grupe zalagale za ustroj jedinstvene jugoslavenske države, jer ni jedna od njih nije težila ustroju Jugoslavije, koja bi odgovarala navedenim karakteristikama saveza država.

Međutim, između tih stranaka i grupa postojale su bitne razlike između stupnja hrvatske autonomije unutar jedinstvene jugoslavenske države. Na jednom se polu nalazila Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), čija je koncepcija bila federativna država slična realnoj uniji, s vrlo širokim autonomijama s elementima državnosti njezinih federalnih jedinica, ustrojenih na povijesno-nacionalnim načelima.³⁸ U tom je smislu HPSS nacionalno načelo hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva, koji je formalno prihvaćala, više tumačila kao suradnju među tim, inače posebnim narodima, nego kao njihovo stvarno jedinstvo.³⁹

čelni razlog odbijanju bile su nepremostive ideološko-političke razlike između frankovaca i većine u NV SHS. Naime, u želji da uđe u to vijeće Stranka prava je prihvatila mogućnost stvaranja jugoslavenske države na prostoru južnoslavenskih zemalja Monarhije, no nije prihvatila i mogućnost ujedinjenja takve države sa Srbijom i Crnom Gorom. Zlatko Matijević, »Stranka prava (frankovci) u doba vladavine Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (listopad–prosinac 1918.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, str. 1105–1118; Zagreb, 2008.

³⁷ Realnoj uniji i konfederaciji je za razliku od federacije zajedničko to što zajedničko tijelo konfederacije i realne unije nema pravo donošenja akata koji bi imali neposredni obvezujući karakter za stanovništvo država-članica, dok zajedničko tijelo federacije ima to pravo. Realna unija bi se razlikovala od konfederacije po tomu što konfederacija nema međunarodni subjektivitet, nego ga imaju države-članice tog saveza, dok realna unija ima taj subjektivitet, a njezine države-članice ga nemaju. J. Stefanović, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno*, knjiga I., str. 296–297, 300–301.

³⁸ Prema politologu Tihomiru Cipeku, tadašnja Radićeva koncepcija buduće jugoslavenske države sadržavala je konfederalne i federalne elemente, te je prema inozemstvu takva država trebala nastupati kao federalna, dakle jedinstvena država, a u njezinim unutrašnjim odnosima prevladavali su konfederalni elementi. Cipekovo stajalište vidi u: B. Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, str. 439. Povjesničar Ivo Banac smatra da je u to vrijeme Radić zastupao »(kon)federalističku« koncepciju jugoslavenskog državnog uređenja, definirajući konfederalističko državno uređenje kao svodenje zajedničkih poslova »federalnih jedinica« na »goli minimum«. Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Globus, Zagreb, 1988., str. 220. U Radićevoj koncepciji buduća jugoslavenska država nedvojbeno istupa kao subjekt međunarodnog prava, pa prema tomu nije riječ o konfederaciji. U toj koncepciji zajedničko ministarstvo buduće jugoslavenske države ima doduše minimalan djelokrug, no ono vlast u tom djelokrugu obnaša neposredno nad stanovništvom udjelnih država, pa prema tomu Radićeva koncepcija nije ni realna unija, nego je strogo uzevši federacija. O Radićevoj koncepciji buduće države, vidi: F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, str. 271.

³⁹ I. Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, str. 220–222.

Na suprotnom se polu nalazila Hrvatsko-srpska koalicija, koja se u akciji »narodne koncentracije« uključila tek nakon proboja solunskog fronta, što je nagovijestilo propast Monarhije,⁴⁰ te nakon što se po nju ukazala pogibelj da bi moglo doći do federalizacije Monarhije, unutar koje bi se banska Hrvatska ujedinila s Dalmacijom i Bosnom i Hercegovinom, čime bi bio zadovoljen veći dio hrvatskog naroda.⁴¹ Stvaranjem Države SHS Koalicija se definitivno povezala s odlučujućim čimbenicima u Srbiji s kojima je uskladila svoje djelovanje. Zastupajući ideju dogmatskog hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva, Koalicija je razvila koncepciju pune unitarističke forme buduće jugoslavenske države, protiveći se svakom rješenju koje bi u bilo kojem obliku sačuvalo povijesno-nacionalne državno-pravne individualitete.⁴²

Između ova dva pola stisnule su se grupa oko *Malih novina*, odnosno Napredna demokratska stranka i SSP. Za razliku od HPSS-a, koja je jugoslavensku državu shvaćala kao okvir koji će omogućiti opstojnost posebnog hrvatskog naroda, te za razliku od Koalicije, koja je jugoslavensku državu shvaćala kao prirodni odgovor na objektivno postojanje jedinstvenog jugoslavenskog naroda, Napredna demokratska stranka i SSP su smatrale da su Hrvati, Srbi i Slovenci etnički isti narod, koji je međutim različitim povijesnim razvojem pojedinih svojih dijelova razvio tri različite »plemenske osebine«. Sukladno tomu ove su stranke smatrale da bi jugoslavensku državu trebalo ustrojiti tako da privremeno odgovara postojećim nacionalnim posebnostima ali i da njezin ustroj nakon nekoliko generacija omogući mirno vraćanje tih naroda u njihovo navodno prirodno jedinstvo. Prema njihovom shvaćanju, takvom je nacionalnom razvoju najbolje odgovarala federativna jugoslavenska država.⁴³

Određujući svoje nacionalno-političko stajalište prema stajalištima HPSS-a i Hrvatsko-srpske koalicije, Napredna demokratska stranka je u raspravi o federalizmu razlikovala dva tipa tog državnog uređenja: jedan koji je zastupala

⁴⁰ Pristup Koalicije akciji »narodne koncentracije« u taj kontekst stavlja Bogdan Krizman u: *Hrvatska u prvom svjetskom ratu*, str. 216–221.

⁴¹ »Samoodređenje«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 18. listopada 1918.

⁴² Hrvoje Matković, »Svetozar Pribičević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 237–248; Zagreb, 1993.

⁴³ »Naša stranka«, *Male novine*, str. 1; Zagreb, 21. studenoga 1918. Treba napomenuti da se SSP još neko vrijeme kolebala između Radićeve koncepcije ustroja buduće jugoslavenske države i koncepcije koju je zastupala Napredna demokratska stranka. U SSP-u Radićevoj koncepciji naginjali su Dragutin Hrvoj te Ivan Peršić i Kerubin Šegvić, koji su uređivali glasilo te stranke, *Hrvatsku državu*, pa je u to vrijeme Hrvatsko-srpska koalicija ovu grupu stavljala uz bok Radiću, opominjući »čestitu gospodu« unutar SSP-a: A. Pavelića, Ž. Petričića, I. Kovačevića i I. Krnica da stanu na kraj separatističkoj agitaciji *Hrvatske države*. SSP se konačno opredijelila za koncepciju Napredne demokratske stranke na svojoj skupštini od 20. studenoga 1918. godine, nakon koje je iz stranke istupio Dragutin Hrvoj, optužujući stranku da je napustila ideju hrvatske državnosti.

HPSS i jedan koji je zastupala ona sama. Prema njezinom shvaćanju, prvi tip predstavljao je federativnu državu sastavljenu od više nesuverenih država nad kojima postoji središnja država, koja u poslovima koji su zajednički svim udruženim, nesuverenim državama ima neposrednu vlast nad svim svojim državljanima i koja jedina ima međunarodni subjektivitet. Drugi tip federacije predstavljala je decentralizirana država sa širim ili užim autonomijama svojih pokrajina. Prema mišljenju Napredne demokratske stranke, između nesuverenih država, koje bi se nalazile u sklopu prvog tipa federacije i pokrajina sa širokom autonomijom u sklopu drugog tipa federacije nije bilo bitne razlike, te su smatrali da je isticanje državnog karaktera zemalja udruženih u federaciju opravdano samo onda ako to predstavlja politički program, uperen protiv nasilnog stapanja raznih udjelnih naroda u jedan narod. Kako tog nasilnog stapanja prema mišljenju Napredne demokratske stranke u slučaju stvaranja jugoslavenske države nije bilo, nego je u tom slučaju nacionalno stapanje navodno bilo iskrena želja hrvatskog dijela jedinstvenoga jugoslavenskoga naroda, bilo je nepotrebno inzistirati na hrvatskoj državnosti kao dakle pukoj formi unutar buduće jugoslavenske države.

Obraćajući se Koaliciji, Napredna demokratska stranka je opravdavala svoj tip federalizma kao »najprikladniju formu državnog ujedinjenja jednoga naroda, u kojemu još ima dosta lokalnih i plemenskih osobina«, te je uvjerala Koaliciju da takvim državnim ustrojem želi provesti narodno jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca do potpunog izravnjanja njihovih plemenskih osobina, koje da se ne može provesti »jednostranim nedemokratskim centralističkim diktatom«, kako je to željela Koalicija, nego samo evolucijom, kako je to htjela Napredna demokratska stranka. Prema tvrdnji Napredne demokratske stranke, povijest je pokazala da autonomne jedinice u federalno uređenim državama pokazuju tendenciju da same, slobodnom voljom, sve više zadataka državnog života prepuštaju središnjoj državi, koja se tako »postojanom evolucijom i potpunim narodnim samoodređenjem slobodno centralizira, a lokalne i plemenske osebine po sebi iščezavaju«. ⁴⁴

U konkretnom političkom programu Napredna demokratska stranka je razlikovala poslove zajedničke čitavoj državi, kao što su bili vanjski poslovi, vojska, mornarica, carine, državljanstvo, komunikacije, glavni željeznički i prometni putevi, trgovačko i mjenbeno zakonodavstvo, brodarstvo, luke i autorsko pravo, koje bi obavljala središnja vlast, te sve ostale poslove, koje bi samostalno obavljale pokrajinske vlasti. Upada u oči da u programu Na-

⁴⁴ »O federalizmu«, *Novo vrijeme*, str. 1; Zagreb, 4. prosinca 1918. Od 1. prosinca 1918. godine, kada je stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, *Male novine* mijenjaju ime u *Novo vrijeme*.

predne demokratske stranke među zajedničkim poslovima nije bilo financija, nego je bilo predviđeno da se za pokriće potreba središnje uprave u prvom redu koriste prihodi od carina, a zatim i doprinosi pojedinih zemalja, koje bi dakle samostalno vodile svoju financijsku politiku. Što se tiče teritorija koji bi obuhvaćale pojedine pokrajine, u programu Napredne demokratske stranke je navedeno da bi granice pojedinih pokrajina trebala utvrditi ustavotvorna skupština, »uzimajući u obzir historičke, geopolitičke, privredne i prometne prilike, te prirodna središta njihova«. ⁴⁵ S obzirom na to da je Napredna demokratska stranka u ovom razdoblju inzistirala na stvarnom sjedinjenju Istre i Dalmacije s banskom Hrvatskom, ⁴⁶ koje je u Državi SHS bilo samo nominalno, može se pretpostaviti da je Napredna demokratska stranka imala na umu da jednu od pokrajina buduće države čine banska Hrvatska, ujedinjena s Dalmacijom i Istrom.

Dio rasprave o unutrašnjem uređenju buduće jugoslavenske države bilo je i pitanje oblika vladavine u toj državi. Po tom pitanju HPSS se izjasnila za republikanski oblik vladavine, pri čemu ta stranka nije tražila da čitava jugoslavenska država bude republika, nego je koncepcijom da vrhovnu vlast u budućoj jugoslavenskoj državi obnašaju tri regenta: srpski prijestolonasljednik, predsjednik slovenskog Narodnog Sveta i hrvatski ban, republikanski oblik vladavine ograničavala na slovenski i hrvatski dio države, dok je srpskom dijelu države ostavljala da bude monarhijom. ⁴⁷ Hrvatsko-srpska koalicija je prepoznavala da se pod republikanstvom HPSS-a kriju separatističke tendencije, te je u skladu sa svojom koncepcijom pune unitarističke forme buduće države tražila da buduća država bude monarhija na čelu sa srbijanskom dinastijom Karađorđevića. ⁴⁸

⁴⁵ HDA, Fond Đure Šurmina, kutija 2., »Osnivanje Napredne demokratske stranke krajem 1918. godine i pripremni radovi za osnivanje Hrvatske zajednice 1919. godine«, br. 2, 1918.

⁴⁶ »Konstituiranje hrvatske vlade«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 1. studenoga 1918.; »Sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom«, *Novo vrijeme*, str. 2–3; Zagreb, 4. prosinca 1918.

⁴⁷ F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, str. 271. Stjepan Radić je tijekom Prvoga svjetskoga rata održao govor, u kojem je dokazivao, da je »hrvatski banski ustav posve republikanski, da je banovina Hrvatska isto što i republikanska Hrvatska, a hrvatski ban da je po pravom svom značenju zapravo kao neki predsjednik republike«. Stjepan Radić, *Govori*, prir. Miroslav Vukmenić, Genesis, Zagreb, 2003., str. 266. Jedno je vrijeme sličnu koncepciju zagovarao i član SSP-a, Ivan Peršić, koji je tijekom rasprave o obliku vladavine u budućoj državi naveo da to što Hrvati traže republiku ne znači da taj oblik vladavine žele nametnuti Srbiji niti to da su Hrvati time protivnici jedinstvene jugoslavenske države. Peršić je smatrao da »ne isključuje različiti oblik vladavine jedinstvenost države Hrvata, Srba i Slovenaca prema vani«, te da je teoretski moguća »realna unija između kraljevine i republike«, odnosno Hrvatske i Srbije. Ivan Peršić, »Monarhija ili republika«, *Hrvatska država*, str. 1; Zagreb, 16. studenoga 1918.

⁴⁸ Vidi primjerice: »Monarhija ili republika?«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1918.; »Diskusije«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 15. studenoga 1918.; »Na obranu obstanaka«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 21. studenoga 1918.

Napredna demokratska stranka se nije otvoreno izjašnjavala za poželjan oblik vladavine, no u svakom je slučaju u skladu sa svojom koncepcijom unutrašnjeg uređenja buduće države tražila da oblik vladavine, bio on republikanski ili monarhijski, bude jedinstven za čitavu državu. Pritom je ova stranka iz obzira prema stvaranju jugoslavenske države, što je za nju bio primaran zadatak, više naginjala monarhijskom obliku vladavine navodeći da ne želi ulaziti u polemiku oko tog pitanja, jer time ne želi povrijediti osjećaje Srba, koji smatraju da isticanje republikanstva nije načelno pitanje, nego da se njime izražava negativan odnos isključivo prema dinastiji Karađorđevića.⁴⁹ Želeći pomiriti oba stajališta, njoj je bila prihvatljiva mogućnost da se srpski vladar okruni još i hrvatskom i bosanskom krunom, te proglasi vojvodom Slovenije.⁵⁰ Kao načelno demokratska stranka ona je uviđala da je ideja narodne suverenosti kao jedan od temeljnih čimbenika demokracije u suprotnosti s monarhijskim oblikom vladavine, što je mirila pozivanjem na engleski i belgijski tip monarhije.⁵¹

Djelovanje Đure Šurmina kao povjerenika za obrt, trgovinu i industriju u hrvatskoj vladi

Ustrojem Države SHS banskoj Hrvatskoj su nominalno pridružene Dalmacija i Istra, te su njezinoj upravi prepušteni poslovi koje je banska Hrvatska do tada obavljala u zajednici s Ugarskom. Jedan od novoustrojenih odjela hrvatske vlade bio je i odjel za obrt, trgovinu i industriju, kojemu je NV SHS kao vrhovna vlast u Državi SHS imenovalo Đuru Šurmina za povjerenika.⁵²

⁴⁹ »Republika ili monarhija«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 3. studenoga 1918.

⁵⁰ »Zagreb, 20. studenoga«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 21. studenoga 1918.

⁵¹ »O demokraciji«, *Male novine*, str. 1; Zagreb, 22. studenoga 1918.

⁵² O radu hrvatske vlade u vrijeme postojanja Države SHS pisala je Mira Kolar-Dimitrijević, »Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća SHS 1918. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 209–218; Zagreb, 1993. U tom članku autorica navodi da je Državu SHS »proglasio« Hrvatski sabor 29. listopada, da je isti sabor istoga dana »imenovao vladu« na čelu s banom Mihalovićem, te tu vladu naziva »vladom Države SHS«, smatrajući ju, kao i Zlatko Matijević, središnjom vladom čitave Države SHS, a ne samo njezinog hrvatsko(g) (slavonsko-dalmatinsko-istarskog) dijela. U tom kontekstu navodi i da je hrvatski ban odredio da se u Državi SHS kao službeni grb koristi sjedinjeni grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bez krune. Ne ulazeći u raspravu o svim ovdje navedenim navodima samo napominjem da je središnju, odnosno vrhovnu vladu Države SHS, predstavljalo Predsjedništvo NV SHS, te da je hrvatska vlada bila ravnopravna slovenskoj, bosansko-hercegovačkoj i dalmatinskoj vladi i nominalno je upravljala područjem banske Hrvatske, Dalmacije i Istre, a stvarno samo područjem banske Hrvatske. U tom smislu ona je sama sebe nekada nazivala »hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom vladom«, a nekada »vladom Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Istre«. O nazivu hrvatske vlade vidi: Bogdan Krizman,

Prema zaključku hrvatske vlade od 30. listopada 1918. godine, povjerenici su imali »položaj ministara«, bili su »potpuno samostalni u svom odjelu« i bili su odgovorni »Narodnom Vijeću i [hrvatskom, op. a.] saboru«. ⁵³

Profesor hrvatskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Đuro Šurmin imao je prethodnog iskustva u gospodarskim poslovima, jer je od rujna 1917. godine obnašao dužnost člana Zemaljskog gospodarskog povjerenstva u Zagrebu, ⁵⁴ središnje institucije zadužene za rekviziciju i aprovizaciju žita i žitnih proizvoda u banskoj Hrvatskoj. ⁵⁵ Ova je institucija bila dio mreže institucija na kojoj je počivalo ratno gospodarstvo u Austro-Ugarskoj Monarhiji, koje je karakteriziralo ograničavanje liberalnih gospodarskih načela, te uvođenje državne kontrole nad gospodarskim tokovima. ⁵⁶ Šurminovo djelovanje kao povjerenika u hrvatskoj vladi za obrt, trgovinu i industriju također treba gledati u kontekstu ratnog gospodarstva, koje je u vrijeme njegovog djelovanja u hrvatskoj vladi tek započelo prijelaz prema mirnodopskom, tržišnom gospodarstvu, ali i u kontekstu izlaska Hrvatske iz starih državnih veza i priprema za njezin ulazak u novu, jugoslavensku državu. Osim toga, njegovo djelovanje valja promatrati i u vezi s načelnim stajalištem stranke kojoj je pripadao, da sustavom zaštite ekonomski slabijih pojedinaca, progresivnim oporezivanjem i monopolom na promet određenih dobara država do određene mjere mora biti prisutna u regulaciji kapitalističkog društvenog odnosa. ⁵⁷

Tijekom svog djelovanja u hrvatskoj vladi Šurmin je mjerama, koje su u nekim slučajevima bile karakterizirane kao despotske, štiti prvenstveno državne interese, zbog čega je ulazio u sukobe i s industrijalcima, trgovcima i obrtnicima, čije je poslove kao ministar pokrивao, i s radništvom. Od mjera

»Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, *Zbornik Histo-rijskog instituta Slavonije*, br. 2, str. 244, 301; Slavonski Brod, 1964. Shodno tomu, hrvatski ban nije donio odluku o korištenju hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog grba bez krune za područje čitave Države SHS, nego samo za »područje Hrvatske i Slavonije«. »Nove naredbe«, *Hrvatski Lloyd*, str. 9; Zagreb, 9. studenoga 1918.

⁵³ B. Krizman, »Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, str. 244.

⁵⁴ M. Kolar-Dimitrijević, »Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća SHS 1918. godine«, str. 211; *Uredovna zbirka naredaba i propisa Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo*, ur. Franjo Haladi, knjiga IV., Zagreb, 1918., str. 800–801.

⁵⁵ *Uredovna zbirka naredaba i propisa Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo*, ur. Franjo Haladi, knjiga I., Zagreb, 1915., str. 221–223, 293.

⁵⁶ O nekim karakteristikama ratnog gospodarstva u Monarhiji, njezinom ugarskom dijelu, a osobito u banskoj Hrvatskoj tijekom Prvoga svjetskog rata vidi: B. Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, str. 145–159.

⁵⁷ HDA, Fond Đure Šurmina, kutija 2., »Osnivanje Napredne demokratske stranke krajem 1918. godine i pripremni radovi za osnivanje Hrvatske zajednice 1919. godine«, br. 2, 1918.

donesenih u državnom interesu, koje su išle na štetu slobodnog poduzetništva, valja izdvojiti njegovu odredbu da sva obrtna i industrijska poduzeća koja posluju na području »Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Rijeke i Istre« moraju svoja glavna sjedišta, koja su se dotad uglavnom nalazila na području Mađarske i Austrije, premjestiti na područje hrvatskih zemalja, gdje bi plaćala porez.⁵⁸ U istu grupu mjera spadaju i njegova odredba o zabrani slobodne trgovine s Austrijom i Mađarskom, te odredba o vraćanju cijena živežnih namirnica na stanje prije rata.⁵⁹

U grupu mjera donesenih u državnom interesu, koje su išle na štetu radničkih prava, spada njegova mjera uperena protiv masovnih štrajkova rudara u rudnicima ugljena, koji su počeli izbijati od listopada 1918. godine, a zbog kojih je Hrvatska bila suočena s nestašicom ugljena i katastrofom po svoje gospodarstvo. Kako bi to spriječio, Šurmin je pod prijetnjom njihove prisilne mobilizacije natjerao rudare da se sporazume s poslodavcima i vrate na posao. Prema tadašnjem Šurminovom shvaćanju rad nije bio nečije pravo, nego svačija dužnost, te je u tom smislu zbog općenite nestašice radne snage najavio i uvođenje radne obveze prema kojoj bi, prema vlastitim riječima, »rekvirirao besposlene ljude i svakoga koga nađe besposlenog i bez potrebe u kavanama dao na posao«.⁶⁰

Šurmin je svojim radom u hrvatskoj vladi donekle pokušao štititi i interese poduzetnika, pri čemu je ulazio u sukobe s drugim povjerenicima u hrvatskoj vladi, koji su štitili bilo opće, bilo svoje posebne političke i resorne interese. Prema zapisniku sa sjednice hrvatske vlade, Šurmin se u početku protivio donošenju navedene odredbe o vraćanju predratnih cijena živežnih namirnica, što je prema njegovom sudu išlo na štetu proizvođača i trgovaca.⁶¹ Kako je ta odredba ipak donesena, Šurmin ju je vjerojatno donio na pritisak ostalih članova vlade, koji su tom mjerom htjeli osigurati socijalni mir. Budući da je uzrok visokim cijenama živežnih namirnica bio manjak te robe na tržištu i kako se u hrvatskoj javnosti smatralo da trgovci manipuliraju tim cijenama skrivajući robu po skladištima, Šurmin je odredio provođenje racije po stanovima, lokalima i skladištima zagrebačkih trgovaca. Prema tvrdnji

⁵⁸ »Prenos glavnih sjedišta«, *Hrvatski Lloyd*, str. 4; Zagreb, 9. studenoga 1918. Nakon intervencije mađarskih interesenata posredstvom mađarskog poslanika u Zagrebu Šurmin je pristao da se premještanje odgodi dva mjeseca. »Prenos glavnih sjedišta industrijalnih poduzeća u Hrvatsku«, *Hrvatski Lloyd*, str. 2; Zagreb, 23. studenoga 1918.

⁵⁹ M. Kolar-Dimitrijević, »Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća SHS 1918. godine«, str. 211–213.

⁶⁰ »Povjerenici Narodnoga Vijeća«, *Hrvatski Lloyd*, str. 1–2; Zagreb, 9. studenoga 1918.

⁶¹ B. Krizman, »Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, str. 274–275.

zagrebačkih trgovaca, Šurmin je ovu odredbu donio pod pritiskom vodstva Socijal-demokratske stranke, koja je imala svoje predstavnike u NV SHS i u hrvatskoj vladi.⁶²

Međutim, racija nije bila provedena samo u trgovaca, nego je Šurmin odredio da se pretraži i stan umirovljenog odjelnog predstojnika Slavka Aranickog. Prema Šurminovom izvješću, glede Aranickog je dobio prijavu »da se isti bavi prodajom masti, koju u velikim zalihama kod kuće pohranjenu ima«, te je naveo da je rezultat te pretrage bio »upravo sjajan«. Ostali članovi vlade nisu bili upoznati sa Šurminovom namjerom da izvrši pretres u Aranickoga, te su nakon izvršenog pretresa oštro prosvjedovali protiv njegovog postupka. Ban Mihalović je izjavio da je Šurminov postupak bio protuzakonit, povjerenik A. Badaj je taj postupak nazvao Šurminovom »despocijom«, a najoštrije je istupio povjerenik S. Budisavljević, koji je naveo da je taj postupak »škandal« protiv kojeg on »najoštrije prosvjeduje te da ljaga sbog tog postupka pada na čitavo povjereničko vijeće«. Nakon te izjave Šurmin je revoltirano napustio sjednicu vlade.⁶³

Slavko Aranicki bio je predstojnik odjela za pravosuđe u vladi bana Pavla Raucha, za čijeg je mandata pokrenuta zagrebačka veleizdajnička parnica protiv 53 hrvatskih Srba, većinom članova Hrvatsko-srpske koalicije,⁶⁴ što ne govori u prilog tomu da su u njegovu obranu tako spremno skočili povjerenici u vladi iz redova Koalicije i to u trenutku kada je politika, koja je omogućila veleizdajničku parnicu, bila potpuno poražena. Međutim, Slavko Aranicki bio je Srbin, te se još u vrijeme vođenja veleizdajničke parnice govorilo da je sklon optuženim Srbima i da raznim mjerama potkopava parnicu.⁶⁵ Danas i jedan dio hrvatskih povjesničara vjeruje da je Aranicki u vrijeme vođenja veleizdajničke parnice bio simpatizer Hrvatsko-srpske koalicije.⁶⁶ U svakom slučaju izvjesno je da je Slavkov sin Aleksandar Aranicki kao časnik austro-ugarske vojske uoči prevrata sudjelovao u časničkoj uroti oko predaje vlasti Narodnom vijeću u Zagrebu, te da je u

⁶² Ivan Zatluka, »Vjesnik društva trgovaca živežnom i mješovitom robom u Zagrebu«, *Hrvatski Lloyd*, str. 5; Zagreb, 23. studenoga 1918.

⁶³ B. Krizman, »Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, str. 275–277.

⁶⁴ O zagrebačkoj veleizdajničkoj parnici vidi: Mirjana Gross, »Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine«, *Zbornik radova Istorija XX veka*, br. 3, str. 192–208; Beograd, 1962.; Mislav Gabelica, »Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, str. 131–157; Zagreb, 2014.

⁶⁵ Iso Kršnjavi, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, Knjiga druga, prir. Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1986., str. 562, 563–564, 566, 573.

⁶⁶ Mira Kolar-Dimitrijević, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, *Povijesni prilozi*, br. 18, str. 248; Zagreb, 2000.

Državi SHS služio kao ađutant, odnosno pobočnik tajnika Predsjedništva NV SHS i povjerenika NV SHS za narodnu obranu u hrvatskoj vladi, Mate Drinkovića.⁶⁷

Razlog Šurminovom samostalnom istupu u jednom takvom očito šakaljevom slučaju kao što je bila racija u stanu umirovljenog odjelnog predstojnika, čiji je sin bio visoko pozicionirani vojni dužnosnik u Državi SHS, može se iščitati iz reakcije zagrebačkih trgovaca na provedenu raciju. Oni su oštro prosvjedovali protiv premetačina provedenih među svojim kolegama, ali su bili zadovoljni time što je rezultat te pretrage pokazao hrvatskoj javnosti da nisu trgovci ti koji skrivajući robu uzrokuju visoke cijene živežnih namirnica, nego da se roba nalazi kod »netrgovaca i na mjestima koja ne upadaju u oči vlasti i onih koji vode hajku na trgovce«.⁶⁸ Ako je Šurmin protiv svoje volje i krenuo na trgovce, čini se i da je poduzeo korak da im iziđe ususret. Ovo bi značilo, da Đuro Šurmin nije bio lutka na koncu kojom su upravljali drugi, a svoj osobni integritet dokazao je i na sjednici hrvatske vlade održanoj 29. studenoga 1918. godine, na kojoj je bio jedan od samo trojice članova hrvatske vlade koji su se usprotivili političkom umirovljenju sveučilišnih profesora Frana Milobara i Josipa Pazmana, proskribiranih da kao članovi frankovačke Stranke prava predstavljaju prijetnju novome porretku.⁶⁹

Zaključak

Tijekom postojanja Države SHS Đuro Šurmin nije pripadao hrvatskoj političkoj eliti, nego je svoju političku ulogu dugovao uskoj suradnji s mnogo utjecajnijim političarem Ivanom Lorkovićem. Bio je duboko prožet jugoslavenskom nacionalno-političkom idejom, ali je kao Hrvat bio svjestan i nacionalne posebnosti svoga naroda, koja je priječila oživotvorenje te ideje. Toj je činjenici stranka kojoj je Šurmin pripadao prilagodila svoj politički program, prema kojem je jugoslavenska država trebala biti dovoljno federalizirana da ne izazove reakciju Hrvata, ali i dovoljno jedinstvena da kroz nekoliko generacija mirnim putem omogući utapanje Hrvata u novu, jugoslavensku naciju.

⁶⁷ Branko Hećimović, »Aranicki Aleksandar«, *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 1., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1983., str. 221.

⁶⁸ Ivan Zatlučka, »Vjesnik društva trgovaca živežnom i mješovitom robom u Zagrebu«, *Hrvatski Lloyd*, str. 5; Zagreb, 23. studenoga 1918.

⁶⁹ B. Krizman, »Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, str. 293–294.

U kontekstu društvenih odnosa Šurmin je pripadao građanskoj stranci, koja je smatrala da država treba biti regulator kapitalističkog društvenog odnosa. U specifičnim okolnostima svoga djelovanja u hrvatskoj vladi, koje su bile obilježene nedavnim svršetkom rata i stvaranjem nove države, Šurmin je radi državnih interesa ulazio u sukobe i s vlasnicima kapitala i s radnicima. U političkom djelovanju pokazivao je znakove samostalnosti te osobnog integriteta.

Popis literature i izvora

- Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Globus, Zagreb, 1988.
- Branka Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, Alinea, Zagreb, 2006.
- Srđan Budisavljević, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1958.
- Mira Kolar-Dimitrijević, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, *Povijesni prilozi*, br. 18, str. 241–323; Zagreb, 2000.
- Mira Kolar-Dimitrijević, »Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća SHS 1918. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 209–218; Zagreb, 1993.
- »Diskusije«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 15. studenoga 1918.
- Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, Druga knjiga, II. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1959.
- »Financijski odsjek Narodnog vijeća«, *Hrvatski Lloyd*, str. 3; Zagreb, 13. studenoga 1918.
- Mislav Gabelica, »Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, str. 131–157; Zagreb, 2014.
- Mirjana Gross, »Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine«, *Zbornik radova Istorija XX veka*, br. 3, Institut društvenih nauka, Beograd, 1962.
- Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906.–1907.*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1960.
- Uredovna zbirka naredaba i propisa Kr. hrv.-slav-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo*, ur. Franjo Haladi, knjiga I., Zagreb, 1915.
- Uredovna zbirka naredaba i propisa Kr. hrv.-slav-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo*, ur. Franjo Haladi, knjiga IV., Zagreb, 1918.
- Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, prvi dio, 2. izdanje, August Cesarec, Zagreb, 1990.
- Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj 1900.–1941. (Zapisci iz nepovrata)*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1984.

- »Konstituiranje hrvatske vlade«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 1. studenoga 1918.
- Mira Kolar, »Hrvatska poljodjelska banka i hrvatsko selo (1901.–1946.)«, *Hrvatski katolički pokret: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 195–210.
- »Kombinacije i spletke«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 8. srpnja 1918.
- Bogdan Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Globus, Zagreb, 1989.
- Bogdan Krizman, »Povjerljive veze između 'Jugoslavenskog odbora' i domaćih političara za I. svjetskog rata«, *Historijski zbornik*, br. 15, str. 217–229; Zagreb, 1962.
- Bogdan Krizman, »'Prevrat' u Zagrebu i stvaranje 'Države Slovenaca, Hrvata i Srba' u listopadu 1918.«, *Zbornik Instituta za historiju Slavonije i Baranje*, br. 6, str. 173–243; Slavonski Brod, 1968.
- Bogdan Krizman, »Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu«, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 2, str. 243–328; Slavonski Brod, 1964.
- Iso Kršnjavi, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, Knjiga druga, prir. Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1986.
- Zdravka Jelaska Marijan, »Zemaljska vlada za Dalmaciju (2. studenoga 1918. – 20. siječnja 1919.)«, *Zbornik radova Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, ur. Zlatko Matijević, Zagreb, 2010., str. 155–170.
- Zlatko Matijević, »Odjeci Svibanjske deklaracije Jugoslavenskog kluba u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini (1917.–1918. godine)«, *Spomenica Ljube Bobana 1933.–1994.*, ur. Mira Kolar-Dimitrijević, Zagreb, 1996., str. 245–256.
- Zlatko Matijević, »Stranka prava (frankovci) u doba vladavine Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (listopad – prosinac 1918.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, str. 1105–1118; Zagreb, 2008.
- Hrvoje Matković, »Svetozar Pribičević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 237–248; Zagreb, 1993.
- Hrvoje Matković, »Svetozar Pribičević u 1918. godini«, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 6, str. 245–256; Slavonski Brod, 1968.
- »Monarhija ili republika?«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1918.
- Vanja Brdar Mustapić, »Namještaj hrvatskih proizvođača na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896.«, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, br. 38, str. 195–207; Zagreb, 2014.
- »Na razjašnjenje«, *Hrvatska riječ*, str. 1–2; Zagreb, 25. lipnja 1918.
- »Naša stranka«, *Male novine*, str. 1; Zagreb, 21. studenoga 1918.
- »Naziv hrvatske vlade«, *Hrvatska država*, str. 3; Zagreb, 8. studenoga 1918.
- »O demokraciji«, *Male novine*, str. 1; Zagreb, 22. studenoga 1918.

- »O federalizmu«, *Novo vrijeme*, str. 1; Zagreb, 4. prosinca 1918.
- »Opći narodni sporazum«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 27. lipnja 1918.
- Ivan Peršić, *Kroničarski spisi*, priredio Stjepan Matković, Državni arhiv u Zagrebu – Dom i svijet – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.
- Ivan Peršić, »Monarhija ili republika«, *Hrvatska država*, str. 1; Zagreb, 16. studenoga 1918.
- Jugoslavija 1918.–1984. Zbirka dokumenata*, prir. Branko Petranović, Momčilo Zečević, Izdavačka radna organizacija Rad, Beograd, 1985.
- »Povjerenici Narodnoga Vijeća«, *Hrvatski Lloyd*, str. 1–2; Zagreb, 9. studenoga 1918.
- »Republika ili monarhija«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 3. studenoga 1918.
- Stjepan Radić, *Govori*, prir. Miroslav Vukmenić, Genesis, Zagreb, 2003.
- »Samoodređenje«, *Hrvatska riječ*, str. 1; Zagreb, 18. listopada 1918.
- Katarina Nina Simončić, »Odjevna proizvodnja Zagreba u razdoblju secesije«, *Zbornik Muzeja primijenjenih umjetnosti*, br. 7, str. 41–52; Zagreb, 2011.
- Hodimir Sirotković, »O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 26, str. 199–208; Zagreb, 1993.
- Stjepan Sršan, »Javni rad i društveno djelovanje Ivana Rabara u Osijeku«, *Ivan Rabar: povjesničar, profesor i javni djelatnik (1851.–1919.): zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Osijek, 2002., str. 41–66.
- Jovan Stefanović, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno*, knjiga I., 2. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
- Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919.*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1920.
- Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, izabrali i priredili Marina Štambuk-Škalić, Zlatko Matijević, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008.
- »Zagreb, 7. studenoga«, *Obzor*, str. 3; Zagreb, 8. studenoga 1918.
- Ivan Zatluka, »Vjesnik društva trgovaca živežnom i mješovitom robom u Zagrebu«, *Hrvatski Lloyd*, str. 5; Zagreb, 23. studenoga 1918.

POLITIČKO DJELOVANJE ĐURE ŠURMINA I GRUPE OKO *MALIH NOVINA*
(NAPREDNE DEMOKRATSKE STRANKE) U NARODNOM VIJEĆU
SLOVENACA, HRVATA I SRBA

Sažetak

Primicanjem konca Prvoga svjetskoga rata, Ivan Lorković i Đuro Šurmin su u lipnju 1918. godine istupili iz Hrvatsko-srpske koalicije, kako bi se pridružili politici »narodne koncentracije«, odnosno okupljanju onih političkih snaga u Austro-Ugarskoj Monarhiji, koje su prihvaćale program stvaranja zajedničke države sviju Hrvata, Slovenaca i Srba. Nakon istupa iz Koalicije nisu pristupili ni jednoj postojećoj stranci, nego su javno djelovali posredstvom *Malih novina*, »bulevarskog« lista u vlasništvu Dioničke tiskare, koji im je na raspolaganje stavio nekadašnji suradnik iz vremena djelovanja Napredne omladine, urednik *Obzora* Milivoj Dežman. U studenom 1918. godine ustrojili su vlastitu Naprednu demokratsku stranku. U listopadu 1918. godine politika »narodne koncentracije« urodila je stvaranjem političkog predstavništva onih stranaka iz hrvatskih i slovenskih zemalja Monarhije, koje su prihvaćale načela politike »narodne koncentracije«, Narodnog vijeća SHS. u Zagrebu. U njega je kao posljednja stranka iz banske Hrvatske ušla i Hrvatsko-srpska koalicija. Uspostavom Države Slovenaca, Hrvata i Srba na prostoru bivše Monarhije, ovo je Narodno vijeće postalo njezinom središnjom vladom, u čijem je Predsjedništvu Ivan Lorković obnašao dužnost tajnika zaduženog za zajedničke financije. Ovoj su vladi bile podređene pokrajinske bosansko-hercegovačka, slovenska, dalmatinska i hrvatska vlada, u kojoj je Đuro Šurmin obnašao dužnost povjerenika Narodnog vijeća za obrt, trgovinu i industriju. Unutar Narodnoga vijeća su se po pitanju uređenja buduće zajedničke države svih Hrvata, Slovenaca i Srba profilirale tri struje: konfederalistička, unitarno-federalistička i unitarno-centralistička, pri čemu su Lorković i Šurmin pripadali srednjoj, unitarno-federalističkoj struji.

Ključne riječi: Ivan Lorković, Gjuro (Đuro) Šurmin, *Male novine*, Narodno vijeće SHS

POLITICAL ACTIVITY OF ĐURO ŠURMIN AND THE GROUP GATHERED
AROUND *MALE NOVINE* (THE PROGRESSIVE DEMOCRATIC PARTY) IN
THE NATIONAL COUNCIL OF THE SLOVENES, CROATIANS AND SERBS

Summary

As the end of the First World War was drawing closer, in June of 1918 Ivan Lorković and Đuro Šurmin stepped out of the Croatian-Serbian Coalition in order to join the politics of »national concentration«. It meant the gathering of those political forces in the Austro-Hungarian Monarchy that accepted the programme of the creation of the common state of all Croats, Slovenians and Serbs. After leaving the Coalition, they did not approach any other existing party, but conducted their public action through *Male novine*, the »boulevard« journal owned by Dionička tiskara,

which was placed at their disposal by Milivoj Dežman, *Obzor's* editor and their former associate during the activity of Napredna omladina / The Progressive Youth. In November of 1918, they formed their own party named Napredna demokratska stranka / The Progressive Democratic Party. In October of 1918, the politics of »national concentration« led to the formation of the National Council of the Slovenes, Croats and Serbs in Zagreb, as the representative body of those parties from Croatian and Slovenian lands of the Monarchy that accepted the principles of the above mentioned Council's »national concentration« politics. The Croatian-Serbian Coalition was the last party from Civil Croatia that joined the National Council. Once the State of Slovenians, Croats and Serbs on the territory of the former Monarchy had been formed, this Council became it's central government, in which Ivan Lorković conducted the function of the presidency's secretary, in charge of the shared finances. Subordinate to this central government were the provincial Bosnian and Herzegovinian, Slovenian and Croatian-Slavonian-Dalmatian-Istrian governments. In the last one Đuro Šurmin was filling a post of the National Council's craft, trade and industry commissioner. Within the National Council, three trends regarding the question of the arrangement of the future common state of all Croats, Slovenians and Serbs became distinctive: confederalist, unitary-federalist and unitary-centralistic. Lorković and Šurmin were supporters of the middle, unitary-federalist conception.

Keywords: Ivan Lorković, Đuro Šurmin, *Male novine*, National Council of the Slovenes, Croats and Serbs

Persida Lazarević Di Giacomo

Važnost Đure Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šurmin, Đ.

U najvažnijim povijestima i studijama o srpskoj književnosti koje su se pojavile među Srbima u XX. i XXI. stoljeću, djelatnost i publikacije Đure Šurmina (1867. – 1937.), profesora od 1902. na katedri »za hrvatski ili srpski jezik i književnost« Sveučilišta u Zagrebu,¹ dopisnog člana Srpske Kraljevske Akademije 06. 02. 1912.,² suradnika prosvjetno-dobrotvornog društva »Sveti Sava« u Zagrebu, jedva da se i spominju. Tako Jovan Skerlić (1877. – 1914.) u *Istoriji nove srpske književnosti* (1912.; 1914.), koja predstavlja »izraz jednekovnoga napora srpskih istraživača uloženog u istorijsko proučavanje nacionalne književnosti«,³ navodi u bibliografiji, u odjeljku koji sadrži bibliografske podatke za pojedine spisatelje, sljedeće Šurminove publikacije: »Dr Đuro Šurmin: *Dositije i Hrvati* [...]; Đuro Šurmin, *Dositije Obradović u Dalmaciji* (preštampano iz splitskog Juga)«;⁴ »[- Đ. Šurmin: *Iz starih pisama*, Bosanska vila, 1913.]«;⁵ »Dr Đuro Šurmin, *Tomazeove 'Iskri-ce'*, SKG, 1912, knj. XXIX«.⁶ Pavle Popović (1868. – 1939.), pak, u drugom

¹ Viktor Novak, *Vuk i Hrvati*, SANU, posebna izdanja, knj. CDXVII., Naučno delo, Beograd, 1967., str. 504–505: »Sve katedre na Filozofskom fakultetu imale su odlične predstavnike nauka, kako je to sve uglavnom zamislio i predlagao Franjo Rački [...]. Na tom su se Sveučilištu, prvom univerzitetu na Slovenskom jugu, počele da odgajaju generacije stručnjaka, ali i naučnika, čija su dela zabeležena crvenim slovima u istoriji jugoslovenske nauke, dosledno i samoga Sveučilišta. [...] // Znači, postojala je na tome polju znatna i svetla tradicija, koja je imala samo da bude od novih i mladih poslenika nastavljena, produžavana i usavršavana. Sami nastavnici kao što će biti Armin Pavić, Tomislav Maretić, Đuro Šurmin, Dragutin Boranić, Milan Rešetar, Branko Vodnik i Stjepan Ivšić čvrsto povezuju slavistiku XIX sa XX stolećem«.

² *Godišnjak CXIX za 2012.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2013., str. 56.

³ Jovan Pejčić, »Skerličeva vizija razvitka nove srpske književnosti«, u: Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997., str. 495.

⁴ Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997., str. 425.

⁵ Isto, str. 427.

⁶ Isto, str. 432.

izdanju *Jugoslovenske književnosti (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca)* iz 1919.,⁷ kaže u poglavlju »Kritika i istorija« u vezi s književnošću pisanom latinicom, gdje književnu kritiku predstavlja »prilično kolo pisaca«, da od onih »koji se više bave književnom istorijom, tu je na prvom mestu Đuro Šurmin, pisac *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898), temeljnog dela *Hrvatski preporod* i više stručnih studija«.⁸ I u svojoj pristupnoj akademskoj besedi naslovljenoj »Jugoslovenska književnost kao celina«, na svečanom skupu Srpske kraljevske akademije od 11. veljače 1922., Popović se, naglašavajući da se dobar dio hrvatske književnosti »prosto crni od isusovaca i fratar«,⁹ nadovezao upravo na Đuru Šurmina: »Koliko je ova struja osvojila hrvatsku književnost, u to doba i mnogo dalje, neka posluži kao svedočanstvo ova reč g. Šurmina (*Hrv. Preporod* I, 156): 'Prije (Gaja) se mislilo da na pero imade prava samo duhovnik'«. ¹⁰ A u »Uvodu« za drugo izdanje *Istorije srpske književnosti* (1996.), gdje navodi da je Stojan Novaković (1842. – 1915.) polazeći od ideje o jezičnom jedinstvu Srba i Hrvata smatrao da je i njihova književnost jedna,¹¹ Jovan Deretić (1934. – 2002.) istakao je sljedeće: »Slično mišljenje imali su drugi pisci istorija književnosti kod Srba i Hrvata (Vatroslav Jagić, Đuro Šurmin, Dragutin Prohaska, Jovan Grčić, Tihomir Ostojić, Andra Gavrilović i dr.)«. U trećem, proširenom izdanju Deretićeve *Istorije* iz 2002. godine, međutim, o Đuri Šurminu nema ni spomena.

Pa ipak, Đuro Šurmin predstavlja ključnu ličnost u srpskoj književnoj historiografiji. Modelu korpusa srpske književnosti koji je primijenjen u glavnim književnohistorijskim sintezama srpske literature i čiji su autori bili Stojan Novaković, Pavle Popović, Tihomir Ostojić i dr., suprostavljen je književnohistorijski koncept koji je osmislio Vatroslav Jagić, a koji je realizirao upravo Đuro Šurmin. Naglašava Duško V. Pevulja da je svojom *Povješću književnosti hrvatske i srpske* iz 1898. godine – za čiji naslov Sanda Ham kaže da počiva »na ideološkim stavovima autora koji su slični većini stavova hrvatskih intelektualaca 19. st.«¹² – Šurmin ustanovio književnohistorijski koncept koji će potpuno »trijumfovati u drugoj Jugoslaviji, u kojoj

⁷ Pavle Popović, *Jugoslovenska Književnost (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca)*. Drugo izdanje, Printed at the University Press, Cambridge, 1919.

⁸ Pavle Popović, *Jugoslovenska književnost*, prir. Nenad Ljubinković, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999., str. 103.

⁹ Isto, str. 116.

¹⁰ Isto, str. 117.

¹¹ Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Trebnik, Beograd, 1996., str. 9.

¹² Sanda Ham, »O slavonskim jezikoslovcima u književnim povijestima 19. stoljeća, Ljubicevu *Ogledalu* i Šurminovoj *Povjesti*«, *Šokačka rič* 7. Zbornik radova znanstvenog skupa Slavon-ski dijalekt s međunarodnim sudjelovanjem, Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2010., str. 168.

će se srpska književnost objavljivati i književnoistorijski prezentovati bez dubrovačke književnosti.«¹³ Nije, međutim, točno da je koncept u kojem se Dubrovnik neće predstavljati kao dio srpske književnosti trijumfira u drugoj Jugoslaviji, i to je očito u svim hrvatskim povijestima književnosti počev od *Povijesti hrvatske književnosti od humanizma do potkraj 18. stoljeća* (1913.) Branka Vodnika, potom trosveščanog *Pregleda književnosti hrvatske i srpske* (1914. – 1919.) Davida Bogdanovića, *Pregleda savremene hrvatsko-srpske književnosti* (1921.) Dragutina Prohaske, povijesnog pregleda *Hrvatska književnost* (1931.) Mate Ujevića, pa do *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1941.) Mihovila Kombola i prve cjelovite povijesti hrvatske književnosti, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941* (1944.) Slavka Ježića, a sve su te knjige tiskane prije 1945.(!). U XIX. stoljeću je ustanovljena podjela cjelokupne srpske baštine na četiri veće cjeline: stara, narodna, srednja i nova književnost. Đuro Šurmin, pak, u svojoj *Povjesti* sveo je srpsku književnost na dva »doba«: staru i novu književnost, narodna književnost je proglašena za zajedničku, a dubrovačka književnost je tretirana isključivo kao hrvatska. Posljedica ove koncepcije je očita ne samo u zajedničkom izdanju Matice srpske i Srpske književne zadruge iz 1970. godine, *Srpska književnost u sto knjiga*, već upravo u *Istoriji srpske književnosti* (1983.) Jovana Deretića.

Vatroslav Jagić je u svom prikazu Šurminove *Povjesti*, u kome se posebice, kako ističe Robert Bacalja, opaža »Jagićeva kritičnost i znanstvena sveobuhvatnost«,¹⁴ izjavio da se na prvi pogled može reći za ovu lijepu knjigu s ilustracijama da »napokon imamo jednu srpskohrvatsku povijest književnosti«: »Endlich haben wir eine serbokroatische Literaturgeschichte! So könnte man beim Anblick dieses sehr schön ausgestatteten, sogar mit zahlreichen Illustrationen versehenen Buches ausrufen.«¹⁵ Potom u prikazu, međutim, očito je da Jagić zamjera Šurminu prije svega na prenatrpanosti imenima i gradivom, kao i to da mnoge ocjene u knjizi autor ne temelji na vlastitom stavu, da praktično ne pokazuje dovoljno samostalnosti u prosudbi.

Činjenica je, međutim, da Šurmin nije imao na raspolaganju monografska istraživanja na kojima je mogao temeljiti svoju *Povjest*, što je sigurno uvjetovalo brojne njegove odluke, kao i neujednačenost dijelova knjige. No

¹³ Duško V. Pevulja, »Obnova srpske filološke tradicije«, *Philologia mediana: godišnjak za srpsku i komparativnu književnost*, 6/6, 2014., str. 105.

¹⁴ Robert Bacalja, »Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 360.

¹⁵ Vatroslav Jagić, »Povijest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin«, *Archiv für slavische Philologie*, 1/2, 1899., str. 245.

za razliku od Jagića koji je zastupao mišljenje o jedinstvenoj književnosti Hrvata i Srba i govorio o »dva brata«, tj. Jugoslavenima u užem smislu, Hrvatima i Srbima,¹⁶ Šurmin je izričito smatrao da se radi o dvije odvojene književnosti, dvije odvojene literarne stvarnosti. Taj svoj stav i koncepciju je Šurmin jezgrovito izložio u kratkom predgovoru gdje kaže:

»[...] napisao sam ovu knjigu o duševnom radu dvaju političkih naroda, koji su svezani među sobom jednim jezikom, istim običajima, ali su ih upravo političke prilike navrnule na različite putove, razdijelile ih u dva politička naroda i udarile im dva posebna smjera u književnosti. Koje su im dodirne točke osim jezika i običaja, razabrat će pomni čitalac iz pripovijedanja u razvijanju duševnoga rada; ali nisam mogao naći toliko jednakih smjerova, da bih mogao u jednoj jedinstvenoj cjelini obraditi i hrvatsku i srpsku književnost. Jer Hrvati žive svojim osobitim životom, a Srbi svojim, potreba je za mene bez ikakove sumnje, da se moraju literarni radovi dijeliti, ako se hoće dati svakomu svoje. Zajednice jezika i običaja ne može niko raskinuti, pa sam ono, što je pučko i zajedničko obradio u jednoj cjelini. Kad može biti nadođu novi smjerovi i nove prilike, moći će se – po mojemu uvjerenju – ujediniti čitav rad jednorodne braće.«¹⁷

Na ovom istom mjestu je Šurmin naveo svoja glavna vrela kao *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (1867.) i članak »Jihoslované. Obraz národopisno-literární« (1864.) Vatroslava Jagića, *Crtice iz hrvatske književnosti* (1886.) Ivana Broza, Šafaříkovu *Geschichte der südslavischen Literatur* (1864. – 1865.), Ljubićevo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* (1864. – 1869.), *Illirizm* (1894.) Platona Kulakovskog, studiju »Hrvati od Gaja do 1850.« (1878.) Ivana Milčetića i »Dr. Ljudevit Gaj in ilirska ideja« (1881.) Andreja Fekonje. Ovdje je moguće uočiti upravo *Istoriju srpske književnosti* (1871.) i *Srpsku bibliografiju* (1869.) Stojana Novakovića, a Šurmin kaže i da je zagledao u *Hrvatsku čitanku za više razrede srednjih škola* (1898.) Franje Petračića i Ferde Ž. Milera te *Lekcije iz srpske književnosti* (1890.; 1895.; 1897.) Živojina P. Simića, kao i da mu je od velike pomoći bio rad Ivana Scherzera »O povjesti hrvatske i srpske književnosti« (1897.). Ovo, naravno, nisu jedini, već kako kaže Šurmin glavni izvori, pa on u samoj studiji navodi i druge, kao primjerice Đuru Daničića ili pak Vuka Stefanovića Karadžića.

U odjeljku *Povjesti o »Narodnom jeziku Hrvata i Srba«* Šurmin podvlači o jezičnom jedinstvu Hrvata i Srba, dok sve ostale aspekte definira kao »du-

¹⁶ V.: Srećko Lipovčan, »Vatroslav Jagić između ideje južnoslavenskog jedinstva i vlastitih znanstvenih uvida«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 97–116.

¹⁷ Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

alizam« koji je upravo i doveo do dvije razdvojene književnosti koje prate svaka svoj tok:

»[...] krv se bratska ispremiješala, pa nije moguće pravo jedno od drugoga odijeliti. Općeno se to može reći, da su na zapadu pretežni Hrvati, a na istoku Srbi, t. j. u trojednoj kraljevini su Hrvati, u Srbiji, Crnoj Gori Srbi, dok u Bosni i Hercegovini žive jedni uz druge. Danas su takove prilike narodnosti, i priznati se mora, da postoji dualizam, što se osniva na vjeri (zakonu) i pismu. Dualizmu potpomaže mnogo i političko pripadanje i određenje braće, što govore jednim jezikom. Tu je uzrok i diobi književnosti, koja se razvija u Hrvata svojim smjerom, a u Srba svojim.«¹⁸

U poglavlju o »Narodnim umotvorinama« Šurmin govori o zajedničkom narodnom blagu, štoviše trudi se dokazati da je materijal koji se pojavljivao pod imenom srpskih narodnih pjesama i pripovjedaka dio i hrvatske kulture: »O glavnim junacima Marku Kraljeviću, Milošu Kobiliću, Novaku Debeljaku i nekim drugima pjevali su Hrvati i Srbi – po svjedočanstvu Jurja Križanića – u početku XVII. stoljeća [...]. Tako isto spominje kajkavski pisac G. Jurjević iz XVII. stoljeća jedan stih narodne pjesme.«¹⁹

Šurmin dakle, koristi termin »naš« da obilježi zajedništvo narodne tradicije Hrvata i Srba:

»Poradi ljepote, nježnosti, epskoga pripovijedanja i drugih lijepih svojstava svi se čudahu tomu otkrivenomu blagu. Što se ovako istom u malu moglo poznavati, to je pravo svjetlo pružilo, kad je godine 1814. izdao Vuk Stefanović Karadžić svoju prvu knjižicu narodnih pjesama. Ovim je izdanjem bila još više potaknuta težnja oko ispitivanja »narodnosti«, što se poslije razvilo u potpunu nauku. Narodne se naše pjesme od dvadesetih godina prevodile u sve glavnije evropske jezike, jer se htjelo udovoljiti nešto želji vremena, a nešto je opet taj posao poticala i sama ljepota naših pjesama.«²⁰

Nakon poglavlja o književnom radu Ćirila i Metoda, Šurmin objašnjava što je dovelo do dva različita kulturna tijeka:

»Hrvati i Srbi u vremena, iz kojih imade najstarijih starih slovenskih spomenika, uređivahu, pa i prilično urediše svoje vjerske prilike; a ne zaostaše niti u državnom uređenju. Za to im u XI. stoljeću prestaje zajednički književni rad, kako je već prije ova tri stoljeća bio raskinut politički narodni život. Poradi toga se od ovih vremena (XI. vijeka) mora dijeliti hrvatska književnost od

¹⁸ Isto, str. 8.

¹⁹ Isto, str. 14.

²⁰ Isto, str. 15.

srpske, jer s v a k a i d e s v o j i m putem do dana današnjega, premda im je književni jezik u narodnom pogledu bio gotovo svagda isti. Zablude vremena u jezičnom pitanju ne odlučiše sudbinom jezika narodnoga. Državne i političke prilike razdijeliše dva brata, da je svaki pošao svojim putem, a teško ih je sastaviti, premda se to htjelo više puta. To je uzrok, da će se ovdje govoriti napose o hrvatskoj književnosti, a napose o srpskoj, jer svaka imade svoj osobiti značaj prema onome radu, u kojem je nalazila svojih izvora.²¹

Šurmin je, dakle, poglavlje o srpskoj književnosti, koje predstavlja jednu trećinu knjige, podijelio na dva glavna razdoblja: 1. književnost pisanu srpsko-slavenskim jezikom (XII. – prva polovica XVIII. st.), gdje razlikuje prvo doba (XII. – XV. st.), drugo (XV. i XV. st.) i treće doba (XVII. i XVIII. st.); 2. od XVIII. stoljeća, »kad se počela među Srbima u Austriji«, pa do naših dana. Ovo drugo razdoblje ima svoje, kako kaže Šurmin, »odsjeke«: 1. »Smjer crkveno-slovenski do 1814.«; 2. »Doba borbe za narodni jezik od 1814. do 1847.«; 3. »Narodni jezik pobjeđuje od 1847. do 1868.«; 4. »Novi pravopis i narodni jezik u književnosti«.

Dosta prostora Šurmin posvećuje Dositeju Obradoviću, »prvom budiocu narodne svijesti«.²² Nije ni čudo, ako se uzme u obzir značaj Obradovića u južnoslavenskom okruženju, kao i činjenica da je očito Dositej privlačio Šurminovu pozornost s obzirom da je o srpskom prosvjetitelju napisao nekoliko radova, kao članak »Dositije i Hrvati«²³ koji sadrži podatke posebice o oduševljavanju iliraca za Dositejeve napredne ideje:²⁴

»Svi oni Hrvati koji su se okupili pod imenom Ilira nikako nisu htjeli da separatizam, ma i u kojoj stvari, dođe do riječi. U Vukovim je djelima dolazilo srpstvo kao jedinstvo. Vuka je vodio k tome Kopitar. A Kopitar je, ma bili kakvi mu drago razlozi, udarao na onakvo jedinstvo Južnih Slovena kakvo su Hrvati u književnom pogledu što više isticali. U Dositeja toga nije bilo. On je kao Srbin bio daleko napredniji za ideje Šafarika, Kolarica i drugih učitelja slovenske uzajamnosti od Vuka Karadžića. Dositije je bio u tom pravcu pravi liberalac spram Vuka. I zato su Hrvati četvrtoga decenija XIX vijeka daleko više voleli Dositeja. Poradi toga su oni prizivali u pomoć Obradovića za svoje ideje, a Vuka onako malo isticali.«²⁵

²¹ Isto, str. 35.

²² Isto, str. 249.

²³ *Srpski književni glasnik*, XXVI, br. 6, str. 430–437; Beograd, 16. marta 1911.

²⁴ Kosta N. Milutinović, *Vojvodina i Dalmacija: 1760–1914*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1973., str. 10.

²⁵ Đuro Šurmin, »Dositije i Hrvati«, *Dositije i Evropa*, prir. Dušan Ivanić, Zadužbina »Dositije Obradović«, Beograd, 2011., str. 117.

Tu je zatim članak »Dositije Obradović«²⁶ te »Dositije Obradović u Dalmaciji« koji je objavio u splitskom *Jugu*,²⁷ časopisu Milana Marjanovića, gdje je istakao: »Dalmacija je dakle kolijevka Dositiju kao književniku [...]. On, prosvetitelj i prvi učitelj Srba, poče baš da književnikuje u Dalmaciji. Dalmaciji je suđeno da vodi prvo kolo kod počinjanja i preporadnja Hrvata i Srba. Obradović joj sam zahvali za prve pobude pisanja narodnim jezikom«.

Još veću pozornost posvećuje Vuku Karadžiću, što se sažima u sljedećem njegovom komentaru: »Što je Obradović samo želio i činio, kako je znao i mogao uz one predsude svoga vremena o književnosti među Srbima, to je Vuk sretno kraju privodio«.²⁸

Na samom kraju prilaže o književnosti u Crnoj Gori i specificira:

»Srbi pišu gotovo isključivo ekavskim narječjem. U Crnoj Gori se pojavila literatura s Petrom II. Petrovićem Njegušem, pa se drži svojega govora južnoga i tim se razlikuje od Srba u kraljevini. God. 1865. poče izdavati J. Sundečić Orlić, crnogorski godišnjak, u kojem ima rasprava o slovenskim pitanjima, i pjesama. U taj su godišnjak pisali i oni, koji nisu Crnogorci, osobito u ono doba, kad se nije suviše isticala razlika između Srba i Hrvata«.²⁹

O srpskoj kulturnoj povijesti, ovaj put u svezi s Hrvatima, točnije s ilirskim pokretom Šurmin govori u *Hrvatskom preporodu* (1904.), u poglavlju »Hrvati i ostali Sloveni«.³⁰ Ovom prilikom se, među brojnim opisima društvenih i političkih odnosa između Hrvata i Srba u tom razdoblju, izdvajaju neki odjeljci koji se, glede hrvatsko-srpskih književnih i kulturnih relacija, nadovezuju na srpsko-talijanske književne veze, kroz ličnosti Teodora (Božidara) Petranovića (1809. – 1874.)³¹ i Teodora Pavlovića (1804. – 1854.), a koji su u svezi s ličnošću Nikole Tommasea. Radi se o polemici između Petranovića i Tommasea³² koja se danas slabo uzima u obzir od strane proučavatelja srpske kulturne povijesti, a koja je imala za temu Dositeja Obradovića i koja Tommaseu, koji je inače vrlo rado ulazio u polemike, nije pružala zadovolj-

²⁶ *Savremenik*, VI, 3, str. 209–214; Zagreb, mart 1911.

²⁷ *Jug*, I, 4, str. 107–108; Split, april 1911.; v. i: Đ[uro] Šurmin, »Dositije Obradović u Dalmaciji«, *Brankovo kolo*, XII, 14–15, str. 234–235; Beograd, 7. april 1911.

²⁸ Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, str. 263.

²⁹ Isto, str. 300–301.

³⁰ Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. II. Od godine 1836. do 1843.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 271–283.

³¹ Usp.: Gjuro Šurmin, *Bilješke za Hrvatski preporod*, Dionička tiskara u Zagrebu, Zagreb, 1902., str. 33.

³² Persida Lazarević Di Giacomo, »Intorno a Tommaseo e 'Dositeo'«, *Europa Orientalis*, 32/2, str. 45–74; 2005.

stvo.³³ I Petranović je, kao i Tommaseo, bio rodnom iz Šibenika, bio je član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te Srpskog učenog društva i Matice srpske, osnivač Matice dalmatinske. Vezan dubokim prijateljstvom za Ljudevita Gaja,³⁴ što se odrazilo u suradnji u *Danici* i *Srpsko-dalmatinskom magazinu*, Petranović je podržavao ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, kako je uostalom Đuro Šurmin i podvukao,³⁵ a što je bilo u suprotnosti s Tommaseovim stavovima.³⁶

Kako kaže povjesničar Jože Pirjevec, polemika između Tommasea i Petranovića je prekoračila granice Dalmacije i među Srbima je značila kao da se dirnulo u osinjak: »varcò i confini della Dalmazia e suscitò in tutto il mondo serbo un vero vespaio«. ³⁷ Iskru te polemike treba potražiti u jednoj od knjiga koje je Špiro Popović, Tommaseov učitelj »ilirskog« jezika,³⁸ dao Tommaseu. Popović je Tommaseu dobio talijansko-ilirsko-latinski rječnik dubrovačkog leksikografa Joakima Stullija, zbirku *Pjevanija crnogorska i hercegovačka* pjesnika Sime Milutinovića Sarajlije, *Srpski rječnik* Vuka Stef. Karadžića, nekoliko tomova Vukovih *Srpskih narodnih pjesama* te sasvim uvjeren da čini dobro djelo, pružio mu je priliku da upozna jedno od klasičnih djela srpske književnosti, *Život i priklučenija* Dositeja Obradovića. Ovo je djelo veoma pogodilo Tommasea jer mu se činilo da u njemu vidi očigledne tragove religiozne netolerancije.³⁹ U polemici, koja je bila duga i umarajuća za Tommasea, na strani velikog Šibenčanina je bilo uredništvo *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*, a polemiku je prokomentirao i Splitsanin Francesco Carrara.⁴⁰

³³ Mate Zorić, »Un contributo anonimo di Tommaseo per la 'Zora dalmatinska'«, *Dalle due sponde. Contributi sulle relazioni letterarie italo-croate*, Calamo, Roma, 1999., str. 262.

³⁴ V.: Rade Petrović, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Svjetlost, Sarajevo, 1968., str. 66–68; Vjekoslav Maštrović, »Zasluzna kulturna i znanstvena djelatnost akademika dr Božidara Petranovića«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, XVIII, 1971., str. 540; Stanko Korać, *Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj*, Prosvjeta, Zagreb, 1987., str. 102–104. V.: Ivo Perić, »Kulturna i politička djelatnost Božidara Petranovića«, *Radovi*, 16/1, 1983., str. 66: »Za vrijeme svog rada i boravka na Visu, Petranović je polemizirao s Nikolom Tommaseom [...]. S tom polemikom Petranovićevo ime postalo je još poznatije«.

³⁵ Đuro Šurmin, »Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Hrvata i Srba«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 8, 1–2, 1928., str. 96.

³⁶ Mate Zorić, »Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji«, *Zadarska serija*, 6, 1961., str. 6.

³⁷ Jože Pirjevec, *Niccolò Tommaseo tra Italia e Slavia*, Marsilio, Venezia, 1977., str. 93.

³⁸ Mate Zorić, »Niccolò Tommaseo e il suo 'maestro d'illirico'«, *Italia e Slavia. Contributi sulle relazioni letterarie italo-jugoslave dall'Ariosto al d'Annunzio*, Editrice Antenore, Padova, 1989., str. 262–294.

³⁹ Jože Pirjevec, *Niccolò Tommaseo tra Italia e Slavia*, str. 93.

⁴⁰ Mate Zorić, »Osamdeset pisama iz prepiske Tommaseo–Carrara«, *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, VII, ur. Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 2000., str. 435.

Na strani Petranovića je bio, pak, Teodor Pavlović koji je Petranovićev tekst iz *Srbsko-dalmatinskog magazina*⁴¹ objavio u *Srbskim narodnim novinama*.⁴² U svezi s Pavlovićem, Šurmin ističe da je od knj. 54 *Novog Srpskog Letopisa* (god. 1841.) koji je Pavlović uređivao, započela borba protiv ilirstva.⁴³ Šurmin dalje navodi da je u istom listu Pavlović 1840. tiskao članak P. A. Popovića »Ko će dati srpstvo za ilirstvo« te da je sam 1841. napisao članak »Opet nešto o ilirstvu«.⁴⁴

U ovom smislu je značajan i članak o ličnostima i prilikama iz novije prošlosti Hrvata i Srba gdje je Šurmin donio jedan značajan, no često zane-maren podatak:

»U avgustu 1848 izdata je cijela knjiga, kojom su Srbi i Hrvati pozivali vojnike iz Italije da se vrate kući, jer za što da se biju za tuđe carstvo i ruše talijansku slobodu, koju traže za sebe. Kod kuće mogu da uredi svoj dom i da se kao južni Sloveni svi ujedine i pođu protiv neprijatelja«.⁴⁵

Radi se o pokušaju da se pozovu slavenske trupe iz Italije za vrijeme revolucionarne 1848. godine. U Beogradu kolovoza te godine⁴⁶ objavljen je jedan pamflet Svetozara Miletića (1826. – 1901.) koji je s entuzijazmom sudjelovao u povijesnim događajima i bio za demokratske i revolucionarne ideje o političkoj slobodi, pravima i ekonomskoj ravnopravnosti.⁴⁷ Na ovaj pamflet, kojeg međutim nema u sabranim djelima Svetozara Miletića(!),⁴⁸ odnosio se Tommaseov suradnik, talijanski spisatelj i novinar Pacifico Valussi (1813. – 1893.), kad je u članku »Una voce dalla Slavia« spomenuo da je taj spis napisan na njemačkom da bi se lakše rasturao, no da je, kako je mislio, bio tiskan u Beogradu ili Zagrebu: »da mano ignota uno scritto [...] un opuscolo, scritto in lingua tedesca, a quanto pare per dargli più diffusione, e stampato cred'io in Belgrado, od in Agram«.⁴⁹ Zanimljivo je da Šurmin ne spominje naslov te knjižice, ali Valussi kaže da se radi o *Pozivu srpske i*

⁴¹ 1845., X, str. 114–116.

⁴² 1845., br. 53.

⁴³ Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. II. Od godine 1836. do 1843.*, str. 277.

⁴⁴ Isto, str. 278.

⁴⁵ Đuro Šurmin, »Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Hrvata i Srba«, str. 84.

⁴⁶ A ne kolovoza 1849. kako prenosi Jože Pirjevec u *Studi sui rapporti italo-jugoslavi (1848–49)*, Olschki, Firenze, 1973., str. 201.

⁴⁷ V.: Kosta N. Milutinović, *Iz istorije političkih ideja. I. Balkanska i Slovenska konfederacija – Košutova Dunavska konfederacija, Politova Istočna Švajcarska i Miletićeva Srpska Vojvodina*, [s. n.], Beograd, 1938., str. 46–54.

⁴⁸ Svetozar Miletić, *Sabrani spisi I*, prir. Čedomir Popov, Dejan Mikavica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.

⁴⁹ Pacifico Valussi, »Una voce dalla Slavia«, *Il Precursore*, 18. 03. 1849., str. 311.

*hrvatske nacije svojim sinovima sa vojnih granica, posebice onima koji se bore u Italiji: Richiamo della Nazione serba e croata, ai loro figli dei confini militari e segnamente a quelli che combattono in Italia.*⁵⁰

Izvore za daljnje proučavanje srpske kulturne i književne prošlosti kod Šurmina nalazimo u *Čitanci iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola* koju su složili Đuro Šurmin i pedagog i filolog Stjepan Bosanac (1870. – 1949.), načinjenu po nalogu Visoke kraljevske zemaljske vlade, gdje je trebalo, kako se navodi u »Predgovoru prvom izdanju«, prema »današnjemu napretku slovenske nauke od dvije Jagićeve knjige 'Primjerâ jezika starohrvatskoga', što su se dosad upotrebljavale, sastaviti jednu knjigu za VII. i VIII. razred gimnazijâ«. Prvo izdanje je iz 1896., drugo iz 1901., treće iz 1905., četvrto iz 1908. i peto iz 1923. Kažu sastavljači da im je kod sastavljanja štiva »bilo do toga, da knjiga poda u primjerima kratak pregled i izvadak svega, što se radilo oko književnosti pisane jezikom starim slovenskim, starim hrvatskim i starim srpskim«. ⁵¹ U poglavlju o »Pregledu ćirilicom pisane književnosti« Šurmin izlaže o najstarijoj književnosti Srba, većinom nabožnoj, a onda ukratko o »drugom« dobu koje počinje s tiskanjem knjiga te o »trećemu dobu, koje sve svoje književne potrebe podmiruje knjigama donesenim iz Rusije«. ⁵² Zaključuje ovo poglavlje kome slijede primjeri iz glagoljskih, ćiriličnih i latinicom napisanih spisa, primjedba kojom hrvatski povjesničar, upravo stoga što je »sa strane«, odnosno izvana u odnosu na srpsko društvo, primjećuje ključni i delikatni aspekt srpske kulture u povodu identificiranja vjere s nacijom:

»Od XVIII je stoljeća nastajala borba, koja je imala polagano utirati put mišljenju, da vjera i narodnost nije isto, premda ta borba nije ni do danas konačno završena. Što su stoljeća usjekla svojim dlijetom u životu i shvaćanju inteligencije, toga ne može jedan čovjek, niti najbistriji, razoriti. Tek moderna knjiga i obrazovanost novoga vremena moći će konačno zauvijek da rastepe predrasude, što ih je neobrazovanost stvorila.« ⁵³

Šurminova književnohistorijska djelatnost je vrijedna spomena i kad prilaze originalna pisma Stjepana Ivićevića (1801. – 1871.), političara i književnika iz Makarske, a koji je važan glede talijansko-srpskih i uopće tali-

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Đ[uro] Šurmin, S[tjepan] Bosanac, *Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola*, četvrto popravljeno izdanje, Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Zagreb, 1908., str. III.

⁵² Isto, str. 47.

⁵³ Isto, str. 48.

jansko-južnoslavenskih kulturnih odnosa XIX. stoljeća, kao i pisma Petra Preradovića i Đure Daničića u članku o »Ličnostima i prilikama iz novije prošlosti Hrvata i Srba«.⁵⁴

»Ivićević je vodio prepisku s Nikolom Tomaseom od 1845–1851, s Vukom Karadžićem, Preradovićem, Špirom Popovićem, Matom Topalovićem, Ig. Brlićem [...]. Sva ta korespondencija se tiče ili nacionalnih poslova ili književnih, u mnogo slučajeva i pitanja oko književnoga jezika. Ima i skroz političkih pisama iz vremena Ivićevićeva«.⁵⁵

Također su vrijedna pisma Vuka Karadžića Ignjatu i Andriji Torkvatu Brliću koje je Šurmin objavio 1905. u Jagićevom časopisu *Archiv für slavische Philologie*.⁵⁶ O važnosti Đure Šurmina u proučavanju srpske kulturne povijesti govore potom i brojni članci koje je objavljivao u *Srpskom književnom glasniku*, *Letopisu Matice srpske*, *Spomeniku Srpske kraljevske akademije te Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*.⁵⁷

Ako Šurmin u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* nije uspio naći »jednakih smjerova« hrvatske i srpske književnosti, kako je istakao, svakako je našao »smjer« kojim je umio i uspio uravnoteženo proučavati i predstaviti brojne književnohistorijske činjenice iz kulturne prošlosti Hrvata i Srba dosljedno ideološkim stavovima hrvatskih intelektualaca svoga doba.

⁵⁴ Đuro Šurmin, »Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Hrvata i Srba«, str. 97–102.

⁵⁵ Isto, str. 98.

⁵⁶ Đ[uro] Šurmin, »Beiträge zur Geschichte der slavischen Philologie«, *Archiv für slavische Philologie*, XXVII/2, str. 304–313; Berlin, 1905.

⁵⁷ »Hrvatske novine u Beogradu 1844. godine«, *Srpski književni glasnik*, XXVII/11, str. 827–835; Beograd, 1911.; »Stogodišnjica Dimitra Demetera«, *Letopis Matice srpske*, 87, 285, 1, str. 114–118; Novi Sad, 1912.; »Knez Miloš u Zagrebu 1848«, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, LIV, str. 1–40; Beograd, 1922.; »Uspomeni Svetozara Miletića«, *Letopis Matice srpske*, 100, 308, 3, str. 80–102; Novi Sad, jun 1926.; »Srpski književnici i censura u Hrvatskoj«, *Letopis Matice srpske*, 101, 313, 1/3, str. 383–388; Novi Sad, jul–septembar 1927.; »Dokumenat za Vidovdan 1914.«, *Letopis Matice srpske*, 103, 319, 2, str. 210–225; Novi Sad, februar 1929.; »Osnivanje Gajeve štamparije«, *Letopis Matice srpske*, 103, 320, 1, str. 155–159; Novi Sad, april 1929.; »Dokumenti o Srbiji 1842.–1848.«, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, LXIX, 54, Beograd, 1929.; »Njegoš Vrazu 1848«, *Letopis Matice srpske*, 104, 323, 2, str. 174–175; Novi Sad, februar 1930.; »Pre petnaest godina«, *Letopis Matice srpske*, 104, 323, 2, str. 112–121; Novi Sad, februar 1930.; »Moje uspomene na Mihaila Polita-Desančića«, *Letopis Matice srpske*, 107, 338, 1/3, str. 17–22; Novi Sad, 1933.; »Nekoliko beležaka o književnim poslovima našim s obzirom na cenzuru«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 1, str. 99–104; Beograd, 1936.

Literatura

- Robert Bacalja, »Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 353–366.
- Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola koju su složili Đ. Šurmin i S. Bosanac, Troškom i nakladom Kr. Hrv.-slav.-dalm. Zem. Vlade, Zagreb, 1908.
- Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Nolit, Beograd, 1983.
- Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Prosveta, Beograd, 2002.
- Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Trebnik, Beograd, 1996.
- Godišnjak CXIX za 2012.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2013.
- Sanda Ham, »O slavonskim jezikoslovcima u književnim povijestima 19. stoljeća, Ljubićevu *Ogledalu* i Šurminovoj *Povjesti*«, *Šokačka rič 7. Zbornik radova znanstvenog skupa Slavonski dijalekt s međunarodnim sudjelovanjem*, Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2010., str. 167–181.
- Vatroslav Jagić, »Povijest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin«, *Archiv für slavische Philologie*, 1/2, str. 245–251; Berlin, 1899.
- Stanko Korać, *Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj*, Prosvjeta, Zagreb, 1987.
- Persida Lazarević Di Giacomo, »Intorno a Tommaseo e 'Dositeo'«, *Europa Orientalis*, 32/2, str. 45–74; 2005.
- Srećko Lipovčan, »Vatroslav Jagić između ideje južnoslavenskog jedinstva i vlastitih znanstvenih uvida«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 97–116.
- Vjekoslav Maštrović, »Zaslužna kulturna i znanstvena djelatnost akademika dr Božidara Petranovića«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, XVIII, 1971.
- Svetozar Miletić, *Sabrani spisi I*, prir. Čedomir Popov, Dejan Mikavica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Kosta N. Milutinović, *Iz istorije političkih ideja. I. Balkanska i Slovenska konfederacija – Košutova Dunavska konfederacija, Politova Istočna Švajcarska i Miletićeva Srpska Vojvodina*, [s. n.], Beograd, 1938., str. 46–54.
- Kosta N. Milutinović, *Vojvodina i Dalmacija: 1760–1914*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1973.
- Viktor Novak, *Vuk i Hrvati*, SANU, posebna izdanja, knj. CDXVII, Naučno delo, Beograd, 1967.
- Jovan Pejić, »Škerlićeva vizija razvitka nove srpske književnosti«, u: Jovan Škerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997., str. 495–523.
- Ivo Perić, »Kulturna i politička djelatnost Božidara Petranovića«, *Radovi*, 16/1, str. 45–96; september 1983.
- Rade Petrović, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Svjetlost, Sarajevo, 1968.

- Duško V. Pevulja, »Obnova srpske filološke tradicije«, *Philologia mediana: godišnjak za srpsku i komparativnu književnost*, 6/6, str. 93–108; 2014.
- Jože Pirjevec, *Niccolò Tommaseo tra Italia e Slavia*, Marsilio, Venezia, 1977.
- Jože Pirjevec, *Studi sui rapporti italo-jugoslavi (1848–49)*, Olschki, Firenze, 1970.
- Pavle Popović, *Jugoslovenska Književnost (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca). Drugo izdanje*, Printed at the University Press, Cambridge, 1919.
- Pavle Popović, *Jugoslovenska književnost*, prir. Nenad Ljubinković, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
- Đ[uro] Šurmin, »Beiträge zur Geschichte der slavischen Philologie«, *Archiv für slavische Philologie*, XXVII/2, str. 304–313; Berlin, 1905.
- Đ[uro] Šurmin, »Dositije Obradović u Dalmaciji«, *Brankovo kolo*, XII, 14–15, str. 234–235; Beograd, 7. april 1911.
- Đ[uro] Šurmin, S[tjepan] Bosanac, *Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola*, četvrto popravljeno izdanje, Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Zagreb, 1908.
- Đuro Šurmin, »Dositije i Hrvati«, *Dositej i Evropa*, prir. Dušan Ivanić, Zadužbina »Dositej Obradović«, Beograd, 2011., str. 113–118.
- Đuro Šurmin, »Dositije i Hrvati«, *Srpski književni glasnik*, XXVI, br. 6, str. 430–437; Beograd, 16.03.1911.
- Đuro Šurmin, »Dositije Obradović u Dalmaciji«, *Jug*, I, 4, str. 107–108; Split, april 1911.
- Đuro Šurmin, »Dositije Obradović«, *Savremenik*, VI, 3, str. 209–214; Zagreb, mart 1911.
- Đuro Šurmin, »Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Hrvata i Srba«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 8, 1–2, str. 75–106; Beograd, 1928.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. II. Od godine 1836. do 1843.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Gjuro Šurmin, *Bilješke za Hrvatski preporod*, Dionička tiskara u Zagrebu, Zagreb, 1902.
- Pacifico Valussi, »Una voce dalla Slavia«, *Il Precursore*, 18. 03. 1849.
- Mate Zorić, »Niccolò Tommaseo e il suo 'maestro d'illirico'«, *Italia e Slavia. Contributi sulle relazioni letterarie italo-jugoslave dall'Ariosto al d'Annunzio*, Editrice Antenore, Padova, 1989., str. 262–294.
- Mate Zorić, »Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji«, *Zadarska serija*, 1961., 6.
- Mate Zorić, »Osamdeset pisama iz prepiske Tommaseo–Carrara«, *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, VII, ur. Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 2000.
- Mate Zorić, *Dalle due sponde. Contributi sulle relazioni letterarie italo-croate*, Calamo, Roma, 1999.

VAŽNOST ĐURE ŠURMINA U PROUČAVANJU POVIJESTI SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U ovom radu se analizira važnost hrvatskog povjesničara i kritičara književnosti Đure Šurmina (1867. – 1937.) u proučavanju povijesti srpske književnosti. Iako je slabo prisutan u najvažnijim povijestima i studijama o srpskoj književnosti, Đuro Šurmin je višestruko značajan za srpsku kulturu: prije svega ustanovio je književnohistorijski koncept koji je trijumfirao u drugoj Jugoslaviji, u kojoj se srpska književnost počela objavljivati bez dubrovačke književnosti. Šurmin je izričito smatrao da su hrvatska i srpska dvije odvojene književnosti i da ih kao takve treba i proučavati i to je primijenio u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.). O srpskoj kulturnoj povijesti je pisao i u *Hrvatskom preporodu* (1904.) gdje je donio važne i do tada slabo poznate podatke, a izvore za daljnje proučavanje srpske književne prošlosti je moguće naći također u *Čitanci iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola* (1896.; 1901.; 1905.; 1908.; 1923.) te u brojnim člancima koje je objavljivao u *Srpskom književnom glasniku*, *Letopisu Matice srpske*, *Spomeniku Srpske kraljevske akademije* i *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*.

Ključne riječi: povijest hrvatske književnosti, povijest srpske književnosti, Đuro Šurmin

THE IMPORTANCE OF ĐURO ŠURMIN IN THE STUDY OF THE HISTORY OF SERBIAN LITERATURE

Summary

This paper analyzes the importance of a Croatian literary historian and critic Đuro Šurmin (1867 – 1937) in the study of the history of Serbian literature. Although he is rarely present in the most important histories and studies of Serbian literature, Đuro Šurmin is important for Serbian culture for a number of reasons: first of all, he established a literary-historical concept that triumphed in the second Yugoslavia, in which Serbian literature began to be published separately from the Ragusean literature. Šurmin expressly considered Croatian and Serbian literatures as two separate entities and held that they should be studied in that way, and this view is applied in his *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* (1898). Serbian cultural history was also the topic in *Hrvatski preporod / Croatian Revival* (1904) where he brought important and up to then little-known information to the attention of readers. Sources for the further study of Serbian literary history can be found also in *Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola / Reader from Old-Slavic, Croatian and Serbian literary antiquity for 7th and 8th grade of high school* (1896; 1901; 1905; 1908; 1923), and in numerous articles he published in *Srpski književni glasnik*, *Letopis Matice srpske*, *Spomenik Srpske kraljevske akademije* and *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*.

Keywords: history of Croatian literature, history of Serbian literature, Đuro Šurmin

Sanda Ham

Hrvatski gramatičari u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* Đure Šurmina

Pregledni članak
UDK 811.163.42(091)
811.163.42.09 Šurmin, Đ.

Uvod

Šurminova je povijest objavljena 1898., pet godina nakon što je Brozov pravopis postao obveznim za škole (objavljen je 1892., školskim postaje 1893.), godinu dana prije Mareticeve gramatike i dvije godine prije Broz-Ivekovićeve rječnika (1901.). Drugim riječima, Šurminova *Povjest* pripada razdoblju kada je u hrvatskom jeziku vodeća bila hrvatska vukovska književno-jezična stilizacija. Već je na prvi pogled to očito prema slovopisu, pravopisu i jeziku njegove *Povjesti* – slovopis i pravopis brozovski su, jezik je mareticevski. Iako je Šurminovo početno školovanje bilo na književnojezičnoj stilizaciji zagrebačke škole (rođen je 1867.) jer su u doba njegova početna školovanja na snazi bile Veberova i Mažuranićeva slovnica, Šurmin je ipak u potpunosti prihvatio hrvatsku vukovsku stilizaciju.¹ U njegovo je vrijeme zagrebačka norma bila još uvijek vrlo živa, primjerice Matica hrvatska u to je vrijeme svoja izdanja još uvijek objavljivala jezikom zagrebačke škole, *Narodne* su se *novine* služile pravopisom i jezikom zagrebačke škole sve do 1918.² Dakle, hrvatska vukovska stilizacija nije u Šurminovo doba bila nužda, nego slobodni izbor.

Povjest i povijest

U svezi s pravopisnom i jezičnom stilizacijom valja upozoriti na *povjest* iz naslova njegove *Povjesti*, odnosno na pisanje *je* gdje bi prema našoj suvremenoj normi trebalo pisati *ije*. Pisanje *povjesti* i *povijesti* u Šurminovo

¹ O razlikama između zagrebačke i hrvatske vukovske stilizacije vidi: Jonke, 1971; Brozović, 1977, 1985; Vince, 1979, 1982; Ham, 1998, 2006.

² O jeziku *Narodnih novina* vidi: Ham, 2005.

vrijeme nije bilo u potpunosti izbistreno. Zagrebačka škola piše samo *poviest* (suvremenim slovopisom *povijest*), ali među vukovcima je nesklad – jedni su za *povjest*, drugi za *povijest*. U *Viencu* je 1883. (XV, br. 43) izišao kratki članak Franje Ivekovića: »Trebalo li pisati Poviest ili Povjest«, a na članak su u istom godištu (br. 43–52) odgovarali, pa tako i začeli raspravu, Pero Budmani i Armin Pavić. Rasprava je završila da je Iveković, prihvativši Budmanijevu jezikoslovnu argumentaciju, s *povjesti* prešao na *povijest*, a Pavić je ostao uz *povjest*. Na tu su se raspravu osvrtni Nikola Andrić u svom *Braniču* (1911: 38) savjetujući da treba biti *povijest*, a ne *povjest*; Marko Samardžija (2001: 54) pišući o djelatnosti Franje Ivekovića, ali ne savjetodavno – naime, u naše je vrijeme *povijest* neupitna, ne ugrožava ju *povjest*. Međutim, još i drugoj polovici XX. stoljeća *povijest* je bila pod normativnim povećalom i kolebljiva, vidi se to po jezičnom savjetu Ljudevita Jonkea (1956: 90–91) u kojem tumači zašto je *povijest*, a ne *povjest*:

»Riječ *povijest* uzeta je u ovom obliku u književni jezik prema narodnom izgovoru *pōvijest*, dakle s kratkim *o* u prvom slogu i s dugim jatom u drugom slogu. S takvim se akcentom ona govori; na velikom području ijekavskoga govora i ujedno odgovara složenicama *pripovijest*, *zapovijest*, također s brzim akcentom na prvom slogu i s dugim jatom u posljednjem slogu. Tako bilježi te riječi Akademijin Rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika, a i svi noviji rječnici ijekavskoga govora. Istina je i to, da se imenica *povijest* govori i s onakvim akcentom, kakav navodi naš čitalac, dakle *póvjest*, ali taj izgovor nije uzet kao književni, premda se kadšto tako i pisalo, osobito u posljednje vrijeme u Bosni i Hercegovini. Mogu reći već i to, da je i Pravopisna komisija odobrila kao književni izgovor samo *povijest*. Na taj se način ujedno održava paralelnost *povijest*, *pripovijest*, *zapovijest*, dok bi pisanje *povjest*, *pripovijest*, *zapovijest* otkrivalo dvostrukost«.

Spomenuta rasprava iz XIX. stoljeća i Jonkeov savjet ipak ne otkrivaju važne dvije činjenice, a obje su mogle utjecati na Šurmina da prihvati *povjest* – u Brozovu pravopisu (1892: 106) piše *povjest*, a Broz–Ivekovićev rječnik (1901.) bilježi i *povijest* i *povjest*, *povijest* je na prvom mjestu i jedina natuknica (nema natuknice *povjest*), a uz *povjest*, koja je dijelom natuknice *povijest*, Iveković ponavlja dijelove argumentacije iz rasprave 1883., navodeći posve nejezikoslovni, neznanstveni i *rekla-kazala* argument:³

»Kad sam godine 1878 pisao biblijsku istoriju za srednje škole, upitah pokojnoga Daničića, kako bih pisao riječ *povĕst* po južnom govoru, ako bih ju htio

³ Argument: *Daničić reče* – doista se može nazvati *rekla-kazala* argumentom jer je riječ o tome da Iveković dio svojega privatnoga razgovora s Daničićem unosi u *Rječnik* i to kao valjani jezikoslovni argument.

upotrijebiti umjesto *istorija*? On mi reče: ‘U narodu nema te riječi, ali je govore u Bijogradu, i to s takim akcentom da bi je trebalo po južnom govoru pisati povjest’. Biće književni ljudi u Biogradu riječ *povēst* i akcentat njezin primili od Rusa. *isp.* Vijenac 1883 br. 43., 47., 49., 52. Iveković» (Broz–Iveković, 1901: 153).

I da zaključim svoj kratki pregled *povijesti* i *povjesti* – Šurmin, gledajući iz norme njegova doba, nije pogriješio pišući u naslovu svoje knjige *povjest*, taj je oblik sukladan normi njegova vremena. Normativnu prihvatljivost kojega oblika možemo prosuditi tek iz norme koja je na snazi u doba upotrebe toga oblika, a ne iz našega doba.⁴

Šurmin i prethodnici, osobito Šime Ljubić

U naslovu su ovoga rada hrvatski gramatičari u Šurminovoj povijesti, iako bi na razini očekivanja kao naslovna tema bila hrvatska jezična povijest ili barem povijest hrvatskih gramatika. Međutim, o bilo kakvoj jezičnoj povijesti u Šurmina ne može biti ni riječi, spomenuto je nekoliko hrvatskih gramatičara uz vrlo malo podataka i vrlo površno pa se stoga ni u ovom radu ne može opisivati jezična povijest u Šurminovoj *Povjesti*, nego se mogu tek opisati pojedini gramatičari onako kako ih Šurmin vidi. Čitajući Šurmina ne možemo uočiti širinu i dubinu hrvatske gramatičarske djelatnosti, ne možemo uočiti poveznice i smjernice razvoja hrvatskoga književnoga jezika.

Može se činiti da je neopravdano tražiti u književnoj povijesti jezičnu povijest, međutim brojne mlade hrvatske povijesti književnosti opravdavaju zahtjev da književna povijest uključuje i izvanjsku povijest hrvatskoga književnoga jezika i to kao povijest hrvatskih gramatika u odgovarajućem odnosu s književnim razdobljima i književnim djelima. Ako čak ni to, hrvatske književne povijesti nude barem puki kronološki niz hrvatskih gramatičara i gramatika, a u Šurmina ni toga nema – nema običnog, pukog popisa činjenica i bibliografskih podataka.

Dakako, kraj XIX. stoljeća nije vrijeme u kojem možemo očekivati znanstvene vrhunce hrvatske književne povijesti ili hrvatske gramatičarske povijesti, a osobito onda ne i uočavanje dublje sveze između tih dvaju tijesno uzročno-posljedično povezanih tokova. Šurminu se mora priznati da

⁴ Drugo je pitanje je li *povjest* u doba svoje normativne prihvaćenosti bila u skladu s hrvatskim jezikom i je li bila u svoje doba pogriješan normativni izbor.

kroči tada još poprilično nepoznatim područjima, osobito kada je o hrvatskim gramatičarima riječ. Ipak, imao je prethodnika kojemu barem popisivanje činjenica i bibliografskih podataka nije bilo mrsko, koji je točno i potpuno popisao hrvatske gramatičare i njihova djela, od 1604.⁵ pa do svojega doba, do ilirskih gramatika. Riječ je, dakako, o Šimi Ljubiću i njegovoj povijesti književnosti.

Uz te dvije povijesti koje su cjelovite u smislu da hrvatsku književnost obuhvaćaju od početaka hrvatske pismenosti pa do autorima suvremenoga doba, u XIX. stoljeću napisane su i djelomične povijesti ili opširniji radovi – Seljanova povijest ilirske književnosti iz 1840., Jagićeva povijest književnosti staroga doba (srednjovjekovne književnosti) iz 1867., Milčetićevi Hrvati od Gaja do 1850. iz 1878., Forkove *Crtice iz slavonske književnosti*, 1884. Brozove *Crtice iz hrvatske književnosti*, 1888. Dakle, već je iz naslovā jasno da činjenično nije riječ o književnim povijestima kao što su Ljubićeva i Šurminova. Jezične hrvatske povijesti u XIX. stoljeću – a tu idu ponajprije Jagićeva (1864.), Maretićeva povijest latinične pismenosti, spomenute Brozove *Crtice* koje su dijelom i jezičnopovijesne – unutrašnje su povijesti, usredotočene i iscrpljene u mladogramatičarskom modelu dijakronije. Književne povijesti pružaju pogled na izvanjsku povijest, politički i kulturni kontekst pojedinoga djela i njegova autora.

Šurmin Ljubića navodi u literaturi kojom se služio, ali samo jedno njegovo djelo, *Ogledalo povjestnice jugoslavjanske*. Riječ je o Ljubićevu *Ogledalu književne povjesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*. Šurmin navodi samo prvi dio te povijesti, 1864., a drugi dio iz 1869. ne spominje – naime, Ljubić je u Šurmina dobio svojih 14 redaka na stranici 187. u poglavlju »Literarni rad od hrvatskoga pokreta do 1850.«, i tu kaže Šurmin:

»Već u ilirsko doba pada rad Hvaranina Šime Ljubića [...] Kad je bio profesor na Rijeci, izda svoje Ogledalo književne povjesti jugoslavenske za podučavanje mladeži (1864). Poslije bude postavljen kao akademik [...] (Popis rada u »Obzoru« 1896., broj 241.)« (174).⁶

Dakle, Ljubićev je znanstveni rad Šurminu poznat i Šurmin ga češće navodi kao izvor podataka, ali baš taj drugi dio Ljubićeva *Ogledala* koji nije naveden kao bibliografski podatak. Primjerice, pišući o Vladislavu Menčetiću, Šurmin će ovako spomenuti Ljubića:

⁵ Mislim na Bartola Kašića, *Institutiones linguae Illyricae libri duo*, Rim, 1604.

⁶ Navodi će se iz Šurmina nadalje u radu bilježiti samo rednim brojem koji označuje stranicu u *Povjesti*.

»Još se više hvali njegova pastirska pjesan Zorka i Radonja; k tomu je pisao različne pjesni i poslanice, a po Ljubiću (Ogledalo II. 404.) ostao mu je igrokaz 'S. Justina mučenica' nedovršen« (97).⁷

Zaključiti se može da su Šurminu bili dostupni vrlo iscrpni podatci iz Ljubićeva djela, pa tako i o hrvatskim gramatičarima. Onim gramatičarima koje Ljubić ne spominje,⁸ Šurmin je suvremenik, živo poznaje njihov rad – pa ipak podatci o njima površni su, rubni pa gdjegod i netočni.⁹

Šurminova je *Povjest* u odnosu na Ljubićevu doslovce *tanka* – ima samo 317 stranica; Ljubićeva je prva knjiga 344 + 21 str., a druga knjiga 587 str. Već je i iz odnosa broja stranica jasno da u Šurmina ne može biti toliko činjenica kao u Ljubića. Najjednostavnije rečeno, Šurminova je povijest podacima daleko ispod Ljubićeve – što brojnošću podataka, što točnošću. Ljubić metodološke nedostatke svoje povijesti nadoknađuje barem činjeničnim obiljem, a u Šurmina nema ni te nadoknade – ni metodologije, ni podataka. Do prve ćemo suvremene povijesti čekati još petnaest godina, kada Vodnik (1913.) objavljuje svoju povijest, međutim, ni ta povijest ne donosi toliko obilje imena kao Ljubićeva, ali svakako pristupom i metodologijom nadmašuje Šurmina, pa i naše suvremene povijesti.¹⁰ Činjenica je da se od Ljubića prema našim danima u književnim povijestima smanjuje broj spomenutih hrvatskih jezikoslovaca i njihovih djela.

Hrvatski gramatičari u Šurmina

Popis hrvatskih gramatičara koje je spomenuo Šurmin može se pronaći u njegovoj povijesti u poglavlju »Imena pisaca što se spominju u ovoj knjizi«, str. 311–317.¹¹ Gramatičari nisu posebno ispisani, nego su abecedno popisani skupa s književnicima. Na popisu je 17 gramatičara: Franjo Marija Appendini, Tomo Babić, Vjekoslav Babukić, Pero Budmani, Ignjat Alojzije Brlić, Josip Đurkovečki, Vatroslav Jagić, Ignac Kristijanović, Tomo Maretić,

⁷ Primjerice, na isti način spominje Ljubića kao izvor za djela Petra Boškovića (Šurmin, 1989: 103).

⁸ Ljubić ne spominje ilirske gramatičare, gramatičare zagrebačke škole i hrvatske vukovske gramatičare – tomu je tako jer su te gramatike glavninom napisane kada je Ljubić svoje *Ogledalo* već objavio.

⁹ O slavonskim jezikoslovcima u Šurmina i Ljubića objavila sam rad 2010., pa ću u ovom radu, potpunosti opisa radi, navesti ono što sam tada rekla o slavonskim gramatičarima u Šurmina.

¹⁰ Opširnije vidi: Ham, 2001.

¹¹ Umjesto str. 315 pogrješkom je u Šurmina napisano 215.

Antun Mažuranić, Dragutin Parčić, Matija Antun Reljković, Lovro Sitović,¹² Rudolf Strohal, Šime Starčević, Adolfo Veber, Ivan Vitković. Tomu nizu nedostaju 24 hrvatska gramatičara: Andrija Torkvat Brlić, Ivan Danilo, Ardelio Della Bella, Mirko Divković, Rudolf Fröhlich Veselić, Lavoslav Fürholzer, Josip Jurin, Bartol Kašić, Franz Kornig, Juraj Križanić, Marijan Lanosović, Ilija Rukavina Ljubački, Margitai Jozsef, Josip Matijević, Vinko Pacel, Paul Pierre, Antun Rajsp, Andrija Stazić, Szentmartony Ignacij, Jerolim Šutina, Blaž Tadijanović, Josip Vitanović, Fran Volarić, Josip Voltić.¹³

Naravno da je tako popisivati gramatičare puki formalizam, međutim ni takav puki formalizam ne predočava siromaštvo Šurminova prikaza. Naime, neki od gramatičara spomenuti su samo imenom čak i bez spominjanja da su gramatičari. Oni za koje se ipak nije moglo izbjeći spominjanje gramatičkoga djela, prikazani su rubno i površno, pa tako i neistinito – ne dati autoru zasluženu pozornost i ne opisati utjecaj koje je njegovo djelo imalo ili ima, doista je neistinit opis. Primjerice, Mikalja i Voltić¹⁴ spomenuti su samo da su poslužili kao leksikografski predložak za Karadžićev srpski rječnik, a nema ih čak ni u kazalu imena. Ovo je sve što Šurmin kaže o Mikalji i Voltiću:

»Kopitar nije dao Vuku mirovati, dok ne sačini rječnika; da mu laglje bude, donosio bi mu hrvatske rječnike Bjelostijeneca, Jambrešića, Stulija, Mikalje i Voltidžija i zajedno s njim radio, dok nije 1818. izašlo djelo 'Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima'« (265).

Prvu hrvatsku gramatiku i prvoga gramatičara Bartola Kašića, Šurmin ne spominje. Prvi je spomenuti gramatičar Appendini,¹⁵ a njegova je *Grammatica della lingua Illirica* spomenuta u jednoj rečenici (105).¹⁶ Appendini je svrstan u dubrovačku književnost XVIII. stoljeća i to u poglavlje »Doba padanja dubrovačke literature«. Zaključak je Šurminov:

»Sva hrvatska literatura do početka 19. st. ima ponajviše svoj provincijalni karakter, treba da se prikaže njezin razvoj koji će nas dovesti ili do zajednice sa

¹² Riječ je o Lovri Šitoviću Ljubušaku koji je u Šurmina Sitović (Ljubuški).

¹³ U popisu nisam unijela tri franjevačka autora iz XVIII. stoljeća čije su gramatike ostale u rukopisu i/ili nedovršene: Gašpar Vinjalić, Mijo Bilušić, Andrija Bujas. Vidi: Bezina, 1993, 1994.

¹⁴ Jakov Mikalja, *Grammatika talianska u kratho ili kratak nauk za naucčiti latinski jezik*, 1649.

¹⁵ Uz svakoga gramatičara kojega spominje Šurmin, navest ću bibliografski podatak o gramatici – ali ne onaj iz Šurmina, nego onaj koji pripada pojedinomu gramatičaru, a u Šurmina izostaje.

¹⁶ Franjo Marija Appendini (Francesco Maria Appendini), *Grammatica della lingua Illirica compilata dal padre Francesco Maria Apendini delle scuole pie professore di eloquenza nel collegio di Ragusa*, Dubrovnik, 1808., ²1828., ³1848., ⁴1850.

središtem u Hrvatskoj, ili će se pokazati, kako se literatura morala pred novim pojavama nakrenuti u drugi smjer« (105).

Iako hrvatski jezik dubrovačke književnosti, pa onda i Appendinijeve gramatike, nije izravno proglašen »provincijalnim« jasno je da se »provincijalnost« odnosi i na jezik, a ne samo na književnost.

Među predstavnicima »književnoga rada u Bosni« u XVIII. stoljeću dva su gramatičara u Šurmina, autori latinskih gramatika – Lovro Šitović i Tomo Babić (121). Šitoviću je pripisana gramatika *Grammatica latino-illyrica*, ali Tomo Babić zabilježen je samo kao književnik, bez spomena da je autor gramatike.¹⁷

U poglavlju »Književni rad u Slavoniji u 18. st.« čak je jedna stranica posvećena Matiji Antunu Reljkoviću, ali njegovu *Satiru* i prosvjetiteljskoj poruci. Ako *Satir* ima cijelu stranicu, Reljkovićeva gramatika¹⁸ ima cijeli redak: »Osim ovoga glavnoga djela, pisao je i drugih, kao što je Nova slavonska i nimačka gramatika (1767.)« (124). O jeziku gramatike nema ni slova, ali je zato književni rad u Slavoniji u cjelini ocijenjen ovako:

»Preko redova kojima su pripadali pisci, poznali su literaturu, ne samo bosansku, nego i dubrovačku [...] Uz duhovnu poeziju, razvijala se odmah i proza, a dakako da je sve pisano u provincijalnom govoru« (122), »Kad se u Hrvatskoj pojavio pokret s imenom ilirskim, pristali su Slavonci uz Hrvate, za to se od 1834. godine izgubio sasvim karakter provincijalne literature slavonske« (125).

Iako je svjestan činjenice da je postojalo književno prožimanje, Šurmin ne vidi jezično prožimanje, pa je i bosanska i dubrovačka i slavonska književnost jezično samo *provincijalna*.

Takav je pogled u skladu s načelnim mišljenjem koje je zavlдалo krajem XIX. stoljeća da tek ilirizam stvara zajednički i opći jezik koji je iznad *provincijalnog* (suvremeno rečeno: iznad pokrajinskog). Dakako, danas smo se od takvoga razmišljanja odmaknuli, svjesni činjenice da je pokrajinska narav hrvatskoga jezika u hrvatskim gramatikama i rječnicima (a tako i književnim djelima) zanemariva i da je štokavska stilizacija *nadregionalnoga* hrvatskoga jezika započela desetljećima prije ilirizma:

»Nema dakle govora o tome da bi narodni preporod predstavljao prekid kontinuiteta u književnom jeziku. On je, dakako, donio mnogo novoga. Ali je upravo

¹⁷ Toma Babić, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illiricis accomodata*, Venecija, 1712.,²1745.; Lovro Šitović Ljubušak, *Grammatica latini-illyrica*, Venecija, 1713.,²1742.,³1781.

¹⁸ *Nova slavonska, i nimačka grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*, Zagreb, 1767., Beč, ²1774.,³1789.

dojmljivo koliko se kontinuiteta pokazalo da je pri tome zadržao. Aktivirao je i adaptirao rječničko blago starijih razdoblja i velike književnojezične tradicije« (Katičić, 2013: 175).

Navedeno je mišljenje danas općeprihvaćeno, međutim, mišljenje su o kontinuitetu hrvatskoga jezika zastupali u XIX. stoljeću hrvatski ilirski jezikoslovci, a osobito jezikoslovci zagrebačke škole. Šurmin je to, kao autor književne povijesti i suvremenik burnoga jezikoslovnoga razdoblja prijeloma hrvatske književnojezične norme, morao znati. Primjerice, Mažuranić se u svojoj *Slovnici Hèrvatskoj* 1866. na str. 12 poziva na starije hrvatske jezikoslovce, uzor su mu »Kašić, Mikalja, Dellabella, Stulli, Voltiggi« a to znači da mu je njihov rad poznat i da se na njihov rad naslanja.

Kajkavska su gramatičara spomenuta tri – u prikazu kajkavske književnosti XVIII. stoljeća Ivan Vitković i to jednom surečenicom: »a Isusovac Ivan Vitković ostavi u rukopisu hrvatsku gramatiku za Nijemce« (138);¹⁹ među književnicima XIX. stoljeća navedeni su Kristijanović od kojega »nam je ostala gramatika kajkavskoga narječja 1837. izdana« (146) i Đurkovečki koji je »sličnu knjigu izdavao 1825., 1826., 1828. u Pešti« (146).²⁰

Šurmin u poglavlju »Treće doba« (ilirizam, apsolutizam, 1868. – do danas) spominje Šimu Starčevića,²¹ ali ne kao gramatičara, nego kao protivnika Gajeva slovoписа; Ignjata Alojzija Brlića u svezi sa širenjem štokavštine i u svezi s prevoditeljskim radom, ali ne kao gramatičara.²² Spomenut je kao urednik *Kola* (uz Vraza i Bogovića) i kao prevoditelj kazališnih tekstova, ali

¹⁹ Ivan Vitković, *Gründe der kroatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend verfasst*, Zagreb, 1779.

²⁰ U XIX. stoljeću objavljene su tri kajkavske gramatike: Josip Matijević, *Horvatzka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*, Zagreb, 1810.; Josip Đurkovečki, *Jezichnica horvatzko-slavinzka za hasen Slavincev, i potrebochu oztaleh ztranzkoga jezika narodov (Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen)*, Pešta 1826.; Ignac Kristijanović, *Grammatik der kroatischen Mundart*, Zagreb, 1837., *Anhangzur Grammatik der kroatischen Mundart enthalt eine Sammlung der nothwendigsten Wörter in der Kroatisch-deutschen und deutsch-kroatischen Mundart*, Zagreb, 1840.

²¹ *Nova ricsoslovica iliricska vojnicsoj mladosti krajicsoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starscevicha xupnika od Novog u Lici*, Trst, 1812.

²² Ignjat Alojzije Brlić, *Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slavonien, Serbien, Ragusa & c. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Teutsche verfasst und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich*, Ofen, 1833.; *Grammatik der illyrischen Sprache wie solche in Dalmatien, Kroatien, Slawonien, Bosnien, Serbien, und von den Illiriern in Ungarn gesprochen wird. Für Deutsche verfasst und herausgegeben von Ignaz Al. Berlić. Zweite durchgesehene und verbesserte Auflage*, Agram, 1842.; *Grammatik der illirischen Sprache, wie solche in den südslawischen Ländern Serbien, Bosnien, Slavonien, Dalmatien, Kroatien und von den Illiriern und Serben in Ungarn und der Vojvodina gesprochen wird. Für Deutsche verfasst und herausgegeben von Ignaz Al. Berlić. Dritte Auflage*, Agram, 1850.

Šurmin ne navodi o kojim je tekstovima riječ – Ljubić je, primjerice, naveo te Brlićeve tekstove.

Šurmin ne suprotstavlja ilirizam i zagrebačku školu hrvatskim vukovcima, ne razdvaja te dvije jezikoslovne škole i ne govori potanje o različitim jezičnim obilježjima. Od gramatičara koje mi danas nazivamo ilirskim gramatičarima/gramatičarima zagrebačke škole, Šurmin spominje Vjekoslava Babukića, Vatroslava Jagića,²³ Antuna Mažuranića, Adolfa Vebera.

U Babukićevu radu Šurmin ponajprije vidi rad na pobuđivanju ilirske svijesti i širenju ilirske knjige. Gramatika je spomenuta vrlo kratko, uostalom, Babukić nije dobio ni svoju cijelu stranicu, nego tek polovicu,²⁴ ali Šurmin spominje njegove tri gramatike – *Osnovu slovnice slavjanske narečja ilirskoga* iz Danice 1836. (157), potom gramatiku pridodanu uz Drobnićev ilirski rječnik za koju kaže da ju je Babukić proširio i izdao 1854. (169). Nije točno da je riječ o proširenoj gramatici uz Drobnićev rječnik jer je Babukić 1854. izdao opširnu *Ilirsku slovnice* koja je nova gramatika u odnosu na onu uz Drobnićev rječnik.²⁵ Točno je što Šurmin kaže da su ju vlasti odbile prihvatiti kao školsku gramatiku.

Braći Mažuranićima Šurmin je posvetio mnogo pozornosti, ali nejednoliko. Najviše je prostora dobio književnik Ivan Mažuranić. Uz Antuna se Mažuranića²⁶ navodi gramatičarski rad, ali samo »da je 1859. u svojoj gramatici prvi podao jasne upute« o čakavskom narječju »koje se akcentom podudara s ruskim jezikom« (169). Ovdje je Šurmin vrlo ozbiljno pogriješio jer je Mažuranić u svojoj *Slovnici Hèrvatskoj* postavio pravila za hrvatski štokavski četveronaglasni sustav koji je i danas u temelju hrvatskoga književnoga jezika, a o čakavskom je narječju, u smislu u kojem ga spominje

²³ Jedina Jagićeva gramatika nastala je u doba kada je bio pristaša zagrebačke škole. Opširnije vidi: Ham, 2013.

²⁴ I to kad bi se prikupilo sve što je Šurmin rekao o Babukiću.

²⁵ Babukićeve gramatike (prema Tafra, 1993): »Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga uredjena Vėkoslavom Babukićem«, *Danica ilirska*, II, br. 10, str. 37–40; br. 11, str. 41–44; br. 12, str. 45–48; br. 13, str. 49–52; br. 14, str. 53–56; br. 15, str. 57–60; Zagreb, 1836.; kao otisak s istim naslovom i iste godine tiskano u Zagrebu; prijevod na njemački Rudolf Frölich: *Grundzüge der Illirischen Grammatik, durchaus mit der neuen Orthographie*, Wien, 1839.; prijevod na talijanski Ivan Kaznačić, *Elementi della grammatica illirica secondo la nouova ortografia di Viekoslavo Babukić con una prefazione filologica di Rodolfo Frölich*, Zara, 1846., ²1851., ³1865.; *Grundzüge der Ilirischen Sprachlehre*, prijevod na talijanski Vladislava Vežića: *Fondamenti della grammatica llirica – u Ilirsko-němačko-talianskom malom rěčniku Josipa Drobnića*, 1846. – 1849.; *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

²⁶ Antun Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, Zagreb, 1839., ²1842.; *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole, Dio I: Rěčoslovje*, Zagreb, 1859., ²1861., ³1866., ⁴1869.

Šurmin, Mažuranić opširnije pisao 1860. u radu »O važnosti accenta hèrvatskoga za historiju Slavjanah«. ²⁷ Činjenica da je A. Mažuranić udario temelje hrvatskom četveronaglasnom sustavu bila je dobro poznata suvremenicima, Veber kaže u »Opazki spisateljivoj« u svojoj *Slovnici hrvatskoj* 1876.: »Nauk o naglasku sav je Mažuranićev, jer Daničić nije još dovršio svoga«.

Veberu ²⁸ je posvećeno nekoliko redaka razasutih uz različite književne i kulturne teme, a što se jezika tiče, naglasak je Šurminov da je Veber bio zaštitnik zagrebačke škole, da je oštro dijelio »prostonarodni govor i književni jezik« i da je pisao »etimologijskim pravopisom« (193–194). O Veberovim gramatikama nema podataka. Iako izostaje Šurminova ocjena Veberova rada, ipak je posve jasno da mu njegov rad nije bitan jer bi u suprotnom barem naveo naslove njegovih gramatika i dostojnu pozornost posvetio jeziku zagrebačke škole. Šenoi, koji je jezik zagrebačke škole uzdignuo na razinu visokoga umjetničkoga stila, ²⁹ Šurmin posvećuje mnogo prostora, ali tek njegovu književnomu djelu (prepričavanju sadržaja!), ali ne i jeziku.

O Vatroslavu Jagiću Šurmin piše s najvećim poštovanjem – o njegovu znanstvenom radu, godinama u Odesi i Beču, časopisu *Književnik* i znamenitom *Arhivu za slavensku filologiju*. Ne spominje da je Jagić autor staroslavenske gramatike. ³⁰ Međutim, ono što Jagića donekle određuje, njegovo pristajanje uz zagrebačku školu u mlađim danima i njegovo znanstveno podupiranje jezikoslovnih pogleda hrvatskih vukovaca u zrelijim godinama, to je ostalo izvan Šurminove pozornosti. Osobito se to odnosi na raspravu Jagićevu (1864.) i Veberovu koja se o jeziku i pravopisu zagrebačke škole zametnula u *Književniku* i iz koje je Jagić izišao kao pobjednik. Budući da se Jagić zalagao za vukovska pravopisna načela, ta je rasprava značila početak kraja jezika zagrebačke škole.

Kada je riječ o hrvatskim vukovcima, osim naprijed navedenoga Brlića, Šurmin spominje Peru Budmanija, ³¹ Rudolfa Strohalu ³² i Tomu Maretića. ³³ Pero Budmani spomenut je kao onaj koji je »udario temelje metrici« (223),

²⁷ O tome opširnije vidi: Mogaš, 1978.

²⁸ Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta*, Beč, 1859., ²1862. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*, Zagreb, 1871., ²1873.; *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Zagreb, ³1876.

²⁹ O Šenoinu jeziku i umjetničkim visinama koje je jezik zagrebačke škole dosegno vidi: Katičić, 1999.

³⁰ Vatroslav Jagić, *Gramatika jezika hèrvatskoga, Osnovana na starobugarskoj slovenštini. Dio pèrvi: Glasovi*, Zagreb, 1864.

³¹ Pero Budmani, *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Beč, 1867.

³² Rudolf Strohal, *Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole*, Bjelovar, 1893.

³³ Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899., ²1931.; *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, ³1963.

Rudolf Strohal kao skupljač narodnoga blaga (23). Tomo Maretić spomenut je na početku Šurminove povijesti na str. 22 kao skupljač narodnih zagonetki i tek na kraju pregleda hrvatske književnosti, na str. 223 kao »domaći čovjek koji se bavi naukom i kojega je Akademija sabrala u svoje kolo«. Tim se nepotpunim podatcima, i za Maretićev gramatičarski rad i nebitnima, ne treba čuditi jer je Maretićeva gramatika tiskana godinu poslije Šurminove *Povijesti*.

Srpski gramatičari u Šurmina

Zanemarivanje hrvatske gramatičarske tradicije, sužavanje prostora hrvatskoga književnoga jezika i njegove povijesti, neobaziranje na izgrađenu i čvrstu normu hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću – normu zagrebačke škole i njezinu stilsku razvedenost i dosege – razlog za sve to postaje jasnijim tek u poglavlju o srpskoj književnosti. Šurmin, naime, smatra da su hrvatski i srpski jezik jedan jezik. Govoreći o Daničiću (a više i pohvalnije i točnije nego o ijednom hrvatskom gramatičaru) kaže ovako:

»Njegova Dioba slovenskih jezika (1874.) koju je pisao u Biogradu, jasno izriče, da je hrvatski i srpski jedan jezik, do čega je on došao poslije dugog proučavanja i književnosti i dijalekata [...] a iz svega rada proizlazi da je Daničić bio svom dušom odan znanosti i da je on ono provodio znanstveno, što je Vuk započeo više po svojem prirodnom shvatanju i znanju, nego li po kakvoj spremi« (268).

Gramatičar koji je ishodište svim srpskim i hrvatskim gramatikama, za njega je Đuro Daničić:

»God. 1850. javio se Daničić s 'Malom srpskom gramatikom', ali ta je gramatika od takove vrijednosti, da se može reći, e je ona osnov svim potonjim i hrvatskim i srpskim školskim gramatikama« (268).

To doista nije točno, ne samo zbog toga što su ponajbolje hrvatske gramatike zagrebačke škole napisane poslije 1850., a te su hrvatske gramatike posve različite od Daničićeve, nego i zbog toga što Daničićeva gramatika doista nije toliko znanstveno vrijedna koliko bi Šurmin htio.³⁴ Daničićeva *Srbska sintaksa* očito Šurminu ne ide u račun jer ne podupire Karadžićevu reformu srpskoga književnoga jezika i srbijanske ćirilice. Naime, ta je sintaksa pisana slavjanoserpskim jezikom i pripadajućim slovopisom i pravopisom,

³⁴ O Daničićevoj gramatici opširnije vidi: Ham, 2006: 96–100.

upravo onim protiv kojega se Karadžić borio, a Daničić mu postao odanim suborcem. Šurmin to, dakako ne kaže, nego kaže samo da je »Daničić to djelo tiskao ‘propisanim’ srpskim pravopisom« (268). Treba biti dobar poznavatelj srbijanskih kulturnih i jezičnih prilika da bi se znalo da »propisani« pravopis u stvari nije samo pravopis, nego i jezik slavjanoserpski. Naime, Daničićeva je *Srbska sintaksa* pisana slavjanoserpskim jezikom i pripadajućim mu slovo-pisom i pravopisom, a riječ je o stilizaciji srpskoga jezika u Srbiji prije prihvaćanja Karadžićeve reforme; stilizacija protiv koje su se borili i Karadžić i Daničić.

Od teorije da je čakavski hrvatski, kajkavski slovenski, a sva štokavština srpska, Šurmin se odmiče, ali ne vlastitom prosudbom, nego citirajući Daničića i Jagića:

»Daničić [...] God. 1857. napisa članak ‘Razlike između jezika srpskog i hrvatskog’ (Glasnik IX.). Tu Daničić pristaje uz Vuka, koji je u Kovčežiću rekao, da su kajkavci Slovenci, štokavci Srbi, a samo čakavci Hrvati. Daničić je spomenuo 109 razlika jezika hrvatskoga od srpskoga [...] To je svoje mišljenje, da se hrvatski jezik razlikuje od srpskoga, sam opozvao, a ona stara teorija, da su kajkavci Slovenci, sasvim je oslabljena najpotonjim razlaganjem u Arhivu za slov. filologiju. Daničićeva i Jagićeva se mišljenja drži malo Srba – ali pristaju uz staru teoriju bez opravdanih razloga« (268).

Bez obzira što u *Povjesti* ne iznosi izravno svoje mišljenje o pripadnosti kajkavštine hrvatskomu jeziku, Šurmin se do kraja života suprotstavljao teoriji prema kojoj je kajkavski nehrvatski. Naime, posljednji je Šurminov rad rasprava o pripadnosti kajkavskoga hrvatskomu, odnosno, rasprava o tom treba li hrvatskim kajkavskim jezičnim posebnostima dati mjesta u hrvatskoj štokavštini. Riječ je o raspravi o imenu Vladka Mačeka. Šurmin se, u skladu s kajkavskim *nepostojanim e* zalagao za oblike *Maček, Mačka, Mačku, Mačku, Mačkom* suprotstavljajući se time štokavskom purizmu koji ne priznaje *nepostojano e* i traži oblike *Maček, Mačeka, Mačeku, Mačekom*.³⁵

Zaključno o Šurminovu prikazu hrvatskih gramatičara

Podatci koje sam navela u radu, a koji su pocrpljeni iz Šurminove *Povjesti* i iz hrvatskih gramatika njegovih suvremenika gramatičara i njihovih prethodnika, vrlo jasno pokazuju da Šurmin hrvatske gramatičare nije prikazao istinito

³⁵ Raspravu nije uspio dovršiti jer je u jeku rasprave preminuo. Posljednji prilog raspravi objavljen je 1937., a preminuo je u ožujku 1937. Poslije Šurmina u prilog *Mačku*, a usuprot *Mačeku* zalagao se i Ivšić u svom poznatom radu iz 1938.: »I naša o ‘Mačku’«. Opširnije vidi: Ham, 2016.

– nije ih sve naveo, ako i jest to je bilo u jednoj rečenici i/ili čak i bez spominjanja njihovih gramatika i bibliografskih podataka o gramatikama. Uloga u razvoju hrvatskoga književnoga jezika, važnost hrvatskih gramatika u učvršćenju hrvatske književnojezične štokavske stilizacije, povezivanje zagrebačke škole s prethodnicima, sukob zagrebačke škole s hrvatskim vukovcima – sve je to u Šurmina tek natuknuto, rubno i nebitno. Dakako, u povijesti književnosti jezikoslovne teme i ne bi trebale biti u središtu pozornosti. Međutim, Šurmin u poglavlju o srpskoj književnosti vrlo opširno, potanko i bibliografski točno navodi djela srpskih vukovaca i smatra ih odlučujućima za razvoj hrvatskoga jezika.

Šurmin pristaje uz tada vladajuće jezikoslovno mišljenje (možda bi bolje bilo reći političkojezikoslovno) da su hrvatski i srpski jedan jezik. To je mišljenje krajem XIX. stoljeća posve prevladalo u znanstvenim krugovima, a hrvatske se gramatike nisu uklapale u to mišljenje, osobito gramatike zagrebačke škole. Prešutjeti ih nije se doista moglo jer bi se tako hrvatska jezična povijest krivotvorila, ali su zato prikazane neistinito. Primjerice, Šime je Starčević prvi u nas opisao četveronaglasni štokavski sustav u svojoj *Ricoslovici* 1812., Mažuranić ga je posve potpuno i jasno izrekao pravilima u svojoj *Slovnici* 1859. To Šurmin ne kaže, ali zato naglašava prinose Karadžićeve i Daničićeve kada je o naglascima riječ kao da su ti prinosi odlučujući i za hrvatski jezik (jer za srpski svakako jesu) (268).

Šurmin se prikazom hrvatskih gramatičara posve uklapa među hrvatske vukovce koji prihvaćaju postavke o jednom jeziku Hrvata i Srba, koji zanemaruju hrvatsku jezičnu povijest i veličaju dosege srpskih vukovaca smatrajući ih zaslužnima za hrvatski jezik. Iako im idejno pripada, hrvatske vukovce Šurmin ne uočava, osobito ne kao posebnu filološku školu. Katičić (2013: 203) upozorava da se škola hrvatskih vukovaca »počinje nazirati 1864. pri svečanom obilježavanju Karadžićeve smrti«, a tomu se može domisliti i da su važna gramatička djela hrvatskih vukovaca nastala prije Šurminove *Povjesti* i da ih je Šurmin morao poznavati³⁶ – gramatike dvojice Brlića, Budmanijeva srpsko-hrvatska gramatika (i Danilova prerada te Budmanijeve gramatike), a tu su i brojne Divkovićeve gramatike.³⁷ Šurmin opisuje zasluge srpskih vukovaca za hrvatski jezik, ne uočavajući postojanje filološke škole hrvatskih vukovaca i ne uočavajući različitosti zagrebačke i (hrvatske) vukovske stilizacije. Dakako, ne uočava ni pogubnost vukovskoga djelovanja na hrvatski jezik pa izostaje i kritički odnos prema tom djelovanju. Danas je posve izbistrena spoznaja koju je R. Katičić sažeo ovako:

³⁶ Ne treba zaboraviti da je Šurmin doktorirao na jezikoslovnoj temi (Šurmin, 1897.) i da mu, prema tomu, jezikoslovlje u vrijeme pisanja *Povjesti* nije slabija strana.

³⁷ Opširnije o filološkoj školi hrvatskih vukovaca vidi: Ham, 2006; Katičić, 2013.

»Veći prigovor nastaje vukovcima iz onoga što su nastojali isključiti iz hrvatskoga jezičnoga standarda i iz kulturne svijesti o njem nego iz onoga što su unosili u nj i utvrđivali u njem. Ta njihova težnja za isključivanjem bila je za hrvatski jezik štetna i za osviješten odnos Hrvata prema jezičnoj baštini vrlo nepovoljna. Od toga je svijest o svojem književnom jeziku u Hrvata ostajala neprimjerenom i iskrivljenom. To se i danas još osvećuje« (Katičić, 2013: 204).

Moguće da u Šurminovo doba ta spoznaja nije bila još posve izbistrena pa otuda Šurminovo nekritičko pristajanje uz vukovske jezične poglede. Ipak valja upozoriti da hrvatski gramatičar kojega Šurmin spominje u *Povjesti* i kojega mu je djelo poznato, Adolfo Veber, godine 1884. objavljuje raspravu »Zagrebačka škola« u kojoj posve jasno upozorava na pogubnost vukovskoga djelovanja na hrvatski jezik. Veber se ne služi nazivom *vukovci*, nego nazivom *Daničićeva škola*:

»Iz svega se toga jasno vidi, da zagrebačka škola, koja je mnogogodišnjom radnjom stekla neki ugled, koga nebi trebalo podkapati, prama svojoj misiji pravo i mudro radi, što se još služi nekimi starijimi oblici. Kad postigne svoj cilj, moći će shodno zametnuti pitanje, treba li zagrebačku školu posve pretočiti u Daničićevu. Ako se narod za to odluči, meni je svejedno, samo mi je drago, što ja nisam po njoj pisao, jer sam osvjedočen, da po njoj gubi jezik mnogo od svoje prvobitne naravi i vrstnoće« (Veber, 1887: 462).³⁸

Čini se da je Šurmin ipak zanemario misli svojih suvremenika koji nisu pristajali uz vukovsko tumačenje hrvatskoga jezika, njegove sadašnjosti i povijesti, i ponudio u svojoj *Povjesti* vukovski pogled na hrvatske gramatičare.

Literatura³⁹

- Nikola Andrić, ²1911, *Branič jezika hrvatskoga*, Zagreb
- Petar Bezina, 1993, *Rukopisna baština franjevacca Provincije presvetoga Otkupitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- Petar Bezina, 1994, *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije presvetoga Otkupitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- Ivan Broz, 1892, *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Ivan Broz, Franjo Iveković, 1901, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb
- Dalibor Brozović, 1977, »O suvremenoj morfološkoj normi jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće«, *Jezik*, br. 1–3.

³⁸ Tekst u navodu pisan je pravopisom i jezikom zagrebačke škole gdje su pravilnima bili likovi i oblici: *njeki*, *nebi*, *podkapati*, *nekimi starijimi oblici*, *vrstnoće*.

³⁹ Bibliografski podatci o hrvatskim gramatikama navedeni su u bilješkama.

- Dalibor Brozović, 1985, »Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće«, *Jezik*, br. 1.
- Sanda Ham, 1998, *Jezik zagrebačke filološke škole*, MH, Osijek
- Sanda Ham, 2001, »Jezična povijest u Vodnikovoj književnoj povijesti«, *Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski studiji et al., Zagreb
- Sanda Ham, 2005, »Uloga narodnih novina u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika u 19. st.«, *Narodne novine*, Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.–2005., Narodne novine, Zagreb, str. 165–179.
- Sanda Ham, 2006, *Povijest hrvatskih gramatika*, Globus, Zagreb
- Sanda Ham, 2009, »Hrvatski jezik u Ljubićevu *Ogledalu jugoslavjanskom*«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Hrvatski studiji et al., Zagreb
- Sanda Ham, 2010, »O slavonskim jezikoslovcima u književnim povijestima 19. stoljeća, Ljubićevu *Ogledalu* i Šurminovoj *Povijesti*«, *Šokačka rič* 7, Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa *Slavonski dijalekt*, ZAKUD, Vinkovci
- Sanda Ham, 2013, »Bilješke o hrvatskom jeziku 19. st. u Jagićevoj staroslavenskoj gramatici«, *Sanjari i znanstvenici*, Zbornik radova u čast Branke Brlenić-Vujić, Filozofski fakultet, Osijek, 2013., str. 515–527.
- Sanda Ham, 2016, »Šurminov Maček«, *Jezik*, 63, br. 4–5, str. 167–173.
- Franjo Iveković, 1883, »Trebalo li pisati povjest ili povijest?«, *Vienac*, XV, br. 43, str. 704.
- Vatroslav Jagić, 1864, »Iz prošlosti hrvatskoga jezika«, *Književnik*, Zagreb (Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, MH, Zagreb, 1948.)
- Stjepan Ivšić, 1938, »I naša o 'Mačku'«, *Hrvatski jezik*, I, br. 2–3, str. 50–54.
- Vatroslav Jagić, 1864, »Naš pravopis«, *Književnik*, Zagreb
- Alojz Jembrih, 1997, *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, Zrinski, Čakovec.
- Ljudevit Jonke, 1956, »Zašto povijest i vjesnik, a ne povjest i vijesnik?«, *Jezik*, 5, br. 3, str. 90–91.
- Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, MH, Zagreb, 1971.
- Radoslav Katičić, 1999, »August Šenoa i hrvatski književni jezik«, *Na kroatističkim raskrižjima*, Hrvatski studiji, Zagreb, str. 223–250.
- Radoslav Katičić, 2013, *Hrvatski jezik*, ŠK, Zagreb
- Šime Ljubić, 1864, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga I, Rieka
- Šime Ljubić, 1869, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II, Rieka
- Tomo Maretić, 1889, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, knjiga 9, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, JAZU, Zagreb
- Antun Mažuranić, 1860, *O važnosti accenta hrvatskoga za historiju Slavjanah*, *Programm des k.k. Gymnasiums zu Agram am Schlusse des Schuljahres*, str. 3–7.
- Milan Moguš, 1978, *Antun Mažuranić*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb

- Marko Samardžija, 2001, *Jezikoslovne rasprave i članci*, Stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb
- Đuro Šurmin, 1897, »Riječi muškoga roda â-osnova u hrvatskom jeziku«, *Nastavni vjesnik*, knj. V, str. 68–296.
- Đuro Šurmin, 1898, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb
- Đuro Šurmin, 1937, »Protiv kvarenja našega narodnoga jezika«, *Naš jezik*, V, str. 69–75.
- Branka Tafra, 1993, *Vjekoslav Babukić i gramatika u Hrvata*, MH, Zagreb
- Adolfo Veber, 1887, *Djela Adolfa Vebera zagrebačkoga kanonika*, svezak III, Zagreb
- Zlatko Vince, 1982, »Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća«, *Jezik*, br. 2–3.
- Zlatko Vince, 1979, »Povijest hrvatskog književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća«, *Jezik*, br. 3.
- Zlatko Vince, 2002, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, MH, Zagreb
- Branko Vodnik, 1913, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb

HRVATSKI GRAMATIČARI
U *POVJESTI KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE*
ĐURE ŠURMINA

Sažetak

U radu se govori o Šurminovu pristupu hrvatskoj jezičnoj povijesti i hrvatskim gramatičarima koje spominje i/ili govori o njihovim gramatikama u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* iz 1898. Pokazuje se da je Šurminov opis vrlo površan i nedostatan, kako sa suvremenog gledišta, tako i s gledišta Šurminova doba.

ključne riječi: hrvatske gramatike i gramatičari, književna povijest, jezična povijest

CROATIAN GRAMMARIANS IN ĐURO ŠURMIN'S
*POVJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE I SRPSKE / HISTORY OF CROATIAN
AND SERBIAN LITERATURE*

Summary

The paper discusses Šurmin's approach to Croatian language history and to Croatian grammarians that he mentions and whose grammar books he analyzes in his *Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature* published in 1898. Šurmin's description appeared to be as very cursory and insufficient both from the present day's point of view as well as from the point of view of Šurmin's time.

Keywords: Croatian grammar books and grammarians, literary history, language history

Josip Lisac

Dijalektološki rad Đure Šurmina*

Pregledni članak
UDK 811.163.42(091)
811.163.42.09 Šurmin, Đ.

Hrvatski povjesničar književnosti i političar Đuro Šurmin (1867. – 1937.), u početcima svoga djelovanja i jezikoslovac, uvijek je u znanstvenom radu pokazivao težnju prema napretku (Barac, 1939), a to se može potvrditi i za njegov dijalektološki rad, ne samo za književnopovijesnu aktivnost. Bio je jedan od prvih povjesničara hrvatske književnosti i jedan od prvih hrvatskih dijalektologa.

Prije njega zahtjevnije su dijalektološke prinose dali Antun Mažuranić (1843.), Vatroslav Jagić (npr. 1891.), Pero Budmani (1883.), Rudolf Strohal (1883.), Davorin Nemanić (1883. – 1885.), Ivan Milčetić (npr. 1888.), Marcel Kušar (npr. 1894.), Matej Milas (1891.), Milan Rešetar (1891.), Vatroslav Rožić (1893. – 1894.), Tomo Brajković (1893.), Ivan Broz (1892. – 1893.), bio je, dakle, jedan od prvih desetak hrvatskih dijalektologa.

Objavio je dva dijalektološka rada 1895., priloge »Osobine današnjega sarajevskog govora« (*Rad*, 121, 1895.) te »Njekoliko bilježaka o govoru hercegovačkom« (*Nastavni vjesnik*, III, 1894.–1895.). K tomu je u *Nastavnom vjesniku* godišta 1900.–1901. objavio osvrt na Rešetarovu monografiju o akcentuaciji jugozapadnih srednjojužnoslavenskih govora te 1911.–1912. prikaz Rešetarove monografije o hrvatskim kolonijama u Italiji. Može se zaključiti da su sve to prinosi o štokavskim idiomima, a to je bilo veoma korisno u doba kada se velika pozornost posvećivala književnom jeziku, pa se jako zanemarivalo i štokavsko i kajkavsko i torlačko narječje (Brozović, 1959–1960), više nego čakavsko, a u štokavštini obično su se utvrđivali otkloni od Karadžićeva jezika ili se proučavao štokavski jezični materijal da bi se dopunski upoznao Karadžićev jezični tip. Upoznavanje domaćih čitatelja s Rešetarovim monografijama bilo je vrlo potrebno, dok je među znanstvenim radovima puno važniji onaj o govorima sarajevskog područja. To je bilo neposredno prije utemeljenja dijalektologije kao znanstvene discipline

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2014–09–1946 (Dijalektološka i jezičnopovijesna istraživanja hrvatskoga jezika, voditelj: prof. dr. sc. Josip Lisac).

na početku XX. stoljeća nastojanjem Milana Rešetara, Aleksandra Belića i Stjepana Ivšića, a to znači da je u prinosima XIX. stoljeća redovito bilo i mnogo slabosti. Prije Rešetarova ulaska u znanost dijalektološki radovi u načelu su jako opterećeni slabostima, pa i najbolji među njima, Budmanijev o dubrovačkom govoru, sjajno tumači dubrovački akcent i druge značajke, ali onda u navođenju primjera autor akcentuira po standardnoj akcentuaciji i s promjenama glasovlja. Razumije se da u tom svjetlu moramo gledati i na Šurminov rad, poglavito na onaj o sarajevskom govoru.

Spominjemo ovdje da je Đuro Šurmin priredio i dobro poznatu zbirku *Hrvatski spomenici*, Zagreb, 1898. Tom se prilogu o sarajevskom govoru mnogo prigovaralo, posebno s obzirom na činjenicu da je gotovo polovicu gradiva »sabrao prisluškivanjem u čaršiji i na ulicama« (Šurmin, 1895: 188), pri čemu često nije provjeravao svojih informatora. Nerijetko proučavatelji zaključuju da je ponešto od donesenog čuveno od nedomaćeg svijeta kao da je sarajevska značajka. Ipak znanosti nije promaklo da Đuro Šurmin često ima »dobro uho«, ali da »manje uspješno interpretira«, pri čemu »ne dijeli domaće od stranog i slučajnog« (Brozović, 1966: 141). Danas moramo reći da Šurminov dijalektološki rad, kao i književnopovijesni, uz nadopune i korekture (Barac, 1939), može odlično poslužiti onome koji s više metodološke discipline i sa solidnijim terenskim radom djeluje na područjima kojima se bavio Šurmin. Dakle, kritike njegovoga rada često su opravdane, ali se Šurminova opažanja, kadšto naizgled posve diletantska, mogu sjajno iskoristiti, osobito kod glasovne problematike. Posebno je sve to važno zbog činjenice da je Šurmin istraživao potkraj XIX. stoljeća kada je sarajevski idiom bio drugačiji nego 50 ili 100 godina kasnije. On je proučavatelje novijega vremena, ponajprije Dalibora Brozovića, dojmljivo upozorio na značajke srednjobosanskog i istočnobosanskog terena, pa je taj govorni tip 1960. ili malo prije i identificiran kao poseban štokavski dijalekt (Brozović, 1960). Naravno, mnogo je pozornosti Šurmin posvetio vjerskim razlikama koje su objektivno postojale, pa su i opravdano registrirane. Situaciju Šurmin promatra komparativno, pa i citira tada najvažniju literaturu, Budmanijev (1883.) prinos o Dubrovniku, vlastiti o Hercegovini (1894.–1895.), Kušarov (1892.–1893.) i Oblakov (1894.) o Lastovu, Milasov (1891.) o Trpnju. Arhaične bosanskohercegovačke osobine Šurmin povezuje s čakavštinom, naravno, nedovoljno opravdano. Spominje ponegdje i kajkavštinu. Njome se Šurmin također bavio, kao što znamo iz literature (Ivšić, 1971: 150–152), a i u korespondenciji s Jagićem Šurmin spominje svoje kajkavske interese.¹ U prikazu Rešetarove knjige o akcentu

¹ Tu mi je prepisku početkom osamdesetih godina kopirala i poslala Josipa Paver (1937. – 1992.), djelatnica Arhiva Hrvatske u Zagrebu.

spominje Šurmin i svoje rodno mjesto kod Čazme (Siščani), za koje kaže da je kajkavsko, ali je taj govor akcenatski »više štokavski nego kajkavski« (Šurmin, 1900–1901: 646). Kajkavce iz čazmanske okolice spominje Šurmin i u prikazu Rešetarove monografije o moliškohrvatskim govorima.

Na početku rada »Osobine današnjeg sarajevskog govora« (1895.) Šurmin uočava da je do toga vremena najviše proučavan »govor neštokavski« (1895: 186). Potpuno opravdano upozorava na dijalektne značajke svih hrvatskih krajeva »koje su od znamenite vrijednosti za poznavanje hrvatskoga jezika« (1895: 186). Misli da istraživanja dijalekata »učvršćuju književni jezik, kojemu je osnov govor narodni« (1895: 186). Proučavanjem »obogaćuje se i leksikalna strana jezika« (1895: 186). Misli Šurmin da su kajkavština i čakavština sačuvale više starine, ali da osobitu pozornost zaslužuje i štokavština. Sva je Bosna štokavska, »ali međe te štokavštine nijesu do sad još nikako određene« (1895: 186). Upozorava da je područje između Bosne i Drine jekavsko kao i teren od Sarajeva prema Hercegovini. Sarajevski govor, po Šurminovu mišljenju (1895: 186–187), »čini prijelaz od ikavštine na jekavštinu«. Govoru sarajevskom određuje Šurmin približne granice, ističe da katolici i muslimani govore gotovo jednako, pravoslavni drugačije. Katolici i muslimani čuvaju više starine, pravoslavci imaju mnogo više osobina kao u hercegovačkom govoru. Arhaičnosti sarajevskoga govora povezuje Šurmin sa čakavštinom, a te arhaičnosti sve više potiskuje čista štokavština. Drži Šurmin da prije samo 25 ili 30 godina razlike u govoru među pripadnicima raznih vjera i predjela nisu postojale ili su bile vrlo malene. Upozorava i na teškoće u radu i na probleme u prikupljanju govornih osobina. Obradujući glasove govori o refleksima jata, pri čemu osobito kod pripadnika islama uočava i dosta ikavizama, a kod svih dolaze primjeri kao *prigoriti* u značenju »pregorjeti«. Bilježi i nešto ekavizama. Spominje i sporadično javljanje primjera tipa *njeki*, kao i primjere tipa *kumpijer* ili *dilji* »dalji«, *minji* »manji«. Zanimljivi su i primjeri tipa *more* »može« i *greb* »grob«. Katolici i muslimani govore primjere tipa *svećenik*, pravoslavci *sveštenik*. Fonem *h* rjeđi je u katolika nego u muslimana, u pravoslavnih još rjeđi. Primjeri tipa *netjak* i *rodjak* ostaju nepromijenjeni. Muslimani i katolici uvijek su šćakavci, pravoslavni mnogo rjeđe. Naglasne arhaičnosti češće su kod muslimana nego kod katolika, rijetke u pravoslavnih. Te arhaičnosti zove Šurmin čakavskim akcentom. Pišući o morfologiji navodi Šurmin i primjere tipa *ovca*. Takvi primjeri izostanka sekundarnog duljenja bili su važna značajka istočnobosanskog dijalekta, a to su u nekoj mjeri i danas. Genitiv od *što* češće je *česa* nego *čega*. Kod brojeva uspoređuje Šurmin sarajevsko i dubrovačko stanje; bilježi *četvero*, *petero* i slično. Na kraju dodaje riječi kojih nema u Karadži-

ćevu rječniku ili Karadžić ima drugačiji akcent, kao i kratku folklornu priču zabilježenu u Sarajevu.

Treba reći da je u knjizi Senahida Halilovića, Ilijasa Tanovića i Amele Šehović *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik* detaljno prikazan Šurminov rad. Tu Senahid Halilović donosi Šurminove rezultate, uglavnom one što nisu osporavani u literaturi. Govori Halilović o glasovima, o akcentu, morfologiji i sintaksi, a donosi i sav leksik koji je zabilježio Šurmin. No u XX. stoljeću istraživanja sarajevskoga govora bilo je manje nego u XIX. stoljeću. Ipak je Dalibor Brozović (1961) od rođenog Sarajlije Seida Traljića (1915. – 1983.) čuo kako su u Sarajevu neke mahale imale pretežno ikavski govor, a dvije mahale imale su govor tipa *dete* – *djeteta*, kao na području Maglaja i Tešnja (Ružičić, 1936; Bulić, 2013; Ljevaković, 2014). Brozović (1961) je upozorio i na uobičajene sarajevske instrumentale jednine na *-im* u imenica ženskog roda na suglasnik, ne tipa *krvi*, *krvju* koje je registrirao Šurmin. Ispravio je Brozović navod o deklinacijskom tipu hipokoristika tvrdeći da se ne govori *Mujo* – *Muja* – *Muju*, kako je u Šurmina; originalni govor sarajevskih muslimana ima deklinaciju *Mujo* – *Muje* – *Muji*. Naknadno su se primjeri tipa *Mujo* – *Muja* – *Muju* dijalektalno širili, ali su civilizacijski uzimali, pa u bosanskom razgovornom jeziku dolaze samo nastavci *a* deklinacije. Brozović 1966. izdvaja tri osobine koje sarajevsko područje približavaju jugoistočnim govorima novoštokavskoga ijekavskog dijalekta: prijelaze dočelnoga *h* u *k* (*dođok* npr.); prefiks *ne-* a ne *nje-*, a Šurmin je bilježio npr. *njeko*, pri čemu je Brozović mislio da je potkraj XIX. stoljeća u Sarajevu moglo biti i ostataka prefiksa *nje-* koje je Šurmin registrirao. Treća je činjenica da je imperfekt češći nego u drugim istočnobosanskim govorima. Halilović je zaključio da je stari govor Sarajeva bio »periferijski ijekavskošćakavski govor koji je pretrpio jak utjecaj susjednih ijekavskoštakavskih govora« (Halilović – Tanović – Šehović, 2009: 66).

U »Njoliko bilježaka o govoru hercegovačkom«, radu osjetno slabijem od priloga o sarajevskom govoru, Šurmin niže »samo ono, čime se razlikuje današnji hrvatski književni jezik od govora hercegovačkoga« (1894–1895: 165). Tu se obrađuju govori istočne Hercegovine. Misli Šurmin da i tu ima ostataka čakavskoga akcenta, »najviše u govoru muhamedovaca« (1894–1895: 173). U dodatku i ovdje je Šurmin naveo nešto leksika, poglavito onog što ga nema u Karadžićevu rječniku. Naveo je i jednu folklornu pripovijetku dosljedno akcentuiranu, za razliku od primjera u raspravi koji su često nenaglašeni. U Šurminovim interpretacijama nalazimo znatan broj slabosti, kako je istakao i Pavle Ivić (1956).

Pišući o Rešetarovoj važnoj monografiji iz 1900. spominje Šurmin i mnogo arhaičnosti u nekim najjužnijim štokavskim govorima. Rešetar je

usporedio akcent Prčanja u Boki, Ozrinića u Crnoj Gori i Dubrovnika s naglaskom u Karadžića i Daničića. Prikupljanje građe iz svih dijalekata, misli Šurmin, pokazalo bi »kako su oni svi povezani među sobom jakom vezom« (Šurmin, 1900–1901: 647). Tu spominje Šurmin i dvostruki akcent dovodeći u vezu s njim Kušarov rad o govoru Lumbarde na Korčuli. Na kraju je Šurmin poželio da Rešetar obavi što više akcentuacijskog posla »i da dobije pomagača u ovom poslu« (1900–1901: 647). Danas znamo da se želja Šurminova ostvarila jer je ubrzo nakon tih riječi stupio na znanstvenu scenu Stjepan Ivšić, vrhunski hrvatski akcentolog.

Izrazito pozitivno intoniran je prikaz Rešetarove knjige o moliškim govorima. Misli Šurmin da je Rešetar »ovako u sitnice« proučio »ovu jednu još hrvatsku oazu« (Šurmin, 1911–1912: 138), ali obojica drže »da će ove naše oaze doskora nestati« (1911–1912: 137). Riječ je o ljudima za koje Rešetar misli da su najranije potkraj XV. stoljeća otišli u Italiju gdje i danas živi hrvatsko stanovništvo, kako je dobro poznato.

Sve u svemu, Šurminov je dijalektološki opus malen, ali je, unatoč slabostima, znanosti vrlo korisno poslužio. Uglavnom je njegov dijalektološki rad štokavološki usmjeren, pri čemu autor prati i kajkavske i čakavske značajke. U tom smislu on je drugačije orijentiran u odnosu na Šurminovo proučavanje hrvatskoga narodnog preporoda (1903. – 1904.) koje je bilo u znatnoj mjeri zagrebocentrično (Brozović, 2015: 45–172), a i inače u mnogu pogledu ne baš najsretnije usmjereno.

Literatura

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*, XVII, 1–2, str. 212–217; Prag, 1939.
- Tomo Brajković, »Peraški dijalekat«, *Program C. K. državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1892–1893.*, Zagreb, 1893., str. 3–21.
- Ivan Broz, »Zamjena poluglasnika u govoru barskome«, *Nastavni vjesnik*, I, str. 64–68; Zagreb, 1892.–1893.
- Dalibor Brozović, »Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1, str. 51–65; Zadar, 1959.–1960.
- Dalibor Brozović, »O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, III, str. 68–88; Novi Sad, 1960.
- Dalibor Brozović, »Izvjestaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni (Okolica Kraljeve Sutjeske i Vareša i lijeve obale Krivaje)«, *Ljetopis JAZU*, 65, str. 334–350; Zagreb, 1961.
- Dalibor Brozović, »O problemu ijekavskočakavskog (istočnobosanskog) dijalekta«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 2, str. 119–208; Zagreb, 1966.
- Dalibor Brozović, *Rasprave i članci*, priredio Josip Lisac, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

- Pero Budmani, »Dubrovački dijalekat, kako se sada govori«, *Rad JAZU*, 65, str. 155–179; Zagreb, 1883.
- Refik Bulić, *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2013.
- Senahid Halilović – Ilijas Tanović – Amela Šehović, *Govor grada Sarajeva i bosanski razgovorni jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009.
- Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod u štokavsko narečje*, Matica srpska, Novi Sad, 1956.
- Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1971.
- Vatroslav Jagić, »Einige Bedenken, aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr. Rešetar's«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 388–397; Berlin, 1891.
- Marcel Kušar, »Glavne osobine lastovskog narječja«, *Nastavni vjesnik*, I, str. 319–327; Zagreb, 1892.–1893.
- Marcel Kušar, »Rapski dijalekat«, *Rad JAZU*, 118, str. 1–54; Zagreb, 1894.
- Marcel Kušar, »Lumbaradsko narječje«, *Nastavni vjesnik*, III, str. 323–338; Zagreb, 1894.–1895.
- Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.
- Kemal Ljevaković, *Rječnik tešanjskog kraja: prilog leksikografiji bosanskog jezika*, Opća biblioteka, Tešanj, 2014.
- Antun Mažuranić, »Zakon vinodolski«, *Kolo*, str. 50–97; Zagreb, 1843.
- Ivan Milčetić, »Das silbenbildende and silbenschiessende *l* im kroatischen ča-Dialekte«, *Archiv für slavische Philologie*, XI, str. 363–367; Berlin, 1888.
- Davorin Nemanić, »Čakavisch-kroatische Studien«, *Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 104, str. 364–428; Beč, 1883.; 105, str. 505–572; Beč, 1884.; 108, str. 167–230; Beč, 1885.
- Vatroslav Oblak, »Der Dialekt von Lastovo«, *Archiv für slavische Philologie*, XVI, str. 426–450; Berlin, 1894.
- Milan Rešetar, »Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen«, *Archiv für slavische Philologie*, XIII, str. 93–109, 161–199, 361–388; Berlin, 1891.
- Milan Rešetar, *Die serbokroatische Beronung südwestlicher Mundarten*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Wien, 1900.
- Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens mit 22 Abbildungen im Texte*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Wien, 1911.
- Vatroslav Rožić, »Kajkavski dijalekat u Prigorju«, *Rad JAZU*, 115, str. 68–136; 116, str. 113–174; Zagreb, 1893.; 118, str. 55–115; Zagreb, 1894.
- Gojko Ružičić, »Jedan nezapažen bosanski govor«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XVI, str. 236–254; Beograd, 1936.
- Rudolf Strohal, »Osobine današnjega riečkoga narječja«, *Izvjestice kraljevske velike gimnazije na Rijeci za šk. god. 1882/1883*, Zagreb, 1883., str. 1–54.

- Đuro Šurmin, »Njekoliko bilježaka o govoru hercegovačkom«, *Nastavni vjesnik*, III, str. 164–175; Zagreb, 1894.–1895.
- Đuro Šurmin, »Osobine današnjega sarajevskog govora«, *Rad JAZU*, 121, str. 186–209; Zagreb, 1895.
- Đuro Šurmin, »Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. I. Südslavische Dialektstudien. I. Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar, Wien, Alfred Hölder 1900.«, *Nastavni vjesnik*, IX, str. 643–647; Zagreb, 1900.–1901.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I–II*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903. – 1904.
- Đuro Šurmin, »Milan Rešetar: Die serbokroatischen Kolonien Italiens. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abtheilung. IX. Mit 22 Abbildungen im Texte. Wien, 1911.«, *Nastavni vjesnik*, XX, str. 137–138; Zagreb, 1911.–1912.

DIJALEKTOLOŠKI RAD ĐURE ŠURMINA

Sažetak

Đuro Šurmin, jedan od prvih povjesničara hrvatske književnosti i jedan od prvih hrvatskih dijalektologa, ostvario je malen dijalektološki opus, koji je, unatoč slabostima, znanosti vrlo korisno poslužio. Uglavnom je njegov dijalektološki rad štokalovoški usmjeren, pri čemu autor prati i kajkavske i čakavske govore. Opisao je Šurmin osobine sarajevskoga područja i govore istočne Hercegovine te napisao prikaze dviju Rešetarovih monografija. Šurminov je dijalektološki rad drugačije orijentiran u odnosu na proučavanje hrvatskoga narodnog preporoda koje je bilo u znatnoj mjeri zagrebocentrično.

Ključne riječi: hrvatska dijalektologija, Đuro Šurmin

ĐURO ŠURMIN'S DIALECTOLOGICAL WORK

Summary

Đuro Šurmin, one of the first historians of Croatian literature and one of the first Croatian dialectologists, left behind a small dialectological opus which, despite its weaknesses, proved to be very useful to science. In his dialectological work he was mainly focused on the Štokavian dialect, but the author also keeps track of Kajkavian and Chakavian dialects. Šurmin also described the linguistic features of the Sarajevo area as well as eastern Herzegovina dialects and wrote reviews of two Rešetar's monographs. Šurmin's dialectological work is differently oriented in comparison to the study of Croatian national revival which was considerably Zagreb-centric.

Keywords: Croatian dialectology, Đuro Šurmin

Kr. sveuč. bibl.

Šurmin

BILJEŠKE

ZA

HRVATSKI PREPOROD.

NAPISAO

Dr. GJURO ŠURMIN.

Preštampano iz „Vienca“ s dodacima.

1902.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Sl. 10.: Đuro Šurmin: *Bilješke za hrvatski preporod*, Zagreb, 1902.

Martina Petranović

Đuro Šurmin o drami i kazalištu

Izvorni znanstveni članak
UDK 792(497.5)091

»Kazalište je glavna stvar, oko koje se kreće čitavo razvijanje u obrađivanju drama« (Šurmin, 1898: 216) zaključio je 1898. godine Đuro Šurmin u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* osvrćući se na aktualnu hrvatsku dramsku produkciju s kraja XIX. stoljeća. Poznat poglavito kao povjesničar i povjesničar književnosti, osobito preporodne, te kao političar, Đuro Šurmin se u nizu svojih književnopovijesnih radova, međutim, nametnuo i kao povjesničar hrvatske dramske književnosti i kao povjesničar hrvatskoga kazališta čija je promišljanja književnosti i kazališta obilježila uvjerenost u snažnu međupovezanost, međuuvjetoovanost i sraslost (hrvatske) dramske književnosti i (hrvatskoga) kazališta. Uvodno citiranom misli Šurmin je zaokružio tezu o svojevrsnom zastoju u razvoju dramske književnosti posljednje četvrtine XIX. stoljeća do Miletićeva dolaska na mjesto kazališnoga intendanta uslijed nepovoljnih kazališnih okolnosti, ponajprije nedostatnog ulaganja u izvedbe domaćih dramskih djela,¹ a na njezine ćemo inačice nailaziti u većem broju njegovih studija u, prije i poslije spomenute *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*. Navedimo tek jedan primjer. Kada je branio dramu *Ilirci* Vladimira Lunačeka (1912.) od, prema njegovoj prosudbi neosnovanih optužbi za historijsku neutemeljenost (bilo argumentom vjerodostojnosti povijesnog gradiva i interpretacije u Lunačekovoj drami, bilo argumentom pjesničke slobode književnika u dramskom oslikavanju i oživljavanju povijesne ideje), Đ. Šurmin je među ostalim istaknuo da je dramska književnost usko povezana

¹ »Dok se pripovijetka lijepo razvijala i dobila odličnih svojih predstavnika ovamo već do devedesetih godina, dotle je drama prilično bila u zastoju. Da prije nije bilo mnogo uspjeha u drami, lako je razumjeti, jer tomu nije bilo ni osobito povoljnih uvjeta. Kazalište je glavna stvar, oko koje se kreće čitavo razvijanje u obrađivanju drama. Kritike je bilo od vremena Šenoinih, no onda se svijet zadovoljavao dobrim prikazivanjem stranih djela, a sredstva nisu dopuštala, da se veća domaća djela dostojno izvedu pred općinstvo. Iz toga se vidi, da nije bilo dovoljne ponuke za tu vrstu rada. Zadnje godine pokazuju i u tome napretka. Intendant hrvatskoga novoga kazališta Stjepan Miletić poticao je mlade pisce prikazivanjem njihovih djela na rad. To je u potonjim godištima izazvalo malo žurbe u dramskim radnjama« (Šurmin, 1898: 216, 217).

s kazalištem i da je najbolje mjerilo dramske kvalitete teksta njezina scenska izvedba, zaključivši: »Držim, da će se njezina vrijednost moći jedan put s pozornice najsigurnije prosuditi« (Šurmin, 1913b: 480).

O hrvatskoj dramskoj književnosti i kazalištu Đ. Šurmin je pisao u više navrata, kako u opsežnijim sintetskim književnopovijesnim radovima kao što su već spomenuta *Povjest književnosti hrvatske i srpske* iz 1898. i njegovo najpoznatije djelo, dvosveščani *Hrvatski preporod I–II* iz 1903. i 1904. godine, tako i u kraćim člancima, ogledima i raspravama od kojih su najistaknutiji, ali ne i jedini radovi »Pabirci po kajkavskoj literaturi« iz 1894., »K razvoju hrvatskih prikazivanja« iz 1895., »Prilog hrvatskim prikazivanjima« iz 1897. te »Iz prošlosti kazališta u Zagrebu« iz 1923. godine. S obzirom da spomenuti aspekt njegova književnopovijesnog i kazališnopovijesnog rada dosad nije bio predmetom zasebnih i obuhvatnijih znanstvenih istraživanja, čini se uputnim pažljivije razmotriti njegov kazališnohistoriografski prinos poznavanju, razumijevanju, uspostavljanju i koncipiranju povijesti hrvatske dramske književnosti i kazališta.

Broj i narav zasad utvrđenih Šurminovih radova o drami i kazalištu, kao i duže vremensko razdoblje unutar kojega su nastajali (od 1894. do 1936.),² daju naslutiti da Šurminov interes za hrvatsku dramsku književnost i kazalište nije bio tek prolazne ili usputne naravi, već da je bio kontinuirana i konstitutivna sastavnica njegova književnohistoriografskoga djelovanja. Zanimljiva veza Šurminovih radova s kazalištem može se uspostaviti i utoliko što je pisanje i / ili objavljivanje nekih od njegovih članaka koincidiralo s (pra)izvedbama pojedinih starijih hrvatskih dramskih djela u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, odnosno s objavljivanjem pojedinih knjiga o povijesti hrvatskoga kazališta. Primjerice, rasprava o autorstvu drame *Diogeneš ili Sluga dvaju gospodara* iz 1897. poklopila se s godinom izvedbe drame *Sluga dvaju gospodara* Carla Goldonija na sceni Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu 30. rujna 1897. (u prijevodu Adama Mandrovića), i Šurminovim zaključkom da je navedena hrvatska drama izvorno autorsko djelo (doduše, da je Jandrićevo, a ne Tita Brezovačkoga), odnosno da nije prijevod Goldonijeva teksta – iako bi se to na temelju podnaslova hrvatskoga *Diogeneša* moglo učiniti – te da sadržajne srodnosti dijele zahvaljujući mogućem zajedničkom predlošku. Na pitanje autorstva *Diogeneša* Šurmin se nadovezao i gotovo trideset godina kasnije povodom praizvedbe toga teksta u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 28. listopada 1925. u režiji Branka Gavelle i scenografiji Ljube Babića – ali ovaj put pripisujući *Diogeneša* Titu Brezovačkome, s osloncem i na svoje prethodne radove i na Vodnikovu atribuciju.

² Vidi popis literature na kraju rada.

Naposljetku, izvadak iz Šurminova teksta »Pabirci o kajkavskoj literaturi« o Jandrićevu *Lyubomirovichu* otisnut je u zagrebačkom polumjesečniku za kazališni i koncertni život *Teater* povodom premijere navedene drame u Hrvatskom narodnom kazalištu 31. kolovoza 1931. godine u režiji Tita Strozija i scenografiji Ljube Babića. Također, pišući kratki članak o Vukotinoviću i Nemčiću povodom stote obljetnice njihova rođenja, Đ. Šurmin pozvao se i na obljetničku izvedbu Nemčićeve komedije *Kvas bez kruha* u zagrebačkom kazalištu 1913. godine, kao i na reakcije suvremene publike na nju. Kad je pak o knjigama riječ vrijedi navesti dva primjera. Prvi je tekst »K razvoju hrvatskih prikazivanja« iz 1895. u kojem se Šurmin među ostalim referirao i na netom objavljenu Andrićevu *Spomen-knjigu* kako bi produbio i proširio iznesene spoznaje o dopreporodnom kajkavskom kazalištu novim podacima koji početke kajkavskoga kazališta smještaju u kraj XVIII. a ne početak XIX. stoljeća kao što stoji u Andrićevoj knjizi.³ Drugi je tekst »Hrvatsko glumište (1894.–1898.). Dramaturški zapisci« objavljen 1904. u književnom časopisu *Brankovo kolo* u kojem se Šurmin referirao na netom objavljene kazališne memoare Stjepana Miletića: štoviše, iz vrlo kratkog i skicoznog osvrtu na Miletićevu knjigu napisanog s ciljem, kako sam navodi, ne prikaza i »ocjene«, već gole informacije, »objave«, vidi se da je Šurmin neobično cijenio Miletića, što uostalom potvrđuju i redci koje je o Miletiću napisao u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* nekoliko godina ranije.

Članke o drami i kazalištu Šurmin je objavljivao mahom u književnim časopisima, ponajviše u *Viencu* i *Savremeniku*, te rjeđe u *Nastavnom vjesniku* i *Brankovu kolu*, odnosno u specijaliziranom kazališnom časopisu *Teater*, a gdjekad se oglašavao i u dnevnom tisku, kao u slučaju teksta objavljenoga u *Obzoru*. K tomu valja naglasiti da su neki od Šurminovih članaka o drami i kazalištu pisani i objavljivani kao reakcija na pojedino manje ili više izravno, osobno i polemično p(r)ozivanje autora i izvanjski događaj (izdanje knjige, objavljeni članak), dok je jedan (manji) broj njih napisan kao neposredan rezultat Šurminova istraživačkoga rada (posebice to vrijedi za »Pabirke po kajkavskoj literaturi«).

Đuro Šurmin smatra se autorom prve cjelovite povijesti hrvatske književnosti (Brešić, 2001; Žužul, 2011) te njegov rad sadržajno zahvaća dramske i kazališne teme od prvih hrvatskih prikazanja i njihovih izvedbi do samoga kraja XIX. stoljeća i Miletićeve intendanture kada nastaje *Povjest književnosti*

³ Kada je 1895. objavljena Andrićeva *Spomen-knjiga* u kojoj između ostaloga stoji da je *Nazloba med bratmi* »najstariji do sada poznati znak hrvatskog glumačkog nastojanja u Zagrebu« (Andrić, 1895: 4), Šurmin je reagirao tekstem u kojem iznosi podatke što će prve izvedbe pomaknuti s Andrićeva početka XIX. stoljeća dublje u XVIII. stoljeće.

hrvatske i srpske. S obzirom na Šurminov produbljeni interes za preporodnu tematiku u iscrpnoj dvodijelnoj studiji *Hrvatski preporod*, velik dio pozornosti posvetio je i temama vezanim za osnutak profesionalnoga nacionalnoga kazališta sredinom XIX. stoljeća. S preporodnom se tematikom može povezati i njegov članak o Lunačekovoj drami *Ilirci* koja, kako joj govori i sam naslov, obrađuje sadržaj vezan za Šurminovu najužu specijalizaciju, hrvatski preporod, točnije povijesni događaj iz 1845. godine danas poznat pod nazivom »srpanjske žrtve«. Preporodnom tematikom bavi se i rad pod naslovom »Iz prošlosti kazališta u Zagrebu« objavljen 1923. u *Obzoru*: pozivajući se na korespondenciju između Ljudevita Gaja i dubrovačkoga književnika Pijerka Bunića Lukovića oko otkupa i igranja njegovih kazališnih komada u zagrebačkom, »ilirskom« kazalištu, Šurmin u njemu kratko tematizira uspostavljanje sve učestalijih i prokrvljenijih (kazališnih) veza između tzv. hrvatskoga sjevera i hrvatskoga juga sredinom XIX. stoljeća.⁴

Važan udio, pa i povlašteno mjesto, u Šurminovim razmatranjima, a za hrvatsku teatrologiju od posebnoga značenja s obzirom na rijetkost i malobrojnost srodnih studija prije njega, svakako ima Šurminovo izučavanje dopreporodnoga kajkavskoga kazališta, kako njegove tekstualne, tako i njegove izvedbene komponente koja je velikim dijelom i središnja tema Šurminovih radova u periodici, izvan opsežnijih sintetskih studija, i u radovima o *Diogenešu* i *Lyubomirovichu* te predstavama u zagrebačkom sjemeništu, i u radovima u kojima se na temelju uvida u spise zagrebačkoga cenzorskoga ureda dotiče danas nepoznatih Vukotinovićevih prijevoda / preradba *Oštarija pri cesti* i *Jela, horvatsko dete* (Šurmin, 1913a i 1913c). Izučavanjem izvorne rukopisne građe Šurmin je nadopunio i revidirao više podataka o dopreporodnoj kajkavskoj drami i kazalištu, a u radovima o kajkavskoj drami i kazalištu Đ. Šurmin nerijetko se nameće i kao prvi, ili jedan od prvih (primjerice, odmah nakon P. J. Šafárika) znanstvenih i historiografskih izvora o pojedinoj izvornoj kajkavskoj drami ili kajkavskoj preradi / prijevodu s njemačkog ili talijanskog te o njezinoj kazališnoj izvedbi (obično u kazalištu kaptolskoga sjemeništa u Zagrebu),⁵ pa će njegove studije, napose »Pabirci o kajkavskoj

⁴ Vidi o tome radove Miljenka Foretića i Antuna Paveškovića. Primjerice, Miljenko Foretić ističe ne samo da su se Pijerko Bunić Luković i Ljudevit Gaj osobno upoznali u Dubrovniku 1841. godine i da je Gaj od njega otkupio nekoliko drama, već i da mu je Gaj tek postumno objavio tri drame u *Danici* (1849.), od kojih su neke kasnije i izvedene u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (*Bolje promišljeno nego namišljeno* 1856. i *Stranoljublje Cernogoracah* 1862.) (Foretić, 1989). Čini se da su dubljoj suradnji presudila financijska pitanja, ali i razmimoilaženja u shvaćanju funkcije kazališta i poimanju nacionalne tradicije (Pavešković, 2015).

⁵ Neki od naslova su: *Velikovečnik*, *Kukolj med pšenicom*, *Papiga*, *Dužnost službe*, *Kaj je preveć ni ni z kruhom dobro*. Usp. L. Ljubić, M. Petranović, 2012.

literaturi«, »K razvoju hrvatskih prikazivanja« i »Prilog hrvatskim prikazivanjima«, biti od iznimne važnosti za rekonstrukciju dopreporodnog kajkavskog repertoara, a njegovi »Pabirci« jedan od, kako piše i Nikola Batušić, »prvih relevantnih znanstvenih tekstova o spomenutom korpusu« (Batušić, 2002: 13). Kajkavsku dopreporodnu i štokavsku preporodnu književnost u više je navrata dovodio u vezu, ističući da je hrvatski narodni preporod imao važnu prethodnicu u samoj Hrvatskoj i da su bitnu ulogu u buđenju narodne misli i prosvjećivanju imali i kajkavski književnici, prevoditelji i prerađivači (mahom svećenici i bogoslovi) s kraja XVIII. i prve polovice XIX. stoljeća: »Lijepo je šaliti se i zabaviti društvo, ali prikazati tu misao koja je nikla u stranom svijetu što više u duhu hrvatskom još bolje dokazuje da naši preporoditelji nisu radili na sasvim neuzoranoj i netakutoj brazdi« (Šurmin, 1895: 795). Također, više je puta napomenuo da se rad kajkavskih književnika i pregalaca neopravdano potiskivao te da se o tome zaslužnom razdoblju hrvatske kazališne kulture znade nezasluženo i nedopustivo malo, pretvorivši se u jednog od izučavatelja i zagovornika kajkavske dopreporodne književnosti i kazališta i integriranja toga korpusa u povijest hrvatske književnosti, kazališta i kulture – procesa koji je unatoč marljivim sljedbenicima trajao cijelo XX. stoljeće, zbog čega se i Nikola Batušić u svojoj studiji o starijoj kajkavskoj drami još 2002., početkom novoga tisućljeća, osjećao pozvanim govoriti o svojevrsnoj izolaciji, pa i getoizaciji kajkavske drame i kazališta (Batušić, 2002: 14).⁶ Također, u radu »Kulturne i književne prilike« objavljenom u *Savremeniku* 1913. godine iznio je, temeljem uvida u devetnaestostoljetne cenzorske spise, i zanimljive spoznaje o načinima na koje je funkcionirala onodobna kazališna cenzura te uopće o njemačkom kazalištu i njemačkom kazališnom repertoaru u Zagrebu, zbog čega i njegovo ime treba dopisati na listu istraživača njemačkoga kazališta u Zagrebu. Treba međutim napomenuti da je, kao i veći broj ranih proučavatelja hrvatske devetnaestostoljetne kazališne povijesti, njemačko kazalište promatrao sa stanovitom zadržkom i kroz rodoljubljem opterećenu historiografsku optiku. Na kraju člancima u periodici valja pribrojiti i Šurminov rad posvećen tekstu *Govorenje sv. Bernarda od duše osujene* (1900.) u kojem se, kao i u nekim drugim kraćim studijama, bavi atribucijom teksta, utvrđivanjem izvora i odnosa izvornika i prijevoda / prerada te tematikom izvođenosti, redom pitanjima koja su gotovo uvijek u središtu njegova znanstvena interesa kad je riječ o dramskoj književnosti.

⁶ Prije Šurmina o temi su, primjerice, pisali P. J. Šafárik i A. Šenoa, netom iza Šurminove studije izlaze radovi V. Gudela (1900.) i N. Andrića (1901.), a poslije se istraživačima kajkavske drame i kazališta pridružuju B. Vodnik, F. Fancev, S. Batušić, O. Šojat, B. Hećimović, N. Batušić i drugi.

Govorenje o Šurminovu prinosu poznavanju i oblikovanju (povijesti) hrvatske dramske književnosti i kazališta, upućuje i na razmatranje određenih metodoloških pitanja o načinima pisanja povijesti književnosti i kazališta te fenomena književnopovijesne naracije i fikcionalizacije / funkcionalizacije znanstvenog i književnopovijesnog diskursa kojima, kako je već ukazano i kako su uostalom pokazala neka postojeća istraživanja, nije umakao ni Šurmin. U prvom redu, Šurminovo pisanje o drami i kazalištu nedvosmisleno je odredila njegova početna istraživačka pozicija, posebice već u uvodnim poglavljima *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* otvoreno iznesena misao o književnosti kao odrazu narodnoga duha,⁷ misao koja se u većoj ili manjoj mjeri provlači svim njegovim književnopovijesnim studijama, upisujući povijesti književnosti (pa slijedom toga i kazališta) istaknuto mjesto u povijesti naroda i / ili nacije. Unatoč više puta iskazanoj želji za cjelovitošću književnopovijesnoga prikaza, što se očituje i u višekratnom uvodnom ponavljanju riječi »potpuno«, Šurmin ipak naglašava da je svjestan parcijalnosti svoga rada, neravnomjernosti u obradi i brojnih praznina, no vjeruje da se ta manjkavost može ublažiti višeslojnošću pristupa temi ili kako on to formulira, činjenicom da su »pretresene sve pojave, bačen je pogled na svaku granu čovječjega umnoga rada« (Šurmin, 1898: [VI]). Šurmin ne izbjegava ni društvenu kontekstualizaciju književnosti, dapače, često ističe blisku vezu i međusobni utjecaj političkih i povijesnih događaja i kulturnih, književnih i kazališnih zbivanja, a osobito je to vidljivo iz njegove dvije knjige *Hrvatskoga preporoda*, u kojima se sprega književnosti i politike višekratno očituje u sadržaju, a u samom je predgovoru i izriječkom podcrtana.

Nadalje, Šurmin umnogome slijedi tzv. klasične mehanizme književnopovijesne naracije usredotočujući se na kronološko bilježenje događaja, autora i djela i približavajući se kroničarskome modelu iznošenja građe bez upuštanja u razrađene interpretacije i analize autorskih opusa i pojedinačnih djela. U *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* njegove su opaske o dopreporodnoj dramskoj književnosti nerijetko na razini pozitivističkog, biografskog i bibliografskog identificiranja autora i djela, kraćeg ili detaljnijeg iznošenja sadržaja, društvenih prilika te usporedbe sa srodnim pojavama u talijanskoj književnosti, a građa je često raspoređena u kronološkom i regionalnom ključu. Ipak, valja naglasiti da je pojedinim književnim djelima, među ostalim i dramskim, posvetio veću pozornost (primjerice, *Osmanu*), osobito nekolicini kajkavskih drama, iako je u većini slučajeva nerijetko riječ tek o detaljnom

⁷ »Literatura pokazuje osobiti život narodnoga duha. U svakoga se naroda njegov duh najbolje i najočitije javlja u jeziku, koji tvori duševnu vezu ljudi, što pripadaju istom narodu« (Šurmin, 1998: 3).

i iscrpnom iznošenju sadržaja djela, katkad praćenom i inkorporiranjem opsežnijih dijelova samih razmatranih rukopisa. Čini se da je Šurmina posebice intrigirala Jandrićeva drama *Lyubomirovich* o kojoj je u više navrata iscrpno pisao, napose u »Pabircima po kajkavskoj literaturi«, a njegovu istraživačku pažnju osobito su provocirali oni dijelovi teksta u kojima se Jandrić prema Šurminovoj prosudbi najviše udaljio od Goldonijeva talijanskoga izvornika te efektivnim i originalnim komičnim rješenjima mjestimice nadmašio izvornik, poglavito scenom u kojoj škrtac mjeri veličinu jaja. Drukčije rečeno, u skladu s tezom o povezanosti književnosti i narodnoga duha i uvjerenjem da je »književnost prava tek kada je duhom duha narodnoga, a ne prema tuđoj radnji« (Šurmin, 1898), ali i s uvjerenjem u prosvjetiteljsku ulogu književnosti i kazališta u određenim razdobljima, Šurmin različite dramske lokalizacije, uvođenje domaćih elemenata, toponima, imena i dramskih lica promatra i iz rakursa domoljublja i buđenja narodne svijesti. Kod drugih će djela također povremeno razlučivati njihovu povijesnu i literarnu vrijednost, katkada naglašavajući da je neki dramski tekst vredniji u domoljubnom nego u pjesničkom kontekstu, kao u slučaju Kukuljevićeva *Jurana i Sofije* (Šurmin, 1904: 112).

Šurminovo razmatranje hrvatske drame i kazališta kronološki započinje s historiografskom obradom prikazanja u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* promatrajući ih u komparativnoj relaciji s talijanskom književnošću koja se kod Šurmina gotovo redovito javlja kao mjesto usporedbe pa i određenoga »odmjeravanja snaga«, ali promatrajući ih i u njihovom kazališnom (koliko i socijalnom i kulturološkom) kontekstu i razmatranju mjesta izvedbe koje će Šurmina uvijek zanimati kad je riječ o dramskoj književnosti: stoga o prikazanjima i piše da su izvođena »prvo u crkvi, onda pred crkvom, a napokon i daleko od crkve« (Šurmin, 1898: 71). U formalnom smislu, u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*, ali i drugdje, razmatrana umjetnička djela Šurmin je nerijetko organizirao prema njihovoj žanrovskoj pripadnosti (obilježjima žanra i njegovim metamorfozama u različitim društvenim i kulturnim okolnostima) i prema tome jesu li napisana u stihu ili prozi, a kazališne elemente nije izbjegavao nego ih je vrlo često uvrštavao, ovisno o dostupnim podacima, bilo o praizvedbama pojedinih djela ili kasnijim izvedbama (*Život sv. Lovrinca*, primjerice), bilo o izvedbenim okolnostima kao što su nazivi glumačkih družina ili mjesta izvedbe. Iako mu se podaci o kazalištu nerijetko svode na osnovne činjenične navode, Šurmin pišući povijest književnosti nije odvajao dramu i kazalište već ih je promatrao u sjedinjenju, kao dio zajedničkog književnog i kulturnog života. U *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* tako piše, primjerice, o glumačkim družinama koje su bile djelatne u Nalješkovićevo i Držićevo doba, ističući kako je jednoj takvoj Držić i sam bio

član odnosno redatelj, te se pritom poziva na djela Milivoja Šrepela i Armina Pavića, a piše i o družinama djelatnim u Palmotićevo doba te mjestima na kojima su se izvodile njegove drame, kao i o Gundulićevoj povezanosti s kazališnim družinama. S obzirom na kontinuirana historiografska preslagivanja i propitivanja književnih vrijednosti i na procese (re)kanonizacije (dramskih) književnih djela, zanimljivo je primijetiti da, primjerice, Palmotiću pridaje nešto važnije mjesto nego Držiću, ali i da najviše pozornosti pridaje središnjem kanonskom piscu Ivanu Gunduliću, ponajprije prikazom *Osmana*, ali i *Dubravke*.

Gdjekad je u obzor svoga interesa Šurmin znao uzimati i čimbenik kazališne recepcije, zanimajući se za koga je pojedino djelo pisano i izvedeno te s kojim ciljem, zabave ili prosvjeđivanja. Prilikom obrade Antuna Gleđevića tako, primjerice, navodi i podatak da su se tadašnjoj javnosti sviđale jedino izvedbe njegovih dramskih djela (Šurmin, 1898: 98), a kada govori o Tudiševićim preradama Molièreovih drama ističe njihov dobar prijem u publici, ali i prigovor da je u svoje prerade Tudišević unosio suviše priprostih šala. Dometnut će, štoviše, i Tudiševićeve *prikazivačke* vrline (Šurmin, 1898: 103). Preferencije publike spram dramske izvedbe bit će mu važne i kada bude govorio o kajkavskoj književnosti – kulturološki je posebice zanimljiv Šurminov komentar o neprimjerenim / zanesenim reakcijama ženskoga dijela gledateljstva tijekom pojedinih pokladnih predstava (Šurmin, 1895) – ali i poslije kad bude pisao o udjelu kazališta u preporodno doba: zaintrigirat će ga, uzмимо, oduševljene reakcije općinstva prilikom izvedbe Kukuljevićeva *Jurana i Sofije* sredinom XIX. stoljeća.

Osim izvornih umjetničkih djela, u povijesnom pregledu hrvatske književnosti Šurminu je bilo važno naglasiti i dramskoprevoditeljsku djelatnost pojedinih književnika (Boškovićev prijevod Corneillova *Cida*, Betondićev prijevod Tuccijeva *Isukrsta Suca*, Sorkočevićeve prijevode djela Metastasia, Molièrea i Maffeia, Tudiševićeve prerade Molièrea, kazališne prijevode Josipa Eugena Tomića...), a interes za kazalište ogleda se i u Šurminovom uključivanju prevoditelja i / ili autora libreta za operne kazališne izvedbe (August Šenoa, Josip Eugen Tomić, August Harambašić, Hugo Badalić...).

Razmatrajući životopis i djelovanje pojedinih književnika, posebnu je pozornost posvećivao ne samo njihovom književnom ili dramskom radu nego i njihovom kazališnom djelovanju. Primjerice, iako je detaljno pisao o književnom radu Dimitrija Demetra i Augusta Šenoe, detaljno se posvetio i njihovom radu na organizaciji, poticanju i unapređivanju kazališnoga života. Kada je riječ o Demetru, čini se kao da ga je nešto manje zanimao Demetrov autorski rad, a više Demetrov rad na oblikovanju repertoara, kazališnom prevođenju, kazališnim kritikama i animiranju publike na dolazak u kazalište

te Demetrove ideje o obrazovnoj ulozi kazališta kakve su mu i samome bile bliske (Šurmin, 1904: 108). Augusta Šenou obradio je i kao dramskoga pisca, autora *Ljubice*, napisane prema Šurminovu mišljenju »malo u drastičnom tonu« (Šurmin, 1898: 197), ali i kao kazališnoga kritičara, dramaturga, artističkoga ravnatelja, prevoditelja dramskih djela i libreta te uopće posvećenog kazališnoga djelatnika zaslužnog i za kazališni angažman Ivana pl. Zajca i osnutak hrvatske opere. Štoviše, u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* i u *Hrvatskom preporodu*, Šurmin je istaknuo Šenoin pedagoški rad s glumcima i njegova nastojanja da podigne razinu njihova glumačkoga umijeća što, uz podatak da je naglasio i Freudenreichovo djelovanje na polju glumačke izobrazbe, može sugerirati da je znao cijeniti pedagoški rad s glumcem kao važnim preduvjetom poboljšavanja kvalitete glumačkoga govora i kazališne izvedbe u cjelini. Nabrajajući niz autora koji su se u većem ili manjem opsegu bavili dramom, ponekad se upuštao i u prosudbe načelne uspješnosti drame kao književnoga roda u pojedinom razdoblju u odnosu na epiku ili liriku, dovodeći njezin veći ili manji prosperitet u izravnu vezu s kazališnom praksom, kao i s priljevom sredstava za izvedbu.

U *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* periodizacijske odrednice Šurmin uglavnom ne veže uz dramskoknjiževne ili kazališne teme, a u *Hrvatskom preporodu* čak četiri poglavlja, jedno u prvom i tri u drugom dijelu, posvećuje kazalištu: »Narodni duh u kazalištu i u Zagrebu«, »Prvi poslovi oko narodnoga kazališta«, »Narodno kazalište« i »U kazalištu«,⁸ pri čemu valja napomenuti da o drami i kazalištu piše i izvan navedenih cjelina. Također, s obzirom na manji broj likovnih priloga, za Šurminovo shvaćanje udjela kazališta u narodnom preporodu, ali i u povijesti nacionalne kulture uopće, donekle je znakovit ili barem simboličan i odabir Bukovčeva kazališnoga zastora kao jednog od likovnih priloga. Pritom je za Šurminov pristup preporodnome kazalištu važno reći da u svoje razmatranje uključuje mnogovrsne i raznolike aspekte kazališne kulture te različite vidove rada na osnutku nacionalnoga kazališta kao što su autorski dramski tekstovi i libreta, ali i prijevodi i prerade, predgovori i programatski tekstovi, same kazališne izvedbe, saborski zaključci i kazališna legislativa, organizacijski problemi, novčano poslovanje i recepcija u publici i kritici, a katkada se i kritički osvrtao na postupke preporoditelja oko teatra, primjerice, na nedalekovidnost i nepromišljenost u financiranju i rukovođenju, ili na otpor pojedinih preporoditelja spram kazališta.

⁸ U širem kazališnom kontekstu može se uzeti u obzir i poglavlje »Glazba i narodno budenje« koje zahvaća izvedbe hrvatskih budnica i davorija u sklopu njemačkih kazališnih predstava, kao i u koncertnim dvoranama.

Ukratko, Šurminovi radovi pokazuju da je mnogi raspoloživ podatak i mnogu raspoloživu prigodu koristio kako bi progovorio o kazališnom životu u sredini i vremenu koje je tematizirao, usredotočujući se: na traženje dokaza o izvođenju pojedinoga dramskoga teksta (tiskanoga ili rukopisnoga) te podataka o tome tko ga je, kada, gdje, s kojim ciljem i za koga izveo; na kazališne prostore odnosno mjesta izvedba dramskih tekstova; na pitanja autorstva i izvornosti dramskih tekstova te traduktološke teme i odnose izvornika i prerađivača / prijevoda te stupnja i naravi zahvata prerađivača inozemnih predložaka s osobitim naglaskom na kulturološke razlike; na profil publike (socijalni, obrazovni) kao i na recepciju, reakcije i odaziv općinstva na kazališna događanja te na veće prerađivačke i prevoditeljske zahvate prilagođene publici za koju se davala predstava, s osobitim naglaskom na podizanje narodne svijesti i obrazovanja. Pokušaje pisaca da strane drame donesu u »domaćem ruhu« često je nazivao »utješnim« (Šurmin, 1895: 794) s obzirom na vlastitu vjeru i u obrazovnu funkciju dramskoga djela i kazališne izvedbe kao važan prilog kulturnom napretku naroda. Istraživanjem građe nadogrudio je mnoge prethodne spoznaje, a da pritom nije uvijek iznosio tek suhoparne činjenične podatke nego je gdje kad iz njih pokušavao izvući i općenitije zaključke o kazališnom i kulturnom životu. Kad je o istraživanju kazališta riječ, zaključno još jednom valja apostrofirati Šurminov prinos poznavanju korpusa i izvođenosti dopreporodne kajkavske drame, važnost koju je pridavao kazalištu u oblikovanju nacionalne svijesti i kulture te integriranje kazališta u žanr povijesti književnosti, odnosno uspostavljanje bliske veze između dramske književnosti i kazališta, između kazališne i književne povijesti te povijesti književnosti i (povijesti) kazališta, veze koja će se na različite načine i s različitim ishodima i posljedicama varirati i očitovati i u mnogim kasnijim nacionalnim književnopovijesnim sintezama.

Literatura

- Nikola Andrić, *Spomen-knjiga Hrvatskog zemaljskog kazališta pri otvorenju nove kazališne zgrade*, Tiskarski zavod Narodnih novina, Zagreb, 1895.
- Nikola Batušić, *Stara kajkavska drama*, Disput, Zagreb, 2002.
- Vinko Brešić, »Jelčičeva *Povijest hrvatske književnosti*«, *Teme novije hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001.
- Miljenko Foretić, »Bunić Luković, Pijerko«, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5012>, stranica posjećena 3. lipnja 2016.
- Lucija Ljubić – Martina Petranović, *Repertoar hrvatskih kazališta, knjiga 5*, HAZU – AGM, Zagreb, 2012.

- Antun Pavešković, »Bidermajerski kompleks obitelji u dramama Pijerka Bone«, *Krležini dani u Osijeku 2014. Kompleks obitelji i četvrt stoljeća tranzicije i globalizacije u hrvatskoj drami i kazalištu*, pr. Branko Hećimović, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU – Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku – Filozofski fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek, 2015., str. 24–33.
- Đuro Šurmin, »Pabirci po kajkavskoj literaturi«, *Vienac*, XXVI, br. 43–52, str. 686–688, 703–708, 719–722, 735–739, 751–755, 768–771, 783–787, 800–803, 834–836; Zagreb, 1894.
- Đuro Šurmin, »K razvoju hrvatskih prikazivanja«, *Vienac*, XXVII, br. 50, str. 794–795; Zagreb, 1895.
- Đuro Šurmin, »Prilog hrvatskim prikazivanjima«, *Vienac*, XXIX, br. 33, str. 529–530; Zagreb, 1897.
- Đuro Šurmin, »*Diogenes* od M. Jandrića«, *Vienac*, XXIX, br. 43, str. 693–694; Zagreb, 1897.
- Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Đuro Šurmin, »Govorenje sv. Bernarda od duše osujene«, *Nastavni vjesnik*, VIII, br. 3, str. 390–391; Zagreb, 1900.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I.*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod II.*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Đuro Šurmin, »Hrvatsko glumište (1894.–1898.). Dramaturški zapisci«, *Brankovo kolo*, X, br. 1, str. 30–31; Sremski Karlovci, 1904.
- Đuro Šurmin, »Kulturne i književne prilike«, *Savremenik*, VIII, str. 102–106; Zagreb, 1913.
- Đuro Šurmin, »Povijesna pozadina jedne drame«, *Savremenik*, VIII, br. 8, str. 478–481; Zagreb, 1913.
- Đuro Šurmin, »Vukotinović i Nemčić (1813.–1913.)«, *Savremenik*, VIII, str. 125–127; Zagreb, 1913.
- Đuro Šurmin, »Iz prošlosti kazališta u Zagrebu«, *Obzor*, LXIV, br. 349, str. 5; Zagreb, 1923.
- Đuro Šurmin, »*Diogeneš* T. Brezovačkoga«, *Vijenac*, III, knj. V/12, str. 312; Zagreb, 1925.
- Đuro Šurmin, »*Lyubomirovich ili Priatelj pravi*«, *Teater*, IV, br. 13–14, str. 8–11; Zagreb, 15. kolovoza 1931.
- Đuro Šurmin, »Tito Brezovački i književnici kajkavci«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. 16, br. 2, str. 309–313; Beograd, 1936.
- Ivana Žužul, »Povijest književnosti«, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 3, Ma – R, ur. Velimir Visković, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2011.

ĐURO ŠURMIN O DRAMI I KAZALIŠTU

Sažetak

Đuro Šurmin je u više navrata, kako u opsežnijim sintetskim književnopovijesnim radovima (*Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 1898., *Hrvatski preporod I–II*, 1903. – 1904.), tako i u kraćim člancima, oglecima i raspravama (»Pabirci po kajkavskoj literaturi«, 1894., »K razvoju hrvatskih prikazivanja«, 1895., »Prilog hrvatskim prikazivanjima«, 1897., »Iz prošlosti kazališta u Zagrebu«, 1923. i dr.), pisao i o hrvatskoj dramskoj književnosti i kazalištu, no taj dio njegova književnopovijesnog i kazališnopovijesnog djelovanja dosad nije bio predmetom zasebnih i obuhvatnijih znanstvenih istraživanja. Stoga se u radu »Đuro Šurmin o drami i kazalištu« analizira njegov kazališnohistoriografski prinos poznavanju, razumijevanju, uspostavljanju i koncipiranju povijesti hrvatske dramske književnosti i kazališta.

Ključne riječi: hrvatska kazališna historiografija, Đuro Šurmin, kazališna kritika

ĐURO ŠURMIN ON DRAMA AND THEATRE

Summary

In both his books (*Povjest književnosti hrvatske i srpske / History of Croatian and Serbian Literature*, 1898, *Hrvatski preporod I–II / Croatian Revival I–II*, 1903 – 1904), and his papers, articles and reviews (»Pabirci po kajkavskoj literaturi«, 1894, »K razvoju hrvatskih prikazivanja«, 1895, »Prilog hrvatskim prikazivanjima«, 1897, »Iz prošlosti kazališta u Zagrebu«, 1923, etc.), literary historian Đuro Šurmin wrote about the Croatian drama and theatre as well. However, in Croatian literary and theatre studies the aforementioned segment of his historiographical work remained largely unnoticed and overlooked. Therefore, the paper »Đuro Šurmin on drama and theatre« examines the role of his theatre studies in the understanding, formation and (re)imagining of the Croatian drama and theatre history.

Keywords: Croatian theatre historiography, Đuro Šurmin, theatre criticism

Ernest Fišer

Pisci varaždinskoga književnoga kruga u književnopovijesnom obzoru Đure Šurmina

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.463.42(091)

1.

Sasvim je sigurno kako će dr. Đuro Šurmin (1867. – 1937.) u hrvatskoj povjesnici ostati trajnije upamćen kao povjesničar književnosti – pa čak i kao sveučilišni profesor – negoli kao političar, iako je u svojoj dugogodišnjoj političkoj karijeri obnašao i vrlo odgovorne dužnosti. Tako je, primjerice, od 1906. bio saborski zastupnik Hrvatske pučke napredne stranke, zatim od 1914. do 1922. gradski zastupnik (i povjerenik Narodnog vijeća SHS za trgovinu, obrt i industriju) u Zagrebu, da bi godine 1920. bio čak i izabran u Ustavotvornu skupštinu (tadanje) Kraljevine SHS, te postao ministar za socijalnu politiku, a poslije u Pašić-Pribičevićевой vladi ministar trgovine i industrije (1924. – 1925.). Svojevrsni pak je biografski kuriozum što je ovaj (po struci) slavist, klasični filolog i filozof, koji je od 1899. godine bio suplent hrvatske i srpske književnosti i jezika, a od 1906. redoviti profesor te 1907. i 1908. godine čak i dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nakon svoga trajnoga umirovljenja (1921.) još i osnovao 1925. (doduše, neutjecajnu) Hrvatsku narodnu stranku te potom punih deset godina (1925. – 1935.) u Zagrebu obnašao dužnost predsjednika – Pučke štedionice za štednju i vjeresiju!¹

Budući da danas malo koji član Hrvatske narodne stranke (oni se sada zovu i liberalni demokrati – ma što to značilo) uopće ima pojma da je još daleke 1925. stranka s tim imenom već postojala u Hrvatskoj, a kamoli da ju je utemeljio jedan hrvatski klasični filolog i slavist, zašto se onda uvodno uopće iznosi faktografija iz političke biografije Đure Šurmina? Prvo, zato što su Šurminova politička opredjeljenja i izravan angažman u tadašnjoj hr-

¹ Vidi: L[ana] Molvarec, »ŠURMIN, Đuro (Gjuro)«, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4 (S – Ž), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 260–261. Usp. također enciklopedijsku natuknicu: »Šurmin, Đuro«, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=80043#>

vatsko-srpskoj koaliciji očigledno imali utjecaja ne samo na njegov izbor književno-povijesnih tema, analiza i sinteza, nego i na samu metodologiju tih stručno-znanstvenih analiza i sinteza. I drugo, zato što je Šurminov ostvareni književno-znanstveni opus, realno prosuđujući, svakako (bio i ostao – do dana današnjega) značajniji i poticajniji u povijesnom razvoju hrvatske znanosti, kulture i društva nego sve njegove (negdašnje) visoke državno-političke dužnosti i akvizicije zajedno.

Ukratko, već dva Šurminova kapitalna djela – sintetička *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (iz 1898. godine)² i dvosveščana monografska studija *Hrvatski preporod* (I–II, iz 1903. i 1904. godine)³ – pozicioniraju ovom autoru nezaobilazno mjesto u galeriji važnih i zaslužnih hrvatskih književnih povjesničara, odnosno u cjelokupnoj hrvatskoj književnoj historiografiji. Takvu poziciju ne umanjuju ni pojedini Šurminovi suvremenici-kritičari, koji su u njegovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* uočili brojne manjkavosti, nedosljednosti i istraživačke propuste u proučavanju i pisanju nacionalne književne povijesti. Međutim, premda su mnogi prigovori kritičara Šurminovih spomenutih kapitalnih djela bili i opravdani, u njegovu obranu valja iznijeti i nekoje bitne (olakšavajuće) činjenice.

Ponajprije, treba imati na umu da je Šurmin s objavom oba spomenuta kapitalna djela obavio pionirski posao – dao je *svoj pregled* hrvatske književne povijesti, od njenih početaka pa do svoga doba, tj. do konca XIX. stoljeća (1898. godine), i to s posebno iscrpno obrađenim razdobljem hrvatskog narodnog preporoda (od 1790. do 1843. godine). Prije njega, djelomični je pregled nacionalne književne povijesti objavio jedino Vatroslav Jagić, ali samo za tzv. »staro doba«,⁴ što znači da se Šurmin i njegovim pregledom mogao samo djelomice koristiti. Valja također imati na umu da je Šurmin u vrijeme objave svoje *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* navršio tek 31. godinu života, te da su istraživački dosezi hrvatske književne povijesti – kao i znanosti o književnosti – u njegovo doba bili još u »propedeutičkoj fazi«, o čemu i sâm svjedoči ovako:

»Još prije trideset godina izašla je Jagićeva knjiga 'Historija književnosti', ali je obuhvatala samo staro doba. Stojan je Novaković izradio u isto doba po prilici

² Usp. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, napisao dr. Đuro Šurmin (s 21 ispravom i sa 70 porterta), Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

³ Usp. *Hrvatski preporod. Ilirsko doba*, napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor (I. knj. od godine 1790. do 1836., II. knj. od godine 1836. do 1843.), Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903. – 1904.

⁴ Usp. Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Knjiga prva. Staro doba*, Štamparija Dragutina Albrechta, Zagreb, 1867. (Prijevod na ruski: M. Petrovski, 1871.)

svoju 'Istoriju' za školske potrebe. Poslije je u Matičinom izdanju priredio Ivan Broz svoje 'Crtice iz književnosti hrvatske'; ali i one ne prekoračiše rada najstarijega doba [...] Jagić se 1867. tužio, da je našao neobrađeno polje. Danas je nešto bolje i u Hrvata i u Srba; ali ko se obazre po ovome prijegledu literature hrvatske i srpske, pa uz to privuče u pomoć članak Iv. Scherzera 'O povjesti hrvatske i srpske književnosti' (1897.), taj će vidjeti, da i danas nema pojedinih, a ni cjelovitih radova o našoj literaturi ni za prošlost ni za sadašnjost. Mi još i danas nemamo bibliografije ni hrvatske ni srpske, a po tome se može lako suditi, koliko je truda i muke trebalo i za ovakav posao, kakav je ovaj. Znam, da ovo nije potpuna historija literature; ali znam i to, da se takav posao u nas još n e m o ž e izvesti onako, kako ga imaju veći narodi«. ⁵

Napokon, valja reći i to: ako Đuro Šurmin kao književni povjesničar nije imao osobito poticajnih prethodnika (osim Jagića), niti pak su njegovi suvremenici obavili nužna prethodna filološka istraživanja za pisanje jedne relevantne književnopovijesne sinteze, dok je istodobno na potrebu estetske analize književnih djela prvi upozorio Antun Barac, ali tek dva desetljeća kasnije⁶ – onda Šurminovi pregledi nacionalne književne povijesti ipak donose i uočljiv iskorak u hrvatskoj književnoj historiografiji druge polovice XIX. stoljeća. Bio je svega toga, čini se, svjestan i Šurmin, jer je u predgovoru svoje *Povjesti* naglasio:

»No jedan put se moralo i tim početi, pa ako nije djelo bez nedostataka, bit će svakako djelo koje podaje prvi put na okupu sliku duševnoga našeg razvijanja. Što nije ovdje potpuno, to će se od sad moći laglje popravljati i dotjerivati: jedan put se mora prokritikovati prošlost i s njom se razračunati. Ako sam tim djelom to postigao, da se laglje dođe do potpune povjesti književnosti, onda mi je posao uspio, jer će se o budućnosti morati drukčije misliti, nego li se do sad mislilo«. ⁷

2.

Ono što su kritičari suvremenici Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*, ali i njegova djela *Hrvatski preporod* (u dvije knjige) ponajviše

⁵ Usp. Dr. Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898. (Citat iz autorova predgovora, stranice bez paginacije. Treba također pripomenuti da na koricama i na svim drugim mjestima ove knjige autor u naslovu izvorno piše POVJEST, a ne POVIJEST, što se naknadno nije ispravljalo. Op. E. F.)

⁶ Vidi: Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, VII, I, str. 189–196; Zagreb, 1923. Osobito pak tekst, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, 1, str. 18–28; Zagreb, 1929.

⁷ Dr. Đuro Šurmin, *ibidem*.

zamjerali autoru – s današnjega su motrišta ipak manje važni autorski nedostaci ili propusti od onih koje su mu s pravom pripisali vodeći hrvatski književni povjesničari i kritičari druge polovice XX. stoljeća. Naime, izostanak pojedinih pisaca iz Šurminovih spomenutih kapitalnih djela gotovo da se i mogao očekivati, dok su primjerice autorove gramatičke i pravopisne »nespretnosti« te »rogobatni« jezik i stil njegovih književnopovijesnih tekstova svakako manje važni od same koncepcije i sistematizacije uvrštenog gradiva, a napose pak od i z o s t a n k a jasnih metodoloških postulata i književnokritičkoga instrumentarija kojima se i vrijednosno-umjetnički usustavljuje jedna nacionalna književnost.

Dvije godine nakon Šurminove smrti, dakle 1939. godine, u svome je kritičkom osvrtu na njegove knjige *Hrvatskoga preporoda* na takve manjkavosti među prvima upozorio Antun Barac. On je, među ostalim, zaključio kako Šurmin »nije ni pokušao odgovoriti na mnoga pitanja«, kao što su »geneza hrvatskoga preporoda (odnos iliraca prema starijoj književnosti, prema slavenskim i neslavenskim književnostima prve polovice XIX. v.), književne ideje iliraca s obzirom na njihov odnos prema evropskim književnostima, problem književnoga jezika kao sredstva izražavanja, umjetnička vrijednost hrvatske književnosti iz doba ilirizma, itd.«.⁸ S današnjega pak gledišta znanosti o književnosti, u Šurminovom *Hrvatskom preporodu* bitne su upravo autorove metodološke nedosljednosti u književnopovijesnom prikazu tog razdoblja, koje se ogledaju već u samom pristupu odabranim piscima i njihovim djelima:

»U tom [Šurminovu] radu uočljiv je pozitivistički biografizam u iznošenju privatnoga života književnika i javnih osoba o kojima piše s namjerom objašnjavanja njihovih postupaka u javnome životu. Daje iscrpan pregled ne samo književnosti toga doba, već svojevrsne društvene i kulturne povijesti koja obuhvaća nastanak novina, čitaonica, pravopis, društveni život Zagreba, političke prilike, ideje, glazbu i dr.«.⁹

S obzirom na sve iznesene probleme i objektivne teškoće s kojima se suočavao Đuro Šurmin u proučavanju i pisanju svoga autorskoga pregleda povijesti hrvatske književnosti, bit će zanimljivo promotriti kako su u takvom književnopovijesnom obzoru dr. Đure Šurmina uočeni i prikazani najistaknutiji predstavnici iz »varaždinskoga književnoga kruga«. Pri tome mislimo na dvadesetak književnika i jezikoslovaca koje je u svoju varaždinsku književ-

⁸ Usp. Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*. Časopis pro slovansku filologiju, XVII, str. 212–217; Prag, 1939., citat sa str. 213.

⁹ L. Molvarec, *ibidem*, str. 261.

nu hrestomatiju *Garestinski hortus verbi* uvrstio prof. dr. Joža Skok.¹⁰ A po mišljenju akademika Miroslava Šicela, riječ je o svojevrsnoj antologiji, odnosno o izuzetno vrijednom i značajnom Skokovom književnoesejističkom i književnoznanstvenom pregledu doprinosa varaždinskih autora povijesti hrvatske književnosti.¹¹ U takvom se Skokovom antologijskom izboru našlo sveukupno 59 autorā, koji su svojim životom ili književnim djelima bili zavičajno povezani s gradom Varaždinom ili varaždinskim krajem.

Prema kronologiji pojavljivanja na hrvatskoj književno-jezičnoj sceni, od 59 Skokovih odabranih pisaca u objektivno mogućem Šurminovom književnopovijesnom obzoru mogla su se naći 23 autora – od najstarijeg Ivanuša Pergošića (r. 1592.) do Šurminova suvremenika Ksavera Šandora Gjalskog (1854. – 1935.). I treba također odmah reći da se Šurminov i Skokov izbor u najvećoj mjeri – poklapaju. Međutim, u svojim ključnim djelima (*Povjesti književnosti hrvatske i srpske te Hrvatskom preporodu*) Šurmin i ne spominje, poimence, Juraja Maljevca / Gregura Kapucina (1734. – 1812.) i Higinu Dragošića (1845. – 1926.), ali u svoj izbor uvrštava primjerice Matiju Smodeka (1808. – 1881.) i Metela Ožegovića (1814. – 1890.), premda ova dvojica autora pripadaju varaždinskome kulturnome krugu svoga doba, ali ne i primarno književnom.

Gledajući samo kvantitativno tj. prema broju natuknica i tiskanih redaka u navedenim djelima, Šurmin se najopsežnije osvrće na opuse dvojice varaždinskih književnih povjesničara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816. – 1889.) i Vatroslava Jagića (1838. – 1929.), što je donekle i razumljivo. Istodobno je, začudo, u svojoj *Povjesti* Šurmin potpuno izostavio značajnoga hrvatskoga vjerskog pisca prosvjetiteljskog razdoblja Jurja Habelića (1609. – 1678.), dok ga u *Hrvatskom preporodu* tek usputno spominje, i to u sklopu citiranja iz jedne okružnice koju je biskup Maksimilijan Vrhovac 26. lipnja 1813. razaslao hrvatskom svećenstvu. U komentaru te okružnice Šurmin zaključuje: »Vrhovac sad govori o knjigama, pisanim ilirskim narječjem, koje dovoljno govore o krasoti jezika. Slavni su muževi već davno svoju dali,

¹⁰ Vidi: Joža Skok, *Garestinski hortus verbi (Varaždinska književna hrestomatija)*, Zavičajna biblioteka »Tonimir«, knj. 4, urednik Stjepan Juranić, Nakladnička kuća »Tonimir« Varaždinske Toplice i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždinske Toplice, 2012.

¹¹ U svojoj recenziji Skokove knjige *Garestinski hortus verbi*, pod naslovom »Izuzetno vrijedan i značajan Skokov književnoesejistički i književnoznanstveni pregled doprinosa varaždinskih autora povijesti hrvatske književnosti«, akademik Šicel izrijekom naglašava: »Prezentacija te književnosti ostvaruje se prema projektu u sintezi književne *antologije*, odnosno kritičkog izbora autorā i njihovih književnih ostvarenja (pjesničkih, prozanih, dramskih, ali i književnoznanstvenih pa i prevoditeljskih!), književnoga *leksikona*, književnopovijesnog *pregleda* i književne *čitanke*«. (Usp. Joža Skok, *Garestinski hortus verbi*, str. 521.)

da se taj jezik proslavi. Eto imamo Jurja Habelića s rječnikom (1670.), Ivan Bjelostijenac sa svojim rječnikom, tiskanim u Zagrebu 1740., pa Andrija Jambrešić.¹² Gotovo jednako kao »slavni muževi« Habelić i Belostenec u Šurminovom je književnopovijesnom obzoru »prošao« i znameniti hrvatski kroničar i vjerski pisac Antun Vramec (1538. – 1587.), kojega Šurmin jedva na dva mjesta i spominje, i to u kontekstu osvrta na djelovanje fra Andrije Kačića-Miošića.

3.

Kao tipičan Šurminov književnopovijesni pristup i prikaz stvaralaštva jednoga pisca iz varaždinskoga književnoga kruga može nam poslužiti njegov osvrt na književni opus Tituša Brezovačkog (1757. – 1805.). Njemu Šurmin posvećuje nešto veću pozornost i važnost u oba svoja ključna književnopovijesna pregleda, u *Povjesti i Hrvatskom preporodu*. Pogledajmo, dakle, što (i kako!) o Brezovačkom piše u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.):

»Taki je bio [kao Tomo Mikloušić, op. E. F.] T i t o B r e z o v a č k i, pavlin, koji je poslije ukinuća reda pavlinskoga bio prebendar kod sv. Marka u Zagrebu (1754. – 1805.). I on se bavio veselim igrama, a pisao i pjesama. Osobito je vrijedno istaknuti, da je 1804. napisao pjesmu u slavu novoga reda braće milosrdnika čistim štokavskim govorom u duhu Kačićevu (deseterac s rimom i strofe). Od njega će biti dosta manjih stvari u koledarima, a ostalo je više toga u rukopisima npr. šaljiva pjesma *Kovač krapinski*. Njegov je *Matijaš Grabancijaš dijak*, komedija u tri čina (1780.), u kojoj se jednostavnim načinom crta duh građanskoga života zagrebačkoga evo ovako:

Čitava je komedija osnovana na pučkom vjerovanju, da imade đaka, što su svršili trinaest škola, gdje su izučili sve načine čaranja i gatanja. Brezovački je upotrebio to vjerovanje da može preko grabancijaša Matijaša prikazati poroke i nevaljane čine zagrebačkih građana i obrtnika svoga vremena. Zanatlicima se kazuje, da ne rade onako pravo, kako bi trebalo, jer hoće da uz jednak trud, što su ga ulagali njihovi pređi, živu gospodski. K tomu su ti građani lake vjere, pa misle da je moći naći zakopano blago. Kod kopanja blaga Grabancijaš silno izmlati šoštara Smolka; krznara izbije u vreći, kamo se dao strpati vjerujući da ga ne mogu vidjeti, kad bude držao travu pod jezikom; gospodskoga sina, koji je živio kao mladić vrlo neuredno, a kao činovnik vršio svoje dužnosti nesavjesno, izgrdi, jer hoće da se okrpi blagom bogatoga krznara, kad bi dobio njegovu kćer. Dangube kartaše oguli u gostionici, novce dobivene dade siromasima, a

¹² Usp. Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod, knj. I., Od godine 1790. do 1836.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903., str. 45.

kartašima nataknu jednome magareću glavu, drugomu svinjsku itd. Kad se svi dosjete, da ih je Matijaš izvarao i osramotio, udare na nj, no on se izbavi nekako i očita im lekciju, da treba raditi kako dolikuje poštenome čovjeku, a njima se otkrije rekavši, da je Grabancijaš dijak. – Radnje velike ovdje nema, ali ima komičnih scena, koje je priprosto građansko općinstvo bez sumnje rado gledalo, kada su ih – po svoj prilici – prikazivali klerici u sjemeništu, što je bilo obično za poklada«. ¹³

I to je zapravo sve što je čitatelj u Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* iz 1898. godine mogao saznati o najvećemu hrvatskome kajkavskom komediografu XVIII. stoljeća, Titušu Brezovačkom. Međutim, iako je prva knjiga Šurminova *Hrvatskoga preporoda (od godine 1790. do 1836.)* objavljena tiskom samo pet godina kasnije (1903.), u njoj je autor Titu Brezovačkom već posvetio cijelo jedno (među)poglavlje pod njegovim imenom, s autorskim tekstom na gotovo šest stranica. Iako Šurmin u tom tekstu tek usputno navodi još dva dramska djela Tita Brezovačkog (prvo, *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*, koje označava kao »veseli igrokaz u pet činova«, i drugo, *Sveti Aleksij*, kao »dramatizovanje svetačkog života [...] u četiri čina«), njegov je prikaz najvažnijeg djela – komedije *Matijaš Grabancijaš dijak* – i ovdje opterećen pukim prepričavanjem njenog sadržaja i društvenopovijesnoga konteksta.

Ipak, treba kazati da je Šurmin prvi kao književni povjesničar i precizno detektirao da je »to jedan od rijetkih originalnih radova hrvatske kajkavske književnosti ovoga vremena«, ¹⁴ a potom je uznastojao i upozoriti na socio-loško-društvene i idejne premise njenog nastanka:

»Brezovački je u obliku krupnije lakrdije ismijavao pogrješke i slabosti društva svojeg vremena. To je bila za svoje doba *prava socijalna lakrdija*, u kojoj se pisac svojim bistrim okom znao daleko uzdići nad one koji su se zadovoljavali jednostavnim prevođenjem stranih pisaca. *Pisac je razabrao duh svoga vremena*, koje tražilo ozbiljna i trijezna rada, što vodi do zdrave obrazovanosti, do ljubavi domovine i ljubavi svoje narodnosti. U tom djelu nema fine komike i otmjene duhovitosti, ali zato *ima gorke satire i zdravoga, čisto hrvatskoga kajkavskoga humora*« ¹⁵ (sva isticanja E. F.).

Štoviše, Šurmin se na kraju svog književnopovijesnog osvrta na komediju *Matijaš Grabancijaš dijak* odvažio i na svojevrsnu dramaturšku i stilsko-etetsku raščlambu autorova djela, i to instrumentarijem kazališne kritike:

¹³ Đ. Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898., str. 142–145.

¹⁴ Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod, knj. I.*, Zagreb, 1903., str. 63.

¹⁵ Ibidem, str. 67.

»Način izradbe ove komedije je jednostavan, kako je jednostavan i život onih lica što u njoj dolaze, *to je stil 'prostonarodni'*, namijenjen tako zvanom nižem općinstvu. *Razvoj čina, dikcija i način mišljenja* teče u *Grabancijašu* tako prirodno, neprisiljeno i bez afektacije, da iz svake stranice progovara ona *tradicionalna kajkavsko-zagorska dobroćudnost* i lagodnost. Narod, iz kojeg su vađene crte za dramu, dobro je poprijeko prikazan, a to je i činilo ovu dramu omiljelom, premda pisac [...] nije postigao ono za čim je išao, bar u prvim godinama, kad je drama posljednji put izašla na svijet«. ¹⁶

Jedan od prvih – i najžešćih – kritičara Šurminovih dviju knjiga *Hrvatskog preporoda* bio je, nimalo slučajno, upravo varaždinski književni povjesničar i Šurminov suvremenik Ivan Milčetić (1853. – 1921.). O tome nas izvješćuje akademik Miroslav Šicel u instruktivnom eseju »Ivan Milčetić i književnost hrvatskog narodnog preporoda«:

»Recenzirajući 1903. objavljenu Šurminovu književno-povijesnu sintezu *Hrvatski preporod* Milčetić će doslovno popljuvati autora nazvavši ga naivnim, suhoparnim, ukočenim, koji piše 'suhim jezikom bez ikakova pjesničkog nakita', iznosi 'mutne i nesuvisle refleksije', jednom riječi, radi se o 'primitivno obrađenom djelu' koje 'ne služi na čast ni piscu ni hrvatskoj književnosti'«. ¹⁷

Premda se Milčetićeve rezolutne ocjene Šurminove književnopovijesne sinteze u djelu *Hrvatski preporod* svakako mogu ocijeniti pretjeranima, može se reći da su i kasniji značajniji hrvatski povjesničari književnosti – od Branke Vodnika preko Antuna Barca do Miroslava Šicela – također iznosili brojne zamjedbe i kritičke opaske, i to osobito o Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*. Stoga se i ova naša kratka analiza u zaključcima naslanja na generalne prosudbe što ih je o Đuri Šurminu i njegovu književnopovijesnom radu iznio akademik Miroslav Šicel, u svojoj poznatoj studiji »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«. Evo kako Šicel kontekstualizira, pozicionira i valorizira Šurminov rad:

»Književnopovijesna proučavanja u XIX. stoljeću zaključuje Đ u r o Š u r m i n, prvi književni povjesničar poslije Jagića koji pokušava ostvariti veću književnopovijesnu sintezu u svojoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.) – a zatim i u dvije knjige *Hrvatskoga preporoda* (1903–4.). Na žalost, Šurmin je toliko neizrazit u svojim istraživanjima da je nemoguće u njegovim tekstovima pronaći određenu koncepciju, uočiti bilo kakvu konkretnu metodu književno-

¹⁶ Ibidem, str. 67.

¹⁷ Vidi: Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari. Studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 285–286. (Milčetić je tu svoju bespoštednu kritiku objavio u *Glasi Matice hrvatske*, god. I, br. 3 i 4, Zagreb, 1906., pod naslovom »Dr. Gjurio Šurmin: Hrvatski preporod«.)

povijesnih ispitivanja. Ne postavljajući probleme, nego samo gomilajući građu, on ni u jednom svom djelu nije uspio tu građu sistematizirati, iznijeti je nekim redom te iz nje izvući stvarne probleme. [...] Polazeći od vlastitih obznanjenih premisa, Šurmin, međutim, praktički nije ostvarivao ni te postulate na koje se teoretski poziva. Ostao je uglavnom, kao i veći dio njegovih prethodnika, u čistim okvirima filoloških istraživanja, prepričavanja životopisa i sadržaja a da nije postavljao i rješavao bitne književne probleme».¹⁸

4.

Budući da smo na primjeru Tituša Brezovačkoga ilustrirali Šurminove *istraživačke i konceptualne dosege* uključivanja pojedinih pisaca unutar njegova književnopovijesnoga obzora i motrišta, pogledajmo na kraju i *kvantitativnu zastupljenost* pisaca iz varaždinskoga književnoga kruga u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (A), te u dvije knjige *Hrvatskog preporoda – od 1790. do 1843.* (B). Izdvajajući pri tome poimence zastupljene autore koji se svojim životopisom ili književnim opusom mogu svrstati u »varaždinski krug«, držali smo se i kronološkog načela njihova pojavljivanja u hrvatskoj književnosti; uz njihova pak se imena u zagradama navodi i učestalost tj. broj stranica u knjigama njihova poimeničnoga spominjanja u navedenim Šurminovim književnopovijesnim djelima. Evo tog indikativnog popisa:

Ivanuš Pergošić (1-A), Antun Vramec (2-A), Blaž Škrinjarić (1-A), Ivan Belostenec (1-A, 1-B), Juraj Habelić (1-B), Gabrijel Jurjević (1-B), Andrija Jambrešić (5-B), Katarina Patačić (2-A), Tituš Brezovački (1-A, 10-B), Jakob Lovrenčić (2-A, 8-B), Tomo Blažek (3-A, 1-B), Dragutin Rakovac (8-A, 24-B), Antun Nemčić (1-A), Mirko Bogović (7-A, 3-B), Ivan Kukuljević Sakcinski (32-A, 8-B), Vladislav Vežić (1-A), Luka Zima (1-A), Matija Valjavec (3-A), Vatroslav Jagić (30-A, 6-B), Andrija Palmović (3-A), Đuro Arnold (3-A), Ivan Milčetić (4-A), Ksaver Šandor Gjalski (1-A) i Branimir Livadić-Wiesner (4-B).

Može se, dakle, zaključno ustvrditi (prema izloženim podacima) da su se gotovo svi poznati književnici (i filolozi) *varaždinskoga književnoga kruga* našli u književnopovijesnom obzoru Đure Šurmina, s tim da apsolutni primat pritom zauzimaju Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić, koje Šurmin očito ponajviše uvažava i najčešće citira. Stoga unatoč brojnim i opravdanim prigovorima Šurminovih kritičara zbog uočenih manjkavosti i istraživačkih propusta u objavljenim književnopovijesnim sintezama *Povjest književnosti*

¹⁸ Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 317–318.

hrvatske i srpske (1898.) i *Hrvatski preporod, I–II*. (1903. – 1904.) – ostaju i neprijeporne zasluge Đure Šurmina u razvoju hrvatske književne historiografije XIX. stoljeća, a posebice zbog činjenice što je njegova *Povjest* (nakon Jagićeve) ujedno i pokušaj prve sveobuhvatne književnopovijesne sinteze u književnoj kroatistici.

Literatura

- Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, VII, I, str. 189–196; Zagreb, 1929.
- Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 1, str. 18–28; Zagreb, 1929.
- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia*. Časopis pro slovansku filologiju, XVII, br. 1–2, str. 212–217; Prag, 1939.
- Antun Barac, »Nekrolog prof. Đuri Šurminu«, *Godišnjak Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu za 1933/34. – 1938/39.*, str. 121; Zagreb, 1939.
- Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Knjiga prva. Staro doba*, Štamparija Dragutina Albrechta, Zagreb, 1867.
- Ivan Milčetić, »Dr. Gjuro Šurmin, Hrvatski preporod«, *Glas Matice hrvatske*, I, br. 3–4; Zagreb, 1906.
- L(ana) Molvarec, »ŠURMIN, Đuro (Gjuro)«, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4 (S–Ž), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 260–261.
- Joža Skok, *Garestinski hortus verbi (Varaždinska književna hrestomatija)*, Nakladnička kuća »Tonimir« Varaždinske Toplice i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždinske Toplice, 2012.
- Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari. Studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- Dr. Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.
- Dr. Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. Ilirsko doba* (I. knjiga od godine 1790. do 1836., II. knjiga od godine 1836. do 1843.), Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903. – 1904.

PISCI VARAŽDINSKOGA KNJIŽEVNOGA KRUGA
U KNJIŽEVNOPOVIJESNOM OBZORU ĐURE ŠURMINA

Sažetak

Premda je nakon Vatroslava Jagića bio prvi autor jednoga cjelovitog pregleda hrvatske književnosti – od njenih početaka do 80-ih godina XIX. stoljeća – niti Đuro Šurmin, prema ocjeni Miroslava Šicela, nije uspio prekoračiti granice dotadašnje prevladavajuće filološke metode u književnopovijesnom sintetiziranju istražene nacionalne književnojezične građe. Takvom metodom, zasnovanom na »jezičnom i biografsko-bibliografskom pozitivizmu« (J. Skok) u Šurminovu je književnopovijesnom obzoru poimence tematizirano i tridesetak pisaca varaždinskoga književnoga kruga, od Ivana Pergošića i Antuna Vramca do Ksavera Šandora Gjalskog i Branimira Livadića-Wiesnera. Iz tog je autorskoga kruga Šurmin najčešće referirao o književnim, jezičnim ili znanstvenim radovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Vatroslava Jagića, a potom o djelima Tituša Brezovačkog, Jakoba Lovrenčića, Dragutina Rakovca i Mirka Bogovića.

Ključne riječi: varaždinski književni krug, hrvatski preporod, književnopovijesna sinteza, filološka metoda

WRITERS OF THE VARAŽDIN LITERARY CIRCLE
IN ĐURO ŠURMIN'S LITERARY-HISTORICAL HORIZON

Summary

Although after Vatroslav Jagić he was the first author of an integral survey of Croatian literature – since its beginning until the 1880-ies – according to Miroslav Šicel's opinion, neither Đuro Šurmin managed to step over the boundaries of the then prevalent philological method in the literary-historical study of the researched national literary-linguistic sources. By relying on such a method, based on »linguistic and biographical-bibliographic positivism« (J. Skok), some thirty writers of the Varaždin literary circle were thematized in Šurmin's literary-historical horizon by name, from Ivan Pergošić and Antun Vramec to Ksaver Šandor Gjalski and Branimir Livadić-Wiesner. From that authorial circle Šurmin most often wrote about literary, language or scientific works by Ivan Kukuljević Sakcinski and Vatroslav Jagić, then also about the works written by Tituš Brezovački, Jakob Lovrenčić, Dragutin Rakovac and Mirko Bogović.

Keywords: the Varaždin literary circle, Croatian National Revival, literary-historical synthesis, philological method

КНЕЗ МИЛОШ

У ЗАГРЕБУ 1848. ГОДИНЕ

Kr. kraljevskog knjižnice

ПРИОПЉИО

Др. БУРО ШУРМИН

u Zagrebu
24/9 22. *Đuro Šurmin*

ОДШТАМПАНО ИЗ СПОМЕНИКА СРПСКЕ КР. АКАДЕМИЈЕ КЊ. LIV.

ЗАГРЕБ
КР. ЗЕМАЉСКА ТИСКАРА
1922.

Sl. 11.: Đuro Šurmin: *Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine*, Zagreb, 1922. [Ćir.]

Marijan Lipovac

Đuro Šurmin i hrvatsko-češki odnosi

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 930.85(497.5:437.1)

Hrvatski književni povjesničar Đuro Šurmin bavio se i pojedinim temama iz povijesti hrvatsko-čeških odnosa te ih u dvadesetim godinama XX. stoljeća popularizirao u javnosti u svojim novinskim člancima i predavanjima.

U članku »Česi i Hrvati« objavljenom u *Obzoru* u siječnju 1924. Šurmin piše o vezama hrvatskih i čeških preporoditelja, počevši od utjecaja dvojice vodećih osoba češkog preporoda, inače rodom Slovaka, Pavola Jozefa Šafaříka¹ i Jána Kollára na Ljudevita Gaja pa do kasnijeg razdoblja kad među ilircima dolazi do spora oko toga treba li u književnosti pisati »čistu fantaziju« ili realno opisivati život, a u politici treba li samo pisati »liberalne budnice« ili politički djelovati. Najpoznatiji protivnik utilitarizma u književnosti i budnica bio je Stanko Vraz za kojeg Šurmin piše da je »kao čisti književnik bio pod najvećim uplivom Čeha«² koji su pokazivali veliko odobravanje za časopis *Kolo* koje su od 1842. izdavali Vraz, Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinić. Oni su, prema Šurminu, posebno podržavali jače veze s Česima. I dok se za Vraza, kako kaže Šurmin, zna s kojim je Česima bio prijatelj, on u članku naglasak stavlja na Vukotinića i njegovu vezu s češkim pjesnikom i preporoditeljem Karelom Jaromírom Erbenom te donosi dva pisma koja mu je poslao. Ta pisma, piše Šurmin, daju i sliku o odnosima »Daničara« i »Kolaša«. Kod Vukotinića je bilo više smisla za politiku, iako je pripadao Vrazovoj struji, te je želio da se tiska brošura izvan domašaja zagrebačkog cenzora iz koje će »Madžari i naši Horvati nekoje istine čuti«. U prvom pismu od 17. travnja 1843. zamolio je Erbena da rukopis koji mu šalje dade tiskati u Leipzigu (Lipskom) i obavještava ga o prilikama u Hrvatskoj, a u drugom od 10. svibnja zahvaljuje se na knjizi *Písně národní* i piše da će mu po Vrazu poslati svoju novelu *Štitonoša*. Moli ga i da mu pomogne tiskati njegovu zbirku pjesama. Piše i o prilikama u Hrvatskoj: »Mi se moramo mnogo s politikom

¹ Češki oblik imena je Pavel Josef Šafařík.

² Đuro Šurmin, »Česi i Hrvati«, *Obzor*, LXV, br. 18, str. 2; Zagreb, 1924.

boriti, a to škodi literaturi našoj«. ³ S ovim člankom Šurmin je dao mali doprinos istraživanju povijesti hrvatsko-čeških veza, ali i hrvatskog preporoda o kojem je opširno pisao dvadeset godina ranije u svojoj knjizi *Hrvatski preporod: Od godine 1836–1843*. Knjigu je završio pišući upravo o časopisu *Kolo*, tako da ovim člankom na neki način kao da dopunjava ovo svoje značajno djelo. Ono što upada u oči je naslov članka – »Česi i Hrvati«. Čitatelj bi očekivao da će se autor pozabaviti hrvatsko-češkim vezama u širokom opsegu, a zapravo piše o jednom detalju iz odnosa hrvatskih i čeških preporoditelja koji očito smatra paradigmatičkim primjerom povezanosti dvaju naroda.

U listopadu 1926., povodom posjeta delegacije čehoslovačkih parlamentaraca, Šurmin je u *Novostima* objavio članak »Česi i južnoslovenska propaganda« koji govori o djelovanju Čeha protiv Austrije (»radili su na rasturivanju Austrije i stvaranju svoje slobodne države«), čime su dali doprinos i nastanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. ⁴ Šurmin piše da su »Česi i za vrijeme rata radili i za našu južnoslovensku stvar«. U članku uglavnom piše o vezama Čeha i Srba tijekom Prvog svjetskog rata jer je Václav Klofač, predsjednik Senata Čehoslovačke i nekadašnji zastupnik Carevinskog vijeća bio dvije godine u zatvoru zbog veleizdaje, a istraga je pokazala da je imao veze sa srpskim političarima. Članak Šurmin zaključuje s Pavolom Jozefom Šafárikom i njegovim vezama sa Srbima. Za razliku od prethodnog, ovo je jedan prigodničarski članak posvećen političkim, a ne kulturnim i književnim vezama.

Sljedeći Šurminov članak također je politički intoniran, ali započinje s književnošću i lingvistikom. To je članak »U danima obljetnica. Čehoslovaci i južni Slaveni« objavljen u *Novostima* u listopadu 1928. povodom desete godišnjice nastanka Čehoslovačke i Kraljevine SHS. Šurmin piše o vezama Čeha i Slovaka s južnim Slavenima početkom XIX. stoljeća, o suradnji Jerneja Kopitara i Josefa Dobrovskog u proučavanju slavenskih jezika, o Kolláru i Šafáriku koji su širili ideje panslavizma i imali sljedbenike među Hrvatima i Srbima te bili savjetnici i pomagači Gaju i ilircima čije su institucije iz Praga dobivale moralnu i materijalnu potporu. Ističe Slavenski kongres u Pragu 1848. kao vrhunac »ovog romantičarskog nastojanja sjevernih i južnih Slavena«. ⁵ Šurmin podsjeća i na činjenicu da su Hrvati nakon osnutka zagrebačkog sveučilišta pozivali Čeha kao profesore na neke katedre, zatim piše o vezama Srbije sa češkim političarima, među njima i s Tomášom Masarykom,

³ Isto.

⁴ Đuro Šurmin, »Česi i južno-slovenska propaganda«, *Novosti*, XX, br. 278, str. 2; Zagreb, 1926.

⁵ Đuro Šurmin, »U danima obljetnica. Čehoslovaci i južni Slaveni«, *Novosti*, XXII, br. 299, str. 7; Zagreb, 1928.

o suradnji tijekom Prvog svjetskog rata i na kraju o zajedništvu novih država kojima je prijetila »pogibao od restitucije Habsburga« zbog čega je nastala Mala Antanta. Vjerojatno s određenom porukom, Šurmin piše i da su Česi već u početcima nove države vidjeli da »ona kruta centralizacija i dominacija Čeha ne može učvrstiti republike«, zbog čega je država reorganizirana »na osnovici potpune pokrajinske samouprave tako, da i Slovaci i Nijemci kao njezini građani sa zadovoljstvom mogu da rade na jačanju države«. ⁶ Šurmin u nastavku upozorava: »U ovim posljednjim godinama nismo išli korak po korak zajedno. I za to je sad jačih razlika u našim građevinama iz oktobra 1918. No kako je saveznicima političkim i braći potrebno, da oba brata budu što konsolidovanija za svoju nacionalnu budućnost, nema sumnje, da će primjer konsolidacije naše braće u Čehoslovačkoj pokazati i nama, Srbima i Hrvatima, kojim je i nama potrebno što prije poći«. ⁷ Bilo je to vrijeme političkih napetosti nakon atentata na Stjepana Radića i hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini u Beogradu 20. lipnja 1928., no kao što je poznato, događaji koji su uslijedili nakon nešto više od mjesec dana 6. siječnja 1929. uvođenjem diktature kralja Aleksandra demantirali su Šurminove nade. U ovom članku Šurmin međunacionalne odnose u Čehoslovačkoj prikazuje boljima nego su bili u stvarnosti, što će potvrditi kasniji tijek događaja i propast Čehoslovačke 1938. i 1939., a uočljivo je i njegovo isticanje zasluga Tomáša Masaryka, češkog filozofa, sociologa i političara koji je 1918. postao prvi čehoslovački predsjednik, čiji je bio sljedbenik i štovatelj. Šurmin je početkom XX. stoljeća pripadao Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci koja je bila pod utjecajem Masarykovih političkih ideja te je bio i njen saborski zastupnik i kratko vrijeme glavni urednik dnevnika *Pokret*, a vjeran Masarykov sljedbenik ostao je i kasnije. Članak Šurmin zaključuje rečenicom: »Historija Čehoslovačke za ovih deset godina, vjerujemo, da će i nas sve potaknuti na rad oko uređivanja države na zadovoljstvo građana i jačanja državne misli, kako je to sad u Čehoslovačkoj republici pod ravnanjem njezina filozofa državnika liberalca dra. Masaryka, koji je bio učiteljem naših realista«. ⁸

S Masarykom je Šurmin imao i jednu osobnu poveznicu: kad je Šurmin u travnju 1908. odlukom hrvatskog bana Pavla Raucha bio prisilno umirovljen kao odgovoran zbog političkog djelovanja svojih studenata, što je podiglo veliku buru u javnosti, reagirao je i Masaryk kao zastupnik Carevinskog vijeća i sveučilišni profesor te je u intervjuu za novine *Hrvatska korespondenca*

⁶ Šurmin ovdje misli na uvođenje zemaljske samouprave u Čehoslovačkoj i podjelu države na četiri zemlje s ograničenom autonomijom – Češku, Moravsko-šlesku, Slovačku i Potkarpatsko-rusku zemlju, *Povijest Češke*, Sandorf, Zagreb, 2014., str. 535.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

iz Beča izjavio: »Umiroviti jednog sveučilišnog profesora radi toga, jer nije uzeo batinu u šaku i trčao za djacima, to je labavo opravdanje. Sveučilišni profesor nije gimnazijalni ili pučki učitelj, da se mora klatariti po ulicama i nadzirati sveučilištarce. Umirovljenje prof. Šurmina je uslijedilo, a o tomu ne dvoji niko pametan, jedino radi političkih razloga. Taj čin je politički netaktičan, i nema nikakva u sebi smisla. Barem je tako djelovao na mene, a uvjeren sam da tako mora djelovati na svakog čovjeka, koji misli vlastitom glavom. Htio bih podvrgnuti jednom malom ispitu sadašnjeg hrvatskog bana, i dokazalo bi se on čas, da on nema pojma o znanosti. Ali taj bi ispit dokazao, da se njega ne može ubrojiti u ozbiljne političare. Današnja hrvatska vlada tjera mladost da se bavi politikom više, nego bi se ona imala istom baviti. Mladost mora, da se u prvom redu bavi sa znanosti, ali i na političkom polju treba da dade oduška svojim osjećajima, ako u njezinim žilama ne teče mlijeko mjesto krvi, ako nije mrtva i ne ljubi rođenu grudu. [...] Sveučilišni senat je samostalna vlast, a nadati se je, da će senat zagrebačkog sveučilišta zauzeti muževno stanovište proti ovom nekvalificiranom činu vlade baruna Raucha. Poduzme li ma kakvu akciju proti ovom besmislenom djelu senat zagrebačkog sveučilišta, to se nadam da će isti naći simpatija kod svih kulturnih ljudi i kod svih ovostranih sveučilišta«. ⁹ Pritom je mislio na sveučilišta u austrijskoj polovici Monarhije (Cislajtaniji), koja je, kaže Masaryk, Šurminov slučaj zgranu. U znak protesta zbog Šurminova umirovljenja, između 800 i 900 studenata zagrebačkog sveučilišta u svibnju 1908. otišlo je na studij u Beč, Graz te najviše u Prag, njih čak 650. Ondje su ostali do listopada kad su se vratili u Zagreb, a tijekom boravka u Pragu Karlovo sveučilište ih je oslobodilo plaćanja školarine i omogućilo polaganje ispita na hrvatskom jeziku, dok su im gradske vlasti osigurale smještaj. Pražani su za hrvatske studente prikupljali novčanu pomoć, a Stjepan Radić koji se u to vrijeme zatekao u Pragu organizirao im je tečaj češkog jezika. Mnogi od studenata slušali su i Masarykova predavanja, tako da su zagrebačke režimske novine *Ustavnost* pisale da su naprednjaci iskoristili Šurminovo umirovljenje da »svim silama pobune sveučilištarce i da ih namame u Prag pod okrilje svog miljenika prof. Masaryka«. ¹⁰

Kao Masarykov pristaša i dobar poznavatelj, Đuro Šurmin je 8. ožujka 1930. u Pučkom sveučilištu u Zagrebu održao predavanje o Masaryku kao političaru, u sklopu proslave Masarykovog 80. rođendana koji se u Zagrebu i diljem Hrvatske svečano slavio. Te je godine Masaryk dobio svoju ulicu u Zagrebu i u još nekoliko hrvatskih gradova te bio izabran počasnim članom

⁹ »Zast. Masaryk o umirovljenju prof. dra Šurmina«, *Pokret*, V, br. 102, str. 1; Zagreb, 1908.

¹⁰ Damir Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb, 2000., str. 166–170.

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Dijelovi iz tog predavanja bili su objavljeni u časopisu *Riječ*. U predavanju je Šurmin dao pregled razvoja češke politike od sredine XIX. stoljeća, govorio je o politici staročeha, njihovom utjecaju na hrvatsku politiku i suradnji s Josipom Jurjem Strossmayerom, zatim o mladočesima, te je istaknuo pojavu Masaryka koji smatra da treba napustiti gospodsku politiku, obratiti se direktno narodu i od njega tražiti spas za bolju budućnost. Govorio je o utjecaju Masaryka na hrvatske studente u Pragu koji formiraju napredni pokret i osnivaju Hrvatsku pučku naprednu stranku, o sudjelovanju Masaryka u Veleizdajničkom procesu kad je došao u Zagreb i Beograd te o sudjelovanju u Friedjungovom procesu u Beču 1909. Također ističe Masarykovo zauzimanje za pravdu i istinu i kaže da je time potaknuo revolucionarnu mladež koja je izvodila atentate kako bi izazvala revolt, progone i rušila ugled Monarhije (»radila je revolverom ono, što je Masaryk propovijedao riječju«¹¹). Zaključuje da je 1912. »ujedinjenje naroda na jugu monarhije provedeno duševno« te da su u vrijeme Prvog svjetskog rata Česi dokazali da su Masarykovi učenici, a da se Masarykov duh javljao i u »našim« rezervama: »Taj je duh ujedinjavao na razaranju one tvorevine, koju je političar Masaryk imao snage već 1909. god. da nazove trulom«.¹² Na kraju predavanja Šurmin Masaryka naziva »sjajnim dirigentom i admiralom lađe, koja se zove Češkoslovačka i koja mora željeti što dulje vođenje broda od Tomaša Masaryka. On je mnogo uzradio i na našem ujedinjenju pa ako ga slavi Češkoslovačka kao svoga zaslužnoga sina, mi južni Slaveni od srca pozdravljamo velikog svog prijatelja i vrsnog učitelja u stvaranju naše narodne snage«.¹³ Iz ovih citata moglo bi se zaključiti da Šurmin nastupa kao pobornik kraljevske diktature i jugoslavenskog unitarizma, međutim, sama proslava Masarykovog 80. rođendana u Hrvatskoj bila je izraz prikrivenog otpora režimu jer Masaryk se slavio kao svojevrsan antipod kralju Aleksandru, kao filozof, mislioc, humanist i mudar vladar koji svojom višenacionalnom državom vlada demokratski, odbivši prijedloge da uvede diktaturu.¹⁴ I sam Šurmin svoje predavanje drži u tom duhu pa u njemu kaže i ovo: »Masaryk može biti uzor i danas kao prijatelj i vrstan učitelj u stvaranju naše narodne snage. Masaryk jeste danas svjetski predstavnik realne politike. Njemu se kao političaru klanja, njega pozdravlja ne samo češkoslovački narod, već i sav kulturni svijet. Toj se slavi i mi kao Hrvati pridružujemo iz

¹¹ »Dr. Šurmin o Masaryku – političaru«, *Riječ*, XXVI, br. 10, str. 5; Zagreb, 1930.

¹² Isto, str. 6.

¹³ Isto, str. 6.

¹⁴ Marijan Lipovac, »Proslava 80. rođendana Tomáša Masaryka u Hrvatskoj 1930. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXV, br. 2, str. 607; Zagreb, 2003.

svega srca». ¹⁵ Znakovito je da Šurmin spominje Hrvate, a istodobno koristi termin »češkoslovački narod« koji se službeno koristio u Čehoslovačkoj gdje je unitaristička teza o tome da su Česi i Slovaci jedan narod bila službena državna doktrina potaknuta činjenicom da je njemačka manjina bila brojnija od Slovaka kao jednog od dva temeljna naroda. ¹⁶ Nakon uspostave diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929., a posebno nakon promjene imena Kraljevine SHS u Kraljevina Jugoslavija 3. listopada 1929., i u Jugoslaviji se pokušala nametnuti teza o »jugoslavenskom narodu« i zatrti posebnosti pojedinih »plemena«, posebno Hrvata. Javnim spominjanjem »plemenskog« imena Hrvata Šurmin, čije jugoslavensko političko opredjeljenje nije bilo upitno, zorno je pokazao što misli o nasilno nametnutom konceptu integralnog jugoslavenstva koje ne priznaje samobitnost hrvatskog naroda i pravo na njegov vlastiti identitet, iako istodobno ne dovodi u pitanje sličan unitaristički koncept u Čehoslovačkoj.

Zaključno, o Šurminovim novinskim tekstovima koji su posvećeni povijesti kulturnih i političkih veza Hrvata i Čeha možemo reći da predstavljaju mali, ali značajan doprinos rasvjetljavanju ove problematike i njenom populariziranju u novinstvu, značajan posebno za vrijeme kada nije bilo sustavnog pregleda povijesti hrvatsko-čeških veza. O njima su se podatci mogli naći unutar pojedinih djela o hrvatskoj povijesti, npr. u *Povijesti Hrvata* Vjekoslava Klaića, ili u periodici, ali tek će krajem 1938., u vrijeme kad su Česi bili suočeni s velikom traumom, gubitkom pograničnog područja, a uskoro i s okupacijom cijele svoje domovine, Ivan Esih u časopisu *Nova riječ* objavljivati seriju članaka pod naslovom »Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima? Uloga Čeha i Slovaka u izgradnji hrvatske kulture«, što je 1939. objavljeno i kao knjižica. Tu će prvi put na jednom mjestu biti navedene sve najvažnije osobe i događaji iz povijesti hrvatsko-čeških veza, od ćirilometodskih vremena i biskupa Duha do Stjepana Radića i tada još živih Frana Lhotke i Václava Humla. ¹⁷ Šurmin je tada već gotovo dvije godine bio mrtav.

Osim dobrog poznavanja tema o kojima piše, iz Šurminovih članaka o hrvatsko-češkim vezama kao mikrouzorka njegovog bogatog opusa iščitavaju se i njegovi politički stavovi, pogotovo njegova povezanost s Masarykovim idejama realizma i naprednjaštva kao konstanta od mladosti do starije životne dobi, pa tako iz njih dobivamo cjelovitu sliku o Šurminu, i kao književnom povjesničaru i kao političaru.

¹⁵ »Dr. Šurmin o Masaryku – političaru«, *Riječ*, XXVI, br. 10, str. 6; Zagreb, 1930.

¹⁶ Prema popisu stanovništva iz 1921., u Čehoslovačkoj je živjelo 51 posto Čeha, 14,5 posto Slovaka i 23,4 posto Nijemaca. *Povijest Češke*, Sandorf, Zagreb, 2014., str. 530.

¹⁷ Ivan Esih, *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima? Uloga Čeha i Slovaka u izgradnji hrvatske kulture*, Štamparija Grafika (S. Kovačić), Zagreb, 1939.

Literatura

- Damir Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb, 2000.
- »Dr. Šurmin o Masaryku – političaru«, *Riječ*, XXVI, br. 10, str. 6; Zagreb, 1930.
- Ivan Esih, *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima? Uloga Čeha i Slovaka u izgradnji hrvatske kulture*, Štamparija Grafika (S. Kovačić), Zagreb, 1939.
- Marijan Lipovac, »Proslava 80. rođendana Tomáša Masaryka u Hrvatskoj 1930. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXV, br. 2, str. 601–622; Zagreb, 2003.
- Povijest Češke*, Sandorf, Zagreb, 2014.
- Đuro Šurmin, »Česi i Hrvati«, *Obzor*, LXV, br. 18, str. 2; Zagreb, 1924.
- Đuro Šurmin, »Česi i južno-slovenska propaganda«, *Novosti*, XX, br. 278, str. 2; Zagreb, 1926.
- Đuro Šurmin, »U danima obljetnica. Čehoslovaci i južni Slaveni«, *Novosti*, XXII, br. 299, str. 7; Zagreb, 1928.
- »Zast. Masaryk o umirovljenju prof. dra Šurmina«, *Pokret*, V, br. 102, str. 1; Zagreb, 1908.

ĐURO ŠURMIN I HRVATSKO-ČEŠKI ODNOSI

Sažetak

Hrvatski književni povjesničar Đuro Šurmin bavio se i pojedinim temama iz povijesti hrvatsko-čeških odnosa te ih popularizirao u javnosti u svojim novinskim člancima i predavanjima. Članke je objavljivao u zagrebačkim dnevnim novinama *Novosti* i *Obzor*, često povodom važnih događaja, kao što je bio posjet čehoslovačke parlamentarne delegacije Kraljevini SHS u listopadu 1926. ili deseta godišnjica osnutka Čehoslovačke u listopadu 1928. Temeljna poruka tih Šurminovih članaka je zajedništvo Čeha s Hrvatima i drugim južnim Slavenima izgrađivano još od početka XIX. stoljeća i razdoblja narodnih preporoda pa sve do Prvog svjetskog rata i borbe za stvaranje čehoslovačke i jugoslavenske države na ruševinama Austro-Ugarske. Šurmin je posebno isticao ulogu Tomáša Masaryka, češkog filozofa, sociologa i političara koji je 1918. postao prvi čehoslovački predsjednik. O Masaryku kao političaru Šurmin je održao predavanje u ožujku 1930. kad se u Zagrebu i diljem Hrvatske svečano slavio Masarykov 80. rođendan. Dijelovi iz tog predavanja bili su objavljeni u časopisu *Riječ*. Šurmin je u mladosti pripadao Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci koja je bila pod utjecajem Masarykovih političkih ideja, a vjeran Masarykov sljedbenik ostao je i kasnije. Štoviše, Masarykovu vladavinu i davanje nacionalnih prava Slovacima i Nijemcima u Čehoslovačkoj smatrao je uzorom kako bi se u Kraljevini SHS trebali riješiti napeti odnosi između Srba i Hrvata. Osim dobrog poznavanja tema o kojima piše, iz Šurminovih članaka o hrvatsko-češkim vezama iščitavaju se

i njegovi politički stavovi, pogotovo njegova povezanost s Masarykovim idejama realizma i naprednjaštva kao konstanta od mladosti do starije životne dobi, pa tako iz njih dobivamo cjelovitu sliku o Šurminu, i kao književnom povjesničaru i kao političaru.

Ključne riječi: Hrvati, Česi, Masaryk, južni Slaveni, Čehoslovačka

ĐURO ŠURMIN AND CROATIAN-CZECH RELATIONS

Summary

Croatian literary historian Đuro Šurmin also dealt with some topics from the history of Croatian-Czech relations and popularized them in public in his newspaper articles and lectures. These articles were published in Zagreb daily newspapers *Novosti* and *Obzor*, often on the occasion of important events, such as a visit of the Czechoslovak parliamentary delegation to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in October 1926 or the tenth anniversary of the foundation of Czechoslovakia in October 1928. The basic message of these Šurmin's articles is the unity of Czechs and Croats and other southern Slavs that was being built since the beginning of the 19th century and the period of national revivals until the First World War and the struggle for the creation of the Czechoslovak and Yugoslav state on the ruins of the Austro-Hungarian Empire. Šurmin particularly emphasized the role of Tomáš Masaryk, the Czech philosopher, sociologist and politician who in 1918 became the first president of Czechoslovakia. In March 1930, during a festive celebration of Masaryk's 80th birthday in Zagreb and all over Croatia, Šurmin gave a lecture about Masaryk's political roles. Parts of this lecture were published in the journal *Riječi*. In his youth Šurmin was a member of the Croatian People's Progressive Party, which has been under the influence of Masaryk's political ideas and he remained a faithful follower of Masaryk later as well. Moreover, he considered Masaryk's rule and decision to give national rights to Slovaks and Germans in Czechoslovakia as an example of how to solve tense relations between Serbs and Croats in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Apart from Šurmin's competence in subjects he dealt with, his articles about Croatian-Czech relations represent his political views, especially his connection to Masaryk's ideas of realism and progressiveness as a lifelong constant, out of which we can get a complete picture of Šurmin's role both as a literary historian and as a politician.

Keywords: Croats, Czechs, Masaryk, southern Slavs, Czechoslovakia

Dodatak

Neki prilozi k životopisu Gjuro/Đure Šurmina

Stručni članak
UDK 929 Šurmin, Đ.

O Gjuro/Đuri Šurminu u čazmanskom kraju se vrlo malo zna. Od nekad učestalog prezimena, u suvremeno vrijeme ovdje više ne žive Šurmini,¹ a nije sačuvana niti rodna kuća Đure Šurmina. Gradski muzej u Čazmi njeguje spomen i prikuplja gradivo o mnogobrojnim osobama svojega kraja koje su ostavile traga u hrvatskoj i svjetskoj znanosti, kulturi i politici (botaničar dr. Ivo Horvat, književnik i agronom Slavko Kolar, slikar i autor animiranih filmova Aleksandar Marks itd.). Znanstveni skup o Đuri Šurminu 2016. godine, koji se jedan dan održavao i u Čazmi, bio je prilika da se čazmanska, ali i šira javnost kroz izložbu i izložbeni katalog² upozna sa životom i djelovanjem agilnog književnog povjesničara, političara, urednika i profesora – čovjeka svojega vremena Đure Šurmina.

Gjuro/Đuro Šurmin rodio se 4. rujna 1867. u selu Siščani, kbr. 3, Župa Gornji Draganac (slika 1).³ Uveden je pod rednim brojem 75. za tekuću, 1867. godinu, u Maticu krštenih (1858. – 1878.; HDA), kao zakoniti sin Matije i Marijane Šurmin, rođene Dobrinić. Podatke o njegovu rođenju i krštenju unio je u maticu župnik Josip Vitković. Kao krsni kumovi upisani su stolar Franjo Klasnić i njegova supruga Katarina.

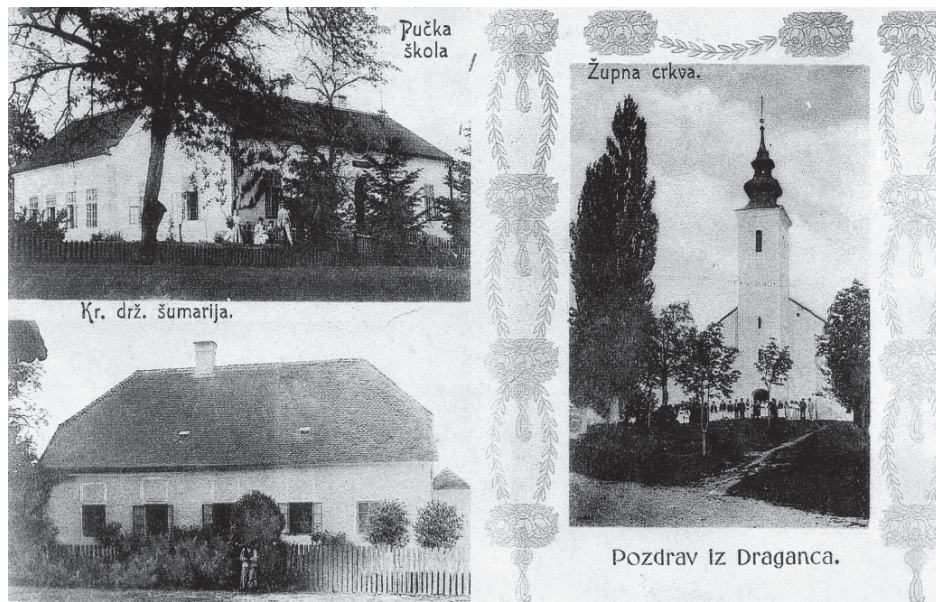
Pučku školu Gjuro Šurmin završio je u Dragancu (Gornjem), a gimnaziju je pohađao najprije u Bjelovaru, a onda u Zagrebu. U zagrebačku je gimnaziju primljen u četvrti razred 1882. o čemu svjedoči zapis u *Narodnim novinama* od 4. rujna 1882. Tu je školovanje nastavio pod pokroviteljstvom

¹ Šurmini su se u Siščane doselili vjerojatno iz Vrbovca ili okolice. Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske godine 2011. u Hrvatskoj se još 29 osoba tako preziva.

² *Tko je Đuro Šurmin? Neki podaci o životu i djelovanju dr. Gjuro/Đure Šurmina*, Čazma, 21. 4. – 31. 7. 2016., autorica Jadranka Kruljac Sever; istoimeni katalog: ISBN 978-953-8083-03-7.

³ Naziv mjesta Draganac piše se i u obliku Draganec (npr. u Hrvatskom državnom arhivu Matica krštenih čuva se za Župu Draganec). U srednjovjekovnim dokumentima na istom se položaju spominje posjed Draganch (dokument od 5. ožujka 1411.), ljudi ovoga kraja nazivaju mjesto Draganci, a u novom vijeku razlikuju se Donji i Gornji Draganac.

Nadbiskupskog sirotišta za koje se te godine natjecalo 150 učenika, a primljena su ih trinaestorica različitih godišta.⁴

Sl. 1.: Razglednica Dragancica (Gornjeg) oko 1900. godine.
GMČ, sekundarna dok., preslika

Svjedodžbu zrelosti primio je Đuro Šurmin 1887. nakon čega se upisuje na zagrebački Mudroslovni fakultet gdje je studirao slavistiku, klasičnu filologiju i filozofiju. Već 1890. Šurmin objavljuje u *Viencu* (br. 45) prvi znanstveni rad pod naslovom »Zlatarićeva popuna Gundulićeva 'Osmana'«, a o čemu obavijest donose *Narodne novine* 8. studenoga 1890.

Početkom 1891. godine ustrojeno je na zagrebačkom Sveučilištu Akademičko književno društvo »Zastava« u čijem je vodstvu Đuro Šurmin potpredsjednik.⁵ Nekoliko mjeseci kasnije, u svibnju 1891. godine, u *Narodnim novinama* je objavljena zahvala Imovnoj občini križevačkoj za pristupanje i donaciju od 50 forinti Hrvatskom Akademskom Družtvu za podršku ubogih i bolesnih sveučilišnih građana koju potpisuje predsjednik toga Društva Đuro Šurmin.⁶

⁴ *Narodne novine*, 4. rujna 1882.

⁵ *Narodne novine*, 5. siječnja 1891.

⁶ *Narodne novine*, 6. svibnja 1891. U Osobnom fondu Đure Šurmina u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, oznaka HR HDA 833, u kutiji 1, čuva se i potvrda o namirivanju članstva Hrvatskom Akademskom Družtvu za podršku ubogih i bolesnih sveučilišnih građana za 1906. godinu u iznosu od 12 kruna.

Godine 1892. primio je svjedodžbu o »sposobnosti učiteljskoj«, a 1894. dekretom je postavljen za učitelja u Velikoj realci u Zagrebu te se u njegovoj ostavštini nalazi imenovanje učiteljem u Realnoj gimnaziji u Senju.⁷

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u zborniku *Rad*, CXXI, Filologičko-historički i Filosofičko-juridički razredi, XLII, 1895. objavila je znanstveni rad Đure Šurmina pod nazivom »Osobine današnjega sarajevskog govora«, a koji je on istome razredu predao 24. listopada 1894. U uvodu ove rasprave Šurmin piše da se vrlo malo istraživala štokavština »i ne znamo ništa za dijalekte štokavštine, prem da svaki kraj bio bio štokavski, bio kajkavski, bio u nem čakavski govor ima svojih osobina, koje su od znamenite vrijednosti za poznavanje hrvatskoga jezika. Ovakijem se istraživanjem dolazi do upoznavanja onijeh spona, koje vežu jedan dio naroda s drugim, pa bile mu granice kako među sobom razdijeljene. Samo istraživanje dijalekata i iznošenje njihovih osobina učvršćuje književni jezik, kojemu je osnov govor narodni«.

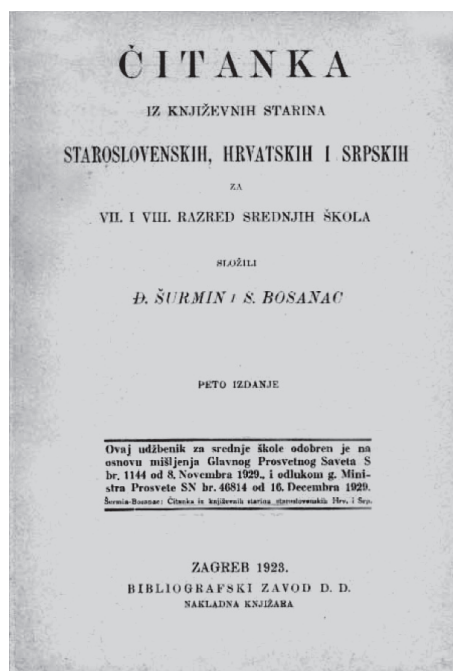
Pozornost stručne javnosti stjecao je Đuro Šurmin i svojim književno-kritičarskim radom. Časopis *Banovac* (Petrinja) 10. listopada 1896. piše o novoj pripovijetci dvojice bosanskohercegovačkih književnika koju će Matica hrvatska tiskati. Navodi se kritika pripovijetke u *Viencu* te se dodaje, kao prilog povoljnom mišljenju o književnosti Osman-Aziza (autori Osman Hadžić i Ivan Miličević) i činjenica da je »isto tako veoma [...] povoljna i kritika Gjure Šurmina u istom časopisu«.

Prvo izdanje *Čitanke iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola*, Đuro Šurmin i Stjepan Bosanac tiskali su 1896. godine, drugo izdanje 1901., treće 1905., četvrto 1908., a peto 1923. godine (slike 2).⁸ U osobnom fondu Đure Šurmina sačuvan je dokument – *nakladna pogodba* – kojom 19. veljače 1908. Kraljevsko hrvatsko-slavonski zemaljski erar naručuje od Šurmina i Bosanca četvrto popravljeno izdanje čitanke.⁹

⁷ HR HDA 833, kut. 40, bez sign.

⁸ Gradski muzej Čazma u Zavičajnoj zbirci ima *Čitanke iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola*, koja pripada 5. izdanju, ali na naslovnici ima dodatak: »Ovaj udžbenik za srednje škole odobren je na osnovu mišljenja Glavnog Prosvetnog Saveta S br. 1144 od 8. Novembra 1929., i odlukom g. Ministra Prosvete SN br. 46814 od 16. Decembra 1929.«; GMČ, inv. br. 7396.

⁹ HR HDA 833, kut. 40, bez sign., Personalije.

	Strana
Predgovor prvomu izdanju	III
Predgovor drugomu izdanju	IV
Predgovor trećemu izdanju	V
Predgovor četvrtomu izdanju	V
Predgovor petomu izdanju	V
Sadržaj	VII
Glagolska i stara ćirilica azbuka	I
 I. Uvod. 	
Pregled književnih starina starih slovenskih, hrvatskih i srpskih.	
A. Književnost pisana jezikom starih slovenskim. Napisao dr. S. Bosanac.	
I. Sveta braća Ćiril i Metodije	5
II. Slovensko pismo (glagolica i ćirilica) i jezik, na kojem su pisala sv. braća	10
III. Književni rad svete braće	13
 B. Pregled stare hrvatske glagolske književnosti. Napisao dr. D. Šurmin.	
a) Borba za glagolice i slovensku službu kod Hrvata	15
b) Rad oko glagolske književnosti	24
 C. Pregled ćirilicom pisane književnosti. Napisao dr. D. Šurmin	
34	
 II. Primjeri. 	
A. Glagolski spomenici.	
a) Stari slovenski spomenici.	
1. Asemanovo ili valikansko izborno evanđelje (glagoliceom)	51
2. Glagolita Clozianus (glagoliceom)	59
3. Iz Četveroevanđelja zografskoga	62

Sl. 2.: Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola, složili Đuro Šurmin i Stjepan Bosanac, GMČ, Zavičajna zbirka, inv. br. 7396, naslovnica i sadržaj (dio)

Đuro Šurmin je doktorirao na Mudroslovnomo fakultetu u Zagrebu 1897. godine filološkom temom *Riječi muškoga roda â-osnova u hrvatskom jeziku*.

Dopisom Odjela za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade Šurmin je obaviješten 2. rujna 1897. da je zadovoljio »sve uvjete za primanje u stalnu učiteljsku službu i stjecanje naslova ‘profesor’«. ¹⁰

Jedno od najznačajnijih znanstvenih djela Đure Šurmina je *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, Kugli i Deutsch, 1898. (slika 3). To je bilo prvo cjelovito književnopovijesno djelo u Hrvatskoj i u Hrvata o hrvatskoj književnosti. U knjizi Šurmin iznosi teze da je jezik kojim govore Hrvati i Srbi »jedan jezik« jednog naroda s dva imena, podijeljenog u dvije države. ¹¹ Ovu će tezu Đuro Šurmin u svojem stručnom, javnom i političkom djelovanju braniti do kraja života. Knjiga je bogato opremljena, tvrdo ukoričena s ilustracijom na naslovnici – crtežom u

¹⁰ Isto.

¹¹ *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, Kugli i Deutsch, 1898., str. 7.

secesijskom stilu – te iluminatima i zaglavljima svakog poglavlja. Šurmin je kao ilustracije u knjizi *Povjest književnosti hrvatske i srpske* objavio fotografije 21 isprave i 70 portreta književnika.

Sl. 3.: Naslovnica knjige Đure Šurmina *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, Kugli i Deutsch, 1898., GMČ, Zavičajna zbirka, inv. br. 7718

Šurminovu knjigu *Povjest književnosti hrvatske i srpske* promicao je časopis *Dom i svijet*¹² kroz nekoliko svojih brojeva tijekom 1898. donoseći ilustracije iz ovoga izdanja.

Iz onodobnih novina sačuvala se jedna zanimljiva nepotpisana kritika Šurminova djela *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, a tiskana je u novinama *Svjetlo*¹³ u Karlovcu pod naslovom *Povjest hrvatske književnosti (Mala ociena)* u broju od 28. kolovoza 1898. Autor dokazuje manjkavosti ovog književnopovijesnog prikaza prigovarajući mnogim dijelovima knjige, ali na kraju zaključuje da »je ljudi kupuju i čitaju, da barem nešto znamo o našoj (osobito starijoj) knjizi«, preporučivši je srednjoškolcima.

Šurminovi suvremenici su *Povjest književnosti hrvatske i srpske* pozdravili upravo kao prvi književnopovijesni pokušaj, a uz njegovu knjigu *Hrvatski preporod*, ocijenit će da *Povjest književnosti hrvatske i srpske* »samo je neka zbirka, dosta površna i tek za nuždu, jer se u njoj osjeća nužda, kojom je

¹² Isti je izdavač Šurminove knjige i časopisa *Dom i svijet* – Knjižara L. Hartmana, Kugli i Deutsch!

¹³ *Svjetlo*, tjednik tiskan u Karlovcu od 1884. godine.

bila pisana. Bilo se je najme bojati, da će na iznenada ispražnjenu zagrebačku stolicu za hrv. jezik i književnost zasjesti neko drugi, koji je manje kvalificiran, ali većma odan vladi – i tako se je g. Šurmin požurio, da se iskaže bar većim, makar i mediokritetskim djelom«. ¹⁴

Nekoliko mjeseci kasnije, 30. listopada 1898. godine iste novine pišu da je Šurminova *Povjest književnosti* propisana za škole.

Povjest hrvatske književnosti.

(Mala ocjena).

Više smo puta žili govoriti, da naša literatura ne napreduje, da nema izrazitih smjerova i — umjetničkih razvijenih osobnosti za to, jer nemamo povjesti literature, koja bi nam prikazivala jasno, na čemu smo, što je vodilo u pojedinim periodama naše pisce, što ih je poticalo i čim su se oduševljavali. Govorilo se, da nam je treba jednom obračunati s onim, što se je do sada radilo, pa da uzmognemo tako bolje znati, što nam nije u buduću raditi. Tu se je očito zahtjevala jedna kritička i pragmatička povjest. Na taj se posao dao g. dr. Gjurio Šurmin, pa nam je napisao omašnu knjigu, a knjižara ju Hartmana sjajno opremila u svijet. U uvodu kazuje nam Šurmin, da je došlo doba, da iz prošloga rada na književnost bacimo neki trak svjetla na njenu budućnost. G. Šurmin ugledati u Tainea i Brandesa kod pisanja historije ili nije smio svoju knjigu nazvati historijom. Tuži se g. pisac, da nisu pojedine periode dobro obrađene, pa ih nije ni on mogao da obradi. To je malo čudno. On nije u tom slučaju mogao ni smio, da piše povjest, ako nema toliko

poznavanja predmeta, spremne i svoga vlastitoga suda. Ali možda je preveć tražiti od dr. Šurmina, da zahvati svu književnost, da izradi iz svake epohe dominujuću ideju, da ju samostalno i valjano obradi, jer je on možda samo specialist za pojedino doba?! Može i to biti, ali ima u nas ljudi, koji se snalaze i u onim dobama, koje naš pisac ne poznaje, a dužnost bila je g. pisca, da upozori na to nakladnu knjižaru, pa da ona izda osnovu rada, a specialnu obradbu da porazdieli među više ljudi. Tako bi dobili valjano obrađene sve periode, i ako nebi možda bilo stroge jedinstvenosti. Danas imamo tek nekoliko data, naslova, silu imena, a i onako nikakova reda, imamo kompilaciju, gdje ima na jednoj stranici više protuslova, gdje ima netočnosti u citiranju, gdje je toliko toga izostavljeno, a opet gdje je stil tako zamršen, da nije moguće naprosto razumjeti, što pisac kaže.

Poznat je Šurmin sa svoje marljivosti, pa je mogao barem, da nam prela jasan i točan pregled naše knjige, da nam poda podpunu u svakom pogledu bibliografiju i valjane biografije, da si onda sami znamo pročitati dotično djelo i tada si sami stvarati endove o piscima. Ali ni toga nema.

Sl. 4.: »Povjest hrvatske književnosti. (Mala ocjena)«, *Svjetlo*, XIII, br. 35, str. [2]; Karlovac, 28. kolovoza 1898.

U izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti izašla je 1898. godine *Acta Croatica (ab anno 1100–1499)*.¹⁵ Bio je to rad u kojem je Đuro Šurmin popunio i za tisak priredio zbirku hrvatskih srednjovjekovnih dokumenata Ivana Kukuljevića Sakcinskog te Radoslava Lopašića (*Hrvatski spomenici, sv. I, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, knj. 6, JAZU, 1898.). I prvo, Kukuljevićevo, i drugo, Šurminovo izdanje, imaju razne diplomatske i jezične pogreške te su čitanja često ne-

¹⁴ »Iz hrvatske književnosti g. 1903.«, Napisao VI. Jelovšek, *Svjetlo*, Karlovac, 24. siječnja 1904.

¹⁵ Inače se Šurmin ponudio za uređivanje *Acte Croaticae (ab anno 1100–1499)* 1895. godine te je JAZU prihvatila njegov rad svojim pismom od 25. studenog. Sljedeće, 1896. daje na ogled svoj rukopis koji je objavljen dvije godine kasnije. HR HDA 833, kut. 40, bez sign.

pouzdana jer je Kukuljević svu građu transliterirao glagoljicom, a Šurmin ćirilicom.¹⁶

Na Filozofskom je fakultetu Đuro Šurmin dekretom Odjela za bogoslovje i nastavu zemaljske vlade od 9. kolovoza 1899. imenovan »suplentom hrvatskog jezika i literature«,¹⁷ a nekoliko tjedana kasnije dekretom je imenovan »ispitivačem za hrvatski jezik u ispitnom povjerenstvu za ispitivanje kandidata gimnazijskog i realnog učiteljstva za šk. god. 1899/1899.«¹⁸ pa odmah prima i rješenje (dekret) o dodjeljivanju prvog petogodišnjeg doplatka.¹⁹

Šurmin je bio suradnik prof. dr. Hinku pl. Hraniloviću i Dragutinu Hircu u djelu *Zemljopisni i narodopisni opis kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, vlastita naklada pisaca, 1900., vrlo značajnoj knjizi za razvoj geografske znanosti u Hrvatskoj.

Šurminov rad *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* tiskan je 1901. I ova je njegova studija iznimno važna jer se prvi put ugledni književni povjesničar bavi predpreporodnom književnošću na prostoru Kraljevine Slavonije.²⁰

¹⁶ O tome piše Anica Nazor u raspravi »Dragica Malić i glagoljski tekstovi«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, 2005.: »Šurminovo je izdanje trebalo biti ispravljeno i dopunjeno izdanje Kukuljevićevih *Acta Croatica*. U njemu su glagoljske (i latiničke) isprave prenesene ćirilicom. Šurminovo je izdanje, međutim, nekritički priređeno s diplomatskoga i jezičnoga gledišta, pa je s pravom naišlo na negativne ocjene suvremenika (Jireček, Jagić, Milčetić, Strohal i drugi). Šurmin je, na primjer, mnoge tekstove dao pretiskati ćirilicom iz latiničkih prijepisa ne obazirući se na originale (ukoliko nisu bili u Akademiji). Zna se da je prenošenja u ćirilsko pismo često prepuštao slagaru opaskom: »Slagati ćirilicom!«.

¹⁷ HR HDA 833, kut. 40, bez sign, Personalije.

¹⁸ Isto, dokument od 2. rujna 1899.

¹⁹ Isto, dokument od 5. rujna 1899.

²⁰ »Đuro Šurmin, pretpostavljajući na temelju prikupljene građe o pretpreporodnoj hrvatskoj književnosti jače kulturno i književno gibanje u Slavoniji od njemu poznatog i naslućujući da vukovarska izvedba 'Josipa, sina Jakoba patrijarke' u dramtizaciji Grgura Čevapovića iz vremena Vukova zapisa neće biti samo odjek prikazivanja zagrebačkih klerika, tek 1900. godine prvi od utjecajnijih književnih povjesničara, iako s po jednim 'može biti', 'možda' i 'valjda', pokreće pitanje dramskih tekstova i predstava u Slavoniji: 'može biti ne bi bilo smiono reći – naslućuje on – da bi se već i prije možda moglo naći gdje kakovih tragova takova posla, kad se zna već do sad, kako je bilo dosta mladića ilirskih biskupija, koji su učili u različna vremena u tuđem svijetu, gdje su mogli doznati i za dramski rad. Religiozna prikazanja nijesu bila obična samo u Dalmaciji ... pa će biti valjda da je što došlo i u naše strane razmjerno rano' (citat iz Šurminova rada: *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*; op. a.). Time Šurmin, kao poznavalac per analogiam, pretpostavlja postojanje i slavonske crkvene drame i prvi, zapravo, upućuje na njezine moguće izvore. Dodirujući posredno i pitanje utjecaja, on mu daje prednost pred bogatom domaćom dubrovačko-dalmatinskom dramskom i kazališnom tradicijom«. (Stanislav Marijanović, »O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća«, *Dani hvarskeg kazališta*, knj. 5. XVIII. stoljeće. Eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru, Čakavski sabor, Split, 1978., str. 374–399, cit. str. 377; <http://hrcak.srce.hr/file/151198>)

»Hrvatski preporod«. To je naslov knjizi o »ilirskom pokretu,« što ju je napisao Dr. Gjuro Šurmin. Prem je ovo vrlo važna strana naše prosvjetne i političke povjesti slabo bila do sad obradjena, bar ne onako, kako bi zasluživala, to je Šurminova knjiga toj nestašici pritekla u pomoć. Ilirski pokret — uz sve svoje zablude — zaroban je dio naše borbe, borbe naših preporoditelja, koji su prvi počeli biti raznosioci novih, naprednih misli, te su razpršili gustu maglu, što je okruživala bila hrvatsko obzorje, u vrijeme kad htjedoše bahati Magjari, da nas usreće svojom kulturom, narivajući nam magjarski jezik. Ali prevariše u svome računu, jer hrvatski je narod listom ustao protiv magjarštine, koja našem narodu nije nužna bila, nit će ikad biti.

Ovo je tek prvi srezak, koji se bavi g. 1790 — 1836. Mi ovo djelo najtoplije preporučujemo, koje se dobiva u knjižari Dioničke Tiskare u Zagrebu,

Sl. 5.: *Hrvat*, Gospić, 21. prosinca 1903.

Izvanrednim profesorom na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu Đuro Šurmin je imenovan 22. siječnja 1902.²¹

Godine 1903. i 1904. tiskan je u dva dijela *Hrvatski preporod* kraljevskog sveučilišnog profesora Đure Šurmina. Prvi se dio odnosi na razdoblje preporoda od 1790. do 1838., a drugi na razdoblje od 1836. do 1843. (slika 6).²² Više je objavljenih vrlo pozitivnih kritika u kojima se *Hrvatski preporod* hvali kao prvo hrvatsko ozbiljno sagledavanje teme preporoda nakon što su se njome bavili Rusi, Poljaci i Slovenci. Onodobne novine pišu kako je konačno tim djelom »ispunjena velika praznina, koja se već davno opaža u kulturnoj povijesti našoj«.²³

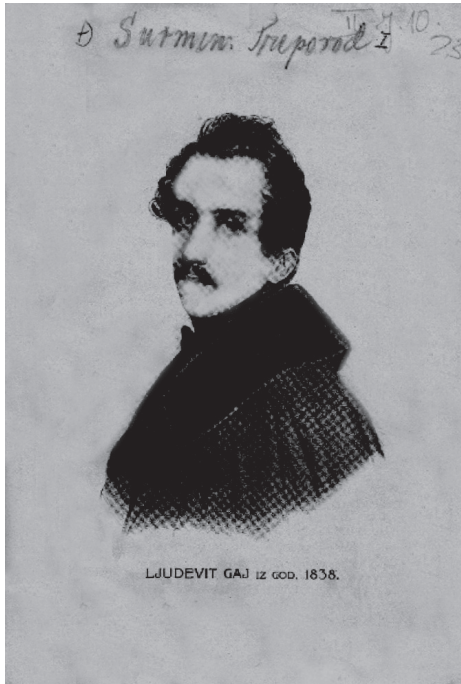
Društvo hrvatskih književnika pokreće 1905. svoj novi časopis *Savremenik*.²⁴ Urednik mu je Đuro Šurmin koji u prvom broju piše tekst pod naslovom »U pomen fra Grga Matića«. Uz Šurmina su autori tekstova prvoga

²¹ HR HDA 833, kut. 40, bez sign, Personalije.

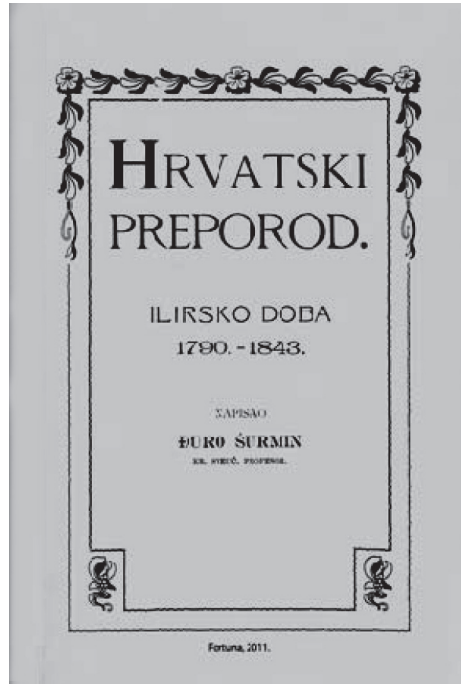
²² Godine 2011. poduzeće *Fortuna* d.o.o. iz Strmca Samoborskog objavilo je pretisak Šurminovih knjiga *Hrvatski preporod*. U pretisku su dvije pretisnute knjige: *Hrvatski preporod od godine 1790. do 1836.* i *Hrvatski preporod od godine 1836. do 1843.* s crtežima portreta glavnih preporoditelja i iliraca. Gradski muzej Čazma, Zavičajna zbirka, inv. br. 7395.

²³ »Hrvatski preporod, Napisao dr. Gjuro Šurmin, Zagreb, str. 222 + 044«, *Svjetlo*, Karlovac, 17. siječnja 1904.

²⁴ Najava o pokretanju časopisa *Savremenik* Društva hrvatskih književnika objavljena je u novinama *Virovitičan* 22. listopada 1905. Kratka najava ističe urednika sveuč. prof. dr. Gjuru Šurmina te da je list »osiguran materijalno i moralno. [...] Svi će se radovi honorirati te se već sada mogu slati rukopisi na urednika g. Šurmina, Zagreb, Gjorgjićeva ulica«.

Sl. 6.: Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, I, 1903., GMČ, Zavičajna zbirka, inv. br. 7717

Sl. 7.: Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, Fortuna, Strmec Samoborski, 2011. GMČ, Zavičajna zbirka, inv. br. 7395

broja časopisa *Savremenik* K. Š. Gjalski, M. Bogović, B. Livadić, I. Kozarac, A. G. Matoš i drugi.²⁵ *Savremenik*²⁶ je bio jedini hrvatski književni list te godine a izlazio je jedanput mjesečno »na četiri arka s obilnim beletrističkim i kritičkim sadržajem, te bogatim listkom«.²⁷

Đuro Šurmin je godine 1906. dekretom imenovan redovnim profesorom hrvatskog jezika i književnosti Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu.²⁸

²⁵ *Virovitičan*, 1. siječnja 1906.

²⁶ »'Savremenik' je izlazio u Zagrebu od 1906. do 1923. S novim oznakama godišta bio je obnavljan 1926. – 1929.; 1931.; 1936. – 1938.; 1940. – 1941. Isprva je nosio oznaku Ljetopisa DHK, a potom (od 1907.) Mjesečnika DHK i Mjesečnika za književnost i umjetnost (od 1921.). Najvažniju ulogu časopis je imao u prvom razdoblju izlaženja, kada su uredničku funkciju obavljali Đ. Šurmin i B. Vodnik (1906.), a potom B. Livadić (1907. – 1919.). U časopisu su objavljivali svi istaknuti hrvatski pisci, pri čem je vidljiva modernistička orijentacija. Težište je bilo na tekućoj domaćoj književnoj produkciji«. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=54770>

²⁷ *Virovitičan*, 25. ožujka 1906.

²⁸ HR HDA 833, kut. 40, bez sign, Personalije.

Od početka XX. stoljeća Šurmin se počinje intenzivno baviti politikom što će ga udaljiti od stručnog i znanstvenog rada na dva desetljeća, a zbog politike će biti i dva puta privremeno umirovljen pa opet vraćan na posao. Kao član Hrvatske pučke napredne stranke²⁹ bio je urednikom stranačkoga glasila *Pokret*.³⁰

Sl. 8.: Zagreb na razglednici koja je godine 1906. putovala primateljici iz Čazme. Izdavač Atelier Rechnitzer; GMC, Zbirka razglednica, inv. br. 4639

²⁹ Hrvatska napredna stranka, osnovana 1904. Utemeljili su ju većinom studenti okupljeni oko I. Lorkovića, koji su prihvatili ideje T. G. Masaryka o postupnom i mirnom uzdizanju i prosvjeđivanju naroda. U svojem programu od Mađarske je tražila poštovanje odredaba Nagodbe. Ušla je u Hrvatsko-srpsku koaliciju 1905., a 1910. s Hrvatskom strankom prava ujedinila se u Hrvatsku samostalnu stranku. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49237>

Hrvatska pučka napredna stranka osnovana je 4. lipnja 1906. na glavnoj skupštini Hrvatske napredne stranke u Zagrebu, na kojoj se odlučilo ujediniti Hrvatsku naprednu stranku i Hrvatsku demokratsku stranku u Dalmaciji u Hrvatsku pučku naprednu stranku. Glasilom ove stranke je bio zagrebački *Pokret*. Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_pu%C4%8Dka_napredna_stranka

³⁰ *Pokret* je izlazio u Zagrebu od 17. travnja 1904. do 13. listopada 1910. Prvu su godinu ove novine izlazile kao tjednik, a od druge godine prešle su na dnevno izlaženje. Uz *Pokret* su izlazili prilogi »Zvon« i humoristično-satirični prilog »Koprive«. Uređivali su ih Ivan Gršković, Milan Heimrl, Slavoljub Petanjek, Lav Mazzura, Većeslav Wilder, Ivan Lorković, Josip Pasarić, Veljko Tomić, Gjuro Šurmin i Zvonimir Biljan. Rad lista *Pokret* nadomjestio je dnevni list *Hrvatski pokret*, koji je izlazio od 1910. do 1915. Izvor: [https://sh.wikipedia.org/wiki/Pokret_\(Zagreb,_1904.\)](https://sh.wikipedia.org/wiki/Pokret_(Zagreb,_1904.))

Đuro Šurmin biran je u Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor na izborima 1906., 1908. i 1913. godine³¹ u ime Hrvatske (pučke) napredne stranke koja je na izborima za Hrvatski sabor bila dio Hrvatsko-srpske koalicije.³² Redovito je biran u uži krug zastupnika koji su Trojednu Kraljevinu predstavljali na zajedničkom zasjedanju u Budimpešti. Od 1906. do 1917. godine bio je istaknutim članom i tajnikom Koalicije i jedan od najžešćih zagovarača njene politike usmjerene »prema istoku« tj. sjedinjenja Hrvatske s ostalim južnoslavenskim zemljama. Đuro Šurmin je biran 1906., 1908. i 1913. godine³³ u Zagrebu u I. izbornom kotaru, a godine 1913. i u kotaru Bošnjaci. Njegov je izbor 1906. izmamio velike ovacije i odobravanje pristaša i »đaka« među kojima je imao vrlo veliki utjecaj i autoritet.³⁴ Potaknuti dobrim izbornim rezultatima, »Naprednjaci« su izdali svoj proglas koji je objavljen u onodobnim novinama.³⁵ Radi Šurminovih novih političkih obveza, uredništvo časopisa *Savremenik* Društva hrvatskih književnika preuzima usporo i Branko Drechsler.³⁶

Često su Đuro Šurmin, ugledni profesor i teoretičar književnosti, i njegovi stranački kolege spajali političko djelovanje sa svojim stručnim zvanjem, položajem i znanjem. Tako je bilo i u rujnu 1906. godine kada je u Vinkovcima Hrvatska pučka napredna stranka održavala svoj »veliki pouzdani sastanak« s predavanjem o preminulom književniku i šumaru Josipu Kozarcu.³⁷

Petrinjski *Banovac* u rujnu 1906. donosi izvješće sa skupštine »saveza hrvatskih učiteljskih društava« kojoj je uz ostale uglednike i političare pri-

³¹ Za izbore održane 1911. godine Đuro Šurmin nije bio na listi Hrvatsko-srpske koalicije.

³² Hrvatsko-srpska koalicija, vodeći politički savez u Hrvatskoj od 1906. do 1918. nastao je kao rezultat politike započete Riječkom i Zadarskom rezolucijom (1905.). U njoj su djelovale: Hrvatska pučka napredna stranka, Hrvatska stranka prava i Srpska samostalna stranka; nakon njezina osnutka pridružio joj se i Samostalni klub, u kojem su bili pojedini političari (F. Supilo, F. Potočnjak, grof M. Kulmer, V. Nikolić, M. Rojc, A. Badaj, grof L. Pejačević i dr.). Manifestom od 12. prosinca 1905. objavila je Koalicija svoje osnivanje i svoj program, koji je obuhvaćao političke, socijalne i ekonomske reforme, »uzajamnost« Hrvata i Srba te priznavanje Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. Na izborima u svibnju 1906. Koalicija je dobila većinu. Na temelju izbornih rezultata sastavila je vladu. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26520>

³³ Na izborima za Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor 1910. održanima 28. listopada 1910. Đuro Šurmin nije bio izabran ispred Hrvatsko-srpske koalicije u I. izbornom kotaru Zagreb. Dobio je na ovoj listi svega 18,5% glasova dok je ispred Koalicije u Sabor izabran Miroslav Kulmer ml. s osvojenih 89,1% glasova.

³⁴ O tome pišu novine *Naša sloga*, Pula, 10. svibnja 1906.

³⁵ Proglas pod nazivom »Narode« Hrvatske pučke napredne stranke objavljen je u novinama *Virovitičan*, Virovitica, 11. lipnja 1906.

³⁶ Prilog o tome u časopisu: *Cibalis*, br. 22, str. 4; Vinkovci, 3. lipnja 1906.

³⁷ *Cibalis*, Vinkovci, 9. rujna 1906.

sustvovao i Đuro Šurmin. I druge lokalne novine donose podatke o sudjelovanju Đure Šurmina na različitim političkim skupovima Hrvatske pučke napredne stranke i Hrvatsko-srpske koalicije (*Moslavački glasnik*, Kutina; *Svjetlost*, Vinkovci; *Glasonoša*, Karlovac). Sami naprednjaci u nekoliko novinskih tekstova demantiraju političke oponente koji ih kroz svoja stranačka glasila vežu uz slobodno zidarstvo i financiranje iz Francuske (slika 9).

Iz hrvatske pučke napredne stranke

Organizacija u Zagrebu. Dne 4. o. mj. održao se pouzdani sastanak pristaša u Zagrebu. Sastanku je prisustvovao veliki broj pozvanih građana, a na predlog predsjednika stranke dr. Lorkovića izabran je predsjedateljem sastanka dr. Nikola Hoffer. Dr. Lorković razložio je kako se stranka razvija, pa se iz njegovog razlaganja vidi da se je stranka razširila po svim krajevima domovine i među svim slojevima naroda. Do sada ima 50 jakih organizacija. Zaista vrlo lijep uspjeh, kad se uvaži kako se tražnjaci bore upravo bezprimjernih lažima

i klevetama o stranci. Dakako, kad bi pobijedila načela napredne stranke posvuda, onda oni ne bi više mogli gospodovati narodom i sisati mu krv, jer on svjestan si svojih prava ljudskih ne bi to dulje trpio. Na sastanku govorili su još dr. Šurmin, urednik „Pokreta“ Wilder, a na predlog g. Ancela izabran je odbor od 24 građana iz raznih staleža. Napokon je uz poziv na prisutne da šire načela stranke savro stanak zaključio dr. Hoffer uz sveopće odobravanje.

Sl. 9.: *Svjetlost*, Vinkovci, 10. ožujka 1907.

Godine 1907. mađarska je vlada političkim pritiskom (takozvana »željeznička pragmatika« o uvođenju mađarskoga jezika na hrvatskim prugama) oborila Koaliciju s vlasti; gotovo istodobno, uz potporu velikoaustrijskoga kruga, novi kurs ili politika Hrvatsko-srpske koalicije, poražen je i u Dalmaciji. U borbi protiv zakona o željeznicama i nazivlju (svako hrvatsko naselje moralo je imati dvojezični natpis na hrvatskom i mađarskom jeziku; državne tiskalice bile su dvojezične), pripadnici Hrvatsko-srpske koalicije su postali moralni pobjednici jer su na mnoge načine opstruirali rad parlamenta u Budimpešti (svaki od zastupnika održavao je višesatne govore).³⁸ Koaliciji je u onodobnim novinama pripisana *bespoštedna borba* za hrvatski jezik³⁹

³⁸ Ivan Bulić, »Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvog svjetskog rata 1907. – 1913.«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, str. 415–453; Zagreb, 2012., fusnota 4.

³⁹ Isto. Jedan od zastupnika Hrvatsko-srpske koalicije dr. Živan Bertić je sam izjavio da se borba »vodila u formi obstrukcije ustrajno i teatralno, te iako nije imala stvarnog uspjeha, imala je moralnog, jer je napunila zadovoljstvom srca hrvatske javnosti, koja se iskreno oduševila za koaliciju sa Srbima i za misao jedinstva s njima, kad ih je vidjela u borbi za prava Kraljevine Hrvatske. Ovo je bio prvi i odmah posljednji čin Hrvatsko-srpske koalicije za hrvatsku autonomiju, ali taj čin je imao toliku moralnu vrijednost, da je Koalicija i kasnije, kad je skrenula s puta

koji je bio posebno zaštićen i u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868., a među najvažnijim je borcima u toj stvari bio Đuro Šurmin.⁴⁰ Popularnost Hrvatsko-srpske koalicije i njenih vodećih političara naglo je porasla o čemu svjedoče česti novinski napisi. Časopis *Dom i svijet* u više fotografija i tekstova donosi oduševljeni doček naroda nakon povratka zastupnika iz Budimpešte gdje su se u ugarskom parlamentu suprotstavili željezničarskoj pragmatiki.⁴¹ Đuro Šurmin zaslužio je i tisak kratke biografije zajedno s objavljivanjem portreta na naslovnici časopisa *Dom i svijet* 1. kolovoza 1907. (slika 11). Stvarno, Koalicija nije ostvarila nikakav uspjeh u zaštiti hrvatskih interesa.⁴² Njezini članovi kroz tobožnje rodoljublje zavode birače i javnost, a u stvarnosti pripremaju situaciju u kojoj će jedina opcija za Kraljevine Hrvatsku, Slavoniju

„Pokret“ glavno glasilo naše stranke izlazit će od 15. o. mj. u povećanom obliku na 8 stranica. Tiskat će se u dioničkoj tiskari. U uredništvo doći će kao stalni članovi neki odlični članovi hrv. pučke napredne stranke. Ovo proširenje lista novi je dokaz kako stranka sve više napreduje, a glasilo sve više pretplatnika stiže. Fur-timaši, a s njima i Frankovci odma će dakako trubiti svem svijetu lažne vijesti da su naprednjaci opet dobili novaca od slobodnih zidara iz Franceske i druge bezsmislice.

Sl. 10.: *Svjetlost*, Vinkovci, 14. travnja 1907.

hrvatske autonomije, samo od ovog moralnog kapitala živjela među neupućenim Hrvatima«, str. 418–419. Mira Kolar Dimitrijević, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, *Povijesni prilozi*, str. 241–323; Zagreb, 1999. Među nespretno monarhijske poteze ubraja se i nekoliko veleizdajničkih sudskih procesa protiv pripadnika Hrvatsko-srpske koalicije. Dvije se godine – 1909. i 1910. vodio tzv. Veleizdajnički proces protiv uhićene skupine Srba, optuženih da su radili na priključenju Hrvatske, Dalmacije i Bosne i Hercegovine Srbiji. Cijeli je proces godine 1910. kao i presude poništen. Istodobno je na tzv. Friedjungovu procesu propao pokušaj da se Hrvatsko-srpska koalicija, a posebice Frano Supilo, optuži za veleizdaju. No, Koalicija ne staje na Supilovu stranu i on izlazi iz nje, a vodstvo preuzima velikosrpsko orijentirani Svetozar Pribićević.

⁴⁰ *Svjetlost*, Vinkovci, 30. lipnja 1907.

⁴¹ *Dom i svijet*, 1. kolovoza 1907., tekstovi »Gjuro Šurmin« i »Doček hrvatskih delegata u Zagrebu« i pet fotografija svečanog dočeka hrvatskih zastupnika nakon 40-dnevnog zasjedanja parlamenta u Budimpešti vezanoga uz željezničarsku pragmatiku.

⁴² Ivan Bulić, »Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvog svjetskog rata 1907. – 1913.«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, str. 415–453; Zagreb, 2012.

i Dalmaciju biti nova južnoslavenska država utemeljena na velikosrpskim idejama. Pragmatika je ukinuta tek 1914. o čemu svjedoče fotografije i kraći popratni tekst u časopisu *Ilustrovani list* od 10. siječnja 1914.

Sl. 11.: Đuro Šurmin 1907. godine., litografija austrijskog litografa Theodora Mayerhofera, *Dom i svijet*, 1. kolovoza 1907., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Digitalne zbirke, Stare hrvatske novine, <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=95de463a-3562-40ac-920e-42dd9383d681>

U saborskom mandatu između 1906. i 1908. godine, ondašnja periodika donosi izvješća o Šurminovim govorima i zauzimanjima u više područja života i rada naroda. Tako se protiv povećanja poreza na žeste (rakija),⁴³ zalaže za više investiranja u gradnju hrvatskih željeznica i bori za prava državnih službenika da glasuju na izborima po svojoj savjesti, a ne po nalogu bana, ministara ili Mađara⁴⁴ te za pravedno promicanje hrvatskih željezničkih službenika u više platne razrede.⁴⁵

Hrvatskim banom početkom godine 1908. postaje Pavao Rauch,⁴⁶ koji se u povijesnoj literaturi opisuje kao glasnogovornik Beča te je trebao pripremiti hrvatsku političku javnost za aneksiju Bosne i Hercegovine (provedenu iste

⁴³ *Svjetlost*, Vinkovci, 21. lipnja 1908.

⁴⁴ *Svjetlost*, Vinkovci, 14. lipnja 1908.

⁴⁵ *Svjetlost*, Vinkovci, 20. prosinca 1908.

⁴⁶ Mira Kolar Dimitrijević, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, *Povijesni prilozi*, str. 241–323; Zagreb, 1999. Mira Kolar Dimitrijević o banu Pavlu Rauchu kaže: »Za Raucha je promicana hrvatska povijest i kultura, ali osobito gospodarstvo i socijalna politika« (str. 321) pri čemu se oslanjao ne samo na hrvatski i centralni mađarski proračun, već i na privatni kapital. Cilj mu je bio razvoj sustava obrazovanja zasnovanog na gospodarskim potrebama (u tome ga je savjetovao Antun Cuvaj). Nastojao je suzbiti utjecaj najuglednijih političara Koalicije jer je shvatio da se preko njih iz Srbije provodi velikosrpska ideja. Ban Rauch je bio poduzetan i odlučan zaštitnik interesa Hrvatske u Austro-Ugarskoj Monarhiji, za njegova je banovanja Hrvatska napredovala, a te uspjehe je prisvojio kasnije netko drugi.

godine). Ban Rauch je dobio zadaću svojom politikom smanjiti utjecaj Hrvatsko-srpske koalicije pa je po njegovu nalogu u proljeće 1908. Đuro Šurmin umirovljen⁴⁷ i postao »politička žrtva«. ⁴⁸ Razdoblje je to u kojem se Hrvatska uistinu nalazila na poprištu teškog »hladnog interesnog rata« Austrije i Srbije, a nespretnom i nemarnom carevinskom politikom u Trojednoj Kraljevini te sve snažnijim prikrivenim djelovanjem iz Srbije, već je početkom stoljeća bilo jasno da je konzervativni austrijski interes u Hrvatskoj poražen, da je cjelokupna politika ustupaka manjinskim narodima u Hrvatskoj koju je Monarhija provodila da bi »ukrotila« Hrvate urodila plodom.

Godine 1910. hrvatskim banom postaje Nikola Tomašić⁴⁹ koji Šurmina vraća na sveučilišni posao.⁵⁰ »Javni redoviti profesor dr. Gjuro Šurmin« drži na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu sljedeće kolegije: Hrvatska književnost od zabrane ilirizma do absolutizma (2 sata), Srbska književnost u doba Branka Radičevića (2 sata), Moderna novelistika u Hrvata (2 sata) te 2 sata tjedno drži Vježbe u seminaru.⁵¹ Slabiji izborni rezultat omogućio je konsolidaciju Hrvatsko-srpske koalicije koja nije polučila uspjeha ni na sljedećim izborima 1911. godine. U to je vrijeme Đuro Šurmin postao vijećnikom grada Zagreba te je vrlo angažirano djelovao. Raspuštanje Sabora, odstup bana Tomašića, dolazak bana Slavka Cuvaja, njegova nastojanja u suzbijanju politike Hrvatsko-srpske koalicije i cenzura tiska dovode do velikih prosvjeda zagrebačkih srednjoškolaca, nakon čega je Cuvaj imenovan komesarom. No, ti su vladini postupci doveli do suprotnih efekata i Koalicija smišljenim akcijama (diktiranim novim koalicijskim vođom Svetozarom Pribičevićem koji djeluje po nalogu velikosrpskih krugova Kraljevine Srbije) jača svoje pozicije.

⁴⁷ *Svjetlost*, Vinkovci, 5. travnja 1908. Po novinskom prilogu bilo je više umirovljenja među profesorima pristašama Hrvatsko-srpske koalicije. Podršku i suosjećanje s nepravdom prima Đuro Šurmin od Srpskih univerzitetskih profesora. *Svjetlost*, Vinkovci, 17. svibnja 1908. Šurminovim se umirovljenjem želio suzbiti njegov utjecaj među đacima i studentima. Pisac Šurminova nekrologa u *Jutarnjem listu* od 22. ožujka 1937. spominje da »Penzioniranje dr. Šurmina uzrok je eksodus zagrebačke sveučilišne omladine u Prag za vrijeme banovanja baruna Raucha«.

⁴⁸ Tek će se šest godina kasnije, tijekom Prvoga svjetskoga rata, otkriti Šurminova upletenost u neke tajne veleizdajničke poslove iz Rauchova vremena.

⁴⁹ Nikola Tomašić je zaslužan za novi izborni zakon koji je ukinuo posredno biranje zastupnika Sabora i toliko smanjio porezni cenzus da se broj osoba s pravom glasa u Hrvatskoj gotovo učeterostručio (s 48 na preko 200 tisuća birača). Opće, tajno i neposredno pravo glasa u Hrvatskoj nije primijenjeno sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Zakon od 28. svibnja 1910. o izbornom redu za sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Izborni_red_za_Sabor_1910_1.pdf

⁵⁰ Nikola Tomašić je s Hrvatsko-srpskom koalicijom sklopio sporazum o zajedničkoj vladi te da će ukloniti više uglednih i utjecajnih osoba iz uprave i pravosuđa kako bi u svoju korist Koalicija riješila tzv. Veleizdajnički proces koji se vodio protiv 53 člana Srpske samostalne stranke.

⁵¹ *Jutarnji list*, Zagreb, 2. listopada 1912.

U velikom zanosu borbe protiv Austro-Ugarske Monarhije čiji je promicatelj bila Hrvatsko-srpska koalicija, zagrebački đaci i studenti organizirali su put u Beograd i druge srpske gradove. Po službenom popisu na put je krenulo 156 mladića. Među ovima je bilo i djece uglednika Koalicije, pa i Gjuro (Đuro, Đorđe) Šurmin koji o putu izvještava svojeg »pobratima« / rođaka Jakoba Kolara iz Donjeg Draganca u pismu od 2. svibnja 1912.

Zagreb, 2. V. 1912.
 Dragi Jakoviću!

Već je dosta vremena prošlo što se ni sam javio. Zaokupljen učenjem i drugim poslovima ne mišljah mnogo na to. Sad ću malo da se javim, kad je prilike i zgone. Kako ti je poznato iz karte, koju sam ti poslao, otputismo se nas oko 200. đaka na naučno putovanje u Srbiju. Braća naša onkraj Save pozvala nas, a mi se sveseljem odazvasmo. I 18. travnja, t. g. krenusmo na put. Nakon vožnje od jednog dana i noći stigismo u Beograd glavni i prijateljski grad Kraljevine Srbije. Čim je vlak uletio pred stanicu iz tisuće grla zaori 'Živila braća Hrvati' a klicanju ni kraja ni konca. Međutim se i to stiša, i sad tek završava vojnička glazba hrv. himnu. Nakon toga padoše pozdravni govori sa strane Srba i Hrvata.

Sl. 12.: Prva stranica pisma⁵² Đure Šurmina mlađeg Jakovu Kolaru od 2. svibnja 1912. u kojem opisuje povijesni događaj – put hrvatskih đaka u Srbiju u travnju 1912. Preslika, original u vlasništvu obitelji Kolar iz Čazme.

⁵² Prijepis pisma: »Zagreb, 2. V. 1912.

Dragi Jakoviću!

Već je dosta vremena prošlo što se ni sam javio. Zaokupljen učenjem i drugim poslovima ne mišljah mnogo na to. Sad ću malo da se javim, kad je prilike i zgone. Kako ti je poznato iz karte, koju sam ti poslao, otputismo se nas oko 200 đaka na naučno putovanje u Srbiju. Braća naša onkraj Save pozvala nas, a mi se sveseljem odazvasmo. I 18. travnja t. g. krenusmo na put. Nakon vožnje od jednog dana i noći stigismo u Beograd glavni i prijateljski grad Kraljevine Srbije. Čim je vlak uletio pred stanicu iz tisuće grla zaori 'Živila braća Hrvati' a klicanju ni kraja ni konca. Međutim se i to stiša i sad tek završava vojnička glazba hrv. himnu. Nakon toga padoše pozdravni govori sa strane Srba i Hrvata te svrstavši se u povorku krenusmo praćeni poklicima oduševljenja i bratskog pozdravljanja, pred sveučilište. Tu nas još jednom dobrodošlicom pozdravi jedan srpski student, nakon čega se umorni od puta razidemo po stanovima, kojima nas opredijeliše. Neću da duljim, jer bi mogao čitavu knjigu da napišem o tome boravku u Srbiji. U Beogradu smo se zadržali 4 dana, i tu smo uz silno oduševljenje, pozdrave, pravog i iskrenog bratimljenja, vidjeli i čuli mnogo toga što Beograd ima.

Petog dana u jutro krenusmo u nutrinju Srbije u srce njeno u Kragujevac diku i ponos junačke Šumadije. Kad je vlak nakićen hrvatskim i srpskim zastavama bio na domaku kragujevačke

REZULTATI PRIJAŠNJIH IZBORA U ZAGREBU.

Za posljednjih saborskih izbora (16. prosinca 1913.) bio je razmjer glasova u prvom zagrebačkom kotaru slijedeći:

Dr. Gjuro Šurmin 630 glasova
 Dr. Fran Milobar 138 „
 Dr. Franjo J. Spevec 71 „

Kod pretprošlih izbora godine 1911. dne 16. prosinca bio razmjer glasova u istom kotaru slijedeći:

Dr. N. pl. Tomašić 490 glasova
 Dr. Al. Horvat 244 „
 Dr. Vi. pl. Nikolić 231 „

Za izbora godine 1910. (29. listopada) bio je razmjer ovaki:

Dr. N. pl. Tomašić 483 glasova
 Dr. A. Horvat 282 „
 Dr. Gj. Šurmin 172 „

Sl. 13.: *Obzor* (Jutarnje izd.), 27. ožujka 1914.

SKIDANJE MADŽARSKIH NATPISA

Na sam dan otvorenja hrvatskog sabora, 27. prosinca, požurili su se Madžari u Zagrebu, da snime s državnog kolodvora stari natpis „Zágráb—Zagreb“ i zamijene ga samo sa natpisom Z a g r e b, kako to zakon o nazivlju mjesta zahtijeva. Gdje god se je dakle nalazio natpis na zgradi kolodvora dvojezični, mađarsko-hrvatski, podignut je

Sl. 14.: Pod naslovom »Skidanje mađarskih natpisa«, *Ilustrovani list* u svojem 2. broju od 10. siječnja 1914., str. 34, donosi izvješće u slici o skidanju dvojezičnih mađarsko-hrvatskih nazivlja koji su propisani Zakonom o željeznici 1907. godine te i o postavljanju hrvatskih toponima.

Na Cuvaja su od proljeća do jeseni 1913. godine izvedena dva atentata, pa je u studenom te godine odstupio. Komesarom postaje Ivan Skerlec i nakon dogovora ugarske vlade i Hrvatsko-srpske koalicije saziva izbore za

postaje nama u počast zagriše topovi srpske vojske. Šta nas je na kolodvoru svijeta dočekalo i s kakvim oduševljenjem i ushićenjem, to se ni opisati nebi dalo. Nakon preugodnog boravka od jednog dana, zaputismo se u junački grad Đurda – despota smederevca, u Smederevo na Dunavu. Doček neopisiv, vanredan, sjajan, srdačan i.t.d. Opet zagriše topovi. Vojska, građanstvo sve to izišlo pred nas. Poklici bez kraja i konca, pozdravni govori, bratimljenja milina bilo gledati. Tu se zadržasmo samo 6 sati, a onda oprostivši se od Smederevčana, otplovismo uz široki Dunav prema Beogradu, kamo nakon 4 sata plovidbe stigismo. Drugi nas dan preveze željeznica u Hrvatsku. Sav je taj opis tek pregledan, kratak.

Jer kad bih ti htio sve potanko da opišem nebi bio list, nego kako već gore napomenuh cijela knjiga.

Zdravi, ali umorni i neprospavani prispjesmo u naš bijeli Zagreb. I tako za tih osam dana puta mnogo toga vidjesmo, čusmo, doživismo i naučismo. A svrha toga puta bijaše takova.

Kod nas inače sve u zdravlju. O političkom stanju nema smisla da se govori.

Predavanja su već počela. Uči se i sprema za prvi ispit. Vrijeme: promjenjivo, vjetrovito. Drugo sve po starom.

Kako mi vi živite? Jeli zdravlja ima junačkoga? Kako mala Marica? Sjeća li me se štogod? Najsrdačniji pozdrav šalje Tebi i tvojima

Đuro«.

16. i 17. prosinca. Na tim izborima Hrvatsko-srpska koalicija pobjeđuje dobivenom većinom glasova.

Đuro Šurmin kao član hrvatskog dijela Hrvatsko-srpske koalicije pobjeđuje u kotarevima Bošnjaci i Zagreb I. O snažena koalicija sporazumijeva se s mađarskom vladom nakon čega je ukinuta željeznička pragmatika i hrvatski je jezik ponovno uveden kao službeni na hrvatskim željeznicama.

U prvoj polovici 1914. godine Đuro Šurmin je bio vrlo aktivan u predlaganju novih zakona. Ukazivao je na potrebu rješavanja financiranja učitelja i profesora. U Saboru je pokrenuo donošenje novog zakona o učiteljicama kojima je prvih 25 godina službovanja bio propisan celibat. Argumentirao je koliko su zakinite te mlade obrazovane žene statistikom »ostavljanja učiteljske službe«, ali i njihovi muški kolege jer pitanje »učiteljskih beriva« nije regulirano.

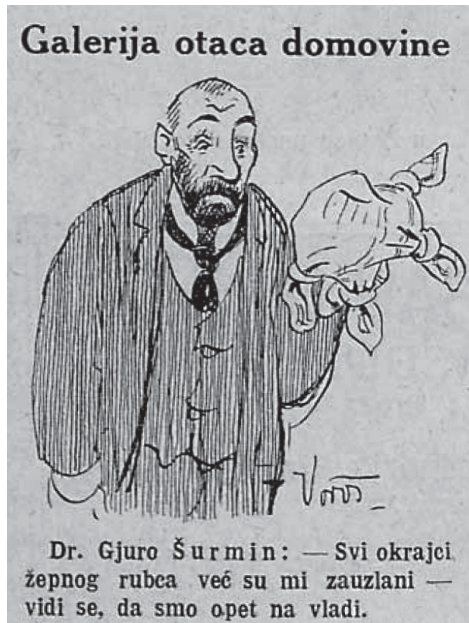
Sl. 15.: Karikatura Slavka Vereša posvećena novom zakonu o učiteljicama, *Ilustrovani list*, 7. veljače 1914.

Početak godine 1914. Sabor je izglasao zakon o dopuštenju udaje učiteljica. Kao zastupnik u Saboru, Đuro Šurmin je kazivao i na »narodne nevolje« u Posavini čije je gospodarstvo svaku godinu trpjelo velike štete zbog poplava Save uz koju nije pravovremeno izgrađen nasip.⁵³

Nekoliko godina prije Prvog svjetskog rata Šurmin je vrlo aktivan u raznim udrugama. Sudjeluje u prosincu 1910. godine s Braćom hrvatskoga zmaja u odavanju priznanja i postavljanju spomen-ploče na kuću u zagrebačkoj Pivovarskoj ulici uz 100. godišnjicu rođenja ilirca i pjesnika Stanka Vraza.⁵⁴ Bio je i članom Kluba Ćirilo-Methodskih zidara, 1912. godine biran za velikog meštra.⁵⁵ Taj se klub bavio dobrotvornim akcijama kroz razne oblike kulturnih djelatnosti kao što su kinoprikazivačka, izdavačka i dr. Osim u radu ovih udruga, djelovao je vrlo aktivno svo vrijeme i u Društvu hrvatskih književnika gdje je 1914. godine biran u upravni odbor.⁵⁶

Sl. 16.: Đuro Šurmin snimljen kao saborski zastupnik novog saziva, *Ilustrovani list*, br. 1, 3. siječnja 1914.

Sl. 17.: Karikatura Slavka Vereša iz serije »Galerija otaca domovine« objavljena u *Ilustrovanom listu* 3. siječnja 1914.

⁵³ *Svjetlost*, Vinkovci, 26. srpnja 1914.

⁵⁴ *Sloga*, Karlovac, 4. prosinca 1910.

⁵⁵ *Jutarnji list*, Zagreb, 2. travnja 1912.

⁵⁶ *Novosti*, Jugoslavenska štampa, 23. svibnja 1914.

Izbijanjem Prvoga svjetskoga rata godine 1914. koji počinje objavom rata Austro-Ugarske Monarhije Kraljevini Srbiji,⁵⁷ u Hrvatskoj postoje civilne i vojne vlasti. Pod posebnom su prismotrom prvaci Hrvatsko-srpske koalicije pa tako i Đuro Šurmin. Opet je umirovljen kao profesor na Mudroslovnom fakultetu. Uhićen je 12. kolovoza 1914. pod sumnjom veleizdaje. U pritvoru je ostao do 26. kolovoza 1914. Pretresom Šurminova stana pronađen je službeni priručnik za dešifriranje vladinih tajnih brzojava.⁵⁸ Priručnikom nađenim kod Šurmina koristila se vlada bana Pavla Raucha 1908. u komunikaciji s kotarevima i on je kod njega bio u nezakonitom posjedu.⁵⁹

Uz veleizdaju, službena istraga je Šurmina osumnjičila i za pronevjeru novca društva Hrvatska narodna straža, prosvjetnog društva kojim je predsjedao. Naime, radilo se o isplati bez odobrenja društva pomoći sarajevskom gimnazijalcu Đulagi Bukovcu. Đak Bukovac je sudjelovao u demonstracijama protiv Cuvaja te mu je zabranjeno daljnje školovanje u Monarhiji. Nastavio ga je dobivenim novcem od Šurmina u Beogradu, sudjelovao je u pripremama za atentat na prijestolonasljednika Ferdinanda, a izbijanjem rata ušao u četnički pokret i borio se protiv Monarhije.⁶⁰ Budući da se Šurminu nisu mogle dokazati krivice za pripremu atentata, optužen je za pronevjeru, a nije odgovarao zahvaljujući svojem saborskom imunitetu i pozicijama Hrvatsko-srpske koalicije u odnosu na mađarsku vladu.⁶¹ Iako je bilo jasno da je Šurmin bio povezan s velikosrpskim krugovima, tijekom rata je donirao priloge za vojnike i ranjenike u raznim dobrotvornim akcijama.⁶²

Službeno se Đuro Šurmin odvojio zajedno s dr. Lorkovićem od Hrvatsko-srpske koalicije 1918. te se priključio izvanstranačkoj skupini političara koji su se okupljali oko *Malih novina* pod vodstvom Milivoja Dežmana (zastupao je političke ideje J. J. Strossmayera). Sudjeluje u osnivanju Napredne demokratske stranke godine 1918. te u njenom radu sve do ulaska te stranke u Hrvatsku zajednicu. Član je Narodnoga vijeća Države Slovenaca, Hrvata i

⁵⁷ U onodobnoj periodici u nekoliko je novinskih napisa najavljen ovaj rat još 1913. pa i početkom 1914.

⁵⁸ Mislav Gabelica, »Političke prilike u Banskoj Hrvatskoj na početku Prvoga svjetskog rata«, *Društvena istraživanja*, XXIII, br. 1, str. 177–197; Zagreb, siječanj – ožujak 2014.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

⁶² Ime Đure Šurmina nalazimo u objavama donacija raznih novina koje su izlazile tijekom rata.

Srba osnovanog 5. – 6. listopada 1918. u Zagrebu.⁶³ Zajedno s Ivanom Lorkovićem i Milivojem Dežmanom utemeljio je Hrvatsku zajednicu 17. srpnja 1919. u Zagrebu kojoj je član do 1924. Zajednici su se priključili članovi Starčevićanske stranka prava (Milinovci) i Napredne demokratske stranke te Hrvatske težačke stranke iz Bosne. Zajedničari, kako se popularno nazivaju članovi Hrvatske zajednice, bili su odreda pripadnici inteligencije, obrtništva, svećenstva (ali ne i krupnog kapitala), politički liberalno orijentirane osobe, najčešće ugledne u javnom životu. Za prvog predsjednika Hrvatske zajednice izabran je Matko Laginja, no čelna osoba Hrvatske zajednice bio je Ivan Lorković koji, nakon imenovanja Laginje banom Hrvatske i Slavonije 22. veljače 1920., postaje predsjednikom Zajednice. Uz njih su u čelništvo izabrani dr. Milivoj Dežman, dr. Đuro Šurmin, Cezar Akačić, dr. Svetozar Rittig te iz Osijeka dr. Franjo Papratović. Hrvatska zajednica izdaje list *Hrvat* čiji je redaktor Đuro Šurmin u razdoblju od 1919. do 1923. godine.

Nova vlada.	
Njegovo Kraljevsko-Visočanstvo Prestolonasljednik potpisao je danas ukaz o imenovanju nove Vlade, koja je ovako sastavljena:	Ministar Prosvete Miša Trifunović , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;
Predsjednik Ministerskog Saveta, Ministar Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona Stojan M. Prolić , Podpredsjednik Državnog Savjeta i narodni poslanik;	Ministar bez portfelja dr. Miroslav Spasić , epunomoćeni ministar u Rimu;
Ministar Saobraćaja dr. Anton Korošec , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar Vojni i Mornarica general Brenko Jovanović ;
Ministar Unutarajnih Dela Marko Trifunović , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar Pošta i Telegrafa dr. Mata Drinković , narodni poslanik;
Ministar Inostranih Dela dr. Antun Trumbić , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar Vjera dr. Fran Janković , podpredsjednik privremenog Narodnog Predstavnništva;
Ministar Trgovine i Industrije Stojan D. Ribarac , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar za Socijalnu Politiku dr. Juro Šurmin , profesor Zagrebačkog univerziteta i narodni poslanik;
Ministar Gradjanina Joca P. Jovanović , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar Narodnog Zdravlja dr. Slavko Miletić , narodni poslanik;
Ministar Financija dr. Veitazar S. Janković , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar Šuma i Ruda Ivan Kovačević , narodni poslanik;
Ministar Pravde dr. Momčilo Ninčić , ministar na raspoloženju i narodni poslanik;	Ministar za Agrarnu Reformu dr. Ivan Krnjlo , narodni poslanik;
	Ministar za Ishranu i Obnovu Zemlje dr. Aleksandar Staničić , narodni poslanik;
	Ministar Poljoprivrede i Veđa Ivan Pošker , posjednik.
	Gg. Ministri su položili zakletvu 20. o. mj. u 5 sati po podne.

Sl. 18.: »Nova vlada«, *Privredni glasnik*, Bjelovar, 29. veljače 1920.

U Narodnom vijeću Države Slovenaca, Hrvata i Srba Šurmin je povjerenik za trgovinu, obrt i industriju i tu daje veliki doprinos zahvaljujući svojoj liberalnoj orijentaciji. Na parlamentarnim izborima za ustavotvornu skupštinu

⁶³ U Šurminovom osobnom fondu u HDA čuva se iskaznica – legitimacija – koja potvrđuje da je član Narodnog vijeća. HR HDA 833, kut. 2, bez sign.

nu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca godine 1920. Hrvatska zajednica osvaja samo 4 mandata (25 867 glasova ili 1,6 % svih glasača).

Na ovim izborima održanima 20. studenog 1920. Đuro Šurmin je izabran u Ustavotvornu skupštinu, ušao u vladu Stojana Protića⁶⁴ te je bio ministar za socijalnu politiku. Kao ministar bavi se pitanjem agrarne reforme, socijalnim položajem državnih službenika i namještenika te osniva Emigrantski odjel u ministarstvu socijalne politike.⁶⁵ Važno je spomenuti da je ministrom socijalnih poslova nakon teških ratnih godina, skupoće, gladi stanovništva i svih popratnih nedaća – uistinu bilo teško biti. Ondašnje novine pune su napisa o teškom životu, inflaciji i izuzetno sporom oporavku ionako zaostalog gospodarstva.

Politički pregled.

— Dne 28. oko 11 i pol s. položili su novi ministri zakletvu sa svim propisima ceremonijala. Na zakletvu su išli pješice u službenom odijelu : najprvi Pašić, a iza njega jedan za drugim.

Poslije zakletve sastali su se novi i stari ministri na konferenciji, a po podne su novi ministri primili svoju dužnost.

Šurmin je odmah poslije zakletve dao opširnu izjavu, sličnu Drinkovićevoj, u kojoj kaže, da je u vladu ušao, jer se je uvjerio prilikom mnogih razgovora s Pašićem, da on zaista želi da izvrši konsolidaciju prilika u zemlji. Drugi je razlog ekonomsko-fincijsko stanje naroda, kojemu Šurmin hoće da pomogne. Šurmin veli, da će on učiniti mnogo za hrvatski narod.

— Kod slijedećih izbora u Sloveniji seljačka stranka ministra Pucelja nastupa samostalno. Pučka stranka kani istupiti sa dvije vrste listina : kao seljačka i kao kršćansko-socijalna stranka. Socijalisti i komunisti idu svaki za se. Nacionalni socijalisti odlučit će ovih ovih dana, da li da istupe samostalno ili ne. Nijemci su odustali od svih kandidatura i priključuju se HRSS. Davidović istupa u Mariboru i Ljubljani. Predviđa se za Sloveniju ovaj rezultat: Nacionalni blok 2 mandata, slovenska pučka stranka 12 do 14, HRSS 6, socijalisti 2, a samostalni kmetijci 1 mandat.

Sl. 19.: *Virovitičan*, Virovitica, 30. studenog 1924.

⁶⁴ Vlada Stojana Protića naziva se i »zajedničarsko-radikalna«.

⁶⁵ HR HDA 833, kut. 6, sign. 12, 7.

Ubrzo, već u svibnju, Šurmin iz Protićeve vlade izlazi »jer se ne može složiti sa stajalištima kabineta o željezničarskom štrajku i ostalim socijalnim pitanjima«. ⁶⁶

Đuro Šurmin je trajno umirovljen na zagrebačkom Sveučilištu 1921. Ta da se posvećuje isključivo političkom radu.

U Pašićevoj vladi bio je ministar trgovine i industrije od 27. studenog 1924. do 29. travnja 1925. Prema sačuvanim dokumentima u Šurminovu osobnom fondu, dade se zaključiti da intenzivno i efikasno rješava mnogobrojne probleme svojega portfelja (bilateralni trgovački sporazumi između Kraljevine SHS i drugih zemalja; ponovno otvaranje ili gradnja raznih tvornica; iskorištavanje obnovljivih izvora energije te energije vode za elektrifikaciju zemlje; sadnja i prerada šećerne repe; kožarska industrija; pitanja i problemi ugostiteljstva i trgovine vezana najčešće uz previsoke trošarine i općenito poreze; šumarska industrija; otvaranje trgovačkih linija prema drugim kontinentima; osnivanje trgovačko-obrtnih škola; poduzimanje mjera za zaštitu domaće industrije i dr.). ⁶⁷

Nevolje naše industrije.

Jedna delegacija od četrdeset predstavnika raznih industrija iz cijele zemlje s g. Bajlonijem, predsjednikom Centrale industrijskih korporacija, na čelu, posjetila je ministra trgovine i industrije.

G. Šurminu je izjavljena blagodarnost na živom zauzimanju za našu industriju i on je odgovorio da će se i dalje truditi da se sve industrijske grane održe i razviju. Zatim je delegacija iznijela svoje želje i zahtjeve sa obzirom na stanje izvjesnih industrija kod nas.

Fabrike stakla u Paraćinu i Daruvaru već odavno nalaze se u teškoj krizi. Konkurenciju vodi naročito češka industrija stakla, koja je u stanju da u samoj našoj zemlji pruži povoljnije cijene. Industrija hartije u Beogradu, Zagrebu, Vevču i Sušaku također ima puno ogromnih teskoća. Austrijska hartija je mnogo jeftinija i fabrika u Vevču je godinu dana morala da prodaje svoju ispod cijene koštanja. Čehoslovačka i Austrija uvoze našu celulozu i preraduju je sa znatno manjim režijskim troškovima. Međutim, za uvoz hartije iz inostranstva mi nemamo zaštitnih carina i zato je ona jeftinija od naše. Nije tačno, međutim, tvrdjenje predstavnika industrijalaca, da fabrike hartije nisu dovoljno zaštićene uvoznom carinom. Novinarska hartija prodaje se u Austriji po 4,20 dinara kilogram a kod nas fabrike prodaju po 7 i 8 dinara kilogram i ako ih ne košta ki-

logram hartije više od 3,20 dinara. Uvozna carina iznosi oko 1,60 dinara od kilograma hartije. Fabrike obuća i stofa nikako ne mogu da izdrže konkurenciju Italije, Njemačke, Austrije, Engleske i Francuske. Industrija kandita gubi se pred stranim proizvodima na samim domaćim tržištima. Njemačka jeftinije prodaje kandit čak u Rumuniji i Bugarskoj bez obzira na skup tranzit.

Nisu u pitanju samo ove industrije, jer svaka od njih vezana je još za neke druge i propast prijeti svima zajedno. Glavne teskoće su u tome što je naša industrija uopšte preopterećena mnogobrojnim i velikim dažbinama. Tako samo na jedan kilogram polupreradjevina država uzima oko 5 dinara. Zatim dolaze poreze na promet i razne druge. Kad se doda da je i radna snaga skuplja kod nas nego u inostranstvu jasno je zašto režijski troškovi naše industrije ne dopuštaju uspješnu konkurenciju stranim. Treba istaći jednu anomaliju. Pitanje carina je u rukama ministra finansija, a on stvar posmatra samo s fiskalnog gledišta i gleda da državi nadje što veće prihode. Momentano u tome se uspijeva, no velike i mnogobrojne dažbine dave našu industriju i krajni rezultat ide samo na štetu države. Ovako došlo se do toga da su mnoga preduzeća prinudjena da obustave rad. Neka su čak to i učini. Situacija je više nego ozbiljna i g. Šurmin je umoljen za intervenciju.

Sl. 20.: Sušački novi list, 27. ožujka 1925.

⁶⁶ HR HDA 833, kut. 3, sign. 3.

⁶⁷ HR HDA 833, kut. 7, razne signature.

Iako je bio omiljen Pašićev čovjek, Đuro Šurmin nije mogao politički preživjeti izbore jer je njegova novoosnovana Hrvatska narodna stranka⁶⁸ liberalnog usmjerenja doživjela neuspjeh na parlamentarnim izborima. Pokušao je u toj prilici koalirati s Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom (HRSS) Stjepana Radića nakon što je ostao bez izborne baze. Bilo je to moralno neukusno jer se u vladi zalagao za primjenu *Obznane* nad HRSS.

Đuro Šurmin je bio aktivan u različitim gospodarskim tijelima. Od 1925. do 1935. predsjednik je Pučke štedionice za štednju i vjeresiju S.O.J. u Zagrebu. U istom je razdoblju potpredsjednik Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga sa zadatkom da radićevci i klerikalci ne dobiju hrvatsko zadrugarstvo u svoje ruke. Šurmin godine 1930. dobiva zadaću od vlade da provede sanaciju Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga. U Savezu ima naročito veliki utjecaj na dodjelu kredita u poljoprivredi.⁶⁹

Sl. 21.: Karikatura *U penziji*, Franjo Maxiner, *Koprive*, br. 21, str. 237; 23. svibnja 1925., GMČ, Zavičajna zbirka, inv. br. 7197

⁶⁸ Hrvoje Matković, »Šurminova akcija za osnivanje Hrvatske narodne stranke«, *Historijski zbornik*, 1966.–67., Zagreb, 1968.

⁶⁹ HR HDA 833, kut. 8, razne signature.

Osim predsjedanja navedenim gospodarskim tijelima, Šurmin je od 1928. do 1929. član Komisije za utvrđivanje prihoda od zemljišta,⁷⁰ te članom Saveza agrarnih zajednica za zagrebačku oblast i Međimurje sa sjedištem u Zagrebu od 1928. do 1931. godine,⁷¹ član Financijskog odbora Narodne skupštine Kraljevine SHS / Jugoslavije od 1928. do 1934.⁷² te član Upravnog odbora Privilegovanog akcionarskog društva za izvoz zemaljskih plodina Kraljevine Jugoslavije (PRIZAD) od 1930. do 1936.⁷³

Od 1929. do 1932. radio je na nizu projekata zakona u Vrhovnom zakonodavnom savjetu pri Ministarstvu pravde Kraljevine Jugoslavije. Sudjelovao je u izradi nacрта zakona i uredbi iz područja državne uprave (zakon o višim pedagoškim školama, građanskim školama, narodnim školama, Srpskoj pravoslavnoj crkvi, udžbenicima za škole raznih stupnjeva i vrsta, o sveučilištima, Geološkom institutu Kraljevine Jugoslavije, pomorsko-trgovačkim akademijama, trgovačkim školama, srednjim tehničkim i zanatskim školama, stručnim školama za pomoćno osoblje u socijalno-zdravstvenoj službi, umjetničkim školama, višim zanatskim školama, srednjim školama i dr.),⁷⁴ prosvjete i kulture (zakon o zaštiti autorskih prava, o zadužbinama, bibliotekama, kazalištu, muzejima i čuvanju starina i spomenika, o glavnom prosvjetnom savjetu),⁷⁵ trgovine, obrta i industrije (stečajni zakon, valoriziranje bilančne vrijednosti društava obveznih na javno polaganje računa, poduzećima za redovan prijevoz putnika i robe motornom snagom, javnim skladištima, uređenju službe kontroliranja mjerila i dragocjenih metala, iskorištavanju radnih snaga, kupovini i prodaji na otplatu obveznica državnih zajmova Kraljevine Jugoslavije, suzbijanju nedopuštene (nelojalne) utakmice, obrtničkim radnjama, pošti, telefonu i telegrafu, ribolovu, visini kamate i dr.),⁷⁶ šumarstva i rudarstva (o šumama, pošumljavanju, ograničavanju državnih šuma u Srbiji, Južnoj Srbiji i Crnoj Gori, uređenju bujica, uređenju i vođenju knjiga suvata i planinskih pašnjaka, rudarstvu),⁷⁷ prometa (o suhozemnim državnim i nedržavnim putovima, javnim suhozemnim putovima, nadzornicima državnih putova, putarima, željeznicama i dr.),⁷⁸ građevinarstva,⁷⁹ poljoprivrede (o unapređenju poljoprivrede, vinu, suzbijanju bolesti i štetočina na kulturnom

⁷⁰ HR HDA 833, kut. 9, razne signature.

⁷¹ HR HDA 833, kut. 9, razne signature.

⁷² HR HDA 833, kut. 9, razne signature.

⁷³ HR HDA 833, kut. 10, razne signature.

⁷⁴ HR HDA 833, kut. 11, razne signature.

⁷⁵ HR HDA 833, kut. 12, razne signature.

⁷⁶ HR HDA 833, kut. 12 i 13, razne signature.

⁷⁷ HR HDA 833, kut. 14, razne signature.

⁷⁸ HR HDA 833, kut. 15, razne signature.

⁷⁹ HR HDA 833, kut. 15, sign 65.

bilju, zemljišnim zajednicama, kladenju na konjskim trkama, prometu pšenice, zaštiti poljoprivrednika, unaprijeđenju stočarstva, privrednim zadrugama, zemljoradničkoj banci, poljoprivrednom kreditu),⁸⁰ zdravstva (o nadzoru namirnica za život, pomoć u sanaciji sela, suzbijanju zaraznih bolesti s brojnim pravilnicima temeljem zakona vezanima uz sprečavanje pojave i širenja raznih zaraznih bolesti, bolnicama, biološkim lijekovima, lijekovima općenito, specijalistima za bolesti usta i zuba, zdravstvenim zadrugama, zaštiti učenika, zdravstvenim općinama, apotekarskoj komori, suzbijanju endemijskog sifilisa),⁸¹ socijalne politike (razni zakoni za stjecanje prava i zaštitu invalida, o stanovima, zaštiti matere, djece i mladeži, seljenju, zaštiti iseljenika, osiguranju radnika, javnoj zaštiti narodnog podmlatka, suzbijanju skupoce živežnih namirnica, kontroli umjetnih sladila)⁸² i pravosuđa (o izvršenju i osiguranju, građanskim parnicama, upravnom postupku, javnim bilježnicima, izvanparničnom postupku),⁸³ financija (o financijskoj likvidaciji odšteta beglučke zemlje, zemljišnim knjigama, ukidanju najma filira, reformi gradskih poreza u Zagrebu, taksama, budžetu i dr.).⁸⁴

Osim djelovanja u raznim tijelima vlasti, izradi zakona, svojem javnom i stručnom djelovanju Đuro Šurmin je zasigurno morao odvojiti mnogo vremena na obimnu korespondenciju, pisma kojima su mu se razne osobe, poduzeća, institucije i udruge iz Trojedne Kraljevine, a kasnije iz Kraljevine SHS / Jugoslavije obraćale za pomoć u raznim prilikama, neimaštini, nepravdi i zakinutosti ili za ostvarivanje nekih prava pa i povlastica od strane državnih vlasti.

Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature godine 1929., Šurmin se priklonio režimu. Vidljivo je to i po raznim funkcijama koje je imao u razdoblju od 1929. pa do svoje smrti 22. ožujka 1937. Svo vrijeme života u Kraljevini SHS / Jugoslaviji, kod vlasti i u Srbiji je bio vrlo uvažavan, često na audijencijama kod regenta i kralja Aleksandra Karađorđevića te kod predsjednika vladâ i ministarâ.

Đuro Šurmin je obavljao i dužnost predsjednika Nadzornog odbora Četničkog udruženja u Zagrebu (slika 23).⁸⁵ Uz Šurmina, članovi četničkih udruženja na području Hrvatske bili su svi viđeniji članovi nekadašnje Hrvatsko-srpske koalicije te Branko Deželić, Šurminov zet.

⁸⁰ HR HDA 833, kut. 16, razne signature.

⁸¹ HR HDA 833, kut. 17, razne signature.

⁸² HR HDA 833, kut. 18 i 19, razne signature.

⁸³ HR HDA 833, kut. 20, razne signature.

⁸⁴ HR HDA 833, kut. 20, razne signature.

⁸⁵ Fikreta Jelić-Butić, »Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934. – 1936.«, *Radovi*, vol. 21, str. 145–232; Filozofski fakultet Zagreb, Humanističke i društvene znanosti, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 1988., cit. str. 157.

Iz visoke politike

Sl. 22.: Dežman i Šurmin u karikaturi Slavka Vereša, *Koprive*, 31. siječnja 1925.

Dr. Dežman: — Čujete Šurmin, ako nam na izborima propadnete, ja već znam, kak se bum zgovoril, kaj je »Obzore« zagovaral vašu kandidaturu, a vaša je stvar, kak se budete od »Obzorove« kritike branili!

Tijekom petnaestak godina Šurmin nije objavljivao značajnije stručne radove jer je njegova glavna preokupacija bila političko djelovanje. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca tiskane su mu povijesno-političke rasprave: *Stvaranje Srbije* (1921.), *Osnovke ugovora u Londonu 1915.* (1928.), *Vojska i hrvatska politika 1915. godine* (1932.), *Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine – Prepisi iz zvaničnih i poverljivih izveštaja engleske ambasade u Carigradu od g. 1804. pa do g. 1814.*, 1922. (suautor Čeda Mijatović), izdanje na ćirilici i staroj ćirilici.

Ova Uprava sa pretsednikom drom Lukatelom na čelu smenjena je na skupštini 24. novembra 1933, pa je izabrana nova uprava sa pretsednikom Miroslavom grofom Kulmerom. Ta uprava sastavljena je ovako:

Pretsednik: Miroslav grof Kulmer, viceguverner Narodne banke; potpretsednik: Miloš Vidaković, industrijalac; generalni sekretar: Dr. Juraj Pečarević, advokat; blagajnik: Mijat Radović, pores. činovnik; administrator: Nikolaj knez Čagodajev, konjički kapetan. Članovi upravnog odbora: Dr. Ivo Ražem, advokat, dr. Branko Deželić, advokat, Aleksandar Balugdžić, trgovac, Stevo Večerina, privatnik i Franjo Lentić, industrijalac. Nadzorni odbor: pretsednik Dr. Gjuro Šurmin, ministar n. r., ing. Božidar Ribić, viši činovnik Direkcije drž. željeznica, Radošević Damjan, činovnik drž. željeznica, Milan Kozić, trgovac i Mirko Petrović, potpukovnik u penziji.

Sl. 23.: Dokument – Izvještaj Uprave policije o četničkim udruženjima u Zagrebu od 9. ožujka 1934., ovjerio Upravnik policije St[anoje] Mihaldžić

Đuro Šurmin »bio je fizički krepka narav, sve do nazad par godina nikad bolestan. Bio je jedan od najgorljivijih ‘savskih ljudi’, oduševljeni ljubitelj kupanja i plivanja i uopće fizičkih napora; razbibriga u dokolici mu je bilo pilenje drva. Nazad par godina iznenada mu je pozlilo na Savi, došla je djelomična uzetost, od koje se nije više oporavio. Posljednjih godina sasvim se povukao iz javnoga života«. ⁸⁶ Umro je »nešto poslije jedanaest sati« ⁸⁷ u Zagrebu 22. ožujka 1937. godine. »Svi oni koji su poznavali dr. Gjuru Šurmina, u srži dobrog mekog čovjeka, sačuvat će mu trajnu uspomenu«. ⁸⁸

Sl. 24.: Portret Đure Šurmina objavljen uz nekrolog u popodnevnom izdanju *Jutarnjeg lista* 22. ožujka 1937., na dan njegove smrti; GMČ, preslika

Obitelj i veze s rodnim krajem

Đuro Šurmin je bio oženjen suprugom Ivanom (Ivkom). ⁸⁹ U Šurminovim biografijama spominje se samo kći Katica (rođena 1897.). ⁹⁰ Iz dnevnih novina doznajemo 1911. za kćer Mariju koja se više ne spominje, a iz doku-

⁸⁶ Nekrolog »Gjuro Šurmin«, *Jutarnji list*, 22. ožujka 1937.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Mira Kolar Dimitrijević, »Primjena Kneippovih metoda u liječenju i prehrani u Hrvatskoj početkom dvadesetog stoljeća«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch 2004., Njemačka narodnosna zajednica, Osijek. M. Kolar Dimitrijević spominje Gjuru Šurmina i njegovu suprugu Ivanu kao posjetitelje Kneippova lječilišta u Krapini godina 1903. i 1904.

⁹⁰ Katica Šurmin udala se za advokata dr. Branimira Deželića, sina dr. Velimira Deželića. S njim je dobila dvije kćeri: Branku i Nedu.

menata u vlasništvu Bože Kolaru iz Čazme doznajemo za sina Đuru. Iz pisma⁹¹ Đure Šurmina mlađeg svojem »pobratimu, rođaku i prijatelju« Jakobu Kolaru (slika 25) saznajemo podatke o njegovom školovanju, obrazovanju, aktivnostima, kretanju, zagrebačkim štiklecima te da je obitelj Šurmin »zdravo i dobro«. Saznajemo da »tata« (Đuro Šurmin) »puno putuje i da ga nikada nema doma«. Stil pisanja Đure Šurmina mlađeg je vrlo slikovit, pun topline i nježnosti iz koje izvire ljubav prema Dragancu i obitelji Kolarovih.

U trenutku pisanja ovoga teksta autorica nije uspjela utvrditi što se zbilo s Marijom i Đurom Šurminom mlađim.

Sl. 25.: Jakob Kolar kao vojnik u Prvom svjetskom ratu, Preslika, original u vlasništvu obitelji Kolar iz Čazme.

U osobnom fondu Đure Šurmina u Hrvatskom državnom arhivu (HR HDA 833) nema dokumenata koji bi se odnosili na njegovanje njegovih veza

⁹¹ Sačuvana su ukupno četiri pisma i jedna razglednica aversa zvijezde repatice i reversa na kojoj je poruka Đure Šurmina mlađeg upućena obitelji Kolar u Donjem Dragancu. Pisma datiraju od 17. ožujka 1910., 20. travnja 1910., 5. rujna 1910. te 2. svibnja 1912., a razglednica od 18. svibnja 1910. U izložbenom katalogu *Tko je Đuro Šurmin? Neki podaci o životu i djelovanju dr. Gjуре/Đуре Šurmina*, ISBN 978-953-8083-03-7, str. 48-57 objavljene su neke od stranica iz pisama te avers i revers razglednice s prijepisom pisma od 5. rujna 1910. u kojem vrlo duhovit opisuje prve vožnje električnim tramvajem u Zagrebu, ponašanje Zagrepčana te svoj »velegrad« Zagreb i pismo od 2. svibnja 1912. u kojem je Jakoviću opisao svoj put u Beograd i Srbiju zajedno s hrvatskim đacima u travnju 1912.

sa zavičajem. Sporadično u grupi dokumenata pod nazivom Intervencije i predstavke te u Personalijama nalazimo vrlo malo pisama koja su Šurminu uputile osobe iz čazmanskog kraja ili iz kojih se vidi da se on zauzimao za neke od njih. Najviše je dopisa Šurmin primio kao član uredništva lista *Hrvat*, a odnose se na zlostavljanja za seljačke bune početkom rujna 1920.⁹² Osim toga je primio predstavke ili je tražena njegova intervencija u slučaju javnog bilježnika u Čazmi.⁹³

Zaključak

Održavanje dijela Znanstvenog skupa o prof. dr. Đuri Šurminu, povjesničaru književnosti, političaru, ministru, uredniku i sveučilišnom profesoru u gradu Čazmi 2016., potakla je autoricu ovoga teksta i Gradski muzej u Čazmi na intenzivnije sakupljanje podataka s ciljem njihove prezentacije kroz manju izložbu i tisak izložbenog kataloga namijenjenog prije svega ljudima Šurminova zavičaja – Moslavini oko Čazme. Danas na području Grada Čazme više nijedna osoba ne nosi prezime Šurmin. Ostavština obitelji Gjure/Đure Šurmina koja se sastoji od nekoliko pisama i jedne razglednice, u vlasništvu je obitelji Bože Kolara iz Čazme (njegova roditeljska kuća nalazi se u Donjem Dragancu). Osim toga, Gradski muzej u Čazmi već nekoliko godina sakuplja gradivo – knjige Đure Šurmina koje su našle mjesto u Zavičajnoj zbirci. Bilo je sve ovo nedostatno gradivo za pregled jednog iznimno bogatog života kakav je bio život Đure Šurmina. Posegnuto je stoga za novinskim priložima nađenima u Digitaliziranim zbirkama starih hrvatskih novina Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Narodne biblioteke u Beogradu. Suvremeni povjesničari počinju se intenzivno baviti rasvjetljavanjem društvenih i političkih odnosa u doba građanske Hrvatske te ulaska Trojedne Kraljevine u Kraljevinu SHS. Korištena je i ta literatura. Nastao je nešto detaljniji životopis Đure Šurmina koji tek valja dopuniti još nekim detaljima.

Ono što se iščitava nakon predočenoga gradiva iz života i djela Đure Šurmina, njegove svestrane djelatnosti, moglo bi se sažeti u ovim zaključcima: Đuro Šurmin je bio ambiciozna osoba potakla iz seljačke obitelji starog moslavačkog sela Siščana. Osobnim je trudom, radom i činjenicom da se znao nalaziti na pravome mjestu u pravo vrijeme postigao veliku društvenu moć. Uspio je najprije u stručnom pogledu jer se prvi počeo baviti do tada tek začetim temama povijesti hrvatske (i srpske) književnosti i preporoda te pret-

⁹² HR HDA 833, kut. 3, razne signature.

⁹³ Dva dokumenta HR HDA 833, kut. 21, razne signature.

preporodnom književnošću. Ovaj književnopovijesni rad prate i njegove filološke studije. Po reakcijama studenata, njegove prosvjetne i odgojne vještine nisu samo stjecane kroz izobrazbu već je bio »rođeni učitelj«. Šurmin je bio pokretačem i urednikom nekih od najuglednijih onodobnih časopisa, članom raznih građanskih udruženja te članom nekoliko stranaka. U politici je bio liberalan u gospodarskim pitanjima te u nekim pitanjima osobne slobode pojedinaca (kada je to njemu odgovaralo), federalan do Prvog svjetskog rata, odan jugoslavenskoj ideji, unitarist i osoba režima u Kraljevini SHS / Jugoslaviji. Slažući mozaik Šurminova života i njegove društvene uloge, nameće se pitanje: da nije bilo Đure Šurmina i još nekoliko njegovih istomišljenika koji su radili tobože u narodnom interesu, a prečesto zaboravljali od koga su potekli, možda bi ovih zadnjih stotinu godina hrvatske povijesti izgledalo sasvim drugačije.

*Bibliografija Đure Šurmina
i literatura o Đuri Šurminu*

Lidija Bogović

BIBLIOGRAFIJA ĐURE ŠURMINA

Stručni članak
UDK 01

Od dosada obrađenih književnih povjesničara u sklopu projekta *Hrvatski književni povjesničari*, Đuro je Šurmin javnosti najslabije poznat, no unatoč slabijem poznavanju njegova djela, njegov je značaj u hrvatskoj književnosti golem. Voditelj projekta i predsjednik Organizacijskoga odbora Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović istaknuo je Šurminovu zaslugu da je među hrvatskim znanstvenicima prvi napisao monografsku studiju o preporodu te da njegova *Povjest* spada među prve veće književnopovijesne sinteze u književnoj kroatistici, zaključivši da su Šurminove književnopovijesne sinteze utkane u razvoj hrvatske književne historiografije prema kojoj će se kasnije odrediti književni povjesničari XX. stoljeća.

Pri izradi ove bibliografije poglavito su korišteni bibliografski podaci Kataloga retrospektivne bibliografije članka Leksikografskoga zavoda Miroslava Krleže. Također, korišteni su Katalozi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Knjižnice HAZU, Knjižnice grada Zagreba, Digitalne narodne biblioteke Srbije i drugih knjižnica, kao i znanstveno-stručne publikacije poput *Opće enciklopedije* Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda u Zagrebu te *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* Leksikografskoga zavoda FNRJ u Zagrebu.

Bibliografske jedinice poredane su kronološki te provjerene u knjigama, časopisima i novinama. Unutar godine navedene su prvo autorske knjige i prilozi u knjigama, a potom prilozi u časopisima i novinama dopunjeni dostupnim podacima. Budući da pojedinim izvornicima nije bilo moguće pristupiti, neprovjerene su bibliografske jedinice obilježene zvjezdicom. Nakon bibliografije Đure Šurmina nalazi se kazalo imena, a uz ime naveden je broj bibliografske jedinice.

U nadi da će zbornik pa tako i bibliografija ostati kao trajnost za daljnja istraživanja i valorizaciju najvažnijih znanstvenih postignuća na području hrvatske književne historiografije, zahvaljujem svima koji su na bilo koji način sudjelovali u izradi bibliografije. Posebno bih zahvalila dr. sc. Josipi Dragičević koja je svojim iskustvom i savjetima pridonijela kvaliteti bibliografije kao i glavnom uredniku *Zbornika o Đuri Šurminu*, prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću.

1888.**1.**

Da li vjèkovi ili vijèkovi? – Š–n

Vienac, XX, br. 8, str. 128; Zagreb, 25. veljače 1888.

– Podatak o autoru iz *Grade*, knj. 21, str. 76.

1889.**2.**

Pjesni peraštanske iz rukopisa prepisane – Đuro Šurmin

Broj 63 i 64 rukopisa. Zagreb, 1889. – br. str.: 62.

– Prepisan Balovićev rukopis.

– Rukopisi se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u fondu Zbirke rijetkosti.

1890.**3.**

Kačićev Razgovor ugodni – Gj. Šurmin

Hrvatski učitelj, XIV, br. 1, str. 1–4; Zagreb, 1. siječnja 1890.

4.

Zlatarićeva popuna Gundulićeva »Osmana« – Gj. Šurmin

Vienac, XXII, sv. 2, br. 45, str. 721–723; Zagreb, 8. studenoga 1890.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1892.**5.**

Vuk Stef. Karadžić: Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima. Skupio ga i na svijet izdao –. Treće izdanje državno. U Biogradu 1892. U štampariji kraljevine Srbije. – Š–n

Vienac, XXIV, sv. 2, br. 42, str. 665–668; Zagreb, 15. listopada 1892.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1893.**6.**

Kolenda – Š–n

Vienac, XXV, sv. 1, br. 2, str. 26; br. 3, str. 41–42; Zagreb, 14. i 21. siječnja 1893.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

7.

Vrijednost narodnih pjesama – Gjuro Šurmin

Vienac, XXV, sv. 1, br. 21, str. 334–335; br. 23, str. 369–370; br. 24, str. 383–387; br. 25, str. 399–402; Zagreb, 27. svibnja, 10., 17. i 24. lipnja 1893.

8.

Làdarice – Narodni običaj – Š–n

Vienac, XXV, sv. 2, br. 35, str. 563; Zagreb, 2. rujna 1893.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

9.

Prilog za sintaksu hrvatskoga glagola – Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. I, str. 181–197; Zagreb, 1893.

1894.**10.**

Karakteristične crtice iz djela Dživa Gundulića – Gj. Š.

Vienac, XXVI, br. 1, str. 15–18; br. 2, str. 34–36; br. 3, str. 42–44; Zagreb, 6., 13. i 20. siječnja 1894.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

11.

Nešto kod ženidbe – Po narodnoj pjesmi – Gj. Š.

Vienac, XXVI, br. 8, str. 128–131; br. 9, str. 143–146; Zagreb, 24. veljače i 3. ožujka 1894.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

12.

Bosanke. Pripovijeda Ivan Lepušić. Zabavna knjižica »Matice Hrvatske.« Zagreb, 1893.

– Gj. Š.

Vienac, XXVI, br. 10, str. 163–164; Zagreb, 10. ožujka 1894.

– U rubrici: Književno pismo.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

13.

Hámid Kùnić Hercegovac – Prilog za hrvatske narodne umotvorine – Gj. Šurmin

Vienac, XXVI, br. 15, str. 239–240; Zagreb, 14. travnja 1894.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

14.

O rukopisu Gundulićeva »Osmana« – Gj. Šurmin

Vienac, XXVI, br. 41, str. 656–658; Zagreb, 13. listopada 1894.

15.

Pabirci po kajkavskoj literaturi – Gj. Šurmin

Vienac, XXVI, br. 43, str. 686–688; br. 44, str. 706–708; br. 45, str. 719–722; br. 46, str. 735–739; br. 47, str. 751–755; br. 48, str. 768–771; br. 49, str. 783–787; br. 50, str. 800–803; br. 52, str. 834–836; Zagreb, 27. listopada, 3., 10., 17. i 24. studenoga, 1., 8., 15. i 29. prosinca 1894.

1895.**16.**

Podgorka. Slika iz hrvatskoga Primorja. Napisao Vjenceslav Novak. Zabavna knjižica »Matice Hrvatske«. Zagreb, 1894. – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXVII, br. 8, str. 120–122; Zagreb, 23. veljače 1895.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

17.

Epski spijev o Luki Vukaloviću – Gj. Šurmin

Vienac, XXVII, br. 15, str. 236–238; br. 16, str. 251–254; br. 17, str. 264–266; Zagreb, 13., 20. i 27. travnja 1895.

– Prikaz Martičeve epske pjesme o Luki Vukaloviću.

18.

Hrvatska i srpska književnost za g. 1893. – Gj. Šurmin

Vienac, XXVII, br. 41, str. 655–656; br. 42, str. 668–670; Zagreb, 12. i 19. listopada 1895.

– Statistički podatci o knjigama i publikacijama izdanim godine 1893.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

19.

K razvoju hrvatskih prikazivanja. Prilog kulturnoj povjesti – Gj. Šurmin

Vienac, XXVII, br. 50, str. 794–795; Zagreb, 14. prosinca 1895.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

20.

Nekoliko bilježaka o govoru hercegovačkom – Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. III, str. 164–175; Zagreb, 1895.

21.

O riječima »dotični« i »dočim« – Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. III, str. 104–105; Zagreb, 1895.

22.

Osobine današnjega sarajevskog govora – Đuro Šurmin

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, XLII, knj. CXXI, str. 186–209; Zagreb, 1895.

23.

Srpska čitanka za srednje škole. Knjiga prva za I. i II. razred. Sastavili Sreten Pašić, direktor paraćinske gimnazije i Milan Savić, profesor I. beogradske gimnazije. U Beogradu. Državna štamparija kraljevine Srbije. 1894. – Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. III, str. 184–186; Zagreb, 1895.

– Prikaz.

– Naslov je napisan ćirilicom.

1896.**24.***

Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Prvo izdanje. Troškom i nakladom Kr. hrv.–slav.–dalm. zem. vlade, Zagreb, 1896. – br. str.: 193.

– Sadržaj: Književnost pisana jezikom starim slovenskim; Pregled stare hrvatske glagolske književnosti; Pregled ćirilicom pisane književnosti; Glagolski spomenici; Ćirilski spomenici; Ogledi proze pisane latinicom; Rječnik.

25.

Bez nade. Pripovijest iz mostarskoga života. Napisali Osman-Aziz. (Osman Hadžić i Ivan Milićević.) Zagreb. K. Albrecht. Naklada »Maticе Hrvatske«. 1895. – Gj. Š. *Vienac*, XXVIII, sv. 1, br. 6, str. 92–93; Zagreb, 8. veljače 1896.

– U rubrici: Književno pismo.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

26.

Milan Begović: Pjesme. Zagreb 1896. – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 1, br. 13, str. 207–208; Zagreb, 28. ožujka 1896.

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

27.

Što znači ime ilirsko ili slovinsko u starini? – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 1, br. 15, str. 240; Zagreb, 11. travnja 1896.

– O značenju riječi »ilirski« i »slovinski« u nekim hrvatskim poveljama iz XVII. stoljeća.

28.

K povjesti dijakritičkih znakova – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 1, br. 16, str. 255; Zagreb, 18. travnja 1896.

– O upotrebi dijakritičkih znakova 30 godina prije Gaja (1800.), prema popu Jurju Mrakočiću iz Kostela.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

29.

Nešto o prijevodu sv. pisma od Bartola Kašića – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 1, br. 18, str. 287; Zagreb, 2. svibnja 1896.

– Podatak o autoru prema M. Vidačiću.

30.

Prilog za glagolicu u Hrvatskoj – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 1, br. 22, str. 352; Zagreb, 30. svibnja 1896.

– O upotrebi glagoljice u XVI. stoljeću u Hrvatskoj.

– Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Grada J. A.*, knj. 21.

31.

Književna obznana – Gj. Šurmin

Vienac, XXVIII, sv. 2, br. 42, str. 667–669; Zagreb, 17. listopada 1896.

– Prikaz knjige Ivana Radetića *Predavanja o Knjigi staroslovenskoj*, Senj, 1896. godine i *Glasa srpske akademije*, LII, koji donosi 3 rasprave: »Pristupna akademska bijeda Ljubomira Stojanovića«, dr. Đorda S. Đorđevića »Matija Divković« i Miloja M. Vasića »Novci kolonije Viminacija.«

32.

Nešto o Vitezovićevoj »Novljančici« – Gj. Šurmin

Vienac, XXVIII, sv. 2, br. 42, str. 670; Zagreb, 17. listopada 1896.

– O navodno najstarijim hrvatskim novinama (u formi knjižice).

– Preneseno iz *Nastavnog vjesnika*, IV, sv. 1, str. 315–326; Zagreb, 1896.

– Podatak o autoru iz teksta.

33.

Listovi Petra Zrinjskoga i njegove kćeri Jelene iz g. 1670. – Gj. Šurmin

Vienac, XXVIII, sv. 2, br. 47, str. 747–748; Zagreb, 21. studenoga 1896.

– Prikaz nekoliko pisama.

34.

Pobieljeni grobovi. Pripoviest. Napisao Evgenij Kumičić. Prvo izdanje. Tisak i naklada Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch.) Zagreb. – Š–n

Vienac, XXVIII, sv. 2, br. 50, str. 806; Zagreb, 12. prosinca 1896.

– Prikaz knjige.

– Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Građa J. A.*, knj. 21.

35.

Hrvatska čitanka za više razrede srednjih učilišta. Knjiga druga: Povjest književnosti u primjerima. Drugo izdanje priredio Ferdo Ž. Miler. Kruto vezana stoji 6 kruna. U Zagrebu. Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 1895. – Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. IV, str. 315–326; Zagreb, 1896.

– U rubrici: Književne obznane IX.

1897.**36.**

»Milovanka«. Pjesan u slavu starca Milovana. Prikaz na kao ugodni razgovor narodu. Skitio Vladislav Vežić. Potporom »Matice Hrvatske«. U Zagrebu, 1896. – Gj. Šurmin
Vienac, XXIX, br. 3, str. 41–42; br. 4, str. 58–59; Zagreb, 16. i 23. siječnja 1897.

– Prikaz.

37.

Rječnik Hrvatskoga jezika iz književnih djela Vuka Karadžića i Gjure Daničića skupili i obradili I. B. i F. I. – Š–n

Vienac, XXIX, br. 14, str. 227; Zagreb, 3. travnja 1897.

– O izlasku *Rječnika*.

– Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Građa J. A.*, knj. 21.

38.

Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala Matica Hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga prva. Uredili dr. Ivan Broz i dr. Stjepan Bosanac. Zagreb. 1896. – Gj. Šurmin *Vienac*, XXIX, br. 15, str. 240–241; br. 16, str. 255–256; br. 17, str. 272–273; br. 18, str. 285–287; br. 19, str. 301–302; Zagreb, 10., 17. i 24. travnja, 1. i 8. svibnja 1897.

– Prikaz.

39.

[Prikaz zbirke pjesama Zmaja J. Jovanovića »Druga Pevanija«] – Š–n *Vienac*, XXIX, br. 18, str. 288; Zagreb, 1. svibnja 1897.

40.

Uvenulo lišće. Slike Vladoja S. Jugovića. Petrinja 1897. – Š–n *Vienac*, XXIX, br. 22, str. 356; Zagreb, 29. svibnja 1897.

– Prikaz zbirke pjesama.

41.

Josip Milaković: Vjetar i talasi. (Pjesme 1892/7.) Sarajevo 1897. – [Š–n] *Vienac*, XXIX, br. 31, str. 501–503; Zagreb, 31. srpnja 1897.

– Prikaz zbirke pjesama.

– U tekstu se spominje da je članak napisao Š–n [Đuro Šurmin].

42.

Prilog hrvatskim prikazivanjima – Gj. Š–n *Vienac*, XXIX, br. 33, str. 529–530; Zagreb, 14. kolovoza 1897.

– O predstavama u Zagrebačkom sjemeništu.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

43.

Pjesnik u pismima (Crtica o Preradoviću) – Gj. Š–n *Vienac*, XXIX, br. 34, str. 547–549; Zagreb, 21. kolovoza 1897.

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

44.

Moje simpatije. Književne slike i studije. Kolo II. Napisao Marko Car. U Mostaru, 1897.

– Dr. Gj. Š–n

Vienac, XXIX, br. 35, str. 566; Zagreb, 28. kolovoza 1897.

– Prikaz knjige.

– Izdanje i tisak knjižare Paher i Kisić.

– Naslov je napisan ćirilicom.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

45.

O akademijском rječniku – Gj. Š–n *Vienac*, XXIX, br. 39, str. 630; Zagreb, 25. rujna 1897.

– Prikaz Gjeričeve ocjene XVI. sveska Akademijina rječnika »Jezičac – kamenopobiti«.

46.

Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik. I. Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest. Von Dr. Matthias Murko Graz 1897. – [Đuro Šurmin]
Nada, III, br. 19, str. 378–379; Sarajevo, 1. listopada 1897.

– Podatak o autoru iz *Grade*, knj. 21, str. 64.

47.

Diogenes od M. Jandrića – Dr. Gj. Š–n
Vienac, XXIX, br. 43, str. 693–694; Zagreb, 23. listopada 1897.

– Podatci o hrvatskoj komediji *Diogenes ili sluga dveh zgubljenih bratov* koja se pripisuje Titu Brezovačkom, Tomašu Mikloušiću i Matiji Jandriću. U *Kukuljevićevoj Hrvatskoj bibliografiji*, I, str. 59, br. 671.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

48.

Dne 23. listopada 1847. (Uspomena iza pedeset godina) – Dr. Gj. Š–n
Vienac, XXIX, br. 43, str. 688–690; Zagreb, 23. listopada 1897.

– Pedeset godina od uvođenja narodnoga jezika kao službenoga u Hrvatskoj.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

49.

Srpske narodne pripovijetke i zagonetke. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. (Državno izdanje.) Biograd. Štamparija Kraljevine Srbije. God. 1897. – Dr. Gj. Š–n
Nada, III, br. 22, str. 439; Sarajevo, 15. studenoga 1897.

– Podatak o autoru prema Vidačiću.

50.

Nešto o Vitezovićevoj »Novljančici« – Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. V, str. 86–87; Zagreb, 1897.

– U rubrici: Različne bilješke.

51.

Riječi muškoga roda od ā-osnova u hrvatskom jeziku – Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. V, str. 268–296; Zagreb, 1897.

– Na kraju je članka navedena literatura.

1898.**52.**

Hrvatski spomenici. Acta Croatica. Sveska I. (od godine 1100–1499.) Zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio Dr. Đuro Šurmin. Na svijet izdala Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1898. – br. str.: 500.

53.

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898. – br. str.: 317.

54.

Srpska književna Zadruga – Dr. Gj. Š–n

Vienac, XXX, br. 9, str. 140–142; br. 10, str. 158; br. 12, str. 191; Zagreb, 26. veljače, 5. i 19. ožujka 1898.

- *Bosančice*, kratke priče iz Bosne, ispričao Mita Živković; *Zavjet*, drama u četiri čina, napisao Simo Matavulj; *Gorski car*, roman, napisao Svetolik P. Ranković.
- Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Grada J. A.*, 1951., knj. 21.

55.

Književnost hrvatska u Otonovomu Slovník Naučný – Šurmin dr. Gjuro

Osvit, I, br. 1, str. 5; Mostar, 27. srpnja 1898.

- O potrebi da se u *Povjesti hrvatske književnosti* spomene fra Petar Bakula.

56.

Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala »Matica Hrvatska«. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga druga. Uredio dr. Stjepan Bosanac. Zagreb. 1897. – Gj. Š–n

Vienac, XXX, br. 32, str. 493–494; Zagreb, 6. kolovoza 1898.

- Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Grada J. A.*, 1951., knj. 2.

1899.**57.**

Lukijan Mušicki u Hrvatskoj – Š–n

Vienac, XXXI, br. 38, str. 619; Zagreb, 23. rujna 1899.

- Prikaz knjižice Mihajla Kunića o episkopu gornjokarlovačkom i piscu Lukijanu Mušickom.
- Podatak o autoru prema M. Vidačiću, *Grada J. A.*, knj. 21.

58.

Thesaurus linguae latinae – Gj–n

Vienac, XXXI, br. 40, str. 652; Zagreb, 7. listopada 1899.

- O novom leksikološkom djelu za izučavanje latinskoga jezika izašlom u Njemačkoj.
- Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

59.

A. N. Pypina Istorija ruskoj literatury – Četyre toma – Dr. Gj. Š–n

Nada, V, br. 23, str. 367–368; br. 24, str. 382; Sarajevo, 1. i 15. prosinca 1899.

- Naslov je napisan ćirilicom.
- Podatak o autoru prema M. Vidačiću.

1900.**60.**

Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije – Dr. Gjuro Šurmin

Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava. U vienac savila Matica hrvatska. Sa slikom biskupa J. J. Strossmayera, 29 slika u slogu i 18 umjetničkih priloga. Izdanje »Matice hrvatske«, Zagreb, 1900., str. 536–547.

- Tiskano i kao poseban otisak.

61.

Jedno stoljeće među Hrvatima – Kulturno-istorijska crta – Dr. Gj. Šurmin
Nada, VI, br. 1, str. 3–6; br. 2, str. 20–22; br. 3, str. 35–38; br. 4, str. 51–54; br. 5, str. 67–69; br. 6, str. 82–84; Sarajevo, 1. i 15. siječnja, 1. i 15. veljače, 1. i 15. ožujka 1900.
– Znameniti i zaslužni Hrvati.

62.

Stihovi u hrvatskoj književnosti prije XV. vijeka – Dr. Gj. Š–n
Vienac, XXXII, sv. 1, br. 1, str. 14; Zagreb, 6. siječnja 1900.
– O prvim stihovima iz hrvatske književnosti.
– U rubrici: Književnost hrvatska i srpska.
– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

63.

Bilješka iz stare glagolske literature (O rajskoj ptici) – Dr. Gj. Šurmin
Vienac, XXXII, sv. 1, br. 2, str. 30–31; Zagreb, 13. siječnja 1900.
– O motivu rajске ptice u glagoljskoj književnosti XVI. stoljeća.
– U rubrici: Književnost hrvatska i srpska.

64.

Prilog tradicionalnoj literaturi – Dr. Gj. Š–n
Vienac, XXXII, sv. 1, br. 6, str. 94–95; Zagreb, 10. veljače 1900.
– O motivu rajске ptice.
– Podatak o autoru iz teksta.

65.

Uspomene o krsnom drvu – Dr. Gj. Š–n
Vienac, XXXII, sv. 1, br. 6, str. 95; Zagreb, 10. veljače 1900.
– O motivu krsnoga drva u narodnoj književnosti Slavena.
– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

66.

»Mitologične narodne pjesme« – Dr. Gj. Šurmin
Vienac, XXXII, sv. 1, br. 8, str. 122–123; br. 9, str. 138–139; br. 10, str. 156–158; br. 11, str. 171–172; br. 12, str. 186–189; br. 13, str. 204–205; br. 14, str. 219–221; br. 16, str. 252–254; br. 17, str. 264–266; br. 18, str. 281–284; Zagreb, 24. veljače, 3., 10., 17., 24. i 31. ožujka, 7., 21. i 28. travnja i 5. svibnja 1900.
– Povodom izlaska zbirke narodnih pjesama muhamedovskih Matice hrvatske.

67.

Josip Eugen Tomić: »Melita«. Pripoviest iz novijega doba. Naklada »Matice Hrvatske«. Zagreb 1899. – Gj. Š–n
Vienac, XXXII, sv. 2, br. 30, str. 465–467; Zagreb, 28. srpnja 1900.
– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

68.

Jovan Sundečić – Gj. Š–n
Vienac, XXXII, sv. 2, br. 30, str. 471; Zagreb, 28. srpnja 1900.
– Nekrolog.
– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

69.

Priča o Solomunu (Prilog poznavanju narodnoga blaga) – Dr. Gj. Šurmin
Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XII, str. 592–593; Sarajevo, srpanj–
prosinac 1900.

- Nadopuna imena – *Glasnik zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu*, L, sv. 1, str. 73; Sarajevo, 1938.
- I kao poseban otisak.

70.

Spomenica o 25-godišnjem postojanju sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXII, sv. 2, br. 31, str. 486; Zagreb, 4. kolovoza 1900.

- Prikaz.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

71.

Kakvi je naraštaj u Bosni i Hercegovini – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXII, sv. 2, br. 32, str. 499–500; Zagreb, 11. kolovoza 1900.

- O antropološkim istraživanjima dr. Leopolda Glücka.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

72.

Iz života starih Dubrovčana – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXII, sv. 2, br. 36, str. 567–568; Zagreb, 8. rujna 1900.

- Prikaz djela Koste Vojnovića *Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka*.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

73.

Uz »Hrvatske narodne pjesme« (Knj. IV. odio prvi) – Gj. Š–n

Vienac, XXXII, sv. 2, br. 40, str. 627–628; Zagreb, 6. listopada 1900.

- Prikaz zbirke pjesama, izdanje Matice Hrvatske.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

74.

Mato Ostojić: Ugarci. Split, brzotiskom »Narodne tiskare«, 1900. – Š.

Vienac, XXXII, sv. 2, br. 43, str. 678; Zagreb, 27. listopada 1900.

- Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

75.

Govorenje sv. Bernarda od duše osujene – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. VIII, str. 391–392; Zagreb, 1900.

- U rubrici: Različne bilješke V.

1901.**76.**

Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Drugo popravljeno izdanje. Kruto vezana

stoji 2 krune 20 filira. Troškom i nakladom Kr. hrv.–slav.–dalm. zem. vlade, Zagreb, 1901. – br. str.: 193.

- Sadržaj: Književnost pisana jezikom starim slovenskim; Pregled stare hrvatske glagolske književnosti; Pregled ćirilicom pisane književnosti; Glagolski spomenici; Ćirilski spomenici; Ogledi proze pisane latinicom; Rječnik.

77.

[Izjava povodom referata o djelu Alfreda Jensenova o Gundulićevu »Osmanu«] – Dr. Gjuro Šurmin

Narodne novine, LXVII, br. 48, str. 6; Zagreb, 27. veljače 1901.

- Uz dodatak uredništva *Narodnih novina*.
- Podatak o autoru iz teksta.

78.

Državno izdavanje Vukovih djela – Š.

Vienac, XXXIII, br. 9, str. 178–179; Zagreb, 28. veljače 1901.

- O državnom izdanju djela Vuka Stefanovića Karadžića *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Beograd, 1900. Urednik S. N. Tomić.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

79.

O staroj bosanskoj književnosti – Gj. Š–n

Vienac, XXXIII, br. 12, str. 237; Zagreb, 21. ožujka 1901.

- O članku Koste Hörmana o bosanskoj književnosti u njemačkom djelu *Die oesterreichisch-ungarische Monarchie und Wort in Bild*, str. 391–412.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

80.

Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini. Napisao Antun Hangi. Tisak i naklada Hrv. dion. tiskarne. 1900. – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXIII, br. 14, str. 277–278; Zagreb, 4. travnja 1901.

- Prikaz.
- Preneseno iz *Osvita*.
- Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

81.

Pisma – U Zagrebu, aprila 1901. god. – Dr. Š–n

Kolo, I, sv. 6, str. 379–381; Beograd, 16. travnja 1901. [Ćir.]

- Prikaz književnih pojava.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

82.

A. Jensen: »Gundulić und sien Osman« – Gj. Šurmin

Vienac, XXXIII, br. 19, 369–371; br. 20, str. 393–395; br. 21, str. 413–415; Zagreb, 9., 16. i 23. svibnja 1901.

- Prikaz.

83.

O hrvatskoj književnosti u djelu »Die oester.-ung. Monarchie in Wort und Bild« (Croatien und Slavonien) – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXIII, br. 20, str. 397; Zagreb, 16. svibnja 1901.

– Osvrt na djelo.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

84.

Pisma – U Zagrebu, maja 1901. g. – Dr. Š–n

Kolo, I, sv. 8, str. 510–512; Beograd, 16. svibnja 1901. [Ćir.]

– O društvu »Uranija« i o Broz-Ivekovićevu rječniku.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

85.

Pisma – U Zagrebu, juna 1901. g. – Dr. Š–n

Kolo, I, sv. 10, str. 637–639; Beograd, 16. lipnja 1901. [Ćir.]

– O proslavi Marka Marulića i listu *Novo sunce*.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

86.

Znameniti Srbi XIX-og veka. Naklada Srpske Štamparije (deon. društva) u Zagrebu 1901. – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXIII, br. 30, str. 597; Zagreb, 25. srpnja 1901.

– Prikaz knjige urednika A. Gavrilovića.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

87.

Prilog za istraživanje motiva naših narodnih pjesama. Napisao M. Cherubin Šegvić. U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare 1901. – Gj. Š–n

Vienac, XXXIII, br. 34, str. 677; Zagreb, 22. kolovoza 1901.

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

88.

Pisma – Zagreb, 26. avgusta 1901. g. – Dr. Š–n

Kolo, II, sv. 5, str. 299–301; Beograd, 1. rujna 1901. [Ćir.]

– Materijalizam, Nietzsche i pojave u hrvatskoj književnosti.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

89.

Marulićev hrvatski književni rad – Dr. Gjuro Šurmin

Vienac, XXXIII, br. 42, str. 851–855; Zagreb, 17. listopada 1901.

90.

Četiristogodišnjica hrvatske knjige – Dr. Gjuro Šurmin

Obćinski glasnik, VI, br. 43, str. 337–341; br. 44, str. 345–348; br. 45, str. 353–355; br. 46, str. 361–363; Zagreb, 26. listopada, 2., 9. i 16. studenoga 1901.

– O Marku Maruliću, povodom četiristote godišnjice *Judite*.

91.

Iz njemačkoga Zagreba. Prinos kulturnoj povjesti Hrvata. Napisao dr. Velimir Deželić, Zagreb. Tisak A. Scholza, 1901. – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXIII, br. 46, str. 934–935; Zagreb, 14. studenoga 1901.

– Ocjena djela o njemačkom duhu u Zagrebu, kulturnom životu i književnosti.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

92.

Pisma – Zagreb, 1/14 novembra 1901. – Dr. Š–n

Kolo, II, sv. 10, str. 611–614; Beograd, 16. studenoga 1901. [Ćir.]

– O proslavi Marka Marulića i o Ksaveru Š. Gjalskom.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

93.

Pisma – U Zagrebu, 8. decembra 1901. god. – Dr. Š–n

Kolo, II, sv. 12, str. 742–744; Beograd, 16. prosinca 1901. [Ćir.]

– O časopisima i književnom stvaranju.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

94.

Dr. Erich Berneker, Die Wortfolge in den slavischen Sprachen. Berlin 1900. B. Behr's Verlag (E. Bock) – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. IX, str. 483–487; Zagreb, 1901.

– U rubrici: Književna obznana XI.

95.

Dra Ivana Broza Oblici jezika staroga slovenskoga s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srpskoga, za VII. i VIII. razred gimnazijski. Treće izdanje priredio Dr. Stjepan Bosanac. Zagreb. Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 1900. – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. IX, str. 129–133; Zagreb, 1901.

– Prikaz.

– U rubrici: Književna obznana I.

96.

Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. I. Südslavische Dialektstudien. I. Die serbocroatische Betonung südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar. Wien. Alfred Hölder 1900 – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. IX, str. 643–647; Zagreb, 1901.

– U rubrici: Književna obznana XVII.

97.

Pogled na književnost hrvatsku za četiri stotine godina – Dr. Gjuro Šurmin

Prosvjeta, IX, br. 22, str. 690–694; Zagreb, 1901.

98.

Knez Miloš u pričama. Nova zbirka. Sabrao M. Gj. Milićević. U Beogradu 1900. Srpska kralj. štamparija. Knj. 43. Čupićeve zadužbine. – [Đuro Šurmin]

Vienac, XXXIII, br. 14, str. 278; Zagreb, 1901.

– Naslov je napisan ćirilicom.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

1902.**99.**

Bilješke za hrvatski preporod. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. Preštampano iz »Vienca« s dodacima. Dionička tiskara, Zagreb, 1902. – br. str.: 33.

– Sadržaj: Kollár i Gaj; Opat Krizmanić; Šporerove novine; Šafařík i Gaj; Sudbina jedne brošure; Zabrana imena »ilirskog« 1843. i Jezik i pravopis.

100.

Ivan Trnski (Rođen 1819. godine) – Dr. Đuro Šurmin

Kolo, III, sv. 1, str. 27–31; Beograd, 1. siječnja 1902. [Ćir.]

101.

Narodne pjesme i Kačić – Dr. Gjuro Šurmin

Vienac, XXXIV, sv. 1, br. 5, str. 77–78; Zagreb, 30. siječnja 1902.

– O dokumentima koji potvrđuju da su Kačićeve pjesme već u XVIII. stoljeću narodu bile poznate i usvojene kao narodne pjesme.

102.

Dva pisma S. Milutinovića – Dr. Đ. Šurmin

Kolo, III, sv. 6, str. 378–380; Beograd, 16. ožujka 1902. [Ćir.]

– Pisma upućena Ljudevitu Gaju 1837. godine.

103.

Pisma – Zagreb, 13. (6.) marta 1902. – Dr. Š–n

Kolo, III, sv. 6, str. 388–389; Beograd, 16. ožujka 1902. [Ćir.]

– O Matici hrvatskoj i dr. Hinku Hinkoviću.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

104.

Iz naučne književnosti – Jagić: *Archiv für slavische Philologie*. Sv. XXIV. 1–2. god. 1902. – [Đuro Šurmin]

Obzor, XLIII, br. 98, str. 1–2; Zagreb, 29. travnja 1902.

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz *Obzorove Spomen-knjige*.

105.

Bilješke za hrvatski preporod – Dr. Gjuro Šurmin

Vienac, XXXIV, sv. 2, br. 27, str. 424–426; br. 28, str. 440–442; br. 31, str. 487–488; br. 32, str. 503–504; br. 33, str. 525–526; Zagreb, 3., 10. i 31. srpnja, 7. i 14. kolovoza 1902.

– Sadržaj: Kollár i Gaj; Opat Krizmanić; Šporerove novine; Šafařík i Gaj; Sudbina jedne brošure; Zabrana imena »ilirskog« 1843.; Jezik i pravopis.

106.

Kollár i Gaj, »Bilježke za Hrvatski preporod« – Dr. Gjuro Šurmin
Obćinski glasnik, VII, br. 36, str. 281–282; br. 38, str. 297–300; br. 39, str. 305–308;
br. 41, str. 321–323; br. 44, str. 345–348; Zagreb, 6., 20. i 27. rujna, 11. i 31. listopada
1902.

– Naslov u br. 36 glasi: Kollár i Gaj.

– Nije dovršeno.

107.

Publikacije Jugoslavenske akademije – Dr. Gj. Šurmin
Vienac, XXXIV, sv. 2, br. 39, str. 621–622; Zagreb, 25. rujna 1902.

108.

Kosovska epopeja – Đ. Šurmin
Brankovo kolo, VIII, br. 1, stup. 26–28; Beograd, 1902. [Ćir.]

– Prikaz.

109.

Gleđevićev »Belizarijo« – Dr. Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. X, str. 263–265; Zagreb, 1902.

– U rubrici: Različne bilješke IV.

110.

Bilješke za literarnu istoriju i bibliografiju – Dr. Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. X, str. 531–538; Zagreb, 1902.

– Neke nepoznate Vitezovićeve pjesme i odlomak jedne bugarštice.

– U rubrici: Različne bilješke X.

111.

N. Petrovskij. O sočinenijah Petra Gektoroviča (1487. do 1572.) Kazan. Tipolitografija
Imperatorskago Universiteta. 1901. – Dr. Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. X, str. 638–642; Zagreb, 1902.

– Prikaz.

– Naslov je napisan ćirilicom.

– U rubrici: Književne oznane XIX.

1903.**112.**

Hrvatski preporod I. Napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor. I. od godine 1790.
do 1836. S 3 slike. Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903. – br. str.: 223.

113.

Sitni prilozi za hrvatski preporod – Dr. Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. XI, str. 399–409; Zagreb, 1903.

– Tiskano i kao poseban otisak.

114.

Publikacije Jugoslavenske akademije za prvu polovinu g. 1903. – Dr. Gjuro Šurmin
Vienac, XXXV, sv. 2, br. 19, str. 617–619; Zagreb, 1903.

– Osvrt na izdavački rad Jugoslavenske akademije te na izbor izdanja s posebnim osvrtom na *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*.

115.

Historija srpske književnosti prema nastavnom planu za srednje škole sastavio Jovan Grčić – Dr. Gj. Šurmin
Vienac, XXXV, sv. 2, br. 20, str. 648–649; Zagreb, 1903.

– Naslov je napisan ćirilicom.

1904.**116.**

Hrvatski preporod II. Napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor. II. od godine 1836. do 1843. S 6 slika. Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904. – br. str.: 287.

117.

Drei Briefe zur Geschichte der slavischen Philologie. Aus dem Agramer erzbischöflichen Archiv mitgetheilt von Prof. Đ. Šurmin – Prof. Đ. Šurmin
Archiv für slavische Philologie, knj. XXVI, sv. 1, str. 156–159; Berlin, 1904.

– Pisma Dobrovskega, 10. kolovoza 1799., Stratimirovića, 2. ožujka 1803. i Kopitara, 8. ožujka 1811. biskupu Vrhovcu.

118.

Hrvatsko glumište (1894–1899) – Đ. Šurmin
Brankovo kolo, X, br. 1, stup. 30–31; Beograd, 1904. [Ćir.]

– Dramaturški zapisci Stjepana Miletića, Zagreb, 1904.

– Prikaz.

119.

Iz Gajevih vremena – Prilog novijoj povjesti Hrvatske – Dr. Đ. Šurmin
Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, VI, str. 176–184; Zagreb, 1904.

1905.**120.***

Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Treće popravljeno izdanje. Troškom i nakladom Kr. hrv.–slav.–dalm. zem. vlade, Zagreb, 1905. – br. str.: 193.

– Sadržaj: Književnost pisana jezikom starim slovenskim; Pregled stare hrvatske glagolske književnosti; Pregled ćirilicom pisane književnosti; Glagolski spomenici; Ćirilski spomenici; Oglеди proze pisane latinicom; Rječnik.

121.

Početak Gajevih novina, prilog kulturnoj povjesti Hrvatske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. Preštampano iz 162. knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1905. – br. str.: 110–134.

122.

Štrosmajerovi prosvjetni zavodi – Dr. Đuro Šurmin
Štrosmajer. Izdalo društvo hrv. književnika. Čist prihod namijenjen Štrosmajerovu spomeniku. Dionička tiskara, Zagreb, 1905., str. 10–24.

123.

Dr. Milivoj Šrepel – Gj. Š.
Obzor, XLVI, br. 45, str. 1; Zagreb, 24. veljače 1905.
– Nekrolog.
– Podatak o autoru iz *Obzoroze Spomen-knjige*, 1880.–1935.

124.

Josip Juraj Strossmayer – Crnice iz 1848. godine – Dr. Gjuro Šurmin
Lovor, I, sv. V/VI, str. 173–176; Zagreb, 20. ožujka 1905.

125.

Crte za Gundulićevo doba u Dubrovniku – Dr. Đuro Šurmin
Domaće ognjište, knj. V, sv. 7, str. 139–141; Zagreb, ožujak 1905.

126.

Instrukcija za tiskare u 1845. godini – Dr. Đ. Šurmin
Hrvatski bibliofil, I, br. 1, str. 11–12; Zagreb, ožujak 1905.
– Prilog *Vitezoviću*, II, br. 1; Zagreb, ožujak 1905.

127.

Josip Juraj Strossmayer, Biskup Bosansko-Djakovački i Sriemski. Godina 1850.–1900. Posvećuje mu svećenstvo i stado povodom njegove pedesetgodišnjice biskupovanja u Đakovu 8. rujna 1900. U Zagrebu, tisak Dioničke tiskare. 1900.–1904 – Š–n
Lovor, I, sv. VII, str. 221–222; Zagreb, 20. travnja 1905.
– Prikaz knjige. Tabla (ispred str. 194): fotografski portret J. J. Strossmayera.

128.

Josip Juraj Strossmayer – Dr. Đ. Šurmin
Delo, X, knj. XXXV, sv. 2, str. 173–183; sv. 3, str. 382–393; knj. XXXVI, sv. 1, str. 89–99; Beograd, svibanj, lipanj, srpanj i kolovoz 1905. [Ćir.]
– Nekrolog.

129.

Briefe Vuk St. Karađić an Ing. Al. Brlić und Andr. T. Brlić. Mitgetheilt von Prof. Đ. Šurmin in Zagreb – Đ. Šurmin

Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 2, str. 304–313; Berlin, 1905.

- Iz Vukovih pisama na srpskom jeziku.
- Tiskano i kao poseban otisak.

130.

Dr. Milivoj Šrepel – Đ. Šurmin

Brankovo kolo, XI, br. 7, stup. 223–224; Beograd, 1905. [Ćir.]

- Nekrolog.

131.

Školske vijesti – Dr. Milivoj Šrepel – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XIII, str. 545–546; Zagreb, 1905.

- Nekrolog.

132.

Početak Gajevih novina – Prilog kulturnoj povjesti Hrvatske – Dr. Đuro Šurmin

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. CLXII, str. 110–134; Zagreb, 1905.

1906.

133.

Luka Vukalović – Dr. Gjuro Šurmin

Fra Grgo Martić (spomen-knjiga). Uredio ispred odbora Josip Milaković. Izdanje i naklada Hrvatskog društva »Napredak«, Sarajevo, 1906., str. 52–65.

- Ulomak iz članka »Epski spijev o Luki Vukaloviću«, *Vienac*, XXVII, br. 15, str. 236–238; br. 16, str. 251–254; br. 17, str. 264–266; Zagreb, 13., 20. i 27. travnja 1895.

134.

O parlamentarnom položaju – Dr. Gjuro Šurmin

Pokret, III, br. 131; Zagreb, 8. lipnja 1906.

- Referat Đure Šurmina na godišnjem zboru Hrvatske pučke napredne stranke.

135.

Kooperacija u saboru – Dr. Đuro Šurmin

Pokret, III, br. 226; Zagreb, 3. listopada 1906.

- Kooperacija u Saboru između Srpsko-hrvatske koalicije i Starčevićeve stranke prava; Zagreb, 2. listopada 1906.
- Suautor Svetozar Pribičević.

136.

Za hrvatski obrt. Govor nar. zast. dra Gj. Šurmina. U sjednici hrv. sabora dne 14. prosinca t. g. – Dr. Gj. Šurmin

Pokret, III, br. 289, str. 1–2; Zagreb, 18. prosinca 1906.

- Prema stenografskom zapisniku.

137.

Luka Vukalović – Dr. Gjurjo Šurmin

Fra Grgo Martić (spomen-knjiga), str. 52–65; Sarajevo, 1906.

- Prikaz ulomka *Luka Vukalović i boj na Grahovcu godine 1858.*, drugi dio Martičevih *Osvetnika*.
- Izvadak iz članka »Epski spjev o Luki Vukaloviću«, *Vienac*, XXVII, br. 15, str. 236–238; br. 16, str. 251–254; br. 17, str. 264–266; Zagreb, 13., 20. i 27. travnja 1895.

138.

V. A. Francev, *Materialy dlja slavjanskoj filologii. Pisma k' Vječeslavu Ganke iz' slavjanskih' zemel'*. Varšava, Tipografija Varšavskago Učebnago Okruga. 1905. – Dr. Đuro Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XIV, sv. 2, str. 121–123; Zagreb, 1906.

- Prikaz.
- Naslov je napisan ćirilicom.

139.

U pomen fra Grga Martića – Gj. Šurmin

Savremenik, I, knj. 1, str. 11–15; Zagreb, 1906.

140.

Ante Petravić: Studije i portreti – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, br. 1, str. 65–66; Zagreb, 1906.

- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

141.

Fra Grga Martić: Zapamćenja (1829.–1878.) – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, br. 1, str. 66–67; Zagreb, 1906.

- Po kazivanju autorovom zabilježio Janko Koharić, za tisak priredio Ferdo Šišić.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

142.

Vjesnik hrvat. arheološkoga društva – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, str. 227–228; Zagreb, 1906.

- Nove serije sveska VIII, 1905. Urednik dr. Josip Brunšmid. Zagreb, 1905. (Tisak Maravić i Dečak.)
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

143.

Ante Beg: Slovesnko-nemška meja na Štajerskem – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, str. 228; Zagreb, 1906.

- Kulturno-povijesni i etnografski prinosi.
- Preneseno iz *Slovenskoga naroda*; Tiskala »Narodna tiskarna«, Ljubljana 1905. Objavio Ante Beg.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

144.

Miroslav Hirc: »Na bezpuću« – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, str. 228; Zagreb, 1906.

- Odabrane lirske pjesme. 1898–1905. Zagreb. Tisak Dioničke tiskare, 1906. Vlastita naklada.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

145.

Fr. S. Kuhač – Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske – Š.

Savremenik, I, knj. I, br. 4, str. 311; Zagreb, 1906.

- I–III poglavlje. Preneseno iz 160. knjige *Rada* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; Zagreb, 1903.
- Prikaz.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

146.

Dr. Josef Karásek – Slavische Literaturgeschichte – Gj. Š.

Savremenik, I, knj. 1, str. 382; Zagreb, 1906.

- Sammlung Göschen, br. 277, Aeltere Literatur bis zur Wiedergeburt; br. 278, Das neunzehnte Jahrhundert; Leipzig, 1906.
- Prikaz.
- Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1907.**147.**

Novi politički pravac u Hrvatskoj – Đ. Šurmin

Srpski književni glasnik, XVIII, br. 4, str. 259–266; Beograd, 16. veljače 1907. [Ćir.]

148.

Govor nar. zast. dra. Gjure Šurmina (izrečen u sjednici zajedničkog sabora od 10. o. mj. prigodom razprave zakonske osnove o željezničarskoj pragmatici) – [Đuro Šurmin]

Hrvatska, II, Prilog »Hrvatske« br. 133; Zagreb, 12. lipnja 1907.

- Podatak o autoru iz naslova.

149.

Govor nar. zast. dra. Gjure Šurmina (izrečen u sjednici zajedničkog sabora od 10. o. mj. prigodom razprave zakonske osnove o željezničarskoj pragmatici) – Dr. Šurmin

Pokret, IV, br. 133, str. [9–12]; Zagreb, 13. lipnja 1907.

- Prilog *Pokretu*, br. 133.

150.

Kako je došlo do političkih promjena u Hrvatskoj? – Dr. Đuro Šurmin

Savremenik, II, br. 10, str. 577–583; Zagreb, listopad 1907.

- Prema bilješkama.

151.

Govor nar. zast. dra. Gj. Šurmina, izrečen u sjednici zajedničkog sabora u Budimpešti dne 31. listopada 1907. – Gj. Šurmin

Pokret, IV, br. 254, str. 9–11; Zagreb, 5. studenoga 1907.

- Oštra kritika zajedničke vlade.

152.

Neproslavljena stogodišnjica – Gj. Šurmin

Savremenik, II, br. 1, str. 56–57; Zagreb, 1907.

- O stogodišnjici rođenja Pavla Štoosa.

1908.**153.**

Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Četvrto popravljeno izdanje. Kruto vezana stoji 2 krune 20 filira. Troškom i nakladom Kr. hrv.–slav.–dalm. zem. vlade, Zagreb, 1908. – br. str.: 192.

– Sadržaj: Književnost pisana jezikom starim slovenskim; Pregled stare hrvatske glagolske književnosti; Pregled ćirilicom pisane književnosti; Glagolski spomenici; Ćirilski spomenici; Ogledi proze pisane latinicom; Rječnik.

154.

Rauchov program – Š.

Pokret, IV, br. 8, str. 1; Zagreb, 11. siječnja 1908.

– Podatak o autoru prema izjavi S. Parmačevića.

155.

Odgovor g. dru. Kršnjavomu – Šurmin

Pokret, V, br. 41, str. 1–2; Zagreb, 19. veljače 1908.

156.

Presvjetlom gospodinu dru. Isi Kršnjavom – Šurmin

Pokret, V, br. 42, str. 4; Zagreb, 20. veljače 1908.

157.

Gospodinu Kršnjavomu – Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 44, str. 6; Zagreb, 22. veljače 1908.

– Šurmin poriče izjave Kršnjavoga da je neprijatelj dinastije Habsburgovaca i sl.

158.

Dr. Marijan Derenčin – Dr. Gjuro Šurmin

Savremenik, III, br. 3, str. 189–190; Zagreb, ožujak 1908.

– Nekrolog.

– S uvodnom bilješkom.

– Podatak o autoru iz uvoda.

159.

Prva obljetnica – Dr. Gjuro Šurmin

Zvono, II, br. 16, str. 257–259; Zagreb, 18. travnja 1908.

– Godišnjica političke borbe Hrvata za samostalnost.

160.

Pismo dra Šurmina – Dr. Gjuro Šurmin

Balkan, II, br. 99, str. 1; Trst, 30. travnja 1908.

– Pismo uredništvu lista *Neues Pester Journal* povodom umirovljenja zbog demonstracije studenata protiv baruna Raucha u Šurminovoj prisutnosti na Zagrebačkom kolodvoru.

161.

Šurmin o događajima sa hrvatskim sveučilištem – Dr. Šurmin
Pokret, V, br. 104, str. 3; Zagreb, 5. svibnja 1908.

– Intervju prenesen iz *Tagspesta*, Graz, povodom umirovljenja profesora Šurmina.

162.

Naprednjaci u Dalmaciji – Gj. Š.

Pokret, V, br. 108, str. 1; Zagreb, 9. svibnja 1908.

– Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

163.

Šurmin Masaryku – Dr. Gjuro Šurmin

Pokret, V, br. 117, str. 4; Zagreb, 20. svibnja 1908.

– Pismo dr. Đure Šurmina T. G. Massaryku, preneseno iz praškoga *Časa*, povodom umirovljenja profesora Šurmina.

164.

Kako je u Pešti? (Pismo »Hrvatskom narodu«) – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 21, str. 1; Zagreb, 21. svibnja 1908.

– Dopis uredniku lista o popustljivom stavu Mađara prema Hrvatima.

165.

Slavenska enciklopedija – Gj. Š.

Zvono, II, br. 21, str. 341–342; Zagreb, 23. svibnja 1908.

– O odluci ruske Akademije da V. Jagić uređuje *Slavensku enciklopediju*.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

166.

Za hrvatske željezničare (Interpelacija narodnog zastupnika dra. Gj. Šurmina na ministra trgovine, stavljena dne 20. lipnja 1908.) – Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 143, str. 1; Zagreb, 23. lipnja 1908.

– Povodom lošega postupanja prema željezničarima.

167.

Hrvati u Budimpešti (Pismo »Hrv. narodu«) – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 26, str. 1; Zagreb, 25. lipnja 1908.

– Dopis o raspravi sabora u Budimpešti o povišenju poreza na špirit i pečenje rakije, o stavu hrvatskih zastupnika.

168.

Protiv novog poreza na špirit i rakiju. Govor narodnog zastupnika dra G. Šurmina izrečen u zajedničkom saboru u Budimpešti 20. lipnja 1908. – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 26, str. 1–2; Zagreb, 25. lipnja 1908.

169.

Nemoral – Gj. Š.

Pokret, V, br. 150, str. 1; Zagreb, 2. srpnja 1908.

– O promaknuću Mađara u poštanskoj službi i zapostavljanju Hrvata i Srba.

– Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

170.

Szterényi i pošt. činovnici – Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 159, str. 1; Zagreb, 13. srpnja 1908.

– O politici Szterényja – o njegovu odnosu prema mađarskim i hrvatskim činovnicima u resoru pošte.

171.

Vatroslav Jagić – Dr. Gjuro Šurmin

Naše pravice, V, br. 30, str. 2–3; Varaždin, 16. srpnja 1908.

– Esej o Vatroslavu Jagiću.

172.

Vatroslav Jagić. 6. srpnja 1838. – Dr. Gjuro Šurmin

Savremenik, III, br. 7, str. 385–388; Zagreb, srpanj 1908.

173.

Pitanje na izbornike – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 32, str. 1; Zagreb, 6. kolovoza 1908.

– Uvodni članak. O borbi Hrvatsko-srpske koalicije protiv politike bana Pavla Raucha.

174.

Naše stajalište – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 33, str. 1; Zagreb, 13. kolovoza 1908.

– Uvodni članak. O političkim i državnim odnosima između Hrvata i Mađara.

175.

Nakon konferencije – Gj. Š.

Pokret, V, br. 217, str. 1; Zagreb, 22. rujna 1908.

– Komentar poslije dovršene berlinske interparlamentarne konferencije.

– Berlin, 20. rujna 1908.

– Inicijale autora razriješio S. Parmačević.

176.

Interparlamentarna konferencija – Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 225, str. 3; Zagreb, 1. listopada 1908.

– O dolasku Hrvata kao zasebne grupe (odvojeno od Mađara) na interparlamentarnu konferenciju.

177.

List prof. dra Gjure Šurmina »Zukunftu« – Gjuro Šurmin

Pokret, V, br. 228, str. 2; Zagreb, 5. listopada 1908.

– O odnosima Hrvatske i Mađarske.

178.

Ein Brief des Abg. Šurmin – Šurmin

Agramer Tagblatt, XXIII, br. 230, str. 1–2; Zagreb, 7. listopada 1908.

– Preneseno iz berlinskoga časopisa *Die Zukunft*, urednika Maximiliana Hardena.

– O političkom odnosu Hrvatske i Ugarske.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

179.

Jedan tjedan – pa toliko! – Š.

Hrvatski narod, XVII, br. 41, str. 1; Zagreb, 8. listopada 1908.

– Uvodni članak. – Sadržaj: Bugarska – carevina; Bosna – pripojena našoj monarhiji; Bosna i Hrvatska.

180.

Aneksija Bosne – Dr. Gjuro Šurmin

Pokret, V, br. 238, str. 1; Zagreb, 16. listopada 1908.

– Narodni zastupnik dr. Gjuro Šurmin u češkim novinama *Samostatnost* od 13. listopada pod naslovom: »Hrvatsko stanovište prema bosanskom pitanju«.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

181.

Bosansko pitanje – kulturno pitanje – Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 239, str. 1–2; Zagreb, 17. listopada 1908.

182.

Bosansko pitanje – kulturno pitanje – Gj. Šurmin

Zvono, II, br. 40–41, str. 621–623; Zagreb, 17. listopada 1908.

183.

Uredjivanje rijeka – Iz govora nar. zastupnika Gj. Šurmina govorena 12. studenoga 1908. u zajedničkom saboru u Budimpešti – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVII, br. 47, str. 1–2; Zagreb, 19. studenoga 1908.

– Povodom glasovanja protiv osnove za podizanje privrede.

184.

Govor hrv. delegata dra Gjura Šurmina – Dr. Gjuro Šurmin

Pokret, V, br. 272, str. 5–6; Zagreb, 25. studenoga 1908.

– Govor Đure Šurmina u zajedničkom saboru u Budimpešti, 20. studenoga 1908. prilikom proračunske rasprave o političkoj situaciji u Hrvatskoj.

185.

Die Kultur der Gegenwart. Herausgegeben von Paul Hinneberg. Teil I. Abt. IX. Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen. Berlin-Leipzig 1908. – Gj. Š.

Savremenik, III, br. 11, str. 696–698; Zagreb, studeni 1908.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

186.

Magjarizacija oružništva – Dr. Gj. Šurmin

Pokret, V, br. 287, str. 2; Zagreb, 14. prosinca 1908.

187.

Nagrada – Gj. Šurmin

Zvono, II, br. 50–51, str. 767–769; Zagreb, 24. prosinca 1908.

– O uhićenju i zatvaranju Gaja u Beču, zbog sumnje da je potajno proglašen hrvatskim kraljem.

188.*

Pismo dra Šurmina – [Đuro Šurmin]

Narod, II, br. 94, str. 3; Mostar – Sarajevo, 1908. [Ćir.]

– Pismo dr. Jovanu Skerliću u kojem Šurmin zahvaljuje na simpatijama koje su mu ukazane prilikom njegova nasilnoga umirovljenja.

189.*

Dr. Ljudevit Gaj, što i dr. Frank? – [Đuro Šurmin]

Naše jedinstvo, XV, br. 158; 1908.

– O Josipu Franku kao političkoj karikaturi Ljudevita Gaja.

– Podatak o autoru iz bilješke.

190.

Hrvatsko novinstvo u svojim povojima – Š–n

Strossmayer koledar za god 1908, II, str. 288–290; Zagreb, 1908.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1909.**191.**

Razne političke bilješke i fragmenti – Đuro Šurmin

Br. 1–7.

– 1. Konferencija u Budimpešti, 1909.

– Rukopisi se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u fondu Zbirke rijetkosti.

192.

Nagrada – Gj. Šurmin

Naše pravice, VI, br. 1, str. 2–4; Varaždin, 7. siječnja 1909.

– Progon Ljudevita Gaja zbog proglašenja hrvatskim kraljem.

– Preneseno iz *Zvona*.

193.

Čudan posao – Dr. Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 2, str. 1; Zagreb, 14. siječnja 1909.

– Uvodni članak. O banu Pavlu Rauchu i njegovoj upravi s narodnim dohotcima.

194.

»Veleizdajnička« afera iz g. 1845. – Gj. Šurmin

Zvono, III, br. 2, str. 38–40; Zagreb, 16. siječnja 1909.

– U vrijeme Hallera (1843. – 1845.) tražilo se od bana da zabrani trgovcu Dimitriju Novakoviću putovati u Srbiju, jer se smatrao agentom.

195.

Govor delegata d-ra Šurmina – [Dr. Šurmin]

Srbobran, XXVI, br. 9; Zagreb, 26. siječnja 1909. [Ćir.]

– Na zajedničkom saboru, povodom zakonske osnove o poreznoj reformi.

– Podatak o autoru iz naslova i uvodne bilješke.

196.

Porezna reforma i Hrvatska – Dr. Šurmin

Hrvatska sloboda, II, br. 20, str. 1–2; Zagreb, 26. siječnja 1909.

- Govori hrvatskih delegata u peštanskom saboru o poreznoj reformi.
- Podatak o autoru iz teksta.

197.

Kako se prave veleizdaje – Dr. Šurmin

Slobodna riječ, VIII, br. 28, str. 1; Zagreb, 8. ožujka 1909.

- Interpelacija dr. Đure Šurmina u zajedničkom saboru 6. ožujka 1909.
- Podatak o autoru iz navoda u tekstu.

198.

7000 kruna za lov na veleizdajnike – Prof. dr. Šurmin

Pokret, VI, br. 54, str. 1–3; Zagreb, 8. ožujka 1909.

199.

Senzacionalna interpelacija – Dr. Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 54, str. 1; Zagreb, 8. ožujka 1909.

- Interpelacija Đure Šurmina na sjednici zajedničkoga sabora u Budimpešti, 6. ožujka 1909., o utjecaju hrvatske i zajedničke vlade na »veleizdajnički« proces.
- Podatak o autoru iz uvodne napomene.

200.

U što Rauh troši narodnu muku? – Dr. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 10, str. 1–2; Zagreb, 11. ožujka 1909.

- Uvodni članak – Interpelacija delegata Gj. Šurmina na zajedničkom saboru u Budimpešti o upravi bana P. Raucha.

201.

Bosansko pitanje i diplomacija – Gj. Šurmin

Zvono, III, br. 8, str. 217–222; Zagreb, 10. travnja 1909.

- Politička situacija u Bosni i Hercegovini prije i poslije proglašenja aneksije.

202.

Uza spomen Jelačića. Momenti iz 1848. godine – Gjuro Šurmin

Zvono, III, br. 11, str. 285–288; Zagreb, 22. svibnja 1909.

- Odnos bana Jelačića prema Gaju u aferi sa srpskim knezom M. Obrenovićem.

203.

Rauhova vlada i narodni džep – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 24, str. 1; Zagreb, 17. lipnja 1909.

- O vladi i upravi bana Pavla Raucha povodom prijedloga vladina proračuna u 1909. godini.

204.

Iz 1848.–1849. – Gjuro Šurmin

Savremenik, IV, br. 6, str. 318–324; Zagreb, lipanj 1909.

205.

Politika budućnosti u Austriji – Gj. Š–n

Savremenik, IV, br. 6, str. 348–349; Zagreb, lipanj 1909.

– O knjižici *Um Oesterreichs Weltstellung. Von einem Grossoesterreicher*, Wien, 1909.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

206.

Ljudevit Gaj – Gj. Š–n

Hrvatski narod, XVIII, br. 27, str. 1; Zagreb, 8. srpnja 1909.

– Povodom obljetnice smrti.

207.

Ljudevit Gaj – Uz njegov stoti rođendan – Gjuro Šurmin

Obzor ilustrirani, II, br. 1, str. 440–444; Zagreb, 8. srpnja 1909.

208.

Stogodišnjica Ljudevita Gaja – [Đuro Šurmin]

Pokret, VI, br. 154, str. 1; Zagreb, 9. srpnja 1909.

– Uvodnik.

– Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

209.

Uz Gajevu stogodišnjicu – Gj. Šurmin

Zvono, III, br. 15, str. 396–398; Zagreb, 17. srpnja 1909.

– Prikaz života i rada.

210.

Rauch osigurava – radnike – Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 169, str. 1; Zagreb, 27. srpnja 1909.

– Povodom Rauchove naredbe zakona iz 1907. o osiguranju radnika.

211.

Neke misli Metela Ožegovića – Prilog političkoj poviesti 1861.–1862. – Gj. Šurmin

Obzor, L, br. 208, str. 1; Zagreb, 29. srpnja 1909.

212.

Rauch osigurava – radnike?! – Gj. Šurmin

Radnička borba, I, br. 13, str. 5; Zagreb, 29. srpnja 1909.

213.

Bez računa (Gospodarstvo Frankove vlade) – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 31, str. 1; Zagreb, 5. kolovoza 1909.

– O radu vlade bana Pavla Raucha u Hrvatskoj.

214.

Pisma Miha Pavlinovića – Prilog političkoj povjesti 1861. – Gj. Šurmin

Obzor, L, br. 215, str. 1; Zagreb, 5. kolovoza 1909.

215.

Groblje Hrvatske – Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 202, str. 1; Zagreb, 4. rujna 1909.

– O mađarskim julijanskim školama u Hrvatskoj, prema izvještaju grofa Béle Széchenyja.

216.

Da vidimo dalje – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 41, str. 1; Zagreb, 14. listopada 1909.

– O pravima i političkim odnosima Ugarske i Hrvatske.

217.

Čija briga – toga i odluka – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 42, str. 1; Zagreb, 21. listopada 1909.

– O potrebi prava na tajno glasanje u Hrvatskoj.

218.

Posljedice – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 43, str. 1; Zagreb, 28. listopada 1909.

– O finansijskim odnosima Ugarske i Hrvatske.

219.

Kamo to vodi? – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 44, str. 1; Zagreb, 4. studenoga 1909.

– O zloupotrebi zakona za vrijeme vlade bana Pavla Raucha.

220.

Učitelja nema – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 47, str. 2; Zagreb, 25. studenoga 1909.

– O nedostatku i teškom materijalnom stanju učitelja u Hrvatskoj.

221.

Gospodinu barunu P. Rauchu i Slavku Cuvaju – Dr. Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 276, str. 1; Zagreb, 2. prosinca 1909.

– Otvoreno pismo povodom ranijeg autorova pisanja o zaključnim zemaljskim računima za 1907. godinu.

– Uz citat iz članka Slavka Cuvaja iz *Pokreta*, VI, br. 271; Zagreb, 26. studenoga 1909.

222.

Ima ih jošte živih... – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 48, str. 1; Zagreb, 2. prosinca 1909.

– O radu Levina Raucha i Pavla Raucha.

223.

Na krivom mjestu – Dr. Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 279, str. 1; Zagreb, 6. prosinca 1909.

– Polemika sa Slavkom Cuvajem i Pavlom Rauchom o zaključnim računima zemlje.

224.

Krinke padaju – Gj. Šurmin

Pokret, VI, br. 286, str. 1; Zagreb, 15. prosinca 1909.

– Prikaz Friedjungovih izjava i preokreta procesa u Beču.

225.

Hrvatska oslobođena – U srijedu, dne 22. prosinca o. g. u 12 sati o podne došla je iz Beča telefonska vijest, da je proces sa Fridjungom svršen – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XVIII, br. 51, str. 2; Zagreb, 23. prosinca 1909.

226.*

Interpelacija prof. Šurmina – [Đuro Šurmin]

Odjek, VIII, br. 48, str. 2–3; br. 49, str. 2–3; br. 50, str. 2–3; br. 51, str. 3; Beograd, 1909.

[Ćir.]

– Interpelacija podnijeta u Ugarsko-hrvatskom saboru 25. veljače 1909. povodom »Veleizdajničkog procesa« u Zagrebu.

227.

Demokratizacija Hrvatske – Uspomeni Gajevoj – Gjuro Šurmin

Savremenik, IV, br. 8, str. 443–446; Zagreb, 1909.

228.

Strossmayer u 1848. godini – Dr. Gjuro Šurmin

Strossmayer koledar za god 1909, III, str. 30–31; Zagreb, 1909.

229.

Crtice iz Gajeve doba – [Đuro Šurmin]

Zvono, III, br. 17, str. 461–472; Zagreb, 1909.

– Đuro Šurmin priopćio je u članku pisma, koja se tiču vremena i rada Lj. Gaja i njegovih suradnika. Pisma dosad nisu priopćena.

– Podatak o autoru iz teksta.

230.

Sjeni Ljudevita Gaja – Gj. Šurmin

Zvono, III, br. 17, str. 449–461; Zagreb, 1909.

– O životu i radu.

1910.**231.**

Strossmayer i Gaj – Gjuro Šurmin

1910. [3 komada]

– Rukopisi se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u fondu Zbirke rijetkosti.

232.

»Iz zemlje – iz Hrvatske« – Dr. Gjuro Šurmin
Svjetlost, VI, br. 6, str. 1–2; Vinkovci, 6. siječnja 1910.

- O banovanju bana Raucha.
- Članak preveden iz peštanskog *Neues Politisches Volksblatta* o režimu u Hrvatskoj.
- Podatak o autoru iz teksta.

233.

»Iz zemlje – iz Hrvatske« – Dr. Gjuro Šurmin
Pokret, VII, br. 23, str. 2; Zagreb, 29. siječnja 1910.

- Članak preveden iz peštanskog *Neues Politisches Volksblatta* o režimu u Hrvatskoj.
- Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

234.

Izborno pravo – Gj. Šurmin
Hrvatski narod, XIX, br. 6, str. 2; Zagreb, 10. veljače 1910.

235.

Podjimo dalje! – Dr. G.
Hrvatski narod, XIX, br. 24, str. 1–2; Zagreb, 16. lipnja 1910.

- Povodom stupanja na snagu novoga izbornoga zakona u Hrvatskoj.
- Autor vjerojatno Đuro Šurmin.

236.

Hrvatska politika – Š.
Pokret, VII, br. 138, str. 1; Zagreb, 20. lipnja 1910.

- O političkom položaju u Hrvatskoj.
- Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

237.

Prijestolni govor – [Đuro Šurmin]
Pokret, VII, br. 145, str. 1; Zagreb, 28. lipnja 1910.

- Komentar prijestolnoga govora kojom je 25. lipnja 1910. bio otvoren peštanski sabor.
- Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

238.

Pobjeđivanje ideje – Dr. Đuro Šurmin
Bosanska vila, XXV, br. 12–15, str. 210–211; Sarajevo, lipanj i srpanj 1910. [Ćir.]

- O misli o ujedinjenju južnih Slovena.

239.

Vrazova stota godišnjica – Gj. Šurmin
Zvono, IV, br. 13, str. 289–294; Zagreb, 2. srpnja 1910.

240.

Adresa ug. sabora – [Đuro Šurmin]
Pokret, VII, br. 152, str. 1; Zagreb, 7. srpnja 1910.

- O ugarskoj saborskoj adresi i političkom stavu Ugarske prema Hrvatskoj.
- Podatak o autoru prema S. Parmačeviću.

241.

Mjesto prava – odgoda – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XIX, br. 27, str. 1; Zagreb, 7. srpnja 1910.

– Povodom odgode bečkoga sabora odlukom vlade, zbog upornoga traženja Slovenaca i ostalih slavenskih zastupnika u saboru da se oformi jedno sveučilište za južne Slavene.

242.

Narodni blagdan – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XIX, br. 27, str. 1; Zagreb, 7. srpnja 1910.

– Povodom proslave 5. srpnja kao blagdana sv. Ćirila i Metoda.

243.

Stogodišnjici Vrazovoj, 30. lipnja 1810. – Gjuro Šurmin

Savremenik, V, br. 7, str. 473–477; Zagreb, srpanj 1910.

244.

U Zemljarinskom povjerenstvu – Razlozi putovanja. – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XIX, br. 35, str. 1–2; br. 36, str. 2–3; br. 37, str. 2; br. 38, str. 1–2; br. 40, str. 1–2; br. 41, str. 1–2; Zagreb, 1., 8., 15. i 22. rujna, 5. i 13. listopada 1910.

– Opis putovanja po Ugarskoj s komisijom Zemljarinskoga povjerenstva zbog uređivanja zemljarinskoga katastra i određivanja postotka zemljarine.

245.

Strossmayer i Gaj – Dr. Gjuro Šurmin

Strossmayer koledar za god 1910, IV, str. 26–27; Zagreb, 1910.

1911.**246.**

Saborski rad – Dr. Š.

Hrvatski narod, XX, br. 2, str. 2; Zagreb, 12. siječnja 1911.

– O stranačkim odnosima u saboru.

– Autor vjerojatno Đuro Šurmin.

247.

Fran Kurelac (*14. siječnja 1811.) – [Đuro Šurmin]

Hrvatski pokret, VII, br. 11, str. 1; Zagreb, 14. siječnja 1911.

– Povodom stogodišnjice rođenja.

– Podatak o autoru prema izjavi S. Parmačevića.

248.

Gaj kao novinar – Crstice iz Gajeva života i rada – Gj. Šurmin

Zvono, V, br. 3, str. 1–13; Zagreb, 11. veljače 1911.

249.

Dositije i Hrvati – Đ. Šurmin

Srpski književni glasnik, XXVI, br. 6, str. 430–437; Beograd, 16. ožujka 1911. [Ćir.]

– S naslovnom stranom knjige *Život i prikločenje Dimitria Obradovića*.

250.

Dositije Obradović † 1811. – Dr. Gjuro Šurmin
Savremenik, VI, br. 4, str. 209–214; Zagreb, travanj 1911.

251.

Dositije Obradović u Dalmaciji – Dr. Gj. Šurmin
Jug, I, br. 4, str. 107–108; Split, travanj 1911.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

252.

Razredjivanje (klasacija) zemljišta – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvatski narod, XX, br. 22, str. 1; Zagreb, 1. lipnja 1911.

253.

Književno-politička parodija Gajeva – Gj. Šurmin
Savremenik, VI, br. 6, str. 347–350; Zagreb, lipanj 1911.

– U tekstu Gajeva pjesma »Još Hrvatska nij propala«.

– Tiskano i kao poseban otisak.

254.

Razradjivanje zemljišta – Gjuro Šurmin
Svjetlost, VII, br. 39, str. 3–4; Vinkovci, 24. rujna 1911.

– O klasifikaciji zemljišta u Hrvatskoj i Slavoniji prema zakonu o zemljarini.

255.

S putovanja za uredjenje zemljarine – Gj. Šurmin
Hrvatski narod, XX, br. 39, str. 2; Zagreb, 28. rujna 1911.

– O gospodarskim odnosima u Hrvatskoj.

256.

Hrvatske novine u Beogradu 1844. godine – Đuro Šurmin
Srpski književni glasnik, knj. XXVII, br. 11, str. 827–835; Beograd, 1. prosinca 1911.
[Ćir.]

257.

K izboru u Gospiću – Dr. Gj. Šurmin
Hrvatski pokret, VII, br. 292, str. 2; Zagreb, 22. prosinca 1911.

– Polemika dr. Đure Šurmina protiv tendencioznih prikazivanja događaja u gospićkom izbornom kotaru prilikom izbora 15. prosinca 1911.

258.

Hrvatske novine u Beogradu 1844. godine – Gjuro Šurmin
Hrvatski pokret, VII, br. 293, str. 11–15; Zagreb, 23. prosinca 1911.

– Preneseno iz *Srpskog književnog glasnika*, XXVII, br. 11, str. 827–835; Beograd, 1. prosinca 1911. [Ćir.]

– O časopisu *Branislav*, krajem prve polovine XIX. stoljeća.

259.

Dositije Obradović u Dalmaciji – Zagreb – Đ. Šurmin

Brankovo kolo, XVII, br. 14–15, stup. 234–235; Beograd, 1911. [Ćir.]

– Preneseno iz *Juga*, I, br. 4, str. 107–108; Split, travanj 1911.

– Naslov je napisan latinicom.

260.

Za čiste račune – [Đuro Šurmin]

Hrvatski pokret, VII, br. 42, str. 1; Zagreb, 1911.

– O obračunima između Hrvatske i Ugarske.

– Podatak o autoru prema izjavi S. Parmačevića.

1912.**261.**

Beiträge zur Geschichte 1848–1849. Briefwechsel Kulmer–Jelačić – Dr. Gjuro Šurmin
Agramer Tagblatt, XXVII, br. 1, str. 2–4; br. 3, str. 2–4; br. 6, str. 2–4; br. 10, str. 2–4;
Zagreb, 2., 4., 9. i 13. siječnja 1912.

262.

Uvijek smo krivi – mi – Gj. Š.

Hrvatski narod, XXI, br. 2, str. 2; Zagreb, 11. siječnja 1912.

– Gj. Šurmin o pravu Hrvata na svoju samostalnost, s osvrtom na političke događaje u Hrvatskoj od 1860. do 1912.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

263.

Beč i Hrvati (Prilozi za povijest 1848.–1849.) – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 10, str. 2–3; br. 16, str. 2; Zagreb, 13. i 20. siječnja 1912.

– Izvodi iz prikaza Đure Šurmina koji je objavio u *Agramer Tagblattu*.

– Šurminov prikaz objavljuje njemačka pisma baruna Kulmera banu Jelačiću.

264.

Hrvatskom narodnom preporodu (ilirstvu) – Dr. Gjuro Šurmin

Narodni glas, VII, br. 3, str. 1; Karlovac, 18. siječnja 1912.

– Predavanje održano u Karlovcu.

– Podatak o autoru iz uvoda.

265.

Dalmacija i Hrvatska (Pisma Metela Ožegovića iz g. 1861. i 1862.) – Dr. Gj. Šurmin

Jug (Zvono), II, br. 3, str. 62–67; Zagreb – Split, 1. veljače 1912.

– S tekstom pisama.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

266.

Štampa i porota u Hrvatskoj – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 33, str. 9–10; Zagreb, 10. veljače 1912.

– Povijest tiska i porote u Hrvatskoj, napisan povodom obljetnice prestanka izlaženja *Slavenskog juga*.

267.

Naši potomci – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 60, str. 1; Zagreb, 13. ožujka 1912.

– Povodom generalnoga štrajka srednjoškolaca u Zagrebu i u nekim drugim školama.

268.

Stojan Novaković – K 50-godišnjici njegovog naučnog i političkog rada – [Đuro Šurmin]

Obzor, LIII, br. 82, str. 1–2; Zagreb, 24. ožujka 1912.

– Predavanje na Novakovićevoj akademiji u Glazbenom zavodu.

– Podatak o autoru iz navoda u tekstu.

269.

Neke političke misli Novakovićeve – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 71, str. 1; Zagreb, 27. ožujka 1912.

– Povodom pedesete godišnjice književnoga rada Stojana Novakovića.

270.

Denunziationen eines Unbekannten – Dr. Gjuro Šurmin

Agramer Tagblatt, XXVII, br. 73, str. 2–3; Zagreb, 28. ožujka 1912.

– Pismo bečkoga ministra Sedlnitzkyja 24. kolovoza 1841. o ilirskom pokretu.

271.

O Knezu Milošu Obrenoviću i ilircima – Đ. Šurmin

Srpski književni glasnik, XXVIII, br. 12, str. 915–919; Beograd, 16. lipnja 1912. [Ćir.]

272.

Nova zemljarina – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XXI, br. 37, str. 2; Zagreb, 12. rujna 1912.

273.

Građanska škola u Zagrebu – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 240, str. 4–5; Zagreb, 19. listopada 1912.

– O osnivanju škole.

274.

Tomazeove »Iskrice« – Đuro Šurmin

Srpski književni glasnik, XXIX, br. 10, str. 780–784; Beograd, 16. studenoga 1912. [Ćir.]

275.

Francuzi u Dalmaciji – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, VIII, br. 299, str. 8–9; Zagreb, 31. prosinca 1912.

– Prikaz djela dr. Petra Karlića *Kraljski Dalmatin (1806.–1810.)*, izdanje Matice dalmatinske u Zadru 1912.

276.

Stogodišnjica Dimitrija Demetera – Dr. Đ. Šurmin

Letopis Matice srpske, LXXXVII, knj. 285, sv. 1, str. 114–118; Novi Sad, 1912. [Ćir.]

277.

Književnička politika – Gj. Šurmin

Savremenik, VII, br. 1, str. 65–67; Zagreb, 1912.

– Prikaz djela *Austriaca*, H. Bahra, 1911. S. Fischer Verlag, Berlin.

278.

Muslimani književnici – Gj. Š.

Savremenik, VII, br. 5, str. 324–325; Zagreb, 1912.

– Prikaz djela Vladimira Čorovića *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert u zbirci Zur Kunde der Balkanbinsel. II. Quelleu und Forschungen*, Sarajevo, 1912.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

279.

Vukova prepiska – Gj. Šurmin

Savremenik, VII, br. 9, str. 568–570; Zagreb, 1912.

– O šestoj knjizi *Prepiska* u izdanju Ljubomira Stojanovića.

280.

Nova srpska književnost – Gj. Šurmin

Savremenik, VII, br. 11, str. 688–689; Zagreb, 1912.

– Prikaz knjige Jovana Skerlića *Historija nove srpske književnosti*, S. B. Cvijanović, Beograd, 1912.

281.

Strossmayer u oči nagodbe – Dr. Gj. Šurmin

Strossmayer koledar za god 1912, V, str. 8–13; Zagreb, 1912.

282.

Banovanje bana Hallera (godine 1843.–1845.) – Prije zajedničkoga sabora – Dr. Gj. Šurmin

Vienac, III, br. 1, str. 17–18; br. 2, str. 35–38; br. 3, str. 72–76; br. 4, str. 104–107; br. 5, str. 135–138; br. 6, str. 174–176; br. 7, str. 204–206; br. 8, str. 233–236; br. 9, str. 266–270; br. 10, str. 295–298; br. 11, str. 337–343; Zagreb, 1912.

– Portret na strani 72.

283.*

Miloš Obrenović i Beč – [Đuro Šurmin]

Zastava, XLVII, br. 136, str. 1; 1912. [Ćir.]

– Preneseno iz *Srpskog književnog glasnika*.

1913.**284.**

Dr. Gjuro Šurmin o radnji D.ra Petra Karlića – Gjuro Šurmin
Hrvatska kruna, XXI, br. 4, str. 1–2; Zadar, 11. siječnja 1913.

– O djelu Petra Karlića *Kraljski Dalmatin (1806.–1810.)*, iz *Hrvatskog pokreta*, VIII, br. 299, str. 8–9; Zagreb, 31. prosinca 1912.

285.

Naše stogodišnjice – Gjuro Šurmin
Hrvatski narod, XXII, br. 3, str. 1; Zagreb, 16. siječnja 1913.

– O Gaju, Vukotinoviću i Nemčiću.

286.

Uspomeni Erazma Barčića – Dr. Gj. Šurmin
Hrvatski pokret, IX, br. 80, str. 1; Zagreb, 8. travnja 1913.

287.

Naša narodna prosvjeta – Gj. Šurmin
Hrvatski pokret, IX, br. 82, str. 2–3; Zagreb, 10. travnja 1913.

– Prenesen članak Gj. Šurmina iz *Savremenika*, VIII, str. 262–264; Zagreb, 1913.

288.

Erazmo Barčić – Dr. Gjuro Šurmin
Narodna obrana, XII, br. 84, str. 2–3; Osijek, 12. travnja 1913.

– Članak Đure Šurmina o Barčiću iz *Hrvatskog pokreta*, IX, br. 80, str. 1; Zagreb, 8. travnja 1913.

– Uz odlomke govora Svetozara Pribičevića i B. Mažuranića na grobu Barčićevu te pismo Erazma Barčića Anti Starčeviću u kojem mu zahvaljuje na sućuti povodom smrti sina.

289.

Iz starih pisama – Dr. Đuro Šurmin
Bosanska vila, XXVIII, br. 7, str. 107–108; Sarajevo, 15. travnja 1913. [Ćir.]

– O Jovanu Sundečiću i Simi Milutinoviću Sarajliji.

290.

S jedne izložbe – Gj. Šurmin
Gospodarski list, LXXI, br. 15, str. 227–228; Zagreb, 8. kolovoza 1913.

– O gospodarskoj izložbi u Kološvaru.

– Podatak o autoru iz popisa suradnika.

291.

S jedne izložbe – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvatski pokret, IX, br. 187, str. 5–6; Zagreb, 14. kolovoza 1913.

– Preneseno iz *Gospodarskog lista*, LXXI, br. 15, str. 227–228; Zagreb, 8. kolovoza 1913.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

292.

Jedna Vukova zgoda u hrvatskoj javnosti – Đ. Šurmin

Srpski književni glasnik, knj. XXXI, br. 4, str. 310–312; Beograd, 16. kolovoza 1913.

[Ćir.]

293.

Jedna Vukova zgoda u hrvatskoj javnosti – G. dr. Šurmin

Hrvatski pokret, IX, br. 207, str. 2–3; Zagreb, 10. rujna 1913.

– Iznesen sadržaj Šurminova napisa objavljenog u *Srpskom književnom glasniku* 1913. o Vukovom sudjelovanju u buni Stojana Jovanovića 1844. koja je trebala dovesti Obrenoviće na vlast u Srbiji.

– Podatak o autoru iz uvodne napomene.

294.

Srpska omladina i Hrvati – Đ. Šurmin

Srpski književni glasnik, knj. XXXI, br. 8, str. 596–606; Beograd, 16. listopada 1913. [Ćir.]

295.

Dragutin Rakovac (Po članku dra Gjuro Šurmina) – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski narod, XXII, br. 45, str. 1–2; Zagreb, 6. studenoga 1913.

296.

Pučka sveučilišna predavanja – Ilirstvo u Hrvatskoj – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski pokret, IX, br. 256, str. 3; Zagreb, 7. studenoga 1913.

– Kratak izvod predavanja.

– Podatak o autoru iz teksta.

297.

Za popravak zemljarine – Dr. Gjuro Šurmin

Gospodarski list, LXXI, br. 21, str. 309–311; Zagreb, 8. studenoga 1913.

298.

Srpska omladina i Hrvati – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski pokret, IX, br. 264, str. 3; br. 265, str. 2; br. 266, str. 2; br. 267, str. 2; br. 268, str. 2; Zagreb, 17.–21. studenoga 1913.

– Preneseno iz *Srpskog književnog glasnika*.

– Podatak o autoru iz teksta.

299.

Godina tridesetih... – G. Šurmin

Hrvatski pokret, IX, br. 268, str. 2; Zagreb, 21. studenoga 1913.

– Treće predavanje Đure Šurmina u Pučkom sveučilištu o ilirstvu u Hrvatskoj.

– Podatak o autoru iz teksta.

300.

Pučka sveučilišna predavanja – Dr. Gjuro Šurmin

Hrvatski pokret, IX, br. 256, str. 3; Zagreb, 1913.

– Kratak izvod predavanja Đure Šurmina o ilirstvu u Hrvatskoj u Pučkom sveučilištu.

– Podatak o autoru iz teksta.

301.

Vukotinović i Vraz – Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXI, sv. 6, str. 471–475; Zagreb, 1913.

– U rubrici: Različne bilješke.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

302.

Kulturne i književne prilike – Gjuro Šurmin

Savremenik, VIII, br. 2, str. 102–106; Zagreb, 1913.

– O kulturnim i književnim prilikama u doba ilirskoga pokreta.

303.

Vukotinović i Nemčić (1813.–1913.) – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, br. 2, str. 125–127; Zagreb, 1913.

304.

Slavenski crkveni jezik – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, str. 195–197; Zagreb, 1913.

– Prikaz djela *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe von V. Jagić*, Berlin, Weidmann, Buchhandlung, 1913.

305.

Naša narodna prosvjeta – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, br. 4, str. 262–264; Zagreb, 1913.

– O stanju pučkoga školstva u Hrvatskoj.

306.

Erazmo Barčić (1830.–1913.) – Gjuro Šurmin

Savremenik, VIII, br. 5, str. 330; Zagreb, 1913.

– Nekrolog.

307.

Strani svijet i Hrvatska (Bibliografske bilješke) – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, br. 7, str. 444–445; Zagreb, 1913.

– Prikaz knjiga: *Graf Julius Andrassy E. von Wertheimera i Die südslavische Frage im Habsburger Reiche* R. W. Seton-Watsona.

308.

Povjesna pozadina jedne drame – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, br. 8, str. 478–481; Zagreb, 1913.

– O Lunačekovoj drami *Ilirci*.

309.

Iz zaboravljenih krajeva – Gj. Šurmin

Savremenik, VIII, br. 9, str. 558–559; Zagreb, 1913.

– O hrvatskim književnicima u Mađarskoj.

– Povodom knjige File Szedenicha *Naši pisci i književnost*, Sopron, 1912.

310.

U spomen Njegošu – Gjuro Šurmin

Savremenik, VIII, br. 11, str. 641–644; Zagreb, 1913.

311.*

Slovenski crkveni jezik – [Đuro Šurmin]

Vesnik srpske crkve, XXIV, sv. 3–4, str. 262–264; Beograd, 1913. [Ćir.]

– Prenesen članak »Slavenski crkveni jezik« Gj. Šurmina iz mjesečnika *Savremenik*, VIII, str. 195–197; Zagreb, 1913.

– Prikaz djela *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe von V. Jagić*, Berlin, Weidmann, Buchhandlung, 1913.

312.

Dragutin Rakovac – Dr. Gjuro Šurmin

Vienac, IV, br. 10, str. 305–306; Zagreb, 1913.

– Povodom stogodišnjice rođenja (1. studenoga 1813.)

1914.

313.

Zadaća novoga sabora – Gj. Šurmin

Hrvatski narod, XXIII, br. 1, str. 1; Zagreb, 1. siječnja 1914.

– O političkom radu.

314.

Armin Pavić – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, X, br. 43, str. 1; Zagreb, 13. veljače 1914.

– Nekrolog (19. ožujka 1844. – 11. veljače 1914.)

315.

Morska obala – Gjuro Šurmin

Hrvatski narod, XXIII, br. 13, str. 1; Zagreb, 26. ožujka 1914.

– Povodom zakona o uređenju morske obale.

316.

Narodna statistika – Gj. Šurmin

Hrvatski pokret, X, br. 87, str. 2; Zagreb, 29. ožujka 1914.

– Recenzija knjige Josipa Lakatoša.

317.

Uspomeni Armina Pavića (1844.–1904.) – Gjuro Šurmin

Savremenik, IX, br. 3, str. 140–142; Zagreb, ožujak 1914.

318.

Iz nedavne prošlosti Bosne – Dr. Đ. Šurmin
Bosanska vila, XXIX, br. 7, str. 99–101; Sarajevo, 15. travnja 1914. [Ćir.]

– Politika Austro-Ugarske prema Bosni prije okupacije.

319.

Povijesti književnosti – Gjurio Šurmin
Savremenik, IX, br. 5, str. 271–274; br. 6, str. 319–322; Zagreb, svibanj i lipanj 1914.

– Prikaz hrvatske i srpske povijesti književnosti.

320.

Velike brige – Gj. Šurmin
Hrvatski narod, XXIII, br. 25, str. 1; Zagreb, 18. lipnja 1914.

– O političkoj situaciji u svijetu.

321.

O našim računima – Šurmin
Hrvatski narod, XXIII, br. 26, str. 1; Zagreb, 25. lipnja 1914.

– O zaključnim računima Ugarsko-hrvatskoga ministarstva financija.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

322.

O obrtnim školama u saboru – Dr. Gjurio Šurmin
Hrvatski pokret, X, br. 189, str. 1; Zagreb, 11. srpnja 1914.

– Tekst govora Đure Šurmina u Hrvatskom saboru.

323.

Zur Bibliographie der kroatisch-kajkavischen Literatur – Đ. Šurmin
Archiv für slavische Philologie, XXXV, sv. 3–4, str. 606–608; Berlin, 1914.

324.

O »Osmanu.« Postanje Gundulićeva Osmana i glava 29.–36. u Porfirogenetovoj *De adm. imp.* Raspravio Armin Pavić. U Zagrebu 1813. Tisak kr. zem. tiskare – Dr. Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. XXII, sv. 3, str. 206–208; Zagreb, 1914.

– Prikaz.

– U rubrici: Književne obznanе.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

325.

Armin Pavić (1844.–1914.) – Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. XXII, sv. 7, str. 543–544; Zagreb, 1914.

– Nekrolog.

– U rubrici: Različne bilješke.

326.

Dr. Jovan Skerlić (1877.–1914.) – Đ. Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. XXII, sv. 10, str. 795–797; Zagreb, 1914.

– Nekrolog.

1915.**327.**

Strossmayer – Š.

Hrvatski pokret, XI, br. 28, str. 1; Zagreb, 4. veljače 1915.

– Prilikom stote godišnjice rođenja.

– Podatak o autoru prema izjavi S. Parmačevića.

328.

U društvu Marina Držića – Dr. Gjuro Šurmin

Savremenik, X, br. 11–12, str. 466–467; Zagreb, prosinac 1915.

329.

Dr. David Bogdanović: Izabrane narodne pripovijetke. Priredio –. Ukoričene stoje 4 K.

U Zagrebu. Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada 1914. – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXIII, sv. 4, str. 297–300; Zagreb, 1915.

– Prikaz.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1916.**330.**

Stogodišnjica rođenja Mirka Bogovića 1816–2. II. 1916. – Gjuro Šurmin

Savremenik, XI, br. 1–2, str. 72–73; Zagreb, siječanj–veljača 1916.

– »Mirko Bogović u hrvatskom životu« – Đuro Šurmin, nastavak članka je »Slava u kazalištu« – Ld [Branimir Livadić], šifra Ld razriješana prema Vidačiću, *Grada J. A.*, 1951., knj. 21.

331.

Hrvatski sabor – [Đuro Šurmin]

Hrvatska riječ, I, br. 59, str. 1; Zagreb, 10. ožujka 1916.

– Podatak o autoru prema sjećanju S. Parmačevića.

332.

Ivan Kukuljević (29. V. 1816. – 1. VIII. 1889.) – Gjuro Šurmin

Obzor, LIX, br. 148, str. 2–3; Zagreb, 28. svibnja 1916.

333.

Sto godina – [Đuro Šurmin]

Hrvatska riječ, I, br. 128, str. 1; Zagreb, 30. svibnja 1916.

– Povodom stogodišnjice rođenja Ivana Kukuljevića.

– Podatak o autoru prema sjećanju S. Parmačevića.

334.

Sabori – [Đuro Šurmin]

Hrvatska riječ, I, br. 133, str. 1; Zagreb, 6. lipnja 1916.

– Povodom sastanka Hrvatskoga sabora u Zagrebu i zajedničkoga u Budimpešti.

– Podatak o autoru prema sjećanju S. Parmačevića.

335.

Armin Pavić (*29. März 1844.–1914.) – Đ. Šurmin

Archiv für slavische Philologie, XXXVI, sv. 3–4, str. 592–595; Berlin, 1916.

– Nekrolog.

– Zagreb, kolovoz 1914.

336.

Prevođenje u beletristici – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXIV, sv. 1, str. 47–52; Zagreb, 1916.

– Podatak o autoru iz godišnjeg sadržaja časopisa.

1917.**337.**

Dragoilo Kušlan (12. I. 1817.–11. III. 1867.) – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LVIII, br. 96, str. 2–3; Zagreb, 8. travnja 1917.

– Povodom pedesete godišnjice smrti.

338.

Služaj dra Šurmina (Izjava za zaj. sabor) – [Đuro Šurmin]

Hrvatska riječ, II, br. 93, str. 1; Zagreb, 16. travnja 1917.

– Izjava koju je dr. Đ. Šurmin trebao izreći na sjednici zajedničkoga sabora 12. travnja, ali je radi odgode sabora morala izostati. Radi se o Szmrecsanyjevim napadajima na hrvatske zastupnike.

– Vidi: »Szmrecsanyieeve navale protiv hrvatskih zastupnika«, *Hrvatska riječ*, II, br. 69, str. 1; Zagreb, 22. ožujka 1917.

339.

Jubilej hrvatskog državnog jezika – Odlomci iz govora Ivana Kukuljevića u hrvatskom saboru dne 28. listopada g. 1847. – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LVIII, br. 290, str. 2–3; Zagreb, 24. listopada 1917.

– Povodom sedamdesete godišnjice uvođenja hrvatskoga jezika u sabor.

1918.**340.**

Razvoj hrvatske knjige (Iz sinočnjeg pučkoga sveuč. predavanja dra Gjura Šurmina)

– Dr. Gjuro Šurmin

Narodne novine, LXXXIV, br. 25, str. 1–2; Zagreb, 30. siječnja 1918.

– Odlomci predavanja.

341.

Malo pogleda u prošlost – Dr. Đuro Šurmin

Omladina, I, br. 3, str. 38–40; Zagreb, 1. veljače 1918.

– Iz hrvatske kulturne povijesti prije hrvatskoga preporoda.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

– U originalu autor potpisan: Gjuro Šurmin.

342.

Izborna reforma – Dr. Gjuro Šurmin
Savremenik, XIII, str. 1–4; Zagreb, 1918.

343.

Petru Preradoviću za stotu obljetnicu – Gjuro Šurmin
Savremenik, XIII, str. 161–168; Zagreb, 1918.
– Autograf P. Preradovića – pjesma »Bosna«.

1919.**344.**

Naše parobrodarstvo – Gj. Šurmin
Novo vrijeme, II, br. 46, str. 1; Zagreb, 25. veljače 1919.

345.

Štrajk činovnika – Dr. Gj. Šurmin
Novo vrijeme, II, br. 60, str. 1; Zagreb, 13. ožujka 1919.

346.

Jelačić Srbiji 1848. – Dr. Gj. Šurmin
Obzor, LX, br. 91, str. 3; Zagreb, 20. travnja 1919.

347.

Nezakonitost naredaba o osiguranju radnika – Gj. Šurmin
Pokret, VI, br. 183, str. 1; Zagreb, 12. kolovoza 1909.

348.

Štrajk – traje – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvat, I, br. 115, str. 1; Zagreb, 10. listopada 1919.
– O štrajku bankovnih činovnika u Zagrebu.

349.

Nakon štrajka inteligencije – Dr. Gj. Šurmin
Hrvat, I, br. 144, str. 2; Zagreb, 15. studenoga 1919.
– O štrajku bankovnih činovnika u Zagrebu.

350.*

Razgovor sa dr. Šurminom – [Đuro Šurmin]
Epoha, II, br. 115, str. 1; 1919. [Ćir.]
– O političkim prilikama u Hrvatskoj 1919. godine.

351.*

Parobrodarski kaos – [Đuro Šurmin]

Jugoslavenski Lloyd, XI, br. 12, str. 1; Zagreb, 1919.

– U državi SHS, vidi: *Jugoslavenski Lloyd*, XI, br. 10, str. 1; Zagreb, 1919., istoimeni članak od M.

352.*

Naše pomorstvo – [Đuro Šurmin]

Jugoslavenski Lloyd, XI, br. 14, str. 1–2; Zagreb, 1919.

– O zadatcima pomorstva u državi SHS.

353.*

U magli – [Đuro Šurmin]

Pravda, II, br. 72, str. 2; Beograd, 1919.

– O slabim političkim kontaktima između Hrvata i muslimana Bosne i Hercegovine.

354.

Jelačić Srbiji 1848. – Dr. Gj. Šurmin

Slobodni gradjanin, I, br. 6, str. 1–2; Varaždin, 1919.

– O suradnji Srba i Hrvata za vrijeme bana Jelačića, koja se vidi iz pisma bana Jelačića.

– Pismo je citirano iz *Obzora*, LX, br. 91, str. 3; Zagreb, 20. travnja 1919.

1920.

355.

Novi porez – Dr. Gjuro Šurmin

Srijem, I, br. 39, str. 1; Vukovar, 28. srpnja 1920.

– O porezu na poslovni obrt u Kraljevini SHS.

356.

Novi porez – Dr. Đuro Šurmin

Hrvatski narod, I, br. 6, str. 1–2; Požega, 5. kolovoza 1920.

– Uvođenje poreza na poslovni obrt u Jugoslaviji.

– Preneseno iz *Srijema*, I, br. 39, str. 1; Vukovar, 28. srpnja 1920.

357.*

Kako će »demokratski« ministar financija Stojanović da usreći naš svijet – [Gjuro Šurmin]

Graničar, II, br. 33, str. 1; Nova Gradiška, 1920.

– O vladinom prijedlogu da se uvede »porez na poslovni obrt«.

358.*

Šurmin u Vrbanji – Nepozvani učesnik – [Đuro Šurmin]

Jug, III, br. 25, str. 3; Osijek, 1920.

– Povodom ulaska u vladu M. Drinkovića i Đ. Šurmina, prikaz govora Đure Šurmina.

– Potpis: Nepozvani učesnik. [Ćir.]

359.

Hrvatska zajednica – Dr. Đ. Šurmin

Novi život, I, knj. 1, sv. 2, str. 36–39; Beograd, 1920. [Ćir.]

1921.**360.**

Stvaranje Srbije. Dr. Gjuro Šurmin. Hrvatska politička biblioteka. Uređuje i izdaje: Dr. Ivan Lorković, br. 4, sv. 4. Tiskara »Mercur«, Zagreb, 1921. – br. str.: 195.

– Preneseno iz *Hrvata*.

361.

Oko Štrosmajerove Jugoslavije – Dr. Đuro Šurmin
Hrvat, III, br. 283, str. 1; Zagreb, 4. veljače 1921.

362.

Stojan M. Protić: Vladin predlog ustava – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvat, III, br. 329, str. 2; br. 330, str. 2; Zagreb, 31. ožujka i 1. travnja 1921.

363.

Narodna politika – Dr. Gj. Šurmin
Srijem, II, br. 17, str. 1; Vukovar, 9. travnja 1921.

– O potrebi pravog demokratizma u Kraljevini SHS.

364.

Promjena ustava – Dr. Gj. Šurmin
Srijem, II, br. 34, str. 1; br. 35, str. 1; Vukovar, 6. i 13. kolovoza 1921.

– O potrebi revidiranja novog ustava Kraljevine SHS.

365.

Politika razgovora – Dr. Gjuro Šurmin
Prijatelj naroda, XXXIV, br. 34, str. 1; Zagreb, 26. kolovoza 1921.

– Uvodnik o političkim razgovorima ondašnjih ministara i narodnih zastupnika u Jugoslaviji.

366.

Osiguranje radnika – Dr. Gjuro Šurmin
Srijem, II, br. 39, str. 1; Vukovar, 10. rujna 1921.

– Osvrt na ministarsku odredbu o »uređenju osiguranja radnika za slučajeve bolesti i nesreće«.

367.

Pred oktroj ustava 1849. – Dr. Gj. Šurmin
Obzor, LXII, br. 299, str. 4; Zagreb, 3. studenoga 1921.

– Prikaz pisma Roberta Zlatarovića banu Jelačiću o prilikama u Hrvatskoj 1849.

368.

Bilješke o A. Mažuraniću – Dr. Gj. Šurmin
Obzor, LXII, br. 313, str. 3; Zagreb, 17. studenoga 1921.

– Prikaz Jagićevih bilježaka o Antunu Mažuraniću.

369.

Cenzura u Zagrebu 1845. – Dr. Dj. Šurmin
Obzor, LXII, br. 320, str. 3; Zagreb, 24. studenoga 1921.

370.

Industrija i agrarno Ministarstvo – Dr. Dj. Šurmin
Radikal, I, br. 36, str. 3; Beograd, 25. studenoga 1921.

371.

Prve hrvatske novine – Dr. Gj. Šurmin
Obzor, LXII, br. 327, str. 3; Zagreb, 1. prosinca 1921.
– Prikaz cenzuriranja Gajevih *Narodnih novina*.

372.

Kortešacija ministra policije s agrarom – Dr. Đuro Šurmin
Radikal, I, br. 44, str. 3; Beograd, 4. prosinca 1921. [Ćir.]

373.

Srbi i knjaz Miloš u Zagrebu – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXII, br. 334, str. 3; Zagreb, 8. prosinca 1921.
– Prikaz boravka i afere kneza Miloša u Zagrebu.

374.

Makinacije demokrata na pošti – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXII, br. 337, str. 5; Zagreb, 11. prosinca 1921.
– Povodom otvaranja glasovnica opozicije i podmetanja imena drugih kandidata na zagrebačkoj pošti.

375.*

Istočni grijeh – [Đuro Šurmin]
Graničar, III, br. 14, str. 1; Nova Gradiška, 1921.
– O stanju u državi, koje je stvoreno silom, a ne narodnim sporazumom.

376.*

Za narodnu slobodu – [Gjuro Šurmin]
Graničar, III, br. 20, str. 1; Nova Gradiška, 1921.
– O izlasku Hrvata iz Ustavotvorne skupštine.

377.

Relkovićevo plemstvo – Dr. Đuro Šurmin
Nastavni vjesnik, knj. XXIX, sv. 9–10, str. 470–471; Zagreb, 1921.
– U rubrici: Različne bilješke.

378.

Hrvati i Ustav – Dr. Đuro Šurmin
Novi život, II, knj. 5, sv. 1, str. 11–14; Beograd, 1921. [Ćir.]

1922.**379.**

Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine. Priopćio Dr. Đuro Šurmin. Odštampano iz Spomenika srpske kr. akademije, knj. LIV. Kr. zemaljska tiskara, Zagreb, 1922. – br. str.: 40. [Ćir.]

380.

Sudbina imovnih općina – Dr. Gjuro Šurmin

Prijatelj naroda, XXXV, br. 27, str. 1; Zagreb, 5. srpnja 1922.

– U Hrvatskoj.

– Prikaz »Naredbe« izašle u *Narodnim novinama*, LXXXVIII, br. 109, str. 1; Zagreb, 12. svibnja 1922.

381.

29. srpnja 1845. na Markovom trgu – Obljetnica ilirskih srpanjskih žrtava – Đuro Šurmin

Obzor, LXIII, br. 203, str. 3–4; Zagreb, 29. srpnja 1922.

– Odlomak iz djela *Banovanje bana Hallera*.

– Podatak o autoru iz bilješke ispod teksta.

382.

Pedeseta obljetnica smrti Ljudevita Gaja – Dr. Gjuro Šurmin

Zbornik za pučku prosvjetu, I, sv. 3, str. 106–113; Zagreb, rujan 1922.

383.

Nova vlada – Dr. Gjuro Šurmin

Prijatelj naroda, XXXV, br. 51, str. 1; Zagreb, 20. prosinca 1922.

– O novoj Pašićevoj vladi imenovanoj 16. prosinca 1922.

384.*

Što se sprema – [Gjuro Šurmin]

Graničar, IV, br. 11, str. 1; Nova Gradiška, 1922.

– O odnosima Jugoslavije s Albanijom i Bugarskom.

385.

Srbija i Ilirstvo – Dr. Đ. Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXX, str. 74–75; Zagreb, 1922.

– U rubrici: Različne bilješke.

386.

Censura Tommasovih Iskrice – Dr. Đuro Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXX, str. 374–376; Zagreb, 1922.

– U rubrici: Različne bilješke.

387.

Miloš Obrenović i Petar Moler – Đuro Šurmin

Nastavni vjesnik, knj. XXX, str. 540–541; Zagreb, 1922.

– U rubrici: Različne bilješke.

388.

Knez Miloš u Zagrebu 1848. – Dr. Đuro Šurmin

Spomenik Srpske kraljevske akademije, LIV, knj. 46, str. 1–40; Beograd, 1922. [Ćir.]

– S napomenom autora od 30. studenoga 1921., tekst dokumenata na latinskom, njemačkom i staroslovenskom jeziku.

1923.

389.*

Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Peto popravljeno izdanje. Troškom i nakladom Kr. hrv.–slav.–dalm. zem. vlade, Zagreb, 1923. – br. str.: 193.

– Sadržaj: Književnost pisana jezikom starim slovenskim; Pregled stare hrvatske glagolske književnosti; Pregled ćirilicom pisane književnosti; Glagolski spomenici; Ćirilski spomenici; Ogledi proze pisane latinicom; Rječnik.

390.

Pripreme za izbore – Dr. Gjuro Šurmin

Prijatelj naroda, XXXVI, br. 2, str. 1; br. 3, str. 1; Zagreb, 11. i 18. siječnja 1923.

– Povodom odluke Seljačke stranke da ide sama na izbore, a ne kao Hrvatski blok.

391.

Nestašica novca – Dr. Gjuro Šurmin

Prijatelj naroda, XXXVI, br. 9, str. 1; Zagreb, 28. veljače 1923.

– O novčanoj krizi u Jugoslaviji.

392.

Gaj i Meternih – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XIX, br. 5522, str. 1; Beograd, 8. rujna 1923. [Ćir.]

– Odgovor na članak pod istim naslovom od Hermana Wendela, *Politika*, XIX, br. 5509, str. 1; Beograd, 26. kolovoza 1923. [Ćir.]

393.

Regime und Verfassung – Eine Rundfrage über unsere innenpolitische Lage – Dr. Gjuro Šurmin

Zagreber Tagblatt, XXXVIII, br. 242, str. 2; Zagreb, 20. listopada 1923.

– Odgovor na postavljena pitanja redakcije lista *Zagreber Tagblatt* o unutarnjoj politici Jugoslavije.
– Uz članak dr. B. G. Angjelinovića.

394.

Protić i Hrvati – Dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIV, br. 298, str. 3; Zagreb, 30. listopada 1923.

395.

Nach fünf Jahren. Beiderseitiges Misstrauen als Grundübel unserer politischen Lage.

– Dr. Gjuro Šurmin

Zagreber Tagblatt, XXXVIII, br. 281, str. 3; Zagreb, 7. prosinca 1923.

– O odnosima između Srba i Hrvata od 1. prosinca 1918.

396.

Iz prošlosti kazališta u Zagrebu – Dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIV, br. 349, str. 5; Zagreb, 23. prosinca 1923.

1924.**397.**

Česi i Hrvati – Dr. Đ. Šurmin

Obzor, LXV, br. 18, str. 2; Zagreb, 19. siječnja 1924.

– O vezama Hrvata i Čeha u doba hrvatskog preporoda.

– Uz dva pisma Ljudevita Vukotinića.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

398.

Kurz vor dem Zusammenbruch der Donaumonarchie. Ein unveröffentlichtes Dokument über die Stimmung der Südslawen gegenüber Oesterreich-Ungarn – Dr. Gjuro Šurmin
Der Morgen, II, br. 220. str. 7–8; Zagreb, 20. siječnja 1924.

399.

Bilješke o Matiji Mrazoviću (1848.–1849. godine) – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LXV, br. 53, str. 1; Zagreb, 24. veljače 1924.

400.

Vuk Karadžić – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LXV, br. 58, str. 1–2; Zagreb, 29. veljače 1924.

– Prikaz knjige Ljubomira Stojanovića *Život i rad Vuka Štef. Karadžića*.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

401.

Nova Srbija i Jugoslavija – Dr. Đ. Šurmin

Obzor, LXV, br. 70, str. 1–2; br. 71, str. 1–2; br. 72, str. 1–2; br. 73, str. 1; Zagreb, 12. – 15. ožujka 1924.

– Prikaz Jelenićeve *Nova Srbija i Jugoslavija*. Historija nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca. Od Kočina Krajine do Vidovdanskog ustava (1788.–1921.) Sa 33 sl. i pet karata. Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1923.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

402.

Die Regierung und unsere Wirtschaft – Dr. Gjuro Šurmin

Der Morgen, II, br. 282, str. 4–5; Zagreb, 23. ožujka 1924.

403.

Stogodišnjica rođenja Branka Radičevića – 28. III. 1824.–28. III. 1924. – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LXV, br. 86, str. 4; Zagreb, 28. ožujka 1924.

– Faksimil autograma.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

404.

Uz »Ustavno pravo« – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LXV, br. 92, str. 1–3; br. 93, str. 1–2; Zagreb, 3. i 4. travnja 1924.

– Prikaz knjige Slobodana Jovanovića *Ustavno pravo kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*.

405.

Naša »austrijanština« – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXV, br. 108, str. 10; Zagreb, 19. travnja 1924.

– Povodom srpskoga mišljenja da su Hrvati austrofilii.

406.

Treći zagrebački veliki sajam – Dr. Gj. Šurmin
Obzor, LXV, br. 114, str. 3; Zagreb, 27. travnja 1924.

– Sadržaj: Po Zagrebačkom Zboru, Dr. Gj. Šurmin. Ponuda i traženja robe, reguliranje cijena na sajmu uzoraka, Dr. Juraj Vrbanić. Novinari u posjetu na Zagrebačkom Zboru. Čehoslovačka i Zagrebački Zbor. (Od našeg stalnog praškog dopisnika. Prag 22. travnja.)

– Dva su zadnja priloga anonimna.

407.

Desetgodišnjica smrti Jovana Skerlića (15. svibnja 1914.–15. svibnja 1924.) – Đ. Šurmin

Obzor, LXV, br. 131, str. 4; Zagreb, 15. svibnja 1924.

– Podatak o autoru iz *Obzoro ve Spomenice*.

408.

U spomen drugu i prijatelju Jovanu – Dr. Đuro Šurmin

Srpski književni glasnik, knj. XII, br. 2, str. 83–84; Beograd, 16. svibnja 1924. [Ćir.]

– Povodom desetogodišnjice smrti J. Skerlića.

409.

U spomen drugu i prijatelju Jovanu – Dr. Đuro Šurmin

Demokratija, VI, br. 1206, str. 2; Beograd, 21. svibnja 1924. [Ćir.]

410.

Knjiga o Đ. Daničiću – Đ. Šurmin

Obzor, LXV, br. 151, str. 1–2; Zagreb, 5. lipnja 1924.

– Prikaz knjige Radovana Vrhovca *Karakter i rad Đure Daničića*.

– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji.

411.

Degli effetti del trattato di commercio italo-jugoslavo – Dr. Gj. Šurmin

Jugoslavenski export-import, II, br. 13, str. 4; Zagreb, srpanj 1924.

412.

Vor der Parlamentssitzung – Dr. Gjuro Šurmin

Der Morgen, II, br. 412, str. 1–2; Zagreb, 6. kolovoza 1924.

413.

General – opozicioni novinar – Dr. Gjuro Šurmin

Novinar, II, br. 3, str. 2–3; Zagreb, rujan 1924.

– O ratnim vijestima novinara M. Vuletića.

414.

Vor der Entscheidung – Dr. Gjuro Šurmin

Der Morgen, II, br. 492, str. 1–2; Zagreb, 26. listopada 1924.

– O rješenju spora između Srba i Hrvata.

– Podatak o autoru iz uvodne napomene.

415.

Namjere i smjernice rada novog ministra trgovine – Dr. Šurmin

Obzor, LXV, br. 321, str. 1; Zagreb, 28. studenoga 1924.

1925.**416.**

Naši ekonomski odnosi prema Francuskoj – Dr. Gj. Šurmin

Obzor, LXVI, br. 1, posebni prilog str. 1; Zagreb, 1. siječnja 1925.

– Uz prijevod na francuskom jeziku *Nos relations économiques avec la France*.

417.

Ministar Trgovine i Industrije Dr. Gj. Šurmin o našim ekonomskim odnosima prema Francuskoj – Dr. Gjuro Šurmin

Trgovinski list, VII, br. 1, str. 2; Zagreb, 4. siječnja 1925.

– Tekst izjave iz *Obzora*, LXVI, br. 1, posebni prilog str. 1; Zagreb, 1. siječnja 1925.

– Beograd – Zagreb, 26. prosinca 1924.

418.

Na radu za konsolidaciju – Dr. Đuro Šurmin

Bankarstvo, II, br. 1, str. 6–7; Zagreb – Beograd – Ljubljana, siječanj 1925.

419.

Filijala Hipotekarne Banke u Zagrebu – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XIX, br. 254, str. 2; Zagreb, 17. rujna 1925.

420.

Naše finansije – Dr. Đuro Šurmin

Bankarstvo, II, br. 9, str. 438–440; Zagreb – Beograd – Ljubljana, rujna 1925.

421.

Novi kondominium – Zagreb, 17. listopada. – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XIX, br. 285, str. 2; Zagreb, 18. listopada 1925.

422.

Naši financijski poslovi – Zagreb, 19. prosinca. – Dr. Gj. Šurmin

Novosti, XIX, br. 348, str. 2; br. 350, str. 2; Zagreb, 20. i 22. prosinca 1925.

423.

Predviđanje budućnosti – Politički program kneza Aleksandra Karadjordjevića od god. 1847. – proveden pod kraljem Aleksandrom Karadjordjevićem – Dr. Gj. Šurmin

Novosti, XIX, br. 352, str. 2–4; Zagreb, 24. prosinca 1925.

424.

Diogeneš T. Brezovačkoga – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, III, knj. 5, br. 12, str. 312; Zagreb, 24. prosinca 1925.

– O *Diogenešu* s obzirom na pravog autora – Brezovački ili Mikloušić.

425.*

Kaufmannstand und Organisationen (Bemerkungen zu einer Ministerrede) – [Đuro Šurmin]

Der Morgen, III, br. 697, str. 4; Zagreb, 1925.

– Govor dr. Šurmina na kongresu trgovaca u Zagrebu i završna bilješka uz govor.

– Podatak o autoru iz uvodne napomene.

426.*

Schutz der heimischen Industrie – [Đuro Šurmin]

Der Morgen, III, br. 813, str. 2–3; Zagreb, 1925.

427.

Pregovori s Italijom – Dr. Gjuro Šurmin

Privredni arhiv, I, br. 5, str. 167–169; Zagreb, 1925.

– O ekonomskim pitanjima u pregovorima s Italijom.

428.

Privredni Savjet – Dr. Gjuro Šurmin

Privredni arhiv, I, br. 6, str. 208–210; Zagreb, 1925.

– O potrebi osnivanja Privrednoga savjeta.

1926.**429.**

Za Nikolu Pašića – Dr. Đuro Šurmin

Spomenica Nikole P. Pašića 1845–1925. Štamparija Pavlović i komp., Beograd, 1926., str. 52–54. [Ćir.]

430.

Poljaci i Hrvati – Bilješke iz naše prošlosti – Đuro Šurmin

Novosti, XX, br. 1, str. 4; Zagreb, 1. siječnja 1926.

431.

»Casino« – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 17, str. 9; Zagreb, 17. siječnja 1926.

– O kulturnom i političkom životu u Hrvatskoj preko društva »Casino« u Zagrebu.

432.

Iz doba bana Hallera – Jedna političko-kulturna slika – Karikaturista Havliček – »Iskra«

– Ilirci i mađžaronski »rodoljub« – Dr. Đuro Šurmin

Novosti, XX, br. 24, str. 9; Zagreb, 24. siječnja 1926.

433.

Hrvati prema Karagjorgjevićima – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 31, str. 2; Zagreb, 31. siječnja 1926.

434.

Hrvati i Miloš – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, IV, knj. 6, br. 3, str. 68–71; Zagreb, 2. veljače 1926.

435.

Strossmayer u politici – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 35, str. 1, str. 3; Zagreb, 4. veljače 1926.
– Povodom stogodišnjice rođenja.

436.

Hrvati i Slovenci 1848. god. – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 45, str. 2–3; Zagreb, 14. veljače 1926.

437.

Novine, književnost i politika – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 59, str. 3; Zagreb, 28. veljače 1926.

438.

Dvije audijencije hrvatskih deputacija – Dr. Gj. Šurmin
Novosti, XX, br. 69, str. 3; Zagreb, 10. ožujka 1926.
– Povodom pregovora između Mađarske i Hrvatske 1866. godine.

439.

Kraljičin Gradac i Hrvatska – Dr. Đuro Šurmin
Novosti, XX, br. 73, str. 3; Zagreb, 14. ožujka 1926.
– Povodom bitke kod Kraljičinoga Gradca (3. VII. 1866.).

440.

Iza kulisa – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, IV, knj. 6, br. 6, str. 149–152; Zagreb, 15. ožujka 1926.
– O političkoj povijesti Hrvata 1866. godine i razlozima zašto nije napisana politička povijest za to razdoblje.

441.

Pred vladom Levina Raucha – Dr. Đuro Šurmin
Novosti, XX, br. 80, str. 9; Zagreb, 21. ožujka 1926.

442.

Srbija, Bosna i Hrvati – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 93, str. 17; Zagreb, 3. travnja 1926.

443.

Prve pripreme za aneksiju Bosne 1908. Aerenthal, ban P. Rauch i hrvatsko-srpska koalicija (Iz tajnih arhiva) – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 100, str. 3; Zagreb, 11. travnja 1926.

444.

Iz prve godine svjetskog rata u Zagrebu – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 107, str. 10; Zagreb, 18. travnja 1926.

445.

Stare srpskohrvatske narodne pjesme – Dr. Đ. Šurmin
Vijenac, IV, knj. 6, br. 8–9, str. 229; Zagreb, 20. travnja 1926.

– Osvrt na izdanje narodnih pjesama Dr. Gerharda Gesemanna *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, Izdanje Srpske kraljevske akademije, Zbornik I. sv. 12.

446.

Muke oko veleizdajnika (Epizoda iz rata prve godine) – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 114, str. 13; Zagreb, 25. travnja 1926.

447.

Politika Slovenije 1915. god. – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 121, str. 2; Zagreb, 3. svibanj 1926.

448.

Miletićeva slava – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 125, str. 2; Zagreb, 7. svibnja 1926.

– Povodom stote godišnjice rođenja.

449.

Pred okupaciju Srbije 1915. godine – Kralj Nikola i Austrija – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 127, str. 10; Zagreb, 9. svibnja 1926.

450.

Građanska lirika – D. Đuro Šurmin
Vijenac, IV, knj. 6, br. 10, str. 261–263; Zagreb, 15. svibnja 1926.

– Prikaz građanske lirike Hrvata i Srba u XVIII. stoljeću.

451.

Pašičevi dokumenti – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 138, str. 3; br. 139, str. 3; Zagreb, 20. i 21. svibnja 1926.

452.

Konvencije s Italijom – Nettuno – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 144, str. 3; br. 145, str. 3; br. 146, str. 2; br. 147, str. 4; Zagreb, 27. – 30. svibnja 1926.

453.

Privredni savjet – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XX, br. 157, str. 9; Zagreb, 9. lipnja 1926.

454.

Njemačka i Austrija o južnoslavenskom pitanju. Sukob vojničkih i političkih krugova.
– Suprotne tendencije. – Pripreme za mir. – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 171, str. 3; br. 174, str. 3; br. 182, str. 2; br. 189, str. 2; br. 196, str. 3; Zagreb, 23. i 26. lipnja, 4., 11. i 18. srpnja 1926.

– Nastavci u br. 182, 189 i 196 nose naslov »Generalska politika«.

455.

Nettunske konvencije – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 179, str. 2; Zagreb, 1. srpnja 1926.

456.

Crna Gora u kapitulaciji (Po austrijskim službenim spisima) – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 202, str. 2–3; br. 213, str. 2; br. 214, str. 2–3; Zagreb, 24. srpnja, 4. i 5. kolovoza 1926.

457.

Bosna i Hercegovina – Razvoj političkih prilika za rješavanje južnoslavenskog pitanja u monarhiji – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 224, str. 2; br. 226, str. 2; Zagreb, 15. i 17. kolovoza 1926.

458.

Bosna i Hercegovina 1918. g. – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 233, str. 2–3; br. 252, str. 4; br. 256, str. 8; br. 276, str. 2; br. 277, str. 2; Zagreb, 24. kolovoza, 12. i 16. rujna, 6. i 7. listopada 1926.

459.

Privredni savjet Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Dr. Gjuro Šurmin

Bankarstvo, III, br. 8, str. 343–345; Zagreb – Beograd – Ljubljana; kolovoz 1926.

460.

Česi i južnoslavenska propaganda – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 278, str. 2; Zagreb, 8. listopada 1926.

461.

Hrvatska škola ćirilske književnosti – Dr. Đuro Šurmin

Vijenac, IV, knj. 6, br. 20, str. 319; Zagreb, 16. listopada 1926.

– Referat o knjizi Barbulesca.

462.

Reparacije i štednja – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XX, br. 298, str. 9; Zagreb, 27. listopada 1926.

463.

Reparacije i štednja – Dr. Gjuro Šurmin

Privrednik, II, br. 8, str. 7–8; Zagreb, listopad–studen 1926.

– O raspodjeli reparacije u privredi Jugoslavije.

464.

Uz »Sarajevo« – dra. Setona Watsona – Dr. Đuro Šurmin

Vijenac, IV, knj. 6, br. 21, str. 352–354; Zagreb, 2. studenoga 1926.

– Prikaz knjige.

465.

U posljednim trzajima Austrije – Dr. Djuro Šurmin

Novosti, XX, br. 318, str. 2; br. 323, str. 2–3; Zagreb, 16. i 21. studenoga 1926.

– U nastavku br. 323, podnaslov: Izaslanstvo grofa Tisze – Grof Tisza u Zagrebu.

466.

O narodnoj poeziji – Uz knjigu G. Gesemanna: »Studien zur südslavischen Volksepik«

– Dr. Đuro Šurmin

Vijenac, IV, knj. 6, br. 22, str. 399–401; Zagreb, 20. studenoga 1926.

– Prikaz knjige G. Gesemanna o narodnoj poeziji Jugoslavena.

467.

Odgovornost za svjetski rat – Poslije odluke za rat protiv Srbije traže se dokazi o potrebi rata – Grof Tisza i grof Berchtold traže od bana Škrlica dokumenta – Dr. Djuro Šurmin

Novosti, XX, br. 333, str. 2–3; br. 344, str. 4; Zagreb, 1. i 12. prosinca 1926.

468.

Građa za književnost – Dr. Đuro Šurmin

Vijenac, IV, knj. 6, br. 24, str. 426–427; Zagreb, 16. prosinca 1926.

– Prikaz knjige A. Ivića *Arhivska građa o srpskim književnim i kulturnim radnicima (1740.–1880.)* u *Zborniku za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*. II. dio, 2. knjiga.

469.*

Revolucionarni pokret u Bosni i Hercegovini – Iz izvještaja na austrijsku Vrhovnu Vojnu komandu – [Đuro Šurmin]

Jugoslavenski list, IX, br. 196, str. 3; Sarajevo, 1926.

– Uhićenje Vase Božića. – Kako se podignula revolucija u Bosni i Hercegovini.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

470.

Uspomeni Svetozara Miletića – Dr. Đuro Šurmin

Letopis Matice srpske, C, knj. 308, sv. 3, str. 80–102; Novi Sad, 1926. [Ćir.]

471.

Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Srba i Hrvata – Dr. Đuro Šurmin

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. VI, sv. 2, str. 165–183; Beograd, 1926.

– Prilozi o ličnostima i prilikama u novijoj povijesti, 12 tekstova na njemačkom jeziku.

472.*

Za Nikolu Pašića – [Đuro Šurmin]

Vojvodina, VIII, br. 37, str. 2; br. 38, str. 2; Vršac, 1926. [Ćir.]

– O N. Pašiću kao političaru.

1927.

473.

Pred sarajevski atentat – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXIV, br. 6715, str. 3; Beograd, 2. siječnja 1927. [Ćir.]

474.

Književnost i privreda (Prilog za *Vijenac* kao reviju) – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 1–2; Zagreb, 15. siječnja 1927.
– O potrebi jakih veza između knjige i privrede.

475.

Nijemac o Južnim Slovenima (Hermann Wendel: Aus der Welt der Südslaven. Berlin 1926.) – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 1–2, str. 41–43; Zagreb, 15. siječnja 1927.
– Prikaz knjige H. Wendela o narodima Jugoslavije.

476.

Pregovori Austro-Ugarske i Francuske god. 1917.–19. Akcija grofa Revertere – Dr. Gju-ro Šurmin
Novosti, XXI, br. 26, str. 2–3; br. 27, str. 2–3; Zagreb, 26. i 27. siječnja 1927.

477.

Naša opća kriza – Dr. Đuro Šurmin
Bankarstvo, IV, br. 1, str. 4–7; Zagreb – Beograd – Ljubljana, siječanj 1927.
– Povodom vladine krize.

478.

Priprave za rat sa Srbijom – Dr. Gju-ro Šurmin
Novosti, XXI, br. 37, str. 3; br. 44, str. 2–3; br. 83, str. 2–3; br. 84, str. 2; Zagreb, 6. i 13. veljače, 24. i 25. ožujka 1927.

479.

Naša politička književnost (Povodom knjige F. Potočnjaka: Iz emigracije. Izdanje Z. V. Vasića, Zagreb 1926.) – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 5, str. 124–125; Zagreb, 1. ožujka 1927.
– Prikaz.

480.

Povijest se ponavlja – Dr. Gj. Š.
Novosti, XXI, br. 98, str. 2; Zagreb, 8. travnja 1927.
– Podatak o autoru prema ostaloj suradnji u *Novostima*.

481.

Iz naše političke književnosti. M. Radošević: Prava seljačka i narodna politika, H. Hinković: Iz velikog doba, N. Stojanović: Jugoslavenski Odbor. – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 7–8, str. 197–198; Zagreb, 9. travnja 1927.
– Prikaz.

482.

Tajna sarajevskog atentata – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXI, br. 100, str. 2; Zagreb, 10. travnja 1927.

483.

U prvoj godini rata – Grof Stj. Tisza – Barun Ivan Škrlec – Dr. Gj. Šurmin
Novosti, XXI, br. 112, str. 4; br. 135, str. 2; br. 136, str. 4; br. 138, str. 2–3; br. 244, str. 9–10; Zagreb, 24. travnja, 17., 18. i 20. svibnja i 4. rujna 1927.
– Sadržaj: Grof Stj. Tisza – Barun Ivan Škrlec; Vojničke vlasti i njihova politika.

484.

Iz političke književnosti (D. Popović: Izvoljski i Aehrenthal) – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 10–11, str. 281–282; Zagreb, 24. svibnja 1927.
– Kritika.

485.

Bosanska omladina začetnik vidovdanskog atentata – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXI, br. 176, str. 2; Zagreb, 28. lipnja 1927.

486.

Srpski književnici i cenzura u Hrvatskoj – Dr. Đuro Šurmin
Letopis Matice Srpske, CI, knj. 313, sv. 1–3, str. 383–388; Novi Sad, lipanj – kolovoz – rujan 1927. [Ćir.]

487.

O Crnoj Gori u ratu – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXVIII, br. 224, str. 5; br. 225, str. 5; br. 226, str. 5; Zagreb, 23. – 25. kolovoza 1927.

488.

Reformacija u životu Južnih Slovena. Dr. M. Murko. Die Bedeutung der Reformation u. Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag u. Heidelberg 1927. – Dr. Đuro Šurmin
Vijenac, V, knj. 7, br. 17, str. 436–437; Zagreb, 2. rujna 1927.
– Prikaz knjige.

489.

Ispravak G. Đ. Šurmina – Dr. Đuro Šurmin
Nova Evropa, knj. XVI, br. 5, str. 163; Zagreb, 11. rujna 1927. [Ćir.]
– Odgovor Petru Plamencu na njegov napad u članku »Jedan zabludeli sin domovine prostranog Jugoslavenstva« objavljenom u *Novoj Evropi*, knj. XVI, br. 3–4, str. 82–104; 11. kolovoza 1927.

490.

Frano Supilo – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXI, br. 269, str. 2; Zagreb, 29. rujna 1927.
– Na desetu obljetnicu smrti.

491.

Revizija ustava – Dr. Đuro Šurmin

Bankarstvo, IV, br. 9, str. 279–281; Zagreb – Beograd – Ljubljana, rujan 1927.

– Povodom debate o klasnom predstavništvu.

492.

Uspomeni Frana Supila – Đuro Šurmin

Vijenac, V, knj. 7, br. 20–21, str. 526–528; Zagreb, 28. listopada 1927.

– Osvrt na politički rad Frana Supila povodom desete godišnjice smrti.

493.

Iz našega državnoga gospodarstva u 1926./7. godini – Dr. Gjurio Šurmin

Bankarstvo, IV, br. 10, str. 322–326; Zagreb – Beograd – Ljubljana, listopad 1927.

494.

Frano Supilo i londonski pakt – Borba protiv londonskog pakta – Memorandumi Supila ruskoj vladi o nacionalnom ujedinjenju – Dr. Gjurio Šurmin

Novosti, XXI, br. 331, str. 2–3; br. 332, str. 3; br. 333, str. 2; br. 334, str. 3; br. 335, str. 3; br. 337, str. 3; br. 338, str. 3; br. 339, str. 3; br. 341, str. 3; br. 342, str. 3; br. 344, str. 3; br. 345, str. 3; br. 346, str. 3; br. 347, str. 3; br. 348, str. 15; Zagreb, 30. studenoga, 1. – 4., 6. – 8., 10., 11. i 13. – 17. prosinca 1927.

495.*

Ein hochinteressanter Beitrag zum Attentat im Sarajevo – [Đuro Šurmin]

Die Drau, LX, br. 6, str. 1; 1927.

– O vezi događaja na Preparandiji u Pakracu sa sarajevskim atentatom.

– Prijevod članka objavljenoga u beogradskom listu *Politika*, XXIV, br. 6715, str. 3; Beograd, 2. siječnja 1927. [Ćir.]

496.*

Beiträge zur Geschichte des Weltkrieges – [Dr. Đuro Šurmin]

Morgenblatt, XLII, br. 200, str. 13; br. 228, str. 3; Zagreb, 1927.

1928.**497.**

G. Jakšić: Evropa i Vaskrs Srbije – Dr. Đuro Šurmin

Vijenac, VI, knj. 8, br. 2, str. 82–84; Zagreb, 1. veljače 1928.

– Prikaz knjige: Grgur Jakšić Profesor Beogradskog Univerziteta. *Evropa i Vaskrs Srbije*. S predgovorom G. Emila Omana, profesora Pariskog Univerziteta. Nagradila Francuska Akademija. S jednom kartom u boji, Beograd, 1927.

498.

Bismarck i Srbija. H. Wendel: Bismarck u. Serbien im Jahre 1866. Berlin 1927. – Đuro Šurmin

Vijenac, VI, knj. 8, br. 3, str. 138; Zagreb, 1. ožujka 1928.

– Prikaz knjige.

499.

Hrvatski sabor od 1915. – Prof. dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIX, br. 65, str. 6; br. 66, str. 6; br. 67, str. 4; br. 68, str. 6; br. 69, str. 4; br. 70, str. 4; Zagreb, 6. – 11. ožujka 1928.

500.

Iz politike Vatikana u svjetskom ratu – Dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIX, br. 76, str. 2; Zagreb, 17. ožujka 1928.

501.

Nikola Pašić u ogledalu Austrije – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXV, br. 7149, str. 1–2; Beograd, 23. ožujka 1928. [Ćir.]

502.

Upotreba našeg zajma – Prof. dr. Gjuro Šurmin

Bankarstvo, V, br. 4, str. 149–152; Zagreb – Beograd – Ljubljana, travanj 1928.

– Pred zaključkom velikoga državnog zajma.

503.

Jedna osobita godišnjica – Dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIX, br. 153, str. 2–3; Zagreb, 8. lipnja 1928.

– Dana 8. lipnja 1912. izvršen je pokušaj atentata Luke Jukića na Cuvaja.

504.

Šurmin, Đuro. Ban Jelačić i Srbija 1848. godine – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXV, br. 7229, str. 4; Beograd, 17. lipnja 1928. [Ćir.]

505.

Iz doba nacionalizma – Povodom knjiga »Sokolski veleizdajnički proces« i »Veleizdajnik« – Đuro Šurmin

Vijenac, VI, knj. 8, br. 7–8, str. 355–357; Zagreb, 15. srpnja 1928.

– Prikaz povijesnih dokumenata o političkoj situaciji 1914. godine.

506.

Kao u 1914. – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXV, br. 7258, str. 5; Beograd, 16. srpnja 1928. [Ćir.]

– O odnosima Srba i Hrvata.

– Odgovor na izjavu jednoga člana vladine većine objavljenu u *Politici*, XXV, 8. srpnja 1928. u kojoj se kritizira stav Hrvata prema Srbima.

507.

Hrvatska politika u ratu do 1917. – Dr. Gjuro Šurmin

Obzor, LXIX, br. 197, str. 2–3; br. 198, str. 2–3; br. 199, str. 2–3; Zagreb, 24. – 26. srpnja 1928.

508.

Narodna odbrana i hrvatska vlada 1918. – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, III, br. 31, str. 501–502; Beograd, 29. srpnja 1928.

509.

Postajanje »Hrvatske Riječi« – Ratna historija »Pokreta« – Kakvu su muku mučili pret-hodnici današnje »Riječi« – Čuveno uvijeno pisanje – Dr. Gjuro Šurmin
Riječ, XXIV, br. 174, str. 3–4; Zagreb, 29. srpnja 1928.

510.

Kako su stvarane nettunske konvencije – Odgovor na tvrdnje dra Šumenkovića – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXIX, br. 212, str. 2; br. 218, str. 5; Zagreb, 8. i 14. kolovoza 1928.

511.

Hrvatska opstrukcija u Budimpešti – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXII, br. 236, str. 33; Zagreb, 26. kolovoza 1928.
– Osvrt na sukob između Hrvata i Mađara zbog službenoga jezika na željeznicama.

512.

Iz hrvatske politike za svjetskoga rata – Zatočenja u Aradu – Dr. Gjuro Šurmin
Obzor, LXIX, br. 246, str. 5; br. 247, str. 5; br. 248, str. 5; br. 250, str. 5; br. 251, str. 5; br. 252, str. 5; br. 253, str. 5; br. 255, str. 5; br. 257, str. 5; br. 259, str. 5; Zagreb, 13. – 15., 17. – 20., 22., 24. i 26. rujna 1928.

513.

7. oktobar 1908. i 1928. – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXV, br. 7345, str. 4; Beograd, 11. listopada 1928. [Ćir.]
– Aneksija Bosne i Hercegovine i desetogodišnjica proboja Solunskoga fronta.

514.

U danima obljetnica – Cehoslovaci i Južni Slaveni – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXII, br. 299, str. 7; Zagreb, 28. listopada 1928.
– Povodom desete godišnjice raspada Austro-Ugarske Monarhije.

515.

29. oktobar u Hrvatskom Saboru – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXV, br. 7364, str. 1; Beograd, 30. listopada 1928. [Ćir.]
– O posljedici sjednice Hrvatskoga sabora 29. listopada 1928. godine.

516.

Izvor naših nevolja – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXV, br. 7404, str. 1; Beograd, 9. studenoga 1928. [Ćir.]
– O potrebi reorganizacije parlamenta i donošenja novoga izbornoga zakona.

517.

Osnovke ugovora u Londonu 1915. – Dr. Đuro Šurmin

Almanah Jadranska straža, str. 369–420; Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana, 1928.–1929.

- O Jadranskom pitanju iz 1915. godine u Londonu i Londonskom ugovoru, temelju Rapalskoga ugovora i Nettunskih konvencija.
- Tiskano i kao poseban otisak.

518.

Ličnosti i prilike iz novije prošlosti Hrvata i Srba – Dr. Đuro Šurmin

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. VIII, sv. 1–2, str. 75–106; Beograd, 1928. [Ćir.]

- Barun Franjo Kulmer i ban Jelačić o prilikama u Hrvatskoj. Izdavanje *Prvenaca* P. Preradovića. Uvoz knjiga iz Srbije u Austriju.

519.

Daničić prihvata uređivanje Rječnika – Dr. Đuro Šurmin

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VIII, br. 1–2, str. 269–270; Beograd, 1928. [Ćir.]

- Pismo predsjedniku Akademije znanosti i umjetnosti dr. Franji Račkom, 8. studenoga 1876.
- Riječ »Rječnika« u naslovu napisana je latinicom.

1929.**520.**

Dokumenat za Vidovdan 1914. – Dr. Đuro Šurmin

Letopis Matice srpske, CIII, knj. 319, sv. 1, str. 210–225; Novi Sad, siječanj – ožujak 1929. [Ćir.]

- Odgovornost za rat, s dokumentima.
- Sadržaj: Tajna organizacija srednjoškolaca u Sarajevu, Jugoslavenski đачki ferijalni savez.

521.

Iz mojih političkih bilježaka – Povodom »obračuna« grofa Batthyanyja – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXIII, br. 36, str. 2; br. 37, str. 2–3; br. 38, str. 3–4; Zagreb, 5. – 7. veljače 1929.

- Vidi: *Novosti*, br. 22, str. 2; br. 24, str. 3; Zagreb, 22. i 24. siječnja 1929.

522.

Prilozi ratnoj povijesti – Iz mojih bilježaka – [Đuro Šurmin]

Riječ, XXV, br. 42, str. 4–6; Zagreb, 16. veljače 1929.

523.

Naše nade – Dr. Djuro Šurmin

Gospodarske novine, V, br. 8, str. 53; Zagreb, 23. veljače 1929.

- O gospodarskoj politici za vrijeme diktature.

524.

Uspomeni Tonia Schlegela – Iz prvih njegovih godina novinarskog rada – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXIII, br. 89, str. 3; Zagreb, 30. ožujka 1929., Uskrs.

525.

Hrvati i Srbi u Americi i naša država – Dr. Gjuro Šurmin

Književni sever, V, knj. 5, sv. 4–5, str. 121–131; Subotica, travanj – svibanj 1929.

– Sadržaj: Politički pregled; Narodno jedinstvo u Hrvatskoj politici; Emigracija; Službeni izvještaj o emigrantima; Američke novine i narodno jedinstvo.

526.

Obrt, trgovina i burza pod kraj 1918. – Prilog osnivanju burze u Zagrebu – Dr. Gjuro Šurmin

Novi obrt, I, br. 4, str. 73–77; Zagreb, travanj 1929.

527.

Osnivanje Gajeve štamparije – Dr. Đuro Šurmin

Letopis Matice srpske, CIII, knj. 320, sv. 1, str. 155–159; Novi Sad, travanj – lipanj 1929. [Ćir.]

– Povodom članka u *Narodnoj enciklopediji* i članka u *Letopisu Matice srpske* iz 1927. godine, knj. 311.

528.

Upotreba narodne radne snage za građenje putova – Dr. Đ. Šurmin

Politika, XXVI, br. 7559, str. 1; Beograd, 20. svibanj 1929. [Ćir.]

529.

Ka izjednačenju neposrednih poreza – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXVI, br. 7572, str. 6; Beograd, 2. lipanj 1929. [Ćir.]

530.

Važni zakoni za privredni život – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXIII, br. 187, str. 4; Zagreb, 7. srpnja 1929.

531.

God. 1913. na Balkanu – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXIII, br. 194, str. 2; Zagreb, 14. srpnja 1929.

– Povodom članka u *Berliner Tagblattu*.

532.

Naša vuna – Dr. Gjuro Šurmin

Jugoslavenski tekstilni vjesnik, III, br. 7, str. 1–2; Zagreb, srpanj 1929.

– O jugoslavenskom stočarstvu i proizvodnji vune. Sa statističkim podacima.

533.

[Povodom smrti Georgea Clémenceaua] – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXIII, br. 329, str. 2; br. 330, str. 2; br. 331, str. 2; Zagreb, 26. – 28. studenoga 1929.

– Sadržaj: Ocu pobjede; Clemenceau i car Karlo; Hrvati Clemenceau.

534.

Iz života »Kopriva« – Dr. Gjuro Šurmin
Koprive, XXVI, br. 52, str. 1038–1039; Zagreb, 21. prosinca 1929.

– Povodom 27. godišnjice izlaženja lista.

535.

Dokumenti o Srbiji od 1842–1848. (prikazano na zajedničkom skupu Akademije filosofskih i društvenih nauka 20. II 1928.) – Dr. Đ. Šurmin

Spomenik Srpske kraljevske akademije, LXIX, knj. 54, str. 17–82; Beograd, 1929. [Ćir.]

– S prilogom, tekst dokumenata na njemačkom jeziku.

1930.**536.***

Vladika Miron Nikolić – [Đuro Šurmin]

Spomenica o srpskom pravoslavnom vladičanstvu pakračkom: u slavu četrdesetgodišnjice episkopstva, šezdesetgodišnjice svešteničke službe, i osamdesetpetogodišnjice života vladike Mirona, autor Radoslav M. Grujić, Novi Sad, 1930., str. 293–296. [Ćir.]

– Naslov je napisan latinicom.

537.

Program kneza Aleksandra Karađorđevića – Dr. Đ. Šurmin

Vreme, X, br. 2887, str. 19; Beograd, 9. siječnja 1930. [Ćir.]

– Piščev potpis – autograf.

538.

Ban Škrlec pod hrvatskom zastavom u bečkom Burgu – Dr. Đuro Šurmin

Riječ, XXVI, br. 1, str. 3; Zagreb, 11. siječnja 1930.

– Iz Prvoga svjetskoga rata, 1915. godine, kada je Drago Vlahović izvjesio hrvatsku zastavu.

539.

Opšte beleške – Njegoš Vrazu 1848. – Dr. Đuro Šurmin

Letopis Matice srpske, CIV, knj. 323, sv. 2, str. 174–175; Novi Sad, siječanj – ožujak 1930. [Ćir.]

– Odlomci pisma Petra Petrovića Njegoša Stanku Vrazu, 1. studenoga (20. listopada) 1848. god.

540.

Pre petnaest godina – Dr. Đuro Šurmin

Letopis Matice srpske, CIV, knj. 323, sv. 2, str. 112–121; Novi Sad, siječanj – ožujak 1930. [Ćir.]

541.

Zakon o nelojalnoj konkurenciji – Dr. Djuro Šurmin

Jugoslavenski tekstilni vjesnik, IV, br. 4, str. 1–2; Zagreb, veljača 1930.

– O projektu zakona u Jugoslaviji.

542.

Uz izlet u Beograd 1912. godine – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 8, str. 2; Zagreb, 1. ožujka 1930.

– Sjećanje na boravak hrvatskih đaka u Beogradu 1912. godine.

543.

Knjiga o naših deset godina – G. dr. Đuro Šurmin
Politika, XXVII, br. 7853, str. 2; Beograd, 15. ožujka 1930. [Ćir.]

544.

Dr. Šurmin o Masaryku–političaru – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 10, str. 3–6; Zagreb, 15. ožujka 1930.

– Izvod iz Šurminova predavanja u Pučkom sveučilištu, 8. ožujka 1930.

545.

Iz vojničke politike za vrijeme rata – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 15, str. 11–13; Zagreb, 19. travnja 1930.

– O radu beogradske Narodne odbrane u Hrvatskoj u korist Srbije, a protiv Austro-Ugarske.

546.

Od proizvođača do potrošača – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXVII, br. 7908, str. 1; Beograd, 13. svibnja 1930. [Ćir.]

– Povodom osnivanja »Prizada«.

547.

Dr. Bogdan Medaković – Dr. Gjuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 18, str. 1–2; Zagreb, 24. svibnja 1930.

– Nekrolog.

548.

Jednomu iz naših vojničkih redova – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 21, str. 7–8; Zagreb, 14. lipnja 1930.

– Sjećanje na Danu Ivanovića, pobornika za narodno jedinstvo Srba i Hrvata.

549.

Jedno pitanje o visokim školama – Dr. Đ. Šurmin
Politika, XXVII, br. 7941, str. 1; Beograd, 17. lipnja 1930. [Ćir.]

550.

Pašićevi dokumenti – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, V, br. 51, str. 803–806; Beograd, 20. prosinca 1930. [Ćir.]

551.

Iz doba Frana Supila (Bilješke i uspomene) – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVI, br. 48, str. 2–6; Zagreb, 24. prosinca 1930.

552.*

Za jedinstvo – [Đuro Šurmin]
Preporod, 1930. [Ćir.]

553.

Iz Napoleonove Ilirije – Dr. Đ. Šurmin
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. X, sv. 2, str. 243–244; Beograd, 1930.

554.*

Stvaraoci našega ujedinjenja u Hrvatskoj – [Đuro Šurmin]
Vardar kalendar, XIX, str. 33–47; 1930. [Ćir.]

1931.**555.**

Iz života zagrebačkog sveučilišta – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXV, br. 9, str. 19; Zagreb, 9. siječnja 1931.

556.

Za naš dinar – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXVIII, br. 8150, str. 1; Beograd, 15. siječnja 1931. [Ćir.]

557.

Značaj ovih dana – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXVIII, br. 8163, str. 1; Beograd, 28. siječnja 1931. [Ćir.]
– Povodom dolaska kralja Aleksandra i kraljice Marije u Zagreb.

558.

Privredna nastava – U oči donošenja zakona o stručnom privrednom školstvu – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, VII, br. 1, str. 6–7; Zagreb – Beograd – Ljubljana, siječanj 1931.

559.

Uspjesi kooperative – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, VII, br. 3, str. 97–98; Zagreb – Beograd – Ljubljana, ožujak 1931.
– O privrednoj krizi i o potrebi razvitka zadrugarstva kod nas.
– O uklanjanju ekonomske krize u Jugoslaviji.

560.

Oko sklapanja Londonskog ugovora 1915. god. – Dr. Đuro Šurmin
Riječ, XXVII, br. 13, str. 2–4; br. 14, str. 3–7; Zagreb, 4. i 11. travnja 1931.

561.

Pred sastanak Hrvatskog Sabora 1915. god. – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXV, br. 94, str. 2; Zagreb, 4. travnja 1931., Uskrs.
– Povodom zahvale B. Medakovića na mjestu predsjednika Sabora.

562.

Dr. Mate Drinković – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 137, str. 1; Zagreb, 19. svibnja 1931.

– Nekrolog.

563.

Dr. Mate Drinković – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXVIII, br. 8270, str. 1; Beograd, 19. svibnja 1931. [Ćir.]

– Nekrolog.

564.

U ovim danima – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 180, str. 2; Zagreb, 2. srpnja 1931.

– Zasluge Hrvatskoga sabora u stvaranju Jugoslavije.

565.

Iz doba komesarijata u Hrvatskoj – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 182, str. 4; br. 183, str. 4; Zagreb, 4. i 5. srpnja 1931.

566.

»König von Jerusalem« – Zita, Oto, mađarski magnati i pragmatička sankcija ili kakva bula iz Srednjega vijeka – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 197, str. 2; Zagreb, 19. srpnja 1931.

– Povodom akcije Otta Habsburga.

567.

Pred novim zakonom o radnjama – Dr. Đuro Šurmin

Jugoslavenska samouprava, VII, br. 7, str. 338–340; Zagreb – Beograd – Ljubljana, srpanj 1931.

568.

»Lyubomirovich ili Priatel pravi« – Dr. Gjuro Šurmin

Teater, IV, br. 13–14, str. 8–11; Zagreb, 15. kolovoza 1931.

– Podaci o komediji i autoru Matiji Jandriću.

– Odlomci iz studije »Pabirci po kajkavskoj literaturi« Đure Šurmina, *Vijenac*, XXVI; Zagreb, 1894.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

569.

Ban u novom ustavu – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 248, str. 2; Zagreb, 8. rujna 1931.

– Povodom ustava od 3. rujna 1931.

570.

Kudelja, vuna i lan – Dr. Đuro Šurmin

Hrvatski zadrugar, XXIII, br. 9, str. 429–431; Zagreb, rujan 1931.

– O upotrebi domaće vune i o sijanju lana i konoplje.

571.

Život po jednoj dosadnoj knjizi – Dr. Đuro Šurmin

Politika, XXVIII, br. 8415, str. 4; Beograd, 13. listopada 1931. [Ćir.]

– O uvozu i izvozu promatranom kroz statistički pregled.

572.

Iz života Narodne odbrane – Dr. Đuro Šurmin

Narodna odbrana, VI, br. 43, str. 697–698; Beograd, 25. listopada 1931.

573.

Vuna i tekstilna naša industrija – Dr. Đuro Šurmin

Jugoslavenska samouprava, VII, br. 10, str. 519–520; Zagreb – Beograd – Ljubljana, listopad 1931.

– O upotrebi domaće vune.

574.

Tajno i javno glasanje – Dr. Đuro Šurmin

Vreme, XI, br. 3558, str. 1; Beograd, 26. studenoga 1931. [Ćir.]

575.

Malo sjećanja – Dr. Gjuro Šurmin

Novosti, XXV, br. 355, str. 2–3; Zagreb, 24. prosinca 1931., Božić.

– Osvrt na njemačku notu upućenu Austro-Ugarskoj 13. studenoga 1915. o osnutku jedinstvenoga gospodarskoga područja.

576.

Pitanje Privrednoga savjeta – Dr. Đuro Šurmin

Jugoslavenska samouprava, VII, br. 12, str. 625–626; Zagreb – Beograd – Ljubljana, prosinac 1931.

– Povodom odredbe u Ustavu iz 1931. godine o osnivanju Privrednoga savjeta, o potrebi reorganiziranja rada Privrednoga savjeta.

577.*

Sadašnja kriza poljoprivrede – [Đuro Šurmin]

Agrarni pokret, I, br. 1, str. 7; 1931. [Ćir.]

– Naslov je napisan latinicom.

578.*

Hrvati i familija Habsburg – [Đuro Šurmin]

Hrvatska obrana, XXVII, br. 30, str. 1–2; Osijek, 1931.

– Iz uvodnika »König von Jerusalem« u zagrebačkim *Novostima*.

– Podatak o autoru iz uvodne bilješke uredništva.

579.*

Protiv dualizma u moneti – [Đuro Šurmin]

Jugoslavenski Lloyd, XXIII, br. 66, str. 3; Zagreb, 1931.

– Povodom polemike o životnim osiguranjima u zlatnom dinaru.

580.*

Od obrtnika do industrijalca – Energija domaćeg obrtnika – [Đuro Šurmin]
Narodne novine, XCVII(I), br. 45, str. 5; Zagreb, 1931.

- O momentima prijelaza obrta na industriju i o radu Filipa Bauma. Iz *Hrvata*, 1923. godine.
- Podatak o autoru iz uvodne bilješke.

581.*

Značaj ovih dana – [Đuro Šurmin]
Sisački glas, XXXIV, br. 5; Sisak, 1931.

- Povodom boravka kralja i kraljice u Zagrebu.

582.*

Teška financijska kriza u Njemačkoj – [Đuro Šurmin]
Sisački glas, XXXIV, br. 29, 30; Sisak, 1931.

583.

Iz doba jednog naraštaja – Univ. prof. Đuro Šurmin
Sveti Sava, kalendar, II, str. 62–71; Zagreb, 1931. [Ćir.]

- Odlomak iz studije o omladinskom pokretu na teritoriju Jugoslavije u doba Austro-Ugarske. S osvrtom na knjigu o životu Bogdana Žerajića *Vladimir Gaćinović, Smrt jednog heroja*.

1932.**584.**

Spas u zadrugarstvu – Dr. Đuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXIV, br. 1, str. 4–6; Zagreb, 1. siječnja 1932.

585.

Iz života našeg pšeničnog režima – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXIX, br. 8518, str. 1; Beograd, 27. siječnja 1932. [Ćir.]

586.

Dunavska privredna antanta – Dr. Đuro Šurmin
Politika, XXIX, br. 8560, str. 1; Beograd, 9. ožujka 1932. [Ćir.]

587.

Zadrugarstvu pripada budućnost – Dr. Đuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXIV, br. 6, str. 201–204; Zagreb, 1. lipnja 1932.

588.

Poslije sastanka ministara Male antante u Beogradu – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, VIII, br. 8, str. 241–242; Zagreb – Beograd – Ljubljana, 1. lipnja 1932.

- O ekonomskim i političkim prilikama u zemljama Male Antante, političko-ekonomsko razmatranje.

589.

Snaga jugoslovenske ideje – Dr. Đuro Šurmin
Novosti, XXVI, br. 174, str. 2; Zagreb, 26. lipnja 1932.

– Stogodišnjica ilirskoga pokreta.

590.

Snaga jugoslavenske ideje – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, VIII, br. 12–13, str. 321–322; Zagreb – Beograd – Ljubljana, 15. kolovoza 1932.

– O jugoslavenskoj ideji s historijskim osvrtom na Hrvatsku, historijat jugoslavenske ideje.

591.

Ugovor s Italijom – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, VIII, br. 12–13, str. 331–332; Zagreb – Beograd – Ljubljana, 15. kolovoza 1932.

– Trgovinski ugovori Kraljevine Jugoslavije.

– Povodom prijedloga za reviziju trgovinskoga ugovora s Italijom, 14. srpnja 1924.

592.*

Poslije Strese – Svjetske ekonomske konferencije – [Đuro Šurmin]
Jugoslavenska samouprava, VIII, br. 16, str. 385–386; Zagreb – Beograd – Ljubljana, 1932.

– O ekonomskom stanju u svijetu i Jugoslaviji.

593.

Vojska i hrvatska politika 1915. god. – Dr. Đuro Šurmin
Sveti Sava, kalendar, III, str. 110–117; Zagreb, 1932. [Ćir.]

– O političkom stanju u Hrvatskoj s obzirom na Austriju.

– Tiskano i kao poseban otisak.

1933.**594.**

Austrijska vojska i Narodna odbrana za vreme rata – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 3, str. 38; Beograd, 15. siječnja 1933. [Ćir.]

595.

Zar ćemo tako u Novu Godinu? – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXVII, br. 17, str. 2; Zagreb, 17. siječnja 1933.

– O zagrebačkoj rezoluciji i pastirskom pismu zagrebačkoga nadbiskupa dr. Bauera, kojim je zabranjeno posvećivanje sokolskih zastava.

596.

Zar ćemo tako u Novu godinu? – Dr. Gjuro Šurmin
Vrbaskе novine, V, br. 71, str. 1; Banja Luka, 21. siječnja 1933.

– Povodom objavljivanja zagrebačkih punktacija.

– Preneseno iz *Novosti*, XXVII, br. 17, str. 2; Zagreb, 17. siječnja 1933.

597.

Brige za budućnost – Prof. dr. Đuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXV, br. 1, str. 2–3; Zagreb, siječanj 1933.

598.

Svjetska ekonomska proljetna konferencija – Dr. Đuro Šurmin
Jugoslavenska samouprava, IX, br. 1, str. 1–2; Zagreb – Beograd – Ljubljana, siječanj 1933.

- Povodom predstojećeg sastanka Male antante u Beogradu. O svjetskoj ekonomskoj situaciji i ekonomskoj situaciji centralne Evrope.
- Prikaz svjetskih ekonomskih prilika.

599.

Kriza našeg zadrugarstva – Zašto hrv. zadrugarstvo ne napreduje? – Dr. Gjuro Šurmin
Jugoslavenski Lloyd, XXV, br. 39, str. 2; Zagreb, 18. veljače 1933.

600.

Kriza našega zadrugarstva – Zašto hrv. zadrugarstvo ne napreduje? – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXV, br. 3, str. 94–96; Zagreb, ožujak 1933.
– Iz *Jugoslavenskog Lloyd*a, XXV, br. 39, str. 2; Zagreb, 18. veljače 1933.

601.

Srednja i istočna Evropa – Dr. Gjuro Šurmin
Novosti, XXVII, br. 131, str. 2–3; Zagreb, 13. svibnja 1933.
– Povodom međunarodne parlamentarne konferencije u Rimu.

602.

Hrvatski naprednjaci i federacija – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 24, str. 371–374; Beograd, 11. lipnja 1933. [Ćir.]

603.

Omladina i Narodna odbrana – Neki podaci o Voji Tankosiću – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 31, str. 475–476; Beograd, 30. lipnja 1933.

604.

O rješavanju gospodarskih nevolja – Dr. Gjuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXV, br. 7, str. 276–278; Zagreb, srpanj 1933.
– O povećanju opticaja novca.

605.

Iz privremene okupacije Srbije (1915–1918) – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 34, str. 523; Beograd, 20. kolovoza 1933. [Ćir.]

606.

Naša briga, zadaća i nada – Dr. Đuro Šurmin
Hrvatski zadrugar, XXV, br. 9, str. 360–362; Zagreb, rujanj 1933.
– O zadrugarstvu u Jugoslaviji.

607.

Moje uspomene na Mihaila Polita – Desančića – Dr. Đuro Šurmin
Letopis Matice srpske, CVII, knj. 338, sv. 1–3, str. 17–22; Novi Sad, listopad – prosinac 1933. [Ćir.]

608.

Narodna odbrana u Hrvatskoj – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 49–50, str. 766–767; Beograd, 10. prosinca 1933.

609.*

Hrvati i Mađari po raspoloženju (Narodna odbrana) – [Đuro Šurmin]
Jugoslavenski dnevnik, V, br. 91, str. 2; 1933. [Ćir.]
– Naslov je napisan ćirilicom.

610.*

Hrvati i Mađari po raspoloženju – [Đuro Šurmin]
Jugoslovenske Pariske Novine, III, br. 29, str. 1; 1933.

611.

Za Jugoslaviju – protiv intriga – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, VIII, br. 29, str. 441–442; Beograd, 1933.

612.

U pomen četnika Koste Todorovića (1914) – Dr. Đura Šurmin
Narodna Odbrana, VIII, br. 44, str. 685–686; Beograd, 1933.

613.

Onima koji su stvarali Jugoslaviju – Dr. Đuro Šurmin
Sveti Sava, kalendar, IV, str. 61–64; Zagreb, 1933. [Ćir.]
– O vezama naših iseljenika iz Južne Amerike sa zbivanjima u domovini.

1934.**614.**

U Hrvatskoj pre trideset godina – Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXX, br. 10.516, str. 13–14; Beograd, 15. veljače 1934. [Ćir.]

615.

Revizionisti i istorisko pravo – Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXX, br. 10.567–10.570, str. 1; Beograd, 7. – 10. travnja 1934. [Ćir.]
– O Strossmayer-Starčevićevu programu iz 1866. godine i plebiscitu, 29. listopada 1918.

616.

Austriska vojska i Narodna Odbrana / Austrijska vojska i Narodna Odbrana – Dr. Đuro Šurmin / Dr. Djuro Šurmin
Pohod, III, br. 15, str. 2–3; br. 16, str. 2–3; Ljubljana, 14. i 21. travnja 1934.

617.

Moja sećanja o dvadesetogodišnjici smrti Jovana Skerlića – Dr. Đuro Šurmin
Srpski književni glasnik, knj. XLII, br. 2, str. 146–149; Beograd, 16. svibnja 1934. [Ćir.]

618.

Austriske vlasti i naši iz Amerike. Prilog za raspoloženje naroda prema Austrougarskoj monarhiji – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, IX, br. 31, str. 492–493; Beograd, 5. kolovoza 1934. [Ćir.]

619.

Austrijski generalštab i štampa u ratno doba – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, IX, br. 32, str. 507–508; Beograd, 12. kolovoza 1934.

620.

Zaprešić u našoj politici – Dr. Đuro Šurmin
Zemljoradnička zadruga, XL, br. 37, str. 580–581; Beograd, 16. rujna 1934. [Ćir.]
– Iz zagrebačkih *Novosti*, XXVIII, br. 251, str. 2; Zagreb, 12. rujna 1934.

621.*

Neuspjao pokušaj demoralizacije u prošlosti Hrvatske – [Đuro Šurmin]
Sisački glas, XXXVIII, br. 23; Sisak, 1934.
– O moralnoj snazi predstavnika Hrvatske prema Ugarskoj.

622.

Jugoslavenska omladina poslije aneksije Bosne i Hercegovine 1908. god. – Dr. Đuro Šurmin
Sveti Sava, kalendar, str. 75–85; Zagreb, 1934. [Ćir.]
– O političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji nakon aneksije i o nacionalnom radu jugoslavenske omladine.

1935.**623.**

Hrvati i Mađari u vreme rata – Prof. dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXI, br. 10.841–10.844, str. [33–34]; Beograd, 6. – 9. siječnja 1935. [Ćir.]

624.

Narodna politika ili narodna privreda – Prof. dr. Gjuro Šurmin
Narodna privreda, I, br. 1, str. 1; Zagreb, travanj 1935.
– O ekonomskoj samostalnosti Jugoslavije.

625.

Narodna odbrana i austrijske vojne vlasti za vreme rata – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, X, br. 23, str. 361; Beograd, 9. lipnja 1935. [Ćir.]

626.

Prilog pitanju o odgovornosti za Svetski rat – Pismo g. dr. Đure Šurmina – Đuro Šurmin
Pravda, XXXI, br. 11.064, str. 6; Beograd, 18. kolovoza 1935. [Ćir.]

– S portretom.

627.

I u politici je moral važniji od formula – Prof. dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXI, br. 11.070, str. 1; Beograd, 24. kolovoza 1935. [Ćir.]

628.

Prijedlog za rešenje seljačkih dugova – Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXI, br. 11.076, str. 1; Beograd, 30. kolovoza, 1935. [Ćir.]

629.

Hrvati i uprava u Srbiji za vreme rata – Dr. Đ. Šurmin
Narodna odbrana, X, br. 35–36, str. 560–561; Beograd, 6. rujna 1935.

630.

Seljački dugovi – Dr. Đ. Šurmin
Danica, V, br. 15, str. 7; Zagreb, 13. listopada 1935.
– Podatak o autoru prema *Danici*, V, br. 16, str. 3; Zagreb, 20. listopada 1935.

631.

Poslije dvadeset i pet godina – Prof. dr. Đuro Šurmin
Danica, V, br. 16, str. 3; Zagreb, 20. listopada 1935.
– Sjećanje na knjižicu grofa Berchtolda *Vorgeschichte des Krieges mit Italien*.

632.

Za istinu! – Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXI, br. 11.163, str. 8; Beograd, 25. studenoga 1935. [Ćir.]
– Izjava g. Đure Šurmina o hrvatskim poslanicima u mađarskom saboru, odgovor na polemiku dr. Miška Radoševića.

633.

Pre dvadeset godina – Raspoloženje šefa austrijskog generalštaba u novembru 1915.
– Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, X, br. 49, str. 780–781; Beograd, 1935. [Ćir.]

634.*

Pred raspadom Austro-Ugarske monarhije i Jugoslavensko pitanje – [Đuro Šurmin]
Narodna odbrana, X, br. 50, str. 799–801; Beograd, 1935. [Ćir.]

1936.**635.**

»Obzor« i vojnička cenzura u vrijeme rata 1916.–1917. – Dr. Gjurio Šurmin
Obzor Spomen-knjiga 1860–1935, str. 266; Zagreb, 1936.

636.

Nekoliko beležaka iz vremena rata u Srbiji – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, XI, br. 5, str. 72–73; Beograd, 2. veljače 1936. [Ćir.]

637.

Iz zapisa o našima u Aradu (1914–1916) – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, XI, br. 9, str. 134–136; Beograd, 1. ožujka 1936.

638.

Jedan zanimljiv dokumenat iz 1915. godine – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, XI, br. 11, str. 163–164; Beograd, 15. ožujka 1936. [Ćir.]
– Telegram bana Škrleca predsjedništvu sarajevske zemaljske vlade.

639.

Za vreme rata austrijska vojska optužila je hrvatskog bana – Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXII, br. 11.301– 11.304, str. [14–15]; Beograd, 11. – 14. travnja 1936. [Ćir.]

640.

Stogodišnjica prve pjesme Petra Preradovića – Prof. dr. Gj. Š.
Danica, VI, br. 16, str. 5; Zagreb, 19. travnja 1936.
– Predavanje je na radiju čitao A. Gerašić.
– Inicijale razriješio Joe Matešić.

641.

Neke napomene za našu političku istoriju – Odgovor profesoru g. dr. Drag. Arandeloviću
– Dr. Đuro Šurmin
Pravda, XXXII, br. 11.397, str. 9; Beograd, 16. srpnja 1936. [Ćir.]
– Portret autora.
– Odgovor na članak »Na pravom putu«, *Pravda*, XXXII, br. 11.390, str. 3; Beograd, 9. lipnja 1936.

642.

Hrvatski ban i Srbi za vreme rata – Prof. dr. Đuro Šurmin
Glas Matice srpske, III, br. 56, str. 122–125; Novi Sad, 15. kolovoza 1936. [Ćir.]

643.

Pre 20 godina u Beogradu – okupiranoj prestonici – Narodna odbrana u očima okupatorskih vlasti – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, XI, br. 42, str. 758–759; br. 43, str. 775–776; Beograd, 18. i 25. listopada 1936. [Ćir.]

644.

Rad Narodne odbrane pred Austriskom Vrh. komandom 1918. – Dr. Đuro Šurmin
Narodna odbrana, XI, br. 47, str. 839–841; Beograd, 15. studenoga 1936. [Ćir.]

645.

Prvi decembar 1918. – Dr. Đuro Šurmin
Almanah Zaštita, str. 21–23; Beograd, 1936. [Ćir.]

646.

Protiv kvarenja našega narodnoga jezika – Dr. Đuro Šurmin

Naš jezik, V, br. 3, str. 69–75; Beograd, 1936.

- Odgovor na članake: »Protiv kvarenja srpskohrvatskog narodnog (književnog) jezika« – A. Paunov, *Naš jezik*, V, br. 1, str. 8–11; Beograd, 1936. i »Tko kvari narodni jezik?« – Andrija Kulier, *Obzor*, LXXVI, br. 63, str. 2; Zagreb, 16. ožujka 1936.

647.

Protiv kvarenja narodnog jezika – Prof. dr. Đuro Šurmin

Naš jezik, IV, br. 5, str. 141–142; Beograd, 1936.

- O ostavljanju nepostojanoga *e* u nazivima mjesta i prezimena iz kajkavskih krajeva u tisku.

648.

Nekoliko beležaka o književnim poslovima našim s obzirom na cenzuru – Dr. Đuro Šurmin

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XVI, sv. 1, str. 99–104; Beograd, 1936.

649.

Tito Brezovački i književnici kajkavci – Dr. Đuro Šurmin

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XVI, sv. 2, str. 309–313; Beograd, 1936.

650.

Sto godina hrvatskoga narodnoga preporoda – Dr. Đ. Š.

Zadugar, koledar hrvatskih seljačkih zadruga, str. 33–41; Zagreb, 1936.

- Sadržaj: Hrvati i slavenska misao; Život u Hrvatskoj; Omladina u radu za narod i domovinu; Prve hrvatske novine; Prvo hrvatsko predavanje; Borba za hrvatski jezik; Ime ilirsko – jedinstvo naroda; Odjek na hrvatsko ilirstvo; Neprilike političke i protivnici; Glavni uspjesi ilirskoga vremena; Madaronstvo i sveslavenstvo; Jugoslavenstvo mjesto ilirstvo; Zaključak.
- Podatak o autoru prema stilu i sadržaju članka.

1937.**651.**

Hrvatski ban neće da bude statista – Dr. Đuro Šurmin

Pravda, XXXIII, br. 11.569–11.572, str. [51]; Beograd, 6. – 9. siječnja 1937. [Ćir.]

652.

Iz života Jugoslavije (1830–1918) – Gdje je istina? – Dr. Đuro Šurmin

Narodna odbrana, XII, br. 13, str. 205–207; br. 14, str. 215–216; Beograd, 28. ožujka i 4. travnja 1937.

653.

Gotovost za rat u Austriji 1914. god. – Dr. Đuro Šurmin

Narodna odbrana, XII, br. 10, str. 148–149; Beograd, 6. svibnja 1937.

654.*

Iz života Jugoslavije – 1830–1918. – Gde je istina? – [Đuro Šurmin]

Jugoslaven, VI, br. 8, str. 5–6; Detroit, 1937.

- O razvitku jugoslavenske ideje.

1998.**655.**

Matija Antun Reljković – Dr. Đuro Šurmin

Satir iliti divji čovik, autor Matija Antun Reljković, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 1998., str. 138–139.

2001.**656.**

Eugen Kumičić – Dr. Đuro Šurmin

Začuđeni svatovi, autor Eugen Kumičić, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2001., str. 5–6.

– Predgovor.

2011.**657.**

Hrvatski preporod. Đuro Šurmin, kr. sveuč. profesor. Ilirsko doba. 1790.–1843. Pretisak 1. izdanja. Urednik: Ivan Sršen. Fortuna, Zagreb, lipanj 2011. – br. str.: 223 + 44 str. bilješki, 287 + 40 str. bilješki.

Lidija Bogović

Kazalo imenā bibliografije Đure Šurmina

A

AEHRENTHAL, Alois; *vidi*: AERENTHAL, Alois
AERENTHAL, Alois 443, 484
ANGJELINOVIĆ, Grga Budislav 393
ARANĐELOVIĆ, Dragoljub 641

B

BAHR, Hermann 277
BAKULA, Petar *fra* 55
BALOVIĆ, Andrija, *svećenik* 2
BARBULESCU, Ilie 461
BARČIĆ, Erazmo 286, 288, 306
BATTHYÁNY, Lajos, *grof* 521
BAUER, Antun, *zagrebački nadbiskup* 595
BAUM, Filip 580
BEG, Ante 143
BEGOVIĆ, Milan 26
BERCHTOLD, Leopold von, *grof* 467, 631
BERNARD, *sveti* 75
BERNEKER, Erich 94
BISMARCK, Otto von 498
BOGDANOVIĆ, David 329
BOGOVIĆ, Mirko 330
BONAPARTE, Napoleon 553
BOSANAC, Stjepan 24, 38, 56, 76, 95, 120, 153, 389
BOŽIĆ, Vaso 469
BREZOVAČKI, Tito (Tituš) 47, 424, 649
BRLIĆ, Alojzije Ignjat 129
BRLIĆ, Andrija Torkvat 129
BROZ, Ivan 38, 84, 95
BRUNŠMID, Josip 142

C

CAR, Marko 44
CLÉMENCEAU, Georges 533
CUVAJ, Slavko, *ban* 221, 223, 503

Ć

ĆIRIL, *sveti* 242
ĆOROVIĆ, Vladimir 278

D

DANIČIĆ, Đuro 37, 410, 519
DANIČIĆ, Gjuro; *vidi*: DANIČIĆ, Đuro
DEMETER, Dimitrija 276
DERENČIN, Marijan 158
DEŽELIĆ, Velimir 91
DIVKOVIĆ, Matija 31
DOBROVSKÝ, Josef 117
DRINKOVIĆ, Mate 358, 562, 563
DRŽIĆ, Marin 328

Đ

ĐORĐEVIĆ, Đorđe S. 31

F

FRANCEV, Vladimir Andrejevič 138
FRANK, Josip 189, 213
FRIDJUNG, Heinrich; *vidi*: FRIEDJUNG, Heinrich
FRIEDJUNG, Heinrich 224, 225

G

GAĆINOVIĆ, Vladimir 583
GAJ, Ljudevit 28, 99, 102, 105, 106, 119, 121, 132, 187, 189, 192, 202, 206–209, 227,

229, 230, 231, 245, 248, 253, 285, 371,
382, 392, 527

GANKE, Vječeslav 138

GAVRILOVIĆ, Andra 86

GEKTOROVIĆ, Petar; *vidi*: HEKTOROVIĆ,
Petar

GERAŠIĆ, Andrija 640

GESEMANN, Gerhard 445, 466

GJALSKI, Ksaver Šandor 92

GJERIĆ, V. 45

GLEĐEVIĆ, Antun 109

GLÜCK, Leopold 71

GRČIĆ, Jovan 115

GRUJIĆ, Radoslav M. 536

GUNDULIĆ, Dživo 10

GUNDULIĆ, Ivan 4, 14, 77, 82, 125, 324

H

HABSBURG, Otto von 566, 578

HADŽIĆ, Osman 25

HALLER, Franjo, *ban* 194, 282, 381, 432

HANGI, Antun 80

HARDEN, Maximilian 178

HARTMAN, Lavoslav 34, 53

HAVLIČEK 432

HEKTOROVIĆ, Petar 111

HINKOVIĆ, Hinko 103, 481

HINNEBERG, Paul 185

HIRC, Miroslav 144

HÖLDER, Alfred 96

HÖRMANN, Kosta 79

I

IVANOVIĆ, Dane 548

IVEKOVIĆ, Franjo 84

IVIĆ, Aleksa 468

IZVOLJSKI, Aleksandr Petrovič 484

J

JAGIĆ, Vatroslav 104, 165, 171, 172, 304,
311, 368

JAKŠIĆ, Grgur 497

JANDRIĆ, Matija 47, 568

JELAČIĆ, Josip, *ban* 202, 261, 263, 346, 354,
367, 504, 518

JELENIĆ, Đorđe 401

JENSEN, Alfred 77, 82

JOVANOVIĆ, Jovan Zmaj 39

JOVANOVIĆ, Slobodan 404

JOVANOVIĆ, Stojan 293

JUGOVIĆ, Vladoja S. 40

JUKIĆ, Luka 503

K

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 3, 101

KARADJORDJEVIĆ, Aleksandar; *vidi*: KA-
RAĐORĐEVIĆ, Aleksandar

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 5, 37, 49, 78,
129, 279, 292, 293, 400

KARADORĐEVIĆ, Aleksandar, *kralj* 423, 537,
557, 581

KARADORĐEVIĆ, Marija, *kraljica* 557, 583

KARAĐIĆ, Vuk Stefanović; *vidi*: KARADŽIĆ,
Vuk Stefanović

KARAGJORGJEVIĆI, *obitelj* 433

KARÁSEK, Josef 146

KARLIĆ, Petar 275, 284

KARLO, *car* 533

KAŠIĆ, Bartol 29

KOHARIĆ, Janko 141

KOLLÁR, Ján 46, 99, 105, 106

KOPITAR, Jernej 117

KRIZMANIĆ, Ivan, *opat* 99, 105

KRŠNJAVI, Iso 155–157

KUHAČ, Franjo Ksaver 145

KUKULJEVIĆ, Ivan Sakeinski 47, 52, 332,
333, 339

KULIER, Andrija 646

KULMER, Franjo 261, 263, 518

KUMIČIĆ, Eugen (Evgenij) 34, 656

KUNIĆ, Hámid Hercegovac 13

KUNIĆ, Mihajlo 57

KURELAC, Fran 247

KUŠLAN, Dragojlo 337

L

LAKATOŠ, Josip 316

LEPUŠIĆ, Ivan 12

LIVADIĆ, Branimir 330

LOPAŠIĆ, Radoslav 52

LORKOVIĆ, Ivan 360

LUNAČEK, Vladimir 308

M

MARTIĆ, Grgo *fra* 17, 133, 137, 139, 141
 MARULIĆ, Marko 85, 89, 90, 92
 MASARYK, Tomáš Garrigue 163, 544
 MATAVULJ, Simo 54
 MATEŠIĆ, Joe 640
 MAŽURANIĆ, Antun 368
 MAŽURANIĆ, B. 288
 MEDAKOVIĆ, Bogdan 547, 561
 METERNIH; *vidi*: METTERNICH, Klemens
 Wenzel Lothar
 METOD, *sveti* 242
 METTERNICH, Klemens Wenzel Lothar 392
 MIKLOUŠIĆ, Tomaš 47, 424
 MILAKOVIĆ, Josip 41, 133
 MILER, Ferdo Živko 35
 MILETIĆ, Stjepan 118
 MILETIĆ, Svetozar 448, 470
 MILIĆEVIĆ, Ivan 25
 MILIĆEVIĆ, Milan Gjakov 98
 MILUTINOVIĆ, Sima Sarajlija 102, 289
 MOLER, Petar 387
 MRAKOČIĆ, Juraj, *svećenik* 28
 MRAZOVIĆ, Matija 399
 MURKO, Matija (Matthias) 46, 488
 MUŠICKI, Lukijan, *episkop* 57

N

NEMČIĆ, Antun 285, 303
 NIETZSCHE, Friedrich 88
 NIKOLIĆ, Miron, *vladika* 536
 NOVAK, Vjenceslav 16
 NOVAKOVIĆ, Dimitrij 194
 NOVAKOVIĆ, Stojan 268, 269
 NJEGOŠ, Nikola I. Petrović, *kralj* 449
 NJEGOŠ, Petar II. Petrović 310, 539

O

OBRADOVIĆ, Dimitrije (Dositelj, Dositije)
 249–251, 259
 OBRENOVIĆ, Miloš, *srpski knez* 98, 202, 271,
 283, 293, 373, 379, 387, 388, 434
 OMAN, Emil 497
 OSTOJIĆ, Mato 74
 OŽEGOVIĆ, Metel 211, 265

P

PARMAČEVIĆ, Stjepan 154, 162, 169, 175,
 208, 233, 236, 237, 240, 247, 260, 327,
 331, 333, 334
 PAŠIĆ, Nikola 383, 429, 451, 472, 501, 550
 PAŠIĆ, Sreten 23
 PAUNOV, A. 646
 PAVIĆ, Armin 314, 317, 324, 325, 335
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 214
 PETRAVIĆ, Ante 140
 PETROVSKIJ, Nestor Memnonovič 111
 PLAMENAC, Petar 489
 POLIT-DESANČIĆ, Mihailo 607
 POPOVIĆ, Dimitrije 484
 PORFIROGENET 324
 POTOČNJAK, Franko 479
 PRERADOVIĆ, Petar 43, 343, 518, 640
 PRIBIĆEVIĆ, Svetozar 135, 288
 PROTIĆ, Stojan M. 362, 394
 PYPIN, Alexander Nikolaevič 59

R

RAČKI, Franjo 519
 RADETIĆ, Ivan 31
 RADIĆEVIĆ, Branko 403
 RADOŠEVIĆ, Mijo (Miško) 481, 632
 RAKOVAC, Dragutin 295, 312
 RANKOVIĆ, Svetolik P. 54
 RAUCH, Levin, *ban* 222, 441
 RAUCH, Pavao, *ban* 154, 160, 173, 193, 200,
 203, 210, 212, 213, 219, 221–223, 232,
 443
 RAUH, Pavao; *vidi*: RAUCH, Pavao
 RELKOVIĆ, Matija Antun 377, 655
 RELJKOVIĆ, Matija Antun; *vidi*: RELKO-
 VIĆ, Matija Antun
 REŠETAR, Milan 96
 REVERTERA, *grof* 476

S

SAVIĆ, Milan 23
 SCHLEGEL, Toni 524
 SEDENIK, File; *vidi*: SZEDENICH, File
 SEDLNITZKY, Josef, *bečki ministar, grof* 270
 SETON-WATSON, Robert William 307, 464
 SKERLECZ, Ivan; *vidi*: ŠKRLEC, Ivan

SKERLIĆ, Jovan 188, 280, 326, 407–409, 617
 SRŠEN, Ivan 657
 STARČEVIĆ, Ante 135, 288, 615
 STOJANOVIĆ, Ljubomir 31, 279, 357, 400
 STOJANOVIĆ, Nikola 481
 STRATIMIROVIĆ, Stefan 117
 STROSSMAYER, Josip Juraj, *biskup* 60, 122, 124, 127, 128, 228, 231, 245, 281, 327, 361, 435, 615
 SUNDEČIĆ, Jovan 68, 289
 SUPILO, Frano 490, 492, 494, 551
 SZÉCHENYI, Béla, *grof* 215
 SZEDENICH, File 309
 SZMRECSANYI 338
 SZTERÉNYI, József 170

Š

ŠAFAŘÍK, Pavel Josef 99, 105
 ŠEGVIĆ, M. Cherubin 87
 ŠIŠIĆ, Ferdo 141
 ŠKRLEC, Ivan, *ban* 467, 483, 538, 638
 ŠPÖRER, Juraj 99, 105
 ŠREPEL, Milivoj 123, 130, 131
 ŠTOOS, Pavao 152
 ŠTROSMAJER, Josip Juraj; *vidi*: STROSSMAYER, Josip Juraj
 ŠUMENKOVIĆ, Ilija 510

T

TANKOSIĆ, Vojo 603
 TISZA, István *grof* 465, 467, 483
 TODORVIĆ, Kosta 612
 TOMAZE; *vidi*: TOMMASEO, Nikola
 TOMIĆ, Josip Eugen 67

TOMIĆ, S. N. 78
 TOMMASEO, Nikola 274, 386
 TRNSKI, Ivan 100

V

VASIĆ, Miloje M. 31
 VEŽIĆ, Vladislav 36
 VIDAČIĆ, Marcel 29, 30, 34, 37, 49, 54, 56, 57, 59, 330
 VITEZOVIĆ, Pavao 32, 50, 110
 VLAHOVIĆ, Drago 538
 VOJNOVIĆ, Kosta 72
 VRAZ, Stanko 239, 243, 301, 539
 VRBANIĆ, Juraj 406
 VRHOVAC, Maksimilijan, *zagrebački biskup* 117
 VRHOVAC, Radovan 410
 VUKALOVIĆ, Luka 17, 133, 137
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 285, 301, 303, 397
 VULETIĆ, M. 413

W

WENDEL, Herman 392, 475, 498
 WERTHEIMER, Eduard von 307

Z

ZLATARIĆ, Marin 4
 ZLATARVIĆ, Robert 367
 ZRINSKA, Jelena 33
 ZRINSKI, Petar 33

Ž

ŽERAJIĆ, Bogdan 583
 ŽIVKOVIĆ, Mita 54

Josipa Dragičević

LITERATURA O ĐURI ŠURMINU

Stručni članak
UDK 821.163.42(01) Šurmin, Đ.

Popis literature o Đuri Šurminu temelji se na bibliografskim jedinicama iz Kataloga retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža u kojemu su dostupni podatci o člancima iz periodičnih publikacija za razdoblje do 1945. godine. Ti su podatci nadopunjeni bibliografskim jedinicama dostupnima u katalozima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te drugih knjižnica, kao i enciklopedijskim, leksikonskim i ostalim mnogobrojnim znanstveno-stručnim publikacijama. Bibliografske jedinice poredane su kronološki te su unutar godine prvo navedeni prilozi u knjigama, a potom prilozi u časopisima i novinama prema kronološkom odnosno, ukoliko nije definirano vrijeme izlaska publikacije, abecednom slijedu. Bibliografske jedinice provjerene su u knjigama, časopisima i novinama te dopunjene podacima koje nisu sadržavali dosadašnji pregledi. Do pojedinih izvornika nije bilo moguće doći, pa su neprovjerene bibliografske jedinice obilježene zvjezdicom. Na kraju literature o Đuri Šurminu nalazi se autorsko i predmetno kazalo imena, a uz ime je naveden broj bibliografske jedinice.

Recepcija javnoga djelovanja Đure Šurmina kao aktivnoga političara ostala je vjerojatno u nešto većoj mjeri zabilježena u ondašnjoj periodici nego što je bilo moguće istražiti prigodom sastavljanja ovoga popisa literature, a to se jednim dijelom odnosi i na recepciju znanstvenoga rada Đure Šurmina kao povjesničara književnosti. Unatoč tomu, kao i pretpostavci koja prati svaku bibliografiju o njezinoj nedovršenosti, o popisu literature o Đuri Šurminu, ovom prigodom sastavljenom prvi put, ipak se može govoriti kao o temeljnom polazištu u budućim istraživanjima o Šurminovu radu i djelovanju.

1882.**1.**

[ANONIM]

– (Primljeni u nadbiskupsko sirotište.) – [Anonim]

Narodne novine, XLVIII, br. 202, str. [2]; Zagreb, 4. rujna 1882.**1895.****2.**

IBLER, Janko

Akademijske publikacije – I–r.

Narodne novine, LXI, br. 132, str. [4–5]; br. 144, str. [3–4]; Zagreb, 10. i 25. lipnja 1895.

– O Šurminovoj raspravi »Osobine današnjega sarajevskoga govora« u broju 144.

– Autor prema ostaloj suradnji.

1896.**3.**

SINIŠA

Kakva se daje duševna hrana našoj srednješkolskoj mladeži? – Siniša

Srbobran, XIII, br. 103, str. [1–2]; br. 104, str. [1–2]; br. 105, str. [1–2]; br. 106, str. [1–2]; br. 107, str. [1–2]; br. 108, str. [1–2]; br. 109, str. [1]; Zagreb, 17. (29) rujna, 19. rujna (1. listopada), 21. rujna (3. listopada), 24. rujna (6. listopada), 26. rujna (8. listopada), 28. rujna (10. listopada), 1. (13.) listopada 1896. [Ćir.]– Prikaz i ocjena djela *Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih : za VII. i VIII. razred srednjih škola*.**1897.****4.**

ŽIVANOVIĆ, Jovan

8. Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih. Za VII i VIII razred srednjih škola, složili D. Šurman i S. Bosanac. U Zagrebu. Troškom i nakladom kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade. – Jov[an] Živanović

Brankovo kolo, III, br. 8, str. 252–253; br. 9, str. 283–284; Srijemski Karlovci, 20. veljače (4. ožujka) i 27. veljače (11. ožujka) 1897. [Ćir.]

– Prikaz.

– Naslov tiskan latinicom.

1898.**5.**

[ANONIM]

Povjest književnosti hrvatske i srpske napisao dr. Gjuro Šurmin, s 21 izpravom i sa 70 portreta. Tisak i naklada knjižare Lava Hartmana (Kugli i Deutch), Zagreb 1898. Str. 317 u vel. 4. Ciena 3 forinta – [Anonim]

Hrvatsko pravo, IV, br. 816, str. [3]; Zagreb, 26. srpnja 1898.

6.

[ANONIM]

Šurmin dr. Gjuro. Književnost hrvatska u Otonovomu Slovník Naučný – [Anonim] *Osvit*, I, br. 1, str. 5; Mostar, 27. srpnja 1898.

7.

IBLER, Janko

Povjest književnosti hrvatske i srpske – r.

Narodne novine, LXIV, br. 177, str. [4–5]; Zagreb, 5. kolovoza 1898.

8.

DEŽMAN, Milivoj

Povjest hrvatske književnosti – Iv.

Obzor, XXXIX, br. 178, str. [4]; Zagreb, 6. kolovoza 1898.

9.

[ANONIM]

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao dr. Gjuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. Zagreb 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch.) Cijena broširanoj knjizi 3 for., vezanoj 4 for. – [Anonim]

Vienac, XXX, br. 32, str. 494; Zagreb, 6. kolovoza 1898.

10.

TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Gjuro Šurmin. Tisak i naklada knjižare L. Hartmanna (Kugli i Deutsch). Cijena uvez. 4 f. – Dr. A[nte] Tresić Pavičić

Novi vek, III, br. 4, str. 232–243; Zagreb, 15. kolovoza 1898.

11.

BORANIĆ, Dragutin

Povjest hrvatske i srpske književnosti.*) – D[ragutin] Boranić

Narodne novine, LXIV, br. 188, str. [1–2]; Zagreb, 19. kolovoza 1898.

12.

TURIĆ, Jure

Kakova nam još treba povjest književnosti? – Dr. J[ure] Turić

Vienac, XXX, br. 35, str. 542–543; Zagreb, 27. kolovoza 1898.

– O potrebi izdavanja povijesti koja će čitateljima olakšati razumijevanje književnih radova; u povodu Šurminove povijesti hrvatske književnosti, koja je »namjenjena samo književnicima«.

13.

[ANONIM]

Povjest hrvatske književnosti. (Mala ocjena). – [Anonim]

Svjetlo, XIII, br. 35, str. [2]; Karlovac, 28. kolovoza 1898.

14.

[ANONIM]

[O Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*] – [Anonim]*Naša sloga*, XXIX, br. 33, str. [5]; Trst, 1. rujna 1898.**15.**

DEVČIĆ, Ivan

Dvie tri o Šurminovoj »Povjesti književnosti hrvatske i srpske«. Priobćio Ivan Devčić – Ivan Devčić

Novi vjek, III, br. 5, str. 295–300; Zagreb, 1. rujna 1898.**16.**

DEŽELIĆ, Velimir

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao dr. Gjuro Šurmin. Sa dvadeset i jednom ispravom i sa 70 portreta. 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb Ilica. Ukoričena 4 for. Nevezana 3 for. – Dr. V[elimir] Deželić

Prosvjeta, VI, br. 17, str. 555–556; Zagreb, 1. rujna 1898.**17.**

VRHOVAC, Radivoj

15. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. Lav Hartman, Zagreb 1898. – R[adivoj] Vrh[ovac]

Brankovo kolo, IV, br. 46, stup. 1461–1466; Srijemski Karlovci, 12. (24.) studenoga 1898. [Ćir.]

– Podatak o piscu prema godišnjem sadržaju časopisa.

18.

ŽIVANOVIĆ, Jovan

18. Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola složili Gj. Šurmin i S. Bosanac. Zagreb. 1896. – Jovan Živanović

Brankovo kolo, IV, br. 48, stup. 1529–1533; Srijemski Karlovci, 26. studenoga (8. prosinca) 1898. [Ćir.]**19.**

ŽIVANOVIĆ, Jovan

Sitne bilješke – J[ovan] Živ[anović]

Brankovo kolo, IV, br. 51–52, stup. 1655–1659; Srijemski Karlovci, 17. (29.) prosinca 1898. [Ćir.]

– Filološke opaske o suvremenim temama.

– Ime autora prema stupcu 188 i godišnjem sadržaju.

20.*

TOMANOVIĆ, Lazar

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) Zagreb – [Lazar] T[omanović]

Glas Crnogorca, XXVII, br. 33; Cetinje, 1898. [Ćir.]

21.*

Š–N

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. Zagreb 1898. – Š–n

Iskra, I, br. 20, str. 319–320; Beograd, 1898. [Ćir.]

22.*

PEPOVIĆ, Lazar T.

Dr. Đ. Šurmin – [Lazar T. Pepović]

Luča, IV, br. 8, str. 350; Cetinje, 1898. [Ćir.]

– Prikaz djela Đ. Šurmina *Povjest književnosti hrvatske i srpske*.

– Autor iz godišnjega sadržaja.

23.*

KUNIČIĆ, Petar

Poviest književnosti – Petar Kuničić

Narodni list, XXXVII, br. 71; Zadar, 1898.

1899.**24.**

PASARIĆ, Josip

Jagić prema hrvatstvu i srbstvu. Napisao Prof. Josip Pasarić, Preštampano iz »Obzora«, Tiskom Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1899., br. str. 42.

25.

LORKOVIĆ, Ivan

Hrvatska književnost u 1898. – Ivan Lorković (Zagreb)

Brankovo kolo, V, br. 13, str. 399–409; Srijemski Karlovci, 1. (13.) travnja 1899. [Ćir.]

26.

PASARIĆ, Josip

Jagić prema hrvatstvu i srbstvu – Josip Pasarić

Obzor, XL, br. 166, str. 1–2; br. 167, str. 1–2; br. 168, str. 1–2; br. 170, str. 1–2; br. 171, str. 1; br. 172, str. 1–2; Zagreb, 22., 24., 25., 27., 28. i 29. srpnja 1899.

– I kao poseban otisak.

27.

HRANILOVIĆ, Jovan

Jagić prema hrvatstvu i srbstvu – J[ovan] Hr[anilović]

Vienac, XXXI, br. 31, str. 506; Zagreb, 5. kolovoza 1899.

28.

JAGIĆ, Vatroslav

Kratka izjava – V[atroslav] Jagić

Narodne novine, LXV, br. 196, str. [4]; Zagreb, 28. kolovoza 1899.

– U povodu napada *Obzora* radi kritike koju je Jagić napisao o Šurminovoj povijesti književnosti.

29.

JAGIĆ, Vatroslav

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đuro Šurmin. 1898. 8°. 317 S. Zagreb (Kugli i Deutsch) – V[atroslav] Jagić

Archiv für Slavische Philologie, XXI, sv. 1–2, str. 245–251; Berlin, 1899.

30.

JIREČEK, Constantin

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Volumen VI. Acta croatica (1100–1499). – Hrvatski spomenici. Sveska I. Zbirku I. Kukuļevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio Dr. Đuro Šurmin. U Zagrebu (jugoslav. akademija) 1898, 8°, X und 500 S. (Preis 3 fl. 50 kr.) – C[onstantin] Jireček

Archiv für Slavische Philologie, XXI, sv. 3–4, str. 617–622; Berlin, 1899.

31.

JAGIĆ, Vatroslav

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch) – V[atroslav] Jagić

Delo, VI, knj. XXII, str. 475–481; Beograd, 1899. [Ćir.]

– Naslov i ime pisca latinicom.

32.

VUKIČEVIĆ, Milenko M.

Povjest književnosti hrvatske i srpske, napisao Dr. Gjuro Šurmin s 21 ispravom i sa 70 portreta 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica. Strana 317. velike osmine sa tumačem, spomenicima i registrom osobnih imena na kraju. Cena povezanoj 4 for. nepovezanoj 3 for. – M[ilenko] M. V[ukičević]

Prosvetni glasnik, XX, br. 1, str. 36–38; Beograd, 1899. [Ćir.]

– Naslov latinicom.

– Podatak o piscu: Vl. Nedić.

33.*

[ANONIM]

Značaj Dubrovnika – [Anonim]

Srbobran, XVI, br. 96; Zagreb, 1899. [Ćir.]

– O tome da Dubrovnik ne može postojati bez Srba.

– Osvrt na predavanje Constantina Jirečeka u bečkoj akademiji znanosti pod naslovom »Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka« i na djelo Luja Vojnovića *Dubrovnik i Osmansko carstvo*, a u vezi s napadom u *Obzoru* na V. Jagića zbog njegove ocjene Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*. Iz 33. broja *Dubrovnika*.

34.*

BESAROVIĆ, Nikolin Petar

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. Zagreb, tisak i naklada Knjižare L. Hartmana 1898. – Nikolin Petar Besarović

Zora, IV, br. 11, str. 387–390; Mostar, 1899. [Ćir.]

– Naslov članka i citati latinicom.

1900.**35.**

MILČETIĆ, Ivan

O rajskoj ptici – I[van] Milčetić

Vienac, XXXII, br. 4, str. 63; Zagreb, 27. siječnja 1900.

- O motivu rajске ptice u hrvatskoj književnosti u povodu Šurminova članka »Bilješka iz stare glagolske literature. (O rajskoj ptici)«, *Vienac*, XXXII, br. 2, str. 30–31; Zagreb, 13. siječnja 1900.

36.

KORABLJEV, Vasilij Nikolaevič

Dr. Gjuro Šurmin Povjest Književnosti hrvatske i srpske. II: Srpska književnost (str. 227–303. – V[asilij] [Nikolaevič] Korabljev

Nova Iskra, II, br. 6, str. 189–191; Beograd, 16. lipnja 1900. [Ćir.]

- Naslov latinicom.

37.

HRANILOVIĆ, Jovan

Dva djela o povjesti hrvatske i srpske književnosti – –r

Vienac, XXXII, br. 43, str. 679–680; Zagreb, 27. listopada 1900.

- Osvrt na kritiku T. D. Florinskoga o Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* i *Očerki serbo-hrvatskoj literaturi* A. Stepoviča.
- Pisac prema godišnjem sadržaju.

38.

SCHERZER, Ivan

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Đ. Šurmin. Zagreb 1898. Cijena 3 for. – Dr. I[van] Scherzer

Nastavni vjesnik, VIII, br. 2, str. 196–203; Zagreb, 1900.**39.***

[ANONIM]

Hrvati i »hrvatske« narodne pjesme – [Anonim]

Srbobran, XVII, br. 217, str. 5; Zagreb, 1900. [Ćir.]

- O uzrocima nezanimanja hrvatske čitateljske publike za ta Matičina izdanja.
- Osvrt na Šurminov članak »Uz hrvatske narodne pjesme« u 40. broju *Vienca*.

1902.**40.**

[ANONIM]

Hrvatska književnost na hrvatskom sveučilištu – [Anonim]

Hrvatska, br. 20, str. [1]; Zagreb, 25. siječnja 1902.

- Prigodom imenovanja Đ. Šurmina za izvanrednoga profesora hrvatskoga jezika i književnosti na zagrebačkom sveučilištu.
- O Šurminovoj *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*.

41.

STOJKOVIĆ, Sreta J.

Kosovska epopeja – Sr[eta] J. Stojković

Nova Iskra, IV, br. 1, str. 31–32; br. 4, str. 126–128; Beograd, siječanj i travanj 1902.

[Ćir.]

– Polemika s Đurom Šurminom.

42.

BOGIĆEVIĆ, VI.

»Bosansko-hrvatska ćirilica?!« – VI. Bogićević (»Srđ«)

Srbobran, XIX, br. 137, str. 7; Zagreb, 28. lipnja (11. srpnja) 1902. [Ćir.]

– Osvrt na Šurminovo djelo *Povjest književnosti hrvatske i srpske*.

– Iz *Srda*.

43.

BOGIĆEVIĆ, VI.

»Bosansko-hrvatska ćirilica?!« – VI. Bogićević

Srđ, I, br. 12, str. 542–543; Dubrovnik, 30. lipnja 1902. [Ćir.]

– Osvrt na pisanje Đ. Šurmina u *Povjesti književnosti hrvatske i srpske*.

44.

D. P.

»Bilježke za hrvatski preporod«, napisao dr. Gjuro Šurmin. Preštampano iz »Vienca« s dodatcima. 1902. Dionička tiskara u Zagrebu. Ciena K – 60 fil. – D. P.

Hrvatska, III, br. 263, str. [3]; Zagreb, 15. studenoga 1902.

– Prilog *Hrvatske*, br. 263.

1903.**45.**

ŠURMIN, Đuro

Pisma Daničićeva Dragutinu Kušlanu (1848–1849.). Priopćio Dr. Đuro Šurmin – Zagreb

– Dr. Đuro Šurmin

Brankovo kolo, IX, br. 43, str. 1369–1372; Srijemski Karlovci, 23. listopada (5. studenoga) 1903. [Ćir.]

46.

IBLER, Janko

[O djelima Đure Šurmina *Hrvatski preporod* i Stjepana Miletića *Hrvatsko glumište*]

– I–r

Narodne novine, LXIX, br. 279, str. [4]; Zagreb, 5. prosinca 1903.

– Autor prema podatku Z. Markovića.

47.

[ANONIM]

Hrvatski preporod – [Anonim]

Hrvat, X, br. 24, str. [6]; Gospić, 21. prosinca 1903.– Božićni prilog *Hrvatu*, broj 24.**48.**

M. D.

Dr. Gjuro Šurmin: Hrvatski preporod. Dionička Tiskara u Zagrebu. Cijena 3.50 – M. D. *Brankovo kolo*, IX, br. 50, str. 1596–1597; Srijemski Karlovci, 11. (24.) prosinca 1903. [Ćir.]

– Naslov latinicom.

49.

BĆ

Gjuro Šurmin: Hrvatski preporod 1790.–1836. – Bć

Narodna obrana, II, br. 294, [str. 7 Božićnoga priloga]; Osijek, 24. prosinca 1903.

– U rubrici: Iz novije hrvatske književnosti.

50.*

MARJANOVIĆ, Milan

Hrvatski preporod – [Milan Marjanović]

Crvena Hrvatska, XIII, br. 52, str. 1–2; Dubrovnik, 1903.– Kritički osvrt na Šurminovo djelo *Hrvatski preporod*.

– Pisac je urednik.

51.

–U–

Dr. Đuro Šurmin: Hrvatski preporod (1799. do 1836.) U Zagrebu tisak Dioničke tiskare 1903. – –U–

Vienac, XXXV, br. 24, str. 773 [portret Lj. Gaja] + 786–787; Zagreb, 1903.**1904.****52.**

B.

Hrvatski preporod. Napisao dr. Gjuro Šurmin, Zagreb, str. 222 + 044 – B.

Svjetlo, XX, br. 3, str. [2]; br. 4, str. [2]; Karlovac – Zagreb, 17. i 24. siječnja 1904.**53.**

JELOVŠEK, Vladimir

Iz hrvatske književnosti g. 1903.* Napisao Vl. Jelovšek – Vl[adimir] Jelovšek

Svjetlo, XX, br. 4, str. [2]; Karlovac – Zagreb, 24. siječnja 1904.

– Preveo Br.

– Odlomci članka objavljenoga u praškom *Času* o djelima Đure Šurmina *Hrvatski preporod*, Stjepana Miletića *Hrvatsko glumište, 1894.–1899.* i Milana Marjanovića *Hrvatski pokret*.

54.

–R.

»Hrvatski preporod«. Napisao Đuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor. I. od g. 1790. do 1836. S 3 slike. Zagreb 1903. – –r

Kršćanska škola, VIII, br. 3, str. 43–45; Zagreb, 10. veljače 1904.

55.

LUNAČEK, Vladimir

Der Ilyrismus. [Hrvatski preporod (od god. 1790–1836) napisao dr. Gjuro Šurmin.] – [Vladimir] Lunaček

Agramer Zeitung, LXXIX, br. 39, str. 1–3; br. 42, str. 1–2; br. 47, str. 1–2; Zagreb, 18., 22. i 27. veljače 1904. [Got.]

56.

STEKLASA, Ivan

Hrvatski preporod. Napisao dr. Gjuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor. I. Od godine 1790. do 1836. S 3 slike. Zagreb. Tisak »Dioničke tiskare«. 1903. Str. VII+223+044. Cena 4 K. – I[van] Steklasa

Dom in svet, XVII, br. 4, str. 243; Ljubljana, 1. travnja 1904.

57.

[ANONIM]

Matica Hrvatska – [Anonim]

Obzor, XLV, br. 267, str. [3]; Zagreb, 22. studenoga 1904.

– O sukobu u Matici hrvatskoj između starih i mladih; s izjavama Vjekoslava Klaića, Đure Arnolda, Ante Radića, Milivoja Dežmana, Đure Šurmina i Josipa Pasarića.

– U rubrici: Prosvjeta i umjetnost.

58.

LEOPOLD, E. I.

Dr. D. Šurmin: Hrvatski preporod. I. dio. Zagreb, Dionička tiskara. 1903. Str. 223 + 044. Cijena K 3.50 za pretplatnike – E. I. Leopold

Katoliški obzornik, VIII, sv. 2, str. 220–221; Ljubljana, 1904.

59.*

JOVANOVIĆ, Gaja

Hrvatski preporod I (1790–1836), napisao Đuro Šurmin. U Zagrebu 1903. O Srđevu dne u Beogradu – G[aja] Jovanović

Nastavnik, knj. XV, sv. 9–10, str. 415–420; Beograd, 1904. [Ćir.]

– Naslov i podnaslov latinicom.

60.*

MILAS, Matej

Šurmin: Hrvatski preporod, 1. od godine 1790. do 1835. – Matej Milas

Osvit, VII, 35; Mostar, 1904.

61.

[ANONIM]

Hrvatski preporod g. 1790.–1836. Napisao Gj. Šurmin kr. sveuč. profesor, Zagreb, 1903. Tisak Dion. tiskare. – [Anonim]
Prosvjeta, XII, br. 6, str. 197–198; br. 7, str. 230–231; br. 8, str. 259; Zagreb, 1904.

1905.**62.**

STEKLASA, Ivan

Hrvatski preporod. Napisao Djuro Šurmin, kr. sveučilišni profesor. II. Od god. 1836. do 1843. S 6 slika. Zagreb. Tisak dioničke tiskare. 1904. Str. 287 + 040. – Iv[an] Steklasa
Dom in svet, XVIII, br. 3, str. 179; Ljubljana, 1. ožujka 1905.

63.

JAGIĆ, Vatroslav

Prof. V. Jagić o Šurminovom »Hrv. preporodu«. (Archiv für slav. Philologie, XXVII.) – V[atroslav] Jagić
Obzor, XLVI, br. 131, str. [1]; br. 132, str. [1]; Zagreb, 7. i 8. lipnja 1905.

64.

JAGIĆ, Vatroslav

Hrvatski preporod. Napisao Đuro Šurmin (Die kroatische Wiedergeburt von Universität-professor Gjuro Šurmin I. Od godine 1790 do 1836. Zagreb 1903. 8°. VII. 203, 043. II. Od godine 1836 do 1843. Zagreb 1904. 8°. 287, 040. – V[atroslav] J[agić]
Archiv für slavische Philologie, XXVII, sv. 1, str. 133–138; Berlin, 1905.

– Tekst na njemačkom.

– Prikaz.

65.

MATIĆ, Tomo

Gjuro Šurmin. *Hrvatski preporod*. I. Od godine 1790. do 1836. Zagreb 1903. 8°. VII. 203, 043. II. Od godine 1836. do 1843. Zagreb 1904. 8°. 287, 040. – Dr. T[omo] Matić
Letopis Matice srpske, knj. CCXXXI, str. 104–111; Novi Sad, 1905. [Ćir.]

66.*

[ANONIM]

Predavanje o Martiću i Novaku – [Anonim]

Narodna obrana, IV, br. 245; Osijek, 1905.

– Prikaz predavanja Đ. Šurmina o fra Grgi Martiću i Wiesner-Livadića o Vjenceslavu Novaku na komemoraciji u Društvu hrvatskih književnika; s uvodnim govorom Ksavera Šandora Gjalskoga.

67.*

MILAS, Matej

Šurmin, Hrvatski preporod. II. sveska, od 1836. – 1843. g. – Dr. M[atej] Milas
Osvit, VIII, br. 64 / 65, str. 4; Mostar, 1905.

– Prikaz Šurminova djela *Hrvatski preporod II*.

1906.

68.

B.–GJ.

»Savremenik« i njegova kultura – B.–Gj.

Hrvatstvo, III, br. 33, str. [1–2]; Zagreb, 10. veljače 1906.

69.

MILČETIĆ, Ivan

Dr. Gjuro Šurmin: Hrvatski preporod – Prof. I[van] Milčetić

Glas Matice hrvatske, I, br. 3 i 4, str. 28–30; Zagreb, 10. ožujka 1906.

70.

RADIĆ, Ante

»Prvi« i »drugi« hrvatski preporod – Dr. A[nte] Radić

Glas Matice hrvatske, I, br. 3 i 4, str. 30; Zagreb, 10. ožujka 1906.

71.

[ANONIM]

Iz društva hrvatskih književnika – [Anonim]

Cibalis, II, br. 22, str. 4; Vinkovci, 3. lipnja 1906.– O odluci da uz Šurmina *Savremenik* uređuje Branko Dreschler.

72.

MATOŠ, Antun Gustav

Les Infâmes – A[ntun] G[ustav] Matoš

Hrvatsko pravo, XII, br. 3231, str. [2 i 4]; Zagreb, 25. kolovoza 1906.

– Polemika s Većeslavom Wilderom i Đurom Šurminom.

73.

[ANONIM]

Demonstrationen – [Anonim]

Agramer Tagblatt, XXI, br. 265, str. 5; Zagreb, 19. studenoga 1906. [Got.]

– Demonstracije starčevićanaca zbog napada na Josipa Franka.

74.*

[ANONIM]

Početak Gajevih novina – [Anonim]

Delo, XI, knj. XXXVIII, sv. 1, str. 144; Beograd, 1906. [Ćir.]

75.*

[ANONIM]

Tko je pobijedio? – [Anonim]

Hrvatski dnevnik, I, br. 105, str. 1; Sarajevo, 1906.

76.

OSTOJIĆ, Tihomir

Dr. Đuro Šurmin, *Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povjesti Hrvatske*. Napisao – Zagreb 1905 (Preštampano iz 162 knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). Str. 25 u 8°. – Tih[omir] O[stojić]

Letopis Matice srpske, knj. CCXXXV, str. 120–123; Novi Sad, 1906. [Ćir.]

– Pisac prema ostalim članovima istoga časopisa.

77.

VODNIK, Branko

Dr. Gjuro Šurmin: *Početak Gajevih novina. Prilog kulturnoj povjesti Hrvatske*. Preštampano iz 162. knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Dr. Branko Vodnik

Savremenik, I, knj. 1, br. 5, str. 384–385; Zagreb, 1906.

1907.**78.**

KOSTIĆ, Dragutin

Za hrvatski obrt (Dopis) – Dragutin Kostić

Pokret, IV, br. 1, str. 1; Zagreb, 2. siječnja 1907.

79.

ERDODY, Rudolf i TOMAŠIĆ, Nikola

Predstavka »Hrvatsko-slavonske zemaljske hipotekarne banke« na visoku kr. zem. vladu – Grof Rudolf Erdödy i Dr. N[ikola] Tomašić

Hrvatstvo, IV, br. 71, str. [2–3]; Zagreb, 27. ožujka 1907.

– Predstavka je odgovor na napade zastupnika Đ. Šurmina u Saboru.

80.

[ANONIM]

Šurminov govor – [Anonim]

Pokret, IV, br. 132, str. 1; Zagreb, 11. lipnja 1907.

– Osvrt na Šurminov govor u zajedničkom saboru o jezičnim pitanjima kod državnih željeznica.

81.

[ANONIM]

Pozdrav del. Šurminu – [Anonim]

Pokret, IV, br. 134, str. 4; Zagreb, 13. lipnja 1907.

82.

[ANONIM]

Gjuro Šurmin – [Anonim]

Dom i sviet, XX, br. 15, str. 281 [portret] + 298; Zagreb, 1. kolovoza 1907.

– Životopis.

83.*

RADIĆ, Stjepan

Gospodska košutovska sljepoća i hrvatska seljačka svijest – Stj[epan] Radić

Dom, I, br. 4 i 5; Zagreb, 1907.– Odgovor Đuri Šurminu na članak u *Hrvatskom narodu* »Što je 1906. godina doniela hrvatskomu narodu?«.**84.**

[ANONIM]

Portaiti iz Hrvatskoga sabora. (Serija druga.) – [Anonim]

Hrvatska smotra, knj. II, str. 144; Zagreb, 1907.

– Reprodukija karikatura (Serija druga): Josip Purić, dr. Fran Vrbanić, Grga Tuškan, dr. Pero Magdić, dr. August Harambašić, dr. Gjuro Šurmin, Svetozar Pribičević.

85.

[ANONIM]

»Savremenik«, mjesečnik društva hrvatskih književnika, br. 1., siječanj 1907. – [Anonim]

Hrvatska straža, V, str. 106–112; Krk, 1907.**86.**

STROHAL, Rudolf

Bilješke o školskim knjigama. Narodna knjiga u kajkavaca – Rudolf Strohal

Nastavni vjesnik, XV, sv. 3, str. 232–233; Zagreb, 1907.**1908.****87.**

[ANONIM]

Umirovljenje profes. dra. Šurmina? – [Anonim]

Svjetlost, IV, br. 14, str. 3; Vinkovci, 5. travnja 1908.**88.**

JACK

Najnoviji penzionirac – Jack

Zvono, II, br. 16, str. 260–264; Zagreb, 18. travnja 1908. [S portretom]

– O političkom radu Đ. Šurmina.

– Autor: Milan Marjanović?

89.

MASARYK, Tomáš Garrigue

Prof. Masarik o umirovljenju prof. Šurmina – [Tomaš Garrigue Masaryk]

Srbobran, XXV, br. 94, str. [1]; Zagreb, 19. travnja (2. svibnja) 1908. [Ćir.]– Autorova izjava uredniku bečke *Hrvatske korespondencije*.**90.**

[ANONIM]

Zagrebačke univerzitetlije strajkuju – [Anonim]

Narodnost, XII, br. 31, str. [2]; Zemun, 20. travnja (3. svibnja) 1908. [Ćir.]

– O štrajku studenata u Zagrebu zbog Šurminova umirovljenja.

91.

[ANONIM]

Umirovljenje sveučilišnih profesora – [Anonim]

Pokret, V, br. 92, str. 1; Zagreb, 21. travnja 1908.**92.**

[ANONIM]

Profesori srpskog univerziteta – d-ru Šurminu – [Anonim]

Srbobran, XXV, br. 96, str. [2]; Zagreb, 22. travnja (5. svibnja) 1908. [Ćir.]**93.**

[ANONIM]

Atentat na hrvatsko sveučilište. Umirovljenje prof. Šurmina – [Anonim]

Pokret, V, br. 97, str. 1–3; Zagreb, 27. travnja 1908.**94.**

MLAD.

Događaji na zagrebačkom univerzitetu – Mlad.

Srpski odjek, II, br. 18, str. [2]; Zemun, 27. travnja (10. svibnja) 1908. [Ćir.]

– O umirovljenju Đ. Šurmina.

95.

[ANONIM]

Umirovljenje prof. dra. Šurmina – [Anonim]

Ustavnost, I, br. 73, str. 3–4; Zagreb, 28. travnja 1908.**96.**

[ANONIM]

Bezakonja bez kraja i konca – [Anonim]

Hrvatski narod, XVII, br. 18, str. 1; Zagreb, 30. travnja 1908.

– U povodu dekreta o umirovljenju Đ. Šurmina po prijedlogu bana P. Raucha.

97.

[ANONIM]

Dr. Wahrmond – Dr. Šurmin – [Anonim]

Ustavnost, I, br. 75, str. 1; Zagreb, 30. travnja 1908.

– Uvodnik u povodu umirovljenja Đ. Šurmina.

– Paralela između dva slična slučaja.

98.

[ANONIM]

Dogodjaji na našem sveučilištu – [Anonim]

Ustavnost, I, br. 75, str. 2; Zagreb, 30. travnja 1908.

– U povodu akcije studenata protiv umirovljenja Đ. Šurmina.

99.

[ANONIM]

Die »Massregelungen« – [Anonim]

Agramer Zeitung, LXXXIII, br. 113, str. 1; Zagreb, 1. svibnja 1908. [Got.]

– U povodu umirovljenja Đ. Šurmina.

100.

[ANONIM]

Atentat na hrv. sveučilište – [Anonim]

Pokret, V, br. 102, str. 1–3; Zagreb, 2. svibnja 1908.

– Sadrži: »Izjava Hrv. književničkog društva«, »Zast. Masaryk o umirovljenju prof dra. Šurmina«, »Nasljednici progonjenih«, »Dogodjoi na sveučilištu«.

101.

[ANONIM]

Der Kampf gegen den Banus – [Anonim]

Slavonische Presse, XXIV, br. 102, str. 1; Osijek, 3. svibnja 1908. [Got.]

– U povodu umirovljenja Đ. Šurmina i Gavre Manojlovića.

102.

[ANONIM]

Warum Professor Šurmin pensioniert wurde – [Anonim]

Slavonische Presse, XXIV, br. 104, str. 1; Osijek, 6. svibnja 1908. [Got.]

103.

[ANONIM]

Exodus – [Anonim]

Ustavnost, I, br. 80, str. 1; Zagreb, 6. svibnja 1908.

– U povodu odlaska zagrebačkih studenata na sveučilišta u inozemstvu radi umirovljenja Šurmina.

104.

VARIČAK, Nikola M.

Poslanica Gg. dru Gjuri Šurminu i dru Gavri Manojloviću – Nikola M. Varičak

Sisački glas, VII, br. 19, str. [2]; Sisak, 10. svibnja 1908.

105.

[ANONIM]

Pozdrav Srpskih univerzitetskih profesora – [Anonim]

Svjetlost, IV, br. 20, str. 3; Vinkovci, 17. svibnja 1908.

106.

POPOVIĆ, Dušan

Das Rechtsmoment in der Universitätsaffäre. Von Abg. Dr. Dušan Popović – Dušan Popović

Agramer Tagblatt, XXIII, br. 120, str. 1–2; Zagreb, 23. svibnja 1908. [Got.]

– Pravni prikaz spora oko Šurminova umirovljenja i Manojlovićeve suspenzije.

107.

[ANONIM]

Nar. zast. dr. Šurmin u Trstu – [Anonim]

Pokret, V, br. 126, str. 3–4; Zagreb, 1. lipnja 1908.

– U povodu boravka u Trstu i kulturnoga djelovanja.

108.

KSIKS

Habe die Ehre – Ksiks

Pozor, I, br. 15, str. 2; Osijek, 24. rujna 1908.

– Anegdota o Šurminu.

109.

ŠURMIN, Đuro

Ein Brief des Abg. Šurmin – [Đuro Šurmin]

Agramer Tagblatt, XXIII, br. 230, str. 1; Zagreb, 7. listopada 1908. [Got.]– Pretiskano iz berlinskoga časopisa *Die Zukunft* o političkom odnosu između Hrvatske i Ugarske.

– Pisac iz uvodne bilješke.

110.

[ANONIM]

Dr. Šurmin – za mađjarski jezik željezničkih činovnika – [Anonim]

Pozor, I, br. 87, str. 1; Osijek, 18. prosinca 1908.– Preneseno iz *Pester Lloyd*a.**111.***

[ANONIM]

Univerzitetski štrajk – [Anonim]

Beogradske novine, XIV, br. 108, str. 1; Beograd, 1908.

– O protestu zagrebačkih studenata u povodu umirovljenja Đ. Šurmina.

112.*

RADIĆ, Ante

Gospodinu dru Gjuri Šurminu, kr. sveučilišnomu profesoru u m. u Zagrebu – Ante Radić

Dom, II, br. 31, 33; Zagreb, 1908.

– Osobna politička polemika.

113.*

[ANONIM]

Jedna naprednjačka veličina – [Anonim]

Glas slobode, I, br. 3, str. 3; 1908.

– O političkom moralu Đ. Šurmina.

114.*

[ANONIM]

Mahnitaju – [Anonim]

Hrvatski dnevnik, III, br. 105, str. 1; Sarajevo, 1908.

– O umirovljenju Đ. Šurmina, suspenziji Ferde Šišića i Lazara Cara na zagrebačkom sveučilištu i o pitanju naziva Hrvatska ili Srbija.

115.*

[ANONIM]

Sveučilišna afera – [Anonim]

Hrvatski dnevnik, III, br. 116, str. 1; Sarajevo, 1908.

– O egzodusu studenata sa Sveučilišta u Zagrebu, protiv Pavla Raucha zbog umirovljenja Đ. Šurmina.

116.*

[ANONIM]

Nepozvani sudije – [Anonim]

Hrvatski dnevnik, III, br. 209, str. 1; Sarajevo, 1908.

– Kritika govora na Sveslavenskom kongresu u Ljubljani u prilikama u Bosni i Hercegovini i položaju Srba.

117.*

[ANONIM]

»Impertinantno pismo« – [Anonim]

Politika, VI, br. 1536, str. 1; 1908. [Ćir.]

– U povodu umirovljenja Đ. Šurmina.

118.*

[ANONIM]

»Akademija« – [Anonim]

Učiteljski tovariš, XLVIII, br. 11; Ljubljana, 1908.

– O Šurminovu predavanju »Slovenih in Hrvatih v prvi polovici XIX. stoletja«.

119.*

[ANONIM]

Mađar o Šurminovom penzionisanju – [Anonim]

Večernje novosti, XIV, br. 122, str. 2; Beograd, 1908. [Ćir.]**1909.****120.**

[ANONIM]

Značajna otkrića – [Anonim]

Srpsko kolo, VII, br. 7 i 8, str. 4–5; Zagreb, 5. (18.) ožujka 1909. [Ćir.]

– Izbor govora poslanika Đ. Šurmina u mađarskom saboru u povodu veleizdajničkog procesa u Zagrebu.

121.*

[ANONIM]

Plaćeništvo Ljudevita Gaja – [Anonim]

Sloboda, V, br. 51; Split, 1909.

– O političkim intrigama vezanim uz Lj. Gaja prema članku Đ. Šurmina.

122.*

[ANONIM]

Interpelacije prof. Šurmina – [Anonim]

Zastava (Večernji list), 44, br. 41, str. 2–3; Novi Sad, 1909. [Ćir.]

123.*

[ANONIM]

Zvanično priznanje »Narodnih novina« – [Anonim]

Zastava (Večernji list), 44, br. 43, str. 3; Novi Sad, 1909. [Ćir.]– O pisanju *Narodnih novina* u povodu interpelacije poslanika Šurmina o veleizdajničkom procesu u Zagrebu.**1910.****124.**

[ANONIM]

Zagrebačka izborna skupština – [Anonim]

Novosti, XV, br. 287, str. 1–2; Zagreb, 24. listopada 1910.**125.**

STROHAL, Rudolf

Kako je prikazana u školskoj knjizi hrvatska glagolska knjiga? – R[udolf] Strohal

Kršćanska škola, XVII, br. 3–4, str. 43–48; Zagreb, 31. listopada 1910. [za 1911.]– O knjizi *Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih : za VII. i VIII. razred srednjih škola*.**126.**

B. B.

Naprednjaci ostaju »naprednjaci« – B. B.

Hrvatska straža, VIII, str. 122–123; Senj, 1910.– Osvrt na Šurminov članak »Sjeni Ljudevita Gaja« u 17. broju *Zvona*.**127.**

STROHAL, Rudolf

Kako je g. Dr. Đuro Šurmin prepisao glagolske listine za akademjsko izdanje djela »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Acta croatica« (ab anno 1100.–1499.) Vol. VI. Hrvatski spomenici, sveska I. – R[udolf] Strohal

Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arhiva, XII, str. 128–130; Zagreb, 1910.**1911.****128.**

UJEVIĆ, Augustin Tin

Epigrama – A[ugustin] [Tin] Ujević

Stekliš, I, br. 1, str. 23–24; Zagreb, ožujak 1911.

– Sadržaj: »Opozicionalac Supilo«, »Politika i književnost«, »Šurminovi malheuri«, »Tomašićevi uspjesi«, »Hrvatska Palestina«, »Utješeni furtimaši«, »Iz uljudnog spravišća«, »Za jedan časak«.

– Pisac prema ostaloj suradnji.

129.**PRIJATELJ IZ HABJANOVACA**

Kako narod pjeva – Prijatelj iz Habjanovaca

Hrvatski narod, XX, br. 22, str. [2]; Zagreb, 1. lipnja 1911.

– Pjesma o Ivanu Lorkoviću, Đuri Šurminu, Franji Poljaku, Većeslavu Wilderu i Luki Šoškiću.

130.

[ANONIM]

V. javno pučko predavanje – [Anonim]

Narodni glas, VI, br. 47, str. [2]; Karlovac, 23. studenoga 1911.

– Prikaz Šurminova predavanja o ilirstvu.

131.*

[ANONIM]

Dr. Đuro Šurmin, dopisni član – [Anonim]

Godišnjak Srpske kralj. akademije, XXV, str. 332–334; Beograd, 1911. [Ćir.]

– Biografski podaci.

132.*

[ANONIM]

Đuro Šurmin: Književno-politička parodija Gajeva – [Anonim]

Slovenski jug, VIII, br. 21, str. 166; Beograd, 1911. [Ćir.]

– O sukobu Lj. Gaja i Rakovca 1838.

1912.**133.**

TOMIČIĆ, Juraj

God. 1917. i naša gospodarska budućnost. (Predavanje g. Tomičića). – [Juraj Tomičić]

Hrvatski pokret, VIII, br. 20, str. 4; Zagreb, 25. siječnja 1912.

– Predavanje održano 25. srpnja 1912. u Zagrebu.

134.

[ANONIM]

Drei Kroaten Mitglieder der Belgrader Akademie der Wissenschaften – [Anonim]

Neues Tagblatt, I, br. 52, str. 5; Zagreb, 22. veljače 1912. [Got.]

– Vijest o imenovanju Tadije Smičiklase, Đure Šurmina i Ivana Meštrovića dopisnim članovima Srpske kr. akademije nauka.

135.

[ANONIM]

Glavna skupština »Zidara« – [Anonim]

Jutarnji list, I, br. 29, str. 3–4; Zagreb, 2. travnja 1912.

1917.**136.**

HRELJANOVIĆ, Guido, TISZA Istvan i RAJAČIĆ, Josip
Izjava hrvatskih delegata – [Guido Hreljanović, Istvan Tisza i Josip Rajačić]
Jutarnji list, VI, br. 1808, str. 2–4; Zagreb, 25. ožujka 1917.

137.

[ANONIM]
Slučaj dra. Šurmina (Izjava za zaj. sabor.) – [Anonim]
Hrvatska riječ, II, br. 93, str. 1; Zagreb, 16. travnja 1917.

138.

RAJAČIĆ, Josip
Ključ za dešifriranje. (Bar. Rajačić protiv bar. Raucha.) – [Josip Rajačić]
Hrvatska riječ, II, br. 93, str. 2–3; Zagreb, 16. travnja 1917.
– Izjave Josipa Rajačića u peštanskom *A Napu* o šifri i ključu za dešifriranje što ga je Đ. Šurmin dobio od jednog kotarskog predstojnika.

139.*

[ANONIM]
Izjava barona Raucha – [Anonim]
Pregled listova, br. 548, str. 1; Ženeva, 1917.
– Tekst izjave barona Raucha iz časopisa *Pester Lloyd* od 8. travnja 1917. u povodu Rajačićeve izjave u parlamentu o nađenoj državnoj šifri kod Šurmina.

1918.**140.**

[ANONIM]
Povjerenici Narodnoga vijeća – [Anonim]
Hrvatski Lloyd, X, br. 46, str. 1–3; br. 46a, str. 1–2; br. 47, str. 3; Zagreb, 9., 13. i 16. studenoga 1918.

141.*

[ANONIM]
Istupanje dr. Đ. Šurmina i dr. I. Lorkovića iz hrvatsko srpske koalicije – [Anonim]
Pregled listova, br. 844, str. 2; Ženeva, 1918.
– Iz časopisa *Pester Lloyd*.

1919.**142.**

[ANONIM]
Znameniti Hrvati XX. stoljeća – [Anonim]
Koprive, XVI, br. 17, str. 7; br. 18, str. 10; Zagreb, 24. svibnja i 1. lipnja 1919.
– Sadržaj. – I. Budislav Grgur Andjelinović. – II. Djuro Šurmin. – III. Cesar Akačić. – Ivica Peršić.

143.*

[ANONIM]

Šurmin, Đuro (Štrajk bankovnih činovnika) Odgovor gospodinu Dru. Šurminu – [Anonim]

Jug, II, br. 214, str. 4; br. 215, str. 4; Osijek, 1919.– Odgovor na članak u *Hrvatu* u kojem Đuro Šurmin osuđuje štrajk bankovnih činovnika.**144.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

Natko Nodilo. (*1834. + 1912.) – Dr. Ferdo pl. Šišić

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, za godinu 1918., sv. 33, Zagreb, 1919., str. 95–142.

– Nekrolog; sadrži i nadgrobni govor Đ. Šurmina, str. 131–132.

145.*

LUKŠIĆ, Karlo

Štrajk – traje –. Odgovor gosp. Dr. Gjuri Šurminu, članu Narodnog Predstavništva na dopis u »Hrvatu« od 10. listopada o.g. – Karlo Lukšić

Vjesnik bankovnih činovnika, VIII, br. 9, str. 1–2; 1919.

– Polemika u vezi sa štrajkom bankovnih činovnika.

1920.**146.***

NEPOZVANI UČESNIK

Šurmin u Vrbanji – Nepozvani učesnik

Jug, III, br. 25, str. 3; Osijek, 1920.

– Prikaz govora Đ. Šurmina u povodu ulaska u vladu.

147.

KOVAČEVIĆ, Krešo

Znameniti Hrvati XX. stoljeća. II. Gjuro Šurmin – [Krešo Kovačević]

Koprive, Šaljivi kalendar za prestupnu godinu 1920., Nakladno poduzeće Vereš i drugovi, Zagreb, 1920., str. 57–58.

– Podatak o autoru: Nada Buconjić.

1921.**148.**

MAŽURANIĆ, Ivan

Lična sloboda, školstvo, političke prilike. Pismo bana Ivana Mažuranića iz 1849. god.

– [Ivan Mažuranić]

Obzor, LXII, br. 281, str. [3]; Zagreb, 16. listopada 1921.

– Pismo objavio Đuro Šurmin.

1922.**149.**

VODNIK, Branko

Ispovjest kulturnog radnika. Otpjevanje na »staru pjesmu« u »Hrvatu« – Dr. Branko Vodnik

Pokret, II, br. 33, str. 2; Zagreb, 8. veljače 1922.

150.

[ANONIM]

Moral jednoga »narodnog vodje«. U parama monarhista, a u politici republikanac! I to mi je predstavnik naroda. – Dr. Gjuro Šurmin brao dvije plate, a ne radi ništa – [Anonim]

Pokret, II, br. 45, str. 3; Zagreb, 22. veljače 1922.

151.*

R. V.

O prihvatljivcima – R. V.

Republika, VI, br. 18, str. 2; Beograd, 1922. [Ćir.]

– O korupciji Nikole Pašića, Marka Trifkovića i Đ. Šurmina.

1923.**152.**

TIM, Josif

Dr. Đuro Šurmin: Knez Miloš u Zagrebu 1848. Spomenik Srpske Kraljevske Akademije Nauka, LIV. u Beogradu 1922. – Dr. Josif Tim

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, III, sv. 1–2, str. 284–286; Beograd, 1923. [Ćir.]

1924.**153.**

[ANONIM]

Polu vijeka zagrebačkog sveučilišta. 19. listopada 1874. – 19. listopada 1924. – [Anonim]

Obzor, LXXV, br. 282, str. 4–5; Zagreb, 19. listopada 1924. [S 3 sl.]

154.

[ANONIM]

Hrvatski radikali – [Anonim]

Okovani radnik, I, br. 19, str. 1; Beograd, 23. studenoga 1924. [Ćir.]

– O Đuri Šurminu i Mati Drinkoviću.

155.

IVANIĆ, Momčilo

Ulazak u vladu g. Pašića g. g. D-ra Drinkovića i Dra Đ. Šurmina – D-r Momčilo Ivanić

Radikal, IV, br. 96, str. 1; Beograd, 25. studenoga 1924. [Ćir.]

156.

[ANONIM]

[U povodu imenovanja Drinkovića i Šurmina u Pribičević-Pašićevom kabinetu.] – [Anonim]

Obzor, LXV, br. 323, str. 7; Zagreb, 30. studenoga 1924.– Uvodnik *Obzora* bez naslova.**157.**

[ANONIM]

Za što je dr. Šurmin ostavio hrvatski front? – [Anonim]

Hrvatska riječ, I, br. 189, str. 1; Split, 5. prosinca 1924.**158.**

AĆIMOVIĆ, Milan R.

Samo da nije »ali« – M[ilan] R. Aćimović

Radikal, IV, br. 104, str. 1–2; Beograd, 5. prosinca 1924.**159.**

[ANONIM]

Drinković i Šurmin – [Anonim]

Slobodna tribuna, IV, br. 566, str. 2; Zagreb, 6. prosinca 1924.

– Kritika politike Mate Drinkovića i Đ. Šurmina.

160.

IVANIĆ, Momčilo

Izjava g. g. Šurmina i Drinkovića – D-r Momčilo Ivanić

Radikal, IV, br. 109, str. 1; Beograd, 11. prosinca 1924. [Ćir.]**161.**

[ANONIM]

Lom u P-P vladi! – [Anonim]

Domovina, I, br. 3, str. [1]; Zagreb, 30. prosinca 1924.**162.***

[ANONIM]

Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca – [Anonim]

Novosti, IV, br. 1178, str. 1; Beograd, 1924. [Ćir.]

– U povodu ulaska u vladu dva Hrvata – Mate Drinkovića i Đure Šurmina.

1925.**163.**

DEŽELIĆ, Velimir

Šurmin Đuro dr. – V[elimir] D[eželić]

Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925, Sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvat-

skog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom. Sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu. Prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva, Izdao: Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925.«, Tisak i oprema Hrvatskog stamparskog zavoda d. d. u Zagrebu, Zagreb, 1925., str. 260.

164.

[ANONIM]

Najnovije brzojavne i telefonske vijesti (Naši posebni izvještaji). – [Anonim]

Hrvatski pokret, I, br. 2, str. 1–2; Zagreb, 4. veljače 1925.

– O Šurminu: »Pitanje zaštite malih obrtnika«, »Činovničko pitanje«, »Konferencija kod predsjednika vlade«, »Hrvatska narodna stranka u Srijemu«.

165.

SKUPŠTINAR

Sastanak Hrvatske Narodne Stranke – Skupštinar

Hrvatski pokret, I, br. 2, str. 3–4; Zagreb, 4. veljače 1925.**166.**

[ANONIM]

Dolazak g. dra Šurmina u njegov izborni kotar. (Naša posebna izvješća). – [Anonim]

Hrvatski pokret, I, br. 3, str. 3–4; Zagreb, 5. veljače 1925.**167.**

JEDAN ČINOVNIK ZAGREPČAN

Izbornicima grada Zagreba – Jedan činovnik Zagrepčan

Hrvatski pokret, I, br. 4, str. 2–3; Zagreb, 6. veljače 1925.**168.**

[ANONIM]

Opozicijona vršljanja. Laž o Koroščevoj audijenciji. – Samo u vladu, pa bilo s kim. – Tobažnja misija g. dra Šurmina – [Anonim]

Riječ, VI, br. 40, str. 2; Zagreb, 17. veljače 1925.**169.**

[ANONIM]

Dr. Šurmin i radićevske kutije – [Anonim]

Riječ, VI, br. 47, str. 1; Zagreb, 25. veljače 1925.**170.**

[ANONIM]

Tko je tražio nepostavljanje kutija HRSS – [Anonim]

Hrvatski pokret, I, br. 12, str. 3; Zagreb, 26. veljače 1925.**171.**

[ANONIM]

G. Šurmin ne može da se pomiri sa svojom sudbinom – [Anonim]

Riječ, VI, br. 55, str. 1; Zagreb, 6. ožujka 1925.

172.*

[ANONIM]

Dva hrvatska renegata – [Anonim]

Istina, I, br. 19, str. 2; Beograd, 1925. [Ćir.]

– O Đuri Šurminu i Mati Drinkoviću.

173.*

SWIPT

Jedva jednom – Swipt

Republika, XI, br. 33, str. 4; Beograd, 1925. [Ćir.]

– O smjeni ministara Đure Šurmina i Mate Drinkovića.

1926.**174.**

VODNIK, Branko

Profili i pojave (Prilozi za istoriju Filozofskog fakulteta u Zagrebu – Branko Vodnik

Jugoslavenska njiva, X, knj. I, br. 6, str. 205–208; br. 7, str. 235–238; br. 8, str. 266–270;

br. 9, str. 301–304; br. 10, str. 331–335; br. 11–12, str. 392–395; Zagreb, 18. ožujka, 1. i

19. travnja, 4. i 17. svibnja, 26. lipnja 1926.

1927.**175.**

PLAMENAC, Petar

O »izdajstvu« kralja Nikole (Odgovor G. P. Plamenca G. dru Šurminu.) – P[etar] Plamenac

Obzor, LXVIII, br. 280, str. 5; br. 281, str. 5; br. 282, str. 5; br. 283, str. 5; Zagreb, 19., 20., 21. i 22. listopada 1927.**1928.****176.**

[ANONIM]

Predavanje g. d-r Đ. Šurmina – [Anonim]

Politika, XXV, br. 7381, str. 6; Beograd, 16. studenoga 1928. [Ćir.]**177.**

ŽIVKOVIĆ, Miloš

Netačnosti g. Šurmina. Pogromi protivu Srba u Zagrebu 1902. – Miloš Živković

Vreme, VIII, br. 2484, str. 3; Beograd, 21. studenoga 1928. [Ćir.]**178.***

[ANONIM]

Tako treba – [Anonim]

Narodni val, II, br. 307, str. 2; Zagreb, 1928.

– O sprečavanju predavanja Đ. Šurmina u Karlovcu.

1929.**179.**

BARAC, Antun

Šurmin Đuro dr. – A. B-c.

Prof. St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV knjiga, S – Ž, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1929., str. 760.**180.**

KOVAČ, Ante

Dr. Gjuro Šurmin – [Ante Kovač]

Koprive, XXVI, br. 4, str. 67; Zagreb, 19. siječnja 1929. [S karikaturom]

– Podatak o piscu: Krešimir Kovačić.

181.

ESIH, Ivan

Gradnja za noviju povijest Hrvata i Srba. Istraživanja prof. dra. Gjure Šurmina – (ie.) *Obzor*, LXX, br. 197, str. 2; Zagreb, 26. srpnja 1929.**1932.****182.***

ŠKRINJAR, Ivan

Istorijat i razvoj akcije »Novog Pokreta« – Ivan Škrinjar

Južnoslovenska iskra, III, br. 44, str. 3; br. 45, str. 3; Beograd, 1932. [Ćir.]**1933.****183.**

STRANJAKOVIĆ, Dragoslav

D-r Đuro Šurmin, *Dokumenta o Srbiji od 1842–1848* (Oštampano iz Spomenika Srpske Kraljevske Akademije knjiga (69) Beograd 1929. – D-r. Dragoslav Stranjaković*Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XIII, sv. 1–2, str. 201–203; Beograd, 1933. [Ćir.]**1934.****184.***

JEVTIĆ, Milan

Posle četvrt stoleća – M[ilan] Jevtić

Banatski glasnik, XVII, br. 55, str. 1; Veliki Bečkerek, 1934. [Ćir.]

– O pisanju i političkim gledištima Stjepana Radića, Đure Šurmina i Šišića prije 25 godina.

– U povodu Šurminova članka »Austrijske vlasti i naši iz Amerike« u *Narodnoj odbrani*.**185.**

SPEKTATOR

Dr. Đuro Šurmin – Spektator

Pravda, XXX, br. 10517, str. 5; Beograd, 16. veljače 1934. [Ćir.] [S portretom]

– U rubrici: Zagrebački portreti.

1935.**186.**

ŠURMIN, Đuro

Prilog pitanju o odgovornosti za Svetski rat. Pismo g. dr. Đura Šurmina – [Đuro Šurmin]

Pravda, XXXI, br. 11064, str. 6; Beograd, 18. kolovoza 1935. [Ćir.] [S portretom]

1936.**187.**

[ANONIM]

Šurmin, Đuro – [Anonim]

Leksikon Minerva. Praktični priručnik za modernog čovjeka, 54 000 protumačenih pojmova 8 geografskih karata 2297 slika u tekstu i na 38 tabela, djelomično u više boja, Minerva nakladna knjižara, Zagreb, 1936., st. 1389.

188.

KULIER, Andrija

Tko kviri narodni jezik? – Andrija Kulier

Obzor, LXXVI, br. 63, str. 2; Zagreb, 16. ožujka 1936.

189.

[ANONIM]

Sedamdeset godišnjica Dra Đure Šurmina – [Anonim]

Novosti, XXX, br. 258, str. 12; Zagreb, 16. rujna 1936. [S portretom]

1937.**190.**

[ANONIM]

Šurmin, Đuro d-r – [Anonim]

Sveznanje. Opšti enciklopedijski leksikon u jednoj knjizi, Narodno delo, Institut za nacionalni publicitet u Beogradu, Tipografija d. d., Zagreb, 1937., st. 2720. [Ćir.] [Sa slikom]

191.

ESIH, Ivan

Dr. Gjuro Šurmin – Dr. Ivan Esih

Obzor, LXXVII, br. 66, str. 4; Zagreb, 22. ožujka 1937.

192.

[ANONIM]

Gjuro Šurmin – [Anonim]

Jutarnji list, XXVI, br. 9037, str. 8; Zagreb, 23. ožujka 1937. [S portretom]

193.

[ANONIM]

Dr. Gjuro Šurmin – gestorben – [Anonim]

Morgenblatt, LII, br. 70, str. 3; Zagreb, 23. ožujka 1937.**194.**

[ANONIM]

† Dr. Đuro Šurmin – [Anonim]

Novo doba, XX, br. 69, str. 2; Split, 23. ožujka 1937.**195.**

[ANONIM]

Dr. Gjuro Šurmin – [Anonim]

Novosti, XXXI, br. 82, str. 3; Zagreb, 23. ožujka 1937. [S portretom]**196.**

(Vreme)

U Zagrebu je juče umro dr. Đura Šurmin bivši ministar i profesor Univerziteta – (Vreme)

Vreme, XVII, br. 5455, str. 8; Beograd, 23. ožujka 1937. [Ćir.]**197.**

DR. N.

Dr. Đuro Šurmin – Dr. N.

Pravda, XXXIII, br. 11646, str. 12; Beograd, 24. ožujka 1937. [Ćir.] [S portretom]**198.**

[ANONIM]

† Dr. Đuro Šurmin – [Anonim]

Samouprava, LVII, br. 67, str. 3; Beograd, 25. ožujka 1937. [Ćir.]**199.**

[ANONIM]

Dr. Gjuro Šurmin – [Anonim]

Seljačke novosti, XIII, br. 13–14, str. 15; Zagreb, 25. ožujka 1937. [S portretom]**200.**

HANŽEKOVIĆ, Mato

Dr. Gjuro Šurmin – mg

Hrvatska istina, II, br. 2, str. 5; Zagreb, 28. ožujka 1937.

– Pisac prema ostaloj suradnji.

201.

[ANONIM]

† Đuro Šurmin – [Anonim]

Narodna odbrana, XII, br. 13, str. 210; Beograd, 28. ožujka 1937. [Ćir.]

202.

[ANONIM]

† Dr. Djuro Šurmin – [Anonim]

Svoj svome, III, br. 28, str. 2; Beograd, 28. ožujka 1937. [Ćir.]

– Naslov latinicom.

203.

K.

Smrt dvojice iskrenih Jugoslovena. † Dr. Đuro Šurmin – † Dr. Ljudevit Pivko – K.
Jugoslavenske novine, II, br. 27, str. 6; Zagreb, 8. travnja 1937.**204.**

POSMATRAČ

Dr. Đuro Šurmin. Nezahvalnost društva prema skromnom prvoborcu – Posmatrač
Zagrebačka pošta, I, br. 3, str. 2–3; Zagreb, Uskrs 1937.**205.***

BERKOPEC, Oton

Dr. Djuro Šurmin, známy charvátský literárni historik a politik zemřel v Záhřebe 22.
března /1937/ – O[ton] B[erkopec]*Čehoslovačko-jugoslavenska revija*, VII, br. 1–2, str. 35; Prag – Beograd, 1937.**206.***

[ANONIM]

Djuro Šurmin – [Anonim]

Český časopis historický, br. 2, str. 457; Prag, 1937.**207.**

POPOVIĆ, Pavla

Đuro Šurmin (1867 – 22 marta 1937) – P[avla] P[opović]

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XVII, sv. 2, str. 366–367; Beograd, 1937. [Ćir.]

– Nekrolog s djelimičnom bibliografijom radova.

– Pisac prema sadržaju.

1939.**208.**

BARAC, Antun

Đuro Šurmin (1867–1937) – Antun Barac

Slavia, XVII, sv. 1–2, str. 212–217; Prag, 1939.**1940.****209.**

BARAC, Antun

[Nekrolog Đuri Šurminu] – Prof. dr. A[ntun] Barac

Godišnjak Hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu za školske godine 1933/34–1938/39, Zagreb, 1940., str. 121. [S portretom]

210.

BARAC, Antun

Prof. dr. Đuro Šurmin – Prof. dr. A[ntun] Barac

Alma mater Croatica, III, br. 6–7, str. 256; Zagreb, veljača – ožujak 1940. [S portretom]**1941.****211.**

ŠTAMPAR, Emil

Prilozi o hrvatskoj književnosti u praškoj »Slaviji« – Š. U.

Nastavni vjesnik, knj. XLIX, sv. 1, str. 74–75; Zagreb, rujan / listopad, 1940.–1941.**1943.****212.**

JHCH.

Šurmin Djuro Dr. – jhch.

Ottův slovník naučný nové doby, Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, Řídí vrchní redakce, Dílu šestého svazek druhý, Novina, Prag, 1943., str. 893.**1944.****213.**

JEŽIĆ, Slavko

167. Književna poviest, slavistika i kritika 19. i 20. stoljeća. Đuro Šurmin (1867–1937.) – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas, 1100 – 1941, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 391.**1952.****214.**

MAGARAŠEVIĆ, Branko

Iz pisama Vatroslava Jagića. I. Jagićeva pisma Đuri Šurminu – Dr. Branko Magarašević
Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 23, JAZU, Zagreb, 1952., str. 7–36.**1953.****215.**

SUPILO, Frano

Četiri neobjavljena pisma Frana Supila – Frano Supilo

Politika u Hrvatskoj, uredio i uvod napisao Vaso Bogdanov, Kultura, Zagreb, 1953., str. 312–316.

1961.**216.**

BROZOVIĆ, Dalibor

Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni (Okolica Kraljeve Sutjeske i Vareša i lijeva obala Krivaje). Sarajevski govor – Dalibor Brozović
Ljetopis JAZU za godinu 1958., knj. 65, Zagreb, 1961., str. 348–349.

1963.**217.***

MATKOVIĆ, Hrvoje

Hrvatska zajednica – prilog proučavanju političkih stranaka u staroj Jugoslaviji – Hrvoje Matković
Istorija XX veka, Zbornik radova, V, Beograd, 1963.

218.

HAJDARHODŽIĆ, Hamdija; ARNERI, Rafo; MOROVIĆ, Hrvoje; NEMEC, Marija
Korespondencija Frana Supila iz perioda 1891–1914 – Hamdija Hajdarhodžić, Rafo Arneri, Hrvoje Morović, Marija Nemeć
Arhivski vjesnik, VI, sv. 6, str. 188, 193–195; Zagreb, 1963.

1964.**219.**

BARAC, Antun

Đuro Šurmin (1867 – 1937) – Antun Barac

Problemi književnosti, Naprijed – Prosveta – Svjetlost, Zagreb – Beograd – Sarajevo, 1964., str. 175–182.

1967.**220.**

MATKOVIĆ, Hrvoje

Šurminova akcija za osnivanje Hrvatske narodne stranke – Hrvoje Matković
Historijski zbornik, XIX–XX, str. 69–85; Zagreb, 1966. – 1967.

1970.**221.**

Zbornik građe za povijest radničkog pokreta i KPJ 1919–1920. Dvor, Glina, Ivanić-grad, Kostajnica, Kutina, Novska, Petrinja, Sisak, prir. Josipa Paver, Historijski arhiv Sisak, Sisak, 1970., str. 70, 93, 388, 399, 410.

1971.**222.**

ŠICEL, Miroslav i MATKOVIĆ, Hrvoje
Šurmin, Đuro – M. Šel. i H. Ma.

Enciklopedija Jugoslavije, 8, Srbija – Ž, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1971., str. 278.

223.

ŠICEL, Miroslav

Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti – Miroslav Šicel

Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 317–319.

1972.**224.**

KRIZMAN, Bogdan

341 Stjepan Radić – Đuri Šurminu – Dr Bogdan Krizman

Korespondencija Stjepana Radića. 1885 – 1918, sv. 1, Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1972., str. 474–475.

1973.**225.**

ŠIDAK, Jaroslav

Ljudevit Gaj kao historiografski problem – Jaroslav Šidak

Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 3, str. 7–34; Zagreb, 1973.

1978.**226.**

MARIJANOVIĆ, Stanislav

O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća – Stanislav Marijanović
Dani hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, knj. 5, br. 1, Zagreb, travanj, 1978., str. 374–399.

227.

BROZOVIĆ, Dalibor

Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti – Dalibor Brozović

Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, uredili Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu / Sveučilišna naklada Liber – Zagreb, Zagreb, 1978., str. 9–83.

1981.**228.**

ŠIDAK, Jaroslav

Ljudevit Gaj kao historiografski problem – Jaroslav Šidak

Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 229, 230, 233–235.**1982.****229.**

[ANONIM]

Šurmin, Đuro – [Anonim]

Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 8, Š – Žva, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1982., str. 71.**230.**

JAGIĆ, Vatroslav

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. 1898. Zagreb (Kugli i Deutsch) – Vatroslav Jagić

Polemike u hrvatskoj književnosti. Sve za obraz, obraz ni zašto, Kolo I – knj. V, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 490–519.**1983.****231.**

HERCIGONJA, Eduard

III. Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnopovijesnim prikazima I. Broza, M. Medinija, Đ. Šurmina, M. Murka i istraživačkim radovima drugih autora – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 30–61.**1984.****232.**

HERCIGONJA, Eduard

Povijesni, društveni i kulturnoambijentalni uvjeti nastanka i razvoja hrvatskoga glagoljaškog tiska (u povodu 500. obljetnice prvotiska Misala 1483) – Eduard Hercigonja

Slovo, sv. 34, str. 17–61; Zagreb, 1984.**1986.****233.**

[ANONIM]

Šurmin Đuro – [Anonim]

Mala enciklopedija Prosveta. Opšta enciklopedija, četvrto izdanje, Po – Š, 3, Prosveta, Beograd, 1986., str. 1018. [Ćir.]

1987.**234.**

ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina

Ishodišta – Nina Aleksandrov-Pogačnik

U sjeni mrtve paradigme. (Branko Vodnik kao književni povjesničar), Izdavački centar »Revija«, Radničko sveučilište »Božidar Maslarić«, Osijek, 1987., str. 63.

– Vodnik o Šurminovim predavanjima na Sveučilištu.

1988.**235.**

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta

Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934–1936. – Fikreta Jelić-Butić

Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 21, str. 145–232; Zagreb, 1988.**1989.****236.**

KORUNIĆ, Petar

I. Uvod. Ideje i problemi – Petar Korunić

Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875. Studija o političkoj teoriji i ideologiji, Globus, Zagreb, 1989., str. 8–9.**1990.****237.**

AGIČIĆ, Damir

Historiografija o ilirskom »Branislavu« (1844–45) – Damir Agičić

Historijski zbornik, XLIII (1), str. 385–395; Zagreb, 1990.**1993.****238.**

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira

Gospodarsko-socijalni rad Narodne vlade Narodnog vijeća države SHS 1918. godine – Mira Kolar-Dimitrijević

Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 26, str. 209–218; Zagreb, 1993.**1995.****239.**

KVAPIL, Miroslav

Šurminove varijacije na Jagićeve teme – Miroslav Kvapil

Studia Balkanica Bohemo-Slovaca, IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994), ur. Ivan Dorovský, Masarykova univerzita, Brno, 1995., str. 169–176.

1997.**240.**

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska znanost o književnosti – Miroslav Šicel

Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 268–269.**1998.****241.**

OČAK, Jelena

Riječ domovini o korisnosti pisanja materinskim jezikom – Jelena Očak

Antun Mihanović, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998., str. 122–123.**242.**

KVAPIL, Miroslav

Šurminove varijacije na Jagićeve teme – Miroslav Kvapil

Češko-hrvatske književne veze, Biblioteka Inozemni kroatisti, knj. 2, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 140–150.**243.**

SAMARDŽIJA, Marko

Odsjek za hrvatski jezik i književnost – Marko Samardžija

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija, ur. Stjepan Damjanović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 121–131.**244.**

STANČIĆ, Nikša

»Hrvatski narodni preporod« ili »ilirski pokret«? Franjo Fancev o početku, »podrijetlu« i značaju hrvatskoga narodnog preporoda – Nikša Stančić

Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski književni povjesničari, sv. 3, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb – Zadar, 1998., str. 43–62.**245.**

MATIČEVIĆ, Ivica

Tomo Matić o hrvatskim književnim povjesničarima – Ivica Matičević

Tomo Matić. Književni povjesničar i filolog, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski književni povjesničari, sv. 4, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 1998., str. 253–257.

2000.**246.**

AGIČIĆ, Damir

Studentski štrajk i emigracija u Prag 1908. godine – Damir Agičić

Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, Ibis grafika, Zagreb, 2000., str. 164–170.**247.**

ŠICEL, Miroslav

Šurmin, Đuro (Siščani kraj Čazme, 4. IX. 1867 – Zagreb, 22. III. 1937) – M[iroslav] Š[icel]

Leksikon hrvatskih pisaca, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 715–716.**248.**

MIHALJEVIĆ, Milan

Dosadašnja čitanja darovnice slavnoga Dragoslava – Milan Mihaljević

Fluminensia, XII, br. 1–2, str. 1–15; Rijeka, 2000.**2004.****249.**

JURIŠIĆ, Šimun

Čast i čar prvijenca. Đ. Šurmin: Povijest književnosti hrvatske i srpske – dr. Šimun Jurišić

Na tragu Ive Andrića. Knjige i odjeci, Logos, Split, 2004., str. 107–122.**250.**

MATKOVIĆ, Hrvoje

Šurminova akcija za osnivanje Hrvatske narodne stranke – Hrvoje Matković

Studije iz novije hrvatske povijesti, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 47–179.**251.**

MATKOVIĆ, Hrvoje

Hrvatska zajednica. Prilog proučavanju političkih stranaka u staroj Jugoslaviji – Hrvoje Matković

Studije iz novije hrvatske povijesti, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 218–235.**2005.****252.**

TOMASOVIĆ, Mirko

Povijesti hrvatske književnosti prije Kombolove – Mirko Tomasović*Mihovil Kombol*. 1883.–1955. (monografija o opusu), Disput, Zagreb, 2005., str. 52–54.

253.

ŠICEL, Miroslav

Književna kritika i povijest književnosti – Miroslav Šicel

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Knjiga III. Moderna, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 302.**254.**

ŠICEL, Miroslav

Biobibliografije važnijih pisaca. Šurmin, Đuro – Miroslav Šicel

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Knjiga III. Moderna, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 333.**255.**

NAZOR, Anica

Dragica Malić i glagoljski tekstovi – Anica Nazor

Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 31, str. 449–454; Zagreb, 2005.**2006.****256.**

TOMASOVIĆ, Mirko

Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine (Povijest hrvatske književnosti prije Komboka) – Mirko Tomasović

Tragom struke. Od Petrarke do Lamartinea; od Marulića do Hergešića, Erasmus naklada, Zagreb, 2006., str. 153–154.**257.**

SKOK, Joža

Hrvatski književni povjesničari u kritičkom obzorju Miroslava Šicela – Joža Skok

Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, knj. 16–17, str. 35–46; Zagreb – Varaždin, 2006.**2007.****258.**

BACALJA, Robert

Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti – Robert Bacalja

Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Beč, 1. listopada 2005. – Varaždin, 13. – 15. listopada 2005., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski književni povjesničari, sv. 10./I., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2007., str. 353–366.**2008.****259.**

[ANONIM]

Šurmin, Đuro – [Anonim]

Hrvatska opća enciklopedija, 10, Sl – To, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., str. 558.

2009.**260.**

TOMASOVIĆ, Mirko

Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine (Povijest hrvatske književnosti prije Kombola) – Mirko Tomasović

Domaća tradicija i europski obzor. Izabrane rasprave o hrvatskoj književnosti, Književni krug, Split, 2009., str. 482–485.**261.**

HALILOVIĆ, Senahid

Šurminov rad o sarajevskom govoru – Senahid Halilović

Senahid Halilović, Ilijas Tanović, Amela Šehović, *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009., str. 18–23.**262.**

HALILOVIĆ, Senahid

Podaci o sarajevskom govoru u dijalektološkoj literaturi – Senahid Halilović

Senahid Halilović, Ilijas Tanović, Amela Šehović, *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009., str. 39–41.**2010.****263.**

HAM, Sanda

O slavonskim jezikoslovcima u književnim povijestima 19. stoljeća, Ljubićevu *Ogledalu* i Šurminovoj *Povjesti* – Dr. sc. Sanda Ham, redovita profesorica*Šokačka rič 7*, Zbornik radova znanstvenoga skupa *Slavonski dijalekt* s međunarodnim sudjelovanjem, Vinkovci, 13. i 14. studenoga 2009., prir. Anica Bilić, Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2010., str. 167–181.**2011.****264.**

ŽUŽUL, Ivana

Povijest književnosti – I[vana] Žužul

Hrvatska književna enciklopedija, 3, Ma – R, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2011., str. 431–435.**265.**

MANDIĆ HEKMAN, Ivana

Iz nepoznate korespondencije Nikole Andrića s Vatroslavom Jagićem u razdoblju od 1890. do 1918. – Ivana Mandić Hekman

Od bajke do avangarde, Ex libris, Zagreb – Split, 2011., str. 184–185, 188–189, 192.

266.

FRANIĆ TOMIĆ, Viktoria

Držićeva kanonizacija i rekanonizacija u obzoru književne historiografije – Viktoria Franić Tomić

Tko je bio Marin Držić, Matica hrvatska, Zagreb, 2011., str. 156–158.**2012.****267.**

ČORKALO JEMRIĆ, Katica

Janko Drašković u hrvatskoj književnoj historiografiji – Katica Čorkalo Jemrić *Baština knjige*. Hrvatski književnopovijesni pregledi, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2012., str. 55–80.**268.**

MOLVAREC, Lana

Šurmin, Đuro (Gjuro) – L[ana] Molvarec

Hrvatska književna enciklopedija, 4, S – Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 260–261.**269.**

BILETIĆ, Boris Domagoj

II. 1. Nov(ij)e povijesti hrvatske književnosti i istarski autori/teme/sadržaji u njima. II. 1.1. Đuro Šurmin – Boris Domagoj Biletić

Istarski pisci i obzori. Regionalizam, identitet i hrvatska književnost Istre pod fašizmom, Alfa, Zagreb, 2012., str. 60.**270.**

LUETIĆ, Tihana

Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine – Tihana Luetić

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sv. 30, str. 295–326; Zagreb, 2012.**2013.****271.**

GORNIČIĆ BRDOVAČKI, Josip

Pismo prof. Gjuri Šurminu – Josip Gorničić Brdovački

Brdovečki zbornik 2009. – 2011., Godište VIII. – X., Prvo izdanje, prir. Stjepan Laljak, Ogranak Matice hrvatske Zaprešić, 2013., str. 257–258.**272.**

MATKOVIĆ, Stjepan

Sveučilišna knjižnica u povijesnom kontekstu. Od početka 19. stoljeća do raspada Austro-Ugarske – Stjepan Matković

Zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 1913. – 2013., ur. Snješka Knežević, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 109–110. [S portretom]

2014.**273.**

GABELICA, Mislav

Političke prilike u Banskoj Hrvatskoj na početku Prvoga svjetskog rata – Mislav Gabelica

Društvena istraživanja, XXIII, br. 1, str. 177–197; Zagreb, siječanj – ožujak 2014.**2015.****274.**

BREŠIĆ, Vinko

Historiografija – Vinko Brešić

Hrvatska književnost 19. stoljeća, Alfa, Zagreb, 2015., str. 241.**275.**

[ANONIM]

Znanstveni skup o Đuri Šurminu – [Anonim]

Čazmanski vjesnik, br. 39, str. 13–14; Čazma, prosinac 2015.**2016.****276.**

KRULJAC SEVER, Jadranka

Tko je Đuro Šurmin? Neki podaci o životu i djelovanju dr. Gjure/Đure Šurmina, Centar za kulturu – Gradski muzej Čazma, Čazma, 2016., br. str. 62.**277.**

SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea

Autor prve sintetske povijesti hrvatske književnosti. Znanstveni skup o Đuri Šurminu (Zagreb, Varaždin i Čazma, 21. i 22. travnja 2016.) – Andrea Sapunar Knežević

Kolo, XXVI, br. 1, str. 180–184; Zagreb, 2016.**278.**

SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea

Važan autor u stvaranju sintetske povijesti hrvatske književnosti. Znanstveni skup o Đuri Šurminu (Zagreb, Varaždin i Čazma, 21. i 22. travnja 2016.) – Andrea Sapunar Knežević

Zadarska smotra, LXV, br. 3–4, str. 415–419. [Sa slikom na str. 419]; Zadar, 2016.

Josipa Dragičević

Kazalo imenā literature o Đuri Šurminu

A

A. B-C; *vidi*: BARAC, Antun
AĆIMOVIĆ, Milan R. 158
AGIČIĆ, Damir 237, 246
AKAČIĆ, Cesar 142
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 234
ANDJELINOVIĆ, Budislav Grgur 142
ANDRIĆ, Ivo 249
ANDRIĆ, Nikola 265
ARNERI, Rafo 218
ARNOLD, Đuro 57

B

B. 52
BACALJA, Robert 258
BARAC, Antun 179, 208, 209, 210, 219
B. B. 126
BĆ 49
BERKOPEC, Oton 205
BESAROVIĆ, Nikolin Petar 34
B.-GJ. 68
BILETIĆ, Boris Domagoj 269
BILIĆ, Anica 263
BOGDANOV, Vaso 215
BOGIĆEVIĆ, Vl. 42, 43
BORANIĆ, Dragutin 11
BOSANAC, Stjepan 4, 18
BR. 53
BREŠIĆ, Vinko 274
BROZ, Ivan 231
BROZOVIĆ, Dalibor 216, 227
BUCONJIĆ, Nada 147

C

CAR, Lazar 114

Č

ČORKALO JEMRIĆ, Katica 267

D

DAMJANOVIĆ, Stjepan 243
DANIČIĆ, Đuro 45
DEVČIĆ, Ivan 15
DEŽELIĆ, Velimir 16, 163
DEŽMAN, Milivoj 8, 57
DOROVSKÝ, Ivan 239
D. P. 44
DRAGOSLAV, *slavni* 248
DRAŠKOVIĆ, Janko 267
DRESCHLER, Branko; *vidi*: VODNIK, Branko
DRINKOVIĆ, Mate 154–156, 159, 160, 162,
172, 173
DR. N. 197
DRŽIĆ, Marin 266

E

ERDÖDY, Rudolf 79
ESIH, Ivan 181, 191

F

FANCEV, Franjo 244
FLAKER, Aleksandar 227
FLORINSKI, Timofej Dmitrijevič 37
FRANIĆ TOMIĆ, Viktorija 266
FRANK, Josip 73

G

GABELICA, Mislav 273
GAJ, Ljudevit 51, 74, 76, 77, 121, 126, 132,
225, 228
GJALSKI, Ksaver Šandor 66
GORNIČIĆ BRDOVAČKI, Josip 271

H

HAJDARHODŽIĆ, Hamdija 218
 HALILOVIĆ, Senahid 261, 262
 HAM, Sanda 263
 HANŽEKOVIĆ, Mato 200
 HARAMBAŠIĆ, August 84
 HERCIGONJA, Eduard 231, 232
 HERGEŠIĆ, Ivo 256
 H. MA.; *vidi*: MATKOVIĆ, Hrvoje
 HRANILOVIĆ, Jovan 27, 37
 HRELJANOVIĆ, Guido 136

I

IBLER, Janko 2, 7, 46
 (IE.); *vidi*: ESIH, Ivan
 I–R; *vidi*: IBLER, Janko
 IV.; *vidi*: DEŽMAN, Milivoj
 IVANIĆ, Momčilo 155, 160

J

JACK 88
 JAGIĆ, Vatroslav 24, 26–29, 31, 33, 63, 64,
 214, 230, 239, 242, 258, 265
 JEDAN ČINOVNİK ZAGREPCAN 167
 JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta 235
 JELOVŠEK, Vladimir 53
 JEVTIĆ, Milan 184
 JEŽIĆ, Slavko 213
 JHCH 212
 JIREČEK, Constantin 30, 33
 JOVANOVIĆ, Gaja 59
 JURIŠIĆ, Šimun 249

K

K. 203
 KLAIĆ, Vjekoslav 57
 KNEŽEVIĆ, Snješka 272
 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira 238
 KOMBOL, Mihovil 252, 256, 260
 KORABLJEV, Vasilij Nikolaevič 36
 KOROŠEC, Anton 168
 KORUNIĆ, Petar 236
 KOSTIĆ, Dragutin 78
 KOVAČ, Ante 180
 KOVAČEVIĆ, Krešo 147
 KOVAČIĆ, Krešimir 180

KRIZMAN, Bogdan 224
 KRTALIĆ, Ivan 230
 KRULJAC SEVER, Jadranka 276
 KSIKS 108
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 30
 KULIER, Andrija 188
 KUNIČIĆ, Petar 23
 KUŠLAN, Dragutin 45
 KVAPIL, Miroslav 239, 242

L

LALJAK, Stjepan 271
 LAMARTINE, Alphonse de 256
 LEOPOLD, E. I. 58
 LOPAŠIĆ, Radoslav 30
 LORKOVIĆ, Ivan 25, 129, 141
 LUETIĆ, Tihana 270
 LUKŠIĆ, Karlo 145
 LUNAČEK, Vladimir 55

LJ

LJUBIĆ, Šime 263

M

MAGARAŠEVIĆ, Branko 214
 MAGDIĆ, Pero 84
 MALIĆ, Dragica 255
 MANDIĆ HEKMAN, Ivana 265
 MANOJLOVIĆ, Gavro 101, 104, 106
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 226
 MARJANOVIĆ, Milan 50, 53, 88
 MARKOVIĆ, Z. 46
 MARTIĆ, Grga 66
 MARULIĆ, Marko 256
 MASARYK, Tomaš Garrigue 89, 100
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 244, 245, 258
 MATIČEVIĆ, Ivica 245
 MATIĆ, Tomo 65, 245
 MATKOVIĆ, Hrvoje 217, 220, 222, 250, 251
 MATKOVIĆ, Stjepan 272
 MATOŠ, Antun Gustav 72
 MAŽURANIĆ, Ivan 148
 M. D. 48
 MEDINI, Milorad 231
 MEŠTROVIĆ, Ivan 134
 MIHALJEVIĆ, Milan 248

MIHANOVIĆ, Antun 241
 MILAS, Matej 60, 67
 MILČETIĆ, Ivan 35, 69
 MILETIĆ, Stjepan 46, 53
 MLAD. 94
 MOLVAREC, Lana 268
 MOROVIĆ, Hrvoje 218
 M. Š.; *vidi*: ŠICEL, Miroslav
 MURKO, Matija 231

N

NAZOR, Anica 255
 NEDIĆ, Vladan 32
 NEMEC, Marija 218
 NEPOZVANI UČESNIK 146
 NODILO, Natko 144
 NOVAK, Vjenceslav 66

O

OBRENOVIĆ, Miloš, *srp. knez* 152
 OČAK, Jelena 241
 OSTOJIĆ, Tihomir 76

P

PASARIĆ, Josip 24, 26, 57
 PAŠIĆ, Nikola 151, 155, 156
 PAVER, Josipa 221
 PEPOVIĆ, Lazar T. 22
 PERŠIĆ, Ivica 142
 PETRARCA, Francesco 256
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Nikola I., *kralj* 175
 PIVKO, Ljudevit 203
 PLAMENAC, Petar 175
 POLJAK, Franjo 129
 POPOVIĆ, Dušan 106
 POPOVIĆ, Pavla 207
 POSMATRAČ 204
 PRANJIĆ, Krunoslav 227
 PRIBIČEVIĆ, Svetozar 84, 156
 PRIJATELJ IZ HABJANOVACA 129
 PURIĆ, Josip 84

R

–R. 54
 –R^[1]; *vidi*: HRANILOVIĆ, Jovan
 –R^[2]; *vidi*: IBLER, Janko
 RADIĆ, Ante 57, 70, 112

RADIĆ, Stjepan 83, 184, 224
 RAJAČIĆ, Josip 136, 138, 139
 RAKOVAC, Dragutin 132
 RAUCH, Pavao 96, 115, 138, 139
 R. V. 151

S

SAMARDŽIJA, Marko 243
 SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea 277, 278
 SCHERZER, Ivan 38
 SINIŠA 3
 SKOK, Joža 257
 SKUPŠTINAR 165
 SMIČIKLAS, Tadija 134
 SPEKTATOR 185
 STANČIĆ, Nikša 244
 STANOJEVIĆ, Stanoje 179
 STEKLASA, Ivan 56, 62
 STEPOVIĆ, Andronik Ionnikievič 37
 STOJKOVIĆ, Sreta J. 41
 STRANJAKOVIĆ, Dragoslav 183
 STROHAL, Rudolf 86, 125, 127
 SUPILO, Frano 128, 215, 218
 SWIPT 173

Š

ŠEHOVIĆ, Amela 261, 262
 ŠICEL, Miroslav 222, 223, 240, 247, 253, 254, 257
 ŠIDAK, Jaroslav 225, 228
 ŠIŠIĆ, Ferdo 114, 144, 184
 ŠKRINJAR, Ivan 182
 Š–N 21
 ŠOŠKIĆ, Luka 129
 ŠTAMPAR, Emil 211
 Š. U.; *vidi*: ŠTAMPAR, Emil

T

TANOVIĆ, Ilijas 261, 262
 TIM, Josif 152
 TISZA, Istvan 136
 TOMANOVIĆ, Lazar 20
 TOMASOVIĆ, Mirko 252, 256, 260
 TOMAŠIĆ, Nikola 79, 128
 TOMIČIĆ, Juraj 133
 TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante 10

TRIFKOVIĆ, Marko 151
TURIĆ, Jure 12
TUŠKAN, Grga 84

U

–U– 51
UJEVIĆ, Augustin Tin 128

V

VARIČAK, Nikola M. 104
VODNIK, Branko 71, 77, 149, 174, 234
VOJNOVIĆ, Lujo 33
VRBANIĆ, Fran 84

VRHOVAC, Radivoj 17
VUKIČEVIĆ, Milenko M. 32

W

WAHRMUND, Ludwig 97
WIESNER LIVADIĆ, Ferdo 66
WILDER, Većeslav 72, 129

Ž

ŽIVANOVIĆ, Jovan 4, 18, 19
ŽIVKOVIĆ, Miloš 177
ŽUŽUL, Ivana 264

*ZNANSTVENI SKUP
O ĐURI ŠURMINU*

Pozdravne riječi

Akademik Dubravko Jelčić

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu

Poštovane kolegice i kolege,

Imam ugodnu dužnost da vas pozdravim u ime obaju pokroviteljā ovoga znanstvenog skupa, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i njezina predsjednika, akademika Zvonka Kusića, kao i Razreda za književnost Hrvatske akademije i njegova tajnika, akademika Pavla Pavličića. I naš Razred, kao i Akademija, sa zadovoljstvom su prihvatili ovo pokroviteljstvo, uvjereni da će ovaj znanstveni skup, kao i svi prethodni iz ovog niza, intenzivirati istraživanja prošlosti hrvatske književnosti i tako pridonijeti novim spoznajama koje će obogatiti i produbiti naše znanje o njoj.

Gotovo stoljeće i pol dijeli nas od prvih pokušaja sustavnijeg, znanstveno utemeljenog pristupa studiju hrvatske književnosti, 147 godina prošlo je od godine 1867., kada je Vatroslav Jagić, utemeljitelj hrvatske filologije, objelodanio svoju knjigu *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, kojoj je prethodilo i koju je slijedilo nekoliko članaka književnopovijesnog karaktera u našoj i stranoj književnoj periodici (u *Viencu* Matice hrvatske, *Književniku* koji je sâm osnovao, češkom *Slovníku naučnom* i dr.). S pravom ga, dakle, danas smatramo i utemeljiteljem hrvatske književne historiografije, iako ova njegova knjiga ne obuhvaća cjelinu hrvatske književnosti, nego samo njeno najstarije doba. Takav parcijalni zahvat karakterizira i književnopovijesna djela nastala poslije Jagićeve *Historije* (primjerice *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XII. vieka s ove strane Velebita* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, 1869.; *Historija dubrovačke drame* Armina Pavića, 1871.; *Hrvati od Gaja do godine 1850.*, kulturno-povijesni i književni pregled Ivana Milčetića, 1878.; *Crtice iz hrvatske književnosti* Ivana Broza, 1886.; i dr.).

Prvi hrvatski književni povjesnik koji je hrvatsku književnost vidio, doživljavao i prosuđivao kao cjelinu bio je Đuro Šurmin. Njegova *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) obuhvaća razdoblje od Ćirila i Metoda i glagoljaške književnosti do druge polovine XIX. stoljeća, do realizma i njegovih suvremenika E. Kumičića, K. Š. Gjalskoga, Josipa Kozarca, S. S. Kranjčevića. Već i sama ta činjenica dostatna je da osigura Šurminu neprolaz-

no značenje u znanosti o hrvatskoj književnosti. Mislim da nije bez dubljeg razloga što se Šurminova knjiga pojavila u okviru modernističke kritike. Po recepciji njegova djela u recentnoj kritici moglo bi se zaključiti da Šurminova povijest zaključuje prvo razdoblje književnopovijesnih istraživanja i prosuđivanja hrvatske književnosti, a istodobno najavljuje i otvara novo razdoblje. Bilo je pohvala njegovu djelu, ali ni primjedaba i prigovora nije nedostajalo, tako da su s vremenom Šurminovo ime i njegova knjiga zanemarivani sve više. Ivo Frangeš je u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) ni riječju ne spominje. S razlogom! Malo tko danas zna i za njegovu političku aktivnost. Sudjelovao je Šurmin i u našem političkom životu, najprije kao član Hrvatske pučke napredne stranke, a poslije kao član Hrvatsko-srpske koalicije, od 1906. kao zastupnik u Saboru Trojedne Kraljevine za izborni kotar Zagreb II., na povijesnoj sjednici 29. listopada 1918. bio je jedan od onih 13 zastupnika koji su potpisali prijedlog da se razvrgnu sve državno-pravne sveze između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne, a Kraljevine Ugarske i Carevine Austrije s druge strane. U Narodnom vijeću kratkotrajne Države SHS u studenom 1918. bio je povjerenik za obrt, veleobrt i trgovinu, a u Kraljevini SHS bio je član Ustavotvorne skupštine, ministar socijalne politike u drugoj vladi Stojana Protića od 10. veljače do 17. svibnja 1920., najzad i ministar trgovine i industrije u osmoj vladi Nikole Pašića, od 27. studenoga 1924. do 28. travnja 1925.

Drago mi je što će ovaj znanstveni skup raspravljati i o toj komponenti Šurminova rada, pa će tako ovaj naš književni povjesničar, koji je prvi hrvatsku književnost prosuđivao kao cjelinu, i sâm biti prvi put prosuđen u cjelini svoga rada i djelovanja. U tom smislu još jednom vas pozdravljam i želim vam plodan i uspješan rad.

Tihomil Maštrović

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu

Poštovane dame i gospodo, kolegice i kolege,

Osobita mi je čast što vas mogu pozdraviti na svečanosti otvaranja Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu koji se održava pod pokroviteljstvom Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. To je petnaesti znanstveni skup u nizu Hrvatski književni povjesničari, što ga uspješno, već niz godina, organiziraju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, zajedno sa suorganizatorima: Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskim fakultetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Sveučilištem u Zadru, Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli, Hrvatskim filološkim društvom iz Zagreba i Ogrankom Matice hrvatske iz Varaždina, a u organizaciju Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu priključio se Grad Čazma i Gradska knjižnica Slavka Kolara iz Čazme. Znanstvene pretpostavke održavanja skupova o pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima ostvaruju se u okviru istoimenog projekta što se izrađuje u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Poslije svakoga znanstvenoga skupa u nizu Hrvatski književni povjesničari, organizatori objavljuju i zbornik s radovima izloženim na pojedinom skupu. Na taj način rezultati znanstvenih i stručnih istraživanja postaju dostupni svekolikoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Do sada je tako objavljeno četrnaest zbornika; to su zbornici o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću, Šimi Ljubiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Ivi Frangešu i Antunu Barcu. Potonji, četrnaesti po redu zbornik radova – *Zbornik o Antunu Barcu*, kako je to već postalo uobičajeno, predstavljen je javnosti prije početka novog znanstvenog skupa, točnije predstavljanje je održano 30. studenoga prošle godine (upravo u ovoj dvorani Knjižnice HAZU) čime je, s jedne strane, obilježena šezdeseta obljetnica Barčeve smrti, a s druge, nastavljena je dobra praksa da svakom sljedećem znanstvenom skupu u nizu Hrvatski književni povjesničari prethodi predstavljanje zbornika s prethodnoga skupa.

Na Znanstvenom skupu o hrvatskom književnom povjesničaru i političaru Đuri Šurminu svoje sudjelovanje najavilo je tridesetak uglednih znanstvenika iz zemlje (iz Zagreba, Zadra, Osijeka, Splita, Varaždina) i inozemstva (Italija, Bosna i Hercegovina), od kojih neki spadaju među najuglednije kroatiste, ali isto tako valja istaći i to da se među sudionicima s prihvaćenim izlaganjem na skupu nalaze također i imena brojnih mladih znanstvenica i znanstvenika pred kojima se tek otvara buduća znanstvena karijera.

Radni dio Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu započet će prvom sjednicom danas, 21. travnja 2016. u Zagrebu, ovdje, u dvorani Akademijine Knjižnice, a nastavit će se u poslijepodnevnim satima u Varaždinu gdje će se u Klubu »Europa media« (u zgradi varaždinskog HNK) održati druga radna sjednica skupa. Sljedeći dan, u petak, 22. travnja u Gradskoj knjižnici Slavka Kolara u Čazmi održat će se posljednja, treća sjednica znanstvenog skupa nakon koje će sudionici posjetiti kulturno-umjetničke spomenike i galerije grada Čazme te posjetiti Sišćane pokraj Čazme, rodno mjesto Đure Šurmina. To je na tragu uobičajene dobre prakse znanstvenih skupova u projektu Hrvatski književni povjesničari da sudionici svakog znanstvenog skupa posjete pojedina mjesta najuže povezana sa znanstvenikovim životom i radom.

Podsjećam da je hrvatski književni povjesničar i političar Đuro Šurmin rođen u mjestu Sišćani kraj Čazme, 4. rujna 1867., a umro u Zagrebu, 22. ožujka 1937. Od godine 1920. bio je profesor hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U Kraljevini SHS bio je zastupnik u Hrvatskom saboru a kasnije i ministar. Šurminov znanstveni opus, uz ostalo, obuhvaća i važna djela s područja povijesti književnosti, povijesti i filologije: *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* (1901.), *Hrvatski preporod* (I–II, 1903. – 1904.), a priredio je i zbirku srednjovjekovnih, pretežno glagoljskih spomenika (*Hrvatski spomenici*, 1898.). Đuro Šurmin je 1906. bio urednik novopokrenutog časopisa Društva hrvatskih književnika *Savremenik*, kojemu se pridružio Branko Vodnik, a ubrzo postaje središnjim nacionalnim književnim časopisom.

Šurmina suvremena znanost smatra jednim od onih književnih povjesničara hrvatske književnosti koji su utrli puteve suvremene književne historiografije u važnom trenutku njezina oblikovanja i stvaranja pretpostavki za modernije pristupe na samom kraju dotadašnje pozitivističke tradicije. Autor je dviju književnopovijesnih sinteza te niza članaka o različitim temama vezanim uz hrvatsku književnost i kulturu. Očekuje se da će rezultati i prinosi Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu, nakon najavljenih sustavno provedenih književnokritičkih i književnoteoretskih istraživanja najznačajnijih postignuća njegova stvaralačkog opusa, pokazati mjesto njegova ukupnog prinosa

hrvatskoj znanosti o književnosti. Očekuje se da će se nizom priloga detektirati njegova usredotočenost ka daljnjem razvoju hrvatske književne znanosti, posebno povijesti književnosti.

U nizu znanstvenih priopćenja na Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu izvijestit će se o dvjema Šurminovim važnim aktivnostima, znanstvenoj, sadržanoj prije svega u istraživanju njegovog književnopovijesnog rada, te o Šurminovom političkom djelovanju koje se proteže kroz posljednja dva desetljeća njegova života, točnije od nastanka Kraljevine SHS 1918. do Šurminove smrti godine 1937.

Nakon priopćenja iznesenih na Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu znanstveni i stručni radovi priredit će se za objavljivanje, te će, kako predviđamo, već početkom sljedeće godine, biti objavljeni u *Zborniku o Đuri Šurminu*, čime će se, uz iscrpnu Šurminovu bibliografiju i literaturu o njemu, na najbolji način široj javnosti približiti lik i djelo hrvatskog književnog povjesničara i političara. Krajem 2015. hrvatskoj znanstvenoj javnosti je predstavljen zbornik radova s prethodnog znanstvenog skupa – *Zbornik o Antunu Barcu*, a sljedeće 2017. iz tiska će, nadamo se, izaći *Zbornik o Đuri Šurminu*. Izlazak zbornika s radovima prethodno iznesenim na ovom znanstvenom skupu bit će ujedno važan prinos Šurminovim obljetnicama koje će se posebno svečano obilježiti sljedeće godine u gradu Čazmi; to su 150. obljetnica znanstvenikova rođenja i 80. obljetnica njegove smrti.

Održavanje Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, na čemu im srdačno zahvaljujemo.

Hvala i svima vama koji ste svojom nazočnošću uveličali ovu svečanost.

Kronika znanstvenoga skupa

Lidija Bogović

Kronika Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu

(Zagreb / Varaždin / Čazma, 21. – 22. travnja 2016.)

Znanstveni skup o Đuri Šurminu, petnaesti iz niza Hrvatski književni povjesničari održan je u Zagrebu, Varaždinu i Čazmi 21. i 22. travnja 2016. u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i suorganizatora Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Grada Čazme, Gradske knjižnice Slavka Kolara u Čazmi, Hrvatskoga filološkoga društva u Zagrebu, Ogranka Matice hrvatske u Varaždinu, Sveučiliša Jurja Dobrile u Puli te Sveučilišta u Zadru, a pod pokroviteljstvom Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Na čelu Organizacijskoga odbora skupa, kao i prethodnih godina, bio je prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, a u njegovu radu sudjelovali su prof. dr. sc. Stipe Botica, mr. sc. Ernest Fišer, prof. dr. sc. Valnea Delbianco, akademkinja Dunja Fališevac, akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima te tajnik Tomislav Vodička, prof. i izvršna tajnica dr. sc. Josipa Dragičević.

Od dosada obrađenih javnosti najslabije poznati hrvatski književni povjesničar i političar, Đuro Šurmin, rođen je u naselju Sišćani kraj Čazme 4. rujna 1867. godine, a umro u Zagrebu 22. ožujka 1937. godine, pa je Šurminov životni put dijelom i odredio mjesta održavanja skupa. Đuro Šurmin bio je profesor hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, zastupnik u Hrvatskom saboru, kasnije i ministar u Kraljevini SHS. Aktivan u raznim društvima, Đuro Šurmin pozornost je javnosti privukao i književnom kritikom, a od njegovih književnopovijesnih djela valja istaknuti *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) i *dvosveščani Hrvatski preporod* (1903. – 1904.).

Znanstveni skup o Đuri Šurminu s radom je započeo 21. travnja 2016. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Prisutne su pozdravili i skup najavili akademik Dubravko Jelčić, u ime predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti akademika Zvonka Kusića i Razre-

da za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te predsjednik Organizacijskoga odbora Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, istaknuvši značaj Đure Šurmina u hrvatskoj književnoj povijesti unatoč slabijem poznavanju javnosti njegova djela. Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović prisjetio se uspješno organiziranoga prethodnoga znanstvenoga skupa o Antunu Barcu, održanoga u travnju 2014. u Zagrebu i Crikvenici s kojega su priopćeni znanstveni radovi samo godinu dana kasnije objavljeni u *Zborniku o Antunu Barcu*. Naglasio je kako se upravo zbornikom, koji sadrži dosad najpotpuniju Barčevu bibliografiju te literaturu o Antunu Barcu, na iznimno uspješan način nastavlja znanstveni projekt istraživanja uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije te objavljivanja znanstvenih i stručnih prinosa posvećenih uglednim književnim povjesničarima.

Na Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Zagrebu, druga u Varaždinu i treća u Čazmi u blizini Šurminova rodnoga mjesta. Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović sudionicima je zaželio puno uspjeha u radu na skupu s dvadesetjednim sudionikom, od kojih su trinaest iz Zagreba, dvojica iz Zadra, dvije sudionice iz Osijeka, po jedan sudionik iz Splita, Varaždina i Mostara te jedna sudionica iz Italije (Pescara).

Prva sjednica znanstvenoga skupa kojom su predsjedali prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Josip Lisac i prof. dr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo, održana je u dvorani Knjižnice HAZU u Zagrebu, u četvrtak, 21. travnja 2016. Niz izlaganja započela je dr. sc. Nina Aleksandrov Pogačnik s temom *Povijest ili pregled hrvatske književnosti u djelima Đure Šurmina*, pokušavši razlučiti, pojmovno i terminološki, određene probleme i upitnosti koje nameću Šurminove književnopovijesne sinteze: *Povijest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), odnosno *Hrvatski preporod I–II* (1903. – 1904.) te odrediti smjer oblikovanja odgovarajućega konteksta za njegov rad s područja hrvatske književnosti. Na izlaganje dr. sc. Aleksandrov Pogačnik nadovezala se prof. dr. sc. Katica Čorkalo s temom *Odgovor recentne književne kritike na Šurminovu »Povijest književnosti hrvatske i srpske«* uzevši u obzir recenzije poznatih imena hrvatske filologije, Boranića, Jagića, Tresića Pavličića, Deželića, Scherzera, Pasarića i Devčića koji su uz pohvalu pojavljivanja cjelovite književne povijesti u nas, upozorili na mnogobrojne autorske nedostatke i propuste. U svom priopćenju *Šurminov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji* prof. dr. sc. Tihomil Maštrović istaknuo je Šurminovu zaslugu da je među hrvatskim znanstvenicima prvi napisao monografsku studiju o hrvatskom narodnom preporodu, te da njegova *Povijest* spada među prve veće književnopovijesne sinteze u književnoj kroatistici, zaključivši kako su Šurminove književnopovijesne sinteze utkane u razvoj hrvatske književne

historiografije koje će kasnije iskoristiti književni povjesničari XX. stoljeća, među kojima se ponajprije istaknuo Branko Vodnik, Šurminov nasljednik na katedri književne kroatistike Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. U izlaganju o *Dijalektološkom radu Đure Šurmina*, prof. dr. sc. Josip Lisac upozorio je da se Đuro Šurmin kao dijalektolog uglavnom bavio štokavštinom, dok je njegov ostali dijalektološki rad ostao bez stvarnih rezultata, što pokazuju i Šurminovi ostvrti o dragocjenim monografijama Milana Rešetara iz 1900. i 1911. Prof. dr. sc. Ivan Pederin u izlaganju *Đuro Šurmin i »Hrvatski preporod«* navodi da je Đuro Šurmin prvi hrvatski znanstvenik koji je napisao knjigu o preporodu u kojoj je to razdoblje hrvatske povijesti opisao kao borbu protiv prodiranja mađarskoga jezika ali pri tom nije dovoljno istražio uzroke. O osnovnim značajkama Šurminovih konceptualizacija fenomena povijesti hrvatske književnosti te s obzirom na širu kulturnu i društvenopolitičku nacionalnu povijest kao i uvjetovanosti tih konceptualizacija historističkom paradigmom moderne znanosti o književnosti i specifičnosti njihove pozicije u tradiciji hrvatske književne historiografije dr. sc. Suzana Coha govorila je u priopćenju *Književnohistoriografski rad Đure Šurmina: povijest ili povijest književnosti?* Ističući Šurminov prilog o Mažuraniću jednim od dokaza Šurminove svestrane sprema i književnopovijesne kompetencije svoje je izlaganje *Šurmin o Ivanu Mažuraniću* zaključio dr. sc. Antun Pavešković, navodeći kako u iscrpnoj bibliografskoj bilješci o Mažuraniću, ništa poznato filologiji o Ivanu Mažuraniću u trenutku pisanja Šurminove povjesnice nije propušteno. Prvu sjednicu zatvorila je dr. sc. Martina Petranović izloživši temu *Đuro Šurmin o drami i kazalištu* u kojoj je analizirala Šurminov kazališno-historiografski prinos povijesti hrvatske dramske književnosti i kazališta. Đuro Šurmin je u više navrata, u opsežnijim sintetskim književnopovijesnim radovima, ali i u kraćim člancima, oglecima i raspravama, pisao o hrvatskoj dramskoj književnosti i kazalištu, ali je taj dio njegova književnopovijesnoga djelovanja dosad bio u većoj mjeri znanstveno neistražen. Nakon kraće rasprave te završetka rada prve sjednice, sudionici skupa uputili su se prema Varaždinu gdje je najavljena druga sjednica skupa.

Istoga dana u Klubu »Europa media« u zgradi Hrvatskoga narodnoga kazališta u Varaždinu znanstveni skup nastavio je s radom. Drugom sjednicom skupa predsjedali su mr. sc. Ernest Fišer, dr. sc. Dubravka Brunčić i dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek. Nakon pozdravnih riječi i iskaza dobrodošlice predsjednika Ogranka Matice hrvatske u Varaždinu mr. sc. Ernesta Fišera te prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića, niz je izlaganja s temom *Vodnikov Šurmin* započeo prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak uspoređujući odnos dvaju književnih povjesničara Đure Šurmina i Branka Vodnika te uspostavljajući odnos njihovih historiografskih tekstova kako s obzirom na poticaje koje

je Vodnik od Šurmina primio izravno, tako i s obzirom na njegova svjesna izostavljanja mogućih Šurminovih poticaja. Prof. dr. sc. Sanda Ham govorila je o Šurminovoj sklonidbi kajkavskih imena, a o *Piscima varaždinskoga književnoga kruga u književnopovijesnom obzoru Đure Šurmina* izlagao je mr. sc. Ernest Fišer navodeći tridesetak pisaca iz spomenutoga kruga koje je Šurmin poimence tematizirao, od Ivana Pergošića do Ksavera Šandora Gjalskoga. Iz toga je kruga Šurmin najopsežnije referirao o književnim, jezičnim ili stručno-znanstvenim radovima Tita Brezovačkoga, Ljudevita Gaja, Matije Smodeka, Dragutina Rakovca, Mirka Bogovića, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Vatroslava Jagića. Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek kritički je govorila o *Šurminovu pogledu na temu »Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije«*, dok je dr. sc. Andrea Sapunar Knežević analizirala *Jagićevu ocjenu Šurminove »Povjesti književnosti hrvatske i srpske«* i polemike nakon nje, istaknuvši kako je Jagićeva ocjena izazvala niz polemičkih osvrta, od opsežne kritike Josipa Pasarića do same reakcije i odgovora na kritiku Vatroslava Jagića. Sjednica je nastavljena izlaganjem *Šurmin o razdoblju francuske uprave u Dalmaciji i utjecaj francuske kulture u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda* dr. sc. Roberta Bacalje koji je uputio na Šurminove zaključke o ulozi francuske kulture u vrijeme koje prethodi nacionalnom buđenju i stvaranju pretpostavki za izgradnju moderne hrvatske nacije, izdvojivši pritom Šurminove analize odjeka Francuske revolucije u političkim i kulturnim promjenama na razmeđu XVIII. i XIX. stoljeća u hrvatskom društvu. O Šurminu kao istaknutom članu Napredne stranke te o utjecaju političkih ishodišta na njegovo političko ponašanje govorio je dr. sc. Stjepan Matković u izlaganju *Đuro Šurmin i njegovo saborsko djelovanje*, a dr. sc. Mislav Gabelica valorizirao je *Političko djelovanje Đure Šurmina i grupe oko »Malih novina«* u *Narodnom vijeću SHS*. Sjednicu je zatvorio Marijan Lipovac, prof. izlaganjem *Šurmin i hrvatsko-češki odnosi* koje je Šurmin popularizirao u javnosti novinskim člancima, objavljivanim u zagrebačkim dnevnim novinama *Novosti* i *Obzor* u povodu važnih događaja, te svojim predavanjima. Uslijedila je kraća rasprava kojom je završila druga sjednica znanstvenoga skupa.

Treća sjednica znanstvenoga skupa, kojom su predsjedali dr. sc. Robert Bacalja, dr. sc. Stjepan Matković i dr. sc. Andrea Sapunar Knežević, održana je dan kasnije, u petak, 22. travnja 2016. u Gradskoj knjižnici Slavka Kolara u Čazmi. Pozdravne riječi održali su gradonačelnik Čazme Dinko Pirak i ravnateljica Gradske knjižnice Slavka Kolara u Čazmi Vinka Jelić-Balta koja nije krila oduševljenje odabirom Čazme za održavanje jedne sjednice znanstvenoga skupa. Sjednicu je započela prof. dr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo ističući *Važnost Đure Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti*.

Đuro Šurmin dao je znatan prinos i srpskoj književnoj historiografiji prije svega studijom *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) i *Čitankom iz književnih starina staroslavenskih, hrvatskih i srpskih* (1896.), ali i raznim člancima u kojima donosi važne podatke za srpsku književnost i kulturu južnih Slavena. Budući da se Šurmin u svojim temeljnim književnopovijesnim radovima sustavno bavio hrvatskom književnošću romantizma, o toj je temi govorila dr. sc. Dubravka Brunčić u izlaganju *Koncept romantizma u književnopovijesnom diskursu Đure Šurmina*, ističući njegov rad zanimljivom fazom književnopovijesne raščlambe hrvatske književnosti romantizma. Analizu dijela tekstova Đure Šurmina u kojima autor pokušava osvijetliti pojedine dijelove Gajeva života te značaj istih u hrvatskoj historiografiji dala je dr. sc. Josipa Dragičević u izlaganju *Šurminovi prinosi poznavanju Ljudevita Gaja*. Posljednje izlaganje održao je dr. sc. Miljenko Buljac na temu *Andrija Kačić Miošić u Šurminovu povijesnom pregledu književnosti*, razmatrajući aspekte Šurminovih prosudba o Kačiću i u kontekstu novije recepcije, uključivši i onu s početka trećega tisućljeća.

Nakon kraće rasprave prisutnima se obratio predsjednik Organizacijskoga odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović zahvalivši se sudionicima na sudjelovanju i istaknuvši kako su izlaganjima osvijetlili ne samo književnopovijesni već i širi, društveni značaj Đure Šurmina te iznijeli niz nepoznatih podataka i prosudbi koje će se u budućim književnopovijesnim istraživanjima morati uvažiti. Nazočnima se obratila i ravnateljica Gradske knjižnice Slavka Kolara u Čazmi Vinka Jelić-Balta koja je sudionike pozvala u obilazak kulturno-umjetničkih spomenika grada Čazme uz stručno vodstvo ravnateljice Centra za kulturu Čazma Jadranke Kruljac-Sever.

Uz Crkvu sv. Marije Magdalene i Centra za kulturu u sklopu kojega djeluje Gradski muzej Čazma u kojem je postavljena izložba o Đuri Šurminu s popratnom brošurama namijenjenom ljudima Šurminova zavičaja, posjećena je i stara čazmanska utvrda Spomen-kosturnica. Osim posjeta Galeriji Cetin i Galeriji Marks, u Centru za kulturu sudionici skupa imali su priliku pogledati prvi hrvatski animirani film u boji iz 1954. godine, *Crvenkapica* koredatelja i glavnoga crtača Čazmanca Aleksandra Marksa, jednoga od osnivača Zagrebačke škole crtanoga filma. Znanstveni skup o Đuri Šurminu zaključen je posjetom Šišćanima, rodnom mjestu Đure Šurmina, Šurminovu brijegu, crkvi u kojoj je kršten Đuro Šurmin te ribnjacima Sišćani i Blatnica. Sudionici su pažljivo razgledali Info-edukativni punkt Blatnica pri čemu su mnoge zanimljivosti o fauni Bjelovarsko-bilogorske županije čuli od ravnateljice Spomenke Mlinarić.

Iako slabije poznat hrvatskoj znanstvenoj javnosti i javnosti općenito, Znanstvenim skupom o Đuri Šurminu osviješten je značaj Đure Šurmina

Sl. 12.: S otvaranja Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu u Zagrebu 21. travnja 2016.
(Predsjedništvo: Josip Lisac, Persida Lazarević Di Giacomo, Tihomil Maštrović)

Sl. 13.: Druga sjednica Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu održana je u
Varaždinu 21. travnja 2016.

Sl. 14.: Skupina sudionika Znanstvenoga skupa u Varaždinu

Sl. 15.: Predsjedništvo Druge sjednice Znanstvenoga skupa u Varaždinu:
Dubravka Brunčić, Ernest Fišer i Hrvojkja Mihanović-Salopek

za književnu povijest i kulturu općenito. Nedavno je hrvatskoj znanstvenoj javnosti predstavljen zbornik radova s prethodnoga znanstvenoga skupa – *Zbornik o Antunu Barcu* (prije tog zbornika objavljeni su zbornici o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću /u dva sveska/, Šimi Ljubiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i Ivi Frangešu), a sljedeće 2017. godine, kako je najavljeno, planira se objavljivanje *Zbornika o Đuri Šurminu*, petnaestoga zbornika u nizu Hrvatski književni povjesničari. S obzirom na niz novih spoznaja o književnopovijesnom, ali i političkom radu Đure Šurmina iznesenima na skupu, sa znanstvenom znatiželjom valja iščekivati zbornik radova, a organizatorima, koji nizom Hrvatski književni povjesničari ustraju u nastojanjima da hrvatsku književnu povijest i njezine značajnike očuvaju od zaborava, preostaje samo čestitati na još jednom uspješno organiziranom znanstvenom skupu.

Sl. 16.: Predsjedništvo Treće sjednice Znanstvenoga skupa održane u Čazmi 22. travnja 2016.: Stjepan Matković, Robert Bacalja i Andrea Sapunar Knežević

Sl. 17.: S Treće sjednice Znanstvenoga skupa u Čazmi

Sl. 18.: S Treće sjednice Znanstvenoga skupa u Čazmi

ZNANSTVENI SKUP O ĐURI ŠURMINU

PROGRAM

ZAGREB – VARAŽDIN – ČAZMA, 21. i 22. TRAVNJA 2016.

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji
Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Grad Čazma
Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma
Hrvatsko filološko društvo Zagreb
Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti /
Razred za književnost

ORGANIZACIJSKI ODBOR***Predsjednik:***

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Stipe Botica, mr. sc. Ernest Fišer, prof. dr. sc. Valnea Delbianco,
akademkinja Dunja Fališevac, akademik Radoslav Katičić,
prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em., akademik Ante Stamać,
prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima, doc.

Tajnik:

Tomislav Vodička, prof.

Izvršna tajnica:

Dr. sc. Josipa Dragičević

PROGRAM

ČETVRTAK, 21. travnja 2016.

ZAGREB, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14

9.00 *Prva sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar), prof. dr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo (Pescara / Italija)

- Pozdravne riječi:

Akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Akademik Dubravko Jelčić, Razred za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, predsjednik Organizacijskog odbora Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu

- Izlaganja:

Dr. sc. Nina Aleksandrov Pogačnik (Zagreb), Povijest ili pregled hrvatske književnosti u djelima Đure Šurmina

Prof. dr. sc. Katica Čorkalo (Zagreb), Odgovor recentne književne kritike na Šurminovu *Povjest književnosti hrvatske i srpske*

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), Šurminov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji

- Stanka i osvježenje

Prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar), Dijalektološki rad Đure Šurmina

Prof. dr. sc. Ivan Pederin (Split), Đuro Šurmin i *Hrvatski preporod*

Dr. sc. Suzana Coha, doc. (Zagreb), Književnohistoriografski rad Đure Šurmina: povijest ili povijest književnosti

Martina Čavar, prof. (Zagreb), Šurmin o Janku Draškoviću

- Rasprava

11.30 Završetak rada

12.00 Polazak sudionika skupa autobusom za Varaždin (Strossmayerov trg 14, ispred Knjižnice HAZU)

ČETVRTAK, 21. travnja 2016.

VARAŽDIN

14.00 Dolazak sudionika Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu u Varaždin i smještaj u hotelu Turist (Aleja kralja Zvonimira 1)

ČETVRTAK, 21. travnja 2016.

VARAŽDIN, Klub »Europa Media«, Augusta Cesarca 1/II (Zgrada Hrvatskoga narodnog kazališta)

16.00 *Druga sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić (Osijek), dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb)

- Pozdravne riječi:

Mr. sc. Ernest Fišer, predsjednik Ogranka Matice hrvatske Varaždin

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak (Zagreb), Vodnikov Šurmin

Mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), Pisci varaždinskoga književnoga kruga u književnopovijesnom obzoru Đure Šurmina

Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb), Šurminov pogled na temu *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije*, 1901.

Dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb), Jagićeva ocjena Šurminove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* i polemike nakon nje

Prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek), Hrvatski gramatičari u Šurminovoj *Povjesti književnosti*

Dr. sc. Katarina Ivon, doc. (Zadar), Šurminov koncept ilirizma i njegova uloga u narodnom preporodu

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Robert Bacalja, izv. prof. (Zadar), Šurmin o razdoblju francuske uprave u Dalmaciji i utjecaju francuske kulture u razdoblju Hrvatskog narodnog preporoda

Dr. sc. Stjepan Matković (Zagreb), Đuro Šurmin i njegovo saborsko djelovanje

Dr. sc. Mislav Gabelica (Zagreb), Političko djelovanje Đure Šurmina i grupe oko *Malih novina* u Narodnom vijeću SHS

Dr. sc. Viktorija Franić Tomić, doc. (Zagreb), Povodom regionalizma u *Dru-
gom dobu* Šurminove povijesti književnosti

Dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb), Šurmin o Ivanu Mažuraniću

- Rasprava

19.00 Završetak rada

20.00 Večera za sudionike skupa u hotelu Turist

PETAK, 22. travnja 2016.

VARAŽDIN, hotel Turist (Aleja kralja Zvonimira 1)

8.30 Polazak sudionika skupa autobusom za Čazmu (ispred hotela Turist)

PETAK, 22. travnja 2016.

ČAZMA, Gradska knjižnica Slavka Kolara (Ulica Alojza Vulinca 3)

10.00 *Treća sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek), dr. sc. Stjepan Matković
(Zagreb), dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb)

- Pozdravne riječi:

Dinko Pirak, gradonačelnik Čazme

Vinka Jelić-Balta, ravnateljica Gradske knjižnice Slavka Kolara Čazma

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić (Osijek), Zastupljenost hrvatskih jezikoslovnih
djela u *Povjesti književnosti* Đure Šurmina

Prof. dr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo (Pescara / Italija), Važnost Đure
Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti

Dr. sc. Mijo Lončarić (Zagreb), Šurminov »Sarajevski govor« i današnja
istraživanja

Dr. sc. Dubravka Brunčić, doc. (Osijek), Koncept romantizma u književ-
nopovijesnom diskursu Đure Šurmina

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Josipa Dragičević (Zagreb), Šurminovi prinosi poznavanju Ljudevita Gaja

Dr. sc. Ivana Žebec Šilj (Zagreb), Prinosi Đure Šurmina gospodarstvu Hrvatske 1918.–1925.

Dr. sc. Miljenko Buljac (Mostar), Andrija Kačić Miošić u Šurminovu povijesnom pregledu književnosti

Dr. sc. Martina Petranović (Zagreb), Đuro Šurmin o drami i kazalištu

Marijan Lipovac, prof. (Zagreb), Šurmin i hrvatsko-češki odnosi

- Rasprava
- Završna riječ

13.00 Završetak rada

PETAK, 22. travnja 2016.

ČAZMA, Gradska vijećnica

13.30 Obilazak kulturno-umjetničkih spomenika grada Čazme uz stručno vodstvo te posjet galerijama Grada Čazme

14.30 Svečani ručak za sudionike skupa

18.00 Povratak sudionika skupa autobusom

20.00 Dolazak autobusa u Zagreb

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Sl. 1.:	Ivan Tišov: Portret Đure Šurmina	18
Sl. 2.:	Đuro Šurmin: <i>Povjest književnosti hrvatske i srpske</i> , Zagreb, 1898.	34
Sl. 3.:	Đuro Šurmin: <i>Hrvatski preporod</i> . I. Od godine 1790. do 1836., Zagreb, 1903.	50
Sl. 4.:	Đuro Šurmin: <i>Hrvatski spomenici</i> . Sveska I. (od godine 1100–1499.), Zagreb, 1898.	126
Sl. 5.:	Portret Đure Šurmina objavljen uz nekrolog u zagrebačkom tisku	147
Sl. 6.:	<i>Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola</i> . Složili Đ. Šurmin i S. Bosanac. Drugo popravljeno i potpuno izdanje, Zagreb, 1901.	148
Sl. 7.:	Đuro Šurmin: <i>Početak Gajevih novina</i> . Prilog kulturnoj povjesti Hrvatske, Zagreb, 1905.	166
Sl. 8.:	Naslovnica Šurminove knjige <i>Povjest književnosti hrvatske i srpske</i> , Zagreb, 1898. iz knjižnice Milana Begovića s autografskim bilješkama iz kojih je razvidno da je ugledni pisac knjigu nabavio u Zadru 27. listopada 1902., te iz nje učio i položio ispit kod prof. Vatroslava Jagića na Sveučilištu u Beču 19. lipnja 1903.	198
Sl. 9.:	Karikatura <i>Portraits iz Hrvatskoga sabora</i> objavljena 1907. u časopisu <i>Hrvatska smotra</i> , među kojima je i portret Đure Šurmina	218
Sl. 10.:	Đuro Šurmin: <i>Bilješke za hrvatski preporod</i> , Zagreb, 1902.	278
Sl. 11.:	Đuro Šurmin: <i>Knez Miloš u Zagrebu 1848. godine</i> , Zagreb, 1922. [Ćir.]	302
Sl. 12.:	S otvaranja Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu u Zagrebu 21. travnja 2016. (Predsjedništvo: Josip Lisac, Persida Lazarević Di Giacomo, Tihomil Maštrović)	492
Sl. 13.:	Druga sjednica Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu održana je u Varaždinu 21. travnja 2016.	492
Sl. 14.:	Skupina sudionika Znanstvenoga skupa u Varaždinu	493

- Sl. 15.: Predsjedništvo Druge sjednice Znanstvenoga skupa u
Varaždinu: Dubravka Brunčić, Ernest Fišer i
Hrvojka Mihanović-Salopek 493
- Sl. 16.: Predsjedništvo Treće sjednice Znanstvenoga skupa održane
u Čazmi 22. travnja 2016.: Stjepan Matković, Robert Bacalja
i Andrea Sapunar Knežević 494
- Sl. 17.: S Treće sjednice Znanstvenoga skupa u Čazmi 495
- Sl. 18.: S Treće sjednice Znanstvenoga skupa u Čazmi 495

N a p o m e n a

Program Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu okupio je znanstvenike koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Osim priloga uvrštenih u *Zbornik o Đuri Šurminu* potrebno je istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti najavljene priloge, premda su prijavili svoja priopćenja, a teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Znanstvenog skupa o Đuri Šurminu (što je najavljeno i u *Programu Znanstvenoga skupa*, pa su u njem objavljeni i sažetci tih radova). Tako je, nažalost, u *Zborniku* izostalo nekoliko važnih motrišta na stvaralački opus Đure Šurmina i na njegovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o priopćenjima što su ih za Znanstveni skup o Đuri Šurminu prijavili (navode se onim redom kojim su najavljeni u *Programu Znanstvenoga skupa*): Martina Čavar, prof. (Zagreb): »Šurmin o Janku Draškoviću«, dr. sc. Katarina Ivon, doc. (Zadar): »Šurminov koncept ilirizma i njegova uloga u narodnom preporodu«, dr. sc. Viktorija Franić Tomić, doc. (Zagreb): »Povodom regionalizma u *Drugom dobu* Šurminove povijesti književnosti«, prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić (Osijek): »Zastupljenost hrvatskih jezikoslovnih djela u *Povijesti književnosti* Đure Šurmina«, dr. sc. Mijo Lončarić (Zagreb): »Šurminov 'Sarajevski govor' i današnja istraživanja«, dr. sc. Ivana Žebec Šilj (Zagreb): »Prinosi Đure Šurmina gospodarstvu Hrvatske 1918. – 1925.«, te dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb): »Šurmin o Ivanu Mažuraniću« koji je nazočio skupu, te na drugoj sjednici održanoj u Varaždinu, 21. travnja 2016. pročitao sažetu verziju svoga priopćenja, ali svoj prilog nije poslao za objavljivanje u *Zborniku*.

Osim znanstvenih priloga *Zbornik o Đuri Šurminu* sadrži i nekoliko važnih stručnih priloga. To su »Bibliografija Đure Šurmina« koju je priredila Lidija Bogović te »Literatura o Đuri Šurminu« što ju je sastavila dr. sc. Josipa Dragičević. Upotpunjujući rezultatima svojih istraživanja cjelovitije poznavanje Šurminova znanstvenog i kulturnog djelovanja ravnateljica Centra za kulturu Čazma Jadranka Kruljac Sever objavljuje članak »Prilozi za životopis Gjure/Đure Šurmina«. Napominjemo da je Jadranka Kruljac Sever također autorica kataloga i izložbe »Tko je Đuro Šurmin«, otvorene u doba održavanja znanstvenog skupa u Čazmi, u prostoru Gradskog muzeja Čazma.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Đuri Šurminu* prošli su odgovarajući recenzentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Uredništvo *Zbornika o Đuri Šurminu* zahvaljuje Hrvatskom državnom arhivu koji je dopustio reproduciranje fotografije Đure Šurmina sign.: HR-HDA-1443/776, (objavljene na naslovnici i tabli u ovom zborniku) te Jadranki Kruljac Sever koja je blagonaklono omogućila uvid u niz fotografija i dokumenata iz različitih pismohrana o Đuri Šurminu, od kojih se neki faksimili objavljuju u ovom *Zborniku*.

Zahvale također pripadaju Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Zakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji su novčano poduprli tiskanje *Zbornika o Đuri Šurminu*.

Kazalo imenā

A

ADAMČEK, Josip 19–22, 30
AEHRENTHAL, Alois von 203, 208
AGIČIĆ, Damir 306, 309
AKAČIĆ, Cezar 333
ALAGOVIĆ, Aleksandar, *biskup* 56
ALEKSANDAR VELIKI, *maked. vladar* 133, 190
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 97, 102, 488, 499, 519
ANČIĆ, Ivan 114
ANDRIĆ, Nikola 67, 68, 256, 268, 281, 283, 288
APPENDINI, Franjo Marija 54, 128, 259–261
APPENDINI, Urban 54
ARANICKI, Aleksandar 234
ARANICKI, Slavko 234
ARISTOTEL, *filozof* 132
ARMOLUŠIĆ, Jakov 129
ARNERI, Rafo 215
ARNOLD, Đuro 299
ARTUKOVIĆ, Mato 21, 30
AUGUSTIN, *svetac* 103
AUGUŠTIN, Borko 31
AVIANI, Blaga 154, 163

B

BABIĆ, Ljubo 280, 281
BABIĆ, Toma 113, 259, 261
BABUKIĆ, Vjekoslav 259, 263
BACALJA, Robert 149, 157–159, 162, 163, 243, 252, 490, 494, 500, 504, 519
BACH, Alexander 25
BAČIĆ, Antun 113
BADAJ, Antun 234, 323
BADALIĆ, Hugo 286
BAHTIN, Mihail Mihailovič 144
BALASSA, Ferenc de Gyarmáth, *ban* 51
BANAC, Ivo 227, 236

BANDULAVIĆ, Ivan Skopljanin 114, 115
BANOVAC, Josip 113
BARAC, Antun 23, 25, 28–30, 39, 46, 47, 67, 74, 77, 78, 107, 162, 176, 184, 271, 272, 275, 293, 294, 298, 300, 481, 488
BARIČEVIĆ, Adam Alojzij 128
BARIŠIĆ, Rafael 58
BARTHES, Roland 30
BAŠTIJAN, Mate 174
BATINIĆ, Ana 521
BATTARA, Antonio Luigi 156, 157
BATTHYÁNY, Lajos, *grof* 58
BATUŠIĆ, Nikola 58, 62, 283, 288
BATUŠIĆ, Slavko 283
BAUER, Antun 225
BAZALA, Albert 71, 76, 77, 226
BEGOVIĆ, Ruža 118
BEGOVIĆ, Milan 129, 144, 198, 503
BELIĆ, Aleksandar 272
BELIĆ-LIGATIĆ, Juraj Antun 156
BELOSTENEC, Ivan 53, 188, 260, 296, 299
BENIĆ, Bono 114
BENKENDORF, Alexander von, *grof* 83, 88
BÉRANGER, Pierre-Jean de 161
BERTIĆ, Živan 324
BERTRAND, Henri-Gatien 52
BETONDIĆ, Josip 286
BEZINA, Petar 123, 260, 268
BILUŠIĆ, Mijo 260
BILJAN, Zvonimir 322
BIONDIĆ, Ivan 116, 123
BITI, Vladimir 31, 47
BLAŽEK, Tomo 172, 299
BLAŽEVIĆ, Zrinka 29, 30
BOBAN, Branka 222, 227, 232, 235
BOBINAC, Marijan 43, 47
BOGDAN, Tomislav 31
BOGDANOV, Vaso 204, 215
BOGDANOVIĆ, David 13, 21, 25, 30, 68, 71, 243

- BOGDANOVIĆ, Marijan 114
 BOGIŠIĆ, Rafo 123
 BOGIŠIĆ, Baltazar (Valtazar) 134
 BOGOVIĆ, Lidija 347, 425, 487, 503, 505, 520, 521
 BOGOVIĆ, Mirko 45, 172, 181, 262, 299, 301, 321, 490
 BOILEAU, François 132, 141, 143
 BOILEAU, Nicolas 144
 BORANIĆ, Dragutin 110, 167, 168, 171, 172, 178, 180, 183, 185, 186, 241, 488
 BÖRNE, Ludwig 57, 155
 BOROJEVIĆ, Svetozar, *barun* 60
 BOSANAC, Stjepan 148, 250, 252, 253, 315, 316, 503
 BOŠKOVIĆ, Petar 259, 286
 BOŠKOVIĆ, Ruder 132
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 28, 30
 BOTICA, Stipe 2, 133, 143, 144, 487, 498
 BOTIĆ, Luka 44, 45, 169
 BRAČULJEVIĆ, Lovro 113
 BRAJKOVIĆ, Tomo 271, 275
 BRATULIĆ, Josip 68, 144
 BRAUM, Franjo 221
 BRDAR MUSTAPIĆ, Vanja 226, 237
 BREŠIĆ, Vinko 67, 78, 123, 184, 281, 288
 BREZOVAČKI, Tito (Tituš) 53, 142, 279, 296, 297, 299, 301, 490
 BRKAN, Jure 123
 BRKOVIĆ, Ivana 31
 BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka 269
 BRLIĆ, Andrija Torkvat 251, 260, 267
 BRLIĆ, Ignjat 154, 251
 BRLIĆ, Ignjat Alojzije 154, 259, 262–264, 267
 BROZ, Ivan 11, 110, 128, 171, 176, 244, 255–258, 268, 271, 275, 293, 479
 BROZOVIĆ, Dalibor 170, 184, 255, 268, 271, 272, 274, 275
 BRUNČIĆ, Dubravka 35, 489, 491, 493, 501, 504, 519
 BUBANOVIĆ, Milan 48
 BUČAR, Franjo 68
 BUDISAVLJEVIĆ, Srđan 221, 234, 236
 BUDMANI, Pero 134, 256, 259, 264, 267, 271, 272, 276
 BUDROVIĆ, Nikola Dominik, *dominikanac* 156
 BUJAS, Andrija 260
 BUKOVAC, Đulaga 332
 BUKOVAC, Vlaho 287
 BULIĆ, Ivan 324, 325
 BULIĆ, Refik 274, 276
 BULJAC, Miljenko 127, 139, 144, 491, 502, 519
 BUNIĆ LUKOVIĆ, Pijerko 282
 BUNIĆ VUČIĆ, Ivan 67, 69
 BURKE, Peter 24, 27, 30
- C**
- CADORNA, Luigi, *tal. maršal* 60
 CARDUCCI, Giosuè 170
 CARRARA, Francesco 248
 CHAUCER, Geoffrey 132
 CHOTEK, Sofija, *grofica* 211
 CIPEK, Tihomir 206, 214, 227
 CIPPICO, Lelij, *nadbiskup* 159
 COHA, Suzana 19, 25, 30, 36, 40, 47, 489, 499, 519
 CRIJEVIĆ, Saro Serafin 128
 CROCE, Benedetto 23
 CUVAJ, Antun 326
 CUVAJ, Slavko 327, 329, 332
- Č**
- ČEVAPOVIĆ, Grgur 113, 172, 181, 319
 ČORKALO, Katica 14, 91, 167, 488, 499, 519
 ČULINOVIĆ, Ferdo 220, 221, 236
 ČUPAK, Ivan 226
- Ć**
- ĆAVAR, Martina 499, 505
 ĆIRIL 245, 479
- D**
- DAMJANOVIĆ, Stjepan 119, 123
 DANDOLO, Vincenzo 157–159
 DANIČIĆ, Đuro 122, 179, 244, 251, 256, 264–268, 275
 DANILO, Ivan 260, 267
 DANTE, Alighieri 57
 DAVIS, Lennard J. 28, 31
 DE SANCTIS, Francesco 23, 32
 DEANOVIĆ, Mirko 68
 DEBELJAK, Novak 245

DELBIANCO, Valnea 2, 487, 498
 DELLA BELLA, Ardelio 177, 188, 260, 262
 DEMETER, Dimitrija 45, 56, 58, 172, 286, 287
 DERETIĆ, Jovan 242, 243, 252
 DERKOS, Ivan 161
 DERRIDA, Jacques 65, 105
 DESPOT, Ivan 172
 DEVČIĆ, Ivan 167, 175, 176, 184–186, 488
 DEŽELIĆ, Branimir (Branko) 338, 340
 DEŽELIĆ, Branka 340
 DEŽELIĆ, Neda 340
 DEŽELIĆ, Velimir 151, 167, 175, 176, 180, 184–186, 340, 488
 DEŽMAN, Ivan 142
 DEŽMAN, Milivoj 225, 239, 240, 332, 333, 339
 DILTHEY, Wilhelm 23, 26
 DIMITREV, Milan, *pseudonim*; *vidi*: BUBA-NOVIĆ, Milan
 DIVKOVIĆ, Matija 114, 118, 119, 120
 DIVKOVIĆ, Mirko 260, 267
 DOBRETIĆ, Marko 114
 DOBRILA, Juraj 174
 DOBROVSKÝ, Josef 24, 53, 102, 304
 DONATELLO, Nicollo di Betto Bardi de 132
 DOROTIĆ, Andrija 156, 159, 160
 DOŠEN, Vid 53
 DRAGANIĆ-VRANČIĆ, *hrv. plem. obit.* 159
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 2, 81, 90, 347, 429, 471, 487, 491, 498, 502, 505, 519–521
 DRAGOŠIĆ, Higin 295
 DRAŠKOVIĆI, *hrv. plem. obit.* 51
 DRAŠKOVIĆ, Janko 54–56, 58, 59, 82
 DRAŽENOVIĆ, Josip 175
 DRECHSLER, Branko; *vidi*: VODNIK, Branko
 DRINKOVIĆ, Mate 221, 235
 DRIVODILIĆ, Bernardin 115
 DROBNIĆ, Josip 263
 DRŽIĆ, Marin 69, 70, 101, 114, 131, 146, 147, 171, 285, 286
 DUH, *biskup* 308
 DUKIĆ, Davor 31, 36, 40, 41, 47
 DUNS SCOT, Ivan 113

D

ĐORĐIĆ; *vidi*: ĐURĐEVIĆ, Ignjat

ĐURĐEVIĆ (ĐORĐIĆ, GJORGJIĆ), Ignjat 120, 180
 ĐURKOVEČKI, Josip 54, 259, 262

E

EAGLETON, Terry 105, 107
 ECO, Umberto 107
 ERBEN, Karel Jaromír 303
 ERDÖDY, *hrv.-ugar. plem. obit.* 51
 ERDÖDY, Ivan, *grof* 51
 ERDÖDY RUBIDO, Sidonija 56
 ESIH, Ivan 308, 309

F

FALIŠEVAC, Dunja 2, 67, 78, 145, 146, 487, 498
 FALLERSLEBEN, August Hoffmann von 60
 FANCEV, Franjo 68, 71, 77, 78, 111, 283, 481, 492
 FARIČIĆ, Josip 144
 FEKONJA, Andrej 110, 244
 FERDINAND I., *austr. car* 88
 FERENC, Deák 58
 FERIĆ, Jura 53
 FERKIĆ, Mate 113
 FEŠTETIĆ, Juraj, *grof* 51
 FICHTE, Johann Gottlieb 60
 FILIPOVIĆ, Adam Heldentalski 142, 181
 FILIPOVIĆ, Ivan 13, 21, 25, 31, 176, 177
 FILIPOVIĆ, Jeronim 113, 114
 FILIPOVIĆ, Josip 53
 FILIPOVIĆ, Petar 113
 FIŠER, Ernest 2, 291, 293, 296, 297, 487, 489, 490, 493, 498, 500, 504, 520
 FLAK, Kvint Horacije 132
 FLAKER, Aleksandar 42, 47, 58, 62
 FLAKER, Vida 71, 78
 FORETIĆ, Miljenko 282, 288
 FORKO, Josip 258
 FORTIS, Alberto 100, 139, 140, 144
 FRANGEŠ, Ivo 29, 31, 35, 47, 132, 139, 144, 154, 155, 157, 163, 164, 184, 480, 481, 492
 FRANIĆ TOMIĆ, Viktoria 66, 78, 501, 505
 FRANK, Josip 61, 200, 208
 FRANKOPANOVIĆ, *obitelj* 137

FRANJO I., *austr. car i rim.-njem. car* 151, 152
 FRANJO II., *austr. car* 51, 54, 56
 FRANJO FERDINAND, *austr. nadvojvoda* 332
 FRANJO JOSIP I., *hrv.-ugar. kralj* 53, 57, 59, 201, 213
 FREUDENREICH, Aleksandar 287
 FRIEDJUNG, Heinrich 204, 307, 325
 FRÖHLICH VESELIĆ, Rudolf 260, 263
 FUČEK, Štefan 121
 FÜRHOZLER, Lavoslav 260

G

GABELICA, Mislav 87, 219, 234, 236, 332, 490, 500, 519
 GABELIĆ, Ivan 116
 GAJ, Ljudevit 24, 37, 41, 43, 51, 54–57, 59, 81–92, 94–96, 102, 129, 137, 142, 154, 156, 161, 172, 205, 242, 248, 262, 282, 303, 304, 490, 491
 GAJ, Velimir 82, 84, 94
 GAVELLA, Branko 280
 GAVRILOVIĆ, Andro 242
 GILJFERDING, Aleksandar Fjodorovič 83
 GJALSKI, Ksaver Šandor 169, 181, 295, 299, 301, 321, 479, 490
 GJORGJIĆ; *vidi*: ĐURĐEVIĆ, Ignjat
 GJURGJEVIĆ, Bartul 69
 GLAVINIĆ, Franjo 113
 GLEĐEVIĆ, Antun 69, 286
 GOETHE, Johann Wolfgang von 100
 GOLEC, Ivan 226
 GOLDONI, Carlo 280, 285
 GRABOVAC, Filip fra 113, 114, 131, 138
 GRBEŠIĆ, Ružica 521
 GRBIĆ ILIRIK, Matija 69
 GRČIĆ, Jovan Milenko 242
 GRIMM, *braća* 27, 154
 GRLOVIĆ, Milan 175
 GROSS, Mirjana 21, 31, 200, 207, 214, 215, 225, 234, 236
 GRŠKOVIĆ, Ivan 322
 GUDEL, Vladimir 283
 GUNDULIĆ, Ivan 53, 57, 69, 70, 102, 121, 131, 146, 147, 162, 169, 171, 180, 286

H

HABDELIĆ, Juraj 53, 295, 296, 299
 HADŽIĆ, Osman Nuri 315
 HAJDARHODŽIĆ, Hamdija 215
 HALDI, Franjo 232, 236
 HALER, Albert 481, 492
 HALILOVIĆ, Senahid 274, 276
 HAM, Sanda 242, 252, 255, 259, 263, 265–267, 269, 490, 500, 501, 520
 HARAMBAŠIĆ, August 286
 HAULIK, Juraj 205
 HEĆIMOVIĆ, Branko 235, 283, 289
 HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 28, 104, 107
 HEIMRL, Milan 322
 HEISTERBACH, Cezar 119
 HEKTOROVIĆ, Petar 69, 171
 HERBART, Johann Friedrich 39
 HERCEG, Rudolf 202, 215
 HERCIGONJA, Eduard 100, 119, 123, 182, 184
 HERDER, Johann Gottfried 20, 36, 56, 100, 104, 153
 HERGEŠIĆ, Ivo 172, 184
 HEROLT, Ioaness 119
 HIRC, Dragutin 319
 HOERMANN, Aurelius 55
 HOMER 57, 142
 HORVAT, István 55
 HORVAT, Ivo 313
 HORVAT, Josip 205, 214, 222, 223, 225, 236
 HRANILOVIĆ, Hinko pl. 319
 HRANILOVIĆ, Jovan 44
 HRVOJ, Dragutin 228
 HUMBOLDT, Wilhelm von 211
 HUME, David 132
 HUML, Václav 308
 HUNJADI, Janko, 135

I

IGNJATIJEVIĆ TKALAC, Imra 83
 INHOF, Bartol 169
 IVANDA, Branko 2, 521
 IVANIĆ, Dušan 246
 IVANIŠEVIĆ, Ivan 129
 IVANOVIĆ, *obitelj* 137
 IVEKOVIĆ, Franjo 255–257, 268, 269

IVIĆ, Pavle 274, 276
 IVIČEVIĆ, Stjepan 250, 251
 IVŠIĆ, Stjepan 71, 73–76, 241, 266, 269, 272,
 275, 276
 IVON, Katarina 500, 505

J

JACK; *vidi*: MARJANOVIĆ, Milan
 JACOBSON, Roman 107
 JAGIĆ, Vatroslav 9–12, 14, 16, 20, 21, 24, 25,
 31, 37, 61, 67, 68, 70, 73, 83, 94, 98, 100,
 101, 103, 107, 110, 127, 128, 133, 134,
 137, 167, 171, 176–179, 182, 184–198,
 203, 242–244, 251, 252, 258, 259, 263,
 264, 266, 269, 271, 272, 276, 292, 293,
 295, 298–301, 319, 479, 481, 488, 490,
 492, 503
 JAKOVIĆ; *vidi*: KOLAR, Jakob
 JAKŠA, Čedomil 172
 JAMBREŠIĆ, Andrija 53, 188, 260, 296, 299
 JANDA, Krunoslav 225
 JANDRIĆ, Matija 280, 281, 285
 JARNEVIĆ, Dragojla 58
 JAUSS, Hans Robert 144
 JELAČIĆ, Josip, *hrv. ban* 51, 59–61, 64, 90
 JELASKA MARIJAN, Zdravka 220, 237
 JELČIĆ, Dubravko 35, 47, 67, 78, 154, 163,
 479, 487, 499, 520
 JELIĆ-BALTA, Vinka 490, 491, 501
 JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta 338
 JELOVŠEK, Vladimir 318
 JEMBRIH, Alojz 116, 269
 JENSEN, Alfred Anton 69, 78
 JERETOV; *vidi*: KATALINIĆ JERETOV, Ri-
 kard
 JEŽIĆ, Slavko 25, 29, 31, 141, 156, 163, 165,
 183, 184, 243, 481, 492
 JIREČEK, Konstantin 194, 319
 JOHANNES, *nadvojvoda* 53
 JONKE, Ljudevit 255, 256, 269
 JOSIP II., *rim.-njem. car* 55, 64, 149
 JOVANOVIĆ, Stjepan, *barun* 53
 JÓZSEF, Margitai 260
 JUKIĆ, Ivan Franjo Banjalučanin 114, 115
 JURANIĆ, Stjepan 295
 JURIN, Josip 113, 260
 JURIŠIĆ, Gabrijel Hrvatina fra 130, 144, 145

JURJEVIĆ, Gabrijel 245, 299
 JUVAN, Marko 106, 107

K

KAČIĆ, *obitelj* 137
 KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija fra 53, 55, 113, 114,
 122, 127–147, 171, 296, 491
 KADLEC, Karel 61
 KANAVELIĆ (KANAVELOVIĆ), Petar 129
 KANIŽLIĆ, Antun 53, 120, 121, 180
 KAPIĆ, Juraj 142
 KAPITANOVIĆ, Vicko 116, 117, 123
 KAPUCIN, Gregur; *vidi*: MALJEVEC, Juraj
 KAPUŠVARAC, Filip 113
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 24, 53, 56, 57,
 100, 102, 120, 178, 192, 244–248, 251,
 260, 265–267, 271–275, 319
 KARAĐORĐEVIĆI, *srp. dinastija* 230, 231
 KARAĐORĐEVIĆ, Aleksandar I., *kralj* 73,
 89, 213, 224, 305, 307, 308, 338
 KARAĐORĐEVIĆ, Petar I., *kralj* 213
 KARAMATIĆ, Marko 112, 123
 KARLIĆ, Petar 68, 71, 156, 162
 KARUC, Nikola 67, 78
 KASANDRIĆ, Petar 67
 KASTRIOTIĆ SKENDERBEG, Juraj 133
 KAŠIĆ, Bartol 137, 177, 188, 258, 260, 262
 KATALINIĆ JERETOV, Rikard 174, 175
 KATANČIĆ, Matija Petar 53, 113
 KATIČIĆ, Radoslav 2, 262, 264, 267–269,
 487, 498
 KATUNARIĆ, Vjeran 21, 31
 KAVANJINA, Jerolim 129, 180
 KAZANČIĆ, Ivan 263
 KELLER, Gottfried 57
 KESIĆ, Nikola 113
 KHUEN-HÉDERVÁRY, Károly, *hrv. ban* 21,
 61, 160, 200–202
 KLAIĆ, Vjekoslav 76, 77, 308
 KLASNIĆ, Franjo 313
 KLASNIĆ, Katarina 313
 KLOFÁČ, Václav 304
 KNEŽEVIĆ, Petar 113, 122
 KNEŽEVIĆ, Snješka 210, 215
 KOBILIĆ, Miloš 245
 KOGOJ-KAPETANIĆ, Breda 20, 31
 KOLAR, *obitelj* 341

- KOLAR, Božo 341, 342
 KOLAR, Jakob (Jakov) 328, 341
 KOLAR, Slavko 313
 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira 223, 225, 226, 231–234, 236, 237, 325, 326, 340
 KOLENDIĆ, Petar 67, 78
 KOLENIĆ, Ljiljana 500, 501, 505
 KOLLÁR, Ján 24, 41, 55, 56, 82–84, 86, 92, 102, 161, 246, 303, 304
 KOLONIĆ, Leopold, *kardinal* 116
 KOLOWRAT, Jan 56, 59
 KOMBOL, Mihovil 25, 29, 31, 65, 68, 69, 73, 120, 139, 145, 156, 157, 163, 165, 243, 481, 492
 KONTAK, Antun 226
 KONZUL, Stjepan Bužečanin Istranin 174
 KOPITAR, Jernej 24, 53, 56, 57, 178, 192, 246, 260, 304
 KORAC, Stanko 248, 252
 KORADE, Mijo 118
 KÖRBLER, Đuro 67, 78
 KORNIG, Franz 260
 KORUNIĆ, Petar 85, 92, 94, 158, 164
 KOSSUTH, Lajos 61
 KOVAČEVIĆ, Gavriilo 142
 KOVAČEVIĆ, Ivica 228
 KOVAČIĆ, Ante 103, 181
 KOZARAC, Ivan 321
 KOZARAC, Josip 98, 181, 323, 479
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 98, 103, 170, 479
 KRAUS, Rikard 225
 KRAVAR, Zoran 39, 47, 65, 78, 121
 KRČELIĆ, Adam Baltazar 128
 KRČMARIĆ, Bogdan 142
 KRISTIJANOVIĆ, Ignjat 53, 259, 262
 KRIZMAN, Bogdan 221, 223, 224, 226, 228, 231–235, 237
 KRIZMAN, Tomislav 9, 16
 KRIŽANIĆ, Juraj 245, 260
 KRLEŽA, Miroslav 97
 KRMPOTIĆ, Joso 172
 KRNIC, Ivan 228
 KRŠNJAVI, Izidor (Iso) 201, 202, 207, 209, 214, 234, 237
 KRTALIĆ, Ivan 194, 195, 207, 214, 234, 237
 KRULJAC SEVER, Jadranka 160, 164, 200, 214, 313, 491, 505, 506, 520
 KUHAČ, Franjo 161
 KUJUNDŽIĆ, Nedjeljko 116, 123
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 10, 19, 32, 57, 59, 60, 85, 101, 111, 112, 121, 124, 125, 137, 140, 154, 156, 157, 164, 172, 174, 209, 285, 286, 295, 299, 301, 318, 319, 479, 481, 490, 492
 KULAKOVSKI, Platon Andrejevič 37, 51, 81, 83, 88, 110, 244
 KULIŠIĆ, Frano 67
 KULMER, *hrv. plem. obit.* 52
 KULMER, Miroslav 323
 KUMIČIĆ, Eugen 169, 479
 KURELAC, Fran 83, 172
 KUSIĆ, Zvonko 479, 487, 499
 KUŠAR, Marcel 271, 272, 275, 276
- L**
- LACAPRA, Dominick 29
 LAGINJA, Matko 220, 333
 LAMARTINE, Alphonse de 44, 161
 LAMENNAIS, Felicité Robert de 57, 155
 LANOSOVIĆ, Marijan 113, 260
 LANSON, Gustave 29
 LASTRIĆ, Filip 114
 LAŠVANIN, Nikola 114
 LAZAREVIĆ DI GIACOMO, Persida 14, 16, 241, 247, 252, 488, 490, 492, 499, 501, 503, 520
 LEAKOVIĆ, Bernardin 113
 LÉGER, Louis 61
 LEKUŠIĆ, Marijan 113
 LETO, Maria Rita 67, 78
 LHOTKA, Fran 308
 LIPOVAC, Marijan 303, 307, 309, 490, 502, 520
 LIPOVČAN, Srećko 244, 252
 LIPOVČIĆ, Jeronim 113
 LISAC, Josip 271, 275, 276, 488, 489, 492, 499, 503, 520
 LIŠNJIĆ, Marijan 116
 LIVADIĆ, Ferdo 161
 LIVADIĆ-WIESNER, Branimir 299, 301, 321
 LONČARIĆ, Mijo 501, 505
 LOPAŠIĆ, Radoslav 19, 32, 175, 318

- LORKOVIĆ, Ivan 111, 203–205, 207, 213, 221–225, 235, 239, 240, 322, 332, 333
- LOVRENČIĆ, Jakob 299, 301
- LOVRICH, Giovanni; *vidi*: LOVRIC, Ivan
- LOVRIC, Ivan 69, 78, 139
- LOVRO, *svetac* 180
- LUBYNSKI, Rudolf 210
- LUCIĆ, Hanibal 70, 101
- LUETIĆ, Tihana 207, 214, 215
- LUKÁCS, Geörgy 30
- LUKINIĆ, Edo 225
- LUNAČEK, Vladimir 279, 282
- LJ**
- LJEVAKOVIĆ, Kemal 274, 276
- LJUBIBRATIĆ, *obitelj* 137
- LJUBIĆ, Lucija 282, 288
- LJUBIĆ, Šime 10, 11, 13, 16, 21, 25, 31, 37, 65, 85, 110, 111, 128, 174, 187, 244, 257–259, 263, 269, 481, 492
- LJUBINKOVIĆ, Nenad 242, 253
- LJUDEVIT XVI., *fran. kralj* 151
- M**
- MAČEK, Vladko 202, 215, 266
- MAFFEI, Scipione 286
- MAGARAŠEVIĆ, Branko 196
- MAIXNER, Franjo 336
- MALHERBE, François de 132
- MALJEVAC, Juraj 295
- MANCE, Ivana 215
- MANDROVIĆ, Adam 280
- MANOJLOVIĆ, Gavro 71
- MARETIĆ, Tomo 102, 178, 181, 192, 241, 255, 258, 259, 264, 265, 269
- MARGITIĆ, Stjepan 114
- MARICA 329
- MARIJANOVIĆ, Stanislav 2, 319, 487, 498
- MARJANOVIĆ, Milan 184, 207, 247
- MARKO, *evanđelist* 128
- MARKOVIĆ, Franjo 11, 39, 42, 45, 47, 48, 169
- MARKS, Aleksandar 313, 491
- MARMONT, Auguste, *maršal* 52, 154, 159
- MARTIĆ, Grgo fra 142
- MARTINOVIĆ, Ignjat 151, 153
- MARULIĆ, Marko 70, 101, 131, 132, 146, 147, 171, 180
- MASARYK, Tomáš Garrigue 129, 207, 304–310, 322
- MAŠTROVIĆ, Tihomil 2, 6, 9, 16, 41, 47, 48, 61, 63, 65, 68, 79, 91, 94, 123, 158, 164, 243, 244, 252, 347, 481, 487–489, 491, 492, 498, 499, 503, 519–521
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav 67, 78, 248, 252
- MATAS, Mate 144
- MATAUŠIĆ, Mirko Juraj 205, 214
- MATIČEVIĆ, Ivica 123
- MATIĆ, Đuro 226
- MATIĆ, Jure, *pseudonim*; *vidi*: ŠPORDER, Juraj Matija
- MATIĆ, Tomo 14, 16, 38, 47, 67, 78, 111, 116, 123, 481, 492
- MATIJEVIĆ, Josip Ernest 260, 262
- MATIJEVIĆ, Stjepan 114
- MATIJEVIĆ, Zlatko 201, 213, 215, 219–221, 223, 226, 227, 231, 237, 238
- MATKOVIĆ, Hrvoje 124, 199, 214, 223, 224, 228, 237, 336
- MATKOVIĆ, Stjepan 87, 199–201, 206, 207, 210, 214, 215, 225, 238, 490, 494, 500, 501, 504, 519
- MATOŠ, Antun Gustav 172, 321
- MAYERHOFER, Theodor 326
- MAZZURA, Lav 322
- MAŽURANIĆ, Antun 255, 260, 262–264, 267, 269, 271, 276
- MAŽURANIĆ, Ivan 39, 43, 45, 46, 57, 61, 102, 103, 131, 139, 140, 146, 147, 162–164, 169, 263, 489
- MAŽURANIĆ, Matija 45
- MECIĆ, Šimun 113
- MEDAKOVIĆ, Bogdan 212
- MEDINI, Milorad 67, 70
- MENČETIĆ, Vladislav 258
- MEŠTROVIĆ, Ivan 208
- METASTASIO, Pietro 286
- METOD 245, 479
- METTERNICH, Klemens Wenzel Lothar 54, 60, 156
- MIHALDŽIĆ, Stanoje 339
- MIHALOVIĆ, Antun pl., *ban* 231, 234
- MIHANOVIĆ, Antun 53, 115

- MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 109, 489, 490, 493, 500, 504, 519
MIJATOVIĆ, Anđelko 137, 145
MIJATOVIĆ, Čedomilj 339
MIKALJA, Jakov 177, 188, 260, 262
MIKAVICA, Dejan 249, 252
MIKLOŠIĆ, Franc 55, 178, 179, 192
MIKLOUŠIĆ, Tomo 53, 54, 296
MILAKOVIĆ, Josip 172, 175
MILAS, Matej 271, 272
MILČETIĆ, Ivan 14, 16, 37, 41, 42, 47, 110, 111, 142, 244, 258, 271, 276, 298–300, 319, 479, 481, 492
MILER, Ferdo Živko 110, 244
MILETIĆ, Stjepan 279, 281
MILETIĆ, Svetozar 249, 252
MILIČEVIĆ, Ivan 315
MILOBAR, Fran 235
MILUNOVIĆ, Josip 116
MILUTINOVIĆ, Kosta N. 246, 249, 252
MILUTINOVIĆ, Sima Sarajlija 248
MLINARIĆ, Spomenka 491
MOGUŠ, Milan 119, 136, 145, 264, 269
MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin 286
MOLVAREC, Lana 124, 291, 294, 300
MOROVIĆ, Hrvoje 215
MOSELY, Philip Edward 88, 94
MOYSES, Stephan 55
MRDEŽA-ANTONINA, Divna 144, 145
MÜLLER, Ferdo Živko 176
MULJAČIĆ, Žarko 140
MURKO, Matija (Matthias) 37, 43, 56, 62, 73
MUŠICKI, Lukijan 53, 56
- N**
- NAKOVIĆ, *obitelj* 137
NALJEŠKOVIĆ, Nikola 70, 285
NAPOLEON Bonaparte I., *franc. car* 51, 52, 138, 154–157, 159, 160, 165
NAZOR, Anica 119, 319
NEMANIĆ, Davorin 271, 276
NEMČIĆ GOSTOVINSKI, Antun 45, 57, 162, 172, 181, 281, 299
NEMEC, Krešimir 139
NEMEC, Marija 215
NEMESKÛRTY, István 52, 62
- NEUBAUER, John 36, 48
NIKČEVIĆ, Milorad 144
NIKOLA I., *rus. car* 88
NIKOLIĆ, Vladimir 323
NOSIĆ, Milan 54, 62
NOVAK, Slobodan Prosperov 65, 68, 139, 145, 164, 489, 500, 519
NOVAK, Viktor 241, 252
NOVAK, Vjenceslav 98, 162, 169
NOVAKOVIĆ, Stojan 11, 110, 128, 187, 242, 244, 292
- O**
- OBLAK, Vatroslav 272, 276
OBRADOVIĆ, Dositej 53, 246–248
OBRENOVIĆ, Miloš, *srp. knez* 82, 87, 89–92
OCVIRK, Stjepan 521
ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka 21, 22, 26, 31
ORBINI, Mavro 55, 135
ORŠIĆ, *grofovi* 51
OSMAN AZIZ, *pseudonim; vidi: HADŽIĆ, Osman Nuri i MILIČEVIĆ, Ivan*
OSSIAN 141
OSTOJIĆ, Tihomir 242
ÖZKIRIMLI, Umut 36, 48
OŽEGOVIĆ, Metel 295
- P**
- PACEL, Vinko 260
PAIĆ JURINIĆ, Mirjana 32
PALACKÝ, František 41
PALAMETA, Miroslav 136, 145
PALMOTIĆ, Junije 70, 286
PALMOVIĆ, Andrija 299
PANTIĆ, Miroslav 67
PAPRATOVIĆ, Franjo 333
PAPUŠLIĆ, Antun 113, 122
PARČIĆ, Dragutin Antun 260
PASARIĆ, Josip 167, 177–179, 184–186, 191–197, 322, 488, 490
PAŠIĆ, Nikola 97, 111, 129, 211, 291, 335, 336, 480
PATAČIĆ, Katarina 299
PAUL, Jean 57
PAVELIĆ, Ante 228
PAVER, Josipa 272

- PAVEŠKOVIĆ, Antun 120, 282, 289, 489, 501, 505
 PAVIĆ, Armin 11, 66, 67, 70, 73, 110, 171, 241, 256, 286, 479
 PAVIĆ, Emerik 113, 141
 PAVIĆ, Karlo 142
 PAVIŠEVIĆ, Josip 113
 PAVLETIĆ, Vlatko 172, 184
 PAVLIČIĆ, Pavao 28, 31, 121, 124, 479
 PAVLIMIR, *kralj* 133
 PAVLOVIĆ, Bernardin 113
 PAVLOVIĆ, Teodor 247, 249
 PAVLOVIĆ LUČIĆ, Ivan 53
 PAZMAN, Josip 235
 PECHAN, Antun 25, 31, 176
 PEDERIN, Ivan 51–53, 55–63, 159, 162, 164, 489, 499, 519
 PEJAČEVIĆ, *hrv. plem. obit.* 51
 PEJAČEVIĆ, Ladislav, *hrv. ban* 203, 323
 PEJČIĆ, Jovan 241, 252
 PERGOŠIĆ, Ivan (Ivanuš) 295, 299, 301, 490
 PERIĆ, Ivo 213, 215, 252
 PERILLO, Francesco Saverio 136, 145
 PERKINS, David 22, 23, 26, 29, 31, 35, 36, 39, 48
 PERŠIĆ, Ivan 225, 228, 230, 238
 PERVAN-PLAVEC, Mia 31
 PETANJEK, Slavoljub 322
 PETRAČIĆ, Franjo 32, 110, 176, 244
 PETRANOVIĆ, Božidar 57, 175, 247, 248, 249
 PETRANOVIĆ, Branko 220, 238
 PETRANOVIĆ, Martina 279, 282, 288, 489, 502, 520
 PETRANOVIĆ, Teodor; *vidi:* PETRANOVIĆ, Božidar
 PETRIČIĆ, Živko 228
 PETROVIĆ, Josip 153
 PETROVIĆ, Rade 248, 252
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar II. 247
 PETROVIĆ, Sveto 71, 76, 78
 PETROVSKI, Memnon Petrovič 292
 PETROVSKI, Nestor 69, 78
 PEVULJA, Duško V. 242, 243, 253
 PICCOLOMINI, *knezovi* 60
 PIERRE, Paul 260
 PIRAK, Dinko 490, 501
 PIRJEVEC, Jože 248, 249, 253
 PLEJIĆ POJE, Lahorka 31
 PLETIKOSA, Jakov 113
 POGAČIĆ, Milka 175
 POLIĆ, Ladislav 225
 POPOV, Čedomir 249, 252
 POPOV, Nil Aleksandrovič 83
 POPOVIĆ, Dušan 203
 POPOVIĆ, Pavle 67, 241, 242, 249, 253
 POPOVIĆ, Špiro 248, 251
 POSILOVIĆ, Pavao 114
 POTOČNJAK, Franko 323
 PRANJIĆ, Krunoslav 58, 62
 PRANJIĆ, Marko 116, 123
 PRANJKOVIĆ, Ivo 59, 63
 PRAUS, Josip 42
 PRERADOVIĆ, Petar 44, 45, 131, 140, 172, 181, 251
 PREŠERN, France 57
 PRIBIČEVIĆ, Svetozar 97, 129, 224, 225, 291, 325, 327
 PRIMIC, Janez Nepomuk 153
 PROHASKA, Dragutin 67, 70, 71, 78, 242, 243, 481, 492
 PROTIĆ, Stojan 334, 335, 480
 PUPAČIĆ, Josip 67
- R**
- RABAR, Ivan 226
 RABAR, Krešimir 226
 RAČKI, Franjo 137, 178–180, 241
 RADEKA, Milan 77
 RADIČEVIĆ, Branko 327
 RADIĆ, Antun 202
 RADIĆ, Stjepan 184, 202, 208, 227, 228, 230, 238, 305, 306, 308, 336
 RADOS, Zvezdana 141, 145
 RADOSLAV, *hrv. kralj* 133
 RADOVAN, *pseudonim*; *vidi:* MARTIĆ, Grgo
 RAJSP, Antun 260
 RAKOVAC, Dragutin 86, 172, 299, 301, 303, 490
 RAPACKA, Joanna 40, 48
 RAPIĆ, Đuro 113
 RAUCH, *plem. obitelj* 52
 RAUCH, Pavle 206–209, 234, 305, 306, 326, 327, 332

- RAVLIĆ, Jakša 205
 REDFERN, Joan 32
 RELKOVIĆ, Matija Antun 171, 172, 181, 260, 261
 RELKOVIĆ, Stjepan 181
 REŠETAR, Milan 67, 70, 241, 271–277, 481, 489, 492
 RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja 31
 RITTIG, Svetozar 333
 RODIĆ, Gavriilo, *hrv. plemić* 53
 ROJC, Milan 323
 ROŽIĆ, Vatroslav 271, 276
 RUKAVINA LJUBAČKI, Ilija 260
 RUVARAC, Ilarion 179
 RUŽIČIĆ, Gojko 274, 276
- S**
- SABOTIČ, Ines 201, 215
 SACHS, Vladimir 210
 SAMARDŽIJA, Marko 256, 270
 SAMBUNJAK, Zaneta 55, 63
 SANDRIĆ, Nikola 156
 SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea 14, 187, 490, 494, 500, 501, 504, 519
 SCHERZER, Ivan 110, 128, 167, 180, 181, 184–186, 244, 293, 488
 SCHILLER, Friedrich 21, 28
 SCHLEGEL, August Wilhelm 36, 153
 SCHLEGEL, Friedrich 36, 153
 SCHULZ, Gerhard 43
 SEDLNITZKY, Josef 54, 56
 SELJAN, Dragutin 258
 SERAFINOVIĆ, Jovan 222
 SERMAGE, *hrv. plem. obit.* 51, 54
 SESAR, Dubravka 11, 16
 SEVERIĆ, *opat* 153
 SIBINJANIN JANKO; *vidi:* HUNJADI, Janko
 SIMIĆ, Živojin P. 110, 244
 SIMONČIĆ, Katarina Nina 226, 238
 SINDIČIĆ SABLJO, Mirna 161, 164
 SINGER, Samuel 134
 SIROTKOVIĆ, Hodimir 220, 238
 SKERLECZ, Ivan; *vidi:* ŠKRLEC LOMNIČKI, Ivan
 SKERLIĆ, Jovan 204, 241, 252, 253
 SKOK, Joža 170, 185, 295, 300, 301
 SLADE DOLCI, Sebastijan 53, 128
 SLAPŠAK, Svetlana 31
 SMIČIKLAS, Tade; *vidi:* SMIČIKLAS, Tadija
 SMIČIKLAS, Tadija 48, 149–151, 155, 156, 162, 164, 165, 171
 SMITH, Anthony David 24, 32
 SMODEK, Matija 55, 295, 490
 SMODLAKA, Josip 208
 SOBJESKI, Jan, *knez* 60
 SOLAR, Milivoj 20–23, 26, 28–30, 32
 SORKOČEVIĆ, Ivan Franatica 286
 SPLIČANIN, Bernardin; *vidi:* DRIVODILIĆ, Bernardin
 SQUADRI, Vlaho 129
 SRŠAN, Stjepan 226, 238
 STAMAC, Ante 45, 48, 487, 498
 STANČIĆ, Nikša 21, 32, 41, 48, 85, 94, 95
 STARČEVIĆ, Ante 111, 200, 222–224
 STARČEVIĆ, Šime 156, 177, 260, 262, 267
 STAZIĆ, Andrija 260
 STEFANOVIĆ, Jovan 227, 238
 STERN, Lawrence 57
 STOJANOVIĆ, Josip 70
 STRATIMIROVIĆ, Stefan 53
 STROHAL, Rudolf 111, 124, 260, 264, 265, 271, 276, 319
 STROSSMAYER, Josip Juraj 21, 115, 180, 205, 209, 307, 332
 STROZZI, Tito 281
 STULLI, Joakim 248, 260, 262
 SUNDEČIĆ, Jovan 142, 247
 SUPILO, Frano 97, 203, 204, 206, 215, 323, 325
 SZABO, Agneza 21, 31
 SZENTMARTONY, Ignacije 260
 SZTERENY, Josef 203
- Š**
- ŠAFAŘÍK, Pavel Josef 11, 24, 37, 41, 54–57, 82–84, 102, 110, 128, 189, 244, 246, 282, 283, 303, 304
 ŠAFÁRIK, Pavol Jozef; *vidi:* ŠAFAŘÍK, Pavel Josef
 ŠEGVIĆ, Kerubin 228
 ŠEHOVIĆ, Amela 274, 276
 ŠENOA, August 42, 44, 45, 162, 172, 264, 279, 283, 286, 287

- ŠICEL, Miroslav 11, 16, 29, 35, 38, 48, 66, 79, 124, 160, 164, 183, 185, 295, 298–301
- ŠIDAK, Jaroslav 82, 83, 88, 95
- ŠIŠIĆ, Ferdo 82, 90, 95, 149, 151, 152, 159, 164, 165, 221–224, 227, 230, 238
- ŠITOVIĆ LJUBUŠAK, Lovro 113, 260, 261
- ŠKRINJARIĆ, Blaž 299
- ŠKRLEC LOMNIČKI, Ivan, *hrv. ban* 210–212, 329
- ŠOJAT, Olga 283
- ŠPANIĆ, Zvonimir 225
- ŠPORER, Juraj (Đuro) Matija 54, 161
- ŠREPEL, Milivoj 11, 83, 95, 134, 286
- ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, Marina 219, 221, 224, 226, 238
- ŠTOOS, Pavao 45, 181
- ŠUBIĆ ZRINJSKI, Nikola 142
- ŠULEK, Bogoslav 83, 177
- ŠURMIN, Đuro, *ml.* 341
- ŠURMIN, Ivana (Ivka) 340
- ŠURMIN, Katica 340
- ŠURMIN, Marija 340
- ŠURMIN, Marijana rođ. Dobronić 313
- ŠURMIN, Matija 313
- ŠUTINA, Jerolim 260
- ŠVELEC, Franjo 9, 16
- T**
- TABAK, Josip 163
- TADIJANOVIĆ, Blaž 113, 260
- TAFRA, Branka 263, 270
- TANOVIĆ, Ilijas 274, 276
- TARTAGLIA, Ivo 208
- TAUFERER, *barun* 151
- TEKELIJA, Sava, *grof* 57
- TISZA, István, *grof* 211
- TIŠOV, Ivan 18, 503
- TÖKÖLY, Sebastian; *vidi*: TEKELIJA, Sava
- TOMASOVIĆ, Mirko 35, 48, 65, 66, 68, 124, 139, 144, 161
- TOMAŠEVIĆ, *obitelj* 137
- TOMAŠEVIĆ, Antun 113
- TOMAŠEVIĆ, Luka 130
- TOMAŠIĆ, Nikola *pl.* 202, 208, 210, 225, 327
- TOMIĆ, Josip Eugen 151, 154, 164, 172, 286
- TOMIĆ, Veljko 322
- TOMIKOVIĆ, Aleksandar 113, 122
- TOMMASEO, Nikola 247–249, 251
- TOPALOVIĆ, Mate 251
- TORBARINA, Josip 68, 79
- TRALJIĆ, Seid Mustafa 274
- TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante 167–171, 175–177, 183, 185, 186, 488
- TRNSKI, Ivan 172
- TROGLIĆ, Marko 207, 214
- TRSTENJAK, Davorin 175
- TUCCI, Stefan 286
- TUDIŠEVIĆ, Marin 286
- TURIĆ, Jure 167, 168, 173–176, 183, 185, 186, 226
- U**
- UGLEŠIĆ, Ante 487, 498
- UJEVIĆ, Mate 243
- URLIĆ, Šime 162
- V**
- VALUSSI, Pacifico 249, 253
- VALJAVEC, Matija 299
- VEBER, Wollner 134
- VEBER TKALČEVIĆ, Adolfo 255, 260, 263, 264, 268, 270
- VELIKANOVIĆ, Ivan 113, 122
- VEREŠ, Slavko 330, 331, 339
- VETRANOVIĆ, Mavro 70, 114
- VEŽIĆ, Vladislav 142, 263, 299
- VICAN, Dijana 2
- VICIĆ, Vice 114
- VIDOC, Fabijan 120
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana 11, 16
- VILOV, Stjepan 113
- VINCE, Zlatko 255, 270
- VINJALIĆ, Gašpar Petar 113, 260
- VISKOVIĆ, Velimir 289
- VITALJIĆ, Andrija 129
- VITANOVIĆ, Josip 260
- VITASOVIĆ, Šimun 113
- VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 52, 53, 128, 135, 137, 138
- VITKOVIĆ, Ivan 260, 262
- VITKOVIĆ, Josip, *svećenik* 313
- VLAČIĆ, Matija Ilirik 69
- VLADIMIR, *hrv. kralj* 133
- VLADIMIROVIĆ, Luka 113

VODIČKA, Tomislav 2, 487, 498, 521
 VODNIK, Branko 9, 16–18, 25, 29, 32, 42, 48, 65–77, 79, 80, 102, 105, 117, 120, 128, 129, 162, 164, 165, 241, 243, 259, 270, 280, 283, 298, 321, 323, 481, 482, 489, 490, 492
 VOJNOVIĆ, Lujo 194
 VOLARIĆ, Fran 260
 VOLTAIRE 104
 VOLTIC, Josip 54, 260, 262
 VOLTIGGI, Josip; *vidi*: VOLTIC, Josip
 VORAGINE, Jakov 119
 VOROBOVA, Irina 61, 63
 VRAMEC, Antun 135, 296, 299, 301
 VRANČIĆ, Faust 137
 VRANDEČIĆ, Josip 132, 138, 146
 VRASS, Anastasius; *vidi*: VRAZ, Stanko
 VRAZ, Stanko 42, 45, 46, 55, 57, 86, 87, 103, 154, 161, 172, 181, 262, 303, 331
 VRHOVAC, Maksimilijan 51–54, 151–154, 158, 162, 163, 165, 295
 VUČIĆ, Miroslava 144
 VUKMENIĆ, Miroslav 230, 238
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 86, 87, 95, 172, 281, 282, 303
 VULETIĆ, Petar 129

W

WALLENSTEIN, Albrecht von, *knez* 60
 WARREN, Austin 29, 107
 WARTINGER, Josef 55
 WEKERLE, Sándor 210
 WELLEK, René 29, 42, 48, 97, 107
 WENZELIDES, Arsen 158, 162, 163
 WHITE, Hayden 29

WILDER, Većeslav 204, 205, 322
 WINDISCH-GRÄTZ, Alfred 59

Z

ZACH, Franjo 95
 ZADRANIN, Ivan 113
 ZAGORAC, Stjepan 203
 ZAJC, Ivan pl. 287
 ZANINOVIĆ, Mate 160, 164
 ZAP, Karel Vladislav 42, 48
 ZATLUKA, Ivan 234, 235, 238
 ZDZIECHOWSKI, Marian 51, 88
 ZEČEVIĆ, Divna 28, 30
 ZEČEVIĆ, Grgur 114
 ZEČEVIĆ, Momčilo 220, 238
 ZELIĆ, Gerasim 159
 ZIMA, Luka 134, 299
 ZIMA, Dubravka 2, 487, 498
 ZIMMERMANN, Robert 39
 ZLATOVIĆ, Stjepan (Stipan) 114
 ZORIČIĆ, Mate 113
 ZORIĆ, Mate 248, 253
 ZRINSKI, *hrv. plem. obitelj* 137
 ZRINSKI, Petar 142
 ZRINJSKI, Petar; *vidi*: ZRINSKI, Petar

Ž

ŽAGAR, Mateo 47
 ŽEBEC ŠILJ, Ivana 502, 505
 ŽIVALJEVIĆ, Danilo A. 130, 137, 138
 ŽIVANČEVIĆ, Milorad 56, 58, 59, 157, 164, 185
 ŽMEGAČ, Viktor 36, 48
 ŽUPAN, Franjo 142
 ŽUŽUL, Ivana 281, 289

Kazalo

<i>Riječ urednika</i>	5
---------------------------------	---

RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

<i>Tihomil Maštrović: Šurminov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji</i>	9
<i>Suzana Coha: Književnohistoriografski rad Đure Šurmina: povijest i povijest književnosti</i>	19
<i>Dubravka Brunčić: Pitanje romantizma u književnopovijesnom diskursu Đure Šurmina</i>	35
<i>Ivan Pederin: Đuro Šurmin i preporod</i>	51
<i>Slobodan Prosperov Novak: Vodnikov Šurmin</i>	65
<i>Josipa Dragičević: Šurminovi prinosi poznavanju Ljudevita Gaja</i>	81
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik: Povijest ili pregled hrvatske književnosti Đ. Šurmina</i>	97
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Šurminov rad o zajedničkoj književnoj prošlosti Bosne i Slavonije</i>	109
<i>Miljenko Buljac: Andrija Kačić Miošić u Šurminovu povijesnom pregledu književnosti</i>	127
<i>Robert Bacalja: Šurmin o francuskoj upravi u Dalmaciji i utjecaju francuske kulture u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda</i>	149
<i>Katica Čorkalo: Odgovor književne kritike na pojavu Šurminove Povjesti književnosti hrvatske i srpske</i>	167
<i>Andrea Sapunar Knežević: Jagićeva ocjena Šurminove Povjesti književnosti hrvatske i srpske i polemike nakon nje</i>	187
<i>Stjepan Matković: Đuro Šurmin i njegovo saborsko djelovanje</i>	199
<i>Mislav Gabelica: Političko djelovanje Đure Šurmina i grupe oko Malih novina (Napredne demokratske stranke) u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba</i>	219

<i>Persida Lazarević Di Giacomo</i> : Važnost Đure Šurmina u proučavanju povijesti srpske književnosti	241
<i>Sanda Ham</i> : Hrvatski gramatičari u <i>Povjesti književnosti hrvatske i srpske</i> Đure Šurmina	255
<i>Josip Lisac</i> : Dijalektološki rad Đure Šurmina	271
<i>Martina Petranović</i> : Đuro Šurmin o drami i kazalištu	279
<i>Ernest Fišer</i> : pisci varaždinskoga književnoga kruga u književnopovijesnom obzoru Đure Šurmina	291
<i>Marijan Lipovac</i> : Đuro Šurmin i hrvatsko-češki odnosi	303

DODATAK

<i>Jadranka Kruljac Sever</i> : Neki prilozi k životopisu Gjure/Đure Šurmina	313
--	-----

BIBLIOGRAFIJA ĐURE ŠURMINA I LITERATURA O ĐURI ŠURMINU

<i>Lidija Bogović</i> : Bibliografija Đure Šurmina	347
Kazalo imenā bibliografije Đure Šurmina	425
<i>Josipa Dragičević</i> : Literatura o Đuri Šurminu	429
Kazalo imenā literature o Đuri Šurminu	471

ZNANSTVENI SKUP O ĐURI ŠURMINU

Pozdravne riječi

<i>Akademik Dubravko Jelčić</i> : Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu	479
<i>Tihomil Maštrović</i> : Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu	481

Kronika znanstvenoga skupa

<i>Lidija Bogović</i> : Kronika Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu	487
P r o g r a m Znanstvenoga skupa o Đuri Šurminu (Zagreb / Varaždin / Čazma, 21. – 22. travnja 2016.)	497
Popis slikovnih priloga	503
N a p o m e n a	505
Kazalo imenā	507

ZBORNİK O ĐURI ŠURMINU
HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
Sv. 15.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

dr. sc. Josipa Dragičević

Branko Ivanda, prof.

KOREKTURA:

dr. sc. Josipa Dragičević

UDK KLASIFIKACIJA:

Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:

Lidija Bogović, prof.

PRIJEVODI SAŽETAKA

NA ENGLJSKI:

dr. sc. Ana Batinić

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

TISAK:

Tiskara Zelina d.d.

Sv. Ivan Zelina

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 000957994.

ISBN 978-953-7823-62-7

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

ŠURMIN, Đuro (Sišćani kraj Čazme, 4. rujna 1867. – Zagreb, 22. ožujka 1937.), hrvatski književni povjesničar i političar. Bio je profesor hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Šurminov znanstveni opus, uz ostalo, obuhvaća i važna sintetska djela s područja povijesti književnosti, povijesti i filologije: *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.), *Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije* (1900.), *Hrvatski preporod* (I – II, 1903. – 1904.), a priredio je i zbirku srednjovjekovnih, pretežno glagoljskih spomenika *Hrvatski spomenici* (1898.). Prvi je hrvatski književni povjesnik koji hrvatsku književnost prosuđuje kao cjelinu. Šurminova *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) obuhvaća razdoblje od srednjega vijeka do druge polovice XIX. stoljeća. Aktivno političko djelovanje potvrdio je mjestom zastupnika u Hrvatskom saboru, a godine 1920. izabran je u Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS, te je bio ministar za socijalnu politiku, a poslije i ministar trgovine i industrije.

AUTORI PRILOGA:

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Robert Bacalja

Lidija Bogović

Dubravka Brunčić

Miljenko Buljac

Suzana Coha

Katica Čorkalo

Josipa Dragičević

Ernest Fišer

Mislav Gabelica

Sanda Ham

Dubravko Jelčić

Jadranka Kruljac Sever

Persida Lazarević Di Giacomo

Marijan Lipovac

Josip Lisac

Tihomil Maštrović

Stjepan Matković

Hrvojkja Mihanović-Salopek

Ivan Pederin

Martina Petranović

Slobodan Prosperov Novak

Andrea Sapunar Knežević